

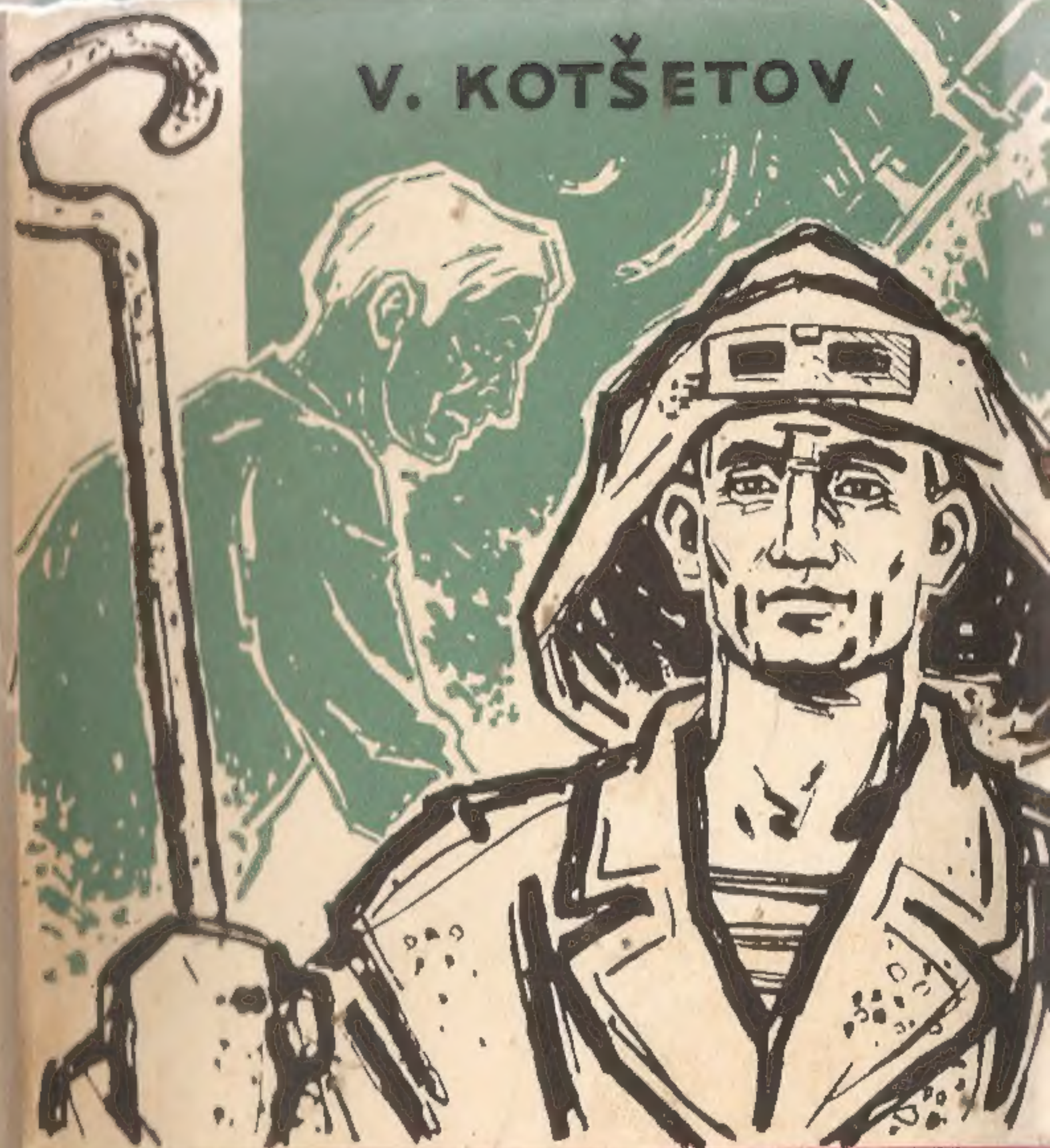
Rbl. 10.—
1961. a. — rbl. 1.—

VENNAD JERŠOVID

V. KOTŠETOV

V. KOTŠETOV

VENNAD
JERŠOVID

V. KOTŠETOV

VENNAD JERŠOVID

EESTI RIIKLIK KIRJASTUS
TALLINN 1960

V
K 70

Originaali tiitel:
В. КОЧЕТОВ
БРАТЯ ЕРШОВЫ

Издательство ЦК ВЛКСМ
«Молодая Гвардия» 1959

Tõlkinud:
I osa Iko Maran
II osa Erika Sõgel

Kunstiliselt kujundanud
Tolvo Kullas

ESIMENE OSA

1.

Lävel nad embasid teineteist.

«Tere, vennas! Tere, mu kallist!» Peremees oli erutatud, tema jäme, kõmisev bass värises. «Astu, astu sisse, ära karda,» rääkis ta rõõmsalt, seejuures külalist kergelt seljast tõugates. «Ära lase ennast siinsest pöörasest toredusest segadusse viia!...»

Ole läve astludes laskis külaline pilgul ringi käia. Usna avaras toas oli peale ukse, kust ta sisse tuli, neli seina, kaks akent, lagi ja hästi puhas põrand, mis polnud veel kaotanud oma esmast värskust. Polnud lauda ega tooli, üldse mitte mingisugust mööblit. Ainult ühe akna all lebas maas nelja lumivalge taskurätiga kaetud vana pundunud kohvrimürakas. Kohvril asetses viinapudeli ja kahe odava ereroosa napsiklaasi ümber sproti- ja merihärjakarpe, lahtilõikamata vorst, oma pool meetrit pikk, leivapäts, veerand palli hollandi juustu, jämedaid sibulamugulaid, tomateid ja kurke. Toanurgas ootas ööd rullikeeratud kõhetu vöödilise jöhvadrats; sellel lamas mitmekordselt kokkupanitud roheline kaamelikarvadest tekk. Kirju tapeediga kaetud seintel rippus siin-seal nõõpnõeltega kinnitatud valgeid vihulehti.

«Otseteed lauda, otseteed lauda, kallid Vitja! Minu isiklik kokk juba poriseb niigi. Kalkun olevat liiga saanud ja kilpkonnasupp üle keenud. Kas sa tead ka, kui tujukas üks kilpkonnasupp võib olla?»

Nad istusid vastakuti kohvri äärde maha: toapere-meis, vana draamanäitleja Aleksander Guljajev ja külaline, hiljuti oma kolmekümne kaheksandat sünnipäeva pühitsenud kunstnik Vitali Kozakov.

«Kõigepealt tõstame neid kallihinnalisi veneetsia peekreid, milles sädeleb burgundia vein, ja siis alles räägime juttu.» Peremees täitis klaasid; löödi kokku, öeldi: «Jällenägemise puhul!», joodi tühjaks, krimpsutati nagu ja asuti suupiste kallale. Murti leiba, lõigati vorsti, tõsteti kahvliga merihärga, lausudes: «On aga oivalised need Kaug-Ida sardiinid.» või «Küpsetatud langust on kõige imelisem suupiste.» Hammustati raginal kurke, nimetades neid kord piprakurgikesteks, kord mingisugusteks endiiviateks. Nuusutati sibulat.

«Oma printsessi sa siis ikka kaasa ei võtnud,» ütles Guljajev taas klaasi tõstes. «Varjad teda teiste eest, kadekops.»

«Ma ju seletasin teile, Aleksander Lvovitš, et ta töötab teises, õhtuses vahetuses. Vabaneb alles kell üksteist.»

«Eks ta oleks siis võinud pärast ühteist tulla.»

«Väsib liiga ära, ei pea vastu.»

«Kahju, kahju, hea sõber. Mis ikka, joogem siis tema terviseks, olgu tal edu ja õnne töös. Mis su abikaasa nimi öieti on?»

«Iskra.»

«Kas tõesti? Mis suurepärane nimi!»

«Aeg oli säärane, kahekümnendad aastad, Aleksander Lvovitš...»

«Mis sa seletad ajast, suurepärane nimi, muud midagi. Iskra terviseks!...»

Guljajev hammustas kuivatatud tindikala peale ja jätkas:

«Sa meenutasid siin kahekümnendaid aastaid... Kahekümnendatel aastatel olime me sinu isaga noored ja vägevad. Tundsime end vaimuhiiglastena. Mängisime madruseid ja komissare, revolutsiooni sõdureid, lammujaid ja loojaid. Nüüd aga, kallid Vitja, mängin ma niisuguseid nosisid ja tossukest, et... ptüit Tulen kesk-ööl siia oma koopasse, sihverplaat alles grimmiga koos, heidan tollele madratsile seal nurgas ja siis, tead, ulu või lõrise, kuidas kunagi. Iseloom läheb raisku, muutun seltsimatuks. Poleks ma sind tänaval kohanud, oleksin tänagi istunud siin nagu üksildane hunt. Aga ma tundsin su otsemaid ära, eks ole? Ja kui palju aastaid on

mööda läinud! Seitseteist või kaheksateist?... Millal ma käisin sinu isa matustel? Joogem tema mälestuseks. Ta oli haruldase hingega mees.» Guljajev tõusis, läks nurka, kus kokkurellitud madrats seisis, ja võttis selle lagant välja uue pudeli. «Puutumatu tagavara,» sõnas ta korki eest lüües.

«Kas ei lähe paljuku?» tundis Kozakov muret. «Või lõmbame vähemalt pisut hinge.»

«Seda võib. Eks me siis tõmba hinge. Vaatame vahepeal minu kollektsiooni. Võta jalad alla ja tule siia. Mis see sinu meelest peaks olema?» Guljajev osutas sõrmega ühele puhtale paberilehele seinal.

«Ah, see?» Kozakov kissitas silmi, taganes, astus kõrvale — nii teevad kunstinäituse külastajad sobivat vaatenurka valides. «Muidugi «Üheksas laine», koopia, pole kahtlustki.»

«Hoopiski mittel!» hüüatas Guljajev. «Mul pole siin mõni õllebaar või puhkekodu, samuti mitte lennujaam, et peaksin hoidma seintel igasuguseid laineid või karusid männimetsas. See on Renoir, mu kallid, Auguste Renoir. Originaal. Vaata teraselt, missugune nagu on sel kaunitaril, missugused silmad, kui palju nad endas varjavad... Issand, mida kõike neis ei peitu! Hankisin selle ekstra sinu jaoks, mul seisis meeles, kuidas sa juba kooli ajal olid prantsuse impressionistidest sisse võetud. Mina ise aga oma vene lihtsuses lepin Levitanide, Kuindžide ja Korovinatega.» Guljajev viitas seintel rippuvatele paberilehtedele. «Armastan Repinit, Surikovi armastan. Näed, kui kitsarinnaline ma olen. Joogem nende terviseks, on aeg. Aitab hingetõmbamisest. Kuid peal Sinu isa mälestuseks me pole veel joonud. Tema terviseks! Oh, oli alles mees!...»

Kui oli joodud Kozakovi isa mälestuseks, Guljajev küsis:

«Kas sa tõesti jätsid oma Moskva igaveseks maha? Ja mida sa siit otsima tulid?» Ta heitis oma laia pintsaku põrandale, istus ristijalu maha ja avas päevasärgi tärgetatud krae: helesinine; peente valgete tähnidega ristlips libises ühele küljele; harvad hõbedased juuksed seisis sassis; hallid silmad tursunud laugude vahel tõmbusid kissi, kuid naeratust neis ei olnud.

Kozakov vaatles teda ja vaevu tundis temas ära inimese, kes isa elu ajal neid peaaegu iga päev oli külastanud. Poisikesena käis tulevane kunstnik etendustel, kus see näitleja mängis, kadestas teda, elas talle kaasa. Too oli alati relvastatud mauseri ja granaatidega, kandis frentši, spordisärki või nahkjoppi, võitles aina ebavõrsetes lahingutes ja pidas krõbedaid, kuid nii tuliseid kõnesid, et mitte ei saanud rahulikult toolil istuda, vägisi kiskus koos temaga lahingusse sööstma, purustama valgekaartlasi, intervente ja Entente'i agente. Noor Kozakov kutsus tollal Aleksander Guljajevit onu Šuraks. See oli nooruslik, lõbus, energiline onu, kes oskas sadu vigureid taskurättide, kaartide, tikkude ja müntidega. Aeg on hirmus jõud. Kuidas ta küll on onu Šurat muutnud. Endine onu Šura ei joonud viina, ei langenud kurvameelsusesse, ja tollal poleks keegi küll suutnud teda tossikesi mängima sundida.

Guljajev päris, kuidas Moskvaga on, kas Vitali sealt igaveseks lahkus. Vitali aga poleks nagu küsimust kuulnudki, kohtumine Guljajeviga äratas temas teravalt mälestusi lapsepõlvest ja nooruseaastaist.

Ta polnud saanud oma elus kuigi sageli isa ja emaga koos olla. Päeval olid nad kodus, kuid tema selle-eest koolis, tuli tema koju, oli neil juba aeg teatrisse minna. Ja ometi ta armastas neid, nad olid tema jaoks kõige puhtamad, kõige targemad ja kõige ilusamad inimesed maailmas. Ema hukkus priimuse plahvatusest. Tema kleit süttis, ja üleni tulehaavades, suri ta haiglas pärast kolm nädalat kestnud hirmsaid plinu. Onu Šura lahkus sedamald Moskvast. Ta jättis isale kirja, milles üles tunnistas, et oli kümme aastat armastanud ainult Natašat, Natalia Andrejevnat, ja et nii Nataša kui ka isa poleks ialgi sellest teada saanud, kui seda õnnetust poleks juhtunud; nüüd aga eemaldub ta elust, mil pole tema jaoks enam mingisugust väärtust.

Isa kaotas korraka kaks parimat sõpra. Ta muutus kurvameelseks, hakkas jooma, ja jäädes kord talvel lumehange magama, haigestus nii raskelt kopsupõletikku, et teda ei suudetud enam terveks ravida. Onu Šura saabus matustele kusagilt kaugelelt Volga äärest.

Tookord nägi Kozakov isa vana sõpra viimast korda. See oli mitu aastat enne sõda.

«Miks siis kohe igaveseks?» vastas viimaks Kozakov Guljajevi küsimusele. «Elan siin aasta, paar. Vaatlen elu, kogun muljeid... Pole halba ilma heata. Kui lõpuni avameelne olla, seisin ma algul kategooriliselt selle sõidu vastu. Jätta maha Moskva, korter, kõik, millega oled harjunud, tuttavad ja sõbrad... Ja mille nimel? Selle nimel, eks ole, et sinu naisel sai villand peavalitususes istuda ja teiste tööd kontrollida, et tal tuli tahtmine minna tootvale tööle, vajadus ise malmi valada. Kuid ma mõtlesin, milleks asja saatustliku konfliktini viia, niikuinii aasta-paari pärast hakkab ta ise Moskvasse, sealse mugavuse juurde tagasi kippuma... Ta on ju ikkagi naine, mis siin rääkida. Kas mul pole õigus?»

Guljajev raputas tühja pudelit.

«Puutumatu tagavara on otsas, kuid meil on sinuga siin maailmas veel mõndagi korda saata.» Ta tõusis kergelt taarudes. «Kas sa tead neid värse?»

Mis mees kõik jõudis korda saata!
Ja nüüd, kus lõppend maine vaev,
läeb läbi lukus ukse, vaata! —
ta hing kui sünge purjelaev.

Jutt on vanast vangikongis surevast mereröövlist.» Guljajev taarus jälle. Kozakov nägi, kuivõrd onu Šura oli jõudnud purju jääda.

«Rohkem ei maksa, ma rohkem ei või,» lausus ta, tundes, et ise on vist veelgi enam purjus.

«Maksab,» vastas Guljajev kangekaelselt. «Maksab.» Ta väljus toast.

Kozakov tõmbas Guljajevi põrandale visatud pintsaku enda juurde, heitis sellele küljeli ja sulges silmad. Põrand tema all lõi ringlainetena kõikuma, vajudes kord ühele, kord teisele poole kaldu. Kui hirmus, mõtles ta, nad elavad Iskraga siin linnas alles kolmandat nädalat, kuid ta on juba jõudnud end nii täis juua, nagu seda on juhtunud harva, väga harva kogu nende kuueaastase kooselu jooksul. Kuidas ta küll jõuab end koju vedada, kuidas astub Iskra ette, mis ta temale ütleb?

Tagasitulev Guljajev leidis Kozakovi põrandal, tema, Guljajevi, kuuel magamas.

«Kas näed!» katsus Guljajev teda äratada, endal uus pudel käes. «Head inimesed ei lase meid hukkuda. Kas tead, kes mul teisel pool seina elab? Sinu naise ülemus. Kõrgahju oobermeister. Kah üksik hunt nagu minagi. Sõja ajal kaotas naise. Noh, joogem nüüd sinu terviseks.»

Kozakov ei vastanud. Guljajev kustutas toas tule, läks avatud akna juurde ja aknalauast kätega kõvasti kinni hoides vaatas kaugusse. Tehas ja meri sulasid väljas ühte. Kõrgahjude suitsune rahutu pälkuv loit läks kauguses järk-järgult üle laiaks kuukiireks, mis vaikselt õise mere pooleks lõikas. Mööda kuurada sõitis aurik. See sarnanes laternaga. Auriku ja tehase vahel ujus kalurite purjepaatide tumedaid varje.

Guljajev tuli kohvri juurde tagasi, võttis napsiklaasi vasakusse, pudeli paremasse kätte. Kuu valgustas magava Kozakovi nägu. Selle näo jooned olid niivõrd tuttavad, et meel läks nukraks.

Guljajev valas klaasi täis ja pöördudes kellegi poole, keda ainult tema üksi nägi, hakkas värssse lugema:

«Neil leidus jutte hulle
ja naeruväärseidki veel.
Kuid seda ei öelnud nad sulle,
miks on nii kurb mu meel.

Mind võeti armutult läbi —
ma kõndivat nurjatuid teid.
Mu pärast tunti häbi
ja sina jäid uskuma neid.

Jah, nõnda...» Ta tühjendas klaasi. «Kuid seda ei öelnud nad sulle, miks on nii kurb mu meel.»

Esiku välisruumil helises kell. Guljajev pani tule põlema ja vaatas kella: pool kolm. Kes võiks olla nii hilja? Naaber on kodus, magab. Pudeli andis laenuks naabritädi, sümpaatne eideke, alati valmis ligimest aitama kõigea, mis aga tema võimuses. Kes siis veel võiks olla?

Kui helin kordus, läks Guljajev ust avama.

2.

Podinal, pladinal voolas malm mööda renne ja langes raskete, kuumade jugadena veokoppadesse. Rennide kohal hõljuv leegitsev suits tungis läbi hõreda katuse välja ja tõusis kumana augustikuu pilkasesse öösse.

Iskra Kozakova vahetus hakkas lõpule jõudma. Mõne minuti pärast lõpeb malmi väljalask, ääsitöölised sulgevad uuesti ava ja asuvad rennide puhastamisele ning nende vooderdamisele tulekindla saviga. Kuid neid töid hakkab juhtima juba teine meister, kes praegu ahju ümber käib ja furmisid üle vaatab. Iskra annab talle vahetuse üle, läheb duši alla, peseb enda nõest puhtaks ja võibki koduteele asuda.

Ta polnud kunagi elus end nii väsinuna tundnud nagu viimase kolme nädala jooksul tehasetööl kõrgahju juures, kuid ka mitte iialgi nii õnnelikuna. Siin ta mõistis, et oli elanud instituudi lõpetamisele järgnenud kuus aastat halvasti, väga halvasti. Kui need ei möödunudki päris asjata, siis ikkagi erilise kasuta. Ta läks mehele täpselt kuu aega pärast mäeinseneridiplomi kättesaamist ja kõigest mõni päev pärast Kuznetskisse saabumist. Imelik küll, paljud tema sõbratarid püüdsid end instituudi lõpetamise järel just tingimata Moskvasse või vähemalt Moskva lähedale sisse seada, ja mitte ainult Moskva tüdrukud, vaid ka teised, kes tulid instituuti kaugetest maanurkadest. Ühed neist hankisid endale tööendeid olematute haiguste kohta, teised jooksid ringi mööda mõjukaid tuttavaid, ja need tuttavad panid noored metallurgid Moskva kantseleidesse tööle, kolmandad kiirustasid abielluma kas või esimese vastutulijaga, et aga rutem mehe selja taha pääseda.

Iskra sõitis Kuznetskisse meelsasti. Saabus kohale, seadis end sisse. Aga...

See aga oli kunstnik Kozakov.

Kunstnik Kozakov oli kurameerinud temaga ligi aasta, alates viimasest tööstuspraktikast Magnitogorskis. Ta käis seal tehase martäantsehhis maalimas. Nad kohtusid tehase sööklas väikese laua taga. Tutvustasid end teineteisele. Iskra nime kuuldes väljendas Kozakov vaimus-

tust. «See on lausa rabav — Iskra!» hüüatas ta ikka ja jälle. «Kes küll nii toreda nime välja mõtles?»

Moskvas tutvus jätkus, ent oleks peaaegu purunenud Iskra ärasõiduga Kuznetskisse. Kozakov keelitas ja anus teda Moskvasse jääma. Iskra kattis kõrva kätega kinni. «Sõida minuga kaasa,» vastas ta tõrksalt ja sõitis ikkagi ära. Teda pandi martääntsehhi täitematerjali koostama. Töö osutus ebahuvitavaks, tüütuks ning üksluiseks. Sõbratare veel polnud, tuttavaid ka mitte. Kõik iseseisva elluastumise mured ja raskused tuli tal üksinda kanda, ta nukrutses ja öösiti nuttis ühiselamus.

Just siis ilmus kunstnik Kozakov uuesti. Ta tuli Iskrale järele, sest ei kujutlenud oma edasist elu temata. Ta ei saanud Iskrata töötada. Ja viiski neiu ära. Abiellus temaga ja viis ära. Tuhanded tahtsid Moskvasse jääda, kuid mitte kõigil see ei õnnestunud. Iskra kippus Moskvast välja, kuid ei suutnud välja pääseda.

Kas Iskra armastas Vitali Kozakovi? Jah, armastas. Muldu ta poleks ju temaga abiellunud. Kozakov oli tark ja ilus. Mõistagi pole see armastuseks kaugeltki kõik. Ta oli ka andekas. Kuid seegi pole veel kõik. Peaasi, temaga oli hea olla. Mis see hea on, seda nii lihtsalt ei selgita. Oli lihtsalt hea olla, hea ja kerge, polnud mingisuguseid tülisid ega stseene, draamasid ega südamepilnu. Isegi siis mitte, kui pärast kuueaastast tööd peavalitsuses, pärast kuueaastast täpset «ametikohuste täitmist», kui algas koondamine ja Iskra korraga teatas, et tema tahab tehasesse tööle minna, et ta ilmtingimata kuhugi tehasesse sõidab, ka siis, kui Vitali sellega ei nõustu, isegi siis ei avaldanud mees Iskra suurimaks imestuseks erilist vastupanu. Ta püüdis Iskrat nädalapäevad üsna rahulikult veenda, siis aga ütles, et sõidab temaga kaasa, et seda veel ei tea, kuidas Iskral läheb, kuid temale, Vitalile, toob niisugune sõit kindlasti kasu. «Mida tõeline kunstnik õieti vajab? Lõuendit, pintslit ja värve. Muu on kõik temas endas. Mõned mõtlevad meist nii: noh, need on harjunud mitmetoalistel korteritega, Pauli- ja Nikolai-aegse mööbliga, suurte rahade, autode ja suvilatega, aju aga on neil puitunud. Lollus, selge lollus! Meie sinuga asume kuhugi põõnigule elama ja mina hakkan maalima tõelisi, kaalukaid

teoseid,» rääkis ta. Ja tõepoolest töötab Vitali praegu tublisti. Ta on maalinud kaks toredat portreed: ühe ääsitöolisest malmi väljalaskmise ajal — mehe nägu helgib tulekumas, jõuline nägu, elu peremehe nägu; teise kalakorvi kõrval puhkavast kalurist. Ja nad ei ela sugugi põõningul, tehas muretses neile hea toa ja lubab edaspidi anda terve korteri. Aga kuidas on lood Iskra endaga? Temast ei maksa kõneldagi. Kas tõesti suudab elu Moskva asutuses oma igapäevaste paberite, arvutusmasinate klõbina ja ühest ruumist teise jooksmisega siinsega võistelda? Siin sa jagad korraldusi, kõrgahi laaditakse maagi, koksi ja lubjakiviga, sina määrad valu-režiimi ning mõne tunni möödumisel juba podiseb ja pladiseb rennides malm. See on tehtud sinu kätega, sina tegid selle koos nende inimestega siin, kes seisavad praegu kõrvetavas kuumuses rennide ääres ja nagu sinagi jälgivad sula metalli rasket voolu. See on tore tunne, ühtekuuluvuse ja seltsimehelikkuse tunne.

Iskra andis vahetuse üle, pesi end, riietus ümber ja väljus asfaltajale, mis kõrgahjutsehhist tehase peateele viis. Merelt pimedusest puhus talle selga soe niiske suvetuul, tõukas tagant ja kiirustas kojuminekut. Väljapääsu juures hõigati teda:

«Iskra Vassiljevna!»

Iskra vaatas üles, tundis hõikaja ära ja erutus veidi. Jälle ootas teda siin pärast öhtust vahetust bluumingu vanemoperaator Dimitri Jeršov, Iskra ülemuse, kõrgahju oobermeistri Platon Timofejevits Jeršovi vend. Ta oli juba kahel korral Iskrat koju saatnud, oli vaikides tema kõrval sammunud ja ainult aeg-ajalt küsinud: «Kas te olete minule pahane?» Iskra oli vastanud, et seda mitte, kuid ta ei nägevat mingisugust vajadust end saata lasta, mees tegevat endale asjata tüli. Too oli vastanud, et see ei tegevat talle mingisugust tüli, tal olevat samuti vahe-lus lõppenud ja neil olevat ühine tee, vähemalt Auru-laeva tänavani, kus Iskra elab.

«Milleks seda, seltsimees Jeršov?» lausus Iskra suure vaevaga oma meelepaha varjates, kui mees tema juurde astus.

«Kuidas milleks, Iskra Vassiljevna? Milleks ma teid saadan või? Aga selleks, et midagi ei juhtuks. Meil on

niisugune linn. Siin elab igasugust rahvast, mitte ainult eesrindlasi ja ratsionaliseerijaid. Ja üldse...»

«Näete nüüd, peamine põhjus on ikkagi see «üldse», ütles Iskra, «sest mitte mingisugune «rahvas» pole mind seni veel tülitanud. Pealegi istun ma kohe bussi...»

«Ei maksa bussiga, jalgsi on parem. Tsehhis hingate nangunii gaasi sisse, kopsudele kulub nüüd puhkus ära, kas pole tõsi?»

Iskral oli kange tahtmine bussi istuda, kuid siis meenus talle, et Vitali oli läinud külastama mingisugust onu Surat, vana kohalikku näitlejat, kes sõbrutses kunagi Vitali isaga, ja ta nõustus jalgsi minema.

Seekord Dimitri Jeršov ei vaikinud.

«Kas te usute saatust?» küsis ta.

«Saatust? Pole nagu selle probleemi üle mõelnud.»

«Asjata ei ole.»

«Aga miks see teid huvitab, kas ma usun saatust või ei?»

«Ma teinekord ütlen, mitte praegu. Täna teil pole vastavat meeleolu. Täna ma pärin midagi muud: kas te kauaks meile sõitsite? Kas ajutiseks või päriks?»

«Te esitate küsimusi, millele on raske vastata. Kuidas ma võiksin teile vastata: päriks. Ära joosta ma ei kavatse, kuid äkki mingisugune olukord...»

«Selge,» katkestas Dimitri. «Ainult meie, veohobused, peame igavesti oma rakmetesse jääma. Intelligentid võivad vabalt ringi rännata. Teda ootab kõikjal kaetud laud ja peavari.»

«Teie arvates on intelligentid midagi rohutirtsutajad?»

«Midagi niisugust temas tõesti on.» Ta peatus ja tikku peopesadega tuule eest varjates pani suitsu põlema. «Nii mõnigi vend teie hulgast teenis sakslasi.»

«Leidus neid vendi teiegi hulgas,» vastas Iskra järele. «Leidus, ärge mulle rääkige.»

«Mis?» peatus Dimitri. «Mis vendi? Kellest te räägite?»

«Neist, kellest teiegi, sakslaste käsikuist. Neid oli igasuguste hulgas, seltsimees Jeršov. Siin palja töökategooriaga üht teisest ei eralda. Ja ma üldse ei mõista, isegi tulite mind saatma, aga nüüd materdate kõigest jõust

intelligentsi, kelle hulka ka mina kuulun. See pole just eriti sõbralik.»

«Nii et teie ei mõista? Mis parata, kui ei mõista. Tuleb neg, millal te kõike mõistate. Seni aga nägemist, olemeegi kohal. Head ööd.»

Iskra seisatas välistrepil ja kuulatas, kuidas mehe saapatallad korrapäraselt, valjusti ning enesekindlalt vastu munakive kopsatasid. Dimitri hüüdis pimedusest, nagu oleks ta teadnud, et Iskra talle järele vaatab:

«Aga mis saatusesse puutub... Ta on olemas! Tema eest ei pääse.»

Iskra läks trepist üles teisele korrusele, otsis ukse alt võtme, avas ukse ja süütas tule. Toa seintelt vaatasid talle tuttavlikult vastu ääsitööline ja puhkav kalur; lõuenditel lainetas meri, rõõmsalt rohetasid aedviljad kolhooside müügilaudadel linna kärarikkal turul, sammus töölisi tehaseväravasse hommikupäikese längus, hämustes kiirtes. Lõhnas õlivärvi järgi. Nurkades kuhjus lõuendiraame, kartongilehti, tavalises linnaelus täiesti üleliigseid esemeid: kaks eri pikkusega aeru, vankriratas, vana petrooleumilamp, raudkiiver ja kannustega ratsasaapad... Vitali nimetas seda kõike «natuuriks» ja tema kodus olles ei paistnud see kaugeltki nii surnuna. Praegu Vitalit kodus ei olnud ja tuba näis tühjana, külmana ning ebamugavana. Äratuskell näitas üht.

Iskral polnud tahtmist kõiki gaasipliidi juurde minna. Ta võttis väikesest voodikapist, mis neil puhvetit asendas, juustu, vorsti ja leiba ning asus sööma, rüübates karahvinist vett peale. Nii oli ta elanud ülikooliaastail, kui ta end metallurgi kutseks ette valmistas. Tema kursuselt said lõpuks ainult kolmest tüdrukust metallurgid, ta ise kaasa arvatud. Ülejäänud töötavad kus keegi, enamik muretseb perenaistena koduse mugavuse eest. Iskrale meenus Vitali korter Moskvast, kus nad elasid kuus aastat; ta mõtles ka sellele, et pole juba nädalapäevad saanud kirja emalt, kes oli juba selleks Moskvasse sõitnud, et seal väikese Ljusja eest hoolitseda, kuni Iskra end nagu kord ja kohus sisse seab ja tütre enda juurde võtab.

Äratuskell tiksus aina edasi ja osutid lähenesid juba

kahele. Siin, võõras linnas, polnud Vitali teda veel kordagi nii kauaks üksi jätnud. Ja kuidas võib ometi lõpmatuseni koos istuda inimesega, kes on sinust üle kahekümne aasta vanem ja kellel on arvatavasti hoopis teised huvid. Millest nad seal küll räägivad?

Iskra oli väga väsinud ja teda kiskus kiiremini voodisse. Kuid ta polnud harjunud uinuma enne Vitali koju-tulekut. Ta istus mõned minutid laua taga, longuvajunud pea kätel. Siis ei kannatanud enam välja, vahetas jaki, millega oli tehastest tulnud, palitu vastu, ja ruttas trepist alla tänavale. Jalad ise viisid teda aadressi järgi, mida Vitali talle täna päeval oli nimetanud. Iskra leidis üles maja, kus Guljajev elas. Kõik aknad olid pimedad. See erutas teda. Ta läks trepist üles ja helistas.

«See olete teie?» hüüatas Guljajev ust avades. «Ma pole teid kunagi näinud, isegi teie portreed mitte, kuid kujutlesin teid just niisugusena.»

See ammugi nooruseest väljas mees lehkas viinast. Iskra meel läks kibedaks: või siis niisugune ongi Koza-kovide vana perekonnasõber!

«Kus Vitali on?» küsis ta kuivalt.

«Pardon,» tundis Guljajev piinlikkust. «Meil läksid teie abikaasaga arvestused pisut sassi. Astuge, astuge sisse. Seal ta, vaeseke, lamab põrandal maas.»

«Kallis, armas Vitja!» Iskra laskus Vitali kõrvale. «Mida see tähendab? Ärka ometi, ärka üles, palun. Ma nii väga palun sind. Lähme koju.»

Ta kergitas mehe pead, see langes tagasi nagu surnul, ka käed tundusid surnutena ja elust andis tunnistust ainult kiire, ebakorrapärane pulss, mille Iskra värisevad sõrmed vaevu leidsid.

«Ta võib surra, tal on nõrk süda,» ütles Iskra pisarsilmil. «Mis te ometi tegite, kas teil häbi pole?»

«Neil leidis jutte hulle...
ja sina jäid uskuma neid...»

deklameeris Guljajev. Siis ta ütles: «Aga kui minulgi on kehv süda ja mina juhtun surema, kes siis kellelt küsib: «Mis te ometi tegite, kas teil häbi pole?»»

Iskra ei kuulanud teda. Ta püüdis ikka veel oma Vitalit teadvusele äratada.

«Sest ei tule midagi välja,» ütles Guljajev. «Hommi-kuni viibib ta meist eemal, kusagil teistes rajoonides. Pärast seda päev või paar lõhub ta pea otsas. Kogu õnnetus seisab selles... Kuid see pole üksnes tema viga, see on meie üldine viga: juua me oskame, joome hästi, aga suupistet pole veel õppinud peale võtma. Te olete arvatavasti tähele pannud, mis meil pärast iga-suguseid peoõhtuid ja olenguid lauale jääb? Tühjad pudelid ja täis taldrikud.»

«Jätke ometi järele, ausõnal» ei kannatanud Iskra välja. «Missugune julm inimene!»

«Ma pole julm, olen objektiivne. Ma ei soovi teist vähem õnne inimesele, kes teie painutatud põlvede ees lamab. Võib-olla on ta mulle koguni kallim kui teile. Ta on ainus, kes mind minevikuga seob. Ma tundsin tema isa, me olime sõbrad, suured sõbrad. Ma tundsin tema ema...»

Rahutult mööda tuba sammuv Guljajev seisatus ja kattis hetkeks käega silmad kinni. Seejärel rullis ta madratsi lahti, heitis sellele pikali ja jäi vait.

«Kui hirmust!» ütles Iskra poolvaljult.

Poleks olnud seda võõrast tuba ja traksidevael ning kortsus pükstes vana meest mingi kergemeelse kirju «kikiga» kaelasideme asemel, oleks temagi arvatavasti nutma puhkenud ja niisutanud pisaratega oma rumala õnnetu Vitali nägu. Kuid siin oli võimatu nutta ja võimatu oli ka midagi ette võtta. Hirmus küll, kuid sel inimesel oli õigus, enne hommikut Vitalit jalule ei saa, ja mis veelgi hirmsam — hommikul hakkab tal süda töö-poolt hullusti iiveldama ja pea ähvardab lõhkeda. Kuue aasta jooksul oli seda mitmel korral juhtunud. Kuid see juhtus ikkagi kodus, mitte aga kürat teab kus võõras kohas. Ja mitte ka asja ees teist taga, vaid kas siis uusaasta, puhul või tema, Iskra, sünnipäeval.

Iskra tõstis üles rohelise teki, mille Guljajev oli kõr-vale heitnud, laotas selle põrandale, kustutas tule, heitis Vitali kõrvale ja tema kätt oma käes hoides katsus kogu neg sõrmedega mehe pulssi. Uni ei tulnud. Iskra mõtles inimesele, kes nurgas madratsil raskesti hingas. Tol oli selleski õigus, et mehed ei oska viinavõtmisel süüa. Teinekord juhtub, et sa külalisi oodates püüad ja pingu-

tad, küpsetad ja nuputad, nemad aga jätavad kõik järele, ainult viina joovad ära. Vitja samuti ei söö pidulauas midagi. Ja siingi arvatavasti ei võtnud midagi suhu. Huvitav, mida neil siin õieti oli?

Iskra polnud kodusest kuivalt einetamisest midagi saanud, kõht oli väga tühi. Ta tõusis, süütas tule, vaatas üle kõik, mis kohvri leiud, võttis kahvi mõttega, et küllap see on Vitja oma, ja asus sprottide kallale.

Mööda põski veeres pisaraid alla, ninaalune ja huuled said märjaks, Iskra ohkas tihti ja raskelt, kuid see ei takistanud teda neelamast kõike, mis äsja pidusöomingust oli järele jäänud.

3.

Kui Dimitri Jeršov oli insener Kozakovale hüvasti-jätuks midagi saatuse kohta hüüdnud, sammus ta aegamööda läbi linna Mäekalda tänavas asuva savitare poole, mille olid ehitanud juba tema kadunud vanemad, kes kolmekümne aasta eest Juzovka kandist siia saabusid. Tare seisis kauge agulitee ääres, mis laskus mööda nõlvakut vihmasadudest uhutud nõkku. Paljud teisedki elanikud selles agulitänavas olid tulnud Donbassist, seepärast ka piirasid iga majakest väikesed kirsiaiad.

Polnud sugugi lihtne harvade tänavalaternate nõrgas valguses koduni jõuda: hiljutised sajud olid savise maa läbi leotanud, jalad libisesid, taldade ja kontsade alla kleepusid rasked kamakad ning nii tuli kingade asemel puudaseid kaalupomme kanda. Seekord küll aitas pisut kuu, mis valgustas sügavate, vett täis roobastega teed. Siin sa polnudki nagu linnas, vaid viletsas külas. Linna-nõukogu ei hoolitsenud eriti selle aguli eest, linn kasvas teise suunda, mere äärt mööda tehastest eemale, kauge-male kõrg- ja martäänahjude suitsust ja kärsahaisust.

Dimitri vennad ja õed olid isamaja maha jätnud, kes ammu aja eest, kes alles üsna hiljuti. Vanim vend Platon, kõrgahjutsehi oobermeister, oli alles kahe aasta eest siit tehase majja kolinud. Praegu elasid nad siin kahekesi: tema, Dimitri, ja sõjas langenud venna Ignati poeg Andrei. Andrei oli lõpetanud tehase õhtutehnikumi

ja lootas nüüd kõrgahjutsehi osakohnameistrina. Poiss on juba täismees, võtab ükspäev naise ja lahkub temagi, siis jääb Dimitri vanasse tarre päris üksinda.

Dimitri jõudis väravasse ja vajutas kää õhtukastest külmale ning niiskele lingile.

«Dima,» kuulis ta paplite alt tuttavat tasast häält. Värava kõrvalt pingilt tõusis naine. «Külm on päris kangeks võtnud.»

«Miks sa siis tuppa ei läinud?»

«Mis seal ikka üksi istuda? Üksi hakkab hirm, hiired ka krabistavad.»

«Lähme nüüd, hakkame õhtust sööma.» Dimitri võttis läbikülmunud naisel piha ümbert kinni ja juhtis ta väravasse.

Toas süütas ta tule, viskas jaki seljast, tõmbas kitsa musta sviitri üle pea ja hakkas siis tühja ukseauguga vaheseina taga, kus kunagi oli olnud köök ja ema askeldanud, kätepesunõu juures end küürima.

Kleenuke, mustlaslikult tõmmu naine võttis samuti jaki seljast ja jäi lühikese suvekleidi väele. Kingad, mis olid tänavaporiga koos, viskas ta kõrvale ja käis mööda tuba palja jalu. Kaasatoodud punutud käekotist võttis ta välja pakid söögipoolisega.

«Võib-olla teeksin midagi sooja, Dima?» küsis ta.

«Mida meil siin õieti on?»

«Tahad, ma praen munaputru vorsti ja tomatiga?»

«Eks sa prae. Kas panen priimuse põlema?»

«Pane.»

Nende omavaheline jutt ja suhtumine oli nagu aastaid koos elanud abielupaaril. Kuid nad polnud abielumees ja -naine. Naist hüüti Ljoljaks, ta oli mehega peaaegu ühevanune, vahest paar-kolm aastat noorem. Igal laupäeval käis ta maha kaksteist kilomeetrit Kalaküla asulast siia, et pühapäeva õhtul jälle lahkuda. Oma vabadeks tundideks leidis ta endale siin rohkesti kohustusi: koristab tube, küüris põrandaid, pesi Dimitri pesu ja oli koguni juurviljaaria rajanud, kus kasvas igasugust nedvilja.

Nad olid kohtunud kaks aastat pärast sõja lõppu. Dimitri tuli Saksamaalt demobilisatsiooniga tagasi, Ljolja samuti tuli Saksamaalt, mitte küll just otse teed

sealt, sest oli vahepeal kusagil Valgevenes elanud, oli mõnda võõraid kohti ringi hulkunud. Vagunis hoidus ta endamisi ja vahtis päevad läbi aknast välja, nagu inimestest ära pööratud. Dimitri mõistis miks — naise nägu oli löögi- ja põletusarmidest moonutatud. «Paras paariline mulle,» mõtles Dimitri muiates ja istus naise kõrvale. «Kas olid vangis või?» küsis ta naise kulunud, teiste seljast saadud riideid silmitsedes. «Vangis jah,» vastas too. «Kust kandist sa oled?» Naine nimetas Dimitri kodulinna. See rõõmustas meest ja ta hakkas tuttavate järele pärima.

Ljoljal polnud raha, nii võttis Dimitri teekaaslase oma hoole alla. Liikaks nõrk oli too, kui et mehe tugev iseloom oleks saanud talt tähelepanematult mõnda minna. Ta sõitis teadmata kuhu, sest nagu ta Dimitrile seletas, polnud tal ühtki sugulast ellu jäänud, kõik olid sakslaste käe läbi hukkunud. Mees tõi ta siis siia majja. Ta elas siin mõne nädala, lamas aina aias rohus, ja vahtides taevasse, mõtiskles milleski. Siis ütles olevat aja tööle asuda. Dimitri tahtis teda tehasesse panna, kuid ta keeldus: mingil tingimusel ei jäävat ta linna. Läks kalurikolhoosi võrke parandama ja parandabki neid nüüd tänapäevani. Elab ta kohapeal ühiselamus. Algul Dimitri haletses teda, siis tekkis tal sõprus nagu õe vastu; mingisuguseid teisi tundeid ei avaldunud pikemat aega; ega Ljolja poleks neid tollal vist kelleski äratada suutnud, tema välimus polnud kaugeltki ahvatlev: laubal ja lõual armid, teine silm klaasist. See tehti talle Minskis ja mitte just eriti hästi, tema enda oma oli tume, peaaegu must, klaassilm aga tuli heledam, pruunikas, kollaste täppidega.

Kuid aeg läks edasi ja kas nüüd meretuul silus Ljolja armid tasasemaks või harjus Dimitri silm nendega, ta hakkas viimaks nägema naise rühikat kuju ja mõistma tema hella, osavõtlikku hinge. Kallistas korra, tajus tema soojust ja siitpeale kujunes juba teine vahekord. Dimitri harjus sellega nii, et kui Ljolja poleks ühel laupäeval ilmunud, oleks ta kindlasti hakanud teda taga igatsema ja läinud otsima.

Aga mida naine tema vastu tundis? Seda nad ei täpsustanud. Nad ilal ei kõnelnud tunnetest, elasid nagu

elasid. Dimitri jutustas Ljoljale oma tehaseasjadest, tema jälle oma tööst kalurikolhoosis. Ainult minevikust hoidus Ljolja kõnelemast, ta ei suutnud seda meenutada, kohe puhkes nutma. Dimitri ei käinud ka siin peale, võtku pagan seda minevikku! «Miks sa ei abiellu?» küsis Ljolja temalt aastate eest. «Kellega?» küsis Dimitri süngelt vastu. «Kas vähe on neidusid, häid, ilusaid noori naisi?» Ennast Ljolja talle mõrsjaks ei pakkunud. «Häid ja ilusaid...» kordas Dimitri. «Aga kuhu ma sinu panen?» Naine vaatas mehele rõõmsa imetlusega otsa, astus ligi, liibus tema vastu ja kaua aega hoidis teda oma vaikivas embuses...

Munapuder sai valmis ja Ljolja palus lauda. Dimitri läigi laual peale muu viinapudelit.

«Milleks see?» küsis ta rahulolematult. «Olen ma siis mõni joodik või?»

«Kas siis ainult joodikud joovad, kallid Dima? Võetakse ju teinekord rõõmu puhul, ka kurvastusest või viimusest või peetakse mõnda pidu... Kas vähe on põhjusi?»

«Kuid mis muret meil sinuga on? Rõõmu ka nagu poleks just ülearu. Nii et meil pole midagi pühitseda, kallid Ljolja. Tead ju ise, et mulle see asi ei meeldi.» Ta lükkas pudeli kõrvale ja asus munapudru kallale.

«Mina võtan siiski ühe pitsi ära, mul on täna sünnipäev,» ütles Ljolja.

Esmakordsest nende kooselu ajal tegi ta oma sünnipäevast juttu. Dimitri polnud ka seda kunagi pärinud, kuulus see ju minevikku, ja nad olid vaikides kokku leppinud minevikku mitte puutuda.

«Noh, seda oleksid sa võinud kohe ütelda!» tundis Dimitri millegipärast Ljolja sõnadest rõõmu. «Õnnitlen, Olga Sergejevna, ja soovin sulle kõike, mida aga igatsed.» Ta valas endale ja naisele mingisugustesse väikestesse, möödunud aegadest majja jäänud napsiklaasidesse viina. Löödi kokku ja joodi põhjani.

«Kas tahad, ma laulan midagi?» küsis Ljolja.

Ta läks kõrvaltuppa, kus Andrei elas, tõi sealt kitarri, häälestas selle ja hakkas laulma liigutavaid laulukesi armastusest. Võib-olla ta ei laulnudki kõige paremini, kuid Dimitrile näis, et ta laulab hästi; talle meeldis

Käsi põsele istus ta, laua taga ja kuulas tähelepanelikult.

Teda oleks otse nagu torgatud, kui Ljolja alustas üht teistsugust, hoopis teistsugust laulu. Ta armastas väga seda laulu. See erutas, erutas nii tugevasti, et seda kuuldes tekkis soov lauast tõusta ja minna välja õösse, vastu tuulele ja teadmatusse — jahutagu tuul rinda ja toogu teadmatus lohutust, matku ta möödunu kinni.

«Fašistid tapsid tema pere,»

laulis Ljolja,

«Jäi kodutarest söestund sein
Kes ütleb sõdurile tere?
Kus leiab lohutust ta lein?»

Dimitri tõusis, astus akna juurde ja vaatas välja pimedusse.

«Mu kallim, ära pane pahaks,
ei hing mul kurb ja meel on must.
Su terviseks ma juua tahaks,
kuid otsin viinast lohutust.»

Ljolja nägi Dimitri pinguli selga. Võib-olla poleks vaja enam edasi laulda, võib-olla peaks lõpetama. Kuid ta ei suutnud laulu katkestada. Tema samuti nägi enda ees seda, mida ükski teine poleks suutnud näha.

Samal ajal, kui insener Kozakova öötunnil võõras toas sprotte sõi ja võõraste puhaste taskurättidega pisarast märgi huuli pühkis, heideti Mäekalda tänaval vanas savionnis magama. Lamades voodis, pimeduses, jutustas Dimitri seinakella tiksumise saatel Ljoljale, mis neil tehases valtsimistehhis nädala jooksul oli juhtunud. Ta jutustas, kuidas oli soovitanud suurendada martääntehhist valtsimisele tulevate toorikute kaalu.

«Midagi muud siin agregaadid tootlikkuse tõstmiseks välja ei mõtle. Kõik ülejäänud on sellest masinast paraku juba välja pigistatud. Ma pole mustkunstnik.»

Ljolja puhkes vaikselt naerma.

«Mis siin naljakat on?» küsis Dimitri rahulolematult.

«Sa rääkisid oma juttu ja minule tuli meelde kirjutus, mida hiljuti lehest lugesin. Seal kritiseeriti üht raamatut. Kriitik pilkas autorit sellepärast, et raamatus räägiti, kuidas mees ja naine voodis lamades jutlevad

tehnoloogiasjadest, poltidest ja mutritest... Et kas tõesti inimesed voodis sellest räägivad! See tegigi mulle nalja, meie sinuga samuti...»

Ljolja vaikis. Ka Dimitri oli kaua aega vait.

«Leid mis,» ütles ta siis. «See tüüp naerab kirjanikku olekohtuselt. Võib ju muidugi olla, et kirjanik sest asjast halvasti kirjutas. Kuid see on elust võetud. Miks ma ei saanud sulle agregaadist ja toorikutest isegi voodis, nagu naad? Miks? Ikka sellepärast, et see on kõige tähtsam asi minu elus. Ja küllap tema samuti arutleb oma naisega voodis, kui osava soperdise ta kirjutas ja mis ta sellest saab. Mille poolest tema artikkel neist poltidest või minu toorikutest parem on? Ah, leidub veel niisuguseid! Meie rügame, nemad aga aina mõnitavad ja leenivad endale sellega toidust. Intelligents...»

«Dima, sa ütled asjata intelligentsi kohta nii halvustavalt. Kui teada tahad, kuulud sinagi intelligentsi hulka.»

«Noh, nüüd pakkusid küll üle!»

«Midagi ma ei pakkunud üle. See ei ütle veel midagi, et oled ainult seitse klassi lõpetanud. Kui palju kordi oled sa igasuguseid kvalifikatsiooni tõstmise kursusi läbi teinud! Kui palju raamatuid sa oled lugenud ja loenguid kuulanud! Sina mõtled nii: olen tööline ja lõpp. Aga missugune tööline, mõtle järele! Sa töötad masinul, mis on omaette peaaegu terve tehase. See on ju inseneri töö, Dima. Küllap sa tahad midagi muud ütelda, kui sedasi hammaste tagant sõnad — intelligents. Sa ei mõtle sellega haritud, õpetatud mehi, kelle käest tuleb kogu teadus ja tehnika, igasuguste seaduste avastamine; mõtled neid kasutuid inimesi, kes õppisid ja õppisid, kuni õppisid selgeks ainult teisi arvustama ning kõige peale huuli mossitama ja turtsuma, ise aga midagi ei oska.»

Sa räägid tõtt,» ütles Dimitri. «Kuidagi hästi selgit, noh. Sul on aru peas. Asjata istud oma Kalakülas pögal, sa peaksid edasi õppima. Mis oleks, kui sa siia, linna, üle koliksid? Või mõtled tõesti igavesest ajast igavesti võrke parandama jääda?»

«Merel on parem olla, seal kõegi ei ahista su hinge.»

«Aga kes siis siin ahistab?»

«Ärme sellest räägime, Dima, ei maksa, ma ei taha.»

Ljolja jäi vaik. Dimitri kallistas teda, surus enda ligi ja äkki, teadmata mispärast ja milleks, kerkis tema ette pimedusest, kus sagisid hiired, insener Kozakova, seltsimees Kozakova, Iskra Vassiljevna. Iskra! Oleks tahtnud selle nime üle naerda, et mis nimi see üldse on, paras koera hõlgata. Kuid naer ei tulnud. Hakkas vae- vama mõte: miks küll Iskra tal meelest ei lähe? Saadab teda veel koju, lausa häbi. Mis erilist selles seltsimees Kozakovas on? Kasv, noh, poolteist meetrit, silmad mustad, kurjavõitu, sinna juurde veel nõbinina, vaata, et pärdiku portree ongi valmis! Aga naine ise otsustab kõige üle nagu oleks ta Inglismaa kuninganna. Mis pagana pärast Dimitri talle seal midagi saatusest rääkis? Kui selleks, et teda temast tugevamate jõudude ole- masolust mõtlema panna, siis oleks võinud ju kuidagi targemini ütelda.

Dimitrile meenus tema esimene kohtumine Iskraga. Kümne päeva eest astus ta kolmandasse kõrgahjutsehi venna Platoni poole. Seal lasti malmi välja. Tema jäi ava juurde seisma ja vaatama. Juba lapsena armastas ta metalli sünni vaatepilti. Hardalt vaatles ta. «Seltsi- mees!» kuulis äkki öeldavat. «Kõrvalistel isikutel on siin viibimine keelatud.» Dimitri tõstis pilgu: seal seisiski väike ahvipärdik pannaldega tööülikonnas, muidu kehast täidlane, aga pihast herilasest peenem. «Kes meist siin õieti kõrvaline on?» kostis Dimitri mitte just ülearu vii- sakalt... «Arvan, et teie, seltsimees. Palun teid lahkuda. Siin pole jalutusruum.» Dimitri tahtis talle vastata, et teab ise paremini, mis ja milleks see ruum siin on, kuid taltsutas keelt, astus kõrvale ja silmitses kaua imelist olevust, missugust polnud kõrgahjutsehis nähtud. Ole- vus korraldas töid ahju juures, lausus samu sõnu nagu lausub Platon, oobermeister, jagas samasuguseid korral- dusi. Pärast Dimitri küsis Platoni käest: «Praktikaht või?» — «Meister,» vastas Platon nii lihtsalt, nagu ei näeks selles midagi erilist.

Dimitri käis veel kord «olevust» vaatamas. Neil päe- vil aga võttis kätte, astus pärast vahetust väljapääsu ees tema juurde ja tutvustas ennast. Nad alustasid juttu. Kozakova polnud küll just eriti lahke, iga sõnaga

andis vihjamisi mõista, et milleks küll Dimitri haakis end külge, oleks parem oma teed läinud. Kuid ometi jäi Dimitri veel kord ja teinigi teda tehaseväravasse ootama. Teda ärritas naise iseteadvus, häiris, et see ei tunnista ennast temast nõrgemaks, vaid suhtleb temaga kui võrdsega ja vaata, et peab end veel paremaks.

«Miks sa ometi vaikid, Ljolja!» ütles Dimitri järsult. «Räägi midagi.»

Sõnade asemel surus Ljolja oma huuled mehe huul- tele...

Koidu eel ärkas Dimitri uksekääksatusest. Andrei jõu- dis koju ja hakkas pimedas mööda lauda kobama. Kül- lap oli kõvasti näljas.

Dimitri tõusis asemelt, läks eestuppa ja süütas tule.

«Kus sina ringi hulkusid?»

«Ikka seal...» vastas vennapoeg ebamääraselt.

«Ikka seal!» osatas Dimitri. «Meie aga makku pärast sinu eest alimente.»

Andrei kehtas õlgu.

«Ega minu sugulaste fantaasia alimentidest kauge- male ulata. Onu Jaša kah võttis sel teemal sõna.» Ta asus lauale jäänud toitu lõpetama. Põsenukkidel tõusid ja vajusid naha all lihasemõhnad, suured hallid silmad vaatasid otse ning julgelt nagu onulgi.

«Mis teil tsehhis uudist on? Mida uus insener ka mõl- lab?» küsis Dimitri.

«Kas Kozakova või, meister, jah? Mis tal ikka mõl- lata, maak jookseb praegu korralik, koksi üle ka ei saa nuriseda.»

«Noh, aga üldse, kas tal on ka asjast aimu või mitte?»

«Miks tal siis ei peaks olema? Ta ju lõpetas instituudi, diplom teisel taskus.»

Dimitri oleks tahtnud kuulda teistsuguseid vastuseid, pikki ning üksikasjalisi jutustusi, ning mitte koksist ja maagist, vaid... ta isegi ei teadnud millest, kuid ainult mitte maagist ja koksist.

«Kasi kus kuratt!» ütles ta kurjalt, pistis läve ees kalossid jalga, tõmbas vattjopi õlgadele ja läks maja taha kirsside alla.

Koitis, looduses valitses vaikus, põldudelt hoovas

ädalaheina lõhna, naaberaias nagises kaevuvõll, kukk kires.

Dimitri istus ammu mahasaetud vana kase kännule ja vajus mõttesse.

4.

Kiri lõpuni loetud, pistis Platon Timofejevitš selle ümbrikusse tagasi, uuris postitemplilt kauge, väga kauge asunduse nime, kust post tuli veidi alla kolme nädala, võttis prillid eest, tõusis laua tagant ja istus avatud akna alla.

Väljas laius koidikul taganenud hall meri. Tõrva ja kala lenka toov hommikutuul silus hooti Platon Timofejevitši hallide juuste riismeid; kuum oli ta ega andnud värskendust; valitses ängistus. Eile sai laupäeva puhul veid pummeldatud ja temal, Platon Timofejevitšil, läks jälle mõõt segi ning ta viskas mõned ülearused napsid. Mõeldud oli asi hästi: nad istuvad väheke aiamaal, küpsetavad lõkketules kartuleid ja puhuvad juttu. Aga kõik läks teisiti...

Köögist hoovas meretuulele vastu pannkoogi lõhna; seal pannid aina särisesid ja särtsusid. Platoni vana täd, isa õde Ustinovna askeldas seal juba varahommikust peale.

Praegu ta ilmus uksele, valge põll ees ja nuga käes.

«Mida ta's kirjutab?» küsis ta, osutades kirjale, mille Platon Timofejevitš oli jätnud keset lauda.

«Mis tal kirjutada!...» Platon Timofejevitš kortsutas nägu ja hõõrus rusikaga laupa. «Palub luba koju tulla. Küsib, kas võtame teda vastu või mitte? Ilma omasteta olevat elu kõle.»

«Kas võtame vastu või mitte?» Ustinovna hõõrus endale märkamatuult põllenurgaga õlist noatera, mis puhta põlle ära määris. «Näe, kuidas läheb. Kõle olla... Mis sa talle vastad?»

«Jällegi, mis? Ega ma tema isa ole. Tal endal peab otsas. Nagu arvab, nii ka tehku.»

«Ega's ta ennast peale sunni, ta ainult küsib nõu, et kuidas oleks parem.»

«Kuidas oleks parem, kuidas oleks parem! Nüüd keelduvad grammofoni üles!» Platon Timofejevitš tõusis toolilt. «Kas sul tõesti pole kurgisoolvett majas?» Ta «upras kapis. Kuskil ei paistnud tilkagi peaparandust. Ei, ei, ei karahvinis ega pudelites. Otsustas oma naabri, näitleja Guljajevi poole minna, kes mõne kuu eest oli arvanud elama korteri kaua aega tühjana seisnud kolmandasse tuppa. Guljajev oli niisugune naaber, kes väga harva kodus viibis, ikka oli ta teatris, kontsertidel või proovil. Töökas inimene, polnud midagi ütelda. Kuid viina peale oli ta maias, seda ka ei saanud salata.

Koputusele vastas Platon Timofejevitši suureks imetuseks naisehää.

«Jahl!»

Keset Guljajevi tuba, kuhu näitleja polnud ikka veel jõudnud mööblit hankida, seisis tursunud, magamata unumadega insener Kozakova, Platon Timofejevitši tsehhi uus meister; tema jalge ees, juustukoorikute ja näritud kurgijuppide vahel, lamas üks mees, nurgas pikutas teine. Platon Timofejevitš kõhatas, haaras vuntsid pihku ja lahtis lahkuda.

«Oodake, seltsimees Jeršov!» hüüdis insener Kozakova knega viibates. «Ärge minge ära. Ma lihtsalt ei tea, mis teha. Magab nagu surnu, mitte ei ärka.»

«Kes, kui tohib küsida?» lausus oobermeister delikaatselt.

«Mees, Platon Timofejevitš, minu mees. Tuli eile öhtul siia külla ja nüüd ei saa kuidagi minema. Mäkan-gesti tahaksin teda rutem koju saada.»

«Rutem ei anna. Kui õigel ajal koju ei jõua, ega siis komplikatsioonidest ei pääse, pead kogu tsükli läbi tegema.»

«Palun aidake ometi. Te ju teate, mis siin teha saaks.»

Platon Timofejevitš märkas kohvrii vaevalt alustatud pudelit, küllap sedasama, mille õrnasüdameline Ustinovna eile öhtul Guljajevile laenuks oli andnud, ja läks kohe erksamaks.

«Eks proovime,» ütles ta.

Parajasti ärkas Guljajev. Nüüd asusid nad ühiselt Vitali kallale, tõsisid ta maast lahti, viisid Platon Timofejevitši poole, panid laua taha istuma ja sundisid ühe

endale kõige kategoorilisemalt — sada grammi ja punkt, noh, äärmisel juhul sada viiskümmend. Proovis natuke rohkem, ja läks lahtil. Ja nagu needus pidid ka kõik need naabrinaised ja igasugused tädid sulle ette sattuma...

«Ei tea, kus lapsed on?» küsis ta.

«Korralikkudel inimestel algas päev juba ei tea millal! Ega's kõik pommispäi poole päevani vedele.»

Platon Timofejevitš ütles paar krõbedat sõna, kuid nii tasa, et kurdivõitu tädi ei kuuleks. Platonil endalgi sant olla, et tal kisub kõik teisiti minema kui korralikkudel inimestel. Mõni teine toimetaks praegu kodus või läheks merele, aga tema ei saa, temal on muud mured — käi ringi mööda solvunud eitesid ja palu vabandust. Pagana eided hakkavad kuraasitama ja ajavad huuled mossi, nagu oleksid pühakud, nagu poleks nad sihukesti sõnu eluilmaski kuulnud. Pärast muidugi lähevad leebemaks, et mis seal ikka, omad inimesed, saame aru, ega see kurjast südamest tulnud ja eks see või igaühiega juhtuda... Algul aga porisevad küll, küll porisevad.

«Too pintsak, tädi!»

Ustinovna tõi kapist riidepuul rippuva musta püha-päevapintsaku, pühkis sellelt harjaga nähtamatu tolmu, võttis puult maha ja ulatas Platon Timofejevitšile.

«Vaata, et sa seal ära ei määri, kui juhtuvad kostitama.»

«Ei tea, mispärast nad mind kostitama peaksid?»

«Sellepärast, et naisterahva süda annab kergesti järele, mitte nagu teil. Teie, kui hakkate kord kellegi kallal närima, siis enne te rahu ei saa, kui olete ta tükikideks kiskunud. Mida sa's Stepanile vastad?»

«Ah et Stjopkale?» Platon Timofejevitš pistis käed Ustinovna ulatatud pintsaku varrukatesse. «Seda ma murrangi pead, tädi. Minu pärast sõitku, kui sõidab. Eks ta ole ikkagi vend. Kuid mispärast peaksin ma nii tähtsat perekonnaküsimust üksinda otsustama? Mina otsustan küll, aga see on veel küsimus, mis vennad ütlevad. Igaühel on oma arvamine.»

«Eks tulge kokku ja mõelge läbi. Kes teid keelab.»

«Seda ma küsisingi, et kus lapsed on? Tuleks San'ka jalgrattaga, teele saata. Kihutagu Dimitri ja Jakovi poolt läbi.»

Platon Timofejevitš lahkus kodunt porisedes ja kurja vaududes, pea käte vahel.

Ustinovna võttis lauale jäetud kirja ja luges selle aeglaselt ning mõtlikult läbi, esimene kord otsast otsani, teine kord ainult neist kohtadest, mis teda eriti liigutasid. Pisarad tulid silma. Ta pühkis õlisest noast plekikiiriks saanud põllega näo kuivaks, astus akna juurde, pani peopesad suule ja hüüdis pikalt ning läbilõikavalt muu suunas, kus tehasest vasakul rannas välkusid kord, liival, kord lainemurrus väikesed pruunid inimkogud.

«Sa-a-an-ja-a! B-o-o-orja-a!»

Ta teadis, et varem või hiljem tema hõige lasteni ulatub, kus need ka ei viibiks. Olgu naabrid või tuttavad, keegi ikka annab neile kindlasti teada, et vanaema kuulub koju.

Tuba korda seades ja põrandat pühkides mõtiskles etteke kirjast ja Stepanist, kes kirja saatis. Tema seda Stepani nii väga hukka ei mõistnudki, tema jaoks oli ta ikka veel väikene poiss. Aga perekond, Stepani vennad, võtsid asja teisiti. Nad rääkisid, et perekonda, kus neljakümne nelja inimese kohta — inimesteks loeti ka naised ja neid, kes lastearias käivad — tuleb kaksikümme kaheksa ordenit ja ligi sada medalit vaprusel ja mehisuse eest Isamaasõjas, samuti eeskujuliku töö eest taluaastail, et sellesse vanasse töölisperekonda on siгинenud argpüks ning reetur, nagu see pool aastat pärast ja lõppu teatavaks sai. Ja see on Stjopka, Stepan, eelviimane vend Jeršovide perekonnas. Kes kõik tema pärast igasuguseid ebameeldivusi tunda said! Jakov voeti nii põhjalikult läbi, et ta ainult äärepealt veel teatrisse jäi. «Kallid seltsimehed!» kinnitas ta oma ülemuslele. «Ega's mina müüdava kindrali Vlassovi all teeninud. Mul istub kolm hitlerlaste kuuli keres. Saage ometi aru!» Viimaks saadi aru. Platonit, tõsi küll, eriti ei tülitatud, tehti ainult parteikomitees juttu, et kuidas ta ikka oma venda nii halvasti kasvatas, ja see oli kõik. Kuid selle-eest Platon ise piinas end kaua. Kas just teie, aga tema truu tädi Ustinovna teadis tõesti, kuidas mees õõsiti ei maganud, kuidas ta iseendaga rääkis ja habenes inimeste silma alla minna. Kord ta kutsus Ustinovna tuppa. «Tule'nd siia, tädi, ütle, kuidas seda kõike

mõista?» Tema ees laual lebasid igasugused Stepanist mahajäänud paberid ja sedelid. «Siin on neljanda klassi lõpetamisel saadud kiituskiri, siin Osoavjahimi pilet, siin tunnistused... Poiss oli pioneer, oli komnoor, Vorošilovi laskur, läbi ja läbi töölispoiss. Kust küll tal see alatus tuli? Mis põhjusel hakkas ta omi tulistama?» — «Aga võib-olla ta ei tulistanudki omade pihta, Platoša. Võib-olla teenis ainult moe pärast nende väes, et oma elu päästa. Ta oli ju alles poisike,» avaldas Ustinovna oma arvamist. «Võib-olla oli asi tõesti nii,» nõustus Platon Timofejevitš. «Aga kas sinu meelest on see siis parem? Meie isa, sinu vend, ei püüdnud niisuguse manöövriga surma eest pääseda. Hea veel, et ta seda häbi ei pidanud üle elama, kuidas tema lihastest pojast reetur sai.»

Aastatega perekonna valu vaibus ning lahtus. Stepani pilt võeti seinalt maha ja peideti kummutisse. Teda meenutati harva. Ta kandis karistust kuskil väga kauget, kogu selle aja jooksul tuli sealt kõigest paar-kolm kirja tervitustega ja teatega, et ta on elus ja terve. Polnud neis pärimisi kellegi ega millegi kohta, ei ka juttu mehest endast. Ja korraga, ole lahke, palub luba koju tulla! Ta olevat juba kahe aasta eest amnestia põhjal lahti saanud, juba kaks aastat töötavat ta mitte enam vangina, vaid vaba mehena ühes laevaremondibaasis.

Esikuuks käis. Ilmus Sanka, Platon Timofejevitši noorem poeg, tugev, laiaõlgne poiss; ta oli kuusteist aastat vana ja lõpetab varsti tööstuskooli.

«Kas sa kutsusid, vanaema?» küsis ta puhvetil asuvalt taldrikult kõrbenud kooki haarates. «Küll on maitsevi! Näe, missuguseid sa taadile küpsetad?»

«Oled sa aga lollike,» ei suutnud Ustinovna naeru tagasi hoida. «Niisuguste kookide eest õnnistab ta mind inetute sõnadega, pomiseb endale vuntsi, arvab, et ma ei kuule. Tead mis, poiss, sa hüppa nüüd ratta selga ja sõida mõlema onu poolt läbi. Ütle, et isa kutsub nõupidamisele. Küsimus on väga tõsine ja edasilükkamatu.» Ta mõles veidi ja otsustas siis: «Sa võta see kiri kaasa ja anna neile lugeda. Küll nad ise aru saavad, mis ja milleks.»

Seks ajaks, kui Platon Timofejevitš oma patukahetsuskäigu solvunud naiste pool lõpuni viis, oli Sanka ka

näe tagasi ja tõi vastuse nii Dimitri Timofejevitšilt kui ka Jakov Timofejevitšilt.

«Nad lubasid pärast lõunat kindlasti tulla.»

Vennad ei ilmunud pärast lõunat, vaid palju hiljem, kui juba hämardus ja merekaldal süttisid majakate punased tuled. Jakov tuli esimesena, Dimitri tema järel. Ta oli käinud Ljoljat aurikule saatmas.

Isutuli kolmekesi laua ümber, aknad jäeti pärani lahti. Ustinovna kattis teelaua, eemaldus, nõjatus vastu uksepiitu ja pani käed kõhule põlle alla.

Kuu aega vaikiti ja keerutati Stepani kirja käes. Jakov Timofejevitš võttis selle küljest margi mingi habemega teadlase kujutusega ja pistis kuuetasku: «Vaska kogub leisi!» Jakovist vend oli nelikümmend kaheksa aastat vana. Töötegemist alustas ta nagu vanem vend Platonigi Juzovkas, tehase martäantsehhis, kuid läks nii, et juba ammu enne sõda, kohe siis, kui perekond siia kanti üle kolis, pöördus ta perekonna traditsiooniliselt metallurgiteelt kõrvale. Asi algas sellega, et ta mängis tehase puhkpilliorkestris pasunat, hiljem juba juhtis seda orkestrit, seejärel juhatas kogu tehase isetegevust, sai klubi direktoriks, siis kultuurimaja direktoriks ja pärast sõda rindelt tagasi jõudes koguni linna teatri direktoriks. Jakov Timofejevitš ei põdenud midagi ega kurnud millegi üle, ta kandis nooruslikku, sportliku löikega pintsakut, kasvas kõhukest ja lõua alla lotti. Plaanipärasel võitluses viimatinimetatud ebameeldivate olustustega laskus ta hommikuti voodi ees paar-kolm korda kükkasendisse, siis vaatas end peeglis, sõnas: «Sest pole abi,» ja istus einetama.

Dimitrist vend kujutas oma karakteriga Jakov Timofejevitši täielikku vastandit, ehkki, nagu fotoobjektiivid valeldamatult fikseerisid, asusid temagi silmad sügaval kõrge lauba all ja kõrvad seisid samuti harali. Ta oli kuivetanud, sitke, ei armastanud paljusõnalisust, ja kui Jakov Timofejevitšile meeldis naljatleda, siis Dimitri Timofejevitši näol püsis alati karm ilme. Kas nüüd tänu sellele või peaaegu üle terve näo jooksvale armile, mis vpsakust oimust kaares üle põse ülahuuleni ulatus, või koige tõenäolisemalt tema oskuse pärast töötada nii, et talle ei jõutud toorikuid agregaati ette anda, peeti

Dimitri Timofejevitšist terves tehases lugu, ja vähe sellest, teda koguni peljati pisut.

«Ma arvan, meid on siin küllalt koos, et seda asja otsustada,» ütles Platon Timofejevitš. «Ega me õdede ja õemeeste käest küsima hakka?»

«Vaata mis, Platon,» lausus Jakov Timofejevitš, «juriidiliselt pole Stepanil mingisugust nii-õelda sugulaste nõusolekut vajagi. Ta võib vaga hästi ka ilma meie vastuseta siia sõita. Asi seisab muus. Kui ta küsib sinu või minu nõusolekut, siis ta tahab selle nõusoleku kaudu teada saada, kuidas me temasse suhtume, kas ta on igaveseks meie perekonnast maha tõmmatud või on tal veel šansse sellesse tagasi pöörduda. See on talle peasi.»

«Jakovil on õigus,» ütles Dimitri. «Stepanile on peasi, kuidas me temasse suhtume, meile aga on kõige tähtsam kindlaks määrata, kuidas me hakkame temasse suhtuma, kui ta tagasi saabub.»

«Niisiis tuleb välja, et me võtame teda avasüli vastu, tunneme koerapoja kaasa, kas nii või?» Platon Timofejevitš läks näost punaseks. «On ta rector või ei ole?»

«Ta on teie vend,» sõnas Ustinovna uksest.

Kõik kolm pöördusid ja vaatasid imestunud tema poole.

«Ma lihtsalt ei kujutle,» ütles Jakov Timofejevitš sigaretti süüdates, «non, mitte kuidagi ei suuda kujutleda, mis ma hakkam peale, kui satun temaga, ütleme, nagu praegu meie siin — ühe laua taha. Hästi tabar olukord.»

«Aga vahest ta polegi süüdi,» astus Ustinovna uuesti jutu sekka. «Siin tuli gaasitehases üks tehnik tagasi, nimi, näe, läks meelest ära... Tema käest olevat vabandust palutud ja nüüd antavat teisele tasuta tuusik sanatooriumi. Tuba lubatud anda.»

«Non, kui paluti vabandust, siis ta tõesti polnud süüdi, mees kannatas asjata,» lausus Dimitri, arm näos tõmblemas. «Stepani käest aga pole keegi vabandust palunud, vähemalt kirjas pole sellest juttu. Kandis oma karistust, tuli amnestia ja anti talle andeks.»

«Ja üldse,» ütles Platon Timofejevitš, «niisugusele asjale peab ettevaatlikult lähenema. Igaüks saab vabaks omamoodi. Näe, kui palju vargaid amnestiaga lahti sai.

Leiti jälle lastakse haledusest vabaks: tegid pahandust, noh, olgu, ära aga enam tee. Nõukogude võim on oma olemuselt suuremeelne ja seda sellepärast, et ta on tugev. Nii et peabki alati välja selgitama, kes selle suuremeelsuse tõttu lahti sai ja kes tööpoolest asjata kannatas.»

«Arme hakkame oma südant vaigistama, mehed,» lausus Platon Timofejevitš. «Kui Stepanil poleks süüd hinnat, kui ta ise seda ei tunneks, poleks ta unustanud selle. Lõputamast. Aga ta ei kirjuta, vaikib. Ühe sõnaga, otsustame nii: saadame talle lennupostiga kirja või veel parem telegrammi, et sõida, vennas, koju, me jagame sinuga oma leivapala. Kas jääb nii?»

«Kus ta elama hakkab?» küsis Jakov Timofejevitš. «Ühiselamus või? Aga kui ta äkki ei tahagi teha selle tööle minna, siis pole ka ühiselamut.»

«Võtan ta enda juurde,» ütles Dimitri. «Elame ju Andriaga kahekesi tühjas tares, küll mahume ära.»

«Aga kuidas Ljolvaga jääb?» pilgutas Jakov Platon Timofejevitšile silma. «Äkki hakkab häbenema, jätab käimise järele.»

Pead pööramata heitis Dimitri vennale raske, sünge pilgu. See pilk oli niisugune, et Jakov Timofejevitš kiirustas ütlema:

«Vaikin, vaikin, kulla Mitja. Aga sind oleks paras vaata tead kuhul? Mees ei mõista üldse nalja! Kuidas võib küll maailmas elada, kui inimene kõike tõsiselt võtab. Nii mine või hulluks.»

«Tehakse mitmesugust nalja,» ütles Dimitri. «Ühe nalja pärast lõi Kain oma venna Aabeli maha.»

«Nii arvatakse teie tsehhis,» ei suutnud Jakov Timofejevitš end tagasi hoida.

«Just, just, kallis Dima, sa oled pühakirjas nörk,» naeris Platon Timofejevitš.

«Eks ma lähe siis evangeeliumi tudeerima,» ütles Dimitri püsti tõustes. «Vahest tuleb kampa, teeneline legelane?» kutsus ta Jakov Timofejevitši. «Olgu pealegi, ma saadan su koju. Ära karda, Aabel, ma pole Kain.»

Partei linnakomitee sekretär Gorbatšov läks jalgsi tööle. Hommik oli päikeseline ning karge Aeg-ajalt majade tagant nähtavate tulev meri lamas uduvinas, ta pinnal veeres valgeharjalisi laineid, sadamas puhusid aurikud jämeda näälega omavahel juttu. Lilled lõhnasid. Nad olid pärast sadusid vastu sägist linnaväljakutel õitsele puhkenud ja levitasid nüüd meeldivat hõngu. Lausa mõnus oli mööda kesklinna tänavaid käia. Aga ku, palju vaeva ja igasuguseid nõupidamisi enne ära kulus, kui need lilled kevadel siia istutati. Kas lilled teavad seda? Mis põhjust linnatäitevkomitee kõik elte tõi, et koormavast ülesandest pääseda: küll puudus raha, küll polnud töökäsi, küll seemneid ega taimi kusa-gilt võtta...

Gorbatšov sammus pikkamööda, tema tervis polnud kõige parem. Ta mõtles oma raskeid sekretärimõtteid. Linnas elab mitusada tuhat inimest. Need kõik tahavad head ja tasuvat tööd, kõik tahavad head eluaset, kõik tahavad süüa ja lõbutseda, elada mitmekülgset ja sisukat elu, mida väärib imeteldav olevus — inimene. Linna elus pole üksugust ala, mille eest Gorbatšov otseselt või kaudselt ei vastutaks partei ja nende ees, kes tahavad head elu, head ulualust ja head toitu.

See töö pole kerge, tervis ka läheb viletsamaks ja iga hakkab end tunda andma. Juba tuleb sageli noorus meelde. Endise naisgümnaasiumi asjataastatud kahe-korruselisest hoonest mööda minnes meenus talle korraga kubermanga tšekaa, mis kunagi sin asus. Ta tuletas meelde iseennast, noorukist käskjalga, valjusid komissare ja vo'nikke, väsimatuid sõdureid-tšekiste ja komsomoli eriüksuslasi, magamata öid, väljasõite valgekaartlaste ja kulakute mässude summutamiseks, haaranguid ja tagaajamisi... Ta mõtles, et sellele hoonelc kuluks mälestustanvel kinnitada. Linnas ongi revolutsiooniaastaist liiga vähe mälestusesemeid säilinud. Las noored loevad, et kunagi oli tšekaa ja mitte niisama üle-üldse, vaid konkreetselt selles majas siin, kus praegu asub kümneklassiline kool; et olid kehvikute komiteed ja revolutsioonilised tribunaliid, et olid eriüksused ja

õhtulussalgad, et olid punaväelased ja naissaadikud... Linnapäeval teede ääres lõhnavad lilled võideldi kätte lahinguis. Enne lilli oli siin paljas tõlmune munakivi-ühik, mis nägi kuuli- ja mõõgahaavadeest voolavat verd ja nii mõnigi kord pildus sademeid kasakate ratsade kapjade all.

Mööda linnakomitee treppi teisele korrusele minnes naaseeris Gorbatšov oma südant pintsakuhõlma all. See paktses. Vastuvõturuumis noogutas Gorbatšov mõnele tuttavale jutulesoovijale ja läks südilt edasi.

«Iore, Simake!» ütles ta lõbusalt sekretärile. «Kuidas te puhapäeva veetsite?» Siis lisas poolvaljusti, et ainult tema kuuleks: «Palun hetk aega mitte kedagi minu juurde lasta.»

Oma kabinetis avas ta seifi, võttis sealt välja karbi-... milles asetsesid lame rohupudelike, pintsett ja pisuks taotud suhkrutükid. Pudelikesel oli silt «Vali-dool». Gorbatšov tilgutas ühele suhkrutükikesele kuus tilka ja pistis selle keele alla. Suu läks seest külmaks ja pliparmündi maiku täis. Meenusid valged lõhnavad õhnikud. Neid küpsetas nepi ajal keegi erakaupmees. Nagariäri asus linnakomitee ligidal, hoovi peal majas... Ta mõlles uuesti, et lapsepõlve meenutamine ei tähenda head, igal juhul on see kindel vanaduse tunnus. Ja veel mõlles ta: kas viiskümmend kolm aastat on siis töepoo-... juba vanadus? Imelik. Aga millal siis oli noorus ja kupsed eluaastad? Kuidas ja millal need jõudsid mööda lennata? Ta naeratas, sest tabas end teeskluselt. Ta leidis ju väga hästi, et oli palju elanud ja palju läbi ela-nud, et aastad ei olnud mööda lennanud, vaid läinud üks teise kannul, ja igal aastal oli partei sõdur Ivan Gorbatšov ikka midagi tähtsat ja vajalikku teinud, kuigi see midagi esimesel pilgul eriti silma ei torganudki.

Ta pani karbikese uuesti seifi luku taha, vajutas kella-nupule laual ja ütles uksele ilmunud Simale:

«Laske tulla, kes seal esimene on?»

Sisse astus hästi riietatud mees, kõik tema seljas oli asjatriigitud ja uus. Tema iga oli raske esimesel pilgul kindlaks määrata, pea hõbetas tal, nagu paistis veidi tursununa; ta astus kiirustamata; kuid ka mitte liiga aeglaselt läbi kabinet, ootas ära palve istuda, seadis

end tugitooli ja jäi tarkade väsinud silmadega tähelepanelikult Gorbatšovi vaatlema.

«Ma kuulan teid,» ütles Gorbatšov.

«Te ärge arvake, seltsimees Gorbatšov, et tulen teie juurde solvatud inimesena kaebama. Minu nimi on Orleantsev. Olen kommunist. Siin on minu parteipilet, palun heitke pik sisse. Nagu naete, staaž on korralik, juba instituudi aja astusin parteisse. Enne sõda muidugi. Asi seisab selles, seltsimees Gorbatšov... Ma oleksin, vabandage, võtnud teid mitte tulitada, istuda rongi või lennukisse ja sõita otse Moskvasse, ministri, Nikolai Fjodorovitši juurde või koguni ühe ministrite nõukogu esimehe esimese asetäitja juurde... Kuid need on pisasjad, mille pärast ei tasu tahtsuid inimesi tulitada. Lugu on järgmine. Ma tulin teie linna oma soovil. Meil ministeeriumis algas koondamine. Et seda protsessi kergendada, esitasin oma algatusel avalduse, ehkki olin veendunud, et koondamine mind ei puuduta, ja mulle antigi nüüd öelda reisipass teie juurde Metallurgiatehasesse. Oma hariduse ja keskasutuses juhtival tööl saadud kogemuste poolest olen metallurg. Ja mis te mõtlete? Siinne direktor on lausa veidrik. Ta olevat väga rõõmus ja paluvat mind asuda jaoskonnainseneri kohale!»

«Aga missugust kohta teie tahaksite?»

«Ma olen kaugel tujutsemisest, seltsimees Gorbatšov. Ma näiteks ei pretendeeri tehase peainseneri või peatehnoloogi kohale. Mind siin ei tunta ja nagu öeldakse, andkem seltsimeestele aega tutvuda. Kuid korgahju- või martääntsehhi ülemaks...»

«Seal on juba inimesed ees.»

«Te teate minust paremini, mis niisugusel juhul teha tuleb. Direktoril on rohkesti võimalusi, seltsimees Gorbatšov. Kuid ma pole tujukas inimene, ma näitasin direktorile üht väljapääsu olukorrast. Olen juba ligi nädal aega siin olnud ja jõudnud järele pärida, mis vaja. Kõrganjütsehhi oobermeister on praktik, tal pole mingi suguseid dokumente, mingisugust diplomit.»

«Kas Platon Timofejevitš Jeršovil?» küsis Gorbatšov.

«Noh, muidugi, teie vist tunnete sünni kõiki ees- ja isanime järgi. Olete kohalik elanik, seltsimees Gorbatšov?»

Kohalik, jah, kohalik, seltsimees Orleantsev. Nii-õnne on juba kord minu õnnetu saatus.»

«Miks siis õnnetu? Oleks keegi minul Moskvas küsinud, kas olen kohalik inimene, oleksin vastanud, et seda tal! Saatus üle ma poleks kurtnud.»

«See on ka Moskva, pealinn, seltsimees Orleantsev, meil siin aga on provints, perifeeria.»

«Niisiis, jah, teil oli õigus — Jeršov,» tuli Orleantsev oma juurde tagasi. «Ta on praktik. Kunagi me muidugi hindasime neid, vanu mehi...»

«Tal on kõigest poolsada turjal, mitte rohkem.»

«Ükskõik, kõrgahjumehe jaoks on see pensioni-iga. Niisiis, jah, kunagi me hindasime neid, praktikuid. Nüüd tuleb kogu aeg uut tehnikat peale, praktikute hammas ei hakka sellele külge. Nüüd on haridust vaja, diplomit. Kas pole tõsi?»

«Te ütlesite, Orleantsev, et eelkõige olgu haridus ja diplomaat. Kuid kas haridus ja diplom on üks ja sama? Nii palju kui mina tean, on need erinevad asjad. Jeršovil diplom puudub, teie andmed on täiesti täpsed, kuid haridus tal on. Ta töötab juba seitse aastat vanemmeistrina ja nagu kõrgahjutöölised senijani räägivad, oobermeistrina. Aäsitöölisena alustades on ta kogu kõrgahjutööstuse läbi võtnud. Kas teate, kallid seltsimees, ma mõeldavasti ei saa teid loetada, sest nõustun tehase direktoriga, tal on õigus: teil tuleks esialgu jaoskonnas töötada. Te pole ju pärast instituuti tehastes tööl olnud?»

«Ma olin tähtsal juhtival tööl.»

«Juhtiv töö on juhtiv töö. Kuid neli kõrgahju... Kas te maksab korraga endale misugust suurt vastutust? Töötage algul jaoskonnas, saate kogemusi, proovile oma jõudu...»

«Kuid kas te teate, kui vana ma olen? Olen neljakümne kolme aastane ja mul on suuri kogemusi juhtimise alal, pean kordama. Mul on hilja õpilaspõlve pidada ja pealgi pole mul seda vaja.»

«Kuid siia saabus samuti Moskvast ja arvatavasti minust teie ministeeriumist insener Kozakova...»

«Teidsite vordluse, seltsimees Gorbatšov! Ta on alles praktikane, ilma igasuguste elukogemusteta. Olen veendunud, et ta sõitis siia korraks meelt lahutama. Milleks

tal seda vaja oli? Mees on tal kunstnik, ta võiks üldsegi kodus istuda. Ma tunnen teda. Vāntas peavalitsuses arvutusmasinat.»

«Uhe sõnaga on asi nii, seltsimees Orleantsev, et mina isiklikult olen päri tehase direktoriga ja mitte teiega. Rohkem mul teile midagi ütelda ei ole.»

«Niisiis tuleb Moskvasse Nikolai Fjodorovitši poole pöörduda? Kas te tunnete teda?»

«Ei, pole kokku pautunud, ainult nime olen kuulnud.»

«Näete nüüd! Aga võib-olla tuleb ka Zahhar Petrovitši endaga koneida...»

«Zahhar Petrovitšit olen ka ainult pildil näinud,» katkestas Gorbatšov teda kuival. «Aga kas te Gavrila Aleksejevitši tunnete?» kuis ta ootamatult.

«Andestage, kes ta niisugune on?»

«Tema... te lähete siit uksest välja, pöörake tänaval paremale ja leiate väljakul väikese mälestussamba. Ta oli meil kubermangukomitee sekretär, tema võttis mind parteisse vastu. Kulaku poeg tappis ta nurga tagant kättemaksuks kulakuks tunnistatud isa eest. Minge ja vaadake seda mälestussammast. Gavrila Aleksejevitš oli hea mees. Nägemiseni, seltsimees Orleantsev!»

«Nägemist!» Orleantsev lõusis. «Ainult teate, seltsimees Gorbatšov, ärge olge minule pahane, kui mõnda kohalikku seltsimeest ülemalt poolt pisut tülitatakse.»

Ta lahkus. Gorbatšov jälgis teda kabinetiaknast. Orleantsev ei pöördunud linnakomitee hoonest väljudes paremale, väljaku poole, vaid vasakule.

Järgmine jutulesoovija oli samuti insener ja samuti Metallurgiatehasest Orleantsevist ta erines kortsus ülikonna, määrdunud päevasargi ja raseerimata lõua poolest. Ja tugitooli istus ta palumist ootamata ning pidas end ülal kaugeltki mitte nii enesekindlalt. Ta haaras laualt kord ühe, kord teise pliatsi ja veeretask seda kõhnade kollaste sõrmede vahel.

«Mina olen parteitu, seltsimees linnakomitee sekretär,» rääkis ta kiirustades, «kuid ometi tulen teie, kui linna kõrgema võimu juurde. Kui siin targemaks ei saa, pean Kremli sse sõitma. Müün või kõik maha, aga sõidan.»

«Kas kõrgem võim mina olen?» ütles Gorbatšov. «Olen linnakomitee töötaja...»

Jah, kõik suured inimesed räägivad nõnda tagasihooldlikkusest... või edvistamisest. Olete võim, mis siin valitakse. Aidake mind. Aina marineeritakse.»

«Aida marineeritakse?»

«Meie rahvamajanduse jaoks ülitähtsat ettepanekut, mis annaks miljoneid rublasid kokkuhoidu. Siin on minu ettepanek.»

Gorbatšov avas üsna mahuka mapi.

«Siin on oma kolm tundi lugemist, seltsimees...»

Krutilitš on minu nimi.»

Sissejuhatuseks võiksite parem seda asja mulle suuliselt tutvustada, seltsimees Krutilitš.»

«Kas teil tehnikast arusaamist on, seltsimees sekretär, kõrgahju tööst?»

Kunagi töötasin Metallurgiatehases, kuid mitte teie kõrgahju juures; ma ehitasin martääntsehhi.»

«Ega minagi ole kõrgahjutsehhist. Ma pole üldse kusa-
gilt tsehhist, ma annan tehnikumis praktikatunde. See-
ga ei saa ka vahel ka kõrgahjutsehhis. Vaadake, mis ma
teile ütelda. Tänapäeva tingimustes, kui valdav
osamik kõrgahjuseadmeid töötab poolteist kuni kaks
aastat plaanikohase remondita, pikeneb sellega remon-
tile vaheline periood. Kuidas tuleks nüüd püstitada
kõrvalmised, mis on seotud remonttööde organiseerimise
küsimusega tehases? Need küsimused tuleb püstitada
läpselt, operatiivselt ja komplekselt. Ma soovitan kõik
remonttööd kõrgahjude juures üle anda remondi- ja mon-
taažitsehhidele, RMT-le. Eks ole õigus?»

«Olen midagi niisugust nagu kuulnud,» ütles Gorbatšov. «Ma ainult ei mäleta, kas seda pole juba proovi-
tud... Nii vist juba töötati kuhagi, kuid siis meie kõrg-
ahjumehed loobusid miskipärast remondi- ja montaaži-
tsehhi teenetest.»

«Kahjurid loobusid. Me peame remonttööde tsentrali-
seeritud süsteemi viivitamatult taastama. Tsentraliseeri-
tud süsteem on sotsialistlik süsteem. Aga kuidas meil
praegu on? Praegu kohmitsevad meil remonttöödel toot-
mistsehhide, nende hulgas tähendab ka kõrgahjutseh-
hide töölised. Tootmistsehhi remonttööde kvaliteet on

alati spetsiaalse remondi kvaliteedist halvem. Tootmistöölistel võivad tekkida ja kindlasti tekivad igasugused pakilised situatsioonid, mis remonti tagant kurustavad, seda segavad või koguni nurja ajavad. Tööd neilt keegi vastu ei võta — kes siis hakkab midagi enda käest vastu võtma! Kontrolli järelikult pole, töökäsko neil ka pole ega remondiplaani, paikavad, kuidas oskavad. Tooviljakus on seetõttu madal»

Ta aina rääkis, ja rääkis veenvalt. Gorbatšov palus teda mapil ettepanekuga paariks-kolmeks päevaks endale jätta, ta lugevat selle läbi, konsulteerivat spetsialistidega ja pidavat tehases nõu. Tema arvates olevat Krutilitš väidetes oma töetera sees, muidugi sel puhul, kui tema, Gorbatšov, kes suski juba ammu tehase otsesest praktikast on eemal seisnud, ei ole mõnede tootmisprotsesside kaasaegsest organiseerimisest maha jäänud. Ta igatahes uurivat küsimuse läbi ja siis võib-olla kohtuvad nad uuesti.

Krutilitš tänas ja ütles, et olevat toetuses ette veendunud olnud. Gorbatšov olevat talle kohe meeldima hakanud — näost näha, et tööinimene, aga mitte bürokraat või võimumees. Ta lahkus rahulolevalt.

Gorbatšov võttis jutulesoovijaid üksteise järel vastu ja tundis end järjest halvemini. Lõunaajaks vandus ta alla, läks teise sekretäri kabinetti, ütles, et sõidab koju ja täna vist enam tagasi ei tule, heidab veidi puhkama, mootor töötavat kuidagi ebakorrapäraselt. Teine sekretär naljatles, et klappe peaks lihvida ja kolvirõngaid vahetama.

Kodus tegi Gorbatšov näo, nagu oleks tal lihtsalt pea valu, heitis kabinetis diivanile ja pooras näo seina poole. Anna Nikolajevna seisis mõnda aega tema juures, rohupudel käes, kuid nähes, et mees siin ei ava — tähendab, tahab segamatult lamada — väljus vaikselt kabinetist ja jättis ta üksi. Gorbatšov lamas ja lamas ning ta meel läks enneolematult, võõralt nukraks. Kas näete, kõik — naine ja tütar ja poeg — kõik on ära läinud ja jätnud ta üksinda. Aga äkki ta sureb, äkki rabab ta südant mõnedil infarkt, nad tulevad tagasi, ent teda enam ei ole, igaveseks ei ole. Imelikud inimesed, hooletud ja kalgid inimesed. Oleks ema elanud, tema kindlasti... Kuidas ema

... tema voodi ääres, kui ta sarlakeid põdes. Sidus talle kaela ümber suka kuuma tuhaga ja andis midagi juua. Ja suppil Ta mäletas selgesti seda kõige unustamatut suppi maailmas, mida ema talle voblast

Gorbatšov lamas kinnisilmi, tundis huultel soolast... haistis teravat, malestusi äratavat lõhna. Ta... vana emakest, tema pruune kuivetanud käsi ja... mullest alati vaatas mure laste pärast, tema, Vanja

«Vanja, kallis Vanja,» kuulis ta erutatud häält. Tema... seisis jälle Anna Nikolajevna. «Sul voolavad ju pisarad silmist, mis sinuga on?»

«Ara luuleta,» vastas ta torinal, soovist oma olukorda varjata. «Mis pisarad? Sa võiksid parem minu eest hoolitseda.»

«Noh, palun, palun, oled sa mul aga paha. Ainult selleks ma ju elangi.»

«Palun, palun...» osatas mees. «Keedaksid kas või kord elus voblasuppi. See maksab ainult kopikaid. Üks vobla ja paar kartulit.»

«Ma võin keeta, kallis Vanja. Kuid see tuleb kindlasti solk, sina seda ei söö.»

«Kuidas solk? Kogu oma lapsepõlve sõin seda, ema...» Ei söö, ei sööl Kust sa tead, kas ma süön või ei

Hästi, keedame sulle suppi. Kui meil ainult õnnestub... imekalakest kusagilt saada.»

«Ema sai alati,» ütles mees jonnakalt.

Ohtul toodi talle taldrikutäis suppi. Anna Nikolajevna... kogu linna läbi sõitnud ja lõpuks kaiäärsest õlleputkast suure vaevaga mõned kõhnad kuivatatud kalad leidnud, mis Kaspia äärest olid loodud.

Taldrikust tuli vänget lehka. Lõhnas saabaste, sadulapapoe ja suitsu järgi ühekorraga.

Mutses lusikatäie: kibe, soolane ja vastik. Kuid ta... söi, söi jonnit pärast. Temale oli see lapsepõlve supp, ema supp.

Seda valgetverd, lühikeseks lõigatud juustega neida nägi Andrei esmakordselt suvekinos. Ta tuli pärast tööd linna-aiast mööda, peatus suudlevat paari kujutava afiši ees ja ostis pääsme. Linalakk istus kinos oma sõbratariga tema ees ja nad vestlesid tasa omavahel. Andrei mõistis, et linalakale film ei meeldinud, ta kritiseeris selles kõike.

Pärast seanssi sammus Andrei nende kannul mööda puiesteid kuni aiavärvateni. Ta silmitses linalakka. Selle kõnnak oli rahulik ja ilus. Andreile meeldis iga tema liigutus. Ta kuulis, kuidas linalakk rääkis: «Filmi mehed mõtlevad, et noored tahavad kinos näha ainult armastust kogu selle sentsimentaalitsemisega. Muidugi oleks meeldiv ekraanil armastust vaadata. Kuid kas me nägime praegu armastust, Allake? Me nägime perekonnale mugava pesa ehitamist. See on sulaselge väikekodanlus.» — «Sina oled oma otsustes alati nii kategooriline, Kapa... Aga mulle näiteks see noorpaar meeldis. Kõik nende juures oli just nii nagu eluski: kuidas noor mees neiu esmakordselt koju ema ette tõi, kuidas nad kahekesi last vaatlesid ja kuidas nad talle vanni ostsid...» — «Jäta järele!» katkestas teist linalakk Kapa. «Kuuldagi on halb, saati veel vaadata. Kellele kull seda labasust vaja on? Kujutle Romeod ja Juliet oma tulevasele pojakesele vanni ostmas...» — «Nääd küll leidsid, Kapa! Missugused ajad siis olid!» — «Meil aetakse kõik aja süüks: kunagi, jah, nõljuti tiibadel, aga nüüd on kõik teisem, nüüd rooma mööda maad. Ja tulebki nii kätte, nagu Gorki ütles: «Meist keegi ei vesta legende ja keegi meist laule ei loo...»»

Andreil oli tahtmine neile veel kaugemale järele minna, veelgi kuulata, mida Kapa elust räägib. Kuid sõbratarid väljusid juba aiast, rahvamurrust ja Andrei ei sõandanud neil kannul püsida. Ta jäi maha ja vaatas neile kurvalt järele. Tema ei mõistnud nii osavasti neidudega tutvust teha, nagu mõned poisid seda teevad: astuvad aga ligi, minuti pärast võtavad käe alt kinni ja juba paluvad kinno või paadiga sõitma. Temale oli tutvumine neiega äärmiselt keerukas ning delikaatne asi.

Paljud tingimata kolmandad jõud vahele segama, nende juhul pidi siin appi tulema. Linalakk istus tema silmist. See oli olnud kuu. Ja nüüd oli ta jälle Andrei kõrval. Kuid seekord oma sõbratarita. Ta seisis Andrei taga paadijärjekorras. Meri oli vaikne, peegelsile, öhtu soe, sõitatanud palju. Oodati kannatlikult.

Andrei ei vaadanud tagasi, kuid tundis kogu aeg neiu auresolekut. See ümises lauluviisi, kopsis kinganinaga. Paadisilda ja riivas mitmel korral Andreid küünariga. Puudutus oli hetkeline, kuid Andrei jõudis sellest kiiresti jooksul tajuda neiu käe soojust. Kui hakkas mõtlema Andrei järjekord, ei teadnud ta, kuidas peaks asja lahendama. Oli kaks võimalust: esimene — paluda neiu oma järjekorda, ja teine — paluda teda oma paadile. Neiu võis muidugi nii ühest kui ka teisest ära hoida. Aga kui vastaks, et ei tea, mispärast peaks ta ühendama inimesega sõitma minema, oleks see hullem, kui korda hullem. Seda ei saa võrreldagi. Ja ometi tõmbas Andreid just teine lahendus. Võib-olla ei tule uut võimust enam ilnaski — linn on suur, siin otsi inimest, kes ei mõela heinakuhjast.

Andametuksed valjenesid. Andrei tundis, et põsed löödi, kuid ta ei suutnud midagi parata. Kui ta mõeldavat: «Teie järjekord,» ja tajus oma käes silma, võis paadi kõlisevat ketti, pööras ta end ringi ja nägi neidu nägemata ütles mingi võõra häälega: «Kas te ei sooviks minuga koos sõita?»

«Heameelega,» kuulis ta äkki ootamatut vastust. «Muut sus te peate küll aerud mulle loovutama. Ma olen juba päev sinu treenimas»

«Palun, palun!» peaaegu karjatas Andrei. Ta tahtis neidu paati aidata, kuid selle pikad s.hvakad jalad astusid sinna juba ise kergelt, osavalt ja kindlalt. Andrei tõusis püsti, neiu aerude juurde ja nad eemaldusid paadisillast. Paat ujus kiresti ja sujuvalt. Kapa sõudis meelalt, aerud ei lohisenud tal mööda vett ega vehkivad kaelkookudena õhus, vaid liikusid täpselt veeplinnal, lõigates seda ja väljudes peaaegu hääletult.

«Te aerutate suurepäraselt!» lausus Andrei vaimustatult.

«Kas tõesti?» küsis neiu rõõmsalt. «Ega te ole juhuslikult meremees?»

«Olen kõrgahjutööline.»

«See asub seal?» noogutas neiu suunas, kus värvi- kollakas-ruskes suitsus kerkis merekaldal Metallurgia- tehas.

«Seal jah.»

«Kas kõrgahju juures on raske töötada?»

«Kui ma omal ajal alustasin, kui olin alles ääsi- tööline, siis oli küll harjumatuses raskevõitu. Aga nüüd on nagu iga teine töö, ainult huvitavam teis- test.»

«Kas tõesti huvitavam? Ja mille poolest?»

«Vanasti, kauges minevikus, loodi selle töö kohta muinasjutte, see näis nõidumisena — mullast rauda teha. Ja ahil Kas te pole kunagi kõrgahju näinud?»

«Ainult nagu praegugi, eemalt. Selle ligidal on arva- tavasti kuum ja suitsune...»

«Vahel on ka kuum ja vägagi kuum, kuid harjub ära. Te peaksite kord meile vaatama tulema.»

«Kutsuge külla, aga enne esimest septembrit, kuni mul suvevaheaeg kestab. Ma tuen.»

«Kus te õpite?»

«Meditsiinilises instituudis, neljandal kursusel.»

«Aasta pärast olete doktor?»

«Nüüd küll ütlesite aasta pärast! Ma alles saan neljandale kursusele ja kokku õpitakse meil kuus aastat. Ilirmus mõelda, et peab veel kolm aastat koolipingis istuma! Kui te vaid teaksite, kuidas see mind on ära tüdistanud. Kümme aastat käi koolis, nüüd juba kolm siin instituudis, see teeb kolmteist, aga kõik kokku tuleb kuusteist aastat. Veerand eluaega tuubi!»

«Mina õppisin üksteist aastat, seitse koolis ja neli tehnikumis, ning tegin seda õhtuti, päeval töötasin.»

Andrei oleks tahtnud aina rääkida ja aina kuulda, oleks tahtnud neile kogu oma elu ära jutustada, mis oli kestnud kakskümmend neli aastat, ja oleks ära kuulanud kogu neiu eluloo. Jutuajamine köitis teda, näis talle huvitavamana kõigest, mis tal kunagi olnud. Nad sõitsid ja sõitsid merel, markamata, kuidas juba ammu olid eemaldunud kõige kaugemate ning julgemate paatide

poolelt ja kuidas künkad, millel asetses linn, vajusid lajanguelssesse lillasse varju.

«Mis on teie nimi?» küsis Kapa.

Andrei vastas noormees kohmetunult. «Andestage, et ma ennast ei tutvustanud. Andrei Jeršov. Mulle näis, et kui mina teie nime tean, siis teate teie ka minu oma.»

«Teie minu nime?» küsis neiu imestunult.

«Ainult, mitte täielikult. Teid kutsutakse Kapaks.»

«Olen ma Kapitolina. Alguses, koolis, ma kannan selle nime pärast. Kuid nüüd olen harjunud, see koguni meeldib mulle.»

«Mulle ka meeldib.»

«Muide siiski, kellelt te seda kuulsite?»

Andrei jutustas, kuidas ta kinos Kapa selja taga oli näinud ja pärast mööda puiesteid tema kannul käinud ning tahtmatult kuulnud pealt Kapa vaidlust sõbrata- tuga.

«Aga kas mul polnud õigus, mis?»

«Kukkus teil küll toredasti välja, kui te panite ühe ja Julia lapsevanni ostma.»

«Te olete minuga päri? Meil on hakatud kuju- tuma armastust nii, et selles pole enam ilu ega ülevust, see on kaotanud oma iseseisva tähenduse. Kas te teate seda? Temast on saanud mingi kesine pere- konnaku eelmäng, muud midagi. Ja see eelmäng pole enam kohustuslik. Mõned autorid tõstavad perekonna- tunde otsemaid üles, ilma igasuguse sissejuhatu- seks ja nimetavad igasuguseid koduseid asjaolendeid armastuseks. Nõnda on meil armastus ainult selleks kohaks, et abielluda.»

«Nii oli see vist ka vanasti,» ütles Andrei naeratades. «Nüüd on see olnud alati, kõigi aegade jooksul.»

Alles Kapa peatas aerud. «Keegi ei taha mind mõista. Ma ei nägin suurest, ilusast armastusest, mis viib ini- musele vabategevusele, olgu ta mees või naine, mis süütab elu andekuse, loomingu ja üllaste tunnete tule; mille ees peab piiluma nagu magamistoja ukse taha — mis seal juhtub? Andestage, et kõnelen toorelt, kuid ma ei võin teisiti. Kuulge,» ütles ta äkki üles vaadates, «häämar- dab juba, ja meie oleme oma viis kilomeetrit rannast eemal.»

Andrei mõõtis pilguga kaugust. «Ma mõtlen, et rohkem kui viis. Kuid pole midagi, ärge kartke, ilm on vaikne, küllap jõuame pärale. Lubage, ma istun aerude juurde, aitab teile treeningust.»

«Ega ma kardagi,» vastas Kapa rahulikult, andis aerud üle ja istus pärasse. «Ma jõuaksin paaditagi kaldale, ujudes.»

«Kas te ujute nii hästi?» Andrei pööras paadi päraga mere poole.

«Isa õpetas mind juba kaheksa-aastaselt ujuma.»

«Kes ta teil on?»

«Parteitöötaja.»

Aerud nagisesid tullides. Andrei sõudis ühtlaselt ning kõvasti. Paadisõit polnud veel kunagi talle nii meeldinud, polnud kunagi pakkunud niisugust lõbu. Videvik üh. tihenes. Andrei nägi ainult Kapa siluetti paadi-päras. Ta ei näinud enam neiu vaidlevat kergitatud kulme, tema imekauneid suuri halle silmi ega tema heledaid lühikeseks lõigatud juukseid. Nõrgalt helkiva mere metallisele taustale joonestusid ainult neiü kuklasse heidetud pea, peen kael ja ümarad õlad.

«Kas te olete abielus?» küsis Kapa.

«Mida te mõtlete!» hüüatas Andrei.

«Miks ma ei võiks nii mõelda? Olete kakskümmend neli aastat vana, teil on oma kutse, oma teenistus. Kui palju te teenite?»

«Poolteist tunat ära, vahel ka rohkem, oleneb plaani tähtsusest.»

«Näete nüüd, teenistus on täiesti küllaldane, et soetada perekond, eriti kui naine ka töötab.»

«Ei, ma ei ole abielus.»

Andrelle ei meeldinud, millest ja kuidas Kapa kõneles. Tema sõnades oli midagi solvavat. Ta kõneles Andreist nagu neist teistest, keda ta mõistis hukka oskamatusel pärast armastada, kellele armastus on mittekohustuslikuks eelmänguks kohustuslikule keskpärasele perekonna elule.

«Võib-olla on teil pruut, mõni lähedane neiu?»

«Pole kedagi.» Andrei ütles seda rahulolematult ja kuivalt.

«Te ärge solvuge,» Kapa nagu oleks pimeduses hoor

last nagu näinud. «Ma ei taha teid solvata, ma tahan Vaadake!» hüüdis ta järsku.

Vaatas tagasi. Kauguses, seal, kus asus kallas, tõusis ohku raketi roheline säde.

«Signaliseeritakse.» Ta vajutas aerudele, paat kiiremini, vesi selle külgede all lõi valjemini ja püsis sulisema.

Andrei ka ei tõmmanud, kuidas ta ka ei pinge jõudnud nad ikkagi kaldale kella üheksaks, paadijaam suletakse, vaid alles kaheistkümneks. Mees onnistas neid kaua igasuguste sõnadega, kuid nemad ei kuulanudki teda ja lahkusid kiiresti. Rannalind oli juba üsna vähe, ainult armunud paarid ujudena mereäärse bulvari pinkidel. Transimide autus tühjadel tänavatel lärmakaks ja häirivaks.

«Vaadan teid,» ütles Andrei, kui nad ühesmäge kaldanna poole läksid.

«Pole vaja, palun, ma lähen üksi. Mulle ei meeldi, kui teid ühiksiks ja niinimetatud õrnemaks olevuseks peetakse.»

«Kas te sellepärast...»

«Pole vaja mitte millegi pärast.»

«Noh, aga...»

«Kas me kohtume veel või mitte?»

«Jah.»

«Teie sooviksite?»

«Mis te üldse küsite?»

«Kirjutage üles telefoninumber. Kui teil tuleb veel minema, siis sõidame.»

«Pole paberit ega pliiatsit kaasas,» muretses Andrei ja patsutades.

«Võib ju meeles pidada, number on kerge. Kaks kakskümmend, kaks nulli.»

«Miski Kapa number oli lõepoolest kerge, kordas ta koduteel ikka ja jälle: «Kaks kakskümmend, kaks nulli. Nende arvude pidevast kordamisest tekkis tunne, nagu lootaks mingi masin. «Kaks kakskümmend, kaks nulli, kaks kakskümmend, kaks nulli...»

Kodus ta kirjutas kohe Kapa telefoninumbri oma perekonnamameistri märkmikusse.

«Mida sina seal teed, kas lood va, aminekuud kokku? kusis onu Dimitri. Ta lamas voodis, raamat käes. Ta luges ikka pool tundi või tund enne unumist midagi sealhulgas ka inglise keele õpikut iseseisvalt oppijale. Eriti siis, kui teea hommikune vahetus ei oodanud, pomises ta poole ööni inguskeelseid sõnu ja fraase, neid hirmsasti moonutades.

Andreil ühmis midagi ebamäärast vastu ja asus sööma leiba vorstiga ning rüüpama peale leiget vett, mis onni teejoomisest oli järele jäänud. Nende elu siin polnud kiita. Korrapäraselt sõid nad ainult lõunat tehases hommikul ja õhtul aga vaatasid, mis kätte said. Inimeste moodi koduselt elati siin ainult Ljolja tulekul, laupäeviti ja pühapäeviti.

Õhtueine lõpetatud, heitis Andrei samuti oma nurk teki alla, pani käed kuklasse ja jäi pimedasse lakke vaatama. Ta taga ainult ühe paati ja vee metallisel taustal keigelt tagasi kallutatud pea, peene kaela ja ümarate õlgade piirjooni. Ja ta kuulis ainult tema, Kapa haält.

«Andre!» katkestas Dimitri korraga tema mõtled. «Olgu nüüd millega kuidas on, minast ei maksa rääkida. Aga sina oled noor, terve, uhke poiss, mis kuradi pärast sa talud vabatahtlikult seda koeraelu, mis me siin siinuga elame?»

«Mis see elu viiga on? Mida sa raagi!» vastas Andrei loinud.

«Võksid abielluda, enuale toa muretseda. Aga kui tahad, vabastad sulle selle hurtsika ja kolm ise kuhugi lauale. Kui see korra seada, tuleb elamine massugune. Sejad, põrandad ja laed on tugevad. Ainult katus tahaks lappida ja kõik rämps välja pühkida hured, tahud ja see kuradama hallitus. Kas sa kuuled?»

«Aitab sellest jufust. Abellu ise ja pühi rämps välja. Mina võin ju samanasti ära minna.»

«Puupea, ma räägin sulle, et minu sihverplaadiga pole see naljaasi. Mis tulemisse puutub, siis võib-olla, et nii mõnigi eit tuleks mule. Aga kui jõuab kätte silmapilk, perekonnalelus jahtub ju ikka naaklusi ja jagelusi, ja ta torkab korraga sekka, nagu naistel moeks, mõne «tembeldatud kuradi» või muud niisugust, siis tean ette, et mina seda välja ei kannataks ja saaksin mõne hirmsa

malia. Ma parem ei hakkagi oma pead sellesse silma pistma.»

«Aga äkki satub sulle inimene, kes kunagi midagi nii ei ütle.»

«Võib-olla et ei ütlegi, aga mina ootan ikka seda õnnet ja käin kahtlustades ringi, mis ta küll endamisi ütleb või mõtelda.»

«... juba ei ütle.»

«... Ljolja on teine asi, tema on samasugune inimene...»

«... m m stab sind, see on igaühele näha.»

«... ei vaikis.

«Temaaga just peaksidki abielluma,» jätkas Andrei.

«Tata juba järele. Tuli mul nüüd südameasjade erivalja!» lõi Dimitri järsku keema. «Seletab elu... Kellele sa seda seletad? Sa ju tead, ma olen... kui elu naimad, ja asna lähedalt! Ma olen küll... vaad, mis maok ühel või teisel on?»

«Võib-olla teadis seda. Tema onu Dimitri Jeršov oli... kui surmale näkku vaadanud: kohe linna oku... oled sakslased ta otse tehases maha lasknud. Üleilane virutas talle veel täägiga näkku. See nende suu, et ta üles ärkas ja ellu jäi.

«... seletagi,» ütles Andrei. «Ma arutlen.»

«... kui kustutas lambi, majas oli nüüd pime. Ainult... kinnast tungis Andrei nurka tõusva kuu valgus... ei võinud küll varem tõusta, kui nad alles paa... sid. Kui ilus on minu kuupaistell!

«... tles puusti Kapale, vestles temaga mõttes ja... teda hellade nimedega. Kaua viskles asemel, ei... magama, suigatas ainult. Ja kui uinusk, siis... edamaid.

«... chakul kadus uinusk. Väljas koitis, oli võimatu... ks voodi visklema jääda. Ettevaatlikult, et mitte... mitrit äratada, rietus Andrei end pesemata, väl... lgaravast ja hakkas kõige pikemat teed mööda... se minema. Läks läbi kesklinna, kus ta mõne... Kapaga huvasti jättes oli neiu jahedat kitsast... ma tugevas peos hoidnud; käis koguni mere ääres... padisilla juures.

«... kaua ta ka linnas ei hulkunud, jõudis ikka pool

tundi enne õiget aega tsehhi. Ta astus mööda raudtreppi oma ahju juurde. Meister Kozakova vahetus polnud veel lõppenud. Furmidest ahju tungiv gaas undas torustikus Vaateavadest võis näha, kui neile tume klaas ette lükata, kuidas viskles ja pulbitses, kees ja sulas ahjus see, mis tunni aja pärast saab malmiks. Seal toimusid gigantsed, ürgsed protsessid, mis sarnanesid nendega, mille toimel sündis tulemassist meie Maa. Päris tõsiselt polnud veel keegi kõrgahju sisemusse vaadanud, ja kuidas sa vaatahki niisugusesse põrgutulle. Paljugi tema elus on alles läbi uurimata ja inimesele ebaselge. Ta valmistab metallurgidele veel palju ootamatusi, juhtub ka niisuguseid ootamatusi, mille järel inimene kalmistule viiakse. Kõrgahju ees haigutada ei tohi!

«Miks nii vara, Andrei Ignatjevitš?» küsis Iskra lahkelt. Tema näost paistis see eriline väsimus, mille öötöö endaga kaasa toob: tumedad silmaalused ja paistes, kol-tunud põsed. Kuid Iskra sai väsimusest võimust ja puudis olla tubli.

«Äratuskell vedas alt,» vastas Andrei. «Mis siin ahju juures ka erilist oli, rääkige.»

Insener Kozakova andis Andreile ahju üle ja jutustas üksikasjaliselt kõigest, mis ööjooksul oli sündinud. Kuid see polnud üldse Iskra hää, mida Andrei kuulis, ja tema sõnad ei rääkinud üldse malmist ega koksist...

7.

Kõrgahju läbipõlenud furmi vahetamine nõuab suurt vastupidavust ja vilumust. Siin on mitte ainult minutid, vaid ka sekundid arves. Labi terastoru, düüsi, mis erilise ava kaudu kõrgahju sisemusse viib, tungib sinna surve all kuum gaas. Töö käigus lööb düüs vabarna-punaselt hõõguma. Jahutamiseks on ta paigutatud spetsiaalsesse koonusekujulisse, puksiga sarnanevasse seadeldisse, mis on valmistatud väsest ja tehtud nii, et selle kahekordsete seinte vahele jääb ruum, kus ringleb vesi. Neid seadeid nimetataksegi furmideks. Nende seinad põlevad aeg ajalt läbi ja neid tuleb vahetada. Siis lähebki trall lahti! Düüs tõmmatakse ahjust välja, läbi

lõnnud furm tõmmatakse välja, uus pannakse asemele ja düüs lükatakse uuesti sisse. Ahju kohta tuleb pool-tunnine vahetus furmi, mis ümbritsevad teda vööna. Need pole nii lihtsa sageli läbi ja nii on nende vahetamine üsna igapäevane asi.

Insener Timofejevitsš seisis kõrval ja vaatas pealt. Ta mõtles, kuidas tema tublid poisid poldikruvid silmapilkselt lahti keeravad, lõõmast tulise toru, düüsi, välja kiskuvad ja seejärel läbipõlenud furmi lagedale tirivad. Lahtine düüs looskas silmipimestavalt, pikad tulekeeled paiskusid kurjalt välja. Selle ava taga kees malmi ja kuum gaas, mida inimene alles nii vähe tunneb. Kogu selle põrgule seisis vastu ainult mõni mees ja üks väike noor naine. Nad töötasid jooksu pealt, esemeid ei nähtud, vaid haarati. Ühe hetke jooksul oli vana furm malmist väljatõmmatud, järgmise jooksul uus leeki pilduvasse ahju sisetatud, düüs paigale pandud ja juba keerati mootrid kinni.

Insener Kozakova äigas käerandmega laubalt kuumu-gaasi tõmbunud kastanpruuni juuksesalga, läks ahju juurde ja hakkas käsi pesema. Neilt tüüpidele alla süsimustad nired. Ahi puhkes uuesti ja uuesti lasti sisse gaas, mis suletakse nendeks lühkesteks hetkedeks, mille jooksul furmi vahetatakse.

«Siljevna!» hüüdis Platon Timofejevitsš Iskra juurde astudes valjusti, sest ahju undamise pärast siin keegi ei kuule. «Vaata, missuguseks su käed on saanud. Iga mees vist ole sellega rahul, paneb pahaks.»

«Arge mitte rääkige!» vastas Iskra tusaselt. «Mees, ei küll, vaikib, aga endal on ebameeldiv. Need pole ju käed, vaid rasplid... Kõik oleks muidu hästi, ainult see on halb. Ma olen üht ja teist mõelnud, aga pole suutnud midagi välja nuputada ja nähtavasti ei nuputagi.»

Timofejevitsš! Timofejevitsš! Tervist!»

«Läbi valukoja, rennidest üle astudes, tuli tööplat-ti poole lebase direktor Tš. bissov. Ta ulatas käe Pla-ton Timofejevitsšile, Iskrale ja ääsitöölisele, kes pidasid pausi, et siis alustada malmuava lahtitegemist ja düüsi väljalaskmiseks. Seejärel viis ta oobermeistri korvale:

«Kuule, kas sa tunned seda tüüpi, Krutilitšit?»

«Krutilitšit?» Platon Timofejevitš võttis oma vuntsid pihku. «Kes ta niisugune on?»

«Saad sa aru, linnakomitee sekretär Gorbatošov helistas mulle ja küsis, kuidas meil kõrgahjutsehhis tsentraliseeritud remondiga on. Kuidas meil sus on selle tsentraliseeritud remondiga, Timofejevitš?»

«Sa tead ja ise kuidas on, Anton Jegorovitš. Sest on kaks aastat möödas, kui me otsustasime eksperimendi mõttes ilma selleta töötada. Ministeerium oli ka nõus, et kogemusi saada. Ja tulemused on head. Aga mis see Krutilitš siia puutub?»

«Ma sain asjast nii aru: Krutilitš laks Gorbatošovi juurde, rääkis talle pikalt ja laialt tsentraliseeritud remondist ning remondi- ja montaažitsehnist, mis võtaks kõik remonttööd enda peale, ja arvatahvasti ütles sus, me hoidvat tema ettepaneku, kalevi all. Ega si ei ole tema ettepanekut kalevi all hoidnud, mis?»

«Tuleb meelde,» ütles Platon Timofejevitš. «Just, stia käis kord või paar üliõpilastega koos keegi insener. Kas ta on tehnikumist?»

«On küll.»

«Me parajasti tegime siia midagi, mingisugust remonti. Ta ütles siis, me kalduva oma peitulesannetest kõrvale, remont olevat meik koormas. Ma allesin, et tuleme toime. Pärast ilmus minu juurde selle remondi ja montaažitsehhi taastamise projekuga, esitas seda oma leiutuseks. Ma seletasin talle ära, kuidas asjad on. Ta läks siis tsehhiülema juurde. Seal vist tuli samuti tagurpidi tulema.»

«Ta käis minu pool ka, tuleb meelde. Ma ei mäleta täpselt, kuid kallap minagi katsusin talt lahti saada.»

«Näe, kus inimene, lõepooldest! Ei ta saa sõnadest aru ega süvene asjasse, muudkui klammerdub aga paljasse formaalsusesse.»

«Igaühel on oma vaatenurk ja oma tõde.»

«Küll Gorbatošov aru saab, kuigi ta pole metallurg vaid ehitustöomees. Ma mäletan teda hästi, ta ehitas martääntsehhi, oli töödejuhataja. Ja tead, millal see on? Tuhande üheksasaja kolmekümnendal aastal, täpselt veerand sajandi eest. Elasime muldonnides. Valtšimis

pe kühul kahises pilliroog, pardid peatusid seal mööda-

«Kas ei maksaks Krutilitš le enam tahelepanu pööratagi?»

«Võta endale arhiiv appi, Anton Jegorõtš. Seal on põhjendus olemas, miks me tsentraliseeritud tööloobusime. Sul on siis kohe relv kaepärast.»
«Teda ma teen. Kas tahad sigarit?» Tšibissovi andis taskust kaks pikka pruuni, tumedatest tubakadest kõvasti kokkukeeratud värinat. «Vaata marki: Webb Nortak Tabakfabriken. Non plus ultra.» Kõrgahjutsehnist ei saagi, nagu räägitakse. Hammusta see ära, sülitä välja ja nüüd võta teist otsa pidi suhu. «On on tikud... Tõmba, tõmba kõvemini! Mis, kas sulab kurgu kipitama? See on ehtne kõrgahjutsehnist, vennas!»

«Tahul kibekangest sigarisuitsu sisse tõmmates...» kaastundlikult pealt, kui vaevaliselt see Platon Timofejevitšil harjumatuksst välja tuli.

«Kõrge,» ütles ta. «Amnestia põhjal tuli mitte eriti õigest paigast tagasi insener Vorobeinõi, käis eile mu pool. Kõrgahjutsehnist. Kas võtad enda juurde, mis?»

«Vorobeinõi? Tuli tagasi? Kas sa ka tunned teda või tunne, Anton Jegorõtš?»

«Kust ma võingi teda tunda? Paberite järgi ainult. Ma toolasin teist kaugel, Zaporozhjes, teie ennesõjaaegset ajal ma ei tunne.»

«Näe, selle eest tunne me Vorobeinõi jäi sakslaste juurde, kui meie ära läksime. Olgu nüüd sellega kuidas, ta on üks jäänud, jäid minu isagi ja Dmitri. Sun oli igasuguseid põhjusi. Kuid oleks see Vorobeinõi ainult jäänud, ta hakkas sakslaste juures tööle. Hkki see pole ka veel kõige hullem. Töötasid teisedki, me neid tehasesse aeti. Aga temaga oli iselugu, tema ei taht neile vabatahtlikult ahjud, lurjus.»

«Võta, Timofejevitš, mis oli, see oli, mis sest enam rääkida. Vennike sai oma palga kätte. Peab siis inimene kävesti karistust kandma? Ühe sõnaga, meil tuleb talle anda. Saadan sinu juurde, eks?»

«Mul pole teda vaja!» vastas Platon Timofejevitš tülalt. «Ära saada, mul on kõik kohad täis, ma ei võta

vastu. Aga kui saadad, siis kihuta mind kus seda ja teist.»

«Miks sa ägedaks lähed, arutame asja rahulikult läbi.»

«Rahulikult? Minu isa piinati siinsamas täitekaevises surnuks. Inimesed rääkisid, et oli võimatu teist aratunda. Aga insener Vorobeinõi sai sellal sakslaste laualt paremaid palasid.»

Tšibissov tahtis Platon Timofejevitšil küünarnukist kinni võtta, kuid see tõmbas käe ära ja astus sammu kõrvale:

«Ära ärrita mind, ära puutul!»

Ta lahkus tööplatvormilt ja sammus edasi, nahtavasti isegi endale aru andmata kuhu.

Tšibissov vangutas pead, seisis mõnda aega lahkujale järele vaadates ja alustas siis ringkäiku mööda kõrgahju keerukat majandit. Ta laskus ka kaevisesse, kust läidis tõstevagonettides kõrgahju suudmesse läheb. Siin vagun-kaalu juures, mis maaki, koksi ja lubjakivi vaagis ning vagonettidesse laadis, töötas kõhetu elatanud masinist, keda Tšibissov ei tundnud.

«Tere,» ulatas Tšibissov masinistile käe.

«Tere,» vastas see.

«Noh, kuidas käbarad käivad? Mille üle kurdate, mis teil siin puudub?»

«Eks te ise tunne, missugune kuumus siin valitseb.»

«Tunnen, kulla mees, vee võtab välja. Saaks aga siirutem värskesse õhku.»

«Noh, aga mina praen end siin päev otsa.»

Vagun-kaal liikus kõrinal ühe punkri juurest teise juurde, võttis neist etlenähtud koguses materjali ja puitas tõstevagonettidesse.

«Te peaksite järele mõtlema, kuidas kuumuse vastu võidelda, seltsimees direktor,» jätkas seda tööd juhtiv masinist. «Aglomeraadi üle peaks mõtlema, see on tuline ja sealt hõõgubki kuumust. Siin augus pole selletagi eriti mõnus olla, aga see põrgukuumus viib meid, vae seid hingi, kõiki nauda.»

«Eks ma katsu mõelda,» vastas Tšibissov. «Võib-olla paneks ventilaatori üles.»

«Pandi, aga polnud mingit tolku.»

«Me proovime, muidugi, proovime. Las insenerid ja

konstruktorid murravad pead. Ma töotan teile seda. Aga on minul ka üks küsimus. Kas te siin kaua töö-

kolmas aasta.»

«Ahju. Ma tahtsin teilt vana Jeršovi kohta üht-teist teada. Ta töötas enne sõda siin masinistina ja sakslaste ajal vist samuti...»

«Mille vist, vaid kindlasti. Seda võite minult julgesti teada. Seda asja ma tean hästi, seltsimees direktor. See on tuntud lugu tehases. Jeršov ja veel üks vanamees olid sakslaste ajal ahju nii nässu, et see hoopis seisma jäi.»

«Miks, meie omade tagasitulekuni. Ja kuidas see juhtus? Sakslased tulid siia. Selge, et meie omad neile loomras ahje kätte ei jätnud, vaid rikkusid seal üht-

«Eriti gaasiseadmete osas. Noh, asusid siis ise-õed omamaksud neid korda seadma. Üks ja teine õnnetust aitas neid sealjuures. Ja ahjud taastati.»

«Ja hakanud ega hakanud minema. Malm jäi ja tühjaks. Noh, ma ei tea, kui palju metalli Hermann meie tehaseist sai. Tuhja ta sai! Gestapolased

«... ja urgitsesid, ei midagi. Ja nad polekski üldse uskunud, kui üks meie omadest poleks neid jälle tundnud. Keegi insener olevat olnud.»

«Kas mitte Vorobeinõi?»

«Seda teab. Seda ma pole kuulnud. Vahest ka mõni sõnaga gestapolased juhataji jalgedele. Tuhja ja vanamehed, Jeršov, meie oobermeisteri isa, ja te, andsid ahju kõlbmata täitematerjali, vales materjal ja vales koguses. Saate ise aru, viska natuke õhkem lubjakivi sekka, ja juba ahi jahtub. Noh, tühjalt neile kuskil siinsamas lõpp peale, elajakult tühjalt.»

Tšibissov oli muidugi kuulnud, et Jeršovi isa hukkus sõjas, kuid kõiki neid üksikasju ta ei teadnud. Ta jätkas masinistiga hüvasti, lubas veel kord selle üle järele mõelda, kuidas kaevises kuumuse vastu võidelda, väljus

«... hakanud maapinnale päkese kätte, ja tehases ring-õhku jätkates läks üle jäätmaa, mis piiras tsehhe mere-õhku.»

«... ja armastas seda teha, kus töötas juba üle kolme aasta. Ta tundis siin paljusid. Seal näiteks läheb kuumusruumist martäänahjumeeste juurde, küllap too-

rikute pärast söimama, valtsimistsehi, ülem insener Matjušin. Hiljuti lahkus ta juurest naine, kellega mees oli seitse aastat koos elanud. Kui Tšibissovi sellest räägiti ja tema küsis, et miks siis, mispärast naine ära läks, vastati talle: «Varvise foto pärast.» «On ka ettevaatamatu selli» ütles Tšibissovi. «See oli siis mõne daamikesse pilt?» «Mis te mõtlete, asi ei seisa hoo peal selles! Vastupidi, nagu naine kinnitas, oli mees temagi ära unustanud. Istus ööd läbi vannitoas ja ilmutas. Pealegi võttis see fotoasjandus kõvasti raha. Naine anus teda pildistamine nurka visata, aru pähe võtta ja tema eest hoolitsema hakata, ei andanud midagi. Siis ta ei kannatanud enam välja ja läks minema.» — «Aga mis mees teeb?» — «Pildistab edasi.» — «Ja naine?» — «Kaebas parteikomiteesse. Seal laotati käsi. Mis nad saavad mehele teha, kas peavad käskima aparaadi puruks lüüa? Nuta või naera. Ometi on ta suurepärane insener ja tubli ülemus.»

Igaühe elus, keda ka tehasest võtaks, on oma, esimesel pilgul märkamata erikülg. Sel suvel oli tehase direktor otsustanud külastada töölisasulat. Ühe päeva jooksul ei jõudnud ta õieti ühtainsatki tänavat läbi käia, kuid isegi see mis selles tänavas näha oli, hämnastas teda ja äratas palju mõtteid. Nagu seigus, peab märtaäntselt hõlgadid Lutsko tuvisid. On tal seal alles uhkeid lindi Tšibissovi veebis tema tuvilas terve tunni Lutsko jutustas tema lindude eluvisist ja demonstreeris oma kasvatajale Mehaanikasehi insener Antonov on lilledest sisse võetud kasvatajale, lokse ja gladioole Tema väikest maja, mille ta ise ehitas, ei ümbritse aiamaa vaid üks selge lilleklomp, pole sunn kohtu astuda ega istada, aina lilled ja lilled. Teised kasvatavad kuulikuid kolmandad on muretsenud endale mootorratta või isikliku auto, kas «Moskvitši» või «Pobeda». Üks meist nikerdab puust loomakujusid ja kui kõlblikku puud pole käepärast, voolib neid savist.

Kui Tšibissovi oskaks kirjutada, kirjutaks ta kindlasti raamatu inimestest, keda on oma elu jooksul kohtunud ja imetlusväärseist lugudest, mis inimestega juhtuvad. Kuid, oh häda, tal ei tule kirjutamisest midagi välja. Kord kunagi, seitsme aasta eest, proovis ta kirjutada

tegelikust elust. Istus laua taha ja koostas kinnimõeld laused. Laused olid järgmised, ta mäletas lühelt: «Saabus sügisperiood. Tsehh täitis plaani kümne protsendiliselt. Nüüd võis ühiskondlikul alalased üritused juba soodsamas vahekorralike üritustega kooskõlla viia. Terasesulamov ütles...»

...luges kirja pandu läbi ja otsustas terasesulamovile sõna mitte anda. Ta kägardas lehe kogu ja viskas paberikorvi. Siis mõtles ümber, võttis ümber ja läks välja, harutas lahti ja rebis peenteks. Kui ta tulnud midagi välja, ei tulnud. Kahju, ta ei saanud otse kadestades neid, kes oskaksid kirjutada. Ta otsis vahel, mitte just sageli, aga siiski, lehtede korrespondendid. Tšibissovi meeldis mõelda tsehhie käia ja vestelda. Kord viibis siin Moskva kirjanik. Seda pidas Tšibissovi peaaegu terve toopäev kabinetis kinni, õhtul viis enda kätte, tutvustas naisele ja lastele, võõrustas kõigest ühe ja palus ööseks jääda. Kuid kirjanik keeldus öösel, tal oleval enne magamaheitmist veel töötada. Kirjanik jäi tal võõrastemajja. Magama minna. Tšibissovi mõttes, kuidas kirjanik võõrastele numbritoas laua taga istub, kuidas tema sulgude paberilehte jookseb ja kuidas selle alt ilmuvad, misugused sõnad, mis lugedes paistavad nii lühed ja igapäevastena, et tundub, teisi ei saaks neid üldse kuuldagi kui sa ise sulle pea kätte võtad, kuhu küll. Siis sõnad kaovad?

Kirjaniku nime polnud Tšibissovi varem kuulnud ega mäletanud. Ta ütleski tema raamatut lugenud, kuid sellest hooletas suhtus ta temasse ühela lugupidamisega, käskis teda igasse tsehhie lasta ja igale tema küsimusele vastata. Enne tagasisõitu Moskvasse tänas kirjanik teda ja lubas pühendusega raamatu saata. Tšibissovi lootsid loota, et raamatilikuult mitu kuud, kuid raamat ei tulnud. Kirjaniku, igaühel on omad asjaõiendamised. Moskva mehe elu nähtavasti haaras autori oma keerisesse. Kirjanik unustas lubaduse ära.

Vahast tulnud suurused olid nii-öelda komeedid tehase elus. Sagedamini puutus Tšibissovi kokku linna aja-

lehe toimetaja Bussõriniga. See oli ajalehemees-praktik kes sõjajärgsete viisaastakute jooksul oli rohkesti mõõda Nõukogude Liitu ringi sõitnud. Tõllal ta vahetas paljusid toimetusi, kuid pärast sõda peatus lõplikult sinu kandis Tšibissovi sai Bussõriniga sõbraks jahil, nalikäisid harva teineteisel külas, telefoni teel pidasid kallisagedamini ühendust, kuid peamiselt ikkagi siis, kui toimetusse saabus kaebus mõne puuduse kohta tehases. «Sa võta arvesse, Anton Jegorovitš,» kõneles Bussõrin, «kui sa ise seda asja ära ei õienda, siis tuleb meil sekka läbi.» Tšibissovi teadis, et toimetaja teebki seda, lõõbki sekka. Kord juba häbistaski ära, võttis teda ajalehe läbi kahe ratsionaliseerimisetepaneku ellurakendamisega viivitamise pärast. Ja oleks veel olnud ettepanekuid tühi asjad, aga ajalent tõstis kisa üle terve oblasti. See järel avaldati asi veel «Pravdas» rubriigis «Viimase postiga».

Bussõrin tundis Tšibissovi kirjutamisiha. «Sa võiksid külastada kirjandusringi, mis meil toimetuse juures toimub, Anton Jegorovitš. Vahest oleks sellest kasu?» ütles ta ükskord. «Meil käib tõsine rahvas koos. Isegi sinu insenerid käib, töölised, ma ei räägigi, neid on palju, oma viisteist inimest; siis veel üks naisarst, üks osakonnajuhataja partei rajoonikomiteest, mitu õpetajat, meie omad ajakirjanikud — pole sugugi halb seltskond, häbi sulle ei tee» — «Ei, ma ei tule. Pole mul legagi tulla. Seal kindlasti arutatakse, mida keegi on kirjutanud. Aga minul pole midagi arutada, mul on paljud kavatsused. Ei, ei tasu. Mis kellelegi siin maailmas on issandast määratud, seda ta ka tehku, kulla sõber».

Ringkaik tehtud, pöördus Tšibissovi tehasejuhatusse oma kabinetis. Kus hundist räägitakse, seal ta ka on. Tšibissovi jõudis vaevalt tugitooli istuda, kui toimetusest helistas Bussõrin:

«Tervist, Anton Jegorovitš! Sinu peale on kaebus tulnud, kulla mees».

«Minu peale kaevatakse iga päev, Fjodor Fjodorovitš. Olen sellega juba harjunud. Hakkan immuunseks jääma».

«See on hea, et oled võitlusmeeleolus, kuid pean hoiatama, asi on tõsine. Keegi insener kirjutab sinu kohta järgmist, kuula: «Isegi kui kõrvale jätta see fakt, et

ettepanekul on tohutu väärtus ja ta annab miljonid kokkuhoidu, ei saa rahulikult suhtuda sellesse, kuidas Tšibissovi inimestega käitub. Ma jutustan sulle oma ettepanekust, erutusin, puistasin kõik südame, aga tema istus tuimalt oma direktoritoolil ja mulle täissõõnud võimumehe tühjade tinaste silme all olisa.»»

«Kis nii ongi kohe kirjutatud? Täissõõnud võimumees? Või narrid sa mind?»

«Ma ma sinust narrin, ega täna ole esimene aprill.»

«Pole,» ma loen edasi, «meil kõik naisugused,»

«Tõelise tööstiiliga inimesi. Neil päevil võttis mind

«...» linnakomitee sekretär Gorbatšov. »»

«...» on Krutitš kiril» hüüdis Tšibissovi vahele. «Ta

«...» kõrgahjude isenraliseeritud remondist.»

«Nii et tead oma süüd?»

«Noh, on aga pugeja sell. Mida ta siis Gorba-

«...» tüülist räägib?»

«...» tuleb nonda: «Ma nägin, kuidas seltsimees Gor-

«...» tõidis kätt sudamel, oli arvatavasti haige, kuid

«...» oli, mu jutu tahelepanelikult ära, ütles mul täie-

«...» omuse olevat ja lubas toetust tehase bürokraatide

«...» Minu seletuskirja ja kõik muud materjalid ta jät-

«...» mine kottumiseni enda kätte. Tema on tõeline

«...» rahvahulkade kasvataja, bolševik ja tagasihoidlik

«...» tundeline inimene.»»

«Mida ta toimetusest tahab, kui talle juba liuna-

«...» on toetust lubatud?»

«...» tahab, et me tema artikli avaldaksime. See, mis

«...» mille praegu ette lugemin, on alles kaaskiri, peale

«...» on veel artikkel tsentraliseeritud remondi kohta.

«...» ta paustab see üsnagi arukas olevat. Aga kuidas teil

«...» remondiga üldse on, Anton Jegorovitš?»

«Me detsentraliseerisime selle kõrgahjutööliste palvel

«...» juba kahe aasta eest. Ja katse õnnestus» Tši-

«...» jutustas kogu loo üksikasjaliselt ära. «Ühe

«...» aga,» lõpetas ta, «ma vaatan, lasen asja arhiivist

«...» otsida, ja kui tahad, uurime selle koos läbi.»

«...» aus. Sa helista, ma sõidan kohale.»

«...» Tšibissovi pani telefonitoru haigile ja vajutas kella-

«...» nupule.

«Zoja Petrovna,» ütles ta, kui sekretär sisse astu.
«Utelge mulle, ainult otsekoheselt, kas mul on tina-
sed silmad?»

«Mis te räägite, Anton Jegorovitš?! Kas te ei tunn-
end hästi?»

«Ja kas ma olen täissöönuud võimumees?»

«Ma ei saa millestki aru!» Zoja Petrovna seisis kesse-
kabinetti, kehitas õlgu ja laotas käsi.

«Te teesklete, ei tana lihtsalt ulemusele meeleharmi
valmistada. Noh, olgu, jumal teiega! Kutsuge mu-
juurde... Kes meil armuvi peab?»

Sekretär lahkuski õlgu kehides ja käsi laiutades.

8.

Konstantin Orleantsev ei sõitnud Moskvasse Nikolai
Fjodorovitši ja Zannar Petrovitši juurde. Tsehhi osa-
konda tööle ta ka ei läinud. Tegemist taluldas esialgu ase-
neri koha peatehnoloog osakonnas. Oma uute töökaas-
lastega käitus ta lihtsalt, ent väärilikalt. Ta teadis palju
ja oskas palju. Kohe esimesel osakonda tuleku päeval
koostas Orleantsev ühe väga tähtsa dokumendi, mis oli
peatehnoloog kutsus kõiki insenerid üksteisega end-
juurde, et neile seda näidata. «Vaata, see on alles pea-
kulla vennas!» rääkis ta. «See pole pea, vaid pärl! Need
mis tähendab ministeeriumi kook!»

Järgmisel päeval kutsus Orleantsev kaks inseneri re-
torani. Pidutseti uste sulgemiseni; tema maksis eg-
labanad teistele oma osa tasuda. Neljandal päeval kut-
sus ta veel kaks kaasa. Ja kui olid õhtu läbi pidutsenud
ja keskoo käes, hankis ta kusagilt mootorpaadi ja siis
sõideti pimeuses, laintevahus ja pitsmeis. See kook
näis ebatavalisena, peaaegu muinasjutulisena. Noored
insenerid olid uuesti tookaaslastest lausa vaimustatud.
Ta jutustas ministeeriumi, ministrite ja teiste juhtivate
töötajate elust niisuguseid lugusid ja niisuguseid üksik-
asju, mida nad polnud eluilmaski kuulnud. Ta oli Mos-
vas paljudega tuttav ja mitte ainult ministeeriumi in-
imestega või teadlaste-metallurgidega, vaid ka näitle-
jate, kunstnike ja kirjanikega. «Räägitakse,» naeris ta

hinnakult siia eksinud keskpärane sulerüü-
direktori ara volunud? Te oodake, mitte
ga mõne aja pärast, kas talve lõpu poole
soidavad mulle külla, mis te arvate, kes
sõida?» Orleantsev nimetas niisuguseid kir-

kuulajail jai hing kinni. Kas see on tõesti

Need on ju peaaegu klassikud, neid on koguni

peal elavatena kujutleda.

Siin puhapäeval muretses Orleantsev uuesti
korraldada pikniku. Sõideti piki randa ja
lahes, kus metspirm ja metsõunapu-
dada liivaseid järsakuid peaaegu veeäärini

Siin nähti, et motoristi kõrval istuv vaikiv
polegi tema abi, nagu arvati, vaid võõraste-

hani kokk. Tal oli korvidega kaasas kõik, mis

islõki valmistamiseks: äädika ja hapu veini

leotatud lambaliha, sibul, küpsetamisvardad, väike

toogahi ja koguni kuivad tammehalud. Laialilaotatud

lekkidele, mis kokk puhtate restoraniinadega

lühikest aega Orleantsev palus pokaalid täita ja

ma. Ta ütles.

«Sõbrad! Lubage mul teid nõnda nimetada,

nende valiste päevade jooksul olen õppi-

magema häid, ausaid ja sõbralikke inimesi,

tootavad palju, väga palju. Niisiis, kallid sõbrad,

me elame igavalt, me ei oska

la.

«Õigus!» kostis korraga kahest suust.

«Meie jutud ja arutlused keerlevad ikka ja ainult töö

umber...» jätkas Orleantsev.

«Jälle tõsi!»

«Pärast tahaksingi teid ules kutsuda: heitkem need

husejutud ja mõtted kõrvale. Olgem meie ise. Kin-

sõprust, sest sõprus on inimeste juures ülim

Lagu sõprus, sõbrad!»

«Lagu sõprus!» karjusid kõik pokaale kõlistades.

See oli ka šašlök valmis. See lõnnas isuäratavalt

ja maitses hästi. Mõned piknikust osavõtjad sõid seda

makordselt. Kõigile meeldis kõik, kõike kiideti.

Mõeldi sellele, kui toredasti Moskvas ela

takse. Oh, Moskva! Missugused inimesed seal õn, mis-sugune eluhoog!

Orleantsev juhatas pidutsemist rahulikult, oma alatise kerge iroonilise naeratusega, millest kord näis, nagu ergutaks ta sind, sealsamas jälle, nagu noomiks isali-kult millegi pärast. Ta ise jõi küll teistest rohkem, kuid pidas end vaos; ta oskas juua, jõi nagu muuseas, siingi avaldus mingi kool.

Järgmisel hommikul lõhkus peatehnoloogi osakonnas paljudel harjumata jookidest pea, kuid jutud veedetud päevast olid täis ülimat vaimustust.

«Andestage, Konstantin Romanovitš,» pöördus üks insener Orleantsevi poole, «andestage mulle ebadeli-kaatne küsimus... see piknik... see maksab ju midagi.»

«Te tahate teada, kust ma raha võtan?» naeratas Orleantsev ja inseneri kõrval mööda koridori astudes võttis tal sõbralikult õlgade ümbert kinni. «Just praegu tuli trükist...» ta nimetas üht kirjanduslikku ja ühis-kondlik-poliitilist ajakirja, «...septembrinumber. Minult on seal pikk artikkel. Oigemini mitte artikkel, vaid sari olukirjeldusi-mõtisklusi «Inseneri kirjad». Ma mõlgutan mõtteid tööstuse juhtimise ümberkorraldamise moodus-test. Ma tõestan meie praktika najal, et asi ei seisa juh-timisaparaatide koondamises, neid koonda või ära koonda, suurt tulu sest pole. Peab minema juhtivate organite, nii ministeeriumide kui ka nende peavalitsuste kitsama spetsialiseerimise teed, et juhtimine oleks konk-reetsem ja kvalifitseeritum. Mis teie arvate?»

«Endastmõistagi sedasamalt»

«Siit raha tulebki,» lõpetas Orleantsev ootamatult. «Ma sain mitu tuhat honorari. Ja ihnuskoi ma ei olé, mul meeldib seltsimeestega koos aega veeta. «Mulle pole read rublagi kaukasse toonud,» nagu kirjutas Ma,akovski, «Minu majja ei tassitud mööblit punasest puust...»»

Orleantsev käis linna ajalehe toimetuses, tutvus Bus-sõriniga, vestles temaga tennikauudistest ja Moskvast. Ta ütles, ajaleht võivat teda autorina arvestada, mitte just tinti, kuid snski. Ja siingi ta teatas, talle sõitvat tähtsad kirjanikud külla. «Küll oleks suurepärase!»

«mustas Bussõrin. «Meie kirjandusringile kujuneks lüümiline niisuguste sulemeistritega murranguliseks apiks. Kuulge, korraldage see ja ma jään eluks ajaks teie teenriks.» Orleantsev ütles, et ärgu Bussõrin kahelgu, kui mitte talvel, siis kevadel tulevad külalised kindlasti. Ta viibis kaua ajalehe tööstusosakonnas, vest-les juhatajaga ja kahe kaastöölisega ning tundis huvi, missugusel arvamisel on linna juhtivad organisatsioonid tehase, selle direktorist Tšibissovist ja mõnest juh-tivast insenerist. Talle jutustati üksikasjaliselt kõigest. Ta sirvis kaustu ja tegi märkmikku ülestähendusi.

Tehase õuel kohtas ta direktori sekretäri Zoja Petrov-na, pikakasvulist blondiini, aastatelt veidi üle kolme-kümne, astus selle juurde ja teretas kui ammust head tultavat. Ehkki Orleantsev oli ainult üks kord direktori juures olnud, tundis Zoja Petrovna kohe ära tema tar-til väsinud silmad, tema juuste suursuguse enneaegse valuse ja inimese rahuliku, kaaluva hoiaku, kes on voodunud, et elus läheb kõik tema tahtmist mööda, et talle see ei saagi olla.

«Lana me läheme teatrisse,» ütles Orleantsev naise lüüsurudes.

«Lana ma ei saa,» vastas Zoja Petrovna kohmetult.

«Siis tähendab homme.»

«Homme ka ei saa.»

«Aga millal te saate?»

«Ma olen kimbatuses...» Zoja Petrovna tundis end tööpoolest täbaras olukorras olevat. Jutuaamine algas kohe nii peale, et oli raske kategooriliselt keelduda, raske niisuguse kutse üle imestada ja mingi terava ning täpse sõnaga endä ja selle inimese vahel kindlat distantssi määrata. Asi seisis nüüd, nagu näha, ainult ajas — kas homme või ülehomme. «Ma olen hädas oma tööga,» kor-das Zoja Petrovna, «seda on nii palju.»

«Hästi,» ütles Orleantsev naise kätt uuesti pehmelt ja ornalt pigistades. «Võtan kogu tüli enda kanda. Näge-miseni.»

Mõne päeva pärast leidis Zoja Petrovna oma laualt ümbriku teatripiletiga. Ta teadis, mida see tähendas. See lähendas, et teine niisugune pilett on Orleantsevi käes ja nad kohtuvad teatris. Pilet oli võetud päevale, millal

Zoja Petrovna oli täiesti vaba õhtu — laupäevale. Kuidas sa minemata jätmist vabandad?

«Otseku! painaja,» mõtles Zoja Petrovna. Ta ei teadnud, mida õieti teha. Miks peaks ta selle täiesti võõra inimesega teatrisse minema? Kuid kas ei tähendaks minemata jätmise naeruväärset ja rumalat provintslikkust: näe, preili ütles ära, et aga kusagil temast midagi halba ei arvataks.

Zoja Petrovna mõtles välja terve hulga puiklemisi, kuid heitis nad kõik kõrvale ja kõhklustest ning kahtlustest piinatuna läks lõpuks ikkagi teatrisse. Orleantsev ootas teda sissepääsu juures. Ta oli rietatud läbi mõeldud hoolimatusega ja temast hoovas nõrka lõhna, mis ei sarnanenud ühegi Zoja Petrovnaele tuntud lõhna-õli hõnguga. Ta oli lõbus ja abivalmis.

Õnneks polnud teatris ühtki tuttavat. Zoja Petrovna meel läks rõõmsamaks.

Vaadati andevaese, kuid väga osava dramaturgi uut näidendit. Mees oskas publiku närve kōditada. Näidendis solvat ühest vaatusest teise head inimest. Kõik tegid talle liiga: parteiorganisatsioon, ametiühing, asutuse juhatus ja üksikud närased isikud; ta rabeles elumeres vaatajaskonnas haledust äratades ja mõnel saalis istuval inimsoo õrnema poole esindajal pigistas ta koguni pisarad silmist.

«Teate mis,» ütles Orleantsev kolmanda vaatuse lõpul, «see Guljajev, kes peaosa mängib, on erakordne näitleja. Kas olete temaga tuttav?»

«Mis te nüüd!» Zoja Petrovna koguni punastas, nii-võrd kujuteldamatuna näis talle võimalus olla tuttav linna kuulsaima näitlejaga.

«Siis lähme kohe pärast etenduse lõppu kulisside taha ja õnnitleme teda.»

«Aga kas teie tunnete teda?»

«Esimest korda elus näen. Kuid sel pole mingisugust tähtsust, kalis Zoja Petrovna.»

Etendus lõppes sellega, et hea inimene pidas ebaõiglusele lõpuni vastu, naine ja tütar embasid teda rõõmsalt eeslaval ja tema seisis uhkelt tõstetud peaga pilk suunatud teatrirõdudele, mis nagu taevane kõrgus pidi kujutama tema helget tulevikku.

Guljajev võttis parajasti grimmi maha, kui nad lava taga asuvasse tillukesse garderoobi astusid.

«Andestage, Aleksander Lvovitš,» ütles Orleantsev mõlemat kätt talle vastu sirutades. «Andestage, kuid me ei saanud teie juurde tulemata jätta. Suur tänu teie poolt pakutud naudingu eest. Suurepärane mäng!»

«Rõõmustab väga, rõõmustab väga,» vastas Guljajev oma ükskõikselt. «Võtke istet.»

«Me astusime ainult hetkeks sisse. Loodame, et te ei unusta meiega õhtust söömast.»

«Õhtust söömast? Kus siis?»

«Kus te soovite. Võib «Spartakis», võib «Tšaikas» ja võib ka «Poplavokisse» sõita.»

«Kehvad toidud on igal pool, kulla sõbrad.»

«Töotan teile, et täna on paremad.»

Guljajev jäi mõtlema. Kuni ta endaga nõu pidas, silmitses Zoja Petrovna hämmeldunult Orleantsevit. Teda postas, kui lihtsalt too näitlejat kohtles ja kui hõlpsasti ta teda õhtust sööma kutsus. Ja siis veel erutas see, et tema, Zoja, nõusolekut mees üldse ei küsinud; tema ei ole kindlasti ära ütelnud, oleks aga Orleantsev küsinud. Nüüd muidugi oli hirmus raske ära ütelda. Kõige järgi otsustades annab Guljajev iga silmapilk oma nõusoleku, aga tema, Zoja, teatab äkki, et ta ei tule kaasa. See kukuks piinlikult ja inetult välja, lausa rumalasti kohe. Kui ta aga läheks kahe mehega restorani, mis teda üldse ei huvitaks? Esiteks ei tea üldse, mis Orleantsev ja Guljajev temast mõtleksid, kell oli juba üksteist läbi. Iseks, missugune häbi see oleks, kui asjast tehases tunda saadaks, eriti kui Anton Jegorovitš sellest teada saaks. Oleksid veel Guljajev ja Orleantsev tema vanad sõbrad või vähemalt head tuttavad, aga nüüd sõida esimesel kohtumisel kohe restorani!

«Olgu, sõidame.» Guljajev ei andnud talle mahti mõelda lõpuni mõelda ja mingisugusele iseseisvale otsusele jõuda.

Võeti takso ja sõideti «Tšaikasse», mis asus künkal, kust päeval või kuupaistelisel ööl oli näha nii linna kui ka merd. Kuid sel ööl valitses merel täielik pimedus ja oli ainult kuulda tema valju kohinat. Linna katustele hakkas tibutama peent pikaldast vihma.

lugu, kas vana või uut, aga ikkagi ajalugu. Kus on tänapäeval niisugused juhid, kes teie andele vastaksid? Juhid ilmuvad järskudel ajalooööretel, rahvaste ja riikide suurte katsumuste aastail. Meil läheb kõik plaanipäraselt, meie juht on plaan. Me ise oleme tublisti kasvanud ja kui plaan mõeldakse hästi ja hoolsalt läbi, siis pole meil juhtide järele mingit vajadust. Aleksander Lvovitš, teil jääb järelikult üle mängida kas möödunud aegade inimesi või tänapäeva tavalisi, keskpäraseid töötajaid kõigi nende murede ja rõõmudega, argipäevasuse ja pisiaskeldustega. Aeg on niisugune! Meie ühiskond, milles meie kõik üksteist vastastikku kasvatame, nivelleerib inimest, sellest ei pääse.»

«Lubage! Kas te tõesti tunnete ennast nivelleerituna?» ütles Guljajev. «Vahest te koguni arvate, et teie millegi poolest ei erine sellest punapäisest mähakast, kes seal nargalaua taga möllab ja kelderit söimab.»

«Milleks kone asja nii lihtsustada, Aleksander Lvovitš!» Orleantsev täitis naeratades klaasid «Ma räägin protsessist, tendentsist ja üldsegi mitte sellest, nagu oleks see protsess juba saatustlikul kujul toimunud ja kajastuks mingil määral teis või minus. Meie eluajaks individuaalsust veel jätkub, kaugemasse tulevikku aga ei tasu vaadata.»

«Kas on parem sagedamini pudelipõhja vaadata?»

«Me torgime teineteist pisut. Kuid see on ju tutvuse algus,» ütles Orleantsev. «Loodan, et see ei lõpe tänase õõga. Tõsised tutvused on ikka rasked algama.» Ta aina valas ja valas, kuid Guljajev ei joonud oma klaasi kogu aeg lõpuni, ja nii juhtus, et restorani sulgemise ajaks oli neist kahest ainult Orleantsev purjus.

«Ehkki sa kõige üle ülsapäisa otsustasid, oled noor alles, on sul süski pea otsas,» teatas Guljajev, kui Orleantsev oli arve maksnud, sellest mingisugust saladust tegemata. «Aga kuhu ta sind viib, see pea, on juba teine, hoopis teine asi...»

Pool teed sõideti autoga, edasi mindi jalgsi tolmpeenes vihmaajus. Uuesti läks juht kunstile, teatrile ja maalile. Guljajev lubas Orleantsevit sümpaatse noore kunstnikuga tutvustada. Ega Orleantsev ole Moskvas midagi Vitali Kozakovist kuulnud?

Muidugi olen kuulnud! Keskpärane, kuid südi poiss. Tal on hea nina.»

Milleks kunstnikule, milleks iluloojale nina?» ütles Guljajev peatudes. «Sa tahtsid ütelda maitse?»

«Nina, ikka nina, Aleksander Lvovitš. Peab oskama ajaga sammu pidada. Seda see tähendabki. Ei tohi maha jääda, mahajääjaid pekstakse.»

«Sa, sõber, oled purjus, päris purjus, või sa ei mõista meid, iluloojaid. Sa oled insener, kallid mees, metalle suu jagab, aga mitte kunsti. Jahikoera, hagi juures tunatakse nina, kunstniku viib see pagan teab kuhu. Kummalasti ütlesid, vennas. Sa ära aja Vitali kohta tühja juttu, ütle ausalt, et sa teda ei tunne, et oled ainult nime kuulnud, ja ära loobi kergelt sõnu. Vitali on mulle kallim, saad aru? Ma tutvustan sind temaga, siis näed ise, niisugune ta on!»

Guljajev jättis hüvasti ja läks oma teed. Orleantsev võttis külmast kohmetunud Zoja Petrovnal kätte kinni. Loo tõmbus valvsaks, pikka aega üksik elanud noore naise kogemused ennustasid talle, et nüüd algab tingimata tüütu, üksluine ja labane pealekäimine, ning vahest esmakordselt kogu selle õhtu jooksul kahetses ta kogu südamest Orleantsevi ettepaneku vastuvõtmist. Olgu nüüd teatriga, kuidas oli, aga miks ta end restorani laskis vedada?

Kuid Orleantsev ei hakanud teda tüütama. Ta jutustas oma sõitudest Hiinasse ja Tšehhoslovakkiasse. Viimauim lahkus tal nähtavasti, tema silmad vaatasid tänavalaternate valgusel endiselt väsinult ja targalt. Ei, tema, nagu näha, polnud niisugune inimene, milliseid Zoja Petrovna viimaste aastate jooksul oli kohanud, tema oli, nagu näha, neist parem, huvitavam ja hingelt rikkam. Mida ta kõike teadis!

«Kuulge,» ütles Orleantsev, «kas teid tõesti rahuldab naissekretäri koht?»

«Mitte naissekretäri, vaid sekretäri koht.»

«See on ju seesama.»

«Ei, see ei ole sama. Mina olen Anton Jegorovitši abiline. Te ärge arvake, et ma ainult selleks omal kohal istun, et direktorit jutulesoovijate eest kaitsta. Mul on väga palju igasuguseid asjaõiendusi ja need pole sugugi

kõik igavad. Asjata te arvate nii, Konstantin Romanovitš»

«Andestage, kui eksin. Aga kas teie ülemus, Tšibissovi, on ka suur bürokraat?»

«Ta on väga hea inimene, Konstantin Romanovitš! Ühel päeval küsis ta äkki kas mul tõesti on tinased silmad? Kas ma tõesti olen end täis õgitud võimumes? Ma oleksin äärepealt põrandale istunud — kas on ta haige või on tal palavik? Ta oli nii erutatud. Pärast kuulsin, et keegi insener oli teda nende sõnadega ristinud, oli ajalehetoimetuses kaebamas käinud.»

«Ja miks see insener kaebamas käis, mille peale?»

«Miks? Me pidime tema pärast veel arhiivis tuhnima. Ta esitas mingi uue remontimise meetodi, mis tegelikult oli vana, tuntud asi. Keegi selle vastu huvi ei tundnud, ja siis läkski lahti. Direktor olevat bürokraat ja võimumes.»

«Kes ta siisugune on, see insener?»

«Ta töötab tehnikumis, Krutilitš on ta nimi.»

«Jumal temaga,» ütles Orleantsev ja asus jutustama, kuidas ta ükskord Ala-Tau mägedes pantrit küttis.

Märkamatuult jõuti Zoja Petrovna majani. Naise suureks hämmelduseks suudles Orleantsev tal kätt ja eemaldus inimese aeglasel sammul, kes asjata juba ei kiirusta.

9.

Kõrgahjutsehhis lõppes parteikoosolek. Teiste küsimuste nalgas arutati ka ääsitöölise Jefimuškini käitumist. Ta oli purjus päi tänavalt üles korjatud ja viidud kainestusmajja ööd veetma.

«Ma matsin oma ema maha, te ju ise teate, seltsimehed,» seletas Jefimuškin. «Tulin kalmistult, hingeseisuga süngus, et... Inimesel on ju kõigest üks ema, teist sa endale enam ei saa... Võtsin ja astusin kauplusse, ostsin pool nui. Poole mõtlesin pärastiseks jätta, aga ei kannatanud välja, mare muljus maha, panin pudelile põhja peale. Nõrgaks võttis, tuntud lugu, ei saanud enam paigast.»

Ehkki ääsitöölisele kaasa tunti, võeti ometi vastu

olnud asi avalikkuse ette tuua ja teda hoiatada, et niisugust asja enam ei juhtuks.

Ara häbista meie kollektiivi,» ütles üks vanade töötajate hulgast.

Samuti. Oli külm septembriõhtu. Musta vee kohal hingetõusena rivistunud kõrgahjud undasid videvikus ähvardavalt. Aeg-ajalt löid nende kohal kumama punased helgid: malm voolas veokoppadesse.

Iskra jättis töolistega hüvasti ja eemaldus, ikka veel end Jefimuškini loo pärast halvasti tundes. See meenus talle, mis juhtus Vitaliga, kui Guljajev ta armutult lats jootis.

Imelik ollus on viin, kuidas ta küll inimest muudab. Hea, tark, korralik inimene muutub seda jätkust ülemis võttes hoopis teiseks olevuseks, patrab kokku ei tea mis, ise ka pärast ei mäleta; teeb niisuguseid rumalusi, mille pärast kaineks saades vajuks häbi pärast või muna alla. Kas tõesti ei saa ilma selle mürgita läbi? Kas tõesti ei saa selle valmistamist ja müümist lõpetada? Kas tõesti ei saa seda mälust kustutada?

Iskra jõudis peaväravast välja, läks üle silla ja pöördus bussipeatuse poole.

«Iskra Vassiljevna!» kuulis ta juba tuttavaks saavat plinedavõitu, ent mehelikult nõudvat häält. Muidugi oli see jälle tema! Iskra selja taga seisis Dimitri Jeršov.

«Ausõna,» ütles ta, «täna kukkus juhuslikult välja. Ma ootan samuti bussi. Katsusin kümnetonniseid toorikuid valtsida ja jäin kauemaks.»

«Ja kuidas välja tuli? Ma mõtlen toorikuid.»

«Hästi.»

«Onnitlen.»

«Täna. Võib-olla me ei jää ootama, läheme jalgsi?» tegi Dimitri ettepaneku. «Räägitakse ju, et inimesed kannatavad tänapäeval hapnikupuuduse all: kogu aeg ollakse ruumides...»

Iskra, ise ka päris selgesti mõistmata miks, nõustus bussi mitte ootama jääda. Arvatavasti sellepärast, et oli väga külm sügistuule käes seista. Mindi jalgsi. Kõneldi kümnetonnistest toorikutest ja tingimustest, mis on vajalikud edukaks töötamiseks neidega. Iskra tundis mitte ainult kõrgahju tööd, vaid kogu metallurgiatööstust,

kõiki mustade metallide sulatamise ja töötlemise protsesses. Nende vestlus oli professionaalne. Siis jutustas Dimitri, kuidas ta esmakordselt valtsimisagregaadil tööle asus, kui raske oli selle mürakaga koduneda ise temaga harjuda ja teda endaga harjutada.

«Ütelge, Dimitri Timofejevitsš,» küsis Iskra, «ainult töötage, et te minu küsimusest ei solvu: kas teie ka joote?»

«Ja kes siis veel joob?»

«Ei, ma küsin üldiselt, kas te joote või ei?»

«Mõnikord joon, Iskra Vassiljevna,» vastas Dimitri selgelt nagu koolitunnis. «Kuid mulle see ei meeldi, ma ei tunne sellest mingit lõbu.»

«Aga kas te olete vahel nii purjus olnud. Noh, kuidas teile ütelda?..»

«Olen olnud nii purjus. Mitu korda. Esimene kord siis, kui nägin, mis näga inimene on minust saanud. See juhtus veel partisanisalgas. Kaks päeva ei saanud mind jalga dele püsti. Teine kord juhtus see armees. Ikka selsamal põhjusel. Ja paar korda jõin enese täis, kui koju tulin. Põhjus oli jällegi sama, Iskra Vassiljevna.»

Iskra vaikis. Laternaist möödudes vaatas ta nende vaigusel silmanurgast üle kogu mehe näo jooksvat hirmsat armi.

«Aga nüüd?» küsis ta siis.

«Mis nüüd?»

«Kas nüüd joote?»

«Harva. Ja kui joongi, siis ikka selsamal põhjusel. Ilma põhjuseta, niisama lõbu pärast inimesed end täis ei joo.»

«Arvate?»

«See on minu veendumus. Paar napsi võib ju ka põhjuseta visata, aga end purju juua... siin on ikka midagi varjul.»

«Noh, aga kui võtame... Ei, ei ma niisama.» Edasi sammudes mõtles Iskra, et küllap Dimitri Jeršovil on õigus. Näiteks Guljajev joob. Miks? Ta ise ütles Vitalile, töö ei rahuldavat teda, talle antavat valed osad, nema igatsevat taga tõelisi karaktereid. Peale selle, aga võib-olla on see ka peamine, hukkus naine, keda ta armastas, Vitali ema... Või jälle Platon Timofejevitsš, Dimitri

...end... Mees elab üksinda, naise kaotas sõjas. Ta ei ole enam noor, selles eas pole kerge uuesti abielluda. Ja mürulisebki üksinduses.

«Noh, aga kui me võtame...» ütles Iskra siiski. «Kui me võtame ühe hea naise mehe, inimese, kelle heaks lahakse kodus kõik, et tal oleks mõnus ja hubane, millega seda siis seletada?»

«Tähendab, on tal midagi südames, mida ta selle hea naise eest varjab. Või jälle naine polegi nii hea, nagu ta endale paistab.»

«Ei, ei, see kõik on vale!» ütles Iskra kindlalt. «See on lodevus, lõtvus ja muud midagi. Teie teooria järgi ei saaks joomist üldse kaotada. Eks juhtu ju igaühel elus midagi ebameeldivat ja koguni rasket. Elu on elu. Me peame õpetama inimesi end vaos hoidma. Me ei luba ju oopiumi ja hašiši sisse luua. Aga need uimastusained mõjuvat viinast hulga tugevamini, kui inimese otsib muustust eluraskuste ja tusa eest.»

Dimitri vaikis. Iskra küsis:

«Te ei kuulagi mind?»

«Kuulan.»

«Olen nähtavasti teid selle jutuga tüüdanud. Kuid mind ärritab hirmsasti, kui inimesed palju joovad. Nii hea on elada viinata, nii palju on elus rõõme. Ainult neid peab nägema ja kasutama. Andestage, kas see arm teie elu väga segab?»

«Kunagi mõtlesin, et kui ma selle naru üles leiaksin, kes mulle täägiga näkku virutas, siis poleks mul näda-last ega ka kuust ajast kahju, ma võtaksin väikesed tangid, millega teie, naised, mapiküüri teete ja näksiksin ta tükkideks. Ma ei kannata neid neetuid, kes tulid siia meid tapma ja sandistama.» Ta vaikis mõnda aega, siis alustas uuesti: «Muide, ega ma poleks suutnud kedagi langidega näksida, Iskra Vassiljevna. Kiitlen niisama, mind on teisiti kasvatatud, teise rahva hulgas. Meil oli kord partisanisalgas niisugune juhtum. Kaotasime lahingus seitse seltsimeest, kolm sai surma, neli haavata. Haavatuid kaasa võtta ei suutnud, nad sattusid vaenlase kätte. Neid piinati hirmsasti: mässiti okastraadiga kinni, riputati puude vahele ja tehti neile löke alla. Kui me nad leidsime, olid teised nagu tuletukid. Vandu-

sime hirmsat kättemaksu, missugust maailmas pole veel nähtud. Jaa... Järgmises lahingus meil vedas nabisime kinni iksteist hitlerlast. Kuulasime nad üle. Selgus, et nad on meie kaaslaste piinades süüdlased. Salga komandör, Donbassi kaevur, ütles siis. «Võtke end salguti, poisid, jagage need nârud omavahel ära ja mis karistuse keegi aga välja mõtleb, sellega ka nuhelge inimsoo vaenlas...» Ja mis te arvate, Iskra Vassiljevna? Me pidasime nende üle viisipäraselt kohut ja mõistsime nad kõik nõukogude ranva nîmel mahalaskmisele. See oligi kogu egiptuse nuhtlus. Meie, nõukogude inimesed, ei suuda elusolevust piinata.»

Iskra vaatas tähelepanelikult Dimitrile näkku.

«Aga mulle te näisite inimesena, kes on koigeks valmis, ei ainult oma tahimist saada,» ütles ta.

«See on hoopis midagi muud,» vastas Dimitri. «Üks asi on eesmärgi saavutamiseks visa ning järeleandmatu olla ja teine asi metsikult märatseda. Nemat märatsevad ega saavutanud midagi, meie võitlesime humaniselt ja matsime hitlerliku riigi maha.»

«Ja kes teid, Dimitri Timofejevits, kui teil ei ole tiiga raske seda meenutada, kes teid täägiga lõi? Millal, missuguses olukorras?»

«Kõige tavalisemas. Nad tulid meile siia, sellesse linna, neljakümne esimese aasta sügisel. Muist meie tehase inimesi läks ära, muist jäi siia. Ühed ei jõudnud õigel ajal lahkuda, teised mõnel muul põhjusel. Ma jäin isa pärast kaotamaks, mõtlesin, et suudan teda keelata kaasa tulema. Tema aga raius vastu, ta polevat enam selles eas, et janesena kodupinnalt jalga lasta. Ei suutnud ma isa ära meelitada ja ise ka jäin kaotamaks kui vaja. Pärast midagi oli juba hilja. Istusin siis vanematega kodus ja mõtlesin, et linnas on kindlasti põrandaaluseid, kuidas küll nendega ühendusse astuda. Noh, läks nii, et varem või hiljem tulid hitlerlased ja leidsid mu üles. Valtsija, eks? Marss tehasesse, on vaja arbeiten, et suur armee saaks metalli. Läksime siis isaga tehasesse. «Küll me neile arbeitsime,» rääkis ta, «arbeitsime nii, et nad eluaeg meid tänavad.» Jõudsimetehase juurde, väravas juba silt ülal: «Stahlwerke Hermann Göring ja Ko.» Noh, isa saadeti kõrgahju juurde, kus ta

ennegi töötas, ja mind samuti endisele kohale valtsimisbühil, agregaatil korda seadma. Ja tsehhis juhtuski niisugune lugu. Kusagilt ilmus sinna koed kaks tüüpi, valitud revaäril — SS-lased. Kas nad olid nüüd purjus või ajas neil jultumus üle ääre, nad tulid otse minu peale, nagu polekski ees inimest, vaid tühi koht. Ma seisin ja mõtlesin umbes samuti nagu isagi, et ega ma jânes ole, et oma kodupinnal igaühe ees värisema lõõn. Jâin seisma nagu tardunud. Üks tõukas mind rindu. Ma lüksusin ootamatusest maha. Aga niipea ka, kui olin pikali, nii käsi ise haaras paraja rauakobaka. Ma kargasin püsti ja virutasin!...»

«Aga kes teid lõi, kes see oli?»

«Vile peale jooksis neid igasuguseid kokku. Patune kahmati ja seoti kinni. Viidi vundamendiauku. Tahtsin joosta, paningraajama. Aga kaugele sa seotud kätega pääsed? Sõdurid jõudsid järele ja siis üks virutaski täägiga otse... Olgu, Iskra Vassiljevna!» lõi Dimitri käega.

«Vigem rääkigem sellest enam. Seejärel lasksid nad mind maha, kuid mina elan edasi ja mõtlen veel kaua elada, surra ei kavatse.»

Nad ei märganudki, et seisid juba kaua aega maja es, milles Iskra elas. Ja oleksid võib-olla veelgi siin külma käes seisnud, poleks kusagilt koju saabuv Vitali neile juurde astunud.

«Iskra, kallist!» ütles ta naist selja tagant emmates. «Lähme tuppa. Kas sa alles nüüd tehasest tuled? Kas koosolek kestis nii kaua? Istute end seal uimaseks! Ja kes sinuga kaasas on, kas tultav?» Ta oli lõbus ja naeratas üle terve näo.

Iskra tutvustas Dimitrit nime järgi, Dimitrile Vitalit tutvustades aga ütles lihtsalt: «Minu mees.»

«Lähme meie poole, seltsimees,» tegi Vitali rõõmsalt ettepaneku. «Meil peaks ikka midagi varuks olema. Eks, Iskra, kallist?»

«Ma ruttan,» keeldus Dimitri otsustavalt. «Mind oodatakse kodus.» Ta jättis hüvasti ja lahkus oma kindlal, hoogsal kõnnakul.

Kodus teda muidugi keegi ei oodanud. Oodata võidi ainult laupäeval, aga täna oli neljapäev. Kuid ta ei tahtnud näha insener Kozakova meest. See mees võis ju

olla ülitore inimene, et teist niisugust maailmas ei leia, nagu öeldakse, ometi polnud mingisugust tahet temaga tutvuda või tema pool külas istuda. Hinge asus mõistmatu ning alusetu solvang. Imelik küll, kust või millest see tuli? Ta ju ise alati kinnitas uhkelt, et kes teda solvab, see teist paeva ei näe.

10.

Vitali Kozakov ei võinud oma asjade üle kurta. Terasulataja portree, mis Iskrale nii väga meeldis, osteti ära, ostukomisjoni esindaja sõitis veel selleks spetsiaalselt Moskvast kohale. «Kalur» võeti ära näitusel. Toaseintele ilmus mitu uut portreed ja maastikku. Raha oli, töömeeleolu oli, mida enam soovida!

Moskvas, eriti viimastel aastatel, oli ta töötanud ilma igasuguse tahtmise ja rõõmuta, lihtsalt paratamatusest ülalpidamist teenida. Teemad ja süžeed polnud kerged tulema. Ükskord läks ta Ametiühingute Majast mööda, oli valge juuniöö, majaakendest paistis kroonlühtrite tuled sära, kostis puhkpillimuusikat ja valkus valgeid kleite. Ta küsis ukse juures, mis seal sünnib. Vastati, et olevat nende noorte ülelinnaline peoõhtu, kes lõpetasid kooli medaliga. Ta seisatas akende all, meenutas oma kooliaega. Tahtis üles minna, aga ei lastud. Kuid see juuniöö ei läinud tal meelest. Järk-järgult, päevast päeva kujunes peas pilt: mingisugune trepp, mitte peaaegu, mitte paraantrepp; pooleldi avatud uksest paistab kuskil hoone sügavuses hästi valgustatud saalis keerutavaid paare. Esiplaanil aga, trepikäigu aknal, istub taskurätti kagardades pruunis vormikleidis tütarlapseõhtu neiu. Tema ees seisab langetatud päi nooruk, avaldab armastust.

Vitali maalis selle pildi, maalis püüdlikult, kasutas täpseid, ilmekaid värve. Näitusel peatuti tema maali ees, vaimustuti, ahhetati: «Küll on ehtne! Päris nagu elav!» Vitali tundis uhkust. Hiljem saadeti talle Siberist, vist Omskist vana ajakiri tuhande üheksasaja ühesteikümnenendast aastast. Ajakirjas oli silmatorkav värviline joonis, mis kordas — oo jubedust! — peaaegu täpselt

tema, Vitali Kozakovi maali. Esiplaanil poolpime trepp, paatunud uksest on näha tuledes säravat saali ja tantsijaid, ees aga, tõsi küll, mitte just aknalaua istumas, vaid tema ääres seismas, pruunis kleidis tütarlapseõhtu neiu ja tema ees gümnaasiumiõpilase vormikuues nooruk, kes avaldab armastust.

Vitali peitis ajakirja ära, isegi Iskrale häbenes sellest rääkida. Eriti hale oli see, et ta ei leidnud joonise all kunstniku nime. See tähendas, et keegi oli lihtsalt toimetuse ülesandel rahateenimiseks maha istunud ja päeva või poolega loonud sellesama, mille kallal Vitali kuude laupa vaeva nägi.

Teinekord sammus ta Moskva suve kuumal keskpäeval mööda üht Arbati põiktänavat. Kuskil puruvana majakese aknal istus, jalad aknalauale tõstetud, kerges kleidis neiu ja luges raamatut. Neiu oli väga kena ja armas. Vitali algul otse härdus teda vaadates. Siis ta hakkas kujutlema, kuidas võiks see lugemine aknal välja näha, kui neidu toast vastu heledat keskpäevavalgust, vastu õhukest vaadata? Kõju tulles proovis ta Iskrat nõnda aluma panna. Tuli huvitav välja: ohtrasti poolvarje ja eredaid laike, justkui impressionistidel. Tegi visandi, kutsus noore modelli ja hakkas tööle. Lõuendil tuli samuti kõik kriiskav ja ere.

Kui maal aga näitusesaali üles pandi, sündis selle ees mõni niisugust, mida Vitali tükk aega ei suutnud unustada. Neid hakkasid maali eite jõudes ja sellele pilku heites itsitama ja läksid kiiresti edasi; noormehed mütsid uksteist küünarnukkidega, pilgutasid silma ja mütsid. Eided kehitasid õlgu, vanamehed ütlesid: «Siiskil!» Vitali sai asi alles siis selgeks, kui ta kuulis rahva hulgast otseseid sõnu: «Ega sa siin pilti vaata,» kõneles elatanud mees oma naisele, «siin sa püüad pilku neiu kleidi alla heita, nii kavalasti on kunstnik ta istuma pannud ja nii õhulisse kleiti riietanud.» — «Sina üksi vaatad nii oma rikutuses,» kostis naine. «Eks sa jälgi rahvast, jälgi,» lausus mees.

Vitali jälgis samuti. Jah, pagana kriitikul oli õigus — piluti kleidi alla. Tuju võttis ära, kuid mitte kauaks, sest maal läks käiku: seda reprodutseeriti illustreeritud ajakirjades ja ajalehtedes, sellest lasti välja postkaarte.

Seekord ei läinud tal enam südamesse, kui keegi talle revolutsiooni-eelsest ajakirjast joonise saatis, mis jälle oli Vitali maaliga sarnane ja kandis sama nimegi. «Keskpäev».

Südamesse just ei läinud, aga mõtlema pani siiski, miks see ometi nii välja kukub, miks ta kordab kulunud süžeesid? Vahest sellepärast, et ta ei oska näha uut? Vahest sellepärast, et vana on kergem näha ja mees, tada, sellega ollakse harjunud? Nii nemad, kes vanade ajakirjade juures töötasid, kui ka meie oleme koolides ja institutides ühtede ja samade raamatute järgi oppinud, oleme kasvanud ühtede ja samade klassikaliste näidiste ja eeskajude najal, oleme käinud ja käime mööda kulsast muutumatu ja üksluist ringi...

Ta sõitis loodusse, Moskva ümbrusse. Kartongile võlõvendile üle kantud vaiksete ojade, põliste mändide, välgust puustatud tammede, ebakindlate purrete ja rukkilavade arv aina kasvas... «Ilmetu, tuhm,» närveeris Vitali. «Naturalistlik.»

Iskra kohkumuseks maalis ta pool aastat naise keha, otsis selles midagi niisugust, mis oleks uus, mida keegi teine pole enne teda näinud, mis jääks tema omaks, ainulaadseks. Ta vahetas mitu modeli. Lõpuks valmis silmale üpris meeldiv, väga täpselt ja loomulikult maalitud suur, ilusa kujuga naine, kes lamas mustal karunanal, käed heidetud üle laialivalgunud kuldsete juustega pea. Vitali ateljeed külastavad sõbrad vahitsid maali kaua ja teravmeelitsesid sealjuures. Iskra vihkas seda alasti naist pisarateni. Keegi vana kunstnik aga ütles irooniliselt: «Tulemus on oivaline, seda sobitakuu tahes. Võid teda Jupiteri ootavaks Danaeks kuulutada, ainult siis pead daami karunahalt millegi hinnalise peale amber paigutama ja tagaolevale drappeerimisele purpurit lisama. Aga seda vigurit võib ka puhkavaks Veenuseks pidada, kui talle anda silmapiir ja Olumpose maastiku künkad. Tubli poiss oled, Kozakov, tubli poiss!»

Algas uute siseheitluste ajajärk. Vitali viskus otsima värvilaike, valgust ja päikest. Tuli efektselt välja, längus ja viltu, aga rabavalt. Kriitikud hakkasid teda koguni julguse eest kiitma, kuid näitusekülastajad möö-

dasid tema maalidest üsna ükskõikselt. Ainult mingisugused kõhetud piigad peatusid ütlema: «Siin siiski midagi on, teate. Ta ei ole andetu.»

Kuid teda kiideti siiski hulga vähem, kui hurjutati. Hurjutati Vitalit paljugi eest: et tema töödes puudub loo, et süžeed on skemaatilised, et ta ei paku vaatajale mingisugust ideed.

Ta ei saanud nende kallalekippumistega leppida. Tema meelest oli mõtetu ja rumal kõikjal ja kõiges ideed otsida ja väita, et kui kunstnik pole maastikule, olgu see mets või põld, paari kõrgepingeposti paigutanud, on see tingimata ideetu. Vitalit vihastasid need kritika ja nõudmised. Ta otsis seltsi nende kunstnike hulgas, kes samuti ei nõustunud sellega, et igas töös peab ilmuma idee olema. Üks tema noori tuttavaid karjus Vitali pool ateljees purjuspäi: «Mina tahan maalida alasti naisi nagu Kozakov seda teeb! Tahan maalida nende õlgu ja põlvi, tahan näha keha selle kõigis võimalustes. Kes saab mind selles takistada?» — «Mis siis ikka, maalige,» ütles toosama eakas mees, kes Vitali «Alasti» ole oli naljatlenud. «Keegi ei hakka teid segama, nagu keegi ei seganud, ütleme, Rubensit. Ainult kui teie seda teete, siis tehke Rubensist paremini, ärge suurendage alljendavate maalide arvu. Kui te aga seda paremini ei suuda, siis otsige midagi oma, isiklikku, uut, mida Rubens ei suutnud ja teie suudate. Te kõnelete inimekeha võimalustest? Palun vaadake, mida Rodin on saanud leinud ja lisage siis oma. Kuid oma, oma, ilmtingimata oma. Ungarlasel Stroblil on ilmselt kokkupuuteid Rodiniga, kuid ta on inimekeha imelisse voolinud, ta on pannud teise ajastu vaimu, kui seda oli Rodini ja teie, uute sotsiaalsete nähtuste, uute ideede vaimu.»

«Ah, jälle need ideed!»

Lahkumine Iskraga Moskvast osutus Vitalile väga viljakaks. Ta ei oodanudki seda, ei oodanud üldse. Ta maalis nüüd innukalt, rõõmsalt ja palju. Vähe sellest, et loovendile ilmus hoopis teine maastik kui too, mida oli Moskvas akendest tüütuseni nähtud, ka portree hakkas teda huvitama. Varem seda ei juhtunud.

Teisel päeval pärast kohtumist Dimitri Jeršoviga sõitis ta ukse ees meenus Vitalile tema nägu. Ta põlnud

Dimitrit hämaras eriti selgesti näinud, kuid seegi, mis nägi, oli oma mulje jätnud. «Noh, sel mehel peab olema karakterit!» Ta küsis Iskralt, kas poleks siiski võimalik tema tuttavat neile külla kutsuda. Iskra ütles kategooriliselt ära: «Ta on kangesti kuri ja kangekaelne, lahetevumaks tülli. Ei, ma ei taha ega kutsu ka.» Kuid Vitali oli juba tajunud seda kunstilist kihku, mis alati enne huvitavat tööd tekib. Teda kiskus Dimitri Jeršovi poole. Ta läks tehasesse, sai loa ja seadis sammud valtsimistsehh...

Algul vaatas ta tükk aega kõrvalt, kuidas töötas bluuming, uskumatult kogukatest osadest ja detailidest koosnev hiiglaslik seade. Ta nägi, kuidas kraana neljanurgetest kaanestatud kuumendusahjustest hõõguvad toorikud välja tõmbas, kuidas ta need automaatselt liikuvale vagonetile asetaski, kuidas vagonett tooriku mööda rööpaide rulltee juurde viis, selle sinnapaika kummutas ja siis järgmise järele pöördus, esimene aga liikus sel ajal mööda rullteed bluumingu valtside vahele, venis laiemaks ja pikemaks, muutus kujult teiseks, muutus talaks, kergelt, kuulekalt, nagu oleks ta vahast ja nagu mujuksid teda kõvad, tugevad sõrmed.

Siis läks Vitali mööda reide üles kabiini, kus agregaatori vanemoperaator Dimitri Jeršov pöördtoolil istus ja enda ees oleva juhtimispuldi kange ja nuppe vajutas.

Vanemoperaator töötas täpselt, rahulikult ja kergelt, otsekui orelimängija oma klahvistiku taga. Bluumingu valtsid asusid tema ees all, avara kabiini suurte ja pakaste aknaklaaside taga. Dimitri iga käeliigutus kajastus nende töös.

Valtsidel sündis midagi, mis sarnanes sellega, kuidas inimene veeretab peost teise lõkkest võetud kuumakartulit. Toorik keeras end ühelt küljelt teisele, viskus ühe valtsipaari juurest teise juurde, pugaski selle vahele, nagu kisuks teda mingi nähtamatu jõud, pöördus hoogsalt tagasi ja kogu aeg muutis oma kuju ning piirjooni nagu Dimitri Jeršov seda soovis.

«Kui palju see kuum vigur kaalub?» küsis Vitali.

«Seitse tonni,» vastas Dimitri. «Nelisada kakskümment puuda. Tahame viia kaalu kuuesajani.»

Dimitri ei tundnud Vitalit ära, keda oli vaid kord näinud, pidas teda ajalehe kaastööliseks ja rääkis talle teaparast temaga arvudest ja majanduslikust efektidest, mida üleminek veelgi raskematele toorikutele võiks tuua.

Vitali vaatas ja kuulas hoolega. Dimitri kergete ja täpsete liigutuste rütmis hakkas ta tabama selle ilusa töö muusikat. Eriti tugeva mulje jättis tooriku esimene kokkupuude valtsipaariga: sädemetevool, küll pritsmeis, küll jugades, paiskus lehvikuna vastu kabiiniklaase, peksis neid kõva robinaga.

Nägemismuljed täienesid sellest, mida Dimitri jutustas. Ilma tema jututa oleks võinud nii juhtuda, et inimene oleks Vitalile paistnud masina tugeva ja osava valitsejana, kuid ainult valitsejana ja ainult selle masina valitsejana. Kuid Dimitrit kuulades hakkas Vitali tajuma, et inimene ei käsutanud masinat paljast võimust tema üle, see oli kaasnähtus. Inimene veeretaski toorikuid millegi muu nimel, mis asus väljaspool tsehhi piire, rahva hulgas, rahva südames. Ta ehitab uut elu, ehitab arukalt, visalt ja sihiteadlikult.

Kunstniku silm nägi seda. Vitali avas etüüdikausta. Hakkas nähtut visandama. Tõmme-tõmbelt valmis ta Dimitri järskude, omapäraste iseloomujoontega tahted, tundeid ja tugev nagu. Arm ei takistanud neid joonistamast, kuid äratas küsimusi: kust, millal, kelle poolt? Vitali ei julgenud pärima hakata: niisuguse näoga inimestega pole kerge suhelda, keeldub äkki, et tema portreed maahitakse, ja siis tee, mida tahad.

Dimitri ei pööranud algul Vitali pliiatsile tähelepanu, küllap arvas, teda märkmikusse üleskirjutusi tegevat nagu ajalehemehed ikka teevad. Kuid siis küsis ta erutatult:

«Mis te seal teete? ... Ega te ometi joonista? ...»

«Ma siin visandasin mõned pliiatsitõmbed ...»

«Jätke järele, sellest ei tule midagi välja» Dimitri ütles seda nii otsustavalt ja kurjalt, et Vitali sulges etüüdikausta ja pani pliiatsi ära. Ta mõistis: seda inimest ei saa nõusse meelitada ega veenda. Et siiski maalida tema portreed tulejagade taustal, selleks on vaja leida teine tee.

Ta jättis Dimitriga hüvasti ja lahkus. Kodus kõneles Iskrale uuesti, et oleks vaja Dimitri külla kutsuda, ja kui naine ei taha seda teha, siis teeb ta seda ise, sest sai ta ju tsehhis Dimitriga tuttavaks.

Iskra keeldus ja väga järeleandmatult.

«Imelik,» ütles Vitali naljatades. «Te mõlemad tundute mulle kahtlastena. On teil omavahel mingi romaan või, kallid kodanikud?»

Uhel pühapäeval ütles ta Iskrale:

«Me läheme külla, Iskra, kallist! Sea end korda, armas, aga ilma jorutamisetä.»

«Kuhu külla, kelle poole? Mul pole mingit tahtmist kuhugi minna.»

«Heade inimeste poole. Tee ruttu, tee ruttu.»

«Ainult mitte Guljajevi poole.»

«Ei, tema poole mitte, seda ma garanteerin. Kõike muud aga näed ise.»

Olles veendunud, et tal Iskrast ses asjas abilist pole, oli Vitali ise enda Dimitri Jeršovi poole külla rääkinud, ja teinud seda üsna vapralt. Ta oli Dimitri pool valtsimisagregaadil istunud ja kaua ning üksikasjaliselt päri-
nud, kuidas ja kus ta elab, missugune on ta maja ja ... Seni päris, kuni Dimitri võttis ja ütles: «Eks tulge külla, siis näete ise, kus ja kuidas ma elan. Ainult portreed ma endast siiski maalida ei lase, ärge seda mõtelgegi.» —
«Ma tulen naisega koos,» ütles Kozakov. «Kellega aga soovite ja ükskõik mis päeval, kui ma ainult töö pole. Kirjutage aadress üles.»

Dimitri ei teadnud ikka veel, et Vitali Kozakov pole korrespondent, vaid kunstnik, ja et ta on Iskra mees. Oleks Dimitri seda teadnud, oleks kõik muidugi teisiti läinud. Siis poleks mingisugusest küllaminekust juttugi olnud. Kuid ta ei teadnud seda ega uskunud eriti, et Kozakov talle külla tuleb, sellepärast ei osutanudki ta jutujamisele mingisugust tähtsust.

Pühapäeval istus Dimitri keskpäeval akna all, millest paistis raagus kirsiaed, ja luges kõvasti Tšehhovi novelli. Ljolja valmistas lõunat ja naeris kuulda üle lõbusalt.

Jalgväravas kolksatas koputi. Dimitri tõusis ja läks vaatama. Värava taga seisis see, keda ta oli korrespon-

dendiks pidanud, ja tema kõrval pühapäevaselt riides Ljona Vassiljevna.

Dimitrile näis, nagu poleks tema peaga kõik korras, nagu jääks süda seisma, ta kukub kohe siinsamas maha ja ongi lõpp käes.

Kuid Dimitri Jeršovi süda siiski seisma ei jäänud ja tema asemel järgnes selgumine. Ta ütles: «Palun, astuge sisse, seltsimehed. Tulite õigel ajal, kohe on lõuna valmis.» Tal koguni jätkus jõudu Iskra Vassiljevnaale hakku vaadata ja märgata muutusi, mis selles näos toimusid.

Kui Iskra nägi Dimitrit ja mõistis, kuhu Vitali oli ta loonud, kahvatas ta hetkeks, siis löid tal põsed leegitsevalt õhetama. Ta tegi liigutuse, nagu tahaks ära joosta. Kuid oli juba hilja põgeneda. Dimitri pilku oma näol tundes astus ta Vitaliga koos majja. Hinges kees meelepaha Vitali vastu, kes selle tarbetu kohtumise korraldas.

Dimitri tutvustas külalistele Ljoljat, sõnades:

«Ljolja.»

Vitali, kes teel siia oli keelitanud Iskrat gastronoomi kätte astuma, hakkas mantlitaskuist pudeleid välja võtma ja neid lauale panema. Dimitri nagu ei märganudki seda. Ta oli rõõmus Iskrat nähes, kuid jälle asus rõõmu kõrvale too mõistmatu solvang, mida ta tundis Iskra majast eemaldudes päeval, kui esmakordselt Vitalilt nägi, keda talle esitleti: «Minu mees.» Ja veel ker-
kis esile piinlikkus selle pärast, et Ljolja oli täna kodus ja Iskra teda kohtas. Ljolja oli Dimitrile midagi nii isiklikku, midagi, mis ei olnud teiste silmadele määratud, millesse keegi ei tohtinud pilku heita.

Dimitri püüdis ootamatuid külalisi lõbustada. Ta näitas neile oma raamatuid. Kuid sääraseid raamatuid, mis oleksid külalisi huvitanud, tal polnud. Ta näitas oma head jahipüssi. Paraku polnud ei ta ise ega ka Vitali ahimees. Ainult Iskra plöksutas päästikuid. Dimitri kahetses, et raadiovastuvõtja oli rikki läinud, muidu oleks ta muusika mängima pannud. Ta palus külalised neda ja näitas neile puid, mis juba tema isa oli istutanud. Vitali hakkas isa kohta üht-teist pärima. Dimitri jutustas kogu tema hukkamise loo. Vitali jätkas Dimitri näo, tema kuju ja iga tema liigutuse tähelepanelikku

vaatlemist. Ta märkas, et Dimitri oli tsehhis vabamalt ja enesekindlamalt käitunud kui nüüd kodus. «Midagi täiendavat ma siit ei saa,» mõtles ta. «Pea oma vaatlusi tsehhis jätkama ja töötama netki tabades.»

Varsti palus Ljolja nad lauda. Ta oli väga rõõmus, et Dimitril, et neil on külalised. Ta püüdis kõike võimalikult hästi teha ja kahetses esmakordselt täie teravusega Dimitri majapidamise kasinust, mis ei lasknud tal lauda nii katta, nagu oleks tahtnud. Dimitri avas Vitali toodud pudeid, kuid joomisest ta keeldus: ei ja ei, tema seda ei armasta, talle on see rängaks kohustuseks.

«Tutvuse terviseks ikkagi,» ei kannatanud Ljoljagi välja. «Eks, Dima?»

«Ma ei või.»

Ljolja haistis midagi halba. «Võib-olla on need Dimitrile soovimata külalised?» Ja et olukorda kuidagi tasakaalustada, hakkas ise jooma, jõi peaaegu Vitaliga võrdselt, klaas klaasi järel.

«Mina olen kalur,» ütles ta naerdes. «Mina olen harjunud.»

Iskra tundis end rahutult. Ta kartis, et Vitali joob end purju. Peale selle segas teda kangesti Ljolja. Iskra teadis, et pole hea Ljolja rikutud nagu vahtida, et see on taktitu. Kuid mis sai sina parata: kuidas ta ka püüdis mitte vaadata, silmad kohe ise vaatasid. Ta liigutas rahutult silmi, see kukkus kunstlikult, tehtult ja halvasti välja ning talle paistis, et Ljolja kõik tema võt-sid püüded selgesti läbi näeb.

Nelja lauasistuja hulgast tundis ainult Vitali end oivaliselt. Ta lobises ja jutustas anekdoote ega märganudki, et keegi nende üle üldse ei naernud.

Ljolja tunne, et laua taga on midagi korrapärasest ära, muutus järjest teravamaks. Ta oli valmis ükskõik mis tegema, et aga seda ei oleks. Ta võttis kitarri ja hakkas laulma. See kiskus tähelepanu kõrvale ja hajutas veidi pinget.

Uut koputust väravas kuulates noogutas ta Dimitrile ja jätkas laulmist. Dimitri juhatas majja Andrei ja pikakasvulise blondi neiu. Andrei esitles teda:

«Kapa.»

Kapale näis seltskond meeldivat. Ta asus pikema tsemmonooniata toidu kallale. Ljolja laulu kuulas ta mõnuga ja ütles:

«Teil on väga hea hääl.»

Kapa käitus vabalt. Andrei kohta seda ütelda ei saanud. Andrei oli kohmetanud. Ta ei oodanud kodus koosviibimist eest leida. Ta oli järele andnud Kapa palvetele näidata talle kas või ühtki oma sugulast. Oli arvanud neiu Dimitri poole tuua, siin veidi ümber vaadata, korra aias ära käia ja siis jälle tagasi minna, kinno või kuhugi mujale. Siin aga oli rahvas koos... Ära ka ei saanud minna.

«Teate mis,» ütles Kapa, kui Ljolja kitarri kõrvale pani. «Kas mina ka võiksin laulda? Ainult ma ei oska kitarri saata.»

«Palun, ma saadan,» tegi Ljolja ettepaneku.

Kapa laulis samuti hästi. Lauldes seisis ta kitarri mängiva Ljolja kõrval. Iskra ei võinud seda üldsegi vaadata, sulges koguni silmad. Nii hirmus oli näha kõrvuti neid kahte nagu — sellist ilu ja sellist moonutatust. Ta ei suutnud mõista, kuidas küll juhtus, et Dimitri ja Ljolja ühe katuse alla sattusid, kaks nii hirmsasti märgistatud näoga inimest. Dimitrit need märgid midagi ei rikkunud, ta oli mees. Aga Ljolja, Ljolja...

Varsti Andrei ja Kapa lahkusid. Iskra sundis Vitalit ka tõusma. See ei läinud tal vaevata korda. Dimitri ja Ljolja saatsid nad väravast välja.

Iskra talutas Vitalit kae alt ja ise aina mõtles. Pärjus Vitali muutus talle ebameeldivaks. «Vitja, Vitjakel» mõtles ta. «Võtaksid sa ometi jõu kokku ja loobuksid sellest jälkusest, kui sa ei oska piiri piilada. Minust ei saa niisugust naist, kes igas lauas mehe kõrval istub ja teda ohisoodu varrukast sakutab — ära joo. Sina ei tohi juua. Kui sa jood, siis võib juhtuda, et teised hakkavad mulle sinust rohkem meeldima. Ja see oleks halb, väga, väga halb.»

11.

Kolmanda ahjuga juhtus Andrei vahetuse ajal avarii: turm paiskus välja. Hõõguva gaasi ja lõõskava koksi

fontään purskus esile. Mõne sekundi jooksul oli ahju esine platvorm leegitsevaid lademeisse mattunud. Gaas mõirgas. Leegi raevunud keeled nilpasid torustikku, tühikuumad iilindud ajasid inimesed laiali. Põleva koksi viinad kasvasid.

Andreil seisis ainult üks meele: ahi tuli viivitamatult peatada. Ta sööstis läbi tule kabiini avariikraani juurde ja sulges gaasi. Koksijuga rauges, kuid väljapaiskunud virnadest vubises hõõguvat kuumust. Näis, nagu põleks õnk tsehhis.

Läbi tule hüpatas jooksis kohale Platon Timofejevitš. Nägu märja kindaga kaitses asus ta kamandama.

Kuumuses, põrgus, nagu näis, täiesti võimatus olukorras, kattes samuti nägu kätega, et end leekide eest hoida, loopisid Andrei noored kõrgahjutöölised koksi ahju eest kõrvale, panid uue furmi paika, lükkasid düüsi sisse ja kinnitasid poldid...

Näis, nagu oleks see kestnud minuti, aga oli möödunud ligi tund. Ja kui see oli möödas ning ahju uuesti gaas antud, algas veidi lihtsam, kuid mitte vähem kuum tegevus — ahju ümbruse vabastamine põlevast koksist. Hakkasid selguma kaotused. Osutus, et kaks ääsitöölist ei suutnud enam töötada, olid tulehaavu saanud. Olejäänud samuti vaevalt liikusid liigse kuumuse ja sissehingatud gaasi pärast. Andrei pea käis ringi, terve keha oli niroidunud, et heida või sinnapaika maha. Kuid ta ei alistanud, ergutas kaaslast, kõneles midagi, mida just, sest ei saanud ta ise ka hästi aru.

Kutsuti kiirabi välja. Need, kellel olid tulehaavad, viidi haiglasse, kelle põletusrakud ja kõrvetused olid talutavad, neid tohterdati kohapeal, määrati ja mähiti. Keegi ütles: «Just nagu rindel, õed ja sanitarid ümber ringi.»

Kolmanda ahju jaoskonda tuli direktor Tšibissoff, tulid partei tsehi- ja tehasekomiteest, ametiühingust, igalt poolt. Tšibissoff andis korralduse avarii põhjuse välja selgitamiseks ekspertidele teha. Põhjust polnud kuigi raske leida, spetsialistid avastasid selle siinsamas. Igauks võis ligi astuda ja näha, et oli murdunud kinnitus, mis düüsi põlve furmiavasse surub. Uhes kinnituse detailis oli vana varjatud pragu, valupraak.

«Kes on siis süüdi?» küsis tsehiülem.

«Kes, kes... Tuleb välja selgitada,» vastas Tšibissoff.

Andrei viidi autoga koju. Haiglasse sõitmast ta keeldus, ehkki arst seda nõudis. «Tühine äsi!» ütles ta arstile, püüdes sealjuures kõigest jõust erksana näida. «Lesi nüüd sellepärast haiglas?! Te ei mõtle seda tõsiselt, doktor.» Ohe sõnaga, vedas arstiteadust alt ja oli ise sellega väga rahul. Kodu aga tundis külmavärinaid ja leitis teki alla. Teki puudutus tekitas kehas valu. Ta viskas selle kõrvale, hakkas külm, tõmbas peale tagasi, jälle oli valu. Ta hakkas tigidalt, meeleheitlikult pöörama, kuid sobivat asendit kuidagi ei leidnud.

Rahutus kasvas veelgi seetõttu, et ta pidi õhtul Kapaga kohtuma. Neil oli kavas jalutuskäik sügisese pargis. Kapa oli öelnud, talle meeldivat väga mööda mahavarisenud lehti astuda, need kahisevat nii toredasti ja rahustavalt jalge all. Ja nüüd Kapa ootab teda, tema aga ei tule... Ei, seda ei tohtinud juhtuda, et ta minemata jätab, seda mitte... Kui aeg hakkas kokkulepitud tunni läheneb, tõusis Andrei asemelt ja riietus...

Kapa märkas kohe tema seisundit.

«Te olete aru kaotanud, Andrei!» hüüdis ta. «Te olete raskesti haige. Minge viivitamatult koju!»

Andrei naeratas, ja tundes end kukkuvat, haaras kõvasti Kapa käest kinni. Neiu toetas teda.

«Missugune rumal inimesel!» ütles ta. «Kuidas tohib ometi kahekümne nelja aastase poisikese tempe teha? Mis ma teiega peale hakkam?»

«Ei tea,» vastas Andrei vaevu tasakaalu hoides. Ta naeratas poolsuletud silmadega. «Midagi ei tea. Tehke, mida tahate. Ma armastan teid.»

Teda toetavad käed võpatasid.

«Seiske siin üks minut,» ütles Kapa teda raudaia juurde juhtides. «Hoidke varbadest kinni. Ma olen kohe tagasi. Ainult ärge kukkuge.»

Kapa tuli taksoga tagasi. Andrei istus aia ees maas, pea põlvede vahel, Kapa hakkas teda püsti ajama.

Autojuht oli oma ametiaastate jooksul mõndagi näinud, ta oli muutunud ükskõikseks kõige ja kõigi vastu. Kuid seekord ei kannatanud ta välja, aitas Andreid autosse tõsta. Kapa teadis, mis mees mõtles. Ta kindlasti

arutas: «Ise nii noor, nii meeldiv, ja juba jändab joodi kutega» Kuid see ei huvitanud ega häirinud Kapat Mõelgu, mis tahab.

Andrei pandi uuesti voodisse ja kaeti tekiga. Tal oli valu, kuid ta vaikis. Kapa vaatas teda erutatult, hämmastunud pilguga. See oli ometi tõsi, oli ju, ta ometi ütles, ütles ju, et armastab, armastab teda. See polnud sonimine. Andrei tunneb end küll väga halvasti, kuid ta pole teadvuseta, ta on täie teadvuse juures.

«Te lamage, Andrei, ma tulen varsti tagasi,» ütles Kapa, tõmbas palitu selga ja ruttas apteeki. Ta ostis iga-suguseid ravimeid kokku, küll valuvaigistavaid, küll põletushaavu parandavaid, küll unerohutaid. Neid oli nii palju, et ajasid palitutaskud pungi. Apteegist väljudes märkas Kapa automaattelefoni, jäi hetkeks mõtlema ja otsustas koju helistada.

«Emake, palun ära muretse, kui ma hilja tulen,» ütles ta. «Pärast, pärast jutustan kõik. Ma ei saa ju nii. Räägin automaadist... Sa ära üldse muretse. Ja-jaa, ma saan kõigest aru.»

Tulevane arst, esialgu alles poisipeaga blond neiu, ravis esmakordselt elus iseseisvalt haiget. See oli tema esimene, kõige esimene patsient.

Andrei oli hea, kuulekas, kapriisideta patsient. Ta neelas ravimeid, mida Kapa arvamist mööda oli vaja neelata, ja täitis kõiki tema korraldusi. Kapa oleks nii väga tahtnud, et Andrei oleks oma endisi sõnu korranud. Kuid ta ei korranud neid, ütles ainult kinnisilmi:

«Te ei vastanud mulle midagi.»

«Aga te ei küsinudki minult midagi.»

Tuli Dimitri, kes oli juba kuulnud kolmandas jaoskonnas sündinud avariist — kogu tehas oli kära täis. Kuid seda Dimitri ei teadnud, et Andreil nii halb on, räägiti ju, ta olevat oma jalal tsehhust lahkunud, olevat ainult veidi ülemäära kuumutada saanud.

«Pole midagi, Andrjuša,» ütles ta «Pulmadeks saad terveks. Näe, missugune maailmakuulus arst sul on!»

«Dimitri Timofejevitsš,» ütles Kapa. «Nüüd tuleb teilgi arst olla, ma annan haige teile üle. Te peate teda hõlpselt äratama ja talle, näete, neid pulbreid sisse andma. Hom-

nikul tuleb see määre. Homme ma juba ise... Tulen kindlasti. Ega sellest midagi ei ole? Ma ei sega teid?»

Enne lahkumist silitas Kapa Dimitri märkamata Andrei põske. Noormees tardus neiu väevast tajutavast puudutusest.

Kes ta on, kas või umbkaudseltki, Andrei Ignatjevitš küsis Dimitri, kui jalgvärvav Kapa taga kinni kolks. «Tütarlapsega käima oled mees, aga sugulasi ei pühenda.»

Ta õpib... meditsiinilises instituudis.»

«Tulevikus saab tasi siis surma abimees. Aga kes on ta isa ja ema?»

«Parteitöötaja.»

«Seda on isa, aga ema, ema kes on?»

«Ei tea. Arvatavasti koduperenaine.»

«Kas sa pole siis nende pool käinudki?»

«Ei.»

«Miks siis sedasi? Kas ei kutsuta või? Võib-olla on sul rauda lõhn küljes, vennas? Sa oled togu, Andrjuša, suur kasvuküll, päris mehemurakas, aga ise nagu väike laps. Nalja võid ju temaga teha, kui just tahtmist on, kuid ennast püüda küll ära lase. Ära ole tossu.»

«Onu Dimitril» kisendas Andrei istukile tõustes. «Sa ei tohi, onu Dimitri, sa ei tohi nii rääkida!»

«Sina lama.» Dimitri võttis tal õlgadest kinni, kuid Andrei tõukas ta eemale ja vajus oiates padjale.

Kapal oli emaga pikem jutuajamine.

«Seleta mulle kõik ära,» ütles Anna Nikolajevna, kui Kapa koju jõudis. «Ma olen juba ammu märganud sinu muutatud olemist. Sa varjad minu eest midagi!»

«Ma seletan sulle kõik. Isa on mind alati õpetanud oma otsekohene ning karimatu. Ma arvan, ta on oma eesmärgi saavutanud. Jah, ma seletan kõik. Palun. Ema, ma olin praegu ühe väga hea noormehe pool kodus. Ta nimi on Andrei.»

«Issand!» hüüatas Anna Nikolajevna. «Kapake!»

«Ära hädalda, ema. Ta lamab haigevoodis. Ta sai täna korgahju juures raske avari ajal põletada. Ta on kõrg-ahjumeister.»

«Kapake!...»

«Mis on, mis Kapake?»
 «Kas teil on siis...»
 «Mis meil? Mis meil peaks sinu arvates olema, ema, kui polegi mingisuguseid meid, kui on eraldi tema ja olen eraldi mina.»
 «Aga kas ta sind...»
 «Ei tea,» katkestas Kapa ema. «Võib-olla.»
 «Ja sina?»
 «Ka ei tea. Vist jah.»
 «Kapakel» alustas Anna Nikolajevna ägedalt «Sa oled ju alles päris laps. Sest ei tule midagi välja. Ja isa ka ei lase sind kodust kuhugi. Sul on veel vara abielluda.»
 «Abielluda?» imestas Kapa. «Aga kes on sest üldse rääkinud? Mina või?»
 «Noh, aga kuidas siis?»
 «Ema, sa tunned minu vaateid. Kui mina hakkas kedagi armastama, siis ma ei pane oma armastust labas-tesse abielurakmetesse. Sa tead seda. Ma olen sulle seda mitu korda rääkinud.»
 «Noh, rääkida võib ju ei tea mida, aga kui asi kätte jõuab...»
 «Ah, ema, pole mingisugust asja. Ja ma üldse ei tea, mis minuga on. Ärgem hakakem vaidlema, ärgem hakakem... Ma seletasin sulle kõik ära. Olin otsekohene ja õiglane. Rõõmustagu isa selle üle.»
 «Mille üle ma rõõmustama pean?» küsis Gorbatsšov sisse astudes. «Olen täna põrgulikult väsinud. Olin tehases. Seal juhtus avarii. Ah! seisis vahepeal. Metall jäi vajaka.»
 «Kõige tähtsam on see, et inimesed said kannatada, isa.»
 «Kust sina seda tead, tirts?»
 «Oh, Vanjake...» ei osanud Anna Nikolajevna muud ütelda.
 «Sa oled ju nutu äärel, Anna? Mis teil siin lahti on?»
 «Isa, ma rääkisin praegu emale, et veetsin täna mitu tundi selle avarii ajal kannatada saanud kõrgahjusehhi meistri Andrei Jeršovi voodi juures,» lausus Kapa kindlalt ja selgelt.
 «Ennää, juba hakkad inimesi ravima. Tubli tüdruk!»

«Sa ei mõistnud, Vanja, tal on temaga vahekord...»
 «Mis tähendab vahekord?» Naeratus kadus Gorbatsšovi huultelt. «Mis te siin räägite?»
 «Sellest, et... Ta käib temaga... Kas tuleb seda nii nimetada või kuidas?»
 «Kas see on tõsi, Kapitolina?»
 «Jah, isa, see on tõsi.»
 Gorbatsšov istus toolile ja hakkas sõrmedega vastu lauda trummeldama.
 «Ja mis sest tuleb?» küsis ta.
 «Ma ei tea.»
 «Kas see juba kaua kestab?»
 «Kaks kuud.»
 «Kas sa käid tema pool?»
 «Täna olin teist korda.»
 Gorbatsšov hakkas uuesti trummeldama, kulmud kort-
 kus ja pilk põrandas kinni.
 «Aga miks sa ei ole teda kunagi meie poole kutsu-
 nud?»
 «Isa, kas ma võin sellele küsimusele vastamata jätta? Luba, et ma ei vasta. Sest kui sa nõuad, siis ma muidugi vastan ja sulle on see ebameeldiv.»
 «Kui nii, siis seda enam pead vastama. Ma nõuan.»
 «Hästi,» ütles Kapa, tõstis pilgu üles ja vaatas isale avalalt otse silma. «Militsionääri pärast.»
 «Ma ei saa hästi aru.»
 «Ütlesin, militsionääri pärast, kes meie maja ees tege-
 vusetusest vaevleb.»
 Gorbatsšov võttis portsigari välja.
 «Sa ei suitseta vastu ööd, Vanja,» tõstis Anna Niko-
 lajevna protesti.
 Gorbatsšov ei kuulnud teda, võttis paberossi välja, muljus seda aeglaselt sõrmede vahel ja pani põlema.
 «Ja mida sa siis minult tahad?»
 «Ega ma tahagi sinult midagi, isa. Mul on lihtsalt häbi Andreid siia tuua, sest tema elab savitares, neil on seal kõik väga inimlik, soe ning sõbralik, nad on suurepära-
 sed, armsad inimesed. Aga meil hakkab militsionäär teda kõõrdi vaatama.»
 «Kas ma pean siis sinu meelest kohe praegu minema ja sellel militsionääril pea maha võtma? Mis ma temaga

teen? Ega's mina teda välja mõelnud, see oli nii juba enne mind»

«Ma ei tea, isa, mis siin teha, ainult Andreid ma meie majja ei too. Ta ei tea isegi, kus ma elan. Ta saadab mind Mere tänavani.»

«Võib-olla ei tea ta sedagi, kes on sinu isa?» küsis Gorbatšov.

«Andesta, isa, kuid ta tõepoolest ei tea seda täpselt. Ma ütlesin talle ainult, et minu isa on parteitöötaja.»

«On alles olukord!» Gorbatšov tõusis ja hakkas mööda tuba käima. Aeg-ajalt kehtas ta õlgu ja muigas: «Oled sa mul aga lollike, tütreke.»

Kapa kuulas ja kuulas, siis ütles:

«Sa ise õpetasid mind juba sellest east peale,» ta näitas käega pool meetrit põrandast, «et bolševikku ehtivat tagasihoidlikkust, et inimese juures olevat peamine lihtsus kõiges. Kas ma pole selliseks kasvanud? Kas ma nõuan sinult nagu teised tüdrukud uhkeid riideid, välismaisi nailloonesemeid ja teemantsõrmuseid? Kas ma palun end, tervet inimest, kuurortidesse saata?»

«Mida pole, seda pole, Kapitolina. Seda ma tunnistan, siin sa oled tõesti tubli.»

«Näed nüüd, aga kui on öeldud a, siis peab ka ütlema b, isa. Ma olen sinult palju üle võtnud, võtan praegu ja ka tulevikus. Kuid üht-teist, mis pole päriselt sinu, ma ei vaja. Ära solvu.»

«Ja mis see peaks olema, huvitav teada, mis pole päriselt minu?»

«Kapitolinal» ütles Anna Nikolajevna. «Ära ärrita isa. See on näotu. Alustasid ka rumalat vaidlust»

«Ei, ei, las ta räägib,» hüüdis Gorbatšov sekka. «See on vägagi huvitav.»

«Ja räägingi. Sa oled näiteks kenakultuuri täiesti nurka visanud.»

«See on õigel» puhkes Gorbatšov naerma.

«See ei ole õige. Süda jääb sul nõrgaks ega suuda enam füüsilist koormust taluda. Isegi jalgsi käid sa harva. Kas oled sa kordki linnaaias käinud? Ei. Mererannas? Ei. Võt lihtsalt turul? Sedagi mitte. Sa otsustad kõige üle protokollide ja aruannete-põhjal...»

«Aga täna käisin tehases»

«Sellepärast käisid, et õnnetus juhtus. Ja küllap sealgi laskis sinu ümber hulk saatjaid, aga oleksid sa üksi läinud... Kas mõistad, üksi? Ma nii tahaksin sinuga jalutada tänavail, mererannas, seal on nii tore õhtuti mööda liiva käia. Läheksime käe alt kinni nagu vanasti... Ja ma ei peaks elama mingisuguse kaupmehe majas, vaid korteris, heas tavalises korteris, kus oleksid majanaabid, kes tervitaksid sind hommikuti ja räägiks ilmast, on see hea või halb. Kas sina seda ei tahaks?»

Gorbatšov silus käega kaela. Tüdrukul oli ju paljuski õigus. Ta ei elanud just nii, nagu peaks elama. Kuid eks igal asjal ole oma põhjus. Ta on tööga ära vintsutatud inimene, kel enda jaoks jääb aega äärmiselt vähe. Miks ta alati igale poole autoga kihutab? Et õigel ajal päralt jouda, mitte hilineda, viis-kümme minutit kokku hoida. Miks ta randa jalutama ei lähe? Sellepärast, et jõuab koju väsinuna ja tahab lamada. Miks teda õhtuti inimeste poole ei kisu? Ta väsib neist niigi päeva jooksul ära: päev otsa inimesed, inimesed ja aina inimesed... Kõigil on midagi vaja, igaüks nõuab midagi. Enne sõda mängis ta veidi klaverit, nüüd on selle jätnud. Tegeles pildistamisega, loobus sellestki. Kogu oma koduse elu on ta jätnud kus seda ja teist.

«Noh, räägi veel,» ütles ta, märgates, et Kapa vaikib. «Anna pihta, ära haletse.»

«Ei räägi, mitte üht sõna enam,» vastas Kapa. «Sa lead ise kõike väga hästi.»

Nad läksid oma tubadesse laiali. Oli hiline aeg. Voodis lamades mõtles Kapa isast ja Andreist. Kunagi oli isagi samasugune nagu Andrei, niisugusena just kujutles Kapa teda tema enda ja ema juttude järgi. Ainult isa tegeles rohkem ühiskondlike, revolutsiooniliste asjadega. Kuid eks suhtu Andrei oma kõrgahjuasjandusse samasuguse pürgimusega. Kuidas ta vaeseke, kartmatu ja tugev, end praegu tunneb? Kas onu Dimitri täidab tema, Kapa, korraldusi? Jõuaks ainult homse päeva ära oodata: pärast õppetööd jookseb ta otsemaid Andrei poole...

Dimitri täitis Kapa korraldusi hästi. Kell kaks öösel laskis ta Andreil pulbreid võtta. Andrei ega Dimitri ise

sel kellaajal veel ei maganud. Platon Timofejevitš tuli Andrjušat vaatama. Ta kirus hirmsasti.

«Saad sa aru, Dimitri,» märatses mees. «Ma läksin peaaegu hällist ahjude juurde. Kas ma ei peaks neid tundma, mis? Nüüd aga lastakse jutt lahti: «Seltsimees Jeršov, oobermeister, on praktik, ta on elu jooksul üht teist kogenud, on oma töös üsnagi vilunud, kiitust talle selle eest. Kuid andkem teed inimestele, kel on haridus ja diplom. Muudu ei jää tanane lugu meil viimaseks.» Näed, kuhu lurjused oma juhtuga välja jõuavad: praktik! Ma olen kolmeümmeend kaheksa aastat riigile metalli andnud, loeks keegi vaid kokku, mis see välja teeb. Terve mägi! Aga nemad muudkui praktik!»

«Aga miks kõik sinu kaela veeretatakse, onu Platon? küsis Andrei. «See juhtus minu jaoskonnas, minu vahetuse ajal, mina ka vastutan, ja mul on diplom olemas, mina pole praktik.»

«Sina ei tule arvesse, oled alles kollanokk!»

Platon Timofejevitš ei läinud koju, jäi isatarre õobima. Andrei kuulas, kuidas tema uinunud onud norisesid. Nad ei olnud just eriti hellad inimesed, pigem jämedavõttu, kuid õiglased. Nad olid ta isa ja emata üles kasvatanud, teda õpetanud, jalgele pannud ja andnud talle eriala, ameti, hea suurepärase ameti, tema aga oli neist alati poja eest olnud.

Ta mõtles uuesti Kapale ja sellele, et peaks teda kõrgahjuteshni viima, talle kindlasti meeldiks Andrei töö, ta pole mõni preili, vaid tõsine peiu, ega tema isa asjata parteitöötaja ole. Andrei hõõrus põske, mida Kapa ka oli puudutanud. Kas talle ainult viirastus see, või tundis ta tõesti ikka veel neiu lõhnaõli hõngu? Andrei kuulas, et Kapa näntavasti ei kuulnudki tema huulilt pääsenud armuavaldust. Või ei saanud ta aru, mida Andrei ütles.

Ta tahtis, et Kapa oleks ikka ja alati tema kõrval. Kas see võiks juhtuda, siis ta elaks, õpiks, töölaks ja oleks niisugune, et Kapal ei tuleks oma valikut kahetseda, et ta võiks Andreile uhke olla. Aja jooksul saaks talt oobermeister, nagu onu Platon seda on, ja temast hakatakse siis ka ajalehtedes ja ajakirjades kirjutama. Kapa aga

unnesi ravima, võib-olla tuleks tehase haiglasse

Andrielle kangastus imekaunis elu. Ja seda oli nii palju, seda imekaunist elu.

12.

Andrielle üllatavalt kraspalitu krae ules tõstetud ja kaed sagaval taskutes peidus, istus Konstantin Orleantsev ühe linnamaia niiskel pingil. Ta nojatus kamerale ja vaatas ja otsustas tugevasse, paksu tallaga kinga ühe jalga. Tema kõrvale oli end küljetsi seadud lihtkesevõitu kitsas külmas sinises vihmamantlis istunud, paljaks mineva peaga ja rahutu, eksleva pilguga neljakümne viie aasta ringis mees. Orleantsev oli tehnikumist üles otsinud, õelnud, et on tarvis temaga meeldida, viinud tänavale ja juba paar tundi teda külma rüügi vedanud.

«Aga ma teile ütlesin, Krutilitš,» sõnas Orleantsev kinga silmitsedes, «ja olen mitmel korral ka teist üllatunud, mulle isiklikult teie projekti meeldib ja see üsnagi väärtuslik olevat. Igul juhul pälvib see tabelpanu.»

«Aga nemad matsid selle maha!» võpatis Krutilitš pingil, nagu tahaks ta püsti karata.

Orleantsev vaatas tema pintsaku peale tõmmatud ühele sargikraed, vihmamantli õlgu katvat kõõma ja ühele sinist kananahas kaela. Üle tema näo libises ühe ühiskõikselt pilkav unine naeratus.

«Kes need nemad on?» küsis ta.

«Kõigepealt kõrgahju oobermeister Jeršov, tema praakas esimesena minu ettepaneku välja. Siis direktor Tširšov. Ka partei linnakomitee esimese sekretäri Gorbatsjovi pool käisin. Vastuvõtul otse võluv mees! Aga mis ta ära tegi? Mitte midagi. Läksin ajalehe toimetusse, ka midagi targemat. Meil sa õigust ei saa, Konstantin Ivanovitš.»

Seda te ütlete küll ägedusehoos.»

Mis mul siin ägestuda? Kogu minu elu on olnud üks kannatuste rada. Mul on kuusteist patenti igasugustele

leiutistele, täiustustele ja viimistlustele. Mitte ühtki pole ma suutnud läbi suruda, tootmisse rakendada. Välis maal oleks minust miljonär saanud. Nad ise aga lähevad rasva... Andestage, et ma nü räägin, kuid olen alati näljas, teenin ainult kopikaid, olen tehnikumis poole palga peal.»

«Miks siis nii? Miks te teise kohta tööle ei lähe?» tundis Orleantsev huvi.

«Teise kohta? Mind ei armastata eriti, Konstantin Romanovitš. Olen otsekohene inimene, kogu eluaeg olen töö eest võidelnud ja nii tulebki...»

«Mis siis tuleb?»

«Vallandatakse. Olen ebamugav inimene, valmistan võimumeestele tüli ja küll nad juba midagi välja mõtlevad, kuidas minust lahti saada.»

«Teate, mis,» ütles Orleantsev. «Lähme õige lõunatama. Ma ei ole ka hommikust saadik söönud. Lähme vanest minu poole võõrastemaja numbrituppa? Ma elan ikka veel võõrastemajas. Kuradima kalliks läheb. Aga tenase maja saavat alles kord uueks aastaks valmis.»

«Ei tea. Mul pole sealt, sellest majast, midagi toota. Mina elan rotiaugus, mul on ühtede vanainimeste juures toapugerik üüritud.»

Orleantsev kutsus numbrituppa ettekandja, kes tõi kaasa toidukaardi. Orleantsev ütles Krutilitšile:

«Palun, valige.»

See luges kõigi roogade nimed järjekorras läbi, kusjuures tal sai veidi jooksis. Tema habe oli lohakalt aetud ja kuiva õhukese nahaga kaetud sarnakas nägu näis kord kollakana, kord sinkjana, raske ütelda kummana õieti. Ta tellis roogasid, kus oli ohtrasti sealihha, kapsast ja kartulit. Seejärel tellis poolvaljult midagi Orleantsev. Ta ütles ettekandjale:

«Ainult võimalikult kiiresti, kallid, muidu me sureme nälga.»

Peatselt ilmus viinakarahvin, suupisted seati lauale. Orleantsev valas klaasid täis ja ütles tervitassõnu Krutilitšile ettepaneku edukaks elluviimiseks. Klaas tühjaks joodud, lisas ta:

«See võib teile sisse tuua oma sada tuhat rubla...»

«Sada tuhat?» vaatas Krutilitš talle poõraste silmadega otsa.

«Aga mida teie siis arvate? Muidugi toob. Ainult selle saja tuhande eest tuleb võidelda. Takistusi on palju ja neid peab oskama ületada.»

«Ja just seda mina ei oska.» Krutilitš kugistas suupistet. Iga neelatuse ajal kostis tema söögikõrist piuksatus. Teise pakkumist ära ootamata valas ta endale viina klanssi ja jõi selle tühjaks. «Mind sõtkutakse puruks.»

«Te ei tohi alla anda, peate tugevam olema. Kas te ka teate, mis tähendab sada tuhat! Esiteks tähendab see seda, et te käite hästi riides. Teiseks ei söö te suupisteks enam neid haledaid provintslikke «salateid» ja «heeringaid kooses», seljankat ja sealihakotlette. Te võite sõita Moskvasse ja seal on teie päralt kõik: «Aragva» kabinetid... «Grand-Hotelli» kelderid ise võtavad teilt erigarderoobis kasuka vastu. Te kutsute sõbrad külla... Kui te vaid teaksite, kallis sõber, missugused näkineid Moskvas pesitsevad!»

Krutilitš elavnes, tema näolt kadus pinge, ta koguni naeratas.

«Kas tõesti? Ega te nalja tee?» usutles ta ikka ja jälle Orleantsevit. Ta sõi ja jõi vahetpidamata ja jäi varsti tarju. «Aga kuidas, kuidas peaks võitlema?» käis ta peale. «Kuidas neist võitu saada? Käsi peseb kätt. Nad katsevad üksteist. Ajaleht ei toonud isegi minu artiklit välja. Ja mispärast ei toonud? Sellepärast, et direktor Išibissoff ja toimetaja Bussorin on vanad tuttavad. Kas vana tuttav tõstab kätt vana tuttava vastu?»

«Ma näen, te olete tõepoolest palju kannatanud, Krutilitš, te otsustate väga teravalt kõige üle.»

«Naine läks minu juurest minema, ei kannatanud minu august elu välja. Saan ma mõne naisterahvaga tutvaks, pole mul võimalik teda võõrustada ega talle lilli osta. Püüan veel ise temalt kümnerublast välja nuruda. Mis see's on? See on hirmus lügas! Ja ometi räägitakse: loomingule on kõik teed lahti! Täiustuge, arendage oma annet! Paljad jutud.»

«Miks siis kohe nii? Mina, näiteks, ei saa oma saatuse üle nuriseda,» ütles Orleantsev endist viisi laisalt muutes. «Mina ei jahi naiste käest kümnerublaseid.»

«Teil on vedanud, te olete õnneseen. Te pole veel ühelegi neist teele ette sattunud. Enkki, kuidas nuud ütelda... Miks te korraga siia tulite, miks hülgasite oma kõrgesti kiidetud Moskva? Vaikite? Ärge te neid kaitske, kallid Konstantin Romanovitš, ärge kaitske!»

Krutilitš tõmbis a püksis võõrastemaja davanilt, millele oli laud ette nimetatud, ules karala. Kullap soovis ta, et talle ja keda, see veidi mõeldi tuba käia. Kuid ta ei suutnud enam tõusta, teda valdas rammestus. Orleantsev nägi, et veel veidi, ja tema külaline jaab hoopis loiuas. Vajub suusamasse magama, siis juba tüliselt ei pääse!

«Ma arvan, me peaksime väikese jalutuskäigu tegema,» ütles ta. «Saame pea värskemaks, siis jätkame jälle. Terve õe on meie pärast.»

Krutilitšil ei olnud tahtmist lahkuda, kuid Orleantsev oli järeleandmatu.

«On vaja värsket õhku, hapnikku on vaja,» raakis ta ja ulatas külalisele tema vanmamanli ning vana, plekilise, ebamäärast värvi mütsi. Ta noris Krutilitšilt välja tema aadressi ja püüdes jätta muljet, nagu jalutaksid nad, talutas ta koju Krutilitš peatus ühe õue tagasopis asuva osmiku ees, kuhu see aadress nad tõi, ja kuulutas pidulikult:

«Siin siis näetegi villat, kus teie alandlik teener korteris on. Palun tehke oma külastamisega au.»

Orleantsev oletas midagi hästi haledat eest leida, kuid see, mis ta Krutilitši toas nägi, ületas tema oletuse. Siin oli umbne, räpane, röske ja häises vastikult. Kärbestest roostatud varjuta lamp valgustas madala lae alt läbi-roostatunud nikeldusega kitsast voodit, puukoidest nii tugevasti söödud tumedat kappi, et selle ümber põrandal kollase puru hunnikukesi paistis, ruudukujulist, ühegi katteta lauda, mõnda lonkavat tooli ja roostatunud raudnaastudega ülelöödud kirstu. See oli kõik, mis selles toas leidis.

Krutilitš avas kirstu ja hakkas oma leiutiste ja täius-tuste patente üksteise järel lauale loopima.

«Ma ei ole mõnda tehnikat kitsasse valdkonda ära eksinud, minu mõttelend on avar. On see halb? Olen siis mina sellis süüdi?» rääkis ta. «Siin on näiteks uus

tõmbelukk... Niisama naljaviluks tehtud, nagu iseene-ard torkas pähe. Põhimõte pole vahest just uus, kuid see teist on siin ka minu poolt. Keegi ei tahtnud vastu võtta. Milleks seda, mis paremus sel olevat? Võivat ju minu patendi järgi teha, aga võivat ka vanaviisi, midagi alluga ei muutuvat... Siin ma konstrueerisin ühe masina, nii-öelda kombaini rediste ülesvõtmiseks kasvuloomes. Jälle ei võetud vastu... Siin on õmblusmasin väljaõmblemisseadiseega...»

«Li võetud vastu?»

«Muidugi mittel! Välismaised mudelid olevat paremad. Kuid seda räägitakse niisama puru silma puistamiseks. Samal ajal aga sokutatakse omad asjad käiku. Ma ju ütlesin teile — käsi peseb kätt.»

Orleantsevi ees seisis hädavarestest leiutajate üsnagi arvuka kohordi tüüpiline esindaja. Kunagi sajandite eest otsisid nad tarkade kivi, et selle abil kulda valmistada, siis püüdsid perpetuum mobilet leiutada ja veelgi hiljem valmistada kõike, tõmbelukust alates ja mingisuguste redisekombainidega lõpetades. Kui Orleantsev peavalit-muses töötas, käisid Krutilitši kaasvennad üsna sageli tema pool, süüdistasid teda bürokratismis, nende leiut-liste omastamise soovis või koguni kahjurluses, ja kae-basid tema peale. Mõned neist oskasid osavasti lepin-guid sõlmida oma vördjalike ja abitute mehaanika-alaste sünnitiste elluviimiseks ja jõudsid haljale oksale; vähem osavad said vaevalt ots-otsaga kokku, kolmandad liht-salt kiratsesid. Aga niisugust hädist, nagu Orleantsev sel õhtul nägi, polnud ta küll varem kohanud.

«Ma kordan jälle,» ütles Krutilitš. «Välismaal oleksin võinud ma miljonär olla. Ja oleksingi olnud, just! Seal ei seata iga autoriteeti jumala aujärje peale. Aga meil? Meil kuulatakse vanadusest õgaraks läinud akadeemiku-loid nagu Seebaotti ennast; asjatundlik inimene aga, kui tal pole nime, ei pane keda kuraditki ennast kuulama!»

Krutilitš vandus kuradeid kokku, ta otse hõõgus kur-just välja, ja kadestas kõiki. Ta oli alati jõukast ja kau-nist elust unistanud, kuid ei olnud seda kunagi saavu-tanud. Ta tahtis saada samasuguseid ilusaid ülikondi, nagu kannavad need, kes sõidavad rahvusvahelistes vagunites lõunasse, Kaukaasiasse ja Musta mere äärde,

tahtis ilusate naiste seltskonnas vubida ja elada suures, hästisisustatud korteris. Tahtis, et see kõik saaks talle osaks nagu võduloos — ühekorraga, tervelt ja täieli kult. Kas tõesti on Orleantsevil õigus, kas tõesti võib talle sada tuhat rubla kätte langeda? Sada tuhat rublat! Siis oleks taile kõik, kõik kättesaadav, siis oleks lõpp sel hirmsal viletsusel. Oh ei, nad mõtlevad, et ta kukub prassima ja varistama. Eksivad! Nad arvavad, et talle on loomingurõõm tundmata, et ta on rahakoi. Ei, kõik läheb teisiti. Ta hakkab muidugi külluses elama, kuid seda suurema energiaga asub ta tööle ning annab riigile ja rahvale sadu ulväärtuslikke leiutusi. Ta on patoloog, arvaku mõned mis tahes.

«Konstantin Romanovitš!» ütles ta tundmuste tuhinas. «Hakkame tööle, hakkame koos voitlema. Ma usaldan teid, teie ei hakka mind riisuma.»

«Milleks seda, Krutilitš! Ma tänan teid ja olen väga liigutatud,» vastas Orleantsev, «kuid mina pole leidur. Mul ei ole nasagust pead. Mis teile kuulub, kuulugu teile. Ainult te ei tohi alla anda. Te peate selgusele jõudma, missugused jõud teid segavad. Mina seda ei tea, kes on teil takistuseks ees, kas too upsakas oobermeister Jeršov kõrganjultsenhist või demokraadist direktor Tšibissoov, kas linnakomitee sekretär Gorbalsov või ajalehtetoimetaja Bussörin, kas igauks neist eraldi või nad kõik ühiselt, ma kuulen ainult teie kinnitusi. Kuid peab leidma, kes just segab ja siis tuleb segajad kõrvaldada. Kas te mõistate? Puhastagem teed uuele, tervele ja progressivsele, Krutilitš, seda nõuavad rahva havid. Meil on palju intelligentlikkust signinenud sõna kõige halvemas mottes. Seda on vene harillaskonnas alati leidunud. Me räägime palju, arutame lõputult, aga midagi teoks tena... Seda teevad teised meie ees, lõppkokkuvõttes meie vastu. Me peame puuduste ja pahede vastu leppimatud olema. Kui olete pahet märganud, selles selgusele jõudnud ja mõistnud, et see on tõesti pane, siis pole teil õigust enne rahule jääda, kui see on paljastatud ja kaastatud. Või ei räägi ma äkki tõtt?»

«Tõtt, ikka tõtt! Te olete tõeline inimene, Konstantin Romanovitš, jõuline inimene.»

«Mis jõudu minus on?! Inimese jõud on tema tegudes. Kui mul oleks nii palju leiutisi nagu teil, Krutilitš, ja ma suudaksin nii loovalt mõelda nagu teie, siis vahest oleks minus jõudu. Teie olete jõud, teie! Te ei tunne veel oma jõudu. Kui te kord seda tundma õpite, avanevad teie ees kõik ukSED. Saage aru, meie sajand on tehnika ja teaduse sajand. Kunagi oli aeg, millal inimene kummardas loodust. Meie esiisad austasid preestreid, kes nende algelise mõtteviisi kohaselt ainuüksi suutsid looduse ähvardavatele jõududele kuidagi vastu seista. Siis saabus juba rohkem organiseeritud idealismi aeg, jumala asemikeks maa peal kuulutati paatrid, pastoriid ja papid. Nad andsid armu ja mõistsid hukka, nad edutasid ja pidurdasid. Mida tahtsid, seda ka tegid. Siis jõudsid kätte ühiskondlike ideede tormilise arenemise sajandid. Inimsugu tunnetas ühiskonna ümberehitamise vajadust. Mõtete valitsejaks sai see, kes maailmale kõige ahvatlevama, kõige haaravama idee andis. Kas te mõistate mind?»

«Ja-jaa, täielikult, Konstantin Romanovitš. Muidugi mõistan!»

«Noh, ja ideed käänasidki maailma pahupidi. Inimkoolile on leitud uued ühiskondliku arenemise teed. Kes peab nüüd peamiseks juhtivaks jõuks saama?»

«Proletariaat.»

«See on muidugi õige, see on nii-öelda labitsatõde, koolipingitõde, mis valduse alla ei kuulu. Ehkki meie kohta mitte päris täpne. Meie maal pole proletariaati, meil on töölisklass. Noh, olgu, kuid kes peab seda jõudu organiseerima, seda tegutsema panema?»

«Partei, eks?»

«Jälle õige, absoluutselt õige, te olete poliitiliselt kirjaoskaja inimene, Krutilitš. Muidugi on see õige, kuid mõnevorra sirgjooneline, vaadake. Koikjal peab otsima dialektikat. Ma kordan, meie sajand on tehnika ja teaduse sajand. Jarelikult peavad peamiseks, juhtivaks jõuks saama need, kellele tehnika ja teadus alluvad — insenerid, mu kallis, insenerid! See tähendab meie, teie ja mina!»

«Tõsi, see on tõsi! Küll te arutate suurepäraselt, Konstantin Romanovitš. Meie!»

«Ja minu arutlused viivad selleni, et kui teie, leidur ja insener, teid takistavate bürokraatlike jõudude vastu rünnakule lähete, siis ei suuda need teile vastu seista. Mobiliseerige end! Mis on teie, see kuulagu ka teile. Nõnda! Seni aga nägemiseni. Olen rõõmus, et teiega tutvusin ja meeldivalt õhtu veetsin. Ma kuulsin ikka räägitavat, Krutilitš ja Krutilitš, leidur Krutilitš. Mõtlesin siis, et kes see niisugane on, lähen teen temaga tutvust. Noh, veelkord nägemiseni. Head ööd»

Krutilitš seadis Orleantsevi õueväravast välja, tuli tappa tagasi ja asus sorima oma pabereid, mis kirstu ääres olid. Kunagi oli igaks neist kasuks olnud, kuid nüüd olid nad kõik vananenud. Oli vaja uusi hankida. See vedrik Orleantsev mõtleb, et tema, Krutilitš, on lambatõli, keda igaks võib karistamatult kõrvust ja sabast skutuda. Te eksite, Konstantin Romanovitš, Krutilitš oskab võidelda. Kas omal ajal vahe tema vastaseid soojaks istutud kohalt minema lendas? Ja mõned purunenud hoopis pihuks ja paiskusid kosmilise tolmuks maailmaruumi laiali. Peab tööle asuma. Ta asub teele. Tulevad uued uukunlendid, tulevad uued lahinguülesanded.

Krutilitš otsis kirstust üles vana, kulunud, punasest nahast portfelli ja võttis sellest välja noore naerva naise päevapildi. «Sa eksisid, Sonja,» ütles ta pildi poole poornudes kuuldavalt. «Sa eksisid, jah. Ma ei tea, kus sa viibid, kuid kord saabub aeg millal sa kahetsed, et mind raskesti tunni maha jatsid»

Ta väsis selle õhtu pingutustest, nargumatust toidust, viinast ja sõbraukust, arukast jutust, mida keegi enam ammu aega polnud temaga ajanud. Tema pea vajus lauale, naerva Sonja pilu e. Sonja alus tema kõrvale, pani kätte tema õlale, silistas tal kuulat ja puudatas kõrva tagant. Oli magas tunne. Mees puhkes nutma.

Sonja ei teadnud paljugi, ta lahkus ju nii ammu tema juurest. Nad olid juba lastituudis abiellunud ja inseneriks saades palju ringi sõitnud. Sonja oli sirgjooneline ja otsekohene inimene, tõeline sõber, kes toetas teda võitluses igasuguste direktorite ja ülemustega. Kui neil aga poeg sündis, ütles ta endal isu täis olevat iga poole aasta tagant uude kohta kolida ja leidis, et Krutilitšil on riia

kehtseloom. Nad läksid tülli. Hakkasid sageli tülitsema. Ta isegi Sonja, see tõeline sõber, ei mõistnud teda ja lõpuks jooksis tema juurest ära. Sõdis lihtsalt kuhugi minema ja kadus igaveseks. Tal tuli mehe kõrval muudugi küllalt puudust kannatada. Pole kerge, kui sind akkide vallandatakse ja sa käid mitu kuud tööta ringi ning muudad viimaseid hilpe seljast ja naise viimaseid ehteid, tema vanematelt päritud kuldristikest ja sõrmust. Jah, ta ei hakka vastu vaidlema. Sonja nägi tema kõrval palju vaeva. Kuid oleks ta teadnud, oleks ta näinud, mis tuli pärast... pärast tema põgenemist! Oli päevi, millal loogu tema, Krutilitši, päevatoit koosnes paarist kartulist ja näpuotsatäiest soolast.

... seadis vaevaliselt pea laualt ja lausus kauge pimedas suunas:

«Sa kahetsed. Sada tuhat! Kas sa tead, mis tähendab sada tuhat? Sa tuleks mind põlvili paluma. Siis me alles vaatame, kas võtan sind tagasi või ei võta.» Ta mõlles endamisi: «Aga muide, milleks mul sind siis enam vaja on? Kas sa tead ka, missugused näkineid Moskvas pesitsevad?» Talle meenus ettekandja, kes neid Orleantsevi numbritoas teenis. Polnud laita tots, parasjagu pehmekene niisugune, täis värk... Ta naeratas ja tõusis laua tagant. Sonja pilt kukkus maha. Vihmamantlit selga panema minnes astus ta märkamatuks selle peale.

Väljas oli väga külm, kuid tema astus, hõlmad eesilhti. Ta ei külmetanud end kunagi ega põdenud angiini, vanemad olid tal õigeaegselt, juba lapsepõlves, lasknud kurgumandlid välja lõigata.

Ta jõudis peatänavale. Seal kõndis veel üksikuid paare. Naistest möödudes vahtis ta neid igast küljest. Peas liikusid vallatud mõtted. Nii jalutas ta võorastemajani. Restoran oli juba suletud. Ta palus end sisse lasta, tal olevat vaja näha üht ettekandjat, hästi täidlast ja sümpaatset, kelle nime ta aga ei teadvat.

«Ah, minge ometi koju, kodanik,» ütles talle mingi süinge võorastemaja asjamees. «Te olete ju end nii täis tinutanud, et jalgadel ei püsi.»

«See pole teie asil» vastas ta upsakalt. «Mina olen insener ja te võiksite oma märkused endale pidada. Ma tean ise, kuhu lähen ja kuhu ei lähe.»

Ta hakkas mööda treppi võõrastemaja teisele korrusele minema, talle meenus, nagu elaks Orleantsev kuskil sealpool. Korruse korrapidaja ei tahtnud teda koridori lasta, kuid ta lükkas naise kõrvale, kaais ukse juurest ukse juurde, koputas ja rääkis lukuauku:

«Romanõtš, Romanõtš, see olen mina.»

Uste tagant kuuldus sõimu, talle ei mõeldudki avada, kes aga siiski avas, see ladus sõnu kokku, et issand hoidku. Kuid Krutilitš naeratas kõige peale öndsalt:

«Noh, mis sa kohe ägedaks lähed! Küll aga elavad siin sänged kujud.»

Suure vaevaga saadi ta viimaks uksest välja. Jälle hulkus ta mööda kõnniteid ja kõnetas möödaminejaid.

«Kodanik,» kuulis ta öeldavat ja nägi militsionääri ligi astuvat. «Nüüd aitab, kodanik, olete kallalt pidutsenud. Minge koju, kui te ei taha õud karmestusmajas veeta ja selle eest, nagu öeldakse, kakskümmend viis kulli maksta.»

Militsionääre ta kartis. Uljas meeleolu hahtus; ta tõmbus kõssi ning külmetudes, komistades ja plankudest kinni hoides lonkis koju. Aeg-ajalt ainult vaatas tagasi, kas vahest militsionäär järele ei tule.

13.

Stepanilt tuli lennupostiga kiri. Ta kirjutas, et valmistub ärasõiduks, sõit võtvat oma paar nädalat ja teda võivat kohale oodata oktoobri keskpaiku. Kiri lõppes sõnadega: «Täna teid alandlikult, minu kallid vennad. Ma ei unusta kunagi teie headust. Stepan.»

Vennad tulid uuesti kokku ja asusid uuesti valusat küsimust arutama. Seekord kogunesid nad ühel puhapäeval Dimitri poole, vanemate savitarre. Platon Timofejevitš oli kaks poolelitrilist viinapudelit kaasa toonud, kuid keegi ei tahtnud juua. Dimitrist oli see endast nõistetav, Jakov Timofejevitš aga ütles endal sudame korrast ära olevat. Elu minevat närviliseks, päidendeid polevat kuskilt võtta ja kui teater ei olevat veel omadega põhjas, siis on ta sinna vajumas.

Sinu teatrisse pole tahtmist tullagi,» ütles Platon Timofejevitš. «Teil käib seal üks igavene silmavesistamine: laival ulutakse ja saalis lõristatakse nina.»

Kust sina seda tead, mu kallis?» imestas Jakov Timofejevitš. «Vaadake mul kriitikut, armsad vennad! Ise on ta kolme aasta jooksul kõigest kaks korda teatris käinud.»

Platon Timofejevitš kallast endale pitsi ja vaatas Ljolja poole, kes akna all istudes Dimitri pesu parandas.

«Vahest lööd sina kampa, Ljolja?»

Võib küll, Platon Timofejevitš.»

Dimitri vaatas tusalet pealt, kuidas Platon kapist klaasi otsis, selle täis valas ja Ljoljale ulatas, siis ütles:

«Milleks seda, Ljolja?»

«Kõhe on olla, Dima, juba mitmendat päeva ei saa kuidagi sooja,» vastas naine ja tühjendas klaasi ühe loomuga.

Mul on samuti kõhe olla,» ütles Platon pärast pausi. «Tööd ei lasta teha, muudkui käivad igasugused komisjonid ringi ja nuusivad. Pärast avariid ei saa nad kuidagi rahu. Küsisin Tšibissovit, et kaua see kestab, Anton Jegorovitš? Tema vastas mulle: «Kas sa tead ka, kallid, kui palju pealekaebajaid maailmas veel leidub. Meile veeretatakse niisuguseid patte kaela, et kui sa umaksid, paneksid tiigrina mõrgama.» Ma küsisin jälle, missuguseid, missuguseid siis? «Eks igasuguseid.» Looli siis veel!»

Dimitri muigas:

«Lõristad samuti nina nagu Jakovil teatris lõristatakse.»

«Ega ma lõrista, olen sohvunud.»

«Mina sinu asemel lasaksin neil pealekaebajail soolil kad maha.»

Väravas kostis koputi põmmimist. Ljolja läks avama ja tuli tagasi üleaedsega, umbes seitsmekümne viie aastase vanamehe Mokeitšiga, kes kunagi Jeršovide isaga oli sõbrutsenud.

«Ma arvasin, et Dimka on üks kodu. Mõtlesin, et astun sisse, nurun toosi tikke, eit oli unustanud osta. Arvasin, jah, et üks. Aga siin on terve rood koos. Tere kah, poisid, ma pole teid ammu näinud. Kuidas elu

lähed? Viina joote? Valaksite ka vanamehele klaasikese, saaks kontidesse sooja.»

Platon Timofejevits tundis napsikaaslasest rõõmu ja valas Mokeitsile pitsi. Ljolja lükkas oma klaasi ka ette.

«Jäta, Ljolja!» ütles Dimitri ja le

Ljolja lõi suksi teistega koos klaasi tuhjaks.

Mokeits hakkas jutustama, kuidas ta oli käinud naabri soovitusel linnalähedases kulas ühest tohtrilt jooksva vastu abi saamas.

«Ma seletan talle kõik ilusti aga nagu kord ja kohus. Viskan püksid maha ja näitan talle oma puusaluid. Tema aga ütleb mulle: «Vaata, taat, kui sa oleksid näiteks meri no lammast või siberi kass või mingisugune koer, siis me ajaksime sinuga tõsiselt juttu, aga sedasi ei tule meie vastastikustest pingutustest kuhugi välja.» Räägib siis niisugust teaduslikku juttu. Mina kasuma, et miks siis ei tule, vabandage väga. Ega ma muidu taha, ma tasun korralikult ära. Millest küll niisugune hoolimatus inimese vastu? Tema jälle: «Just sellepärast ei tulegi, et sina oled inimene, mina aga loomaarst. Mina ravin tõpraid.» Naaber, näe, oli mulle niisuguse viguri valmis visanud.»

Naaber. Koputi põmmis jälle.

«Külalisi tuleb kohe karjas,» ütles Jakov.

Seekord juhatas Ljolja majja kaks meest korraga: Vitali Kozakovi ja näitleja Guljajevi. Inimestus oli üldine.

«Seltsimehed,» ütles Vitali Kozakov, «palume vabandust, kui juhtusime segama. Me läksime mööda ja otsustasime korra sisse vaadata. Dimitri Timofejevits ütles, et selle maja uksest on alati külaliste ees lahti.»

«Mis siis ikka, võtke istet ja tundke end kodus,» ütles Platon Timofejevits. «Kust te tulete või kuhu lähete?»

«Käisin mööda linna visandeid tegemas,» vastas Kozakov. «Ja Aleksander Lvovitš, kes kunagi väsimust ei tunne, oli mulle seltsiks, et mul igav ei hakkaks.»

«Mida te siis joonistasite?» huvitus Platon Timofejevits.

Vitali sidus mapi lahti ja hakkas visandeid näitama.

Ta muidugi kavaldas. Nad ei astunud Guljajeviga juhuslikult siia sisse, lihtsalt sellepärast, et tee mööda viis Vitali polnud oma kavatsusest loobunud ja oli kõik

...läävad visalt Dimitri portree kallal töötanud. Kuid oli vaja teda veel vaadelda, veel üksikuid jooni tabada. Muidistagi Dimitri teda pealetükkivuse ja ärgu tundku edaspidi teda kohates erilist rõõmu. Vitali peab oma asja lõpuni viima. Guljajevi oli ta selleks kaasa palunud, et te juttu ajaks, tema ise aga võiks vähem rääkida ja rohkem vaadelda. Vana etüüdumapp igasuguse prahiga, välismaa ajakirjadest väljalõigatud ülesvõtetega sürrealistide ja abstraktsionistide maalidest, oli silmapetteks kaasa võetud. Selles leidus, tõsi küll, ka Vitali jooniseid, kuid need olid vanad, kuulusid Moskva ümbruses uita-nuse perioodi — aina maastikud. Neid vaadeldi. Nad meeldisid.

«Toredad kohad,» kiitis Platon Timofejevits. «Vene-maa! Kus on ilu!»

Vaimaks jõuti väljalõigeteni.

Ljolja neist! ütles Vitali ja tahtis mapi sulgeda.

«Miks siis sedasi?» hakkas Platon Timofejevits protestima. «Oleks huvitav näha.»

Pildid käisid käest kätte.

«Huvitav,» ütles ka Jakov Timofejevits. «Ainult siit ei saa paraku kuraditki aru. Klistiiritorud, kuubikud ja ...»

«Kas need on siis pildid?» küsis Platon Timofejevits ilmse kahtlusega.

«Üldiselt jah, pildid,» vastas Vitali.

«Ja mis nendega tehakse? Kas riputatakse seintele või hoitakse albumites, et keegi ei näeks?»

«Riputatakse seintele. Korraldatakse näitusi. Hoitakse muuseumides. Olin möödunud sügisel Pariisis ühel niisugusel näitusel. Käiakse vaatamas.»

«Vitja,» segas Guljajev end vahele, «ära aja headel inimestel päid segi. See on jamps, seltsimehed, see pole kunst. Kunst nõuab suurt ennastsalgavat tööd. See on celkõige aeg, aeg ja veel kord aeg. Kunstis ei saa priih-prauh meetodil midagi väärtuslikku luua. Kunst nõuab inimest tervenisti endale, kõik tema mõtted ja kogu ta jõu. Kui see on tõeline kunst muidugi. Aga mina olen näinud, kuidas niisugune pläkerdaja,» ta nipsutas sõr-mega vastu üht hästi koledat reproduktsiooni, «kuidas ta hiiglasuure maali poolteise tunniga valmis võõpas.

Ta pigistas varve otse tuubidest lõuendile justkui väikseid värvilisi vorstikesi. Tuli kurat teab mis välja. Tema aga ütles uhkelt: «See on humn loomangule, ahelaist vabastatud mõte!»

«Olen Aleksander Lvovitsiga päri,» ütles Kozakov. «Mul oli äge vaidlus ühe prantslasega. Ta ütles, vaadake, umbes nõnda: teie nõukogude kunst on hirmus, ta on naturalistlik. Te sammute mööda tallatud radu ega otsi uusi. Tegelikult kujutades võib minna kaht teed: kas temale läheneda — see viib naturalismi, fotokunsti, või temast eemalduda — see on püramata võimaluste tee, siin ei seo kunstnikku midagi, ta on ulimalt vaba»

«Ja misugused vigurid siis tulevadki sel tegelikkusest eemaldumise teel,» tähendas Guljajev

«Aga kui selle üle vaieldakse,» tundis Dimitri huvi, «kas siis rahva käest ka küsitakse, mida tema tahab, mis talle meeldib, mida ta omaks võtab ja mida mitte?»

«Vaadake,» vastas Kozakov, «mõningal määral küsitakse küll. Nii näiteks arvestatakse näituse külastajate arvamist...»

«Aga et keegi tuleks ja räägiks rahvaga, jutustaks talle oma plaanidest ja raskustest, kas seda ka mõni teeb?»

«Mõned teevad.»

«Arvatavasti mitte paljud?»

«Muidugi mitte kõik.»

«Asi seisab selles,» ütles Jakov Timofejevitš, «et on olemas mingisugune teooria, mille järgi mitte kõiki kunstnikke või kirjanikke, näiteks, ei mõisteta nende eluajal. Mõni neist sammuvat kuskil kaugel oma ajastust ees, olevat novaator, geenus, keda alles järglased kord tulevikus mõistavad. See on üks seletamisviis, mis muide ka meil teatris mõnede lavastajate hulgas käibel on. Kuid on ka teine seletamisviis. Kunstiküsimustes ei tohivat rahvahulkade, pimedade massi lõa otsas käia. See ei lugevat midagi, kas ta kiidab või ei kiida. Talle peab visalt oma õigsust tõestama, peab tema vastupidised arvamised murdma ja teda enda järele tõmbama.»

«Siin ilma poole liitrita selgusele ei jõua,» ütles Platon Timofejevitš pudelit tõstes, et kõik klaasid täis valada.

«Mis siin selgusele jõuda?» lausus Dimitri. «Kõik on

nügi selge. Säärasest ära head loodagi, kellel rahvahulgad ja pime mass on üks ja sama. Vastavalt sellele suhtub ta ka rahvasse. Ta ei saa arugi, et mass massiks, aga rahvahulgad... rahvahulkadel on oma arusaamine.»

«Neil on samuti ideaalid,» lisas Ljolja tasa.

«Õigus!» toetas teda Dimitri. «Niisiis, kodanik kunstnik ja kodanik kirjanik, võtke need vaated ja ideaalid lahkesti omaks. Te ei ela ju õhuta ruumis, vaid ikkagi rahvahulgas. Kas pole nii?»

«On küll, see on tõsi,» nõustus Vitali.

«Nii ma ütlengi, et võtke omaks. Kes seda suudab, seda rahvas tunnistab ja armastab ka tema eluajal, mitte ainult hauas. Kes aga ei suuda, kes rahvale nagu pimedale massile ülalt alla vaatab ja püüab aina oma kiusu ajada, see kullatükk sõitku parajasse kohta... Las istub oma urkas ja lohutab end sellega, et kord pärast surma järeletulijad teda mõistavad.»

Ljolja seisis juba tükk aega Dimitri selja taga ja ütles õrnalt tema õlga, nii et keegi teine seda ei märkaks, et ainult tema tunneks. Dimitri rõõmustas: küllap see tähendas heakskiitu, järelikult ta rääkis tõli.

Vaieldi ja käratseti veel kaua. Vitali jäi purju, vehkis kälega ja karjus. Guljajev vaatas kurvalt tema poole: mis küll sinuga teha, juua sa ei oska ja sul poleks seda ka vaja. Dimitril aga kasvas kahjurõõmule lähedane tunne seda süüremaks, mida rohkem Iskra Vassiljevna mees purju jäi.

«Aga kus on teie naine?» küsis ta Vitali kõrvale istudes endagi jaoks ootamatult.

«Ah Iskra? Eks ikka oma kõrgahju juures, kus mujal.»

«Te peaksite teda joonistama, seltsimees kunstnik, kui ta on kõrgahju juures. Missugune suurepärane pilt tuleks? Juba üksnes sellepärast, et naise kõrgahju juures harva kohtab, ja pealegi missugune naine ta on!»

Ljolja kuulas tähelepanelikult seda jutuaajamist.

«Kas te teate ka,» ütles Vitali Dimitri särginööbist kinni võttes. «Ma oleksin tookord äärepealt teile armukadedaks saanud... Kas mäletate, kui te meie maja ees seisite. Ma mõtlesin juba, et mu naine on endale kavaleri leidnud.»

Ta naeris. Ljolja aga näris huult ja vaatas äkilisest viimasagarast uhutud aknast õues mullitsevaid tumedaid veeloike. Ta korjas kokku kõik laialiphatud joonekesed, Dimitri libastused kõnes, mehe haimeelsuse ning ärritavuse, ja teda valdas rahunus. Nende ellu oli tulnud vaikselt, märkamatuks, vargsi, peaaegu roomates keegi kolmas, too täidlane, kokkutõmmatud pihaga naine, kes ükskord siin kunstnik Kozakoviga käis, selle sama kunstniku abikaasa.

«Platon Timofejevits! Miks te ometi ei joo?» Ljolja astus laua äärde. «Kallake kõigile, mulle ka.»

«Mis vahetus sul küll täna sisse on läinud?»

«Hea seltskond, lõbus on olla.»

Kui hakkas hämarduma, jätsid külalised üksteise järel hüvasti ja lahkusid tarest. Lahkusid ka Dimitri vennad.

«Ljolja, räägi tõtt, mis sul täna ometi oli?» küsis Dimitri naist harjunud viisi kohaselt sadamasse saatma minnes. «Muudkui viskasid viina... Ma pole sind veel niisugusena näinud.»

«Olin, nagu olen,» vastas Ljolja vaikselt. Pärast pausi küsis: «Kas teile sõidab veel üks vend siia?»

«Üks sõidab veel.»

«Kust ta tuleb? Miks sa ei ole temast kunagi rääkinud?»

«Mis siin rääkida? Tema elukäik pole just kõige veetlevam.» Dimitri jutustas lühidalt, paari sõnaga Stepani loo.

«Stepan Jeršov...» ütles Ljolja. «Mul oli enne sõda üks tuttav... Stepan Jeršov. Ega sul tema pilti ei ole?»

«Sinu tuttava oma?»

«Ei, sinu venna oma.»

«Kuskil nagu oli, Platon Timofejevitsi korteris peaks olema. Aga sa vaata mulle otsa, me oleme sarnased.» Ljolja kenitas õlgu.

«Selge,» ütles Dimitri. «Sa ei saa täit pilti, minu ülevõttel on kriips peal.»

«Dima!» Ljolja astus mehe juurde. «Ära ole karm. Sa ei ole ju niisugune, su süda on teisem, miks sa räägid nii?»

Kui nad juba tänaval olid, küsis Ljolja uuesti:

«Aga kes ta niisugune oli, see sinu vend, kus ta töötas?»

«Tehases, oli sõiduauto sohvriks!»

«Too oli meremees,» ütles Ljolja. «Käis, lühike valge kuub seljas, meremehe nokkmüts peas...»

«Meie omal meeldis ka end meremehe moodi ehtida.» Mindi edasi.

«Kas sa armastasid teda?» küsis Dimitri ammuaegset vaikivat kokkulepet rikkudes.

«Milleks seda, Dima?» küsis Ljolja kibestunult. «Ma palun sind, ärme räägime sellest.»

«Palun.»

Mindi vaikides sadamani. Ljolja meenutas minevikku, mida ta küll ei armastanud teha, sest siis hakkasid teda plisarad vaevama. Ta meenutas Stepan Jeršovi, mitte Dimitri venda, vaid noort meremeest, kes ütles, et armastab teda, ütles seda päeval, kui sakslased linnale lähenesid, kui nende mürsud tänavail lõhkesid. Ta ütles oma laeva tunni aja pärast lahkuvat ja palus Ljoljat end mitte saata, sest see olewat ohtlik. Ljolja aga armastas kangesti teda sadamasse saata, kuni kaideni, kuni laevadeni, kus nad veel kaua aega keset kaste ja tünne seisisid ja rääkisid, aina rääkisid... Ei, viimasel päeval Ljolja ei saatnud teda, noormees lahkus temast peaaegu joostes. Ljolja kõrvadesse aga jäi kõlama tema vanne: «Mis ka iganes juhtuks, kus ka iganes viibiksin, ma igavesti...» See «igavesti» tähendas, et tema armastus Ljolja vastu ei kustu iial. Ljolja oli siis alles kaheksateist aastat vana ja kevadel kümneklassilise kooli lõpetanud. Ta oli just pedagoogilisse instituuti astunud ja pidi nüüd esimesele kursusele minema. Kuid kogu õppetöö lükati edasisele ajale, sest sakslased tungisid peale. Nii ei alanudki see õppetöö tema jaoks enam iialgi...

Kus see Stjopa nüüd küll on? Mis on temast saanud? Kas ta elab veel või hukkus ta mereäärsete linnade evakueerimisel pommisajus? Kui palju siis laevu uppus ja kui palju meremehi leidis külmas mererüpes surma.

«Aitab, mulle aitab!» ütles ta mälestusi tõrjudes tahtmatult kõvasti.

«Oigus kah,» mõistis Dimitri teda vääriti. «See pole hea, et sa jood, sulle see ei sobi.»

Väike rannasõiduaurik ootas juba ammu reisijaid, selle kajutid ja varjualused laevatekid olid rahvast täis. Dimitri ja Ljolja seisis trepi juures, kuni kõlas pikk jämedahääleline vile, mis kõrvad kumisema pani. Pikale vilele järgnes kaks lühikest. Madrused võtsid laevatrepi reelingutest kinni, et seda sadamasillale lükata. Dimitri ja Ljolja surusid teineteisel kätt ja kumbki ütles veel midagi, mida just, seda polnud võimalik mõista ega meelde jätta. Siis läks Ljolja laevale. Trepp prantsatas tema järel alla. Laevakruvi hakkas tööle ja aurik eemaldus. Ljolja siluett ilmus ülemisele tekile alaliseks kokkulepitud kohale ja lehvitab sealt kätt. Dimitri vastas talle.

Aurik eemaldus üha enam. Varsti võis ainult kujutleda, et seal kuskil seisis Ljolja. Oli näha vaid valgustatud illuminaatoreid, kõik muu uppus mere pimedusse.

Oleks aga Dimitri võinud Ljoljat näha, siis oleks ta märganud tema põsil pisaraid. Vanad mälestused ei olnud siiski taganenud ja nende kõrval püsis veel tänane, niisama kibe ning väherõõmustav. Kust, miks ja milleks ilmus nende ellu kunstnik Kozakovi naine? Ljoljal polnud ühtki vähegi kindlat alust, et sellest naisest nõnda mõelda, olid ainult tundmused, aimused ja oletused, kuid ta oli veendunud oma eksimatuses. Mis siis küll saab? Mis saab siis, kui Dimitri läheb temaga, selle naisega? Kuidas suudab Ljolja õnnetust ära hoida? Tal pole ju Dimitrile mingisugust õigust. Neid ei seo ju midagi, mitte midagi, nad on kaks üksildast inimest. Mitte midagi... Kas tõesti mitte midagi? Kui hirmus see on.

14.

Enne viimast vaatust tuli Jakov Timofejevitš Gorbatšovi looži. Kõneldi maast ja ilmast; Jakov Timofejevitši huvitas, kas etendus ka meeldib.

«Näitlejad mängivad hästi,» vastas Gorbatšov. «Kuid üldiselt teeb kurvaks. Meie kunsti oleks nagu mingi taud tabanud. Niipea kui on juttu ilusast, tõelisest armastusest, siis puhkeb see tingimata vana mehe ja noore neiu vahel. Noorsoo pärast hakkab piinlik. Kuidas teie arvate?»

«Olen teiega nõus,» ütles Jakov Timofejevitš. «Kuid näidend meeldib rahvale, iga päev on saal välja müü-
tud.»

«Muidugi, liigutav on vaadata, seda küll! Kogu näidendi jooksul need kaks muud ei tee kui tiirutavad teineteise ümber. Publik närveerib: mis nüüd saab?»

«Guljajev mängib suurepäraselt,» ütles Anna Nikolajevna.

«Sugugi mitte suurepäraselt!» segas Kapa vahetle. «Ta on lihtsalt tobu ja halenaljakas tobu. Inimene on viiskümmend aastat vana, aga käib ringi ja ohkab nagu poisike, pillub kivikesi vette ja teeb igasuguseid muid, just poisikeselikke rumalusi.»

«Kuid see on juba niisugune näidend, Kapake,» vaidle-
le. Anna Nikolajevna vastu.

«Näidend näidendiks, aga tema paneb veel omalt poolt juurde, ema. Saa ometi aru. Neiu võib ju endast vanemat meest armastada, muidugi võib. Siis isa eksib. Juba Puškin kirjutas Mariast ja Mazepast. Kuid ta armastab meest hoopis millegi muu, mitte nende kivikeste, rumalate naeratuste ja üle aia hüppamise pärast. Viiekümne-aastane ärgu hüpaku, saab veel infarkti ja pulmad jäävad pldamata.»

«Kapa! On sul aga keel suust!» ütles Anna Nikolajevna. «Näete, need on tänapäeva lapsed, seltsimees Jeršov.»

«Ära takista, ema, las ma lõpetan oma mõtte. Mille pärast hakkaks nooruke neiu endast vanemat meest armastama? Selle pärast, mis tema eakaaslastel puudub, mehe stüure, avara elu ja küpse mõistuse pärast. Neiu sooviks teda töös aidata, tahaks tema abiline olla. Kivikeste loopimine ja koolipoisilikud ponnistused tulevad eakaaslastel hulga paremini välja. Seepärast ütle-
singi, et näitleja mängib halvasti. Ta peaks mängima tarka ja suurt inimest, siis võiks teda armastada east hoolimata. Ma ju ei eksin, isa?»

«Vaadake, milles te eksite,» ütles Jakov Timofejevitš, nähes, et Gorbatšov tütrele ei vasta. «Te eksite liiga kategoorilises hinnangus näitleja Guljajevi kohta.»

«Ma tahaksin väga temaga kõnelda,» ütles Kapa.

«Palun,» lausus Jakov Timofejevitš. «Minge lava-
taha.»

«Ma ütleksin talle kõik otse välja...»

«See veel puudaks!» erutus Anna Nikolajevna. «Vähe sellest, et sa minu ja isa närve rikud, nüüd asud veel teiste kallale. Ara luba seda, Vanja.»

Näidend lõppes häbiväärse stseeniga. Naiskangelane, veidi liiga küps kahekümne viie aastane piiga, sirutab põleva taiga taustal oma huuled etatanud kangelase huultele vastu; neli vaatust kestnud kurameerimisega on mees ta peaaegu palavikulisse seisundisse viinud. Aga mida teeb nüüd selle teo korda saatnud mees ise? Ta otsekui rõõmustaks, et taiga põleb ja tema peab kuhugi sööstma, ning ta taarub tema poole sirutuvast neiust eemale ja jookseb pateetilisi sõnu karjudes minema.

«Isa, ema,» ütles Kapa, «ma pean minema ja selle näitlejaga rääkima.»

Tekkis kerge vaidlus, mille järel otsustati, et lava taha lähevad kõik kolm, Kapa ja tema vanemad.

«Sa oled õudne olevus, Kapitolina,» ütles Gorbatšov, viies perekonda mööda teatri keerulisi käike, kust tal igasugustel ülelinnalistel koosolekutel ja konverentsidel tuli presiidiumi minna. «Kes sind naiseks võtab, see on pühakukandidaat, vaene märter.»

Guljajevi garderoobis leidsid Gorbatšovid juba ühe paari eest. Guljajev tundis linnakomitee sekretäri ära ja palus tal tolmusele diivanile istuda. Keegi muidugi ei istunud. Guljajev esitles:

«Minu sõbrad: kunstnik Vitali Kozakov ja tema abikaasa insener Kozakova.»

Sõnade juures «insener Kozakova» hõõrus Gorbatšov laupa:

«Pidage, pidage! Kas see olite teie, kes hiljuti Moskvas meie Metallurgiatenasesse tuli? Kõrgahjutsehhis?»

Sõnade juures «kõrgahjutsehhis» heitis Kapa Iskrale kiire pilgu ja vaatas sekundi jooksul ta pealaest jalatalani üle: nad olid ju varem Andrei majas kohtunud:

«Mina jah,» vastas Iskra.

«Küll te olete tubli!» ütles Gorbatšov tema kätt surudes. «Naine kõrgahjutsehhis! Olen juba tükk aega tahtnud teid vaatama tulla. Kuid teate ju ühe sekretäri elu. Ta on võimumees, bürokraat, kõrk aukandja. Ega nüüd mõned kirjamehed meile teisi epiteete ja kujustid enam

annagi. Eks selleski näidendis ole niisugune tümikas, poliitv parteitöötaja, päevavalgele toodud.»

Ta kõneles lõbusalt, naljatades ja naerdes. Kuid Iskra märkas tema sõnades kibestumist.

Anna Nikolajevnale tundus jutuaajamine ebameeldikuna.

«Te mängisite suurepäraselt,» ütles ta Guljajevile. «Pakkusite suurt, tõesti suurt naudingut.»

«Aga mina olen teisel arvamusel,» ütles Kapa.

«Kapitolina!» hüüatas Gorbatšov karmilt.

Kuid neiu kordas:

«Täiesti teisel arvamusel.»

«Jah?» astus Guljajev talle lähemale. «Te arvate, et kui hakkad mängima viiekümneaastast meest, inseneri, suure ehituse ülemat, siis ära sunni teda poisikesetemper tegema? Kui paned neiu end armastama, siis ole ka edaspidi mees, vastuta kõige eest, mis oled teinud, ja ära löö armastuse ees araks? Ära ole tossike, viriseja, sentimentaalne preili. Eks?»

Kapa kuulas jahmunult. Näitleja ise rääkis oma osast ja mängust just seda, mida neiu tahtis temale ütelda.

«Kust te seda teate?» küsis ta.

«Umbes sedasama rääkis mulle just praegu see meeldiv noor daam.» Guljajev osutas Iskrale. «Kahe kuu eest aga, kui me selle näidendi proove alustasime, rääkisin seda kõike endale mina ise, teie alandlik teener.»

«Miks te siis ometi nii mängite?» küsis Kapa.

«Seda küsige juba meie kõikide käest,» Guljajevi käsi tegi suure kaare. Selgus, et Gorbatšovide ja Kozakovide selja taga tõukles rohkesti inimesi. «Meie kõik vastutame näidendi eest. Peale näitlejate on teatris veel lavastajad.»

Jakov Timofejevitš, kes samuti Guljajevi garderoobis seisis, hakkas Gorbatšovile esitlema lavastajaid, nende abiseid ja näitlejaid. Algas pikk vestlus. Kapa astus Iskra juurde ja küsis tasa:

«Te töötate siis Andrei Jeršoviga ühes tsehhis?»

«Jah, kõrgahjutsehhis. Ta on samuti meister.»

«Kas olete siis meister? Te olete ju insener.»

«Hariduse poolest olen insener, kuid töökoha järgi meister.»

«Aga Jeršov? Tema pole ju insener?»

«Ei, tema lõpetas tehnikumi. Kuid nagu näete, oleme temaga tööl võrdsed. Kas tunnete teda juba ammu?»

«Mitte eriti.»

Iskra viis jutu näidendile:

«Meie mehega tulime ka selle kehva näidendi üle meelepaha avaldama. Missugune labasus! Eriti on piinlik Aleksander Lvovitši pärast. Ta on mu mehe sõber, õigemini oli juba tema isa sõber. Nad on omavahel avameelsed ja Aleksander Lvovitš räägib meile oma südamest kõik ära. Ta on suur, tore näitleja. Vahel heas tujus olles satub ta hoogu ja loeb midagi Shakespeare'ist ette... Judinad jooksevad üle seljal. Või Majakovskist midagi... Ükski ei mõista Majakovskit nii nagu tema. Aleksander Lvovitš on hiiglane, aga teda sunnitakse mängima kärbuseid. Nägin, kuidas ta kord meie pool nuttis. Nuttis sellepärast, et ei leia rahuldust, et tal ei ole võimalust saada oma jõu, iseloomu ja ande kohast osa.»

«Ja mina pahvatasin talle kõik välja!» Kapa erutus, sattus segadusse.

«Sest pole midagi, ta ise on samuti otsekohene inimene.»

Jakov Timofejevits kasutas juhust ja viis Gõrbatšovi teatri ruume vaatama. Hoone vajab juba ammu remonti ja ta lootis endale linnakomitee esimese sekretäri toelust kindlustada. Anna Nikolajevna ja Vitali Kozakov lahkusid koos rahvahulgaga. Kapa ja Iskra jäid kahekesi. Nad läksid suajesse, kus lambid olid juba pooleldi kustutatud, istusid väikese tühja puhvetilaua taha ja vestlesid veel kaua. Kapat huvitas noore naise elu, mis tedagi lähemas tulevikus ootas, ja ta päris ettevaatlikult ühteist selle kohta. Iskral oli kange soov heita pilk talle saladuslikuna tunduvasse juhtiva parteitöötaja perekonnale. Ta küsis Kapat veelgi suurema ettevaatusega. Kindlat arvamist Kapa kohta ei olnud tal veel kujunenud, ta otsustas neiu üle juttude põhjal, mis käivad tütarde kohta, kellel on Gõrbatšovide taolised vanemad, ja nägi temas hellitatud, mitte midagi oskavat, kuid kindlustatud tulevikuga papatütart. Kapale aga Iskra meeldis. Olgu ta pealegi väliselt veidi ahvikesemoodi, kissitagu naljakalt lühinägelikke silmi ja ajagu ajumist

luult pikalt ette, ta on ikkagi nii mõnus ja soe, et vägisi taluks teda puudutada. Ja mis peamine — ahvike ahvikeseks, aga ometi on ta meister, meister! Mõtelda ainult! Ja kus? Hirmsas kõrgahjutsehhi, kus on nii ohtlik. Andrei põletushaavad pole veel siiani päriselt paranenud. Kui palju tuli nendega jännata.

«Olen väga rõõmus teid lähemalt tundma õppides,» ütles ta. «Tahaksin kangesti, et see tutvus jätkuks, kui teil pole midagi selle vastu, Iskra Vassiljevna.»

«Muidugi, muidugi. Tulge meile külla, Kapake. Meil on palju pilte ja igasuguseid albumeid. Vaadake neid. Kas teile meeldib maalikunst?»

«Väga.»

«Siis tulge kindlasti.»

«Mulle lubati kõrgahjutsehhi näidata.»

«Olge lahke, tulge ka tsehhi vaatama. Näitame ja räägime teile kõike. Võib-olla leiate endale nii veel eriala.»

«See on mul juba leitud. Opin arstiteadust.»

«Väga hea eriala. Minu isa oli arst. Maa-arst. Tema matustele kogunes kõigist ümbruskonna küladest kaks tuhat inimest. Arst, Kapake, kui ta on tõeline arst ja on valinud oma eriala kutsumusest, inimarmastusest, siis ta ei kuulu endale. Ta kuulub inimestele.»

«Te peaksite minu isaga rääkima, Iskra Vassiljevna, te kindlasti meeldiks teie teineteisele.»

«Jätke nüüd, jätke, Kapake!» vehkis Iskra tõrjuvalt. «Kas siis teie isa tohib tülitada? Pealegi veeb mina. Olen suur lobamokk, kui mind ei peatata... Üldse ei tohiks teie isa tülitada, ta on ju hirmus koormatud inimene.»

«Imelik küll!» ütles Kapa. «Kõik head inimesed arutavad nii: Gõrbatšovil on palju tööd, me ei tülitata teda. Ega lähegi tema juurde. Aga igasugused teate... noh niisugused, kes ainult oma heaolu eest hoolitsevad, kes ainult enda kasuks midagi teevad, need ei häbene, need, ole lahke, muud kui käivad tüütamas. Tulemus on see, et nemad ümbritsevad isa rohkem kui head, huvitavad inimesed. Olen talle seda tuhat korda rääkinud. Ma ütlen talle kõik välja, isegi seda, mida ema ei söanda ütelda. Kas teie mees on kuulus kunstnik?» viis ta jutu mujale. «Kozakov? Nagu ei oleks kuulnud.»

«Ta ei ole eriti tuntud, Kapake Kuigi ka mitte just viimane Moskva kunstnike hulgas. Eks tulge meile ja vaadake tema töid.»

Varsti sammusid Iskra ja Vitali mööda tänavaid. Gorbatošovid sõitsid autos koju.

Hilise teetassi taga ütles Gorbatošov:

«Tead mis, Kapitolina, kui sa oma meistrit meie poole ei too, siis sõidan ise tema juurde. See on ennekuulmatu! Plika jalutab kuskil kellegagi ringi, võib-olla aetakse juba armuasju, aga vanemad pole poisi nägugi näinud. Võib-olla on samasugune vana kannuseen, nagu me täna üht teatris imetlesime.»

Kapa ütles:

«Eks sõida ja vaata. Aga meile ma teda ei too. Ma seletasin ju sulle kõik ära.»

Mõne päeva pärast ilmus linnakomitee sekretär tehasesse. Ta istus Tšibissovi pool, kus kõneldi plaanist, maagist ja kaadrist. Käis parteikomitees. Siin kõneldi poliitilisest tööst, õppustest ja eesrindlike tööliste vastuvõtmisest parteisse. Sealt ta läks martääntsehhi, mida oli kunagi ehitatud, tervitas terasesulatajaid, läks edasi valtsimisruumi, mööda treppi üles bluumingu juhikabiini ja vaatas, kuidas Dimitri Jeršov töötab. Lõpuks jõudis kõrgahjutsehhi.

Mööda raudvarbaist reदेleid üles ronides ja minnes üle sillakeste, mis kaardusid rõõbaste kohal, kus kuumust õhkuvate malmiveokoppade voor venis, tundis ta südaant kiiresti peksvat. Ta ütles endale: see on küll kurat teab mis! Võiks arvata, nagu seisaks tal ees vastutusrikas kohtumine Suurbritannia peaministriga. Oli ime liik, otse rumal tunne. Kui vanem poeg abiellus, siis säärast tunnet ei olnud. Noormees palus neiu külla, näitas teistele - oli neiu nagu neid ikka. Tuli, kohanes ja midagi ei muutunud. Aga siin on veel teadmata, mis juhtuda võib. Too noor kodanik võib Kapitolina ära viia, kuhu aga tahab, võib sundida teda vanemaist lahti ütlema, kui need pole talle meelt mööda, ta võib kõik. Ta on jõud, hulga suurem jõud kui isa ja ema. Oli tütar, aga enam ei ole. Kõik läheb nii, nagu noormehele meeldib.

Kohtumise ootus täitis Gorbatošovi rahutusega. Ta pea

agu tundis rõõmu, kui kuulis, et Andrei Jeršovi ahju uures pole, et ta töötas öösel ja tuleb alles homme tagasi. Järelikult lükkub kohtumine edasi. Ja on tore, et midagi lükkub, on vähem ärritumist.

Ischhist lahkumisel luges ta autahvliilt mõnuga teiste eesrindlaste nimede hulgast Andrei perekonnanime.

Kuid kohtumise edasinihkumine ei toonud lõplikku rahuldust. Närvid andsid end tunda, vastupidavust ei olnud, mitte ei läbenud homset päeva ära oodata: nii ta oli kord midagi otsustanud, siis ei osanud ta seda edasi lükata. Ta palus oma sekretäri Simakest miilitööst aadress teada saada ja sõitis õhtul otsima maja, kus too Andrei Jeršov elas. Kohmakas «ZIM» pääses mahajäetud, sügisvihmadest porise agulitänava roobastest ja aukudest vaevaliselt läbi. Gorbatošov polnud siin veel kunagi käinud. Siin puudusid isegi kõnniteed. Majade ja aedade ääres vedeles kohati laudu, kohati venis porri tallatud telliste kitsas ahel, aga mõnes kohas polnud üldse midagi: pigista silmad kinni ja astu huupi, nagu niil teed jalad märjaks.

«Semjonõtš,» ütles ta autojuhile, «kust küll meile niisugune jubeus on tulnud?»

«Eks ikka linnanõukogust. Ja teilt endilt, vabandage. Käite aga peale, et kesklinn oleks korras, seal värvite igal aastal fassaade ja kasvatate lilli. Siin aga seisab kõik puutumata nagu vana Kai ajal.»

Suure vaevaga jõuti Jeršovide maja juurde. Autost väljudes astus Gorbatošov porri. Väravas koputas. Avama tuli keegi laiaõlgne noormees. Tema tumehallid silmad vaatasid kõrge lauba alt. Ta ütles, Jeršovi polevat kodus, olevat kauemaks tehasesse jäänud, nähtavasti peetakse seal parteikoosolekut.

«Ta on parteilane, tähendab?»

«Parteilane.»

«Ja teie olete ka Jeršov?»

«Jeršov.»

«Kus teie töötate?»

«Kõrgahjutsehhis.»

«Ega te ole ometi Andrei?»

«Andrei.»

«Teid ma just otsingi!»

«Aga mina mõtlesin, et tulite onu Dimitri poole»

«Paluge mind tuppa, seltsimees Andrei Jeršov.»

Kutset ära ootamata astus Gorbatsšov maja poole. Läks läbi eeskoja, astus üle toaläve ja peatus rabatult: laua taga istus tema lihane tütar Kapa. Neiu ei kohmetu nudki eriti.

«Tere, isa,» ütles ta püsti tõustes. «Sa siis ikka tulid?»

«Tulin, nagu näed» Gorbatsšov tundis, et ta on hulga rohkem kohmetanud kui tütar ja ka rohkem erutatud.

«Tule edasi, istu. Võta palitu seljast, toas on soe. Andrei küttis ahju Andrjuša, kostitame isa teega. Luba tikku.»

Kapa läks vaheseina taha; kolistas seal teekannu või kastruliga. Oli tunda petrooleumi lõhna — kullap panu priimust põlema. Siin ta tegi seda, mida kodus kunagi ei teinud.

«Noh, võtke teie ka istet, Andrei,» ütles Gorbatsšov, kui oli palitu ära pannud ja end toolile istuma seadnud.

Andrei istus teisele poole lauda.

Gorbatsšov vaatas ringi. Talle meenus isa osmik Har-kovi äärelinnas. Seal, söerongide konduktori pool, oli kõik niisama vaene ja vilets nagu siingi. Meenus isa vana taotud mustast plekist väike kohver, mis tema kodus olles seisis alati põrandal paremal pool ust, päris künnise juures; meenus isa määrdunud, vedurisuitsust läbi imbunud jäik kapuutsiga presentvihmamantel...

«Kas pean teid sinatama või teietama?» küsis ta õiget tooni leidmata.

«Kuidas soovite,» vastas Andrei.

Gorbatsšov oli teistsugust vastust oodanud: muidugi sinatage, mis siin enam. Vastus riisus talt julguse.

«Te arvatavasti mõistate, et olen Kapitolina isa?»

Andrei noogutas.

«Kas on ta teile minust midagi rääkinud?» jätkas Gorbatsšov küsitlemist.

«On küll»

«Kas teile tõesti ei tulnud tahtmist tema vanemaid näha?»

«Andreil oli tahtmist, isa!» sõnas tuppa astunud Kapa. «Ja kui seda ei juhtunud, siis olen mina süüdi. Sa tead seda väga hästi.»

«Ärgem hakakem vahetõrki keerukaks ajama,» ütles Gorbatsšov. «Kas teil tee saab varsti valmis?»

Asuti jooma klaasidest, ilma alustassideta, laua taga, mida lina asemel kattis vana roheline vahariie. Tee juurde pakuti vesikringleid, mis vedelesid otse vahariidel. Gorbatsšov vaatas ega tundnud oma Kapitolinat ära. Oleks kodus midagi niisugust tehtud, kas ta oleks siis laua taha istunud?

Gorbatsšov võttis suhkrutüki, hammustas nurga ära ja hakkas rüüpama kuuma ja väga kanget teed. Kavalpea Kapa polnud unustanud tema maitset arvestamast. Ema oleks kodus lubanud nii kanget teed juua... Ta murdis vesikringli pooleks ja kastis klaasi.

«Kange tee peletab väsimust,» ütles ta tõsiselt.

«Kas sa oled täna väga väsinud?» küsis Kapa.

«Käisin kogu teie tehase läbi,» ütles Gorbatsšov Andreile. «Ka kõrgahjutsehhis käisin.» Ta hakkas kodunema ja oma harilikku tooni tagasi saama. «Nägin sinu nime antahvilil. Eks räägi ka, kuidas sul töö läheb.»

Lahkudes polnud Gorbatsšov enam nii rahutu nagu tulles. Kes teab, vahest ei olegi see kõik sugugi nii halb, vahest polegi Andrei niisugune jõud, kes hakkab perekonda lõhkuma ja seda oma tahtmist mööda seadma.

«Tule, sõidame koju,» ütles Gorbatsšov palitut selga pannes.

«Ei, isa, ma tulen ise. Tulen varsti, ära muretse.»

Kui Gorbatsšov oli ära sõitnud, küsis Kapa Andreilt:

«Kas isa meeldis sulle?»

«Pole viga, päris vastuvõetav. Isad on nähtavasti kõik niisugused. Nad ei armasta meid, noormehi.»

Kapa puhkes naerma.

«Kus ta töötab?» küsis Andrei.

«Linnakomitees.»

«Kas tähtsal kohal?»

«Nii... keskmisel.»

Järgmisel päeval Andreile ahju üle andes ütles insener Kozakova:

«Kas teate ka, Andrei Ignatjevits, kes siin eile teie järele küsis? Ta käis tsehhis ja tundis huvi meie töö vastu.»

«Kes siis?»

«Gorbatšov. Linnakomitee esimene sekretär.»
 Andrei ei vastanud, tema näost peegeldus hämmeldus.
 Ta astus Iskra juurest eemale niisuguse näoga, nagu ei
 teaks, mida peale hakata.

15.

Zoja Petrovna elas nagu udus. Tema rahulik ja selge
 elu oli lõppenud. Nüüd ta kogu aeg aina ootas midagi ja
 kedagi ja ikka ruttas kuhugi. Ta muutus hajameelseks ja
 ebasõbralikuks. Telefonisse vastas kurjalt ja napolisõnali-
 selt, jutulesoovijad ärritasid teda.

«Teie peale kaevatakse,» ütles Tšibissovi talle. «Teie
 juures hakkab ilmema tavaliste standardsekretäride
 iseloomujooni, aga mina olen teid just vastupidiste
 pärast hinnanud. Mis teiega on, Zoja Petrovna?»

Zoja Petrovna lõi silmad mana ja vaikis. Mida võiski
 ta Anton Jegorovitšile vastata? Orleantsev oli ta van-
 gistanud ja hoidis kõvasti kinni... Kuidas sellest rää-
 kida?! Zoja Petrovna needis hetke, millal ta lõi seesmi-
 selt kõikuma ega leidnud endas jõudu teatrikuusest ära
 ütelda. See Moskva insener oli tal relvad käest võtnud.
 Oleks ta siis, kolie alguses, oma rünnakuid alustanud,
 oleks Zoja Petrovna võib-olla, ja küllap kindlasti, osa-
 nud talle tema õige koha kätte näidata. Kuid mees talit-
 tas teisiti, ta astus Zoja ellu vaikselt, väga vaikselt. Ta
 püüdis naise ema ja kümneaastase tütre meele järgi
 olla ja võlus nad lihtsalt ära. Kodu muust ei räägitudki
 kui ainult Konstantin Romanovitšist.

Ei, mõned naised püüavad asjata end vapratena näi-
 data: ah, tulen abikaasatagi toime, ma pole ju mingi
 mehe lisand, elan ka üksi hästi ära, ma ju ise teenin...
 Jah, sa teenid ja toidad oma perekonda ja paned ta rii-
 desse. See on õige. Kuid pole just eriti lõbus üksi elada.
 Sulle käiakse peale, tehakse igasuguseid ettepanekuid
 ja sosistatakse meelitusi kõrva. Sa elad alalisi rünnakuid
 tagasi tõrjudes. Kuid sinu jõud on piiratud, sellest
 ei piisa, et end igavesti kaitsta. Ja mis peamine, sul puu-
 dub igaveseks kaitseks otsustavus. Kuidas elu ka poleks
 sind petnud, kuidas ta poleks sind karistanud usalduse

ga, ikka ja jälle sa mõtled, õieti ei mõtlegi, ootus ise
 elab su hinges: aga äkki, äkki seekord läheb teisiti, äkki
 seekord läheb hästi...

Orleantsevi juurde võõrastemajja Zoja Petrovna ei
 läinud, ehkki mees kangesti peale käis ja naeris tema
 väikekodanlike eelarvamuste üle. Siis tõi Orleantsev
 kaks piletit ja saatis Zoja Petrovna ema ja tütre teat-
 risse pühapäeva päevast etendust vaatama. Tal nähta-
 vus ei tulnud mõttessegi, et võidakse ära ütelda, saatis
 teatrisse ja kõik. Ning nagu õnnetuseks oli temaga
 huvitav olla, ta luges toredasti Blokki, Jesseninit ja
 Zoja Petrovnale tundmatuid poete, kes kirjutasid ilu-
 said ning erutavaid luuletusi. Ta teadis ohtrasti igasu-
 guseid lugusid ja võis lõputult vesta elust välismaal.
 Peale selle oli ta asjatundlik inimene. Aasta eest partei-
 kandidaadiks vastu võetud Zoja Petrovna oli juba kahel
 korral kuulnud tema sõnavõtte parteikoosolekutel tehase
 juhatuses. Orleantsev kõneles hästi ning arukalt ja tegi
 resolutsioonides asjalikke parandusi. Teda kuulati, pal-
 gud sattusid vaimustusse. Mõned kaastöötajad, kellega
 Zoja Petrovna sõbrutses, pidasid seda suureks õnneks,
 et niisugune mees talle tähelepanu pööras; Zoja oleks
 lollpea, kui ei oskaks oma vahekorda Orleantsevigaga vor-
 mistada.

Zoja oli nõus pigem lollpea olema, kui vahekorra
 «vormistamiseks» midagi tegema. Polnud ju veel selge,
 mis vahekord see õieti oli. Orleantsev armastusest ei
 taakinud, aga oleks ta rääkinud, poleks Zoja Petrovna
 hakanud valetama, et armastab teda samuti. Ei olnud
 suutnud vastu panna ja oli alistunud, ainult seda võis ta
 ütelda... Oli kujunenud vahekord, mis tõi rohkem muret
 kui rõõmu, mis tegi rahutuks, solvas ja pani piinlikkust
 tundma, sest kogu aeg pidi tegema nii, nagu mees tahtis
 ja ütles. Pidi Anton Jegorovitši petma, end varem töölt
 lahti küsima, põhjendades palvet ema haigusega või
 mõne muu koduse asjaoluga; pidi viibima seltskonda-
 des, mis meelt mööda polnud. Pidi kodustelegi valetama
 ja igasuguseid ettekäändeid välja mõtlema, et neid
 kord päeval, kord öhtul tunniks-paariks välja saata,
 või siis emale oma hilisõist kojutulekut ära sele-
 tada.

«Kas sa oled abielus olnud, Kostja?» küsis Zoja Petrovna kord «Olen praegugi abielus,» vastas mees nagu ikka jalga õõtsutades. «Mis tähtsust sel on?» — «Sa oled abielus?» jahmus Zoja Petrovna. «Kas sel pole siis tähtsust?» — «Mitte mingisugust, sest ma ei ela ju temaga, ma sõitsin Moskvast ära, nagu näed.» — «Aga tema... kas tema ei tahtnud sinuga koos sõita?» — «Tema tahtis küll, aga mina ei tahtnud teda kaasa võtta. Olin temast tudinud. Tüdinud, kas mõistad?» — «Ei.» — «Siis jätame selle jutu. On's sul minuga halb olla? Miks sa vaikid? Kas on halb või hea? Ütle, noh.» — «Hea on,» oli Zoja Petrovna sunnitud vaevalt kuuldavalt ütlema. — «See on peamine, kõik muu loeb vähe. Zojake! Elu on liiga raske, liiga keeruline, et võiksite keelduda neist väikestest rõõmudest, mida ta teinekord pakub. Ühiskonna esiridades võitlevad inimesed annavad ühiskonnale rohkem, kui nad temalt saavad. Kas pole tõsi? Seepärast ärgem mõistkem enda üle liiga karmi kohut.»

Ühel oktoobriõhtul ootas Zoja Petrovna Orleantsevit koos seltskonnaga enda poole. «Igasugusi rahvast tuleb kokku, Zojake, oleks parem, kui keegi neid minu numbritoas ei näeks. Toon nad sinu poole. Võta raha, siin on mitu sajalist, ja organiseeri asi ära.» Organiseeri! See ei tähendanud ainult muretsemist lauakatkumise pärast, vaid ka töölt varem lahti käsimist, koha leidmist ema ja tütre ärasaatmiseks ja naabrite palumist mitte eriti kuri olla, kui juhtutakse keskööni pisut karatsema.

Külastajad saabusid kell kaheksa taksoga. Orleantsev esitles tulijaid Zoja Petrovnale. Siin oli insener tehnikumist, leidur Krutilitš, kes oli mitu korda tehase direktori pool käinud, siis hiljuti vangist tagasi tulnud insener Vorobeinõi, keda Zoja Petrovna samuti tehase juhatuses oli näinud ja tema kohta koguni käskkirja masinal umber löönud, milles teda kuhugi tsehi — Zoja ei mäletanud enam kuhu — tööle määrati. Oliid kunstnik Korakov, kes talle helistab, kui tehasesse pääsemiseks tuba vajab, ja näitleja Guljajev. Veel, nagu Orleantsev esitles, lavastaja Tomašuk ja lõpuks Orleantsev ise.

«Kallid sõbrad!» tõstis Orleantsev klaasi, kui juba

laulus istuti. «Kõige kallim on inimesele sõprus. Elagu sõprus!»

«Lubage,» kostis Guljajev. «See on kaunis toost, kuid see on ebatavaliselt. Meie hulgas viibib majaperenaine. Armsa Zoja Petrovna terviseks!»

Järgmine toost kuulus siiski sõprusele. Orleantsev tõstis seda. Zoja Petrovna oli juba ammu märganud, et see oli Orleantsevi kõige armastatum ja peaaegu ainus toost. Ta jõi alati ainult sõpruse terviseks. Sel tooral aga tegi Orleantsev veel ühe ettepaneku tervisejuumiseks — insener Vorobeinõi auks. Ta ütles:

«Me peame selliste inimeste eest hoolitsema, peame need armastusega ümbritsema. Sulagu Boris Kalistratovitš hingest võimalikult kiiresti solvangute, teotuste ja ebahõigluse kibe kirmes. Mina parteilasena, kes jagab oma parteiga kogu vastutust riigi saatuse eest, mitte ainult meie saavutuste, vaid ka vigade eest, minna tunnen end insener Vorobeinõi ees süüdi olevat, tunnistan oma süü ja ulatan talle sõpruse märgiks käe. Olge tervitalud, kallid sõbrad! Astuge taas julgelt ellu, uue maailma ehitajate ridadesse!»

Klaasid tühjad, asus Vorobeinõi jutustama elust kusa- gil Põhjas. Ta ei hoidnud värve kokku, Zoja Petrovnal hakkas teda kuulates kõhe.

Mida kaugemale olengulaua jutt arenes, seda halvemini Zoja Petrovna end tundis. Väheldane tuba näis üha kitsamaks jäävat, arvatavasti sellepärast, et külalised end aina vabamalt ja sundimatumalt istuma seadsid. Paberrossisuits hõljus kihtidena laua kohal. Oli ümbne ja palav. Kõigele lisaks tundis Zoja Petrovna, kuidas lavastaja Tomašuki jalg kogu aeg laua all tema jalga jälitas. Seejuures ei vaadanud Tomašuk üldse tema poole, vaatas ükskõik kellele otsa, ainult mitte temale. Zoja Petrovna tõmbas jalad eemale, surus nad tooli alla, Tomašuk otsis nad visalt sealtki üles.

Leidur Krutilitš vaikis süngelt laua taga, kuni jäi purju. Purjuspäi hakkas ta katkendlikult rääkima:

«Ei maksa arvata, et ainult temasugustel oli raske,» õustas ta sõrmega Vorobeinõile. «Sel pole tähtsust, et ma vangi ei sattunud. Palja juhuse tõttu ei sattunud. Minu sirgjoonelisuse ja leppimatus juures oleks see või-

nud iga hetk juhtuda. Aga mina olen vanglatagi kannatustekarika põhjani joonud. »

«Jooge siis veel,» ütles Guljajev Krutilitšile viinalalades.

«Ironiseerite?» nähvas Krutilitš vastu. «Te ei meeldi mulle, Guljajev.»

«Teie mulle ka mitte, Krutilitš,» vastas Guljajev.

«Aleksander Lvovitš!» tõusis Orleantsev püsti. «Olge seltsimees Krutilitši vastu suuremeelne. Tema elu on tõepoolest raske olnud ning on samuti solvangute armastest ja vorpidest kirju. Seltsimees Krutilitš on stoik. Ta on tugev inimene, väsimatu otsija, ta saavutab oma eesmärgi. Teen ettepaneku juua seltsimees Krutilitši, tema rahutu, otsiva mõtte terviseks!»

Guljajev ei puudutanud oma klaasi.

«Kallis Vitja,» sosistas ta Vitalile. «Mulle näib, et ma tõin su asjata siia. Andesta mulle, vanale tolale.»

Vitalile samuti ei meeldinud seltskond, need kurjad, solvunud ja lärmakad inimesed, kes midagi otseselt välja ei ütelnud, vaid rääkisid kõigest irvitades ja mõistu.

«Vahest laseme jalga?» vastas ta Guljajevile sosinal.

«Märkamatuult, ükshaaval,» soovitas Guljajev.

Olukord muutus seetõttu kergemaks, et Tomašuki jalast vaevatud Zoja Petrovna kurtis peavalu ja läks verandale. Guljajev läks talle järele.

«Kallis Zoja Petrovna,» küsis ta, «kas teil on siin mõni teine väljapääs, et ei tarviseks toast läbi minna.»

«On küll, mööda neid astmeid siit aeda ja sealt jalgväravast välja.»

«Imetore. Me tahame sõbraga taanduda. Oleme küllalt pidutsenud. Suurim tänu teile, veetsime meeldiva õhtu.»

«Miks te tõtt ei räägi, Aleksander Lvovitš?» vastas Zoja Petrovna kurvalt. «Näen ju väga hästi, et oleng ja seltskond teile ei meeldinud ning te olete rõõmus siit kiiremini minema saades.»

Guljajev võttis vaikides Zoja Petrovna kae ja surus vastu huuli.

«Kuid see ei puuduta teid,» ütles ta. «Teie olete võluv.» Verandale tuli Vitali.

«Tead mis, kallis sõber,» ütles Guljajev talle, «sa

minu ümber maja, katsu teiselt poolt esikusse pääseda, too palitud ja kaabud ära, ning me vabastame Zoja Petrovna oma seltskonnast. Toas läheb lahendamaks.»

«Miks te nii räägite, Aleksander Lvovitš?» ütles Zoja Petrovna. «Vitali Mihhailovitš!» hüüdis ta siis verandatrepist alla jooksvale Kozakovile järele. «Ärge muretseda, ma toon teie riided siia. Vabandage, Aleksander Lvovitš, ma käin ise esikus ära. Tema võib pimedas eksida.»

«Ja võtab valed kaabud? Võtab näiteks Krutilitši oma, kust see tüüp küll teile sattus? Nagu mulle paistab, on ta pane ja, vabandage jämedat väljendust, täitanud.»

Konstantin Romanovitš... Konstantin Romanovitš ei igauht aidata, kellele on kuidagi liiga tehtud otsiski teise üles...»

Ta lahkus ja tuli varsti Vitaliga koos tagasi. Vitali oli juba riides ja kandis käsivarrel Guljajevi palitut. Zoja Petrovna käes nägi Guljajev oma kaabut.

«Ega ma ära vahetanud?» ütles naine. «See ei ole Krutilitši oma, ega?»

Zoja Petrovna, vaatas kadedusega talle meeldivatele inimestele järele. Ta seisis seni trepil, kuni nende häält veel pimedusest kostis, siis väristas külmast õlgu ja läks lüppa tagasi.

«Partei õpetab meid, nii parteilasi kui ka parteituid, olema printsipiaalsed,» kõneles parajasti Orleantsev. «Ja kui teie, insener Vorobeinõi, tunnete endale sellega liiga tehtud olevat, et te ei saanud niisama kõrget töökohta, nagu teil enne arveteõiendamist teiega oli, siis peate sellest rääkima seal, kus vaja, aga mitte sellega alandlikult leppima.»

«Vaadake mis, Konstantin Romanovitš,» kostis Vorobeinõi. «Asja teeb keerukaks see, et ehkki mind küll amnesteeriti, siis parteisse tagasi ikkagi ei võetud. Ja nii kui sa seda nimetad, siis kõik, teate...»

«Taotlege ka parteisse tagasivõtmist! Mille taga asi seisab?» pahandas Orleantsev. «Kus teile ära õeldi? Tuleb minna edasi kuni Keskkomiteeni välja! Kas kuullete?»

Vorobeinõi vaikis.

«Ei tohi nii vaikida, see pole printsipiaalne,» lõpetas

Orleantsev. «Zojake,» pöördus ta Zoja Petrovna poole, «kuhu on meie külalised jäänud? Läksid ära? Inglaste moodi huvasti jätmata. Kenad inimesed, muide. Muusade teenrid.»

«Ma ei saaks ütelda,» sõnas Tomašuk, «et Guljajev oleks eriti meeldiv. Kust te ta välja otsisite, Konstantin Romanovitš?»

«Sealt, kust teidki, teatrist. Astusime Zoja Petrovnaga sisse ja tegime tutvust.»

«Ta on jõhkard, vana mats,» ütles Tomašuk. «Mul oli temaga vastik stseen. Ta rääkis mulle rahva ees jõeausi. Ma ei usu, et tutvus temaga teile suurt naudingut pakuks.»

Zoja Petrovna ei teadnud jälle, kuhu Tomašuki jalgade eest pääseda. Kui külalised olid lahkunud, rääkis ta sellest Orleantseville.

«Missugune lurjus!» vastas see muigega, millest oli alati nii raske välja lugeda, kas räägib ta tõsiselt või naljatleb. «Oleks kalunud talle vastu larhvi virutada.»

Zoja Petrovna asus lauda koristama ja tuba korda seadma. Ema ja tütar ei pidanud küll ööseks koju tulema, nad läksid ühe hea tuttava juurde öömajale, kuid hommikul pole koristamiseks aega, peab varakult tööle minema. Zoja Petrovna puhastas nuge ja kahvleid ning pesi nõusid. Orleantsev istus diivanil ja arutles, et halbu inimesi olevat maailmas üldiselt hulga vähem kui häid. Ja isegi see Tomašuk võivat suurepäraseks inimeseks osutuda, tema jalad ei andvat veel millegi kohta tunnistust.

«Inimene on juba kord nii ehitatud, Zojake. Ideaalseid inimesi pole olemas. Igaüks meist on ühest küljest hea ja teisest tingimata halb. Egas kriitikud asjata piisuta kirjanikke, kes loovad puhtaid, vigadeta, niinimetatud ideaalseid kangelasid. Need ideaalsed kangelased on vale ja vale eest kirjanikku piitsutataksegi.»

Zoja Petrovna mõtles ja ütles siis.

«Ei saa olla, ei saa olla, et kõigil inimestel oleks kaks külge.»

«On, Zojake, on. Igal inimesel on kas kaks, kolm viis või veel enamgi külge. Ja mida rohkem neid külgi, seda rikkam on iseloom, seda huvitavam. Aga muidu oleksid

hulk nagu ühe viitsaga löödud, nagu ühe paku peal painutatud. Missugune haal igavus siis küll ses issanda maailmas valitseks. Aga kas mäletad, mida Majakovski ütles: parem viina kätte lõppeda, kui et igavusse surra. Vola näiteks iseennast. Kas sa pead end heaks inimeseks?»

«Ei tea,» jäi Zoja Petrovna nõutult mõtlema. «Arvan, et ma ei ole teistest halvem.»

«Näed, kui ettevaatlik sa oma hinnangus oled? Ja misparast? Sellepärast, et sinagi pole laitmatu. Ka sinul on külgi, mis pole just kõige heledamad.»

«Ja mis siis!» Zoja Petrovna raputas uhkelt pead. «Mis sul järeldub?»

«Mitte midagi. Ei maksa ainult teistelt nõuda, mida endal ei ole — täielikku sarnasust inglisa. See tähendab seda.»

«Ma ei räägi endast, asi ei seisa minus,» erutus Zoja Petrovna. «Olen väike, tilluke inimene. Aga kui mõelda, et iga hea, suur inimene on ühtlasi närvi või koguni lurjus, mis sellest tuleks, Kostja? Meil poleks siis enam kellegi järgi joonduda.»

«Ja sa pead tingimata kellegi järgi joonduma? Sul on see vist pioneeriajast sisse jäänud: «Paremale joondul!» Aga seal paremal seisab mingi kolask, kelle ainsaks vooruseks on tema kasv.»

«Kostja,» ütles Zoja Petrovna abitult. Tal ei leidunud sõnu, väiteid ega tõestusi, kuid ta tundis, et õigus on temal, nimelt temal, aga mitte Orleantsevil. Mehel polnud õigus, ta eksis.

«Sa ütled enda hea olevat, aga sa oled kuril!» hüüatas Zoja Petrovna. «Oled kuri, kui sa kõigist nii mõtled.»

«Vaata, lapsuke...» alustas Orleantsev.

«Ma pole lapsuke!» hüüdis mehe üleolevast toonist solvunud Zoja Petrovna. «Mulle ei meeldi niisugused sõnad.»

«Noh, kui mitte lapsuke, siis kiisuke, nirgipojake, libuke, tuvike...»

Zoja Petrovna kattis kõrva kinni ja võttis käed ära alles siis, kui mehe huuled enam ei liikunud. Nüüd mees ütles:

«Asi ei seisa selles, vaid hoopis muus. Mina ei väida, et olen hea, sest ma tunnen ennast. Minus on halba ülearugi. Kujutada mind heana tähendaks petta mind ennast ja teisi.»

«Noh, aga kujutada häid inimesi halbadena on samuti pettus.»

«Häid inimesi ei ole, pole kunagi olnud ega tule ka liiall»

«Aga Lenin?!» See oli viimane, mida Zoja Petrovna oskas enda kaitseks ütelda.

Orleantsev vaikis kaua, nii kaua, et jõudis pika paberossi läita ja selle pooleni suitsetada.

«Sinuga ei saa vaielda,» ütles ta lõpuks: «Sina kasutad keelatud võtteid. See pole sportlik. Heidame parema magama. Jään sinu juurde. Väljas on vastik ja külm.»

«Ma teen sulle aseme,» vastas Zoja Petrovna, «kuid ise lähen sinna, kus ema täna ööbib.»

«Rumaluke,» ütles Orleantsev, haaras naise käe, pani ta enda kõrvale diivanile istuma ja hakkas suudlema tema laupa ja silmi ning silitama tema õlgu. «Rumaluke,» rääkis ta sosinal. «Juba oledki solvunud ja turris. Noh, mis tähtsust on kõigil neil lahkkelidel? Mis loevad kõik need väljamõeldud kangelased sinu kõrval, sa mu kuldne, ilus, õrn ja hell naine.»

Zoja Petrovna mõtles, et just niimoodi lööb kinnipüütud hiire kohal nurru nende punakarva kass. Tal hakkas endast kahju. Ta puhkes nutma, surus end selle nurru lööva mehe vastu ja embas kuumade, värisevate kätega tema kaela...

Hommikul ütles Anton Jegorovitš Zoja Petrovna kahvatut nägu nähes:

«Ma saadan teid õige puhkusele, kallid inimesed. Minu pärast kannatate siin juba kolmetoetkümnendat kuud. Kui mina pole käinud puhkusel, ei tähenda see veel sugugi seda, et teie ka peaksite minu kõrval istuma. Mina olen nomenklatuuritöötaja, teie aga reatöötaja. Esitage avaldus. Muretseme teile kuhugi tuusiku.»

«Ma ei taha puhkusele minna, Anton Jegorovitš. Makske mulle parem kompensatsioon välja.»

«Miks siis sedasi? Kas raha jääb napiks? Raske on üksinda perekonda ülal pidada? Jah, tont võtku, elu on

elu!...» Ta käis mööda kabinetti. «Kui lähete õige mehele, mis? Muide, mida see moskvalane, mõtlen Orleantsevit, teie ümber keerutab?»

Zoja Petrovna oli seda küsimust ammugi Anton Jegorovitši suust oodanud ja kartnud. Ta punastus, ja nagu vlimasel ajal ikka, jäi vait.

«Olge sissesõitnutega ettevaatlik,» jätkas Anton Jegorovitš. «Kes neid paganaid teab, kui kauaks ja kui lõulste mõtetega nad end siia ajavad. Puhub mõnusat juttu, sosistab meelitusi kõrva ja vaata, juba kahmab oma kohvri ja kaob kus seda ja teist. Töötajana paistab ta tark ja arukas olevat ning muidu ka pole mehel viga... Noh, hästi, hästi, nagu näen, panin teid punastama. Ma ei ütle enam midagi. Ainult vaadake mul ette, et pärast poleks nuttu.»

16.

Stepan Jeršov viibis juba neljandat päeva kodulinna. Ta pandi elama vanemate-kadunukeste vanasse savitarre, mis asus armsaks saanud kirsiaiate vahel. Puud seisis raagus, november jõudis lõpule, sügisvihmad uhtsid halastamatult savist maapinda.

Stepan käis harva kodust väljas. Uitas videvikus mööda peatänavat, nagu soninoka varjus peidus, kartis tuttavaid kohata. Kuid tuttavaid vastu ei sattunud. Rahvast liikus nüüd linnas hulga rohkem kui enne sõda. Puha noorus, poisid ja tüdrukud. Kust need küll kõik siia kokku on sõitnud? Või on nad sirgunud neist põngerjaist, kelle olemasolule Stepan enne sõda tähelepanugi ei pööranud. Peatänavad on lausa tundmatuseni muutunud. Ka uusi maju on hoopis rohkem. Need on ehitatud sõjas purustatute asemele. Ainult siin, aguli aiakeste vahel, näib kõik väliselt samasugusena, nagu ammu möödunud sõjaeelsel ajal, nagu polekski kahurite kõu kärgatanud selle maa kohal ega tallanud hitlerlaste diviiside saapad seda paljukannatanud maad.

Stepan läks alla mere äärde, sadamasse. Otsis siin kaua kahekorruselist telliskivimaja number neliteist. Kolm-neli kuud oli ta kunagi käinud mööda jäärakut

laskuvat rada siin selle maja juures, ent kui palju tundeid oli ta tundnud, kui palju mõtteid mõtelnud. Polnud enam olemas maja number neliteist, see oli kadunud, selle asemel lamas virnas vihmadest uhutud must kivi süsi; kraana kopp kaevas seda servast, haaras raudsesse kamalusse ja pikka kondist kätt välja sirutades ulatas kai ääres seisvale laevale.

Vahest oli heagi, et seda maja enam polnud. Kas Stepan olekski sõandanud siia sisse astuda ja tuttavale uksele koputada? Ta oleks kaugelt ümber maja ringi teinud ja siis minema läinud. Tema taskus, valge voodrini hõõrdunud vahariidest rahakotis säilis tsellofaani mähitud päevapilt; selle servad olid kulumisest pudenenud, alles oli ainult keskpaik — neu nägu, mille üksikuid jooni ainult tema, Stepan, suutis veel eraldada. Kuid ta eraldas neid hästi. Ta ei olnud suutnud neid unustada vangis olles ega hiljemgi, kusagil Nõukogude-maa viimases servas. See pilt oli teda saatnud läbi kõigi katsumuste. Tal polnud mingisugust lootust kohata seda, kes mõni päev enne sõda oli kinkinud talle selle pildi. Oli jäänud ainult sügav valu südamesse ja selle valu pärast ning mitte mingisugusel teisel põhjusel tuli ta nüüd siia, kus kord kunagi elas lõbus mustasilmne Olja Veitškina, kel olid nii õrnad, sametised põsed. Stepan teadis, et ta Oljat enam kusagilt ega kunagi otsima ei hakka. Tal oli jube mõelda, et võib teda leida... Ta otse kartis äkki Olja silmi näha ja kuulda tema haält, enkki soovis seda nii väga.

Stepan käis ka turul, sealt mäe otsast paistis oivaliselt kogu tehase, kõrgahutsenhist kuni valmistoodete laoni ja kauge kolmanda väravani. Neli kõrgahju seisis oma mustas raudrüüis ja vägilaskivris, neid peegeldas selgesti basseini roheline vesi, kus käisid sees mere tagant maaki toovad veolaevad.

Tehasesse Stepan ei läinud, ta ootas otsustavat jutuajamist vendadega. Kuid jutuajamist ei tulnud ega tulnud. Kui ta esimesel päeval kohale jõudis, võtsid kõik kolm teda jaamas vastu — küllap olid end ülemuste käest vabaks küsinud — surusid tal käsi, kallistasid, kuid rääkisid tühje sõnu, kuidas sõit oli läinud, kas ilm töötab vihma, ja muud säärast. Jaamast sõidutati ta

Platoni korterisse — selgus, et Platon oli isamajast lahkunud — ja kästi teetolm maha pesta. Ustinovna nuttis korval, käterätt käes. Istuti teed jooma. Olukord kujunes kuidagi piinlikuks, tema üksikõhustas laua taga teelusikat klaasis, kõik teised kohalolijad kas seisis tohuvas vaikuses ümberringi või käisid mööda tuba, tema jaoks ühtki sõna leidmata. Rahvast oli korteris palju koos. Ustinovna ütles nad kõik nende suguseltsi kuuluvat, kuid Stepan ei tundnud selles suguseltsis paljusid. Küllap oli pärast sõda tema eemalviibimise ajal sugulasi juurde siginenud: kes läks mehele, kes võttis naise, kes sündis juurde.

Pärast kõneldi tema elukoha kindlaksmääramisest. Lga tal midagi vana isamaja vastu ole? Mis tal saigi vastu olla? Oli ta ju enne sõda kakskümmend kolm aastat seal elanud.

Ohtu eel helistati takso välja ja sõidutati ta siia kirsi- aedade keskele. Dimitri ütles, ta elavat siin koos Andreiga, sõjas tapetud Ignati pojaga. Andrei ema olevat ühe majoriga Kaug-Itta põgenenud, kui osa Jeršovide perekonda Uraali evakueeriti. Nii kadusid Andrei emast igasugused jäljed. Andrei elavat kõrvaltoas, Dimitri ise suures kambris, mille aknad olid nii vastu tänavat kui ka aeda, ja kolmas toapugerik jäävat Stepani täielikku käsutusse.

Tegelikult aga jäi talle terve maja. Dimitri sõitis tolsamal õhtul vendadega koos minema ega tulnudki tagasi. Eile kadus ka Andrei. Stepan oli jõudnud tähele panna, et see vennapoeg, keda ta kõhna poisipõnnina maletas, oli tugevaks, laiaõlgseks ja pikaks noormeheks sirgunud, ning ilusaks, ehk küll temagi kõrval peast cemale hoidusid. Oma jutu järgi olevat tal kahekümne viies eluaasta käes. Selgus, et ta on juba tehnikumi lõpetanud ja töötab kõrgahjutsehhis meistrina.

Andreiga õnnestus Stepanil siiski kõnelda. See sündis üleeile. Andrei oli tulnud tehasesest töölt ja pesi end paljas trikoosärgis köögis kätepesunõu juures, hõõrus kausi kohal maha kõrgahju sööbivat nõge. Stepan seisis ukseaval. Andrei vastas Stepani küsimustele vanuse ja tööala kohta vastumeelselt ja pooltusaselt, sarnanedes sel momendil oma onu Dimitriga. «Küllap vist oled kõva

töömees, eesrindlane?» küsis Stepan kinnituseks. «Kas aumärke ja ordineid ka on?» — «Mis ordineid siin saab olla?» kostis Andrei rätiga kaela kuivaks nühkides. «Juhtus avari, farm lendas välja. Nüüd jääme teistest maha. Oleme mahajäänud jaoskond Igaüks, kellel aga viitsimist, see söimab. Kolm korda kirjutati sellest ajalehes.» Stepan oli imestunud. Tal oli juba ammu kujutus tekkinud, et kõik need, kellega polnud juhtunud seda, mis temaga juhtus, sammuvad elus vaevata edasi, olles selle hüvedest üle kilvatud; et vabaduses on kõik aina eesrindlased, lööktöölised, ordenikandjad, laureaadid, deputaadid ja delegaadid; et siin on kõik rahuldatud ja õnnelikud, kõigi on lobus ja mõnus elada. See polnud esimene kord pärast vabanemist, kui ta kuulis inimlikest lahkkelidest, mis ka vabaduses aset leiavad, kuid ta ei suutnud sellega kuidagi harjuda ega mõistnud korraga, kas talle räägitakse tõtt või tehakse nalja. «Kuidas siis sedas?» küsis ta. «Miks te siis lasksite avari, sündida?» — «Kontrolisime halvasti,» vastas Andrei uldsõnaliselt.

Hiljem hakkas Andrei ise Stepani küsitlema: «Kus te sakslaste juures olite, missugustel rinnetel?» Stepan algul ei mõistnud, milleks neid teateid vaja. Kui aga Andrei lisas: «Ega te juhuslikult Belgorodi all olnud?», sai ta aru, et Ignati poeg tahab teada, kas tema, Stepan, ei tulistanud oma lihast venda, Andrei isa, kes Kurski kaarel langes. Andrei vaatas kõrvale ja nõõpis särki kinni. Kuid Stepan nägi, missuguse pingega noor-meis küsimusele vastust ootas. «Ei,» kostis Stepan, «sinna ma ei sattunud. Seal mind polnud.»

Pärast vestlust Andreiga mõistis Stepan, et kogu perekonda erutas mõte: kui kaugel ta vaenlase teenimises oli läinud; lühidalt, kas ta Vlassovi reeturlikus väes teenides oli omaste verd valanud? Just neile küsimustele vastama oligi ta end viimastel päevadel ette valmistanud. Kuid keegi peale Andrei polnud neid talle esitanud. Vennad, kord üks, kord teine, siis kolmas, ilmusid nende päevade jooksul vanasse tarre ainult kümneks-viieteistkümneks minutiks, pärisid, kas ta midagi vajab, ja lahkusid. Eile, laupäeva õhtul, oli Dimitri sin, seisis väravas ja ootas, kuni ilmus keegi

naime, rääkis temaga ligi pool tundi väljas, viis ta siis minema ega tulnud ise ka enam tagasi. Stepan tundis end süüdlasena, ilmselt segas ta teiste kohtamist.

Lõunatamas käis ta kaubajaamas raudteelaste sööklas. Hommikuti ja õhtuti keetis ise teed ning jõi seda leiva ja vorsti kõrvale. Kui juba rääkida sellest, mida ta vajab, siis mõistagi mida — inimlikku sõna, mis tema üksioleku lõpetaks, mis teda omaste juurde kutsuks. Tema ei saanud ise esimesena nende juurde minna, ta ei tundnud endal selleks õigust olevat. Ta ootas, et nad kutsu teda kutsuvad.

Pühapäeva õhtul see viimaks siis sündiski. Väljast plinedusest kostis mehesammude rasket müdinat, väravas koputati. Tulid kõik kolm. Asetasid lauale kaks pooleliitrit viinapudelit ning heeringa-, singi-, soolatud tomati- ja kurgipakid. Dimitri otsis puhvetikapist taldrikud ja klaasid.

«Mis siis ikka, Stjopa, istume lauda ja teeme paar napsi,» ütles Platon Timofejevitš tooli lähemale nihutades. «Sa pole ammugi vendadega koos istunud.»

Kandilised klaasid valati täis, kõik löid kokku, ütlesid: «Jääme terveks», kuid ükski vendadest ei joonud, ehkki üks tõstis viina suu, teine nina juurde. Klaasid pandi puutumatuks lauale tagasi. Stepan nägi seda. Tema suski rüüpas oma klaasist veidi ja hammustas kurki peale.

«Stepan,» ütles Dimitri äkki otsekoheusega, mida Stepan juba lapsepõlvest saadik tundis. «Ei meie ega sina ole diplomaadid. Lase kõik lõpuni kuulda. Kuidas sa niisuguse eluni jõudsid?»

«Mõistad, Stjopa,» lisas Jakov Timofejevitš, «kuni sa olid kusagil seal, olid iseenda peremees, nii-öelda omaette ühik, kes täielikult enda eest vastutab, polnud sul teiste ees mingisuguseid kohustusi. Nüüd oled kodukohas tagasi, elu aga on nii seatud, et kui erakuna sa ka ei elaks, kuidas sa ka rahvast.eemale ei hoiduks, oled sa tema, rahva silmis meie perekonna liige, meie vend, ja seda nõõri ei suuda ükski jõud puruks rebida. Uhe sõnaga, oleme inimeste ees alati sinu eest vastutavad olnud ja jääme selleks ka edaspidi. Seepärast tahaksimegi kuulda...»

Leidmata sõnu, mis täpselt väljendaksid seda, mida vennad Stepaniga juttu ajades kuulda tahaksid, nipsutas Jakov Timofejevitš sõrmi. Platon Timofejevitš noogutas nõusoleku märgiks. Dimitri istus liikumatult, asetades lauale suurte tugevate käte küünarnukid.

Pikkamööda, ent visalt tungis Stepani kehhä, tema rinda ja jalgadesse tarretuse jahedus. Stepan oli ammugi seda jutuaJamist oodanud, kuid ta polnud sealjuures kujutlenud, et nii hirmus on oma vendi palgest palgesse kohata. Seal, kaugel kodukohast ja neist kolmest mehest, kellega ta sarnanes näojoontelt, silmadelt, käeliigutustelt ja kõnnakult, oli ta pärast sõda mõnigi kord seisnud kohtu-uurijate, ametiisikute ja kohtunike ees, kes mõistsid karmi kohut; tema, Stepan, oli möödunud aastate jooksul kõik läbi teinud. Kuid eales polnud ta niisugust hirmu tundnud nagu sel öhtul. Kohtunike ees seistes ja nende küsimustele vastates teadis ta, et kui karm kohtuotsus ka iganes tuleks, ei ole see ikkagi tähtajatu, karistusel on ikkagi oma määr. Vendade kohtuotsus aga tuleb igavene, tähtajad ega määrad seda ei piira, see kehtib surmani.

«Jutusta, Stjopa,» kuulis ta Jakovi häält. «Mida pead vajalikuks, seda ka jutusta.»

Mida pead vajalikuks... Kui palju kergem oleks olnud kohtu ees seista. Konus maäras ise, mida oli vaja rääkida, kohus esitas küsimused ja Stepan vastas neile. Siin aga... Siin pidi ta oma südame jäägitult tühjaks puistama. Oskas ta seda nii teha, et vennad teda mõistsid, võis kohtuotsus tema kasuks tulla, kui ei, oli kõik igaveseks otsas. Teist niisugust jutuaJamist polnud tal enam oodata.

Mida siis jutustada, kust alustada? Stepani mällu kerkis ere sügispäev. Tema, kommunistlik noor, kes oli esitanud parteisse astumise avalduse, oli kutsutud tehase parteikomiteesse. Komitee sekretär kõndis mööda tuba, kabuur vöö. «Jeršov,» ütles ta, «sind ja insener Vorobeinõid saadetakse parteikomitee liikme, meister Vassilenko käsutusse. Tunned teda, ta on kõrgahjutsehhist? Teile usaldatakse vastutusrikas operatsioon. Sinu ülesanne on see esimene parteiline ülesanne. Missuguse autoga sa sõidad? MK-ga? Võta sõidu-ZIS. Tegutsege!»

Kõrgahjuinsener Vorobeinõi, kolmekümne viie aasta vanne, kes juba pool aastat kasvas vurrusid, millega ta oma suurt ripakil ninajõmakat tasakaalustada püüdis, oli samuti siin. Kõik kolm, Vassilenkoga koos, läksid kõrgahjutsehhi kontoris. Seal võttis Stepan osa operatsiooni väljatöötamisest, mis nägi ette valuahjude õhkulaskmist, kui selgub, et nõukogude väed linnast lahkuvad. Paljud tehase töölised, laadinud seadmed ešelonidesse, viibisid nüüd juba ammu kusagil itta viival teel. Sinna oli siirdunud ka vend Platon. Vennad Jakov ja Ignat olid võetud sõjaväkke. Kuid tehases käis veel palju rahvast, kes harjumusest, kes sellepärast, et kuhugi mujale polnud minna. Nii käisid siin ka Stepan isa ja Dimitrist vend. Valtsid seisid, ka mitu martäänahju oli kustunud. Ainult kõrgahjud töötasid lakkamatult, nemad ei kustunud ilal, nad ei tohtinud kustuda.

Oli päikesepaisteline päev, kui tehase maa-alale hakkas langema ja siin lõhkema saksa suurtükimürske, kui inimeste, autode ja hobuveokite voog pikki merekallast itta steppidesse paiskus.

Vassilenko, Vorobeinõi ja Stepan täitsid oma ülesande. Nad viisid rivist välja kõik keerukad seadmed, mis kõrgahjusid õhuga toitsid. Nad tegid seda parajasti siis, kui saksa tankid tehase ees asuva silla juurde jõudsid. Tuli viivitamatult ära sõita. Kuid nüüd selgus, et Vorobeinõi oli kuhugi kadunud. Joosti sinna-tänna, meest polnud kusagil. Siis otsustas Vassilenko: «Me ei jää ootama. Ta ise on süüdi. Läki autosse.» Stepan istus rooli taha, vajutas starterile, mootor vaigis. Ta tõstis mootorikatte üles. Sõita ei saanud, keegi oli küünlad välja keeranud. Vana valvur astus ligi: «Teie insener tuhnis siin midagi. Praegu just jooksis silla ja otsemaid mootori kallale. Ega mina teadnud, mis asjad teil ajada, mõtlesin, et nii ongi vaja.»

Auto valati bensiiniga üle, pandi põlema ja asuti mööda merekallast itta taganevas rahvamurrus jalgsi teele. Pommilennukid pommitasid, hävitusslennukid tulistasid kuulipildujaist ja suurtükkidest, tankid jähtasid...

Ei, seda polnud mõtet vendadele jutustada. Vaevalt ka ootasid nad jutustust sellest, kuidas tema, Stepan,

Punaarmee ridades Rostovi all, Kubaanimaal, Mineralnõje Vodõ all ja Põhja-Kaukaasia mäekurudes võitles.

«Noh, kas siis jäämegi tumma mängima?» ütles Dimitri küünarnukke laualt võtmata.

«Lõin araks,» ütles Stepan ja tundis üle kogu keha külmavärinaid jooksmas. Kohtus jutustas ta, kuidas nende rood ümber piirati, kuidas neil polnud võimalik enam kuhugi pääseda ja padrunid otsa said — see kõik oli tõsi, nii see just oli olnud. Kuid seal temalt ei küsitud, mida ta sel päeval tundis, mida läbi elas. Siin ütles ta esmakordselt need sõnad valjusti välja: «Lõin araks.»

«Võib-olla tõstsid käedki üles?» sirutas Dimitri end toolil.

«Tõtsin küll.»

«Siis sa pole Jeršov! Sa oled, tead, kes ... sina ...»

«Oota,» peatas Dimitrit Platon Timofejevitš. «Sa olid ehk haavatud?» küsis ta Stepanilt.

«Ei, olin terve.»

Jakov Timofejevitš tõmbas taskust sigaretipaki, Platon Timofejevitš ja Dimitri sirutasid selle poole käe. Tehti suitsu.

«Ja mis edasi?» lausus Platon Timofejevitš. «Tõstsid käed üles, sind võeti vangi, pandi sulle hitlerlase sinel selga ja aeti omi tulistama? Aga sinu isa sel ajal ei lasknud vaenlasel meie ahjust metalli saada. Sinu isa ei tõstnud käsi üles, võitles, kuidas aga suutis, viimse hingetõmbeni.»

«Näe, kuidas nad Dimitri ära moonutasid,» ütles Jakov Timofejevitš. «Ta oli alles päris nooruke. Nad lasksid ju poisi maha.»

Stepan vaatas kõõrdi Dimitri rikutud näkku.

«Ignat hukkus ... Ljonja ja Valeri ...» lisas Dimitri.

Stepanil oli üha kõhedam olla. Lõug hakkas kiiresti ja tagasihoidmatult värisema, hambad plõgisesid suus. Ta tantis paljugi ütelda, kõik ära rääkida, kuid ei saanud kolmegi omavahel seotud sõna suust. Vaikis ja ühmatas aeg-ajalt.

Viimaks ei kannatanud pinget välja, haaras kellegi täis klaasi, viina läigatas põrandale ja pükstele, tõstis suu juurde ja jõi suurte söömudega tühjaks, nagu oleks see vesi olnud.

Keegi ei lausunud selle kohta sõnagi. Stepanil hakkas kergem, külmavärinad lakkasid.

«Jah, olen lurjus,» lausus ta kiirustades. «Sülitage mulle näkku, mina pühkima ei hakka, kannatan kõik välja. Uskuge ainult üht: mina omade pihta ei tulistanud. Meist ei tulnud sakslaste juures midagi välja, me polnud sõjavägi, vaid rämps. Meid aeti mööda tagalat ühest kohast teise, sunniti käimlaid puhastama ja lõpuks saadeti võitluskõlbmatutena laiali. Olen vastik inimene, olgu, kuid omaste verd minu hingel ei lasu. Ma ütlen, ei lasu, ei, kas kuulete? Keegi ei suuda mulle niisugust karistust välja mõelda, millega ma ise end nuhtlen. Ma ei leia rahu, kusagil ei leia, isegi unes mitte.»

Vennad kuulasid tema karjatusi ja pahvisid suitsu, aeg-ajalt üksteise sigareti otsast tuld võttes.

«Keegi teist ei tea seda, mida mina tean. Kas teie teate, mis hind on sellel, kui sinu õlg tunneb omade õlga? Teil on see igapäevane asi. Pole midagi hirmsamat, kui minna omadega mitte õlg õla kõrval, vaid rind rinna vastu. Kui saaksin praegu nagu teiegi õla vastu omaste õlga suruda, ma elaksin või leivakoorukesest.»

«Aga miks sa nii arvad, et me selle täit hinda ei tea?» küsis Dimitri. «Seepärast me ei läinudki omadega rind rinna vastu, et teadsime alati, mis maksab ustavus kodumaale ja perekonnale ... Seepärast ära pea meile loengut. Sinu teadust me pole õppinud ega hakkagi õppima. Sina oled nagu varblane. Lugesin kord kusagilt raamatust, et see linnuke olevat kosmopoliit. Tema kodu olevat kõikjal, kus aga tortu leiab, kus aga endale palakese nokka saab.»

«See pole õige,» ütles Stepan. «Pole õigel»

«Kui see poleks õige,» jätkas Dimitri, «miks sa siis omade juurde ei püüdnud pääseda, nagu teised seda tegid. Kas või küünte ja hammastega oleksid pidanud end vabadusse kraapima ja närima. Kas vähe oli niisuguseid, mis? Nad löid hitlerlikes laagrites põrandaaluseid organisatsioone, purustasid elektriga laetud traadid ja läksid partisanideks. Sealgi avaldus nende bolševistlik kangelaslikkus. Kas me siis sellepärast sinu üle kohut mõistame, et sa vangi langesid? Noh, löid araks,

mis sinna parata, igaühel on oma vastupidavuse kraad. Ei, teise asja pärast, selle parast, et sa vlassovlaseks hakkasid, kuluks sulle vastu vahtimist virutada.»

«Stepan, Stepan,» alustas ka Jakov juttu. «Seleta meile ära, mis tähendab «lõin araks»? Kuidas sa araks lõid mille või kelle ees?»

«Ma nägin automaatide suudmeid, nägin, kuidas nad oma mustade avadega mulle otse südamesse vaatasid...»

«Ja tõstsid käed üles?» lisas Dimitri raevukalt. «Millele sa küll sel hetkel mõtlesid?»

«Sellele, et tahan elada! Just sellele!» hüüatas Stepan. «Tahtsin elada! Mõtlesin, et vahest rabelen kuidagi välja, kui kohapeal maha ei lasta. See pole ikkagi lõpp. Mine tea, mida kõike võib juhtuda.»

«Stjopa,» ütles Platon Timofejevitš ja raputas ette heitvalt pead. «Igas võitluses maksab üks seadus. Kui reedad kaaslased, et oma elu või heaolu päästa, siis võid seda elu elada ainult kaaslaste vastu võideldes. Siin kesktööd ei ole. Emb-kumb, kas pead vastu, siis seisad kindlalt lõpuni, elavana, surnuna, või murdud kord ja siis murdud aina edasi. Kas mäletad, Jakov,» pöördus ta Jakov Timofejevitši poole, «kahetekümne kuuendal või seitsmendal aastal, meie olime siis alles parajad poisid kommunistlikud noored, oli Juzovkas komsomoliraku sekretäriks Ljoša Krasnobajev?»

«Ei ole nagu mees,» vastas Jakov Timofejevitš.

«Secsama Ljoša oli meie poiss, töölisperekonnast, aga trotskistid painutasid ta oma kanna alla. Lõi ka araks. Ja millest poiss kohkus? Sellest, et leidis käputais kiskorisid. Need kukkusid meid, bolševikke, kritiseerima ja koosolekutel materdama. Eks tema jälle mõtles, kui nad nii kõvasti lõugavad, küllap siis nende pool võidab, et võim on nende, ja hakkaski, lolipea, nende ees pugema. Mida enam edasi, seda rohkem. Ja lõpuks jõudis oma pugemisega nii kaugele, et hakkas veelgi aktiivsemalt tegutsema kui need sulid ise. Sõitis siis meile oblasti-komiteest või kubermangukomiteest, nagu tollal nimetatati... näed, Jaša, minulgi hakkab meelest ära minema, kuidas see täpselt oli... Sõitis, jah, kohale üks kange noormees, seda ainult mäletan, et kutsuti teda samuti

Alekseiks, aga mis perekonnanimi või ametikoht tal oli, andke andeks, enam ei mäleta. Noh, läksid nad siis rabinale kokku. Kohalesõitnud Aleksei hakkas kiskakõrile pihta andma, meie Ljoša aga vastu, tema ei lubavat kellelgi meie juures käsutada, siin olevat tema juht. Siis kohalesõitnu kiitis talle, et kas ta teadvat ka, missugune juht temast on saanud? Kikivarvul jooksvat ta märatsevale koerapoegade ees ja vaatavat veel tagasi, kas ikka ei oleb nii, nagu neile meeldib; ta lipitsevat nende ees ja ootavat nende käteplaksutusi, rõõmustavat, tola, kui need teda kiidavad. Meie Ljoša ei saanud mõhkugi tarbimaks, muutus veel meeletumaks, mässis end järjest rohkem sisse ja lõpuks jõudis nii kaugele, et enam tagasi ei tulnud... Ütleme, et ta oleks meie juurde tagasi tulnud?... Aga kas oleksime saanud teda uskuda? Ei, kallid, sest poleks midagi välja tulnud!... Pärast kui valasime kogu selle raba ära, vaigistasime ja taltsutasime neid, keda oli vaja. Ljoša uued sõbrad jätsid ta maha, mida võis ette arvata, ja ta jäi ühtlasi rahva palge ette. Küllap ta näris kahetsusest sõrmi, et oli polutikas nõnda vaaratanud, istus üksi oma urus nagu loopaorav ja näris sõrmi»

Platon Timofejevitš keerutas laual viinaklaasi, kuid jättis selle sinnapaika ja asus soolatomatit sööma.

«Kuhu sa tööle lähed?» küsis ta.

See argipäevane küsimus viis Stepani lõplikult segadusse. Ta ei teadnud, mida vastata.

«Mis siin pärida ja arutada,» ütles Dimitri. «Eks ta lahe tehasesse, kuhu mujale.»

Vennad lahkusid pärast kella kahte öösel. Stepan saatis neid jalgväravani ja kuulatas kaua samme, mis pilkases sügispimeduses järjest vaiksemaks jäid. Siis tuli tuppa tagasi, heitis pilgu puutumatule klaasidele, kustutas tule, viskus riietes voodisse ja seadis käed pea alla. Vana pommidega kell tiksus, akna taga mihises tuul raagus kirsipuudes.

Tuli meelde isa Timofei Ignatjevitš. Tuli meelde nii-sugusena, nagu kujutati teda ajalehe esiküljel kuu või paar enne sõda, kui vana kõrgahjumeest Lenini ordeniga auustasid. Stepanile viirastus, nagu ilmuks toapimedusest esile isa kortsus, merevahuvalgete vurrudega

nägu – neile kõrgahju kuumus peale ei hakanud – ja nagu vaataksid isa tumedad silmad, mille eest pole kusa-
gil pääsu, talle otse südamesse.

17.

«Seltsimehed, kas me tahame või ei, me peame ikka selle küsimuse juurde tagasi tulema.» Tšibissovi laski pilgul üle oma kabinetti kogunenud inimeste käia. Põlva laua ümber ja seinäärsetel toolidel istusid tsehhilised, meistrid, peainsener, peametallurg, peatehnoloog, peamehaanik, tsenhide parteiorganisatsioonide sekretär ja ametiülingutöölajad. «Küsimus on selline,» jätkas ta, «et juba ministeeriumist helistatakse. Siin peab järele mõtlema, seltsimehed. Võib-olla me omal ajal eksisime, lasksime ennast koondamistest ja reorganisatsioonidest niioelda kaasa kiskuda ja andsime remonttööd asjata mõnele tsehhile üle. Võib-olla on seltsimehe tehnikumist, insener Krutšitšil, õigus. Katsume nüüd asja uuesti läbi arutada, rahulikult ja ilma ülepakkumisteta. Ma vaatasin tunamulluseid dokumente ja protokolle... Siis olime peaaegu kõik remonttööde deksentraliseerimise poolt kõrgahjutsehhis. Kuid aeg sammub edasi ja teeb oma parandused. Aja kontroll on kõrgahjutsehhis eksimatult kontrolli. Kas meie meetod on sellele vastu pidanud või ei ole? Võib-olla peame siiski vana juurde tagasi pöörduma? Meil juhtub sageli ka nii, et viskame ilma tõelise põhjusega minema selle, mis on vana ja arproovitud, mis on katsumustele vastu pidanud, ja kuulutame minemaviskamise juba omaette uuenduseks.»

«Vastupidist juhtub sagedamini, Anton Jegorovitš,» ütles peainsener. «Vanast hoia kinni, aga uuele leed ei anna.»

«Täiesti õige, ei vaidle vastu. Kuid juhtub ka nii, nagu mina rääkisin: laseme end kaasa kiskuda põhjendamatuist ümberkorraldustest. Kes soovib sona?»

«Anna mulle sõna, Anton Jegorovitš!» Platon Timofejevits tõusis, läks direktori laua juurde, tõmbas peoga üle vurrude ja kõhatas. «Vaadake, seltsimehed, esimene sõna pean ütleva mina, ja mitte keegi muu. Mispärast

et mina tegin esimesena meie kõrgahjutsehhis remondi- ja montaažitsehhis teenetest aru. Nagu kõigil teada, toetas mind tollal nii tsehhilised kui ka kogu kollektiiv, mis siin rääkida. Missugused olid siis meie põhjendused? Kui mõni on unustanud, on meelde tuleb. Meie lähtusime oma kaalutlustest sellest, et kõrgahjud on muutunud keerukamaks, kui nad olid, et meie tingimustes, kus iga tund on kallis, peab remontima vaid kiirmeetodil, aga seda teevad ainult need, kes on huvitatud kõrgahju suurest tootlikkusest, sellest, et seisakud oleksid võimalikult lühiajalised ja metalli saaks võimalikult rohkem. Aga keda see kõige rohkem huvitab? Eks kõrgahjumehi endid. Ja elu on näidanud, et meil oli õigus, seltsimehed. Me ütlesime endale, et montaažitsehhis abist lahti ja teeme nüüd ise kõik remondi kiirmeetodil ning ahjude tööd katkestame. Me tuleme sellega toime ka kõige raskemais olukorras. Mispärast? Sellepärast, et kõrgahjutööline on oma ahju nagu iseennast. Aga kas remondi- ja montaažitsehhis tööline saab seda nii põhjalikult tunda? Ei, ei saa. Ja üldse on meil nüüd kõik muutunud. Näiteks tehnikum vastutuse puudumine... See on täielikult likvideeritud. Kuidas varem oli? Varem oli nii, et kui midagi rikkus, siis kõrgahjutöölised tegid suitsu ja ootasid, kuni remondimehed kohale tulevad. Mehhanismide remontamine ei mõeldud, polnud meie asi. Aga nüüd? Nüüd esitatakse aastas sadu ratsionaliseerimisetepanekuid, arukaid ettepanekuid. Siin on kõik juhtivad seltsimehed koos ja nad ju teavad, kui palju ettepanekuid on tehtud tootmisse rakendatud ja missugust majanduslikku kasu see annab. Kuidas oli remondi- ja montaažitsehhis? Mul näiteks on mees, et siis oli kuradima palju paberimaarimist. Iga töö kohta koosta aruanne. Mis siin rääkida! Mina isiklikult arvan, et meil on õnnestunud mungisugust põhjust tsentraliseerimise juurde tagasi minna.»

Platon Timofejevits läks oma kohale tagasi ja kõhatas jälle rusikasse.

«Jeršovil on paljuski õigus,» võttis sõna peainsener. «Kunagi kolmekümnendatel aastatel, kui olime alles üheksa – ma mõtlen meie metallurgiat – ja vägagi

noored, ei osanud me veel seadmete kasutamist õigesti korraldada. Kogu meie tähelepanu oli keskendatud uue ehitamisele. Seadmed töötasid meil kulumiseni. Tõllal, jah, oli remonttööde tsentraliseerimine hädavajalik. Seda nimetati «puhmassüsteemiks». Need «puhmad» olid omal ajal progressiivne algatus. «Puhmassüsteemi» juures loodi vajalikud tingimused profülaktikaremontide organiseerimiseks, sest need määrati peamehaaniku tsehhide töögraafikuga kohustuslikult kindlaks. Aga edasi? Edasi meie kaader kasvas, kogemused rihkensisid, meie kõrganjutöölistest said oma ala suurepärased meistrid, kes püüdsid loomingu, loova töö poole. Siis muutusid «puhmad» takistuseks, piduriks. Jeršovil on täiesti õigus: kõige ohtlikumaks nähtuseks, mis on «puhmassüsteemile» omane, tuleb pidada seda, et mehhanismide ja seadmete talustamise loovast tööst ajutatakse välja meie peamine loov jõud, meie tööliklass. Ja mitte ainult tootmistsehhides, vaid «puhmassüsteemiks», kui paradoksaalne see ka ei oleks. Millele juhib palgasüsteemi «puhmas» töölisi? Halvale remondile, sest mida sagedamini üks ja seesama mehhanism murdub, seda rohkem võib remondilt teenida. See on kasulik. Aga kõik need tööd ei ole nii kasulikud, eriti need, mis nõuavad viimistlusi ja korrastusi»

Peainsener kõneles kaua ja veenvalt remonttööde decentraliseerimise kasuks kõrgajutsenis ja sellest, et sin paudub aus taganemiseks, kuna tulemused seni end õigastavad. Mis edasi tuleb, on isegi

«Aga võib-olla seisab asi hoopis selles, et meie remondi- ja montaažitsehh töötas halvasti, tsentraliseerimise põhimõte aga on õige?» ütles Tšibissoy mõtlikult

«Kõik võib olla,» vastas peainsener. «Kuid tulemused, tulemused on positiivsed. Sellest e. saa mooda minna»

Seejarel võtsid sõna tsehhilemad ja meistrid. Ka nemad eelistasid uut korda, mille kohaselt mõned tootmistsehhid ise oma jõududega remonttööd ära teevad.

Kui nõupidamine lõpule jõudma hakkas ja Tšibissoy juba sõnas: «Asi on selge,» palus sõna uus insener prahtehnoloog osakonnast. Paljud ei tundnud teda, seepärast nimetas Tšibissoy tema nime: «Insener Orleantsev.»

Orleantsev tõusis, heitis kohalolijatele targa ja väsinud

pillu, silus käega oma hõbehalle juukseid, neid sõrmede vahelt läbi lastes, ja ütles:

«Aga mulle näib, seltsimehed, et kui insener Krutilitš mones üksikasjas eksibki, on tal põhiliselt vaidlematult õigus. Meie plaanimajanduses, sotsialistlikus majandusmis tugineb rangele ja hoolsale planeerimisele, oleks kasitöönduslik algeline nokitsemine mitte ainult ohtlik, vaid lausa naljakas. Need on ju anarhia elemendid, see viib ju tagasi, mitte edasi. Nii võisid organiseerida remonttööd eraettevõtjad, kapitalistid, mitte aga meie. Tõsi, pabereid on vähem, võib-olla pole koguni ühtki paberilipakat. Tõsi, töölisel võtavad remondist loovalt osa, sest nad on huvitatud selle tähtaja lühendamisest. Kuidas see aga välja tuleb, seltsimehed? On tekstiiliäriid, kus kauplemine käib loosungi järgi: õmmelge ise. Nemad lõikavad riide lahti, ostja aga mingu koju ja õmmelgu kokku, nagu oskab. Ja ta õmbleb midagi niisugust valmis, et jube vaadata. Rätsep-spetsialist teeb mõistagi paremini. Eks ole? Ommelge ise, remontige ise, mida see tähendab? Diletantsust ja muud ei midagi. Millest annab tunnistust äsjane avarii kolmanda ahju juures? Just sellest. See on diletantsuse tagajärg, terava, vilunud, tõelise insenerisilma puudumise tagajärg.»

«Seal oli metallis vana pragu. Valupraak,» ütles Platon Timofejevitš.

«Võib-olla,» vastas Orleantsev tema poole pöördumata. «Ütleme, et oli. Kuid oleksid ahju korrasolekust, selle üksikosade ja seadiste remondi eest vastutanud mingisuguse vastutava organi spetsialistid, kelle kätte oleksid koondunud kõik tehase remonttööd, oleksid nad juba ammu leidnud viisi, kuidas kõiki seadmeid kontrollida ja taolisi pragusid äraõõstada. Nende käsutuses oleks vastav aparatuur. Nende mõte suunduks vastavaile otsinguile. Meie tehnika sajandil otsustab iga töö edu spetsialiseerumine. Peainsener rääkis siin loominguvaimustusest. Kuid lüürika kõlbab hästi värsitegemisel, loostust aga ei rajata lüürikale, vaid täpsele arvestusele ja organiseeritusele. Meil kõneldakse palju aparadi koondamisest, administratsiooni reorganiseerimisest. Ma pooldan niisugust reorganiseerimist, mis kindlustaks maksimaalse spetsialiseerimise. Ma kordan: olen kind-

lalt veendunud, et insener Krutilitšil on õigus. Oleks aeg remondimajandus tehases korda seada. Pole meil enam vaja igasuguseid koduküpsutatud kogemusi. Avarii kolmanda ahju juures sunnib meid väga tõsiselt selle üle järele mõtlema.»

Orleantsevi kõne viis paljusid segadusse. Tema kaalutlused ja väited olid veenvad.

«Kahju, et ettepaneku autorit siia ei kutsutud,» lisas ta istudes. «See pole just paris ilus.»

Tšibissovi koputas pliiatsiga mõtlikult vastu laua klaasi ja vajus mõtteisse. Orleantsevi väited remonitoõde tsentraliseerimise kasuks teda ei häirinud, kuid kolmanda ahju juures asetleidnud avarii meenutamine mõjas ebameeldivalt. Seda avarii pärast sai ta usnust kenasti võtta küll linnakomiteelt, kall oblastikomiteelt, küll ministriumilt. Ja ometi ei tähendanud avari sugugi seda, et tuleks tsentraliseeritud remondi juurde tagasi pöörduda. Insener Orleantsev eksis, ta oli kantseleimees, ei tundnud tootmist...

«Kuna kõrgist sõnavõtjaist ainult insener Orleantsev pooldas Krutilitši ettepanekut,» ütles ta, «siis vahest otsustame oma juurde jääda, seltsimehed. Kas kiidate heaks?»

«Kiidame,» ütles peainsener.

Nädal aega pärast nõupidamist ilmus tehasesse oblastiajalehe korrespondent. Ulakoolimärk kuuchõlmal, käis noormees kõrganjutsehhis ringi, kõneles meistrite, tööliste ja Platon Timofejevitšiga, ning uuris kolmanda ahju juures asetleidnud avarii põhjusi. Platon Timofejevitš näitas talle kinnitise kilde ja selgesti eraldatavat pragu metallis, ajakirjanik noogutas mõistvalt.

Korrespondent tuli ka Tšibissovi juurde, päris suu Krutilitši ja tema ettepaneku kohta andmeid.

Direktori kabinetist väljumisel kontas ajakirjanik Orleantsevit, kes oli Zoja Petrovnat tungivalt palunud teatada, millal vestlus kabinetis lõpeb. Orleantsev juhtis ajakirjaniku mööda pikka kōridori edasi. Nad käisid mitu korda selle ühest otsast teise. Orleantsev tegi ettepaneku:

«Siin on raske rääkida. Sõitke parem minu poole numbrituppa, elan võõrastemajas.»

«Minu maja asub otse võõrastemaja vastas,» ütles ajakirjanik.

«Siis on ju suurepärane. Astuge õhtul sisse.»

Õhtul jutustas Orleantsev ajakirjanikule oma tehase muljeid.

«Kas teate,» rääkis ta, «pärast Moskvat, pärast suurlinna avarust ja mõõtmel on siinset pimedat provintslikkust otse valus vaadata. Kõik on patriarhaalsed. Kõik on omavahel sugulased või vanad tuttavad. Kõik on vastastikku seotud ja kardavad üksteist puutuda. Mis kriitikat või enesekriitikat saabki siin olla? Selle pimeduse pärast peetakse vastutusrikkail insenerikohtadel puuduliku haridusega praktikuid, nii-öelda «saladuse ja usu hoidjaid», nagu Brjussov kirjutas. Mõned insenerid aga, näiteks Krutilitš...»

«Kas tunnete teda?» küsis ajakirjanik, millest Orleantsev võis järeldada, et seltsimees ajalehe juurest ilmus. «Tubli,» mõtles Orleantsev leidurist endamisi. «Juba tegutseb. Läheb sõjakaks.» Ta vastas:

«Mitte niivõrd Krutilitšit ennast, kuivõrd tema ettepanekut. Mõne päeva eest tuli mul selle pärast direktori juures nõupidamisel lahingutõ lüüa. Kuid, teate, sealset rinnet pole kerge läbi murda. Mõtlen, et tuleks Moskvasse ministriumi sõita ja seal printsiipiaalne jutt maha ajada.»

Orleantsev hakkas arendama oma tööstuse juhtimise reorganiseerimise plaane.

Ajakirjaniku ees istus suurte teadmiste ja avarate vaa-detega tark, tugev ja julge mees, kes võis ükskõik mille üle otsustada.

«Kui te õige võtaksite kätte ja kirjutaksite meile artikli,» ütles ajakirjanik. «Me aitame vormistada, kui teil sellega raskusi on.»

«Olen harjunud ise vormistama, kui teie väljendust kasutada,» vastas Orleantsev huiates. «Kirjutan üsna sageli nii ajalehtedele kui ka ajakirjadele. Praegu kavan-dan raamatut, midagi «Inseneri kirjade» taolist. Mul on rohkesti tähelepanekuid, igasuguseid huvitavaid kohtu-misi ja õpetlikke lugusid. Kunstilisusele ma ei preten-deeri, kuid loodan, et faktid ja mõtted peaksid lugejat

huvitama. Mis on igas kirjapalas peamine? Kaasaegsus, aktuaalsus. Kui tulistad, siis taba ka marki, eks ole?»

«Võib-olla annate meile raamatust mõne väikese katkendi?»

«See on tuleviku küsimus. Kui olen valmis kirjutanud, siis räägime. Aga kas me ei teeks ühe napsi, seltsimees korrespondent? Teie elukutse terviseks, näiteks. See on suurepärane ja õilis elukutse: seista alati tõe ja õiguse eest valvel.»

«Ei, ei, milleks sedal» Noor ajalehemees kolikus kogu ni «Ma üldse ei joo. Milleks sedal»

«See on kiiduväärt, täiesti kiiduväärt. Mis seal's ikka, soovin teile edu!»

Pärast ajakirjaniku lahkumist, kes oli temast täielikult võlutud, seisis Orleantsev kaua akna juures. Kuskil kaugel sadamatulede taga oli meri. Seal kostis ühtlast lakkamatut kohinat. Meri tormitses. Tuul peksis kõvasti vastu aknaklaasi. Orleantsev vahtis läbitungimatusse pimedusse, kuid talle juba nagu koitis midagi. Viimased paar aastat olid toonud talle rohkem kurvastust kui rõõmu. See rõhus pärast aastaid kestnud alalist edu ja segas elamist...

Kui kord mälestusi mölgutada, siis algas tema edu juba instituudis, vahest koguni koolis. Ta õppis alati eeskujulikult. Nii koolis kui ka instituudis kõneldi temast kui õppeasutuse ulkusest. Tal oli seda meeldiv kuulda. Ta harjus seda kuuma ega saanud enam leppida keskmise õpilase seisundiga. Et alati esimene olla, ei väsinud ta ööd läbi õpikute taga istumast ja kas või lakkimend neli tundi üleval olemast, et aga tunnis või eksamil oma kaaslasi ja õpetajaid hulgava vastamisega hämmastada. On täiesti mõistetav, et pärast instituudi lõpetamist võeti ta sedamaid rahvakomissariaati, selle eest hoolitses juba instituudi juhtkond. Rahvakomissariaadis ei töötanud ta kunagi ega suutnud nagu kord ja kohus välja panna, algas sõda ja ta läks mobilisatsiooniga rindele. Seal õppis mitu kuud kursustel, sai leitnandiks ja siirdus väeossa polgu suurtükipatarei rüütmikomandöriks. Siingi püüdis ta olla alati esimene, kõige esimene ja uletada kõike: hirmu, väsimust, igasuguseid raskusi. Aga suurlikiväelastel, kes oma kannutega rün-

dava jalaväe ahelike taga liikusid, polnud raskustest puudu. Kaks korda sai ta haavata. Mõlemal korral pöördus oma polku tagasi. Kord lahingus purustas patareid kaks vaenlase tanki. Ühest kahurist tulistas Orleantsev ise otsesihimisega. Pööras kahuritoru tanki poole ja tulistas. Temast kirjutati ajalehtedes, teda autasustati Punalipu ordeniga, ülendati vanemleitnandi auastmesse ja määrati patareikomandöriks.

Sel päeval, kui Punaarmee ületas sõjast ülesküntud, kas kätlevõidetud riigipiiri ja alustas lahingut võõral maal, oli Konstantin Orleantsev juba rindestaabi suurtükiväe juhtkonnas, üleni ordineis, alampolkovnik.

Pärast sõda tuli ta rahvakomissariaati tagasi, mis oli saanud ministriumiks. Tuli vormipluusis, kolm da ordenilinte rinnal. Ja siingi läks ta järsult märke. Tema ees avanes lai perspektiiv. Ta oli just ühe peavalitsuse ülemaks saamas. Ja sealt? Sealt poole ju kaugel ministrikabinetini ja ... Hing jäi edasistest võimalustest kinni.

Lollus, tühiasi segas kõik ära. Naine. Mitte see esimene, kes tal enne sõda oli olnud, see oli vaikne, korralik ja tagasihoidlik: sai oma alimendid ja kasvas kaht tüdrukut, tema tütreid, kes olid mõlemad juba üliõpilased. Segas teine, see, kellega ta rindel kohtus. Neid sidus raske armastus, sest naise mees oli kindral ja naine ei tahtnud sellest mehest kuidagi loobuda ka siis, kui juba armastas Orleantsevit. Kui palju oli enne ränki stseene, kuni Orleantsev lõpuks kindrali võitis ja tujuka kaunitari oma muldonni viis.

Ja seesamane naine vedaski alt, mida temast kuidagi ei võinud oodata ... Ministriumis ilmus suurte imestavate sinisilmadega nooruke naissekretär. Tema kulmud tõusid kaares ninajuurest näälekohtadeni ja kõik kutsusid teda Gazunjaks ning jätsid Gazunja tõelise nime Galina unarusse. Kaks aastat tagasi sünnitas ta Orleantsevile poja. Naine sai sellest kuidagi teada. Siit see kõik algaski. Sõjakas naine pöördus partei kontrollkomisjonini. Valas seal pisaraid, meenutas oma noorust ja avaldas teatud mõju. Tagasi tulles kuulutas: «Ma söön su parteist välja, Kostjake, selles ära kahtlegi. Minusugusega ei mängita, kallid. Ma ei tulnud selleks oma

Fedja juurest ära, et sa minu üle naeraksid. Sa tunned mind halvasti, sõbrake!»

Orleantsev käis läbi ühest instantsist, siis teisest. Temaga vesteldi, teda veendi, talle tuletati meelde, et tema ametikohal võib töötada ainult täiesti puhas, igas suhtes puhas inimene. Lõpuks avaldati vali noomituse. «Ei, ei,» ütles naine kodus. «Keegi kaitseb sind, Kostjake. Noomitusega sa ei pääse. Parteist soon su välja, välja parteist!» Naine tõestas seal kus vaja, et mees temaga koos elades käib endiselt Gazunja pool, ehkki andis parteibürool sõna Gazunjaga kõik suhted katkestada. Tõsi, ta käis kahe korral poissi vaatamas. Ta oli ikkagi selle poisi isa, tal oli ikkagi õigus teda näha. Või ei olnud? Oli või mitte, kes siin aru sai; mine sa tee seda tulvihasele naisele selgeks. «Kindraliproua», nagu Orleantsev oma naist nimetama hakkas, tegi hirmsat skandaali. Lärmakas ja segane lugu ulatus ministeeriumi kolleegiumini. Orleantsev viidi üle madalamale ametikohale. Ta elu oli tol ajal ärev, kuid naine ikka veel ei taltunud. Käis jälle partei kontrollkomisjonis ja kirjutas sinna.

Tagaastud jänesena ärahirmutatud ja vaevatud Orleantsev koguni rõõmustas võimaluse üle Moskvast lahkuda. Sõbrad toetasid teda: «Sõida, Kostja, kallis. See neetud eit pistab su nahka. Järele ta sulle muidugi ei tule, niisugune ta ei ole. Jäta kõik talle, korter ja asjad, küll siis rahule jääb. Sõida, kallis sõber, muidu võib tõesti kergesti juhtuda, et sind parteist välja heidetakse.»

Ta lahkus kurvana lootuste juhtumise pärast. Ainult see lohutas, et teda, ministeeriumis riikliku kooli läbi teinud eeskujulikke töötajat, võetakse tehases vastu nii, nagu ta on ära teeninud, ja antakse talle vastav töökoht. Edasi on juba tema enda mure. Tema oskab välja paista, oskab oma võimeid näidata. Perifeeria töötajate hulgas pole see eriti raske, igatahes kergem kui Moskvast. Ja kui sul on kord uusi teeneid, siis võid juba nii-öelda uuel alusel kodukolde juurde tagasi pöörduda. Eide skandaal on seks ajaks unustatud.

Nõnda oli ta mõelnud, niisugused olid ta arvestused. Aga siin, kurat võtku, oldi mingisuguse Platon Timofejevitsi küljes kinni, kardeti kedagi soojaks istunud kohalt

ära tõsta. Hea oleks asuda näiteks kõrgahjutsehh'i oobermeistri kohale. See on metallurgias auväärne koht. Sel-
tel kohal võiks särada, tuleks ainult tublisti töötada, tehnikas eeskujulik kord luua, kõik uuendused kõrgahjutsehh'is kokku koguda ja ahjude toodangut tõsta. Tema oskaks töötada, tema saavutaks, et tsehh tõuseks parimate hulka riigis, et kogu Nõukogude Liidust sõidaks alla kõrgahjutöölisi oobermeister Orleantsevilt kogemusi

oma. Just oobermeister peaks ta olema, aga mitte tehase administratsioonis tolknema. Tehases on iga ametikoht tootmistööalal väljavaaterikkam. Võtame näiteks peainseneri. Vastutus on tohutu, kuid sinu tööd võidakse üldse mitte märgata. Kui tehases on edu, siis pole sul sellega millegipärast üldse tegemist, aga kui moni äpardus juhtub, oled sina süüdi, iga tühise asja pärast saad sõimata. Aga oobermeister... Siin on teine lugu, tõsine lugu. Siin ei otsusta paberid, plaanid ega aruanded, vaid malm, metall, tööstuse aluste alus. Sinu töö on kõigile näha, sinu edu on vaieldamatu, kui sa aga metalli annad.

Jah, Orleantsevi silmapiiril koitis. Kui ei tahetud heaga, siis saab ka teisiti. Keegi ei luba neil veidrikel jalge alla tallata häid, tõelisi töömehi, kes on valmis mägesid paigast tõstma, ja mille nimel veel tõstma lõppude lõpuks? Üldrahvaliku ürituse nimel. See on ju selge, et kõrgahjud annaksid tema juhtimisel rohkem metalli kui puuduliku haridusega Jeršovi juhtimisel.

Orleantsev meenutas ebasõbralikult kõiki, kes teda sin linnas formaalselt, südametult olid vastu võtnud, nii direktor Tšibissovit kui ka mugisuguseid bürokraate parteikomiteest, kus ta oli kaebamas käinud, ja partei linnakomitee sekretäri Gorbatsšovi, kes talle osakonnainseneri kohta oli soovitanud. Imelik rahvas! Neil kõigil oli iga häda vastu üksainus imerohi: mine osakonda, sukeldu otse ellu, hakka alt peale. Nemad olevat talupojana ja töölisena alustanud, tulnud adra ja tööpingi lagant. Lollus! Kui juba kolhoosikarjusele ja igale abitoölisele on antud keskharidus, mis siin enam atra ja tööpinkil meelde tuletada. Nüüd on teised ajad, rahvas on kasvanud, end sirgu ajanud. Igale asjale tuleb läheneda teadusega ja teadusest lähtudes. Orleantsev suudaks

seda, mille kallal too Platon Timofejevitš nädal aega või terve kuu vaeva näeb, ühe päevaga, aga võib-olla koguni tunni või minuti jooksul mõista, käsitleda ja valmis teha. Kuid inimesed ei saa sellest aru, ripuvad ikka vanade kannuseente, tööstuse «kullafondi» küljes kinni. Ilusad sõnad ja muud mitte midagi.

Ta astus akna juurest eemale ja lülitas reproduktori sisse. See ragises, muusikat hirmsasti moonutades. Oli tahtmine inimeste hulka minna. Ta polnud harjunud õhtuid üksinda veetma. Riietus ja väljus. Kuhu minna? Tutvusi oli juba rohkesti, aadresse nii palju kui süda kutsus. Otsustas siiski Zoja Petrovna poole minna. «Tore naine,» juhtis Orleantsevi mõtte temale. «Arukas, tagasihoidlik, anduv ja ustav. Küll ikka temasugused kaunis tavad elu!» Ta katsus Zojat oma naisega võrrelda, kes oli jäänud tema mällu, maonaeratus huulil: «Sa lendad mul parteist välja, kullake, lendad välja.» Siis kõrvutas Gazunjaga. Gazunja oli rumal, ei osanud, lollike, midagi targemat välja mõelda kui sünnitada. Kuid ta oli süsi armas lollike.

18.

Teatris loeti näidendit ette. Selle oli kirjutanud noor, kohaliku ajalehe toimetuse juures töötavast kirjandusringist võrsunud dramaturg. Näidendis armus viiekümne-aastane insener, N asutuse ülem, noorde naisinseneri. Ja too armus temasse. Mees lahkus perekonnast, hülgas naise ja tütre. Naine jäi üksi, mis ei ole eriti rõõmustav, kui sulle langeb juba vanaduse vari. Kuid ta ei paindunud. Tal oli meelepärane töö — missugune just, ei olnud küll teada — ja ta võis nõukogude naisena rahvale kasu tuua. Näidendi lõpus pidi üksik naine paetillise muusika saatel uhkelt vaatama ules rodud te, mis oli määratud tema helget tulevikku kujutama.

Näidendit luges ette lavastaja Tomašuk, sest autor oli oma nooruse tõttu häbenenud tulla.

Kui Tomašuk lõpetas, küsis Guljajev:

«Havitav, keda mina siin mängima hakkam? Kas jalle seda vanapoolset noorukit?»

«Kindlasti, Aleksander Lvovitš. Teil on kogemusi.»

«Kuid see on ju lihtsalt uus variant Kaug-Ida ehituse ulemast, keda ma praegu mängin. Aipult seal põgeneb ta puga eest, luues õigustuseks taiga tulekahju, siin aga köidab end abielusidemetega tema külge. See on võimatu, see on lihtsalt jube.»

«Siin pole mingisugust jubedust. Minge raamatupidamisse ja vaadake, kuidas teatri majanduslik seisund viimase poolaasta jooksul on paranenud. Piletid müüakse viimse viimse välja, kassa juures tuleb isegi lööminguid ette. Kuid majanduslik seisund on ainult asja üks külg. Vaalame teist, peamist: me oleme võitnud publiku armastuse, meil on ilmunud uus, ma rõhutan seda sõna — oma publik. Teid vaevab teie vana romantism, Aleksander Lvovitš. Te seisate tegelikult elust eemal, elate minevikus. Te ei ole märganud, et juba ammu on kasvanud uude uued inimesed, kes ei käi enam juhtnähast säärikuis, portupee üle õla, ega uhkelda sellega, et neil on ilikool lõpetamata — nad on selle juba ammu lõpetanud. Neil on elust teine kujutus, avaram ja mitmekulgsem, neil on teised huvid ja teine maitse. Au ja kiitus teile, Aleksander Lvovitš, teie olete neile kätte võidelnud õiguse elada vabalt ja õnnelikult, kuid lubage neil endil kindlaks määrata, mis on õnn ja mis on vabadus. Ärge reglementeerige neid, ärge olge raudpommiks nende noorte, tugevate, hoogsalt astuvate jalgade küljes.»

«Te olete ju peaaegu samast põlvkonnast, kust minagi, Juri Fjodorovitš,» ütles Guljajev.

«Kuid ma pole elust ja noorusest irdunud, selles seisabki vahe teie ja minu vahel.»

«Aga mulle tundub,» segas Jakov Timofejevitš end jagelusse, «et Aleksander Lvovitšil on õigus. Me ei või säärasest reperuaarist elada. Mis etendused meil õieti on, seltsimehed? Ches lahku naine mehest, sest see olevat vana bürokraat, teises jätab mees naise maha, sest see olevat lihtsalt vana. Kolmandas ei lahku keegi kellegi juurest, sest kõik on argpüksid, kuid kõik tahaksid lahkuda ja patustavad argusest salaja. Neljandas tehakse mingisugusele ülikorralikule tossikesele liiga...»

«Aga kes on süüdi?» hüüdis elatanud näitlejanna. «Kas meie või? Kas meie neid näidendeid kirjutame? Kas

meie neid kavva võtame? Andestage, Jakov Timofejevitš, kuid niisuguste juttudega tuletate teie ise seda ülikorralikku tossikest meelde»

«Mina jälle arvan,» hüüdis teine näitlejanna, kes armastas mängida võõraid mehi võrgutavaid noori naiskangelasi, «et näidend on hea ja kõik meie etendused on head. On vähemalt, mida mängida. Astud lavale ja tunned end inimesena. Inimesena, naisena, aga mitte mingi abstraktse töötajana, nagu varem oli. Inimene, naine — see kõlab uhkelt! Aga töötaja! Töö-ta-ja! Piinlik on lihtsalt vaielda.»

«Täiesti õige,» toetas teda näitleja, kellele meeldis esimest armastajat mängida. «Karakterid on avaramaks muutunud. Inimene on tõesti inimeseks saanud. Midagi inimlikku pole talle võõras. Varem, näiteks, võis ainult negatiivne tegelane laval juua ja naise petmist tohtis ainult diplomeeritud karjategija endale lubada, sina aga muudkui mobiliseeri end, liitu teistega tihedamalt ühte, pea õiget suunda, hõiska ja hurraata.»

«Sõbrad,» ütles Guljajev, «mul on häbi kuulata, mis siin räägitakse. Häbi on, seltsimehed! Meie nõukogude kunst on olnud alati suurte karakterite ja suurte ideede kunst. Sellega ta võitis maailma. «Mina kõnelen nagu Schiller,» oleks võinud tema kohta öelda suure dramaturgi sõnadega. «Teie aga nagu kontakirjutajad!» üllen ma tänapäeva näidendikeste kohta. Ma ei saa kauem kohtukirjutaja olla, Jakov Timofejevitš! Ma keeldun näidendis kaasa mängimast, kui te juhtuksite selle kavva võtma. Olen kategooriliselt selle vastu.»

Teatri kunstiline juht, vana näitleja, hallipäine, kõhu- kas, auväärne ja oma aastatest hoolimata veel tugev, ei olnud kogu vaidluse jooksul sõnagi lausunud. Ta istus toolil, habe rinnal laiali, sõrmed selle all ristis, ja keerutas pöidlaid teineteise ümber — edasi ja tagasi, edasi ja tagasi.

«Jah,» ütles ta pärast Guljajevi kategoorilist protesti, «minu olukord pole lihtne, sõbrad. Täna nõuannete ja avameelsete arvamuste eest. Mõtleme selle asja üle veel järele, peame aru.»

Arritatuna ja kurjana ilmus Guljajev Kozakovi poole. Vitali tõotas Dimitri Jeršovi portree kallal. Runguline,

värvidest määratud pluus seljas, seisis ta keset tuba ja vaatas armist moonutatud nägu. Arm andis näole otsekui ekstaasis oleva inimese ilme, niisuguse näoga mindi oma veendumustest taganemata tuleriidale, tormati ebavõrdsesse võitlusse tõe ja õiguse eest, võidi kätt põleva küünla kohal hoida, võites valu püha õiguse nimel.

Vitali ei vastanud kohe Guljajevi tervitusele. Ta pilk eksis veel mõni hetk kuskil eemal, enne kui kunstnik legelikkusse tagasi pöördus.

«Kas tead, siit hakkab juba midagi tulema,» ütles Guljajev portreed silmitsedes. «On aga selles inimeses jõudu, tont võtkul!»

Vitali hakkas Dimitrist rääkima. Ta teadis juba iga üksikasja tema eluloost. Ta rääkis ka Dimitri isast, sellest, kuidas vana Jeršov salaja fašistide vastu võitles ja selle eest oma eluga maksis.

«Maaliksini temagi portree, Aleksander Lvovitš, kuid ma ei oska sugugi modellita töötada. Aga nii, oma mõtles, näen seda töötavat lõvi selgesti enda ees.»

«Jutusta veel kord algusest peale,» palus Guljajev, «mis ta seal kaevises õieti tegi? Täitekaeviseks nimetatakse seda? Täidis, jah? Jutusta, jutusta.»

Guljajev kuulas, lõug rusikal ja pilk suunatud kuhugi Dimitri Jeršovi portreest mööda.

«Vitja!» ütles ta. «Missugune lihtsus ja missugune terviklus! Missugune inimlik vägevus ja hingesuurus! Nägemist, ma lähen. Sa kinkisid mulle idee, suurepärase idee!»

Terve õhtu istus Guljajev oma naabri Platon Timofejevitši pool. Joodi teed. Polnud vähimatki tahtmist midagi muud juua. Guljajev päris kõrgahju oobermeistrilt teateid tema isa Timofei Ignatjevitši kohta. Platon Timofejevitš jutustas meeleldi ja mitte ainult isast, vaid kõigist Jeršovidest. Näitas ka fotosid. Neil ei näinud Timofei Ignatjevitš sugugi lõvina välja. Väikesest kõhetust vanamehest ei võinud kuidagi oodata inimlikku vägevust ja hingesuurust. Guljajev lükkas pildid kõrvale, tema ei vajanud neid fotokunsti üksikasju. Tema kujutles teistsugust Timofei Ignatjevitši ega saanud endaloodud portreest enam loobuda.

Ta hankis tehasesse sissepääsuloa ja veetis terve päeva kõrgahjutsehhis. Iskra juhtis ta täitekaevisesse, näitas talle vagunkaalu ja tõstevagonette. Ta seisis koos Iskraga undava kõrgahju ees ja vaatas, kuidas pimestav malm avast välja voolas. Müts käes, langetas ta pea kohal, kus tööliste jutu järgi hitlerlased piinasid surnuks kaks kartmatut vanameest, kes olid ahju seisma jätnud; käis ka ühishaua, kus need kaks vana sõpra teiste tööliste kõrval puhkasid.

Iskra nägi Guljajevi põskedel pisaraid, mees ei häbenenud ega varjanud neid.

Guljajev käis veel mitu korda tsehhis. Enam ta midagi ei pärinud, selsis ainult tükk aega ühe ja teise ahju juures ning vaatlles, mis tema ümber tehakse ja kuidas tehakse; ta lükkas sinise klaasi vaatelaukidele ette ja uuris ahju sisemust; kord palus roobi enda kätte ja püüdis juhtida malmi jooksu rennis; tegi koguni malmiava lahti. Töölised harjusid temaga, ta ei seganud kedagi ega lasknud ka ennast kellestki segada.

Ühel päeval ütles Ustinovna Platon Timofejevitsile:

«Ega näitleja ole ometi tehasesse tööle läinud? Käib oma toas pihtkuues ja sonis ringi.»

«See on kummaline rahvas,» vastas Platon Timofejevits. «Neil on loominguline laboratoorium, kujutad sa ette?!»

«Mitte just päris selgesti.»

Guljajev ilmus ka linna ajalehe toimetusse järele kuulama, kus elab noor dramaturg Aleksahhin, kes oli toonud teatrisse näidendi hüljatud naisest. Talle anti aadress, Guljajev leidis Aleksahhini kodust. Dramaturg parandas vörke.

«Laupäeval lähen kalale,» selgitas ta. «Muidu on mul teie teatrist kõik närvid mokas, kas teate. Elasin nagu linnuke, kuni hakkasin dramaturgiaga jändama. Olen raadiotehnik, töötan mereraadiojaamas. Üks ööpäev olen valves, kaks vaba. Nii asusingi näidendeid kirjutama.»

«See pole siis teie esimene, tähendab?»

«Kaheksas!» Aleksahhin võttis riiulilt üht kausta teise järel. «Näete, siin on üks... Jutustab sellest, kuidas tähtsate vanemate poeg tappis oma ema. Riisus paljaks ja tappis ära. Ta oli end sidunud vargakambaga.

Komsomolijalehes ilmus selle kohta följeton. See siin kirjeldab naisühilõpilasest, kes inst. tuudi pooleli jättis. Ta unistas õppimisest ja pääseski kõrgemasse õppeasutusse, kuid siis jättis selle pooleli, laskis end kergest elust ahvatleda ja läks jõukale mehele naiseks. Vanale mehele muidugi. See näidend siin on uudismaaharijaist. Tõelid noormehed ja neid sõidavad uudismaale ja seovad end seal tumedate jõududega...»

«Kust te need süžeed võtate?» tundis Guljajev huvi. «Esimene, ütleme, saite komsomolijalehest...»

«Teised samuti kas ajalehest või jutustustest. Uudismaale sõitjaid rääkis mulle keegi seltsimees, kes ligi kuu aega oli seal viibinud.»

«Aga kas te peale nende, kuidas ütelda, kitsalt perekondlike näidendite... Kas te peale nende pole proovinud midagi kirjutada, midagi suuremat, ühiskondlikumat?» küsis Guljajev.

«Muidugi olen proovinud! Neist ma alustasingi. Näetel!» Ta võttis vinnast kulunud kaantega kausta. «See näidend lavastati oblastiteatris pealkirja all «Sõjapäevil»...»

«Ja, jah!» Guljajev elavnes. «Kas see on siis teie näidend? See ei olnud halb lavastus, ausõna, ei olnud halb. Tehasedirektor õnnestus teil suurepäraselt, ta oli inimlik, eluline ja võluv.»

«Minu lihane onu, see lugu on temast. Ta oli laeva-remonditehase direktor. Nüüd on ta surnud. Aga tema naine, kes näidendis rindele sõitis, arst, kui mäletate, see on elus. Minu tädi, nii-öelda. Töötab polikliinikus. See on nende korter, kus ma elan.»

«Jah, see oli hea näidend! Miks te enam niisuguseid ei kirjutate, mu kallid seltsimees Aleksahhin, kes teid ometi segab?»

«Nüüd ei võeta niisuguseid vastu, Aleksander Lvovitš. Naud, ütleme, nad, olevat vaja kas teravalt kriitilisi, paljastavaid, ühe sõnaga lakeerimiseta näidendeid või niisuguseid, mis räägivad armastusest, lahutamisest, vanadest meestest ja noortest naistest.»

«Kus on teie seda räägitud, seltsimees Aleksahhin?» küsis Guljajev.

«Kas või teie teatriski, Aleksander Lvovitš. Näiteks

Tomašuk räägib seda. Ma tõin talle veel ühe näidendi kaluritest, nende elust, tööst ja armastusest. Enda arvas polnud just halb. Ja mis peaasi, ma tunnen hästi neid inimesi. Aga mis välja tuli? Ta küsis, kellele seda tarvis? Ma olevat oma töö- ja tööstusteemadega vananenud. Publik neid ei vajavat, ta olevat neist väsinud.»

«Aga mida ütleb kunstiline juht?»

«Kunstiline juht ütles nii: «Te kuulake, noormees, mida targemad inimesed räägivad. Ja mõelge kuuldu üle järele.» Ise ta näidendit polnud lugenud. Taipasin seda kohe, sest ta ei teadnud sellest ühtki sõna.»

«Te tunnete muidugi nõukogude teatri ajalugu?» küsis Guljajev.

«Mitte eriti, aga siiski... Ma armastan teatrit, väga armastan.»

«Kas olete neid näidendeid näinud või vähemalt lugenud?» Guljajev asus loetlema kangelasnäidendeid, revolutsioonilisi näidendeid, milles ta oli kunagi mänginud ja mida ta palavalt armastas.

«Tunnen peaaegu kõiki,» vastas Aleksahhin.

«Ja kuidas te neisse suhtute?»

«Suurepäraseid näidendid!»

«Mille poolest suurepäraseid?»

«Nad erutavad, Aleksander Lvovitš. Vähe sellest, et erutavad, nad erutavad nii, et tuleb tahtmine tegutseda, varrukad üles keerata ja millegi eest võitlema minna. Nad äratavad mõtteid.»

«Aga see teie näidend hüljatud naisest,» ütles Guljajev, «mis mõtteid see äratav, mille eest sa tahad pärast selle nägemist võitlema minna? See on niisama hea nagu, noh... mõne vanamehega juhtub, kui ta kipub kiikriga võõrasse korterisse piiluma. Näeb seal midagi niisugust, mis kuidagi kõrvalistele silmadele määratud pole, ja on rõõmus, hõõrub käsi ning vesistab suud nägin ikkagi ära...»

«Mul on siin siiski teisiti, mul on probleem!» solvus Aleksahhin.

«Missugune probleem, küllake, noh, missugune? See kõik on lori, kallid sõber.»

Guljajev puudutas võrku ja hakkas selle kudumislõnga ümber sõrme kerima.

«Teate, Aleksahhin,» ütles ta. «Kui meil teie näidendit ette loeti, mõistsin ma, et te võite kirjutada. Teie inimesed kõnelevad loomulikult, räägivad head vene keelt, sa kuuled inimlikku, aga mitte raamatulikku juttu. Kuulake, ma teen teile tõsise, suure ja ilusa ettepaneku. Ma ei muretsa teie, vaid enda pärast, kui see asi aga õnnestub, siis võidate teie hulga rohkem kui mina. Kirjutage näidend vanast Jeršovist. Kas olete sellest vanamehest kuulnud?»

«Ei.»

«Sissejuhatuseks jutustan teile kõik, mis on oluline, ja teie ise juba otsite juurde, mida veel vaja läheb.»

Guljajev hakkas üksikasjaliselt ja põhjalikult jututama vana kõrgahjutööliste, Jeršovide perekonna pealimofei Ignatjevitsi lugu. Ta tegi seda vaimustusega, ta oleti ei jutustanud, vaid mängis ette.

«Võib-olla peaks sellest kõigest teisiti kirjutama,» ütles Guljajev ja pühkis taskurätiga näolt higi. «Võib-olla teisiti, Aleksahhin. Kuid te ise ju tunnete, missugust suurt elu me teiega laval näitaksime. Kas tunnete või mitte?»

Aleksahhin vaikis. Ta tundis, et Guljajev oli tulnud tema juurde suure teemaga. Ta mõistis seda, kuid kartis, et tal ei jätku selle teema lahendamiseks jõudu, et aega võib küll kuluda palju, aga äkki ei tule sellest midagi välja, teater ei võta vastu, leiab selle oma profiilile mittevastava olevat.

«Ma kardan,» ütles ta ausalt. «Kardan selle kahele asuda. Arge olge minule pahane, Aleksander Lvovitš.»

Koju tagasi jõudnud, tundis Guljajev esmakordselt kahetsust, et tal polnud kirjutuslauda, tindipotti ega korralikku paberit. Ta heitis nurka madratsile pikali ja asus pliiatsiga visandama üksikuid replike ja stseene vihikusse, millest oli risti ja põiki lehti välja kistud. Tuli halb ja saamatu välja, sõnad polnud need, mis vaja. Kuid ta ei andnud alla, tõusis madratsilt ja püüdis valjusti improviseerides mängida. See õnnestus paremini. Ta kahetses, et stenografisti polnud käepärast, ja jätkas selle kirjapanemist, mis oli läbi mänginud.

Nii kestis see mitu päeva. Ta ostis kaks kaldjoonelist vihikut, sest teisi kaupluses ei leidunud. Neisse oli vae-

valine kirjutada, tähed tulid iseenesest suured ja kohmad nagu kooliõpilasel.

Võttis aega, enne kui mees mõistis, et tal nagunii midagi välja ei tule.

Ta läks Vitali poole. Vitalit polnud kodus, ta leidis ainult Iskra eest.

«Vaadake,» ütles see, «ma sain Ljusjalt kirjat»

Guljajev võttis Iskra käest paberilehe naljakalt joonistatud inimestega, nende alla oli kirjutatud umbes samasuguste tähtedega, nagu tal kaldjoontega vihikus välja tulid: «See on vanaema, see olen mina.»

«Tema, tema ise kirjutas!» hõiskas Iskra vaimustatult. «Ta on juba suur.»

«Kas igatsete tema järele?»

«Mis siin küsida! Muidugi! Ta on ju nii naljakas...»

Iskra vaatas jälle tütre jooniseid, ta näos oli naeratus silmad särasid. Guljajev vaatas teda ja mõtles inimsaastustest.

«Iskra Vassiljevna,» küsis ta, «kas te olete kunagi näidendeid kirjutanud?»

«Koolipõlves kirjutasin luuletusi. Vahele luuletan nüüdki. Vitali naerab mu värssse.»

«Teie kirjutate värssse?» hämmastus Guljajev. «Teie? Metallurg? Malmnaine? Ja kirjutate värssel Lugege siis vähemalt üks salmikenegi ettel»

«Ei, ei. Ma ei näita neid iialgi kellelegi. Ainult Vitali kukub teinekord tuhnima ja satub peale. Küll ta siis pilkab mind halastamatult. Ta ütleb, et kui minu elukut sega inimene hakkab värssse kirjutama, siis tähendavat see esimest sammu hullumaja poole.»

Guljajev nurus edasi. Viimaks Iskra ütles:

«Olgu. Aga kui te hakkate naerma, siis kaotate igaveseks minu usalduse. Kuulake siis:

«Ei, ärge minge pimedusse,» kord palusite lahkudes.

«Mul sel etagi kurb ja rahutu on meel.

Siin käige, laternate all, nii võin teid kaua näha veel.»

Vaid mälestus on jäänud armsa hääle kajast,

kuid mina hoidun valgusele lähemale sellest ajast.

Ei palu keegi mind, ei huia...

Ma siiski harjumusest tule poole püüan.

Luuletus lõpuini loetud, läks Iskra näost punaseks ja ta sõrmed hakkasid värisema.

«Miks te nii erutute?» ütles Guljajev, võttis naise käe oma kätte ja suudles värisevaid sõrmi. Talle viirastus korgahju hõng. Kui kummaliselt ühtusid inimeses ematunne, malm ja need oma olemuselt väga meeldivad, puhtnaiselikud värvid. «Väga armas,» ütles ta. «Väga armas. Palun veel.»

Iskra mõtles hetke.

«Siin on veel,» ütles ta.

Armastus see küll ei olnud, oli armutuhin vaid,

sellepärast lahku minnes me ei valand pisaraid.

Kui su armastus on sügav, kurvastusest lõhkeb rind,

aga kerge tundetuhin nagu vari riivab sind.

Kuid töö! suvepäeva loomas, eks me kõik ju seda tea,

iga mööduv pilvevari on nii kosutav ja hea.

Iskra kohmetus täiesti, kui Guljajev hakkas käsi plaksutama.

«Näe, missugune te olete, nagu välja tuleb! Uleannetul Seda poleks kuidagi võinud arvata, mitte kuidagi. «Iga mööduv pilvevari on nii kosutav ja hea.»»

«Ainult ärge Vitalile rääkige, palun teid,» anus Iskra.

«Ma väga palun teid.»

Guljajev töötas saladust pidada, siis ütles:

«Kahju, et te näidendeid ei kirjuta.» Ta tahtis jutustada oma kavatsusest ja kimbatusest, kuid mõtles ümber: igaühel on oma mured, igaühel oma raskused. On neid kindlasti ka sellel meeldival naisel, kes ei karda oma väikseid käsi kõrgahju juures rikkuda, kes ei karda, et kõrgahju lõhn, mis imbub riietesse, juustesse ja nahasse, võib tema mehele osutada mitte just kõige meeldivamaks lõhnaks maailmas.

Sellel õhtul jalutas Guljajev kaua. Ta silme eest veeres mööda kogu ta raske elu. Kuid selles leidis ka palju head, leidis. Ja kõik see hea oli seotud lavaga, sellega, mida ta laval mängis. Ta elas alati oma kangelaste elu. Ja kui karakter oli võimas, kui laval kõlasid uhked sõnad ja kuulutati suuri ideid, siis oli eluski kõik tähtis, suur ja uhke. Tarvitses ainult lavakarakteril känguda, kui tühisus tungis ka ellu. Noh, mis ta siis praegu on? Üksik ja kuri vanamees. Kellel on teda tarvis? Isegi neiud tulevad juba kulisside taha ütlema, et ta ei mängi seda, mida oma ande tõttu peaks mängima, ja et ta mängivad väheütlej, sentimentaalne askeldamine. Teosta-

matud nõudmised! Ta ei saa ometi võltsi ehtsaks muuta. Valest saab veel tõde teha, saab veenda publikut, et see ongi tõde. Aga mis on võlts, sellest ehtsat ei saa, veel vähem tühisest midagi suurt ja tähtsat.

Ühel tänavanurgal pidi ta peaaegu Orleantseviga kokku pörkama. Ta ei teretanud ja tegi näo, nagu poleks teist märganudki. Küllap ka Orleantsev ei märganud teda. Moskva insener sammus aeglaselt, käed seljal ja pea maas. Nii käivad need, kes mõtlevad suuri mõtteid. «Temal kah pea muresid täis,» sõnas Guljajev endamisi.

19.

Platon Timofejevitš istus kontrollpunktis kõrgel taburetil. Kümnetes ahju töökaiku näitavates aparaatides värisesid pikad osutid, süttisid ja kustusid rohelised ja punased lambid ning keerlesid aeglaselt isemärkijate millimeetripaberirullid. Platon Timofejevitš lehitses brošüüri, mille oli kirjutanud Kuznetski kõrgahjutööline, keda ta üleliidulisel nõupidamisel oli kord kohanud. Hästi kirjutas, nupukas poiss, pole midagi üteldaf. Eks temagi, Platon Timofejevitš, oleks võinud brošüüri kirjutada. Aga kust sa aega võtad? Aastast aastasse üks ringiratast laskmine, üks igavene kiirustamine.

«Mida te loete?» kuulis ta häält selja taga. Insener Kozakova astus ligi.

«Näe, see siin jagab oma kogemusi» Ta näitas Iskrale brošüürikaant. «Arukad mõtted»

«Jah, Platon Timofejevitš, teate, kui palju arukaid mõtteid meilegi võiksime avaldada! Ma pole teile seda veel rääkinud, kuid ma jälgin kogu aeg tsehhi tööd, kogu aeg vaatlen, märgin üles ja pean aru. Meil on nii palju puudusi ja kasutamata võimalusi, et lihtsalt hirmus. Peab abinõusid tarvitusele võtma, otsustavaid ja kõige mitmekesisemaid abinõusid: tehnilisi, tehnoloogilisi ja organisatsioonilisi. Mul pole veel kõik korras, tsehhi-ülemaale ma muidugi oma järeldusi ja ettepanekuid veel näidata ei saa. Kuid teile võiksin küll, kui soovite... Mul on hädasti vaja teie nõuannet, konsultatsiooni ja heakskiitu.»

«Laske tulla, laske aga tulla. Milleks nii pikka sissejuhatust?»

«Hakkame elektrikahurist peale. Meie elektrikahur on ilmselt nõrk, te teate seda.»

«Kahur on nõrgavõitu, mis tõsi, see tõsi, Iskra Vassiljevna.»

«Miks me ei võiks nõuda, et meie kahuritele tugevam mootor pandaks? Kas seda siis ei saa? Arvan, et saab, ja et see on lihtsalt hädavajalik. Edasi... Meie malmi-avasegu kvaliteet on madal, samuti tulekindla savi oma. Mida see tähendab? See tähendab, et savisõtkuja juures tuleks rakendada kuulveskeid, täidis jahvatatakse siis peenemaks ja me hakkame saama veevaba segu, see on esiteks. Teiseks peab seal kõik raskemad tööd mehhaniseerima ja ventilatsioon üles seadma.»

«Muidugi, muidugi,» nõustus Platon Timofejevitš erilist rõõmu tundmata. Ta teadis isegi, et oleks aeg savisõtkuja rekonstrueerida, kuid jooksev töö ei andnud mahti. «Mis siis veel?»

«Mul on siin palju. Kirjutan sellesse vihikusse kõik üles. Kui tahate, annan teile lugeda. Mõnda ütlen siiski veel. Pärisin näiteks kontorist järele ja seal arvestati välja, et kahe viimase aasta jooksul on tsehhis ääsitöölise suurt voolavust märgata. Tunamullu vahetus nelikümmend neli protsenti, mullu pisut vähem — kolmkümmend viis. Mispärast? Sellepärast, et töötingimused... Igaüks teab, missugustes tingimustes kõrgahjumehed töötavad. Ega see pole nii, nagu tööpingi taga midagi teritades või hõõveldades. Tähendab, peaks üles seadma küsimuse ääsitöölise tasu suurendamise, nende tööjärele töötamise kohta. Esimesel ääsitöölisel peaks olema kõige kõrgem, kaheteistkümnend järk, ülejäänutel koorumusele vastavalt mitte madalam kui kaheksas.»

«Ka siin on teil õigus, Iskra Vassiljevna. Hakkame administratsioonile kõvasti peale käima. Kui tahavad head tööd, siis maksku ka selle eest hästi. Mis teil veel oleks?»

«Veel? Palun. Kõik meie ahjud on varustatud kaas- aegsete kontroll-moõteriistadega. Siin nad on!» Iskra osutas ruumi seinal rippuvate pügaldatud skaalade ja numbrilaudade hulga. «Kuid... paljud neist riistadest

töötavad halvasti. Ma ei usalda neid eriti, Platon Timofejevitš. Ja need siin. . . Siin nad on, mis peaksid täitematerjali ülemise osa temperatuuri näitama, need ei hingitse üldse. See tähendab, et meister ei saa gaasivoolu õigesti reguleerida.»

«Kes on selles teie arvates süüdi?»

«Mõningal määral meie kõik, Platon Timofejevitš. Nii-sugustes asjades ei saa üks süüdi olla. Üks ei märka ega saa aru, teine lepib sellega ja lööb käega — on's mul seda rohkem tarvis kui teistel? Ja nii lahebbi. Kuid seda võiks siiski ütelda, et tehnoloogid on lohakad, ei oska nende riistade tähtsust hinnata.»

Iskra võttis tunkede taskust prillitoosi, kuid peitis selle kohe tagasi. «Kui ma kord juba seadeldistest räägin,» jätkas ta, «siis peaks üldse tõsiselt meie kontrollpunkti kallale asuma. Tuleks üles panna valgusfoorid, mis võimaldaksid laadimisseadmete tööd kontrollida. Ja veel. . . See ei käi enam kontrollpunkti kohta — tsehhi peame selektorside sisse seadma. Muidu võid meie telefoniaparaatidega hätta jääda: need ei ole operatiivsed ega usaldusväärsed.»

Platon Timofejevitšil oli pisut piinlik, et sellest kõigest kõneles ja seda kõike soovitas teha noor insener, aga mitte tema ise. Palju sellest, mida Kozakova märkas, oli märganud muidugi ka tema. Malmiava sulgeva elektrika-huri võimsuse tõstmisest oli juttu nii tsehhiülema kui ka tehase direktori juures juba aasta eest. Nad nõustusid, andsid lubaduse, kuid jätsid asja ikkagi soiku. Platon Timofejevitš rääkis ka savisõtkujast, kuulveskitest ja ventilatsioonist. Vähe selgest, et rääkis, ta koguni kirjutas. Kuid kontrollpunktist, mõõteriistade halvast tööst ja samuti selektorsidest tegi insener Kozakova esimesena juttu. Tema väikeses vihikus — Platon Timofejevitš heitis sellesse pilgu ja nägi — oli veel üks väga tähtis märkus: kuuma õhu ventiilide vastupidayus on nõrk. Insener Kozakova arvas, et ventiilide tihendus-rõngaste jahutamiseks tuleks rakendada kahepoolset vesijahutust. Veel arvas ta, et ümberlülitusklappide väikese diameetri tõttu on eelkuumendusseadmete ümberlülituse aeg asjata liiga pikk ja soovitas ümberlülitusklappide diameetrit suurendada.

Ükskõik kellele teisele oleks Platon Timofejevitš kangakaelsusest vastu vaieldud ega oleks ühtki ettepanekut õigeaks tunnistanud: ära topi oma nina, kuhu pole vaja, tuleme sinutagi toime. Insener Kozakova nina vastu polnud tal midagi. Ta oli mõnikord kõrvalt jälginud, kuidas Iskra ahju juures tööd korraldas, ja mõelnud tema ebatavalise elu üle. Ka inseneride naised katsuvad aga, kuidas saaks kodus istuda ja mitte töötada, ehkki paljudel neist on mõni täiesti «puhas» ja ohutu eriala: kus õpetaja, arsti või helikunstniku oma. Aga siin on kunstniku abikaasal naise jaoks lausa absurdne kõrg-ahjumeistri eriala! Ta võiks ju kodus istuda ja oma mehe elu kaunistada. . . Ei, mis siin üldse rääkida, naised on äärmiselt keeruline rahvas. Mõni on samasugune logard nagu kass: lased silma pealt, on ta vihti õhuaknast väljas, otsi veel teist taga. Mõni aga ei anna endale armu. Nii nagu töötab insener Kozakova, töötab meist-rilest vahest ainult vennapoeg Andrei, tema püsib Isk-raga ühel tasemel tähelepanu, hoole ja algatusvõime poolest. Ulejäänud on taibult nõrgemad, ehkki kogemus-telt võib-olla rikkamad. Insener Kozakoval juhtub mui-dugi rohkesti igasuguseid viperusi, kuna ta on alles lühik-est aega tootmistööl olnud. Kuid Platon Timofejevitš ei hõõru talle neid viperusi nina alla, vaid juhib neile takti-liselt ja delikaatselt tähelepanu, et mitte asjata solvata: naine võib solvumisest närbuda nagu lill külma käes. Tsehhiülemal on kama kõik, kas seisab tema ees naine või naisuke, peaasi andku malmi, aga mis ja kuidas, see temasse ei puutu. Ükskord karjus ta insener Kozakova peale nii, et see tuli kontorist, silmad vees, ei olnud sel-lise jutuaamisega harjunud. Isegi ääsitöölised, kelle hulgas juba ükskord panetunud lõuapoolikuid leidub, isegi nemad peavad end Iskra juures täiesti viisakalt ülal. Platon Timofejevitš läks tsehhiülema juurde, kat-sus talle selgeks teha, teda veenda, et nii ei kõlba, inse-ner Kozakova on ikkagi naine.

«Istugu siis mehe hõlma all!» käratas tsehhiülem, kül-laltki noor, elust alles vajalikult lihvimata insener. «Või siis õppigu muusikat.»

Platon Timofejevitš teadis paljudestki raskustest, mida Iskra tsehhis tunda sai. Kuid paljusid ta ei teadnud ja

mõnda ei võinud aimatagi. Iskrat vaevas ja kurvastas väga mõnede inseneride ja tööliste toorus, teda peletas jube sõim, millega edvistasid noored poisid, kes nähta vasti alles hiljuti olid tehasesse tööle võetud, kes polnud veel tõelist töökooli läbi teinud ega olnud jõudnud oma hinges ja südames töölisklassiga ühte sulada. Oleksid tema Moskva kaastöölised teadnud, mida ta tehases kõike kuuleb ja talub, oleksid nad küll ära kohkunud. Kuid seda ei teadnud Vitaligi. Tal oli üsna umbkaudne kujutus tingimustest, milles naine töötas. Ta oli nendega ainult väljastpoolt tutvunud, oli tsehhis käinud, ahjusid vaadanud ja malmi leitsakut sisse hinganud. Kuid kas ta oli näinud Iskrat furmi vanetamise hetkil? Või ta oleks pidanud oma naist vähemalt siis nägema, kui see enne malmi väljalaskmist ava lahtitegemist juhtis, ja eriti siis, kui ava läbilõõmine kõige paremini ei õnnestunud, kui läbini kuivatamata avasega tõttu, selle tõttu, et sula metall niiskusega kokku puutus, avast nagu leegiheitjast tuld purskas, kui gaas, sädemed ja pritsmed nagu suurtükist üle kogu valukoja laiale lendasid ja ahju juures midagi niisugust sündis, et võta kätte ja pane jooksu. Kuid ära joosta ei tohtinud, tuli ava kuivatada ja põrgulik tulistamine lõpetada. Ja väike naine tegi seda kangekaelselt ning kannatlikult oma tahmaste, kõrvetatud ja hirmuäratavate ääritöölistega. Oleksid seda teadnud ja näinud kõik need ministeeriumi daamid, kellega ta kuus aastat samade seinte vahel, samades koridorides oli veetnud, kellega koos oli korrapäraselt kaks korda kuus kassaluugi juures palka vastu võtnud. Nad teenisid ja täitsid ausalt oma kohustusi, tegid kõik, mis oli maa metallurgia hüiglasliku juhtimismasina normaalseks tööks hädavajalik. Kuid kas nad elasid kaasa sellele teenistusele ja neile kohustustele, mis, niipea kui daamid pärast päevatööd tänavale astusid, neist ministeeriumi tubade ja kabinetide suletud uste taha maha jäid? Nad ei viinud oma töökohustusi ja muresid koju kaasa, Iskra teadis seda väga hästi enda käest.

Aga kõrgahi, kas sa pistad selle töölt lahkudes laekasse või seifi? Ahi küdes alati, küdes pikki aastaid kustumata, iga päev, iga tund võis ta sulle vembu visata ja seda ei tohtinud hetkekski unustada. Ahi tängis

sinusse, hoidis sind kinni, ta ei jäänud tsehhi maha, tuli sinuga koos koju, sai üheks osaks sinu elust. Dimitri Jeršov oli jutustanud Iskrale Platon Timofejevitsist, et kui tema alles isamajas elanud, ärganud ta öösiti kohe üles, kui ühe või teise ahju käigus, selle hääles muutust kuulda olnud. Ta roninud koguni katusele vaatama, mis seal ahjude juures sünnib, olid nad ju igast linnaotsast hästi näha.

Iskral oli õigus: Vitali muidugi ei mõistnud tema olukorda ja vihastas neil puhkudel, kui Iskra tema sõnu ei kuulnud, kuna mõtles parajasti sellest, et furmide vahetamise lihtsustamiseks tuleks düüsid üles riputada või et nende juures peaks kasutama samasugust soojusisolatsioonit nagu Magnitogorski kombinaadis. Iskrale ei jäänud märkamata, et ta sellega mehe silmis kaotas. Ta nägi, et tema alaline kõrgahjuga tegelemine meest ärritas. Võib-olla just sellepärast mees jõigi siin rohkem kui Moskvast? Mis nüüd viimastesse päevadesse puutus, siis ei olnud Vitali küll tilkagi suhu võtnud, niivõrd oli ta Dimitri Jeršovi portreest kütkestatud.

Iskra oli sageli lõuendit katva riide kõrvale heitnud ja portreed silmitsenud. See meeldis talle. Ometi puudus midagi selles näos, mis vähehaaval lõuendile ilmus, mis just, seda ei suutnud ta ise ka mõista. Vitalile ta sellest ei rääkinud. Kuid Vitalit näis samuti segavat mingi ebaselgus töös. Ta pani selle järjest käest, kuid asus siis jälle õhinal kallale. Vahel pēsi ja kraapis peaaegu kõik maha, pärast aga viskas lausa ebanormaalse kiirusega lõuendile ühe pintslitõmbe teise järel.

Hea veel, et Dimitri Jeršov ei teadnud midagi kunstnik Kozakovi tööst tema portree kallal. Oleks ta seda teada saanud, oleks ta kindlasti tulnud ja lõuendi puruks käristanud, tükkideks lõiganud. Iskra ei kahelnud selles. Võis kujutleda skandaali, mis puhkeb, kui Vitali portree lõpetab ja selle kuhugi välja paneb.

Iskra oli sellega juba peaaegu leppinud, et Dimitri vahetevahel koduteel tema kõrval sammus. Too ei püüdnud enam liigselt karmina näida, nagu oli seda alguses teinud, ega rääkinud mõistatuslikke sõnu saatusest. Temaga oli nüüd huvitav koos olla, seda pidi tunnistama. Ta ei olnudki nii väga sünge ja vaikne, nagu sel-

gus. Sõnakehv küll, kuid ta oskas mõne sõnagagi palju ära ütelda. Ta jutustas tapva täpsusega ja ilmekalt oma elust partisanisalgas, sakslaste metsikutest ja okupeeritud territooriumile jäänud inimeste kannatustest. Ta oli palju lugenud ja tal oli kujunenud oma maitse. Ta armastas kangelaslikkust, romantikat ja hingestatust, armastas häid luuletusi ja laule, armastas muusikat.

Unel päeval, kui ta nagu harilikult Iskrat pärast vahest väravas ootas, tegi ta ettepaneku mererannas jalutada. Külmast kahutatud märg liiv oli nagu betoonplaat. Sellel lamas hiljutisest tuulest ja lainetest kaldale paisatud roheline jää panku. Sadas pehmet lund. Loodus oli vaikne ja hämaralt mõtlik.

Nad jalutasid talveks hüljatud supelrannani, istusid sügavale liivasse vajunud pingile ja vaatasid kaugusse, kus merele laskus öö. Iskra oli kindad koju unustanud, tema käed külmetasid, ta tõmbas nad palitu varrukasse konksu. Dimitri märkas seda ja võttis naise mõlemad käed oma pihku.

«Külmad nagu jää,» ütles ta.

Tema peopesad olid kuumad. Iskra polnud kunagi midagi niisugust kogenud: tundus, nagu oleksid käed kahe viili vahele sattunud, nii karedad ja pahklikud olid need hiigelpäpad. Iskra naeratas.

«Te naerate minu käppi?» taipas Dimitri. Ta tõusis, võttis lainetest liivale uhutud meetripikkuse aerutüki, pani põlvi põlvele ja surus peopesadega otstele. Jäme kalurlaer ragises ja murdus. Dimitri viskas tüki kõrvale. «Karu, kas pole?» Ta istus mõnda aega vaikides, siis küsis: «Miks te mind ära ei aja?»

«Ma ei mõista teid.» Iskra tõesti ei mõistnud küsimust.

«Mis siis välja tuleb? Tuleb välja, et mina tikun liiga, käin teie kannul, teie aga talute kõik. Milleks seda? Ütleksite kohe välja...»

Ta alustas ohtlikku ja tarbetut juttu. Iskra vastas tõsiselt:

«Ma olen otsekohene inimene, Dimitri Timofejevits. Vabandage minu avameelsust. Algul teie... kuidas seda ütelda... Vabandage veel kord, kuid algul teie peale tükikivus pahandas mind väga. Kui teie mind ohtuti väljapääsu juures hõikasite, võpatas mul igakord süda

... See oli hirmus. Kuid viimaks te harjutasite mind endaga koos olema...»

«Tähendab, tüütasin lõplikult ära. Nagu mõni teel ees olev kivi või telefonipost — käid iga päev mööda ja harjutki teda nägema.»

«Miks te minu sõnu nii tõlgitsete? See pole sugugi õige.»

«Kuidas siis, kuidas?»

«Võib ka lihtsamalt, ilma kahtlustamata. Miks te ei taha kujutleda, et näen teie oma tuttavat, koguni head tuttavat. Ma tuln teiega jalutama... Mõne kivi või postiga jalutamas ei käida, eks ole?»

«Käiakse küll!» ütles Dimitri endist viisi järsult ja muutus süngeks. Tema arm tõmbus valgeks.

Iskra kahetses, et oli jalutuskäiguga nõustunud. Niisuguse inimesega ei tohi naljatleda, ta ei talu endaga mängimist. Temaga olgu kõik täiesti tõsi.

Dimitri saatis Iskra koju. Kogu tee ta vaikis ja tussas. Ükskõik mis juttu Iskra ka alustas, tema ei vastanud sõnagi.

Järgmisel päeval püüdis Iskra ettevaatlikult Platon Timofejevitsilt üht-teist Dimitri kohta teada saada.

«Ta on meil raudne,» ütles Platon Timofejevits. «Muide, ta ütles kord, kui oli alles kommunistlik noor või koguni plioneer, mitte ei mäleta enam, ta ütles nii: alles siis võite mind mätta, kui olen ülemaailmse kommunismi ära oodanud. Isegi sakslased ei saanud teda mätta, ehkki lasksid küll maha. Meie vanataadid tõid ta vundamendiaugust välja, kümme tundi oli seal lamanud, aga ikka veel elas. Nii ta elabki ja ehitab ülemaailmset kommunismi.»

Nüüd, rääkides Platon Timofejevitsile, kuidas tema arvates kõrgahjude tööd parandada võiks, meenusid Iskras uuesti Dimitri sõnad ülemaailmsest kommunismist. Oli ju temas endaski midagi niisugust. Instituudis hüüti teda teinekord koguni ortodoksiks. Ja Vitaliga oli neil sageli kokkupõrkeid, mehe arvates pisasjade pärast, kuid temale ei olnud need sugugi tähtsused, vaid väga tõsised asjad. Moskvast käis Vitali pool igasuguseid inimesi, vahel sattus sekka ka sääraseid, kes rääkisid vastikuid anekdoote, väikekodanlikke mõnitusi nõu-

kogude tegelikkuse kohta. Iskra katkestas siis jutustaja. «Vabandage,» ütles ta otsekohe, «kuid mulle ei meeldi säärased anekdoodid põrmugi.» Vitali kätkestas ja pahandas pärast: «Kuidas sul ometi häbi pole, ei võinud nüüd välja kannatada. Ütle mul asjal Mis see oleks sul maksnud vaikida?»

Kord viibis Vitalil külas üsna nooruke kunstnik. Ta arvustas kõike, arvustas lärmakalt ja ohjeldamatult, põhjas nõukogude maalikunsti: naturalism, fotokunst, olevat tarvis otsinguid, impressionistidel olevat õigus. Jutustas mingisugusest tunnustamata geeniusel, kes elavat alalises kitsikuses, kuid oma pintsliga ei saanud davat; ta ei võõpavat ereda pilte uudismaaharijate ja terasesulatajate elust, vaid maalivat portreid oma nääpsukesest lombakast naisest, igasuguseid vanu pajusid ja Moskva umbtänavaid, ning need olevat tal suurepärase teosed. Talle muidugi loobitavat kõikaid kodaratesse, näitustele teda ei lastavat ja nõnda edasi. Juba see loba ise ei meeldinud Iskrale. Aga kui kunstnik jutu kuidagi oma vanematele viis ja lausus: «Nad on mul naiivse kommunismi jüngrid,» siis vihastas Iskra veel rohkem. «Mis see naiivne kommunism õieti on?» küsis ta järsult. «See? See on seesama, teate, mis nad endas kannavad veel tollest ajast, kui nad olid kommunistlikud noored. Neile muudkui anna aga ideelisust. Ideeline puhtus! Neil on ühe sõnaga kodusõja ja esimeste viisaastakute aegsed vaated. Nende jaoks pole mõistet «elu», nad tunnevad ainult sõna «võitlus».» — «Teil on suurepäraseid vanemad! Ja on väga kahju, et teie nendega ei sarnane!» ütles Iskra väljakutsuvalt. Vitali nägi skandaali puhkemas, viis noormehe minema ja enam see nende majja ei ilmunud.

Jah, Iskrale meeldis, väga meeldis, et Dimitri Jeršov unistas ülemaailmsest kommunismist. Ilma suure unistusega ei saa elada. Iskra oleks tingimata selle inimesega sõbrutsenud, temast oleks nende sagedane külaline saanud. Kuid see kõik muutus võimatuks pärast jutuaajamist, mida Dimitri viimasel kohtumisel oli püüdnud alustada...

Platon Timofejevitsš keeras Iskra vihiku rulli ja pistis pihikuue tasku. Ta lubas vihiku tähelepanelikult läbi lugeda, selle sisu üle järele mõelda. Iskraga koos kõik ühesti läbi arutada ja seejärel tsehhiülemale juurde minna, ning kui tsehhiülemast on vähe, siis direktori juurde.

Sel õhtul vaatles Iskra jälle Dimitri portreed. Talle näis, nagu kujutaks Vitali bluumingu vanemoperaatorit asjata nii loomulikult. Kohutav arm selles näos torvas liiga silma. Lõuendil tuli arm veelgi märgatavam välja kui elus. Iskra ütles seda Vitalile. Vitali vihas.

«Kas ma pean siis valetama või, pean ilustama?»

«Sugugi mitte,» kostis Iskra. «Kui sa vaatad Jeršovi, kui sa vestled temaga ja oled sellest vestlusest haaranud, kas see arm hakkab sulle siis nii pealetükkivalt silma? Kas see tõesti varjutab kõik muu, nagu sinul siin välja tuleb, inimese hinge, mõtted ja unistused?»

Vitali vihastas veel rohkem. Ta haaras kraabitsa ja tormas portree poole. Iskra astus lõuendi ette ja peatas Vitali käe.

«Kas oled aru kaotanud, neurasteenik! Kes siis nii tohib? Sa ei talu vähimatki kriitikat. Jäta kohe järele!»

Tal õnnestus meest veidi vaigistada. Kurjana, vöbisevana heitis see voodisse ja kattis pea tekiga. Iskra püüdis teda üles ajada, raputas ja keelitas — ei midagi. Iskra ohkas, riietus ja läks välja. Ilm oli külm, lumi kriigises ja sätendas kuu paistel. Iskra sammus aeglaselt mööda tänavat.

«Tere!» kuulis ta korraka. Tema juurde astus pikk sihvakas neiu. «Küll ma olen rõõmus, et teid kohtasin.»

«Kapal!» tundis Iskra neiu ära. «Tere, Kapal! Kas jalutate?»

«Lähen koju. Käisin inglise keelt õppimas. Meil instituudis õpetatakse keelt nii halvasti, et otsustasime ise grupi moodustada. Seal me loeme, kirjutame ja vestleme, peale selle võtame läbi ka kohustuslikud harjutused. Meil läheb hästi, on juba edu märgata.» Ta hääldas mõned ingliskeelsed laused. Talle meeldis, et suulis võõrast keelt kõnelda.

Iskra vastas samuti inglise keeles. Nad mõlemad olid kangesti rõõmsad, et said teineteisest aru.

«Astuge kas või hetkeks meie poole sisse,» palus Iskra. «Meie elame siin lähedal, päris lähedal. Joome teed.»

Kapa peatus kõhklevalt.

«Ei tea,» kaalutles ta. «Ema kodus muretseb.»

«Kuid on ju veel nii varal Veerand üheksa.»

Iskra kutsel oli oma tagamõte. Polnud võimalik, et Vitali nii veetleva neu nägemisest ei elavneks. Ajab kindlasti tema ees sabasuled kohevile ja raskemeelsus ongi kadunud.

Nii läkski. Vitali ronis otsemaid teki alt välja. Laua taga lobises ta elavalt igasuguseid lugusid ja tuletas meelde, kuidas oli Kapat esmakordselt Jeršovide pool kohanud. Näitas oma töid. Iskra keelitas teda ka Dimitri portreed näitama.

«Suurepäranel!» hüüdis Kapa. «Pidage! Aga see on ju teate kes, see on ju Dimitri Timofejevitš! Oi, kui hästi te olete teda kujutanud!»

Vitali oli rahul. Külaline ära saadetud, ütles ta:

«Noh, kuidas on? Nägid, kuidas reageeris täiesti lihtne ja vilumatu vaataja. «Suurepäranel Torel!» Aga sina? Sina pead mind tingimata alandama, solvama ja pitsitama.»

«Küll sa oled aga rumal!»

«Abielunaine on loovate töötajate, kunstitöötajate suurim õnnetus. Keegi ei suuda nii nagu tema tuju ära rikkuda ja loomisõhinat, vaimustust lämmatada. Kes on ennast kunstile pühendanud, see peab perekonnaelust loobuma, peab loobuma üllarmsast kodukoldest.»

Ta ei ajanud seda juttu esmakordselt, see oli tema vana väide. Iskra oli juba ammu sellega harjunud.

«Oled sa aga rumal, tõesti rumal,» kordas ta lauda koristades.

20.

Stepan Jeršov töötas veoautol. Tehase garaažis ei meenutanud keegi talle tema minevikku, keegi ei heitnud talle seda ette. Siin läks elu oma rada igasuguste koosolekute, nõupidamiste ja lahkkelidega. Paljudest teistest autojuhtidest, mehaanikutest ja garaažitöölisest

erinevalt meeldisid Stepanile koosolekud, ta istus neil meeleldi, kas või keskööni välja. Tal oli nende järele otse nälg, sest seal, kus ta oma sõja- ja sõjajärgsed aastad oli veetnud, ei olnud mingisuguseid koosolekuid. Ta kuulas tähelepanelikult esinejate kõnesid ja sõnavõtte. Kuid ise ta sõna ei võtnud, kartis, et teda ei kuulata. Sõitis ta lihti, avariideta, hoidis kokku bensiini ja määrdeõli ning pidas auto eeskujulikus korras. Ühe sõnaga, töötas mõnuga, rõõmuga, rõõmustas selle üle, et oli jälle kodukohas ja et mitte ainult riik, vaid ka seltsimehed on talle kõik andestanud. Niisugust kohtupidamist, nagu vennad olid lasknud talle osaks saada, ei korraldanud enam keegi; mõni koguni tundis kaasa, kutsus endaga baari kannu õlut jooma ja bajaanimängijat kuulama. Seal õllekannu taga päris siis vangilangemise, sakslaste juures teenimise ja karistuse kandmise üle, argipäevaselt ja lihtsalt, ilma liigse teravuseta hihnanguis. Autojuhtide ja remonditöölise hulgas oli teisi sõjavangis olnuid. Aga Vlassovi all ei olnud juhtunud peale Stepani küll ükski teenima. Seda teenimist muidugi keegi heaks ei kiitnud, kuid kõik mõistsid, et Stepan polnud omal tahtel, heaga sinna läinud. Mõned arutasid nii: «Kui sul ikka iga päev nahka pargitakse, ütleb ükskord kannatus üles. Inimene on kord niisugune olevus, kes tahab elada.»

Vennad ka ei tulitanud teda enam, Dimitri ja Andrei tulid koju tagasi. Stepan oli ainult kuu aega nendeta elanud. Ta arvas, et nad olid lahkunud mõttega vaadata, kuidas ta ennast ülal peab. Kuid kõik oli olnud teisiti ja nende lahkumise tõelist põhjust Stepan ei teadnud.

Dimitri ja Andrei olid lahkudes arvanud, et nüüd nad hakkavad uut, iseseisvat elu ehitama. Dimitri asus Platon Timofejevitši, Andrei Jakov Timofejevitši juurde elama. Kuid nendel oli oma kindlaks kujunenud eluviis. Sugulased sugulasteks, aga sina ei vabanenud tundest, et segad neid, oled viiendaks rattaks teiste perekonnavankri all. Ja mis peamine, sinu oma elu oli kammitsas. Ljolja häbenes tehase majja tulla. Kapa häbenes tulla Jakov Timofejevitši poole. Kõik läks keeruliseks kätte, polnud enam nii, nagu enne. Kumbki katsus endale

mõnes tehasemajas elukohta muretseda, aga ei tulnud midagi välja. Nad oleksid kas või eraviisil kuskil toapugeriku üürinud, see ka ei õnnestunud: inimesed ei üürinud, igaühel oli endal kitsas, ja kes olekski olnud valmis üürima, see küsis niisugust hingehinda, et andis teenida.

Kord said nad kokku, onu ja vennapoeg. Onu ütles:

«Me oleme sinuga kodutud ja hüljatud, Andrijuša, hulgused oleme. Pöördume tagasi. See on meie saatust. Kas sa saatust usud?»

«Idealism,» ütles Andrei süngelt. Ta tahtis kangesti tagasi pöörduda ja olekski juba ammu pöördunud, kuid ükski oli kuidagi piinlik ja ebamugav sinna tagasi minna, kus elutses võõras Stepan.

Stepan ei teadnud sellest kõigest midagi. Sugulaste tagasitulekut võttis ta usaldusmärgina. Tal olid juba mõlema, nii venna kui vennapoja südameasjad teada. Ljoljat ta polnud küll veel näinud. Dimitri ütles selle haige olevat, meretuul tõmmanud läbi. Kuid siingi viidi Stepan segadusse, siingi ei teadnud ta asja õigesti. Ljolja jättis Mäekaldas tulemata sugugi mitte seepärast, et meretuul oleks läbi tõmmanud; ka tervena ei söandanud ta minna majja, mida oli harjunud juba ammu koduks pidama, ei söandanud kohata seal äkki võõrast meest, pealegi meest, keda lihased vennadki ei usaldanud, kes oli hitlerlaste juures teenistuses olnud. Olgu teistega kuidas oli, kuid Ljolja juba teadis, kes olid hitlerlased ja kes nende teenrid. Ljolja kartis, et Stepani nähes tuleb talle kindlasti läbielatu meelde, aga see paneb südame nii valutama, et elu ei paku enam rõõmu, et ei tahagi enam elada. Sellesse neetud minevikku oli jäänud kõik, seal olid põlenud tuhaks nii ema kui isa, nii Ljolja mustad silmad, mida poisid vahtisid, kui ka tulevikus ootav õnn, mis nüüd võimatuks oli muutunud. Tal ei olnud tõelist õnne, ega võinud seda ka ilalgi tulla. Mida andis talle armastus Dimitri vastu? Pisut rõõmu ja palju, väga palju valu. Mis temasse puutus, siis tarvitseks Dimitril ainult ütelda: «Sure, Ljolja, sa pead surema,» ja tema sureks mõtlemata, midagi pärimata. Aga Dimitri? Ta oli Ljoljaga lihtsalt harjunud. Ljolja teadis seda, nägi seda. Kuid ükskõik, ükskõik,

olgu pealegi palju, väga palju valu, kui selle kõrval aga on pisutki rõõmu, siis jäägu see nii, ärgu seegi kokku varisegu. Selleks, et elu uusi katastroofo ei tooks, läheb Ljolja Mäekalda tänavas asuvasse majja, saab endast võitu ja läheb uuesti. Issand temaga, selle Stepaniga, ja ka Ljolja mälestustega, ainult ärgu Dimitri kiiruslugu, ta peab enne jõudu koguma.

Ei, Stepan ei olnud Ljoljat veel kordagi näinud, Ljolja ei olnud veel Mäekaldas käinud. See-eest aga käis siin mitu korda Andrei tütarlaps Kapa. Kui see tuli, sulges Stepan enda oma tuppa, ta ei tahtnud teisi segada. Kuid ega Kapa lasknudki end segada, ta oli teistsugune tüdruk, otsustusvõimeline ja kindla käitumisega, teda polnud lihtne häirida.

Ohel õhtul lamas Stepan oma toas voodis, lamas vaikselt, tuld süütamata, sest ehkki ta oli kaksteist tundi maganud ja just äsja ärkanud, tundis ta keha ikka veel roidumust. Enne seda oli ta ligi kolm ööpäeva magamata olnud, käinud pikas sõidus, nelisada kilomeetrit viletsat teed, ja tulnud tagasi, hing vaevalt sees. Stepan lamas ja mõtles, et oleks hea juua teed moosiga või süüa tulist hapukapsasuppi. Äkki kuulis teisel pool õhukest tapeeditud laudseina hääli.

«Kapa,» rääkis Andrei, «ma ütlen sulle praegu midagi väga, väga tähtsat. Ma kord juba ütlesin sulle seda, kuid siis sa nähtavasti ei mõistnud mind.»

Kapa vaikis.

«Kas ütlen või mitte?» küsis Andrei.

«Nagu tahad,» vastas Kapa.

«Kas sulle on see ükskõik?»

«Ma ei tea ju, mida sa tahad ütelda.»

«Sa tead, tead seda.»

«Ei, ei tea.»

«Tead küll.»

«Ei tea.»

Isegi Stepan teadis, mida Andrei sellele neiule ütelda tahtis. Teda pani lihtsalt imestama, miks Kapa mõistmatut teeskles.

«Kapake... kallis...» Andrei hääli värises.

Stepan kujutles suurt ja tugevat noormeest... ja missugune oli ta praegu vaheseina tagal «Vaene poiss,»

mõttes ta. Neiu ei leidnud tema südames poolehoidu. Milleks teeselda?! Kui hoopis teisiti oli käitunud Olja Velitskina, kui Stepan talle niisama ahmaselt oma tunnetest rääkis. Stepan oli samuti erutatud olnud ega leidnud sõnu. «Ma ütleksin sulle midagi, Oljake, kuid ma kuidagi ei saa...» nammutas ta. «Ega ole vajagi, pole vaja!» sosistas Oljake vastu. «Pole vaja, ma mõistan nagu ni! kõik.» Ta surus oma pea Stepani rinna vastu. Ja kõik oli selge. Aga siin?

«Kapake, kallid...» kordas Andrei ja äkki ei kannatanud enam välja. «Ma ju armastan sind!» karjatas ta hirmsa häälega, seina taga prantsatas midagi, arvata-vasti tõukas Andrei tabureti ümber.

Mürale järgnes vaikus. Stepan eraldas vaevu Kapa sosinat:

«Andrjuša, mu hea, mu kallid. Ka mina armastan sind. Väga, väga armastan, kuidas sa seda ometi varem ei mõistnud?»

«Kapake,» Andrei hakkas ka millegipärast sosistama. «Kapake, ma tahan sinuga koos olla... ikka ja alati sinuga koos...»

«Me olemegi seda varsti, Andrjuša, olemegi.»

«Alati?»

«Alati, alati, alati...»

Nad sosistasid nii kuumalt, nende sosin täitis maja niisuguse elektriga, et Stepan tõmbas padja pea alt ja pani endale kõrva peale. Oli võimatu seda kõike kuulata ja küllap ei sobinudki seda teha.

Pühapäeva õhtul istus Stepan üksi kodus. Tehas oli uusi isekallutajaid saanud ja ta luges nüüd tundmata autotäubi kirjeldust ja selle käsitlemisjuhendeid. Auto oli võimas, võttis peale kaheksatonnise koorma, ja ka küllalt keerukas. Selle elektriseadmetest sai Stepan alles suure, vacvaga jagu. Vahetevahel jäi ta kuulutama väljast kostvaid samme. Dimitri oli talle eile rääkinud, et täna pidi keegi tulema ja kui Stepan juhtub enne teda kodus olema, siis võtku ta see keegi nii-öelda viiskohaselt vastu. Stepan ootas Ljoljat, kelle kohta oli Andreilt mitmel korral kuulnud, ta olevat hea, tore ja armastavat Dimitrit väga. Kuid Ljoljat ei tulnud, Dimitrit ka mitte. Pühapäevast hoolimata oli ta juba hommikul

Ischhi läinud. Agregaadile pidi uued vältsid pandama ja tema ei saanud kuidagi sellest eemale jääda.

Kell oli kümne peal, kui Stepan kuulis värava taga hääli. Ta ootas iga hetk koputust, kuid koputust ei tulnud. Jutuajamine aga kestis. Ta astus esikusse, avas välisukse ja kuulis Mokeitši häält. Mokeitš rääkis:

«Mine nüüd tuppa, mine, sa oled ju puht läbi külmanud. Ära karda, Stjopa on kodus. Ega ta sind ära söö. Oled sa aga pelglik naisterahvas. Ma tulen, vaatan, kes see Jeršovide maja ees valvab? Mõtlesin mõne sulgi olema. Aga see oled sina. Mine nüüd, ära karda. Kui tahad, tulen sinuga ühes?»

«Pole vaja, vanaisa, ma ootan Dimitri Timofejevitši ära, pole vaja,» vastas naise häälel.

Stepan astus jalgvärvavasse ja avas selle;

«Kuulge,» ütles ta veidi erutatult. «Miks te siis sedasi teete? Ma ootan teid toas ja... Dimitri käskis mul teid vastu võtta. Tulge.» Ta võttis naise käest kinni ja viis ta esikust läbi tuppa. Naisel olid jalas saapad, seljas vattkuub ja peas hall villane rätik, mille rinnal ristuvad otsad olid selja taga sõlme seotud. Lumehelbed katsid ta õlgu ning rippusid sulanud piiskadena kulmul ja ripsmeil.

Ljolja vanust ei osanud Stepan kindlaks määrata. Teda ängistas, et Ljolja ei näinud sugugi niisugune välja, nagu ta oli teda kujutlenud. Ta vaatas kohmetunult naise moonutatud nägu ja silmi, mis olid eri värvi.

«Võtke riidest lahti,» ütles ta viimaks. «Rätik ja vattkuub...»

Ta ei suutnud mõista, miks Ljolja tuppa astudes otsekui kivistus. Seisis Stepani ees ja vaatas talle samuti jahmunult otsa oma eri värvi, pärani avatud silmadega.

«Oi!» karjatas ta äkki ja haaras rinnust kinni, nagu oleks talle väga haiget tehtud. «Oi!» karjatas ta veelgi läbilõikavamalt. Siis pöördus ukse poole ja sööstis esikusse.

Jalgvärvav prõmahtas.

Stepan kargas Ljolja kannul õue. Naise saapad kopsisid lumisel rajal, kuid teda ennast polnud tihedas videvikus peaaegu võimalik enam eraldada.

Stepan seisis väravas, kuni külm hakkas, siis läks

tuppa tagasi, teadmata, mida mõelda või mida teha. Siin vaatas peeglist, kas tema naos pole midagi niisugust, mis oleks võinud naist kohutada.

«Akki on ta haige, põrunud?» mõtles ta. «On aga Dimitri endale sõbratari saanud. Rahvas räägib tõtt: inimene on saatuse mängukann.»

Dimitri jäi kauemaks koju tulema mitte agregaadist pärast, ta töö tsehhis oli juba ammu lõppenud, vaid Iskra Kozakova pärast koduteel. Ta nägi naist bussistaknast ja endast võitu saamata hüppas sõidu peal maha ja jooksis talle järele. Iskra oli koju minemas, Dimitri peatas teda ja palus endaga kõndima. Algul jutustas agregaadist rekonstrueerimisest, oma uutest plaanidest, äkki aga küsis:

«Iskra Vassiljevna, kui korraka juhtuks, et Dimitri Jeršov ära sureks, kas oleks teil temast kahju või ei tähendaks see teile midagi?»

«Te esitate alati nii hirmsaid küsimusi, Dimitri Timofejevitš.»

«Mis on siin hirmsat, Iskra Vassiljevna? Inimene elab, elab ja korraka sureb. See on juba looduses nii seatud. See ei olene sellest, kas ma ütlen seda või ei ütle. Igaühel on antud kindlaksmääratud ja mõõdetud tükike elu, ning pole kuhugi kaevata, kui see sulle liiga väiksena näib.»

«Mulle ei meeldi mõelda selle üle, mis minuga kunagi juhtub. Kui see ükskord saabub, millest räägite, eks ma siis aruta.»

«Tähendab, te olete oma eluga täiesti rahul. Mis siis muud kui rõõmustagem teie pärast.»

«Aga teie pole oma eluga rahul, Dimitri Timofejevitš?»

«Mina või? Kuidas kunagi.»

«Kuulge, aga kuidas teie raskemeelsus on kooskõlas ülemaailmse kommunismiga?»

«Millest te räägite, Iskra Vassiljevna?» Dimitri sat-
tus segadusse.

«Platon Timofejevitš jutustas mulle, kuidas teie olete kunagi õelnud, vist juba pionerieas, et teid maeta-
vat alles siis, kui olete ülemaailmse kommunismi ära
oodanud.»

«Noh, ja teie naersite?»

«Ei, ei naernud. Vastupidi, ma mõtlesin teist siis väga hästi. Minu isa oli oma veendumustest ka samasugune nagu teie. Ja minagi olen pisut selline.»

«Ah, Iskra Vassiljevna, Iskra Vassiljevna,» kostis Dimitri ebamääraselt. Siis peatus, seisis mõnda aega vaikides, lõi käega ja lahkus hüvasti jätmata.

Ta kõndis kaua mööda tänavaid, enne kui märkas koju minna; rahutu ja umbne oli hinges. Kurk kuivas. Ta kahmas kamaluga otse hangest lund ja sõi seda.

Ta jõudis koju külmast sinisena.

«Võtaksid õige viina,» ütles Stepan, tõstes maast mütsi, mille Dimitri oli seinale löödud naelast mööda ripu-
tanud. «Saaksid soojal!»

«Kus ta on?» küsis Dimitri toolile istudes.

«Kapis, terve pudel.»

«Ma küsin, kus Ljolja on? Kas ei tulnud või?»

«Ljolja... Ljoljaga juhtus niisugune lugu...»
Stepan hakkas jutustama, mis sel õhtul oli sündinud. Dimitri kuulas, kuulas ja kargas siis toolilt.

«Küllap sa pahvatasid talle midagi,» karjus ta. «Lask-
sid keelepaelad lahti.»

«No noh,» vihastas omakorda Stepangi, tundes end täiesti süütuna. «Sina ise ei pea keelt vaos.»

«Vaiki, või ma...» Dimitri ei lõpetanud lauset. Tema raev vaibus järsku nagu merelt tulev tuuleil. Ta istus jälle laua taha ja langetas pea kätele.

Rõõmsalt laulu lastes astus tuppa Andrei.

«Andrjuša,» ütles Dimitri, «Ljolja jooksis minema...»

Stepan jutustas uuesti, mis Ljoljaga juhtus.

«Onu Mitja, luba ma sõidan sinna,» tegi Andrei ettepaneku. «Ta elab ju Kalaküla asulas? Kas sa tema täp-
set aadressi tead?»

«Mis aadressi seal teadal. Küsid ühiselamut ja kõik. Ainult sina küll ära sellele mõtlegi. Suvel aurikuga on see tõesti jalutuskäigu eest. Aga praegu pead juhusliku autoga minema, sõitma taga kastis. Külmad kringliks. Ja milleks sina peaksid seda tegema, ma ise sõidan.»

Dimitri riietus ja väljus.

Õues hakkas tuiskama, tüul ulus, painutas ja murdis aiakestes paljaid külmunud kirsipuid.

«Kui läheks õige garaaži ja võtaks auto?» ütles Stepan.
«Oleks kõige kindlam. Aga kas te saate auto, kas teile antakse?» Andrei teietas Stepani erinevalt oma teistest onudest. «Pole ju sõidulehte.»

«Selgitame valvurile ära, eks tema ole samuti inimene»

«Siis tulen teiega kaasa.»

Neil ei õnnestunud sugugi lihtsalt valvurile selgeks teha, kuivõrd nadasti autot tarvis läks. Nad rääkisid talle, et sellest võis sõltuda inimese elu, kes uitab praegu kusagil lumemollus hangetuisanud teel, jäises luules, sajus ja öös. Ja võib-olla sõltus sellest koguni kahe inimese elu. Sest pole võimatu, et Ljoljagi läks jalgsi, niisuguse ilmaga juhuslikke autosid naljalt ei sõida.

Kell kolm öösel sõitsid nad välja. Kumbki ei tundnud õieti teed, kellegi käest polnud ka küsida, sest kõik ümberringi magas; sõideti, usaldades oma tundeid, et just nii on õige ja mitte teisiti.

Kui nad Dimitri kätte said, oli see juba poolde teesse jõudnud. Ta sumas lumes nii visalt ning raevukalt, et ei tahtnud teedki anda, sammus laternate kirevihus ümber vaatamata edasi ega tõstnud kättki, et teda peale võetaks. Kui ta nägi venda ja vennapoega, ei imestanud ta, ütles ainult: «Ah, need olete teie, poisid.» Ta võeti juhimeist istuma, tõmmati end siin pisut koomale.

«Kas jalad on märjad?» küsis Andrei. «Pane minu saapad jalga, eks, onu Mitja.»

Dimitri raputas pead — pole tarvis.

Sõideti edasi, pukserides läbi längus hangede, mille merekuul oli teele põiki ette tuisanud ja mis võtsid rattad ringi käima. Jäädi toppama, roniti välja, kaevati, labicaga lund rataste alt maapinnani ära, suruti õlgadega autot tagant.

Peaaegu paris Kalaküla juures jõuti Ljoljale järele. Ljolja ei kõndinud nii nagu Dimitri. Ta liigutas veel vaevast jalgu. Napea kui laternavalgus temani ulatus, keeras ta ümber, tõstis mõlemad käed üles ja ootas, kuni auto peaaegu tema vastu jõudis.

Dimitri kargas kabunist välja. Selg vastu luult, seisis nad Ljoljaga kaua ümberringi tantsisklevas lumes. Laternad pimestasid silmi. Nad pöörasid ka laternatele

selja. Dimitri nähtavasti kutsus Ljoljat autosse, ta vehkis käega ja rebis naist varrukast. Ljolja kippus edasi minema. Kõnelus venis pikale. Et akumulaator tühjaks ei saaks, lülitas Stepan tuled välja. Inimeste siluetid olid nüüd vaevast nähtavad.

Viimaks nad lähenesid autole. Andrei lõi ukse lahti ja hüppas lumme. Dimitri aitas Ljolja kabiini ja istus tema kõrvale. Andrei ronis taha kasti.

Varsti jõuti asulasse, Ljolja väljus siin ühe pika madala baraki ees ja kadus kitsa laudukse taha.

«Noh, mis ta rääkis kah?» küsis Andrei, kes nüüd uuesti kabiini tuli. «Mis temaga juhtus?»

Dimitri ei vastanud ja vaikis kogu tagasitee.

Koju jõuti alles selleks ajaks, kui kõigil kolmel tuli tööle minna. Andrei lülitas reproduktori sisse ja sellal, kui ta priimuse süütas, teekannu üles pani, tassid lauale seadis ning leiba ja vorsti lahti lõikas, luges diktoraaleheartiklist, kuidas Donbassis kaevurid partei kahekümnendat kongressi vastu võtma valmistuvad, mis töökinke nad teevad ja missuguseid ettepanekuid söetodangu suurendamiseks esitavad.

«Meil tuleb ka varsti partei oblastikonverents kokku,» ütles Andrei. «Seal valitakse kongressi saadikud. Kades-tan neid, kes Moskvasse sõidavad! Küll see võib huvitav olla. Meil käis kord tehnikumis keegi kaheksateistkümnenda kongressi saadik. Jutustas, mis seal kõik oli olnud. Andis kuulata.»

«Aga minul varises kõik põrmu,» ütles Stepan. «Komsomolieast jõudsin välja, parteisse aga ei pääsenud. Andsin avalduse just enne sõda sisse, pidi just arutusele tulema... Nüüd juba muidugi... kus sa enam...»

Ta ütles seda nii kurvast, nii kibedalt, et Andrei esimest korda onu Stepani siinoleku jooksul talle valvsa tähelepanu asemel haledusega otsa vaatas. Eks kannatanud ju tema, onu Stepan, samuti julmalt hitlerlaste all, vahest veel julmemaltki kui siis, kui ta oleks tapetud.

«Aeg on minna,» ütles Stepan kella vaadates. «Peame kiirustama, kui ei taha hilineda.»

Rüetuti ja väljuti. Ida õhetas õrnroosades värvides. Katuste kohal keerlev korstnasuits andis taevale pärledava varjundi. Pärast õist tuisku loodus puhkas, lumi-

sed puud seisid liikumatult. Jäises vaikuses siutsusid valjusti teeroobastes hüplevad varblased.

Seal, kus tee kesklinna käänas, avanes vaade tehasele. Tohutult suur oli see tehas. Tema nägemine mõjus alati rahustavalt. Võrreldes selle suure eluga, mida kõrgahjude, martääntsehhi korstnate ja valtsimistsehhi hülgelpika korstna taga võis aimata, näisid kõik kodused asjad nii tühistena, et neid ei maksnud ülearu südamesse võtta. Kõigile kolmele tähendas tehas midagi määratult suuremat, kõrgemat ja tähtsamat elust isa savitares. Nad oleksid selle tare mõtlemata, oma kätega maha lõhkunud, oleks seda tehasele vaja olnud. Samal ajal jäi isakodu ikkagi isakoduks ja selles majas elatava elu eest polnud kuhugi minna.

Läheneti tehasele, olid juba üle silla ja Stepan pidi vasakule pöörama teise sissepääsu juurde, mis viis garaaži. Siin avas Dimitri esmakordselt pärast Ljoljaga lumisel teel seismist suu.

«Kas sa tunned Ljolja Velitškinat, Stepan?»

Oleks võinud arvata, et mürsk lõhkes, nii järsult pöördus Stepan Dimitri poole.

«Velitškinat? Oljat?» küsis ta ängistatult. «Kas sina ka teda tunned?»

«Täna öösel,» ütles Dimitri, «istus ta autos sinu korvalli»

21.

Anna Nikolajevna pesi pärast õhtueinet tasse. Kapa kuivatas neid nõnderätikuga ja pani puhvetisse.

«Ema,» ütles Kapa. «Andrei tegi mulle abiellumissettepaneku, ema. Kuidas sa sellele vaatad?»

«Kui hirmus!» Anna Nikolajevna pidi äärepealt tassi maha pillama. «Kas sa mõistad ka, mis sa raagid? Mis abiellumissettepanekust saab siin juttu olla, kui sul on veel kolm aastat õppida. Kooliõpilane läheb mehele! Kus seda enne nähtud?»

«Esiteks pole ma sõnagi lausunud, et kavatsen mehele minna...»

«Kuidas siis?»

«Kannata, ma räägin lõpuni. Teiseks, kas siis õppi-

jaile on see tõesti keelatud? Aga mis siis, kui ma pärast instituudi lõpetamist astun aspirantpuri ja veel kolm aastat kandidaadi väitekirja taga istun ja seejärel veel mitu aastat doktori väitekirja kallal töötan? Mis sa siis soovitud teha, kallid ema? Soovitud mul kolmekümneastastaselt abielluda? Sest alles siis lakkan ma õpilane olemast. Kuid selle eest olen seks ajaks täielikult väljakujunenud vanapiiga. Aitäh, kallid ema. Sina ise abiellusid isaga seitsmeteistkümne-aastaselt, nagu ma tean.»

«Olin peaaegu kaheksateist täis.»

Mõlemad vaikisid erutatult.

«Kuid sa oled ikka ja alati kuulutanud,» ütles Anna Nikolajevna, «et sa ialgi mehele ei lähe, et ei hakka oma pühi tundeid labastesse abieluahelatesse needima.»

«Esiteks pole ma neid sõnu ialgi rääkinud. Ma rääkisin, et see ei ole sugugi kohustuslik, et armastus tingimata abieluga lõpeks. Tal on õigus iseseisvalt eksisteerida. Teiseks, ema... Teiseks on Andrei väga üksik. Ta isa langes rindel ja ema... ema oli paha naine, hülgas poja ja põgenes kuhugi ära. Tal on väga raske elada, ema.»

«Sa siis oled juba oma nõusoleku andnud?» küsis Anna Nikolajevna täiesti lootusetu häälega.

«Jah, ema. Palun, anna andeks.»

«Issand, mis küll isa ütleb! Sa tapad ta. Ta süda on viimasel ajal väga haige. Mis sa teed, Kapitolina, mis sa ometi teed! Mis hirmsat piina sa meile valmistad. Kui palju tundeid me oleme sulle pühendanud, kui palju oma elust sinule kulutanud. Isa ei armastanud ühtki last nii nagu sind, ega armasta praegugi. Tema suurim rõõm oli sind oma kätel hoia. Sageli jooksis koju — ta töötas tollal laevaremonditehase parteikomitees — kahmas sind kätele ja käis sinuga ringi...» Anna Nikolajevna pidi nutma puhkema.

«Jäta järele, ema, seda on võimatu taluda. Sa piinad ennast ja mind. Ja küllap korraldad ka isale stseeni. Ma ei lähe ju surma ega sõida eluks ajaks Antarktisesse. Milleks lihtsat, igipõlist asja keeruliseks ajada?»

«Oled külm ja kalk inimene, Kapitolina. Sina ei oska tunda, sina ainult arutled.»

«Mõnel on minust teine arvamine.»
 Anna Nikolajevna ei kuulanud teda.
 «Ei saa ometi aina arutleda ja arutleda. Sul pole südant.»
 «Kuid need on kaks iseasja, ema, külm rahu ja südametused.»
 «Ei ole iseasjad! Külmad inimesed on alati südametud ja südametud külmad. Südametunnistus ei lase inimese tundeid jahtuda.»
 «Sa filosoferid, ema.»
 «Ja sina räägid häbematusi. Ära pea ennast kõige targemaks maailmas!» hüüdis Anna Nikolajevna. «Ma pole instituudis õppinud, kuid olen kolmkümmend viis aastat sinu isaga koos elanud. See elu oli mulle nii instituudiks kui ka akadeemiaks. Jah, ma olen palju sinu isalt õppinud. Annaks jumal, et sina endale elus niisuguse õpetaja saaksid.»
 «Asjata mõtled, et kavatsen oma mehe õpilaseks hakata. Ega ma järjekordsesse õppeasutusse astu, ema. Sa katsu siin vahet teha. Ja muide, andesta, kui räägin häbematusi, kuid sa ise ka ei räägi minuga õigesti. Sa kõneled nii, nagu kavatsesid mind niinimetatud õnnistusest ilma jätta. Aga mina ei soovi üldse õnnistust, vaid sõbralikku nõuannet.»
 «Mis nõuannet ma saan sulle anda, kui ma pole sinu kavaleri kordagi näinud. Mis ma oskan sulle ütelda?»
 «Isa on teda näinud. Isale ta meeldis, niipalju kui mina tean.»
 «Eks siis mine isa juurde ja õienda temaga.»
 «Lähme koos.»
 «Ma ei taha tema ettekavatsetud tapmisest osa võtta, Kapitolina.»
 «Hästi, ma lähen üksi.»
 Anna Nikolajevna läks siiski Kapaga ühes. Ta karfis tüdrit üksi jätta isaga, kes end tõesti halvasti tundis ja iga päev kurtis, et süda valu togevat ja ebakorrapäraselt töötavat.
 Gorbatsšov istus ererohelise lambi valgusel oma kodukabinetis laua taga. Ta koostas partei oblastikonverentsiks ettekanne.

«Kas tohib sinuga kõnelda?» kuulis ta korraga, kiskus pilgu paberilt lahti ja pööras ringi. Tema tugitooli taga seisid naine ja tütar.

«Jah,» ütles ta hajameelselt, mõtted veel töös kinni. «Mis on?»

«Kapitolina on otsustanud abielluda,» kuulutas Anna Nikolajevna sissejuhatusega, sest ta oli otsustanud, et saagu mees pealegi kõik korraga teada.

Anna Nikolajevna imestuseks ei hüpanud mees toolilt ega hakanud ringi tormama ja karjuma, mida ta oli kängesti kartnud. Mees ütles rahulikult:

«Ja mis siis? Mis te siis minust tahate?»

«Kuidas nii, Vanja? Kas sulle on see ükskõik? Lapse kogu elu purustatakse, aga sina ütled ainult: «Ja mis siis?» Vanja!»

«Ma võtsin sind naiseks, Njura, ja sina tulid mulle mehele ilma mingi kära ja mürata. Tulime kord minu loppa, mul oli käes sinu pooltühi kohver kahe seeliku ja ühe jakiga...»

«Sa oled kõik unustanud! Hoopis vastupidi oli, kaks jakki ja üks seelik.»

«Seda enam, Njura. Täheandab, asi oli veelgi viletsam. Aga hakkasime elama. Ja elame ega tahagi teist elu. Või sooviksid sa teistsugust elu?» Ta vaatas küsivalt Anna Nikolajevnale otsa.

«Mõtled ise ka et tea mis välja,» vastas naine.

«Mitte see ei huvita mind...» jätkas Gorbatsšov. «Istuge ometi, mis te seisate nagu vaesed patused. Mind huvitab midagi muud... Ma tean väga hästi, et praegu pole mingisugustel manitsustel ega arutlustel mõtet, ma leadsin, et varem või hiljem see neil Andreiga nii lõpeb, et kogu Kapas fantaasia vabadest tunnetest, mida miski ei ahelda, on just nimelt fantaasia. Ma usun nende armastust ja usun, et nad rajavad hea perekonna.»

«Kas tõsi, isake?» Kapa viskus isa poole, kallistas teda kõvasti ja surus end tema vastu. «Kas sa tõesti ütled nii?»

Isa lükkas ta ettevaatlikult eemale.

«Nii ma ütlesin ja nii ma ka mõtlen. Sulle on juhtunud hea noormees. Oleks võinud olla hulga hullem. Kuid mind huvitab see, ütlen veel kord, kus te hakkate

elama, noorpaar?» Ta suunas Kapale tõsise, mõtliku pilgu.

«Ei tea,» vastas Kapa aeglaselt.

«Kuidas ei tea?» karjatas Anna Nikolajevna. «Kuidas saab siin üldse kahtlust olla. Kas sa tõesti võid mõelda, Vanja, et lased ta kodust ära?»

«Ei oleks mul kahtlust olnud, poleks ma küsimust esitanud,» ütles Gorbatsšov. «Näed ju, ta ei tea. Mida see sinu arvates tähendab? See tähendab, et ta kavatseb lahkuda. Kas on see nii, Kapitolina?»

«Kas sul tõesti on vanemate juures paha olla. Kapake?» küsis Anna Nikolajevna kibestunult.

«Isa, ema, ärge piinake mind nende küsimustega, kas on hea või paha. Mul pole kunagi paha olnud, ikka ja alati on olnud hea, väga hea. Kuid te ise ometi rääkiste, kuidas isa aitas sul tuua kohvri ühe seeliku ja kahe jakiga ning te hakkasite elama. Aga miks peaksin mina oma elu teisiti alustama? Miks mul pole õigust kohvriga peale hakata? Miks?»

«Arvesta seda,» ütles Gorbatsšov, «et ma ei hakka sulle korterit muretsema, tuba ka mitte.»

«Isa, kui sa tahad, siis ma ütlen sulle, kuidas mõtlen meie elu korraldada.»

«Eks räägi.»

«Me asume elama majakesse, kus sa kord käisid, seame selle korda...»

«Ja kahlate põlvini poris...»

«Selles on süüdi linnanõukogu, aga mitte meie Andreiga, isa. Me seame majakese korda ja hakkame oma elu rajama. Teie emaga käite meil külas. Meil on seal oma naabrid...»

Gorbatsšov vaatas õhetavat tütart, kuulas tema valmistatud juttu ja mõtles: kõik on läbi, tütar on juba kodust lankunud, elab juba oma tulevikus ja ükski jõud ei peata teda sellel teel, ei too teda sealt tagasi.

Gorbatsšovi meel läks kurvaks. Anna Nikolajevna oli Kapale tõtt rääkinud, ta olevat isa lemmiklaps. Isa armastas tütart väga. Tütre nägemine, temaga kõnelemine ja tema hellituse tundmine oli talle igapäevaseks rõõmuks pärast raskeid ja pikki töötunde linnakomitees. Nüüd varsti tal seda rõõmu enam ei ole. Tütar jätkis

küll vanemate külaskäikudest ja lubas ise järjest nende poole sisse astuda, aga ta pettis ennast ja teisi. Elu purustab need kavatsused ja dikteerib omalt poolt midagi hoopis muud, mida ei tea oodatagi, mida ei või arvatagi.

«Kuid selles onnis on ju pime, röske ja vilets,» ütles ta.

«Seame kõik ilusasti korda, küll näed. Ma juba kaalullesin. Andreil on hoiukassas raha, oma viis tuhat...»

«Kuid see on ju tema raha!» ütles Anna Nikolajevna.

«Ah, ema, missugune sa küll oled!... Niisiis, isa, meil on viis tuhat. Andrei teenib korralikult, kõike ära ei kuluta, nii ta koguski. Ta on ju üksik.»

«Ta ei ole siis vähemalt joodik, mis?» küsis Anna Nikolajevna.

«Rahustu, ema, ei ole. Niisiis aitavad need viis tuhat meil majas kõik korda seada. Uhkust me põhimõtteliselt ei vaja. Eelkõige lihtsus. Sa tead ju, kui naeruväärsed on minu silmis need naised, kes ehivad end mingisuguse välismaise õhulise nailooniga, millest rinnahoidja läbi paistab, brokaadiga, millest varem ainult kirikurüüsid õmmeldi, ja muu lolli maitsetu rämpsuga...»

«Pole midagi parata,» ütles Gorbatsšov lõpuni kuulmata. Ta tõusis, astus tütre juurde ja embas teda. «Saa õnnelikuks, kuid palun ära ole minu ja ema vastu halasamatu, ära unusta meid.»

Ema ja tütar puhkesid neist sõnadest nutma. Isa ise hakkas samuti mööda kabinetti käies oma ninajure ümbert sõrmega pühkima.

«Näita, näita mulle ometi oma Andreid,» ütles Anna Nikolajevna Kapale. «Olgu ta juba homme siin, kas kuulled! Muidu inimesed küsivad, kes ta on ja missugune välja näeb, aga ema ei oska rnuud, kui suud maigutada.»

Kapa kartis asjata, militsionäär ei häirinud Andreid põrmugi. Andrei ei märganudki teda. Teda kohutas kõige rohkem maailmas kosjaskäik ise. Ta istus lauas nagu aheldatud. Ta tahtis partei linnakomitee sekretäri majas, kuhu oli sattunud, endast kõige paremat muljet jätta, ainult huvitavatest ja tarkadest asjadest kõnelda ning käituda väärikalt ja sundimatult. Kuid kõik läks

teisiti, hoopis teisiti. Kõnelda polnud müllestki, sõnad jäid kurku kinni ja kui pääsesidki välja, sus ilma iga-suguse seoseta, paljad sõnad ja sõnad, mõtet mitte min-gisugust. Kasi polnud kuhugi panna. Iga liigutust saa-tis kära. Sirutas käe leiva järele, riivas narsaamikleasi-kõlin, kopsatus ja mineraalvesi voolas linale; tahts võtta karpist sprotti, sai selle kahvli otsa, kuid pillas samuti maha ja laudlinale ilmus kõigile märgatav plekk.

«Teen ma aga alles seatempe,» ütles ta kurvalt nae-ratades. «Nüüd saab mul selgeks väljendus: nagu ele-vant klaasnõude kaupluses.»

«Ah!» katsus Gorbatšov teda päästa. «Juhtub, kõike juhtub.»

Isa ja tütar püüdsid laua taga naljatleda ja vaimukusi rääkida. Andrei ei katsetanudki seda. Anna Nikolajevna aga vahtis külaist üksisilmi ja lakkamatult ning mõl-les, et nüüd ta ei olegi enam külalane. Tuli ootamatult ja ettearvestamatult perekonda ning nüüd ei pääse temast enam kuhugi. Hea, kui osutub korralikuks inimeseks ja Kapa saab temaga õnnelikuks. On aga ta terve, tugev ja kohmakas. Niisugune võib veel naist kol-kima hakata. Naisti! Kui toorelt kõlab see sõna tema tütre, tema tütrekese kohta. Oli kangesti väpper ja uhkeldas, lollike: ilusad vabad tunded! Säh sulle vaba-dust...

Ei saa ütelda, et Andrei poleks Anna Nikolajevnale meeldinud. Et ta oli kohmakas, sest polnud midagi, see tuli harjumusest, seda mõistis Anna Nikolajevna täiesti. See läheb üle, kui poiss koduneb. Peaasi, et ta on mehine, pikk ja turjakas. Niisugusega on meeldiv mööda linna jalutada ja teatrissegi minna.

Pärast lõunat tegi Gorbatšov suitsu ja sõitis uuesti linnakomiteesse. Lahkudes palus Anna Nikolajevnat, et ka tema oma juuresolekuga lapsi liiga ei tüütaks. Anna Nikolajevna solvus: mis tüütamisest või mittetüütami-sest saab siin juttu olla. Kas ta oli ema või ei olnud? Kuid pärast pooletunnist keerutamist söögitoas lahkus temagi.

Kapa istus klaveri taha ja mängis veidi.

«Andrei,» ütles ta end ümber pöörates, «sa pidid mulle jutustama, mis teil seal üleile juhtus.»

«Maja jäi tühjaks,» vastas Andrei. Ta hakkas jutus-tama, kuidas Ljolja oli tulnud ja Stepani nähes kiljudes minema jooksnud; kuidas nad Kalakila asulasse olid sõitnud ja kuidas lõpuks oli selgunud, et Ljolja on Olja Veltškina, kellega Stepanil enne sõda armuvahekord olevat olnud.

«Kuidas, kas ta siis ei tundnud Oljat ära?» Kapa oli jutustusest vapustatud. «Miks, mispärast?»

«Teda ei saagi ära tunda. Stepanil on päevapilt, sel-lel paistab Ljolja hoopis teine inimene olevat.»

«Kui kole!» ütles Kapa. «Mis siis nüüd saab?»

«Ei tea. Mõlemad lahkusid eile õhtul kodust, Stepan sai koha tehase ühiselamus, onu Dimitri läks jälle onu Platoni poole.»

Nad istusid diivanile, täis lootusi ja õnneootust, kuid väga häirituna teiste elus toimunud sündmusist. Nende elus, arvasid nii Andrei kui Kapa, midagi niisugust kunagi ei juhtu, nemad hakkavad teisiti elama...

22.

Ohel süngel detsembripäeval ilmus oblastiajalehes artikkel Metallurgiatehase kohta, selle kohta, kuidas seal insener Krutiliitši väärtuslikku ettepanekut mari-neeritakse. Artikkel oli pikk, see võttis enda alla teise lehekülje kolm tervet veergu. Autor, ajalehe korrespon-dent, alustas sellest, kuidas Nõukogude Liidus hooit-se-takse teaduse ja tehnika arengu eest, missuguseid tin-gimusi luuakse õpeliistele, konstruktoritele ja leiduri-tele, kuidas toetatakse töölise leiutusi ja ratsionalisee-rimisi; ta tõi näiteks tehaseid, kus leiutamine ja ratsio-naliseerimine annavad igal aastal miljoneid rublasid kasu ja soodustavad toodangu väljalaske tunduvat suu-rendamist. Ka Metallurgiatehasest kõneldi head, kuid see hea käis möödunud aja kohta. «Uue direktori tule-kuga,» luges Tšibissovi, «muutus paljugi. Ta hakkas juu-rutama pealiskaudse juhtimise stiili, süvenemata suure käitise seaduspärasustesse.»

Korrespondent kirjeldas püüdlikult ja üksikasjaliselt «alati otsiskleva, alati rahutu ja seepärast neile, kes eel-

kõige rahulikku elu armastavad, sobimatu» inseneri Krutilitši vintsutusi. Leiduri käimisi direktori, kõrgahju oobermeistri, linnaajalehe toimetaja juurde, partei linnaakomitee sekretäri juurde, kes «sõnades Krutilitšit kull toetas, kuid väärtusliku leiutuse ellurakendamiseks tegelikult kahjuks midagi ette ei võtnud,» kujutati nü üksikasjaliselt ja veenvalt, et see pidi lugejas bürokraatide ja kriitikalämmatajate vastu tingimata meelepaha äratama. Artiklis räägiti, et rahutat inseneri oleval toetanud ainult töölised — loetleti mõned Tšibissovi tuntumad nimed — ja tehase insener K. R. Orleantsev, kelle kohta korrespondent kirjutas järgmist: «K. R. Orleantsev, avara pilgu ja suure tennilise eruditsiooniga inimene, ei suutnud seltsimees Tšibissovi rutuni taluda ja astus juhtiva koosseisu laiendatud nõupidamisel andeka leiduri, tõelise nõukogude patrioodi kaitseks avalikult välja. Seltsimees Orleantsev astus Tšibissovi iganenud vaadetega võitlusse. Seltsimees Orleantsevit oleksid paljudki toetanud, kuid Tšibissovi tormas küsimusest ü.e. Ta teatas diktaatorlikult «Kõik on selge», nõupidamine lõpetati ja seltsimees Krutilitši ettepanek pandi kalevi alla.»

Artikkel oli terav, veenev ja faktide poolest täiesti kummutamatu, kui võtta iga fakti paljalt, nii nagu see oli. Tšibissovi erutus viimse võimaluseni. Selles artiklis esitati teda juhmardina, ja mitte tavalise, vaid öela juhmardina, kes oli valmis maha rõhuma ja lämmatama kõike värsket, noort ja eesrindlikku. Muidugi meenutati ka avariid kolmanda kõrgahju juures. Sellest räägiti artikli tolles osas, kus kinnitati, et kõrgahjutsehhis olevat remonttööd halvasti korraldatud, et tegelikult lastavat neil minna nii kuidas juhtub, mille vastu insener Krutilitš täiesti õigesti võitlust peab. Tennilist poliitikat ajavat kõrgahjutsehhis kahjuks P. T. Jeršovi taolised harimata inimesed, mis kaasaegse tehnika juures on täiesti lubamatu. Tšibissovi leppivat selle olukorraga, see olevat talle meeltemööda diktaatorist direktorit rahuldavat iga töötaja, kes oma hariduse, teadmiste ja vilumuse poolest ei seisa temast kõrgemal, vaid madalamal. Targad juhid püüavad ümbritseda ennast veelgi lagemate inimestega, ka siis, kui need pole just eriti päind-

likud, piiratud juhtidele aga meeldib näha oma alluvuses neid, kellest võib kõrgemal seista, omamata midagi muud peale ametialase seisundi.

Artikkel tekitas tehases kära. Enamikku see pahan-

das. «Missugune häbematus!» käratses tsehhis Iskra Kozakova. «Pole viitsinud endale asja nagu kord ja kohus selgeks teha, aga kirjutavad. Oleksid nad kõige tähtsamast aru saanud, oleks neil kohe selge olnud, et Krutilitši ettepanekud ei kõlba kuhugi. See on lihtsalt laim.»

Peamehaaniku osakonnas arutas insener Vorobeinõi teisiti.

«Oletame, et insener Krutilitš eksibki oma ettepanekus,» rääkis ta kaastöötajatele. «Kuid ega's selles asi seisa. Asi seisab selles, kuidas direktsioon ettepaneku vastu võttis ning kuidas suhtuti ettepanekusse ja Krutilitšisse endasse. Kas te ka teate, et see inimene nälgib? Ta on kasupüüdmatu entusiast. Tema loost võib näha, et meie süsteemis pole just kõik korras ega laitmatu. Kui võidakse lämmatada see ettepanek, siis lämmatatakse ka teine, tuhat korda väärtuslikum, mis on tähtis kogu riigile. See on «käsi peseb kätt» poliitika, kastikordi...»

Tehase parteikomitee tuli kokku; istungile kutsuti ka aktiiv ja kõik need, keda artiklis mainiti. Artikkel arutati punkt punktilt läbi. Tšibissovi analüüsis põhjalikult remondi uut, detsentraliseeritud korda majanduslikust ja tootmise seisukohast ning kummutas dokumentide põhjal Krutilitši ettepanekud täielikult.

«Siin ei kõiguta mind miski,» teatas ta, «ega hirmuta ka mingisugused artiklid. Siin kaitsen ma lõpuni riigi huve. Selleks olen oma kohale määratud ja selleks ka elan. Kuid vaadake, seltsimehed,» ta laiutas käsi, «ma olen enam-vähem enesekriitiline inimene... Võib-olla ei võtnud ma selle Krutilitši puhul kõike arvesse, ei suhtunud temasse, nagu oleksin pidanud suhtuma. Olen valmis seda tunnistama ja arvestama, seltsimehed.»

Võeti aktiivselt sõna. Krutilitši ettepanekut ei kaitsnud peaaegu keegi, kõneldi millestki muust, sellest, kuidas kõrvaldada tehases kõik, mis võib massilist leiutamist segada. Tõsi, tõsi, öeldi, seltsimees Tšibissovi peaks valusat kogemust arvestama, ta peaks sellest loost

õppust võtma. Polevat halba ilma heata, artikkel ajavat liikvele tehase juhtivad inimesed nii administratsioonis kui ka tsehhides.

Sõna palus Orleantsev, kes oli samuti parteikomitee istungile kutsutud, kuna teda artiklis nimetati.

«Mulle näib,» ütles Orleantsev raskeid silmalauge tõstes, «et mõned seltsimehed on liiga heatahtlikult häälestatud. Nad kalduvad liiga koduselt otsustama küsimust, mille täit ulatust nad võib-olla ei mõistagi. Kuid küsimus on vägagi valus. Mõelge järele, seltsimehed. Kas ei kujune meil niiviisi mingi partei suunale vastukäiv kummaline süsteem, mille kohaselt inimene, kes pole meile meeltnööda, ei leia kusagilt õigust.»

Tõusis kära, karjuti: «See on juba liig!» — «Peaks ikka mõtlema, mida rääkida!»

Orleantsev ootas ära, kuni parteikomitee sekretär erutatud vahelehüüdjaid rahustas.

«Te reageerite asjata nii närviliselt, seltsimehed,» jätkas ta siis. «Et ühele või teisele väitele nii või teisiti reageerida, peaks enne selles väites selgusele jõudma. Aga kas te näiteks teate, et insener Krutilitš vallandati üleeile tehnikumist ja ta lamab nüüd haigena hirmsates tingimustes, otse viletsuses? Meie ajal leidub Nõukogudemaal kerjust! Ja kes veel?! Andekas inimene, insener, leidur. Kuidas seda mõista? On's see paljas juhuste ahel?»

Kõik vaikisid vapustatult.

«Kui see tõesti peaks nii olema, siis on see inetu lugu!» ütles Tšibissovi. «Selle eest tuleks süüdlased kohtu alla anda. See ei saa võimalik olla!»

«Eks kontrollige,» ütles Orleantsev rahulikult.

«Ja kontrollingi!» Tšibissovi võttis telefonitoru ja palus keskjaamal tehase õhtutehnikumi direktori välja kutsuda. «Selgitage mulle, selgitage viivitamatult,» alustas ta peaaegu karjudes, kui direktor üles leiti, «mis te seal Krutilitšiga teete. See on... see on!» Tšibissovi oli nii maruvihane, et ei leidnud enam sõnu.

Ta kargas toolilt, astus jälle ja ootas, kuni talle juhtme teises otsas midagi seletati, loopis toru ühe kõrvast juurest teise juurde, karjus midagi vahele, virutas lõpuks

toru lauale ja viskus täielikus jõuetuses raskelt tooli-korjule.

«Kretiin!» ütles ta. «Täielik kretiin.»

Parteikomitee sekretär aseias toru aparaadile.

Tšibissovi sai kuidagi endast võitu. Ta pühkis taskurätiga nägu.

«Seltsimees Orleantsevil on õigus,» ütles ta. «See... see tegelane seal,» ta osutas telefonile, «see tõesti vallandas Krutilitši. Krutilitš olevat looder. Ta pidavat juhtima üliõpilaste praktikume, kuid leiutavat selle asemel igasuguseid mõtteusi ja kirjutavat laimukirju. Seltsimehed, me peame viivitamatult midagi ette võtma. Peame sõitma Krutilitši juurde, saatma talle arsti. Kas meil on nõukogude võim või ei ole? Ei saada nüüd üht leidurit toita, et see ei peaks nälgima, ega talle korralikku ulualust pakkuda.»

Asi ei lõppenud artikli arutamisega partei tehasekomitees. Gorbatsšov kutsus Tšibissovi ja ajalehetoimetaja Bussörini linnakomiteesse. Ta palus neid tugitooli istuda, sammus nende ees mööda kabinetti edasi-tagasi ja ütles karmilt ning ebasõbralikult:

«Te olete laskunud bürokratismi, mida partei ei või lubada ega sallida. Nii sina, Tšibissovi, kui ka sina, Bussorin. Kogu see lugu on meie linna parteiorganisatsioonile häbiks. Võtke ajaleht kätte — mida kirjutatakse Uraalist, Kuzbassist ja Kaug-Idast, igalt poolt? Kirjutatakse uutes avastustest, leiutustest ja rahvatulcade initsiativist. Ja äkki leidub Nõukogudemaal linnake, kus novaatoreid lüüakse. Mida see ometi tähendab?»

«Ivan Jakovlevitš!» ütles Tšibissovi. «Me arutasime seda eile parteikomitees ja määrasime kindlaks abinõud: Ma tunnistasin ausalt oma viga...»

«Tähendab; ettepanek on midagi väärt? Seda suurem on häbi, et te teda marineerisite!»

«See pole mingisugune ettepanek, Ivan Jakovlevitš. See ei tunnista tehase töö tulemusi. Aga tulemused on positiivsed. Nii et asi on vaieldav ja me arvame, et õigus on meie pool. Ma räägin teisest veast, sellest, et ma ei suhtunud inimesesse, külaldate tähelepanuga. Tema elutingimused olevat räbalad...»

«Häbi, häbi, seltsimehed! Mulle helistatakse juba

oblastikomiteest, küsitakse, mis lugu see meil õieti olevat. Vaata, et tuuakse veel «Pravdas» ära või tuletatakse juhtkirjas meelde. Kisendav lugu. Ja üldse, teie mõlema kohta on oblastikomiteesse signaal saabunud. Te otsustate asju perekondlikult. Kas sul oli Krutilitši artikkel toimetuses, Bussõrin?»

«Oli, Ivan Jakovlevitš.»

«Miks sa seda ei avaldanud?»

«Väga lihtsal põhjusel. Me arutasime Anton Jegorovitšiga selle asja läbi. Ma sõitsin just eraldi selleks tehasesse ja tutvusin dokumentidega. Rääkisin ka inimestega kõrgahjutsehhis. Need jäid oma juurde kindlaks.»

«Mis sa autorile vastasid?»

«Seda ma talle vastasingi, et toimeetus pole tema ettepanekuga päri, et toimeetus toetab tehase kõrgahjutöölise katset, ehkki ta sealjuures sugugi ei eita ka tsentraliseeritud remonti seal, kus ta positiivseid tulemusi annab.»

«Kuid millest ta õieti kirjutas? Ega's ta ainult sellest kirjutanud. Ta kirjutas igasuguste põhjuste kokkusattumisest, mis takistavad massilist leiutamist. Ta kirjutas, kui raske on üksikul leidoril oma ideesid ellu viia, kui raske on neid teostada, kui talle ei tagata materiaalsel baasi. Kas ta kirjutas sellest?»

«Kirjutas, Ivan Jakovlevitš.»

«Miks sa siis seda ei avaldanud, küsin ma sinult veel kord?»

«Ja mina vastan veel kord, et kui autor olulises eksib, mis mõtet on siis...»

«Mõte on niisugune,» katkestas teda järsult Gorbatšov, «et kutsume su neljapäeval välja ja kuigi oled linnaakomitee büroo liige, saad noomituse. Selge?»

«Sinu teha.»

«See pole minu, vaid terve kollektiivi, büroo teha.» Gorbatšov käis ikka veel mööda kabinetti ringi. «Ja ka sulle märgime sisse, Tšibissovi, et teinekord meele seaks.»

Tšibissovi tõmbas taskust sigari. «Non plus ultra» heitis pilgu Gorbatšovi lugitooli tagaseinal rippuvale sildele «Siin ei suitsetata», ja tõmbas tikku.

«Kas te jahil käite?» küsis Gorbatšov mõlema poole pöördudes. «Kas te külastate teineteist? Võib-olla minge koguni preferanssi?»

«Me pole kevadest saadik jahil käinud, Ivan Jakovlevitš,» vastas Bussõrin. «Külas aga olin Anton Jegorovitši pool kuuendal novembril.»

«Ja mina tema pool seitsmendal, pärast demonstratsiooni,» lisas Tšibissovi.

«Kas siis seda ei tohi või?» küsis Bussõrin väljakutsuvalt.

«Mis tähendab — ei tohi?» Gorbatšov nähtavasti ei teadnud, kuidas vastata. «Ei tohi, ei tohi! Nüüd leidis. Miks siis ei tohi! Kõike võib. Kuid peab pilri pidama. Ei tohi perekondlikuks minna...»

«Ma ei saa sinust päris hästi aru, Ivan Jakovlevitš,» lausus Tšibissovi. Tema hääles kõlas kibedust ja etteheidet. «Sa võid ju meile noomituse avaldada, siin on Bussõrinil õigus: see on sinu teha. Aga keelata mind sõbrustamast sellega, kes mulle meeldib, keda usaldan ja kellega ühtviisi mõtlen, seda ei saa isegi büroo, Ivan Jakovlevitš. On's Bussõrin mõni kahtlane isik, kuritegelik element, mõni hangeldaja või?» Tšibissovi läks näost kahvatuks, ta käed hakkasid värisema ja sigar kukkus sõrmede vahelt vaibale. Ta tõstis selle üles ja puhus talt tolmukübemeid. «Või on ta oma isa tapnud või vanaema paljaks riisunud?... Kui me satuksime ühte partisaan-salka või koos tuleliinile, lähaksin temaga kartmata luurele. Kuid igaüheda ma ei lähaks, ei lähaks.»

«Kuule, sa ära karju minu peale,» ütles Gorbatšov, läks seifi juurde, avas selle, seisis paar minutit seljaga külaliste poole ja kui ta sulges uuesti raske ukse, oli tal näol ilme, nagu oleks ta midagi alla neelanud.

«Lutsid validooli, jah?» ütles Tšibissovi pisut rahulikult. «Aga mis meie temaga peaksime tegema?» Ta viitas Bussõrini poole. «Me pole ka enam poisikesed, ka meie klapid ütlevad teinekord üles.»

Istuti kolmekesi vaikides.

«Nii siis tulete büroole,» ütles Gorbatšov nõrgalt ja tõusis püsti. «Nägemiseni neljapäeval. Aga insener Krutilitši elamise pead sa ilusasti korda seadma, Tšibissovi. See on sinu parteilise südametunnistuse asi.»

Kuid neljapäeval Tšibissovit ega Bussörinit linnakomitee büroole ei kutsunud. Neljapäeval ilmus tehasesse Moskvast saabunud seltsimees. Ennast Tšibissoville esitledes ütles ta: «Kirjanik. Siin on minu Kirjanike Liidu liikmekaart.» Kirjanik oli kurj ja kalk, ta ei naljatlenud ega reageerinud Tšibissovi naljadele. Ta ei sarnanenud sugugi tolle sümpaatse kirjanikuga, kes oli lubanud oma raamatu saata ja keda Tšibissovi suure mõnuga meenutas. Ta oli teisem, ütles kohe: «Meil juurduvad paraku niisugused kombes, mis tuleb välja kirkuda. Te olete muidugi minu olukirjeldusi «Vajalikud mõtted» lugenud?»

Tšibissovi ütles, et on kuidagi nii läinud, et ta pole «Vajalikke mõtteid» lugenud.

«Ei teeks halba neid lugeda.» Kirjanik tõmbus süngeks.

Tšibissovi tahtis kirjanikuga mööda tsehhe ringkäigu teha.

«See pole tingimata vajalik,» ütles kirjanik. «Ma pole terasesulataja. Niikuinii ei saa ma millestki aru. Aga käia niisama ekskursandina ringi pole mõtet. Ma ei tulnud selleks siia. Mind ei huvita niivõrd koksiniil, kui-võrd tööstil.»

Ta oli Orleantsevi vanu tuttavaid. Peatus ta võõras-temajas Orleantsevi numbritoa kõrval asuvas toas. Orleantsev tutvustas teda Zoja Petrovnaga. Kuid Zoja Petrovnale see inimene ei meeldinud. Zoja Petrovna paus Orleantsevit asja nii korraldada, et tal ei tuleks kirjanikku enam konata. «Oled sa aga veidrik,» ütles Orleantsev. «Kuidas soovid, muidugi. Kuid mul on kahju, väga kahju. Ta on vajalik inimene. Kirjutab teravalt. Kas sa tõesti pole temalt midagi lugenud?» Ei, Zoja Petrovna polnud selle kirjaniku teoseid lugenud. Ta proovis huvi pärast tema olukirjelduste kogumikku kätte võtta. Kuid lugemisest ei tulnud midagi välja. Moskvalane kirjutas sügavamõtteliselt, tähendusrikkalt, kuid äärmiselt igavalt ja ebahuvitavalt. Zoja Petrovna viis raamatu raamatukokku tagasi.

Orleantsev viis sunge kirjaniku ka Vitali Kozakovi poole selle töid vaatama. Moskvalane vaatles neid igavust tundva ilmega ja ütles:

«Üks ja seesama, üks ja seesama. Me tammume paigal, ei lähe edasi. Paljas peegeldamine. Kuid tehnikat teil on. Aga see teie valtsija,» ta heitis Dimitri portreele kiire pilgu, «on meie maalikunsti minevik. Ülistuslaul. Praegu peab looma nõnda, et nii kirjandus kui ka maal, et iga kunstiliik parandaks stiili.»

«Ma ei mõista,» ütles solvunud Vitali.

Kirjanik nähtavasti pidas teda lootusetuks provintslaseks.

«Küll te kord mõistate,» vastas ta. «Ega Moskvatki ühe päevaga üles ehitatud.»

Bussörini toimetuse kirjandusringis, kuhu Orleantsev oma külalise samuti viis, väljendas too end noorte luuletajate, prosaistide ja näitekirjanike ees juba täpsemalt:

«Kunstitöötaja on olnud alati eelkõige ühiskonnategelane. Ta peab julgelt ellu tungima. Mis on praegu elus kõige tähtsam? Kõige tähtsam on võitlus juhtimisstiili moonutuste vastu, võitlus kogu rindel alt üles. See on teema paljudeks aastateks. Kui igaüks teist toob mesilasena siia oma osa, saame hea meesaagi.»

Ta pidas mitte eriti ladusa kõne ja tsiteeris kogu aeg oma «Vajalikke mõtteid», milles tema sõnade järgi käikevat tuleviku kirjanduse tuum.

«Ei ole eriti selge,» väljendas kahtlust Bussörin, kes harjumuse kohaselt kirjandusringi koosolekust osa võttis, «ei ole eriti selge, kuidas siis jääb meie kirjanduse peateemadega, tööteemadega? Kuidas jääb tööliste, kolhoosnikute ja parteitöötajate kujudega? Ühe sõnaga, mis teha uue elu ehitaja, kommunismiehitaja kujuga?»

«Ootame natuke nende kujudega. Nad ei lähe meie eest kuhugi. Ja peale selle peab ka neid teisiti kujutama, ilma lakeerimata. Peab kirjutama õiglasemalt, nagu öeldakse, südame sügavamaist soppidest. Kuid kordan, see pole praegu peamine. Peamine on praegu muu: lahata, paljastada, välja juurida.»

Külaline sõitis ära. Kuid see polnud Tšibissoville viimaseks ebameeldivuseks. Juhtus veel üks suur ebameeldivus. Helistas ministri asetäitja kaadri alal ja ütles, et avarii kolmanda kõrgahju furmiga annab tunnistust kõrgahjutsehhi juhtiva kaadri nõrkusest ja et ministeer-

riumi arvates oleks aeg oobermeister Jeršov pensionile lasta. Tšibissovi vastas, Jeršov olevat eeskujulik töötaja ja tema vallandamine oleks tehasele suureks kaotuseks. Talle öeldi: just sellepärast, et Jeršov on suurte teenetega kõrgahjumees, tulekski temasse leebemalt suhtuda ja korraldada tema lahkumine sündsai viisil, aga õigupoolest kuluks talle korralik õpetus ära.

Seega ei jõutud kokkuleppele. Telefonitoru ütles Tšibissoville kuivalt, et jutuaamine kantakse ministrile ette ja edaspidi otsustab asja juba minister ise.

Tšibissovi kirjutas veel samal päeval ja saatis ministeeriumi ametliku kirja, kus ta veel kord tõestas, et Jeršovi ei saa vallandada. Kuid see ei aidanud. Ei möödunud nädalatki, kui ilmus ministri käskkiri. Tšibissovi peitis selle seifi ega näidanud kellelegi. Ta ei sõandanud ministeeriumi korraldust Platon Timofejevitšile teatada. Ta sõitis Gorbatšovi juurde.

Gorbatšov sai pahaseks.

«Nad otsustavad meie arvamist küsimata! Nagu meie üldse midagi ei tähendaks. Peab kirjutama Ministrite Nõukogusse, Keskkomiteesse, Tšibissovi!»

Pärast nad arutasid, et kui niisuguste küsimustega, nagu see, kas lasta oobermeister pensionile või mitte, peaks hakkama riigi Ministrite Nõukogu ja partei Keskkomiteed tülitama, läheks asi juba liiale. Kohalike organisatsioonide arvamist ministeerium ei arvesta. Iga pisi asi on tsentraliseeritud. Nii ei saa töötada.

«Noh, aga kuidas Jeršoviga siiski jääb?» ütles Tšibissovi. «Kas tõstame käe kuulekalt mütsi äärde?»

«Kirjuta veel kord ministrile.»

Ta kirjutas veel kord. Tagajärg oli ootamatu: ta sai märkuse ja hoiatuse, et kui peaks kordama niisugust kisendavat viivitamist ministri käskkirja täitmisel, siis talitatakse juba karmimalt. Ei jäänud muud üle kui Platon Timofejevitšile käskkiri teatavaks teha. Jä ometi viivitas Tšibissovi veel. Millele ta küll lootis, ei teadnud ta isegi. Lihtsalt venitas ja venitas. Selleks, et aega võlta, päris ministeeriumist, keda peaks nende arvates Platon Timofejevitši kohale panema, keda nad kinnitavad ja keda mitte.

Varem käis ta peaaegu iga päev kõrgahjutsehhis.

Nüüd jättis seal käimise järele. Ta ei usaldanud ennast, teadis, et on kehv näitleja ja Platon Timofejevitš aimaks kindlasti juba tema ilmest midagi halba. Aga mis ta siis oobermeistrile selgituseks ütleks?

Ta vaatas koguni oma kabineti aknast vihmaveetoru, kas ei saaks mööda seda alla laskuda, kui Zoja Petrovna talle teatas, et ooteruumis istuvat Jeršov ja Kozakova, neil olevat tähtis küsimus arutada. Ta tahtis paluda Zoja Petrovnat midagi valetada: ta olevat välja läinud, ära sõitnud, asjaajamistes kinni või haige. Kuid see kõik oli tühi lori ega sobinud kuidagi.

«Tulgu sisse,» ütles ta tugitooli vajudes. «Tulgu pealegi.»

Tema kannatused läksid veelgi suuremaks, kui Iskra ja Platon Timofejevitš hakkasid esitama oma kaalutlusi selle kohta, kuidas kõrgahjutsehhi tööd parandada.

«Need kõik on tema, Iskra Vassiljevna plaanid,» ütles oobermeister.

«Jätke nüüd, Platon Timofejevitš!» vaidles Iskra vastu. «Kus ma oleksin teieta...»

«Tema, tema ikka. Kuid ma toetan seda kõike täiesti. Ja tsehhile on samuti nõus ja tuleb ka neil päevil sinu jutule, Anton Jegorovitš.»

Alguil Tšibissovi istus ja kuulas, eriti süvenemata asjasse, millega Jeršov ja Kozakova olid tema juurde tulnud. Järk-järgult tõusis ta huvi nende jutustuse vastu ja ta hakkas neid küsitlema. Siis asusid nad kolmekesi arvestama ja skeeme visandama.

«Huvitav,» ütles Tšibissovi lõpuks. «Väga huvitav. Kutsume kohe peainseneri siia. Arutagem kõik koos,» ja vajutas kellanupule.

«Sinu kirjamees on lobasuu, täielik lobasuu!» ütles Guljajev Dimitri Jeršovi portree ees seistes. «Mis tähendab ülistuslaul? Noh, ja kui ongi ülistuslaul, on's see sinu meelest patt? Kõigi aegade kunstnikud on ülistanud ilu. Kõigi aegade kunstnikud on ülistanud oma kaasaega, oma ühiskonda ja muidugi ka oma klassi!»

Kes saab meid sinuga keelata oma klassi ülistamast? Ma kuulun südamega töölisklassi, olen proletaarlane Vitja. Aga sina?»

«Ma pole selle üle järele mõelnud, Aleksander Lvovitš»

«Asjata pole mõelnud, Vitja. Peab mõtlema. See määrab ära kõik, nii sinu seisukoha kui ka sinu ideede ringi. Kui sa endale selgelt ja sirgelt kindlaks teed, kes sa oled, kellega ja kelle poolt sa oled, siis tead sa ka, kes on sinu vastane ja mille nimel sa töötad. Miks ma nü kangesti närveerin osade tühisuse pärast, mida olen mänginud viimase kahe kolme aasta jooksul? Kas ainult sellepärast, arvad, et ma ei saa laval täie bassihäälega rääkida? Ei, kallis Vitja, mitte ainult sellepärast. Ehk ka sel on muidugi oma jagu tähtsust. Kuid mis on peaaegu? Peaaegu on see, et mul jääb igal sammul mõistmatuks, kelle poolt ja kelle vastu on need tillukesed inimesed, keda ma mängin. Nad pole kellegi poolt ega ka kellegi vastu. Nad pole üht ega teist. Aga mina olen võitleja, Vitja. Ma pean ikka olema ühel pool barrikaadi»

«Kuid selleks on vaja, et barrikaad oleks olemas.»

«Kas siis sinu meelest seda ei ole? Kallis Vitja! Barrikaad, millest mina räägin, variseb kokku alles sel tunnil, kui kapitalism kogu maailmas põrmu langeb.»

«See on üldtuntud tõsiasi, Aleksander Lvovitš.»

«Miks sa siis selle ära unustad, kui see on üldtuntud tõsiasi? Ega sa ometi arva, et kahe maailma vaheline võitlus on tänapäeval oma teravuse kaotanud ja et sellest võib nüüd kõrvale jääda? ... Ei, mu armas. Elu ise viib sind veel barrikaadile ja paneb su selle ühele või teisele poolele võitlema. Erapooletusega sa kaugele ei jõua. See on seadus. Isegi need, kes ütlevad:

«alt ja pealt ma, hambad risti,
egin silda sotsialismi;
pooleli jäi, väsisin,
silla juurde istusin,»

isegi need ei pääse kaklusest, elu ise kisub nad kakluse. Sinu kriitiku mõtteavaldus ülistamise kohta on juba üks kakluse element. See on printsiipiaalne mõtteaval-

lus. Iks ole üsnagi veenev ja kaasakiskuv: kodanik võitleb objektiivse tõe enda eest. Aga kuidas tegelikult on? Mida annab sellele teooriale rajanev praktika? Sõtku poolt kõik, mis südamele kallis, sinna viib see lõpuks ikka välja. Loogika jääb loogikaks. Kui ühest lahkud, jõuad teise juurde. Ülista, Vitali! Ülista rahvast ja rahva vägitegusid. Siis sa ei eksi. Kui tahad teada, siis piinled sa selle portree kallal ega tunne tast rõõmu just sellepärast, et kardad seda ülendada, kardad laulda ja räägid proo- ... Aga sa laula ometi! Tee nii, et arm ei torkaks silma, nagu ta varjutab inimese hinge. Tasanda seda armu. ... ja suletõmbeks eluloos, aga mitte omaette märgiks. ... inimesed aga maali välja hoolikalt, vaata, kui palju on jõudu ja meelekindlust varjul. Ja silmad ... Praegu need peaaegu ei näegi, nii ohtrasti lendab südameid neist mõtteladest.»

«Need on toorikud, bluumsid.»

«Ära pane mulle patuks minu võhiklust terasevaltsimise tehnikas, mu kallis. Aga käed, käed! ... Mida oled sa siin taga ajanud? Värvilaike ja valgust. Värvilaiatud ja valgus on olemas, see on hea. Kuid sinu värvid riisuvad minult võimaluse näha inimese tugevaid ja tarku käsi.»

«Ta kõndis mööda tuba, riivates kord lõuendiraame, kord lauanurka või tooli.»

«On teil siin aga kitsas. Kas teile antakse korter, kas tubalakse anda?» küsis ta.

«Lubavad küll. Kongressiks kolitakse uude majja sisse. Meile on planeeritud kahetoaline korter. Käisime Isk-ruga vaatamas. Meeldiv elamu, avarad aknad ja palju valgust.»

«Siis tulen soolaleivale.»

«Enesestki mõista.»

Guljajev kõndis veel mööda tuba ringi ja kui Vitali oli lähenenud Dimitri Jeršovi vaatlemisse, kordas:

«Ühe sõnaga, anna oma tööliste käed. Ehtsad, elavad käed, mis taovad tööalasil inimkonna tulevikku. Seda tahaksingi sinu lõuendil näha.»

Ta seisatas veel pisut portree ees ja ütles siis:

«Sa ära arva, et ma sind õpetan. Ma ainult mõtisklen valjusti. Enda jaoks mõtisklen. Mind vaevab kangesti

üks mõte, Vitja. Sa ise jutustasid mullê, et selle mehe, Dimitri Jeršovi isa hukkus tehases. Sakslased tapsid ta. Ja sellest päevast ei annagi mulle asu mõte minna lavale just niisuguse kange vanamehena. Ja lõpuks surra vastavalt faktide tõele, kuid surra nii, et inimesed veelgi tugevamini elada tahaksid, et nad veelgi rohkem hindaksid ja armastaksid elu, et nad elaksid kaunilt. Kaunilt! Kas sa mõistad mind? Ja nüüd ongi — ise ma seda küll jutada ei suuda, aga aidata keegi ei taha. Ma otse vaevlen, kallid Vitja... Ma hakkan vist minema,» lõpetas ta järsku.

«Istuge veel, varsti tuleb Iskra.»

«Ei, ei, ma lähen. Näed ju, kuidas olen oma mõtetes kinni. Olen praegu halb jutukaaslane. Jää terveks, kallid!»

Kui Vitali oli Guljajevi minema saatnud, seisis ta kaua portree ees, siis vaatas seda kõrvalt, alt, ronis lauale, taganes uksele... Viimaks võttis kraabitsa kätte.

Guljajev jõudis selle ajaga teatrisse. Ta pidi poolteise tunni pärast jälle lavale minema, kivikesi jõkke loopima, üle aiapiingi hüppama ja vanapiigast naiskangelasele idiootlikke armuavaldusi tegema.

«Sunnitöö!» ütles ta Jakov Timofejevitši kabinetist astudes. «Lähen parem tehasesse malmi sulatama; ot hingel rahu ja raha ka rohkem.»

«Tere, Aleksander Lvovitš!» tervitas teda rõõmsalt direktori juures istuv noormees. See oli näitekirjanik Aleksahhin. «Kuulge, te läksite tookord ära... küll mäletate, ma keeldusin selle teema kallal töötamast. Kuid te kujutasite vana kõrgahjumeest nii suurepäraselt, et ma ei saanud midagi parata, ta seisis aina minu silme ees. Heitsin magama, nägin teda unes, läksin tööle ja istusin puldi taha, ilmus ta jälle mu ette. Võtsin siis kätte ja viskasin kaks vaatust valmis. Oleks hea, kui te läbi loeksite, ja veelgi parem, kui ära kuulaksite. Tal oli käes paks siniste kaantega kaustik.»

«Lubage siial!» Guljajev hakkas lehekülgi sirvima, nägi replikke ja remärke. Haaras pilguga mõned sõnad ja tundis rõõmsat erutust.

«Jakov Timofejevitš, osutage mulle heategul!» sõnas

ta kurnustades. «Las vahetab keegi täna mind välja. Lasete mind vabaks, eks? Ma palun teid.»

Dublanti ei leitud. Guljajevil tuli ikkagi endal mängida. Kuid Aleksahhinit ta ära ei lasknud; viis noormeehe looži, pani sinna istuma ja jälgis kogu aeg lavalt, et ta ära ei jookseks.

Guljajev mängis sel õhtul võimatult halvasti, ajas replugid segi, hilines etteastetega ja ühes stseenis viis ära lausa skandaalini. Naiskangelane rääkis talle midagi, tema aga põrutas järsku vastu: «Minge juba ükskord oma lobaga kus seda ja teist...» Publik, tõtt öelda, ei märganud seda. Kuid Tomašuk tormas direktori kabinetist kunstilise juhi juurde, kunstilise juhi juurest lava taha parteibüroo sekretäri juurde: «Ta on täis nagu muuvalle, ei seisa jalgadel püsti. Peab viivitamatult midagi ette võtma.»

Uimim vaevalt maas, ei soovinud Guljajev kellegi märkusi kuulama jääda, vaid ruttas Aleksahhini juurde, ta viis ta endaga koju. Tema toas oli nüüd juba laud ja kell tooli. Nii pani ta külalise istuma toolile, aga mitte porandale, nagu oli kord Vitali istuma pannud.

«Lugeget!»

Küürustamata hakkas lahti hargnema töölis perekonna lihtne argipäevane elu, joon joonelt kujunesid Okunevide omapärased karakterid.

«Otsustasin neid nimetada Okunevideks,» ütles Aleksahhin. «Olek's kohatu jääda tegeliku nime, Jeršovide, juurde. Eks ole tõsi?»

«Tõsi. Kuid sel pole tähtsust,» vastas Guljajev kannulamatult.

Näidendis esines mitu põlvkonda Okuneve. Oli vanamees, olid tema vanemad ja nooremad pojad. Perekonnas peeti kinni oma moraalist, elati oma ideaalide järgi. Siin polnud midagi isiklikku, mis oleks olnud vastuolus ühiskondlike ja riiklike huvidega. «Kuidas saakski teisiti ollal!» imestas vana Okunev. «Kes võitlesid kätte nõukogude võimu? Meie, Okunevid. Kes asusid riiki üles ehitama? Meie, Okunevid, ehitasime. Meie ise olemegi riik. Kas me siis läheme iseendaga vastamisi, nagu sa ütled, või mis?»

Kella kolme paiku öösel sulges Aleksahhin kaustiku

«Eialgu on kõik. Kaks vaatust.»

«Kallis poisst!» Guljajev lõi oma tugevad käed latal ja embas dramaturgi. «Küll sa kirjutad hästi. Vii see viivitamatult lõpuni!»

Ta võttis käsikirja, luges üksikuid stseene üle, arutles valjusti, kuidas need peaksid laval välja tulema, ja mängis kõiki tegelasi korraka. Aleksahhin säras. Veel kordagi elus polnud keegi tema teose kohta nii tormilist ja siirast heakskiitu väljendanud.

«Millal sa lõpetad?» küsis Guljajev.

«Ei tea, Aleksander Lvovitš. Kõige raskem on alles ees. Võib-olla ei tulegi siit midagi välja.»

«Tuleb, tuleb küll. Kas kongressiks lõpetad? Poolteiseks jooksul, mis?»

«Püüan.»

«Ainult seda ma ütlen: sa pead tehases käima, inimestega rääkima. See annab koloriiti juurde ja elavat hingust.»

Järgmisel päeval läks Guljajev Jakov Timofejevitsi juurde.

«Noormehega tuleb leping sõlmida, Jakov Timofejevits. Tuleb noort inimest aidata, teda innustada. Muidu ta jätab käsikirja pooleli või annab teistele ära. Teised lõövad selle meilt üle.»

«Huvitav, kes võiks seda üle lüüa?» küsis naerde Tomašuk, kes jutuaajamise juures vabib. «Tootmisnädend kõrgahjude elust! Kistakse otse käte vahelt ära! Igasuguste aruannete jaoks kõlbab see muudugi hästi. Repertuaar on nii oelda laitmatu, mitte aga kassa ja teatrikulastaja jaoks!»

«Me vaidleme asjata,» ütles Jakov Timofejevits. «Põsas on alles kotis. Arvan, et need kaks vaatust tuleks masinal ümber lüüa ja läbi lugeda.»

«Mina isiklikult ütlen sellest lõbust ära,» lausus Tomašuk.

Jakov Timofejevits kutsus kunstilise juhi. See istu nagu ikka, habe harali ning käed kõhul risti, ja keerutas pöidlaid teineteise ümber, kord ette, kord taha.

«Loeme läbi, loeme läbi, mis siis ikka!» ütles ta pärast sügavat mõtisklust. «Eelkõige peab ikka läbi lugema.»

«Ma kuulsin seda kõike öösel, ma ise lugesin!» ägastas Guljajev. «Tuleb leping sõlmida!»

«Arvan, et te ei kuulanud just päris otsustusvõimelises olekus, Aleksander Lvovitš,» ütles Tomašuk. «Te ei saanud ju eile mängidagi, lugupeetud seltsimees, Teie kohta peaks üldse küsimuse üles tõstma. Mis eeskuju te meie noortele annate? Ei möödu päeva, kus te poleks...»

«Jakov Timofejevits,» katkestas teda Guljajev. «Ma ei tahaks vastata seltsimees Tomašukile sama tooniga, mida tema kasutab. Seepärast palun vabandust ja lahku!»

«Kuhu minna?» mõtles ta majast väljudes. «Kelle poole? Kellelt abi paluda? Kuid kas ongi tingimata vaja kuhugi minna ja kohe praegu abi paluda? Midagi pole ju veel juhtunud. Aleksahhin töötab, ei nõua ega kavatse näidendit kellelegi teisele...»

Guljajev rahustas ennast, püüdis vägisi rahustada, et see ei aidanud. Kas tõesti polnud juhtunud midagi? Oli juhtunud! Oli juhtunud see, et Tomašuk hääletas juba mitte ainult näidendi, vaid ka selle idee vastu. Ta räägib augu pähe kunstilisele juhile, kes peab selle tahtsamaks seda, et talle viirukit suitsetataks ja tema nime aukartusega suhu võetaks, aga mis edasi, pole enam nii oluline; kas lavastatakse üks näidend või teine, mis vahet seal on. Ega tänapäeval ole teatrist kunni midagi head loota, teatri õitseage on möödas, see oli tema, kunstilise juhi noorusaeg. Nüüd ainult ta, et sa midagi liigset ei tee. Kuid ta võiks veel teha, ta võiks! Ta pole unustanud oma juba surnud õpetaja sõnu — pane publik imestama, tee seda, mida ta ei tea, seda, mida teised ei tee! Kõik kas või pea peal, kuid imestama, imestama ja veel kord imestama. Ta peaks vaatajad imestama, kui... Kui teaks, et mööda minevise. Ei, ei maksa vanas eas oma elulooga eksperimenteerida.

Tomašuk tundis oma patrooni põhjalikult. Tema teatrit tulekul korraldas Tomašuk tõelise demonstratsiooni, ainult ingliskoorid ei laulnud, aga kõiges muus alles elava inimese ülistamise ja taevasse tõstmise muus masin täielikult käiku. Jakov Timofejevits ei

suutnud midagi ära teha selles olukorras, mida ta suure jooneliseks narruseks nimetas. Tal ei lubatud kunstile juhti puutuda. «Ei või, ei või, kallis,» kõneldi Jakob Timofejevitsšile igasugustes linna-, oblasti- ja vabariiklikes asutustes, mis kunsti juhtimisega tegelesid. «Näe, sugune kalju! Mis sa ometi mõtled?» «Selles onnetus seisabki, et on tegemist ka juurahnuaga,» vastas Jakob Timofejevitsš. «Lamab teel põki ees ja takistab inimestel kaimist. Ainult kriitika, otsene avameelne kriitika võib kõgutada seda kaljurahnu.»

Guljajev teadis seda kõike, teadis väga hästi ja teda haaras rahutus. Tomašuk ajab näidendi lavastamise lõrri.

Järgnevail päevil elas Guljajev ootusest, millal kull valmib näidend Okunevitsšest. Ta mängis tujutult ja elavnes ainult Tomašukiga vaieldes. Kuid vaidlema pidi pidi meeletult vaidlema. Tomašuk valmistus lavastama Aleksahhini eelmist näidendit, milles elatanud ülemus armub nooresse naisinseneri ja hülgab oma vana naise, vana naine aga leiab lonutust toos ühiskonna heaks. Guljajev oli kategooriliselt võltsi ja väikekodanliku näidendi vastu ja mõistis sealjuures väga hästi, et selle lavastamine meelitab noore dramaturgi tingimata Okunevi kujutavast näidendist eemale. Guljajev nõudis, et Jakob Timofejevitsš segaks end vahele, sest see seis samuti Tomašukile meeldiva Aleksahhini näidendi vastu. Kuid kahjaks pooldasid näidendit peale Tomašuki teisedki. See oli meelitanud enda poole mitu juhtivat nais- ja meesnäitlejat ja ka kunstilise juhi enda. Kunstilise juht käis seal, kus vaja, oma teenelist habemepuhmasväristamas. Jakob Timofejevitsš kutsuti välja ja öeldi talle, et kunst ei kannata administratiivset juhtimist. Ärgu tema, Jakob Timofejevitsš, solvugu, kuid näidendi valimises ja teistes sellistes küsimustes kuulub usaldamine inimestele, nagu seda on kunstiline juht, aga mitte samastele nagu tema, hüljutine klubijuhataja, tehaseorkestri pasunapuhuja. Jakob Timofejevitsš läks siis linnakomitee sekretäri juurde, kellele allusid propagandaküsimused ja palus end teatrilt kuradi vanaema juurde saata: ta tõesti laheb meelsamini pasunapuhujaks tagasi, kui talub neid mõnitusi. «Peab välja kannatama,» ütles linna-

komitee sekretär, kellele allusid propagandaküsimused. «Me peame saaraseid, nagu on sinu kunstiline juht, kasvutama, kuid mitte järsult, vaid pikkamisi ja kannatlikult.» «Sina kasvata ja kasvata, kuni oled kord näinud,» aga tema elab pooliku kasvatusena priskelt.

Siis Guljajev nägi, et ka teatri direktor ei suuda teda aidata, läks ta Aleksahhini juurde.

«Võtke näidend tagasi,» palus ta. «Te kaotate rubla, ei võidate tuhat. Te ju kirjutate praegu tõelist ja suurt näidendit. Ärge killustage end tühiste asjade jaoks. Kui te ometi ei sure. Aga kui teil on raha hädasti vaja, korjan kokku kõik, mis saan... Annan teile oma

Aleksahhin ütles, asi ei seisvat rahas, vaid selles, et ta ei meeldiv oma sulesunnitust laval näha. Ta olevat näidendi tasuta teatrile andma, kui see aga lavastatakse. Ta kinnitas, et selle näidendi lavastamine ei sega ühtlööd uue kallal Okunevide elust; koguni vastupidi, annab talle jõudu ja enesekindlust. Aga muidu võib minna, et ühe näidendi võtab ta ise tagasi, teist aga ei anna valmis kirjutada ja kui suudabki, ei võeta seda vastu, ja mis siis? Ei, ta ei tahtnud riskida. Tomašuk oli võtnud temaga kõva lööd teinud.

Mis jäi veel üle? Guljajev andis masinakirjutajale Aleksahhini kaks vaatust ja jagas ise mõned eksemplandid nendele näitlejatele, kes tema arvates samuti nagu taongi tõelisi osi igatsesid. Loeti huviga ja kiideti loetu kiiks. Ainult naisnäitleja, kes alati mängis elatanud noort, ei taganud elatanud mehi soovivat noort emalõvi, oli näidendi vastu, sest pidas seda tagasipöördumiseks oma ja malmi, igasuguste raami- ja kreissaagide, hõõvel- ja treipinkide ja poltide juurde, mida serveeritakse loomulikult kaasahaagitud armulugude tomatikastmes. Siis ta lisas: «Igav, pööraselt igav.»

Kui Tomašuk sai teada, et näitlejad loevad peale selle, et tema oli valinud, veel midagi muud, läks ta väga vihaseks ja püüdis käänata asja nii, nagu oleks siin midagi seadusevastast.

Te ju levitate pörandaalust kirjandust, lugupeetud Aleksander Lvovitsš, ütles ta paljutähendavalt. «Mis

lehed need on, kes kirjutas need, kes lubas, kes kinnitas? Kas te ei võta liiga palju enda kanda?»

«Eks sepitsege kaebus valmis,» vastas Guljajev.

«Mis see siis on, kas solvamine?» läks Tomašuk keema.

«See on sõbralik nõuanne.»

Kollektiivis teati Guljajevi ja Tomašuki kokkupuude keist, teati, et teatris käib varjatud võitlus. Sümpaat jagunes, nagu ikka, kahe vanel, uhed olid Guljajevi, teised Tomašuki poolt, viimast pooldas ju ka kunstiline juht. Ohkkond läks aina palavamaks. Väliselt oli kõik hea ja ilus, kuid sisemiselt tundis igaüks pinget kasvavat. Eakamate, elu näinud inimeste kogemused ütlesid, et plahvatust ei saavat vältida. Polnud teada, mil viis see plahvatus tuleb, samuti mitte seda, kes lendab. Kuid plahvatus tuleb tingimata.

24.

Küll palusid vanemad Kapat mehelenninekuga mitte kiirustada, enne ikka instituut lõpetada, kuid tema jäi oma juurde kindlaks. Ta jäi ka selle juurde kindlaks, et mingisugaseid palmi ei peeta. «See on häbiäärne pagalik konn me. See on taktitu vahelesegamine isiklikku ellu. Karjutakse «kibe» ja sina suudle teist nendega. Pilgutatakse silma, itsitatakse... tehakse igasuguselt märkusi. Ei, meie seda häbistavat väikekodanlikku vaatamängu ei korralda.»

Jeršovide majas alustati remonti. Peamisteks töömeesteks olid Andrei ja Kapa. Puusepp kutsuti ainult selleks, et ta seaks põrandad korda ning kohendaks ukse ja aknaraame. Seinad tapeediti, laed valgendati kriidiga ja põrandad värviti omal jõul õhtuti ja päeval. Gorbatšov küsis: «Vahest võib teid siiski aidata? Võib-olla läheb materjali vaja või midagi muud?» «Ei, mitte midagi,» vastas Kapa. «Meil on kõik olemas.»

Anna Nikolajevna käis peaaegu iga päev nende poole ja püüdis aidata, kuid et temagi abi eriti ei vajunud, pöördus ta pahas tujuis koju tagasi.

Lõpule meeldis väga igasuguste segude ja värvidega maalida. Ta tõmbas selga sinisest riidest lühikesevõitu tšest, mis oli mingil moel alles jäänud ajast, kui Jeršovide naine Serafima sellega koolis käis, sidus pähe punase rätiku ja laskis rõõmsalt lauldes pintslil mööda lage katala; talle tilkus kriidisegu kaela ja ta näis ehtsa maailma. «Peremees,» rääkis ta Andreile tehtud bassihääle, «kas teeme teile ehtsa värnitsaga või ilma? Ehtne tuleb kallim. Kui saaks asuniku jaoks nats avanssi. Tõdusmoodi on kallal.»

Andrei oli samuti mõrdi ja värviga üleni koos. See ei seganud neid ühtelugu kallistamast ja suudlemast. Remont läks aegamööda. «Sa oled isegi oma õppetöö hooletusse jättnud,» rääkis Anna Nikolajevna, kui Kapa keskööl koju tuli. «Ei või ometi ikka nii meeletuks minna?» — «Pole midagi, emake, küll jõuan järele. Küll ma pärast pingutan. Palun, ära muretse.»

Iga asi jõuab lõpule. Nii lõppes ka remont. Saabus lõppmüra, millal Andrei Jeršov ja Kapitolina Gorbatšova võtsid hommikul vara perekonnaseisuametisse ja tulid Gorbatšovide majja tagasi juba mõlemad Jeršovidenä. Kapa näitas Anna Nikolajevnale abielutunnistust. «Tõnnehen,» ütles Anna Nikolajevna, endal huuled kokku kiskumas, nagu oleks ta iga hetk valmis nutma puhkema.

Gorbatšov jõudis koju. Ta avas veinipudeli ja istuti loomulama. Seekord istus lauas ka Kapa vend Georgi. Ta jutustas igasuguseid lugusid noorpaaridest ja kõik naersid.

«Ajata, päris asjata ei taha te meie juures elada,» ütles korraka Anna Nikolajevna Andrei poole pöördudes. «Oleks väga mõnus...»

«Milleks see jutt, ema?» ütles Kapa. «Ja Andrei siia ei puutu.»

Lõpupoolest, ema,» toetas Georgi, «see on ju normaalne inimese juures päris loomulik, et ta iseseisvalt poole püüab. Mulle jutustas keegi instituudijakaaslane, et nad loodusesõber, et toonekured, näiteks, ehilavad kaks poega korraka: ühes elavad ise ja teises hauduvad poegi ning jätavadki nad pärast sinna iseseisvat elu elama. Nendad ei hoiu poegi kogu aeg vanemate tiiva all.»

«Need on toonekured,» ütles Anna Nikolajevna kurtvalt. «Aga meie oleme inimesed»

Pärast lounat pakkis Kapa oma asjad kahte kohvrisse, kutsuti välja takso. Anna Nikolajevna laks noori saama. Kuid pärast lühiajalist viibimist Jeršovide majas mõistis ta, et oli seal ülelugne. See oli nii käsitamatu, solvav ning valus — tema, lihane ema, oli korraga üleliigne. Ta sõitis koju ja nuttis siin terve öhtu. Gorbatšov lohnas teda, rääkis ana nead Andreist ja kogu Jeršovide perekonnast.

«Aga kust sa seda perekonda tunnend?» ütles Anna Nikolajevna. «Nüüd on ju nii välja kujunenud, et isegi naise vanemad ei saa mehe vanematega tuttavaks, elavad nagu võõrad»

Nad leppisid kokku, et sõidavad kõige vanema Jeršovi Platon Timofejevitši poole, ja ühel öhtul võtsidki selle sõidu ette.

«Te olete perekonnas kõige vanem,» rääkis Gorbatšov laua taga, mille Ustinovna oli katnud. «Olete Andreile nagu näha isa eest.»

«Mille just päris seda,» vastas Platon Timofejevitš. «Olen ainult osa isast, üks osa. Me kõik hoolitsesime Andrei eest võrdselt, Jakov ja Dimitri ka, mitte ainult mina.»

«Aga mina olin talle ema eest, kui me veel Mäekalda elasime,» lisas Ustinovna sekka.

Jutt oli lihtne ja sõbralik. Anna Nikolajevna rääkis oma oma Kapast ja päris üht-teist Andrei kohta, Gorbatšov ja Platon Timofejevitš aga olid juba ammu tehaseasjadele üle läinud. Platon Timofejevitš pidas end ülal, nagu poleks olnudki ministri kaskkirja, millest Tšibissovi oli Gorbatšovile rääkinud, nagu ei kavatses ta oma ahjude juurest pensionile minna. Gorbatšov mõtles, et küllap Tšibissovi viis oma tahtmise läbi. Kui pärima ta ei hakanud, mine tea, mis plaanid võivad Tšibissovil olla, ta ju rääkis, et kardab seda kaskkirja Jeršovile näidata.

Kui Gorbatšovid juba üleriietes esikus seisis, ütles Platon Timofejevitš:

«Aga pulmad tuleks ikka pidada, eks? Kuidas sa...

...ohust, ilma peota ja klaasitõstmiseta kõlbab? Või teie mõnu ei luba seda?»

«Miks ei luba?» puhkes Gorbatšov naerma. «Seda te arvate ilmaaegu, Platon Timofejevitš.»

«Mille taga siis asi seisab?»

«Meie tütar on ju niisugune kangekaelne,» ütles Anna Nikolajevna.

«Kangusest saab kangusega jagu,» sõnas Ustinovna.

«Kui juba sõnagi lausuda, kui pulmad juba käes.»

«Just tema, paljukogenud Ustinovna, esitas plaani, mille kohaselt kõik Andrei ja Kapa sugulased pidid jargmise laupäeva öhtul nagu kogemata vanasse savitarre minema ja seal siis noorte kooselu algust pühitsema.

«Kui siin ole ainult pulmad,» ütles Ustinovna kaaluvalt.

«Kui siin saavad ju kaks perekonda sugulasteks.

«Kui siin peale vastutate teie meie eest ja meie teie eest,

«Kui juba ei pääse ikkagi sugulased. Vanast ajast

«Kui see asi nii»

«Kui laupäeva hommikul helistas Gorbatšov linnanõukogu

«Kui heli» «Kui heli, Bobrov, kas sa tead Mäekalda

«Kui heli» «Kui heli, selleks ma esimeses olengi. Aga

«Kui heli seal siis juhtus?» — «See on mahajäetud tänav,

«Kui heli Bobrov. Seal ei roogita lundki ära.» — «Meil on säära-

«Kui heli länavaid palju, kus lund ei roogita, Ivan Jakovle-

«Kui heli Masinaid ei jätku. Oleme kohustanud elanikke

«Kui heli oma majaesist puhtaks pühkima.» — «Aga siiski,

«Kui heli luguvad sul seal kuskil lähedal masinaid, need

«Kui heli need trükirauad, noh, s. h. minna?» — «Orumadalal la-

«Kui heli need» — «Vahest käanavad teepeal korraks sisse, aja

«Kui heli need länava natukenegi puhtamaks. On vaja, noh. Ma

«Kui heli need seletan. On üks ettevõtmine Tee ära, palun, kui

«Kui heli need pole seadusevastane»

Andrei oli väga imestanud, kui ta töölt tulles nägi

«Kui heli need hõnrookimismasinaid püüdlukult nende tänavat silumas.

«Kui heli need need kult kühveldati siin lumi labidatega hunnikutesse

«Kui heli need need, kus see kevadeni seisis ja siis ise ara sulas, mis

«Kui heli need need niiskus ja pori Mäekalda tänavas ligi juunikuuni

«Kui heli need Andrei ütles Kapale»

«Kui heli need need, kas näed, kultuur on meienigi jõudnud.»

Kapa oli teisel arvamusel.

«Asi on kahtlane,» vastas ta. «Kui minu isa on sel-

lesse segatud, siis ma alles korraldan talle skandaalil»

Tema kahtlustus kasvas veelgi, kui videviku saabudes hakkas ilmuma külalisi, kes jalgsi, kes autoga. Esimesena tuli Jakov Timofejevitš oma naise Valentina Ivanovnaga; nad tõid veini, tordi ja mingisuguseid konserve.

«Mõtlesime ka noorpaari külastada,» ütles Jakov Timofejevitš lõbusalt. «Tahtsime näha, kuidas olete end sisse seadnud. Mind rõõmustab väga, seltsimees Kapa, et astusite kartmatult meie perekonda. Polk sai täiesti dust, nagu öeldakse.»

Taksoga jõudis kohale Jeršovide õde Serafima, linna polikliiniku velsker, koos mehega, kes oli kapteniks laeval, mis tehasele mere tagant maaki vedas.

Tulid Platon Timofejevitš, Ustinovna ja Dimitri. Dimitri vaatas majas toimunud muudatust ja ütles: «Küül on punas,» ja pugus nurka. Teda ei rõõmustanud see puhtus. See polnud tema puhtus ega ka tema jaoks.

Ilmus veel üks õde, Varja, kes oli kõige noorem, sündinud kolm aastat pärast Dimitrit. Ta töötas Jakov Timofejevitši juures teatris, kus mängis väiksemaid osi. Tema mees, trammipargi tehnik, oli tuntud oma tenori ja Napoli laulude poolest, mida armastas laulda. Ta oli kunagi koos Varjaga linna isetegevusringides kaasa löönud.

Külalisi tuli järjest juurde. Savitarre kogunes kogu pool neist, kelle portreed Platon Timofejevitši korteri riuli kohal seinale aetsetsid. Toodi kokku pudeleid ja suupisteid ning kingitusi, viimased võtsid terve voodi enda alla. Igaks, kes tuli, embas Kapat ja Andreid ning ütles: «See on teile soolaleivaks.»

Serafima, Varja ja Valentina Ivanovna asusid Ustinovna eestvedamisel lauda katma. Käekottides ja korvides, mis nad olid kaasa toonud, leidis ka sööginoosiid.

Kapa mõistis, et sajandite jooksul väljakujunenud paganlik komme osutus temast tugevamaks. Andreev hakkas närveerima, kartis, et Kapa soovib ja läheb tapma ära. «Mis siis ikka, Andrejuša,» ütles Kapa talle sobiva hetkel sosinal. «Kannatame välja. Sa ära erutu. Kui

teha näo, nagu rõõmustaks see-meid metsikult. Kõige katsumustele vastu.»

Tema ilmusid Gorbatšov ja Anna Nikolajevna. «Isake!» sosistas Kapa talle. «Me ootame sind juba saadik. Päev läbi rookisime Andreiga tänasöögil. Hirmsasti väsis ära!»

Gorbatšov muigas:

«Sind juba alt ei vea, tirts!»

Ja asus tutvuma Jeršovidega, käis ühe juurest teise juurde ja teretas kättpidi.

«Ja ongi meist saanud sugulased,» ütles ta, kui oli tutvunud ja portsigari välja võtnud. «Vaata, Anna Nikolajevnal ja meie sinuga kurtsime, et meil pole tädisid, voodi ega õdesid. Missugune jõud on meil nüüd ümbermõeldud?»

«Nii, sa naljatled või kahetsed, Ivan Jakovlevitš?» küsis Timofejevitš vaatas talle tähelepänelikult ja ütles: «Näkku.»

«Mis sa nüüd, Platon Timofejevitš! Ma rõõmustan täiesti siiralt.»

«Jah, just! Kui aga midagi peaks juhtuma, siis tea, mul on vägev loetus.»

«Selles ma ei kahtle.»

Gorbatšov küsis Dimitrilt, kuidas tal kümnetonniste loorikutega läheb.

«Läheb,» vastas Dimitri. «Mul tuleb juba töös seisatada, martäantsehhi mehed ei jõua valtsimisagregaadile minna.»

«See on tore, suurepärane! Ja miks nad ei jõua?»

«Kõik valu ei lähe veel kümnetonnistesse vormidesse. Tõuse veel vanast kinni, seltsimees Gorbatšov.»

«Te kutsute mind perekonnanime järgi ja panete veel «seltsimees» ette!» lautas Gorbatšov käsi. «Nii see ei ole, seltsimees Jeršov. Katsume ikka kuidagi perekondlikult.»

«See tuleb iseenesest,» ütles Platon Timofejevitš. «Kui te istute ja paar pitsi ära viskame, kull siis tuleb ka perekondlikkus.»

Lauas oli kitsas, toole ei jätkunud, ehkki neid oli juba naabritelt toomas käidud. Mõned pidid istuma taburettidele pandud laudadele. Kuid kitsikus ei seganud kedagi,

keegi ei pööranud sellele tähelepanu ega väljendanud mingisuguseid kõrgendatud nõudmisi või rahulolematust. Kõik perenaisekohustused votsid endale õed Serafima ja Varja. Kapa ei tarvitsenud ühtepuhku toolilt üles karata ega millegi järele joosta. Ta püüdis istuda vaikselt ning märkamatuks, tundis rõõmu sellest, et keegi ei jutustanud rumalaid anekdoote pulmades, ja loote kangesti, et ei hakata karjuma «kibe». Kuid seda karjati siiski. Alustas Serafima mees, maagiaurika kapten, tema jarel juba teised... Tuli välja, et polegi nii kole Andrei kõigi nähes suudelda. Pisut piinlik nagu oli, et isa pealt vaatas. Emast polnud midagi, aga isa häiris küll.

Jutt läks noortele. Noored armastavat tänapäeval võimalikult kaua vanemate tasku peal elada. Kapa aga olevat teistsugune, tubli tüdruk, tema ei kohkunud iseseisva elu ees. Kapten ütles:

«Mis tõsi, see tõsi. Lapsed armastavad isa selja taga istuda, aga ise seda selga, muide, ei hinda. Meie mehaanik jutustas ühe loo koolielust. Õpetaja küsis tunnis, parajasti õpiti koduloomi: «Ütle'nd poisu, mihuel lojls sulle jalavarjud annan? Kingad noh!» Poiss kostis: «Eks taat ikka.»»

«Tehaserahva hulgas niisuguseid siidkäksi ei leidu» ütles Platon Timofejevits. «Meil on seal töörahvas. Aga tööinimese peas ei jää lollusteks ruumi. Võta kas või meie perekond, Kiisad*... Kas sa tead, kuidas rahvas meied kutsub, Ivan Jakovlevitš? Kiiskadeks.»

«Eks nad olegi kiisad,» ütles Ustinovna, kes oli juba paar-kolm napsi võtnud. «Kui midagi ei ole nende, kiiskade, meelt mööda, siis löövad kohe igast küljest oga püsti.»

«Olgu, olgu'nd, jäta see enesekriitika, tädi. Mida ma tahan sellega ütelda, Ivan Jakovlevitš? Ma tahan ütelda, et võtame meie perekonna...» jätkas Platon Timofejevits. «Meid kasvatati karmilt, isa hoidis meid vaos, lelitamist ei tuntud. Aga näe, kasvasime üles ja said meil mehed missugused! Meil seal sääraseid, kes...» Ta jättis poolelt sõnalt vait, laskis pilgul üle lauasistujate kättele süngestus. «Noh, olgu pealegi,» ütles ta kulmu kortsutades.

* Nimi Jeršov on tuletatud venekeelsest sõnast — epim.

«Tame parem üks naps. Nende noorte terviseks,» ütles ta ise oma elu ehitama.»

«Kui juba uuteks tervisenapsideks üles kutsuti,» ütles Serafimast õe enda juurde ja küsis:

«Kus Stepan on? Kas sa talle ütlesid?»

«Kuidas muidu! Sõitsin ühiselamusse, seal teda polnud. Istusin garaaži, vaatan, jalad paistavad auto alt. Siukutasin jalast, muidugi Stjopa, urgitses mootori. Seletasin talle kõik ära, tema ütles, et olgu ma nüüd, antah kutsumise eest ja selle eest, et tulim.»

«Kus ta siis on?»

«Ei tea, Platoša. Oleks ka au...»

Tädi kestis peaaegu hommikuni. Lauldi, tantsiti ja tegasugust nalja. Serafima keerutas Gorbatsšoviga vene tantsu.

«Vanja,» ütles Anna Nikolajevna, kui mees punetades hingeldades oma kohale istus. «Võta arvesse, et meil ei ole validooli kaasas.»

Tädi õli jäi isegi Dimitri purju. Keset lärmi ja tantsu tundust tuli ta korraka, kitarr käes, kõrvaltoast ja nähes tantsuist mimestest mööda vaadates alustas laulu:

«Fašistid tapsid tema pere,
jäi kodutarest sõestund sein.»

Kõik jäid vaikselt vaatama Dimitri kahvatut nägu ja looti, mis majakesse kogunenute selja taga nägid seda, mida teised ei suutnud näha.

«Mu kallim, ära pane pahaks,
et hing mul kurb ja meel on must.
Su terviseks ma juua tahaks,
kuid otsin vinnast lohutust.»

Dimitri katkus pillikeeli:

«Taas saavad teised sõbrad kokku,
me sinuga ei ilalgi...»

«Pole just eriti lõbus lauluke,» ütles keegi, kui Dimitri lõpetas. «Pulmalaul igatahes mitte.»

«Ja igaüks peagi pulmi,» vastas Platon Timofejevits lasase etteheitega.

Tema märkust mõistsid kõik sugulased, sest nad teadsid Dimitri, Ljolja ja Stepani lugu.

Dimitri laulust tekkinud kurva meeleolu hajutamiseks hakkasid Serafima ja Varja tšastuškasid esitama. Nad laulsid uljalt ja kriiskavalt, parodeerides naljakalt ja väga täpselt moodunud suvel linnas külalisetendusi annud estraadipaari.

Varanommikul otsustati minna välja varsket õhku hingama. Väljas valitses pakane. Kuu paistis. Ilmusid esimesed jalakäijad. Akendes süttisid tuled.

Mindi mööda teed üksteisel käe alt kinni hoides, lauldi, naljatleti ja naerdi. Ristteel hakati lahkuma. Gorbatsšov embas Kapat ja Andreid ning ütles.

«Arge pidage uhkeks, ärge meid unustage.»

Ka Anna Nikolajevna embas ja suucles Kapat, ta ei suutnud kuidagi tutrest lahkuda.

Kui Andrei ja Kapa koju tagasi jõudsid, nägid nad Dimitrit koristamata laua taga istumas. Keegi polnud morganud, et ta teistega koos välja ei tulnud.

«Lubage mu enda juurde jääda, kallid inimesed, ütles ta, «sinna kõrvaltappa. Muidu elan nagu katv tõbine, kuskil ei leia asu.»

«Palume, D. mitri Timofejev, palume!» hüüatas Kapa. «Meile teeks see rõõmu. Eks ole, Andrei? Ma üldse ei mõista, miks te kodast lahkusite. Kas see oli tõesti nii hädavajalik?»

Mida võis Dimitri vastata. Ega's kõike maailmas tehta seepärast, et see on vajalik, mõistuse sunnil. Teinud kord tehakse mõndagi igasuguse vajaduseta, tunnete käsul.

Dimitrile tehti kõrvaltappa ase, ta sulges enda jaoks ukse ja kustutas tule. Kuid ta ei jäänud magama, vaid lammas ja mõtles. Ta mõtles paljudest asjadest, lugemistest ja pealegi kõigist üheaegselt, nii et ei saanud öelda midagi lõpuni mõelda. Eile oli tsehhilülem ta välja kutsunud ja teatanud, et tenases tulevad valitsimisagregaatide operaatoreite kahe nädalased kursused, kuhu koguneb inimesi tervest Nõukogude Liidust, ja et ministeerium soovib nana teda, Dimitri Jeršovi, nende kursuste juhatajana. Tema hakkas vastu vaidlema, tema selleks ei kõlbavat, pole kunagi midagi juhatanud ega oskagi juhatada. Ülemus ütles: «Agregaati sa tunned, see on peaasi. Ega neil kõnesid vaja ole, vaid kogemusi.

Ja kogemusi on sul küllalt. Mine koju ja mõtle järele, kas me esmaspäeval räägi veel.» Mida siin mõelda? Mida kui palju tahes, ikka midagi välja ei mõtle. Ljoljat ei ole, muidu peaks temaga nõu ...

Ljoljat ei ole, ei ole. Üles tookord õises tuisus, tule, et ta ei saa astuda kane lihase venna

imestas, mis temaga õieti on, miks ta nii Ljoljat vajab, miks tunneb iga päev tema puu-

poetas end küljelt küljele, raudvoodi nagises tema taga. Ta suutis uuesti tule, ei saanud magada, ei saanud tulla, leidis oma raamatud, mis olid nurka kätte sattus inglise keele õpik. Ta rõõmustas, heideti, avas raamatu juhuslikult leheküljelt, luges mõnemeelse lause: «I go to school every morning.» ja mõtles: «Ma lähen igal hommikul kooli.» Meenus kool. Ta ei ole koolis käia, olla pioneer ...

Ma on Timofejevits rääkis Iskra Vassiljevnaale õigust, et ta on üksugune juhtum olnud, et Dimitri kord pioneerilööndusel töötas elada niikaua, kuni saabub täielik kommunism. Mis siis ikka, ta polnud sellest unistusest loobunud, ei olnud. Nii väga, väga tahaks näha kommunismi. Leidus neid, kes naersid ja ütlesid: noh, see tuleb kindlasti paradüümi taolist, kõik muutuvad puhasteks ja uhkeks, kõigile kasvavad tihvad selga. Tappev igasugune. Paremini juba elada nagu praegu, kus on midagi juua ja hammustada ja võib vahel kuhugi lõbutsema minna. Aga siis pole viimaks lõbustuskohti olemaski, puha loengusaalid. Teised kadestasiid tuleviku inimesi, soovivad alles elu peale, õnneseenel! Astu ükskõik millises kaupluseuksest sisse, võta mida tahad ja kui palju tahad ning kõik see on täiesti tasuta.

Kas tuleb see nii või teisiti, kes seda teab. Tõenäoliselt ei tule see nii. Tõenäoliselt leidub ka siis õnnelikke inimesi, kes elatakse elu, kus võib kõike saada. Kuid üks on selge: leiba saadakse märksa kergemini vaevaga. Loodus muutub leplikumaks ja kuulekamaks. Üldse on raske kommunismi kujutleda, seda oma mõtetes välja joonistada. Tuleks elada, selleni elada ja siis oma silmaga vaadata! Selle nimel võis palju, väga

palju taluda. Igaüks ei mõistnud seda, leidus veel täna päevalgi neid, kelle pähe ei mantunud, et kuidas võib inimene täna mullestki loobuda, taluda puudust ja taluda seda teadlikult? Mille nimel? Homse nimel, päeva nimel milleni ta ise võib olla ei elagi. Ta, tähendab, ei mõtle endale, vaid neile, kes pärast teda tulevad. Naljaka! Kui palju ahvatlevamalt kõlab. «Pärast mind tulgu kas või veeuputus. Ma sülitän nende tulevikunimeste, oma järeltulijate, peale. Ma tahan ise täna, viivitamatult kasutada kõike, mis kasutada annab, ja elada laia elu. Ja jätta endast järele ainult tulevikud ja sõnniku.»

«See on tõsi, see on tõsi,» mõtles Dimitri, «inimene vajab head elu, ta peab elama külluses, kultuurselt ja lõbusalt. Kuid selle juurde viib teine tee, mitte see mille järgi «pärast mind tulgu või veeuputus, mind jäägu või tulevikud ja sõnnik.» Ja lobisetagu neist, kes teist teed lähevad, ei tea mis kokku, ja nimetatagu need fanaatikuteks, pöörasteks, kuidas tahes, nemad teevad ikka oma töö ja lähevad vankumatult edasi.» Dimitri oli selle üle uhke, et kuulus nende inimeste hulka, kes nii mõtlesid.

Talle meenus päev, millal teda parteisse võeti. Tema ei andnud mingisuguseid töötusi, parteikoosolekul räägiti tavalist juttu eusuammudest töös ja sellest, kas ta põlikirja tuleb. Kuid endanisi, oma mõttes, and Dimitri vande. See isegi ei valjendunud sõnades, lihtsalt tarretas rinna vaumustasest, muutis sammu keheks ja kindlaas ning sundis elama nii, et igasugu elatühised ebaõnnestumised ei suutnud elurõõmu värgutada.

25.

Stepan jäi puuma tulemata sugugi mitte sellepärast, et ta poleks tahtnud tulla. Sel päeval saadeti ta šerid alusesse kolhoosi põutöomasinate remondiks vajalikke tagavaraosi ja materjale vana. Kolhoosi oli sada kakskümme kilomeetrit. Kuni ta mööda auklikku ja libedat teed sinna jõudis, oma koorma üle andis, veidi puhkas ja kounatas, oli aeg tublisti edasi läinud ja tag.

... juba videvikus. Kuskil deeristil nägi ta ... valgusel teeviita ja sellel pealkirja: ... 7 km. Selle sildi mõte ei jõudnud kohe ... alles kilomeetri paari järel taipas Stepan ... oli sõitnud mööda teest, mis viis asundusse, ... Olja.

... Olja lõi hinges üles rahutuse ja kõigi nende ... teravate ja valuliste tunnete laine, mis teda ... päeva piinasid, mis ei lasknud elada ega töö- ... hommikust peale, kui Dimitri talle ütles: ... istus ta sinu korval autos,» oli Stepan ringi ... nagu mitte päris normaalne inimene, ta ei leid- ... endale kohta. Juba juhtuski kord, et ta oleks ... vastutulevale veoautole otsa ajanud; ei pan- ... valgusfoore tähele; veel veidi ja ta sõidab ... kallutaja puruks ning teeb eluga lõpuarve. Ta ... kuidagi arusaamisele, mis temaga sündis, ... ta tahtis ja mille all kannatas. Olja Velitškina! ... ringi uidates ei hakanudki ta Olgat otsima, ... et neiu oli talle igavesti kadunud, isegi siis, ... ta oleks elus ja poleks Stepani unustanud. Stepan ... kannud, ei saanud kuidagi pärast pikki lahusoleku ... Olja ette astuda ja pakkuda talle ... Mida võis ta Oljale näidata? Oma teenistust reetur Vlassovi ... ja rasket elu maailma lõpus? Pärast kõiki unis- ... pärast kõiki uhkeid sõnu eesseeisvaist vägitegudest ... kangelaslikkusest! Ta oli neid sõnu Olja Velitški ... palju kokku rääkinud. Kogu tutvuseaja kestel oli ... Oljale mitte autojuht, vaid meremees. Ta käis ... meremehepluussis, vahel sinises, vahel valges, ... pärast aga muretses veel uhke valge kattega mere- ... Neust lankudes läks ta tingimata ikka ... poole. Kui Olja teda saatis, sammus ta hoog- ... värvavast otse laevade juurde ja alles pärast hiilis ... mööda linna koju tagasi. Ta ümbritses end ... laslikkuseuduga, tahtis Olja silmis näida kartmatu ... ekaruna. Oli rahutu sõjaeelne aeg, õhus tundus ... nagu öeldi ühes laulus. Sellepärast rääkiski ta, ... teda voetakse mereväkke allveelaevale ja kui peaks ... juhtuma, hakkab ta vaenlast peksma mereava- ... tel. Oleks keegi Stepanile tookord öelnud, et tema

elu ei lahe nii, nagu ta seda Oljale kirjeldas, oleks keegi tollal talle seda öelnud, siis oleks Stepan...

Ei, allavandunud, mahamuljutud Stepan ei tohtinud kodulinna tagasi jõudes Olja Velitškinaga kokkusaamisest mõeldagi. Olja elas tema jaoks kauges minevikus helges ning tagasipoordumatus minevikus, mis kerkis esile ainult mälestustes, ainult neil öistel nukrustundidel, kui ei olnud und.

Ja äkki ilmus Olja jälle elavana ta ette, nende teel ristusid taas ja põimusid koguni lihase venna teega. Seda oli käsitamatu ja talumatu mõelda. Ning käsitamatu ja talumatu oli naha Oljat niisugusena, nagu ta teda toohtu näg., mitte sugugi endise Olja Velitškini sarnasena. Tema näos polnud ühtegi tuttavat joont, mitte kõige väiksemat, kõige tühisematki, kõik oli võõr ja inetu, nagu polekski ülesvõttel, mida Stepan paljude aastaid oli hoidnud, pildistatud seesama naine, vana hoopis keegi teine.

Stepan ei saudistanud kedagi milleski ega kandnud kellegi peale viha, kuid sellest oltust alates hakkas ta töö aina halvemini minema ja elu üha raskemaks muutuma.

Oli vaja midagi ette võtta. Võib-olla peaks ta minema Dmitri juurde ja kõik välja selgitama. Kuid see ei ole parem oleks Dmitri rahule jätta, milleks teda asjata segada? Mida tema teadis? Peaks minema otse Olja juurde, kaotada polnud enam midagi, kõik oli niikuinii juba kaotatud, Oljal oli juba kindlasti teada, missuguseks kangelaseks Stepan osutus.

Kõik näis selge olevat: tuli minna Olja juurde ja kõnelda otse temaga, aga mitte vahemeeste, kolmandate isikute kaudu, kes on neis asjus alati ülearu. Ometi ei jätkanud Stepanil selleks jõudu ega otsustavust.

Nii oleks see võinud veel kaua kesta, kui poleks tema teele sattunud post, millelt võis lugeda: «Kalaküla as 7 km.»

Teepost oli juba ammugi selja taha jäänud, juba paistsid kauguses linnatuled, kui Stepan auto pidurdas ja hakkas kitsal tänaval ringi keermama. Tagasi teel oli juba meni sõitis ta eriti kiirustamata. Ta mõtles eelseisvat

olukorrale. Et see kindlasti tuleb raske, selles ei olnud kahtlust.

Ljolja avas pika baraki ja kitsa ukse, kust nägi tol õöl Ljolja, nagu teda nüüd kutsuti, sisse minevat, kes pörkas poolpimedas koridoris mingi paksu lokku ja küsis, missuguses toas elab Velitškina.

Ljolja teda veel ühe uksem, loi selle koputamata pöördumata ja hüüdis: «Velitškina, sinu juurde tuldi. Kava-Stepan astus üle läve halvasti valgustatud tuppa, kus kuul sõdurivoodit. Igas voodis lamas keegi; kes tead, kes luges, raamat laes rippuva lambi poole. Ljolja tõi voodist tõusis kohn, rätikusse mähitud, astus lähemale ja pörkas tagasi, kuid enam ei tulnud nagu viimasel korral.

Ljolja ütles Stepan.

Ljolja vastas Ljolja kõlatult.

«Ma pean teiega tingimata rääkima.»

Ljolja tõmbas tallutatud vildid jalga ja selga vana mehe, mis lehkas kalade järele. Nad läksid välja ja istusid autokabiini. Stepan ütles:

«Pannem mootori käima. Las töötab tasakesi. Muidu kulumine ära.»

Mootor hakkas tööle, selle müminat oli vaevalt kuulda, kui autokabiini võbises nõrgalt.

Ljolja lõputult pikka vaikimist alustas Stepan:

«Olja... Mis see siis öieti on, Olja?»

Ljolja teadis endas julgust neid sõnu öelda ainult sellepärast, et kabiinis oli pime.

«Mis nimelt?» küsis Ljolja.

«Kõik kokku.»

Stepan, ütles Ljolja. «Mis oli, on möödas. Kuid mis see siiski oli. Kas teate, mida ma mõtlesin, kui mind teie tipos piinati? Mõtlesin, kuidas saaksin teie pilti näha. Te andsite selle mulle vastutasuks minu pildi. Teie foto, viimasel päeval. Kas olete unustanud?»

«Ma pole midagi unustanud,» ütles Stepan, süütas kabiinis tule ja pistis käe jakitasku.

«Ma ei tea, kas hoidsite selle alles või mitte...» jätkas Ljolja, kuid Stepan tõmbas sel ajal juba oma kulumisraha koti taskust ja Ljolja ootava pilgu all võttis ta selle välja hoolikalt tsellofaani mähitud ülesvotte.

Ljolja vaatas hetkeks oma pilti, istus mõnda aega kinnisilmi ja andis siis pildi Stepanile tagasi. Stepan pani selle oma kohale, pistis rahakoti jakitasku taga ja kustutas tule.

«Näete nüüd,» ütles Ljolja, kui kabiinis jälle pimedus valitses, «aga minul ei ole teie oma alles» Tema haad värises. «Sõda võttis minult kõik, isegi selle väike papitüki. Kõik! Ja teie ärge pahandage, palun...»

«Mida on mul üldse pahandada?»

«Seda, et ma teid ära ei oodanud. Kuid te ei vaja ju mind sellisena, Stepan. Keegi ei vaja mind sellisena, nagu olen. Teie vend ei armasta mind, ma tean. Ta ainult haletseb mind oma heast südamest.»

«See pole tõsi.»

«See on tõsi. Ja kui peaksite mulle ütleva, et teil on säilinud minu vastu mingisugused tunded, siis see poleks tõsi. Pilt ei tõesta midagi. Sellel pole mina, vaid minu minevik. Te otsisite mind minu mineviku pärast. Eks ole? Näete nüüd, teil ei leidu isegi sõnu ja neid pole vaja. Te ütlesite mulle tol öhtul sõnadeta juba kõik ära. Vähe sellest, et te mind ära ei tundnud, teid koguni hämutas minu väljanägemine. Eks ole tõsi? Ärge vehkige käega. Olen väga hästi õppinud taipama seda kohkumist inimeste juures. Minu väljanägemine kohutab peaaegu kõiki, ühed ainult oskavad seda varjata, teised mitte. Teie ka ei osanud varjata.»

«Olja...»

«Jah?»

«Te olete kuri.»

«Mina? Ei, mina ei ole kuri. Elu on kuri.»

«Aga mis siis teiega juhtus? Miks on see kõik nii?»

«Miks? Sellepärast, et mind peeti põrandaalusel. Kuid ma ei olnud põrandaalune. Mind peksti ja nõuti, et tunnistaksin üles. Kuid midagi oli mul üles tunnistada. Gestapos oli üks endine meie, Nõukogude kodanik. Ta püüdis minult välja pigistada, et nimetaksin kaasosalise ja teataksin, kus varjab end komsomoli linnakomitee sekretär Sumilov. Ma olin teda, Sumilovit, toesti kunagi juhuslikult näinud. Ta hiilis hämaras meie aiast läbi koju ema juurde. Me elasime ju kõrvuti. Kas mäletate?

Ma tean, ja asus peaaegu päris merekaldal, number neli, ja teisel pool aeda oli kohe nende maja, number kolm. Oleksin võinud ju Sumilovist rääkida, sakslased lubasid, et niipea kui annan mõne väärtusliku asja, nad enam ei piinata. Kuid ma ei rääkinud. Nad otsustasid nad mõne aja pärast teistki katkestada. Tahtsid teha minust salakuulaja. Ma oleksin võinud talle läbi tulema, mooda meie vägesid põgeni-
ma, koguma ja koguma teateid, kus mingisugune sõda on, kuid kui palju on seal suurtükke, kui palju. Ausalt öelda kahetsen, et ei noustunud. Oleksin võinud nõustuma, rindest läbi tulema, omade abiga, ja kõik ära jutustama. Kuid mulle näis mingisugune tegevus häbiväärsena. Ma ütlesin: «Ei, nõustuma ei reeda oma isamaad...»

Ljolja oleks võinud sel hetkel Stepani nägu vaadata, kuid ta ei näinud ja jätkas:

«Meie isad pole reetnud,» ütlesin neile, «ega reeda. Ja ka oma lastele õpetame ustavust.» — «Oma isad,» kostsid nad naerdes. «Sina, näiteks ei saagi reeda.»

Ma vaatasin neid ja vahtisin. Ta vaikis kaua. Stepan ei kannatanud valja.

«Ja siis? Mis edasi?» küsis ta.

«Ma...» Ljolja oleks otsekui unest ärganud, «Ja mul tuleb neid ega tulegi.»

«Pärast?»

«Sellepärast, et... seal osatakse inimesi sandistada.» Stepan istus rusutuna. Ta oli sõitnud siia Ljoljaga kokku, enda jaoks midagi väga olulist selgitama, ta tahtis teada kogu tõde. Kuid kes võis oletada, et see tuleb osutub nii julmaks? Tal oli selle tõe pärast Ljolja lõpmatult häbi. Ljolja polnud kunagi klüdelnud kart-
ma ega ega januga vägitegude ja kangelaslikkuse üle. Kui Stepan oli vihjanud võimalikele võitlustele, merelahingutele, suurtükkidest fulistamisele ja torpeedo-
münnakutele, oli Ljolja öelnud, see on vist väga hirmutav, lema seda küll välja ei kannataks, sest tema ole-
ks argapüks. Vägitegudest ja kangelaslikkusest oli ta kuulnud ikka tema, Stepan. Ja kuidas läks?

«Miskipärast ma ei surnud,» ütles Ljolja otsekui val-

justi mõtiskledes, «ehkki mind keegi eriti ei ravinud. Oma jalgele tõustes ma koguni rõõmustasin, et olin nii kole, vähemalt polnud karta, et lõbumajja saadetakse. Mõtlesin palju teie peale, Stepan, eriti kui meie väed juba Saksamaale jõudsid. Töötasin ühes väikeses vabrikus, elasini okastraadi taga. Ootas, et teie tulete ja traadi läbi lõkate... Teie aga...»

Stepan vaikis rusutuna.

«Kuid ma ei süüdistata teid,» ütles Ljolja. «Seal ol raske vastu pidada. Ma mõistan.»

Stepan ei suutnud sõnu leida.

«Aga kuidas on nüüd Dimitriga?» suutis ta viimaks siiski ütelda.

«Mida te mõtlete?»

«Võib olla ma segasin teid, tungisin palumatult te ellu?»

«Ei tea,» vastas Ljolja. «Kust mina seda tean. Ma ju ütlesin, et ta soojendas mind heast südamest. Võib-olla polegi enam midagi südamesse jäänud. Halesus pole armastus. See möödub kiiremini. Nägemiseni,» lõpetas ta ootamatult ja vajutas kabiiniukse linki. «Ma lähen nüüd.»

«Nägemiseni,» ütles Stepan ja jäi vaatama, kuidas naine aeglaselt mööda lund baraki ukse poole sammus.

Kui Ljolja ukse taha kadus, lükkas Stepan käigu sisse ja andis järsult gaasi; auto liikus paigalt.

Ta kihutas mööda teed, tee jooksis paelana autorataski all. Seda hoogsat üksluist voolamist jälgides nägi ta enda ees Ljolja elu. See elu oli Stepanile karmiks ette heiteks. Oleks võinud ju temagi vastu pidada ja mitte alistuda, nagu Ljolja vastu pidas ega alistunud. Võib-olla oli see hind liiga kõrge, mida Ljolja oma meelekindluse eest maksis? Ei, mis siin hinnast rääkida! Nüüd oli Stepan tark, nüüd ta teadis, et ükski hind pole ülemäära kõrge, kui selle eest säilitatakse inimväärikus, ustavus ja au.

Kuu valgustas heledasti taliteed, see näis valgete lagendike vahel voolava sätendava jõena. Ühel kaanikul seis naine. Ta tõstis käe ja palus end peale võtta. Stepan peatas auto ja laskis naise kabiini.

«Aitah sulle, kulla mees, suur aitäh. Kaks tükki kihutamist juba mööda, oleks et pilgugi peale heitnud.»

«Kust te nii hilja tulete ja kuhu lähete?» tundis Stepan huvi.

«Lähena lähen, mõtlesin, et mõni juhuslik auto võtab need kaks häbematu ei võtnud, rohkem aga mööda sõitnud. Mul on vaja jaama rongile pää-

«Lähiksin Kutkisse meest vaatama sõita. Ta teeb lühikese püügijaama traaleritele remonti. Teist kuud juba kodus käinud.»

«Kust te ise elate Kalakülas? Olete kohalik inimene?»

«Kohalik ikka. Juba minu vanemad elasid seal ja nende vanemad...»

«Te Velitškinat tunnete?»

«Ljoljal või? Kes meil teda ei tunneks! Igaüks tunneb. Kas on tuttav või?»

«Mõeldakse, ta elu olevat kole raske. Autojuhid räägivad, kes teie pool kala järel käivad.»

«Mõeldakse, see tõsi, kodanik. Naise elu on ränk. Räägivad mõndagi. Kui ta pärast sõda tagasi tulnud... Sõda olnud tal uhke ja peenike peigmees... Noh, tulnud siis nelja aasta pärast tagasi ja läinud otsemaid juurde tere, südamepaike. Aga kui südamepaike tema nägu näinud, öelnud kohe, et olge lahked, mul pole teiega midagi pistmist... Kodukatust tal pole, oletati maha, isa-ema ei ole, need tapeti ära, Iga-

«Vanelaps. Tuli siis meie asulasse ja elab seal ühiselamuses. Juba mitu aastat elab sedasi. Teised mujalt tulnud naised ja tüdrukud, kes kalatehases töötavad, aina vahetuvad, aga tema elab ühtsoodu erakuna edasi. Pole tal mingisugust majakraami ega midagi. Mis tal seljas, see on kogu ta varandus. Sihuke ta on, see meie Ljolja. Tema ei elada ei taha, häbeneb. Aga mis siin rääkida, siihuke naine tahaks siia säärase näoga inimeste ette tulla. Eks iga naine, kulla mees, olgu ta mihuke tahes, ei lähe ikka end meeste ees esile tõsta. Teine, vaata, on naine peletis, aga krutib endale lokid pähe, võõraste mehed ära, võtab käekoti käenlasse ja kus kukub silmevõõrdega sihtima, ikka siia ja sinna. Velitškina aga... ta ei päästaks ka lokid ja pumatid.»

Naine vaikis hetke, siis lisas:

«Ta peigmehele ei saa ega tohigi õieti midagi süüta panna.»

«Miks siis mitte?»

«Kuidas seda nüüd ütelda, kulla mees. Väga lihtsal põhjusel. Milleks inimesed abielluvad? Et elust rõõmu tunda. Aga siin ootab sind sunnitöö, pole sul kellelegi otsa vaadata. Pole parata, on sust kord juba sihuke ha mutis saanud, kannata välja, siin ei või kedagi süüdi tada. Iseasi, kui oleks olnud mees, aga mitte peigmees ja naine oleks sihukesena tema juurde tagasi jõudnud ning see oleks siis hakanud vingerdama ja jalga lask nud, meest poleks mõistagi amnesteerida saanud. Ma see siis olgu: kas sa oled elutugi või mitte? Aga mis veel peaasi, on see, et hitlerlased tegid ta ahtraks, purustasid seest kõik ja rinnad löiksid ära, ütlesid, et imeta ta veel oma vene kutsikaid!»

Naine rääkis veel kaua Ljoljast ja elust üldse, selle raskustest, veidrusest ja ebameeldivustest. Kuid Ste pan ei kuulnud enam. Hinges oli kibedus, suur kibe dus, hullem kui stepi koirohu kibedus.

Stepan laskis oma sõnaohtra teekaaslase jaama juu res maha. See pakkus talle kümnerublast. «Jäta nüüd, ütles Stepan imestunult, «ega ma mõni kelder ole, ei pistad jootrana pihku.» — «Kõik autojuhid võtavad ja või nad igakord kümnesega lepivad, öisel ajal oleks no maalinime sult kahekümneviiese ära noolinud.» «Eks mine siis, otsi üks normaalne inimene üles ja anna oma ressursid talle, kui need sul taskus karjuvad.»

Stepan viis auto garaaži. Oli kell viis hommikul. Kuidas sa enam pulma lähed? Ja mis pulmalist sinu on, kui hing on nii vaevast.

Ljolja seisis kogu aeg tema ees, ta nägi hirmsa haavu, millest teekaaslane oli jutustanud, ega suutnud mõista, kuidas mustasilmne õrn sametiste põskedega Ljolja oli suutnud gestapolaste piinamisi taluda.

26.

Nüüd tuli välja, täiesti silmanähtavalt tuli välja. Arm ei tõukunud maalil esile, ei torganud liialt sügav

alt looneks eluloost, rääkis sellest, et sõdur oli võidelnud, sõjatulest läbi käinud.

Vitali maalits hoolikalt välja tööliste käed. Need olid looja käed, mis suudavad kõike, käed, mille ees loodus taguneb, tugevad ja oma jõus ilusad käed. Ta kõrvaldas, kus aga andis, liigsed sädemed ja masina üksik osad, võltis tagaplaani, tausta jaoks tagasihoidlikumad varvid, loobus kõigest, mis võis inimest varjutada. Inimene muutus suuremaks, kogukamaks, ta elas lõuendil elat, tegutsemisindu ja eredat sisemist põlemist.

«Võtsid geniaalse skulptori sõnad, kes temale esitanud küsimusele, kuidas ta oma töös sellise täiuslikkuse saavutab, vastas: «Võtan tüki marmorit ja kõrvaldan kõik üleaaruse.» Kui tähtis on kunstis, tõelises suures kunstis see hädavajaliku äratundmine, et osata üleaarust kõrvaldada! Mis on siis õieti kunstis see hädavajalik? Miks on seda nii raske elu miljoneist avõludusist ja ülekasjust välja valida?»

Iskra polnud Vitalit veel kunagi nii hingestatuna ja eentatuna näinud. Ta tundis temast rõõmu.

«Mis sa arvad, Iskrake,» küsis Vitali kord portreele maalades, «kas tasub seda kongressi puhul välja panna?»

«Ma arvan, et tasub,» vastas Iskra. Ta teadis, et mees mõlles oblasti kunstinaistust, mis kavatseti avada parteikongressi eelõhtul. «Pane päris kindlasti. See on sinu parim töö, Vižali. Või arvad sa teisiti?»

«Ei, ma arvan samuti. Kuid, tead, mida ma kardan? Akki tuleb see Jeršov, tunneb enda ära ja teeb skandaali. Ta on komplitseeritud inimene. Ainult laiskadele kelleksimeestele, kes ei soovi tegelikkust näha, võib ta meeldida, kui mitte just päris tavalise, siis vähemalt ühe meelise inimesena.»

«Sul on õigus, ta ei ole lihtne inimene,» nõustus Iskra portreed uurides. «Kuid skandaali ei tule, seda ma kardan. Skandaali teevad labased inimesed, kuid Dimitri Jeršov seda pole, ta pole üldse labane.»

Iskra ei andnud endale aru, miks oli see nii, et Dimitri portree nende majas teda rõõmustas. Vitali pidi, pidi selle kindlasti näitusele esitama, sest see oli tõesti tema parim töö. Vastavalt sellele, kuidas töö edenes, mehis-

tus Vitali, muutus tugevamaks ja enesekindlamaks. Kui portreel on menu, võib see osutuda pöördpunktiks Vitali loomingulises biograafias. Iskra kujutles selgesti, kuidas inimesed maali ette kogunevad ja mis sõnadega nad oma tundeid väljendavad. Ta mõtles sellele rõõmuga ja erutusega. Kuid sealjuures oli ta ka pisut kurb, et jõuab kätte päev, millal «Dimitrit» enam nende majades pole. Siis ei näe ärgates enam neid silmi ja käsi. Ja võib juhtuda, et ei näe enam kunagi. pole sugugi võimatu, et portree Vitalilt ära ostetakse, see on kogum kindel, ja siis rändab see ei tea kuhu. Vastutasuks jääb ainult raha, võib-olla koguni palju raha.

See kõik rõõmustas ja samaaegselt kurvastas. Kui rõõme oli Iskra elus siiski rohkem. Peagi võib ta Ljuba Moskvas ära tuua, sest neile antakse varsti uus korter. Päril neil päevil. Kaks tuba pole muidugi kolm, nagu oli Moskvas. Kuid hea on see ikkagi. Iskra mõtiskles, kuidas need kaks tuba sisustada. Neil on siis Vitaliga väga mugav. Neid hakatakse meeleldi külastama. Moskvas käidi nende pool tervete seltskondadena. Moskvas võib ju mõned asjad veel siia tuua. Kuid ta ei too mingil tingimusel ega luba ka Vitalil tuua seda alasti naist, kes Vitali Moskva ateljees ilutses. Lihtsalt võimatu oli kujutleda, kuidas Vitali ometi sellega hakkama saaks. Kutsus täiesti võõra naise, laskis sel lahti riietuda, täiesti lahti riietud ja seadis karusnahale lamama. Arvatavasti nõudis veel, et naine võtaks teatud asendeid, käis teda puudutamas ja seadmas. Ja seda kaks nädala jooksul kaks tundi iga päev. Oksi temaga koos. Kui kole! Ei, see alasti jätkus jääb Moskvasse. Iga Vitali kingib selle kellelegi ära.

Iskra joonistas paberile, kuidas nad uues korteris mööbli paigutavad ja nõudis, et ka Vitali nende plaanide koostamisest osa võtaks. Kuid Vitaliga oli võimatu nõu pidada, ta nõustus passiivselt iga Iskra ettepanekuga. Ta oli niivõrd portree küljes kinni, et midagi muud tal enam pähe ei mahtunud. Viina ei võtnud ta tilkagi suhu. Pani imestama, et Guljajevgi, kes sageli temaga poos, käis, samuti peaaegu ei joonud; ta ainult ootas näidendit, mida noor dramaturg Aleksahhin praegu temale jaoks kirjutas. Vitali ja Guljajev ei vestelnud enam

enam kui Dimitri Jeršovi portreest ja Aleksahhini näidendist.

Guljajev kutsus Aleksahhini koguni endaga kaasa. Oli usua sümpaatne noormees. Kuid ulearu tagasihoidlik. Ütles Guljajevile seda. See vastas, et eelistab ühendlikkust üleliiga jultunud või vabale käitumisele. Jultumust ei saa ilal midagi muud, ta jääb igavesti üheks, aga tagasihoidlikust noormehest võib suurem inimene kasvada. Las aga hakkab oma jõudu koostama. Aleksahhin ei tunne veel oma jõudu, praegu ei talle loominguise edu tipuna see, et Tomašuk oma räbalat näidendit lavastab. Kui uus näidend valmis, siis see lavastatakse, siis Aleksahhin veel kahetseb, et ta Tomašuki juttu kuulda võtta sureb häbi kätte.

Aleksahhin pidi näidendi partei XX kongressiks valima. See päev ei olnud enam kaugel. Kõikjal kokku mitu kuud tagasi kongressiauks alustatud ühendliku võistluse tulemusi. Iga oblast, iga linn, iga kool ja iga inimene valmistas mõnda töökingitust. Koristas ka Guljajev Aleksahhinit näidendit lõpetama. Tomašuk ja teatri kollektiiv ruttasid selleks ajaks Aleksahhini eelmist näidendit lavale tooma. Dimitri Jeršov omandas täieliku vilumuse kümnetonniste tootlikule valtsimisel. Tšibissovi valmistas kingituse tehase kollektiivile — uus suur maja sai katuse alla. Direktor vaatlas neil päevil selle üle, käis peaaegu kõik korterid ja proovis, kuidas vesi voolab, kas lülid töötavad korralikult ning kas seinad ei kosta liiga läbi.

Et praegu kirjutas ta alla nende töötajate lõplikule loetelikule, kes pidid korteriorderi saama. Zoja Petšerova võis paberi ära, direktor avas narsaanipudeli ja mõrkjat kihisevat vett.

Võtke telefonitoru, Anton Jegorovitš, ütles Zoja Petšerova ukse vahelt. «Oblastikomiteest helistatakse.»

Lööstusosakonna juhataja küsis, kas Tšibissovi on juba kätte saanud — ta nimetas ajakirja nime — või ei ole veel.

«Ei, ei ole veel saanud. Seda pole meil vist tellitud» — «Hangi kusagilt. Seal kritiseeritakse sind, ja hästi vastu.»

Niipea kui ta telefonitoru käest oli pannud, helistas uuesti. Seekord kõneles Gorbatsšov linnakomiteest.

«Ma ju hoiatasin sind, Anton Jegorovitš, hoiatasin sulle ta usna kurjalt. «Ja asjata ma liberaalitsesin, et kutsunud sind büroole. Noomitus oleks sulle heaks varemendavaks dušiks olnud. Loe nüüd ja tunne roomu»

Tšibissovi palus Zoja Petrovnat ajakiri hankida. Tuli välja, et tehases seda veel ei olnud. Tšibissovi helistas Bussörinile. Bussörinil oli ajakiri toimetuses olemas, kuid artiklit ei olnud ta lugenud, kavatses seda õhutada teha.

«Kelle artikkel see on?» küsis Tšibissovi.

«Kas mäletad, meil käis siin üks kirjanik. «Vajalike mõtete» autor. Tema artikkel. Suurteos — ma sirvin praegu — oma kolmkümmend ajakirjalehekülge. Peal kirjaks on «Koksimul ja tööstiil»»

Saadeti käskjalga toimetusse, see tõi ajakirja ära. Tšibissovi avas selle leheküljelt, kus tõesti ilutseski «Koksimul ja tööstiil». Tšibissovi luges ja ta süda kiskus kokku. Kogu artikkel oli pühendatud temale. «Vajalike mõtete» autor oskas tagedalt kirjutada. Tšibissovi esines ajakirja veergudel kõige uue lämmatajana, teda kujutati sänikaelana, kelle vähimgi tuju peab maksvusele pääsma; teda nimetati sotsialistliku ühiskonna vaenlaseks, kes ei tunnusta parteilist ega riiklikku distsipliini. Autor toetas korrespondenti, kes oblastiajalale Krutitšit kannatustest oli kirjutanud ja väitis, et tehases ja linnas matsiti kinni, kõik küsimused, mida too artikkel üles tõstis, et linnakomitee ei võtnud tarvitusele Tšibissovi suhtes mingisuguseid abinõusid, et Krutitšit kannatab seniajani v.letsust, ehkki tehase direktor toetas luua leiutajale kõik viljakaks tööks vajalikud tingimused.

«Meie kirjanduses,» luges Tšibissovi, «on loodud kaasa aja bürokraadi kujud. Ta on andetu, inimestest irdunud ja põeb rahvahulka kartmise tõbe. Ta istub end oma kabinetis kangeks, astub ametiasutuse trepilt oma sotsialistliku auto vaibale ja sealt selle maja trepile, kus elab. Ta pole enam ammugi tõelist maad oma jalge all tundnud»

Niisugune bürokraaditüüp on tõesti olemas. Kuid ka

«... on samasugune?» päris artikli autor. «Ei, see pole niisugune. Kergeusklikud võivad temas Tšibissovi on teistsugune. Talle meeldib mööda minna. Ta on valmis ka iga külalist niisugase ekskursiooniga mooda teha võõrustama, ja teeb seda kindlalt, tundmata, nagu Demjan oma kalaleemega. Ta on töölise pool kodus, nii-öelda rahva hulgas. Ta on tulla õusel maritään- või kõrgahjutsehh., juua teed ja töolistega teed ja lasta end võileibadega teha. Ta on kaval, ta tunneb maskeerimiskunsti. Ta ei hakka kriitikat kummutama, ei lähe seinalehte maha, ei anna ega saatma artikli kohta õiendust. Ta naerab rahulikult ja ütleb: «See on meie, bürokraatidele, meile. Ta koguni võtab ajakirjanduse signaali, põhineb sellel, nõuab tarvitusele, ühe söimab läbi, teisele teeb kogu, kohendab natuke siit, natuke sealt. Ta teab, tal on tunni, et kriitikaga võitlemiseks tuleb seda sõnaga lüüa, lüüa ja tervitada, tegelikult aga lasta sel vaukselt liiva joosta.»

Äärmis kõneldi palju Krutitšist ja Orleantsevist, nende andekusest ja oskusest töötada, ning arutati leitud ega seotud küsimusi. Siin oli kõik segi actud, tõde ja vale, tegelikkus ja väljamõeldised. Artikkel lõppes nõnda:

Lahaksin lootä, et parteikongress teeb niisugustele juhtidele lõpu, et ta roogib tšibissovid välja ja peale selle lävilab ka pinna, mis tšibissovlust, meie elu häbi-aimat nähtust, seni on kasvatatud.»

Tšibissovi oli elu jooksul mõnigi kord kritiseeritud, tema kirjanduses kui ka koosolekutel, kus kunagi. Tal tulnud palju kibedaid sõnu ära kuulata. Raske oli tal taluda asjast häbistavat artiklit oblastiajalenes. Kuid kõike seda, mida ta «Koksimulist ja tööstiilist» on kuulnud, pole tal veel seni kuulda tulnud. Oli võimatu tal leida, et see kais tema kohta, tema ei saanud end kaitsta selleks nürimeelseks inimeseks, kellele see artikkel oli pühendatud. Ei, tema see küll ei olnud, ei tulnud. Aga faktid, faktid? ... Jah, nagu eelmiseski kord, nii ka siin olid peaaegu kõik faktid niisugused, mis toepoolest olid aset leidnud. Täiesti õige, et Krutitšile ei antud korterit, kavatseti küll uues majas anda,

kuid miskipärast, ei teagi õieti miks, tema nime nime-
tikus ei olnud. Tšibissovi ise seda ei kontrollinud ja te-
sed, kes nimestiku koostamisest osa võtsid, katsusid
vist igaüks sinna oma kõige väärtuslikumaid töö-
sisse suruda. Polnud ka teada, kas see leidur oli üld-
tehnikumi tööle tagasi võetud. Võib-olla polnudki. Kurat
võtku, kui palju pahandust oli selle inimesega, aga
mida ta õieti leiutanud oligi? Tegelikult mitte midagi.
Tšibissovi kutsus ta ju välja ja palus mõelda, kui ta
juba kord nii mitmekülgne mõtleja on, kuidas likvideerida
kuumus vagunkaalu kabiinis. Suur mõtleja ei osanud
midagi soovitada.

See oli vist esimene kord elus, kui Tšibissovi ei tea-
nud, kuidas olla, mida teha või mis ette võtta. Pead ta
ei kaotanud, seda mitte. Sõja algul, kui Tšibissovi oli
tankibrigaadi komissar, juhtus kord nagu Tšapaševilgi,
et staap kisti väeüksusest lahti, see asus metsas maha-
onnis, kaitseks ainult automaatrite rühm. Sakslased
said selle jälile ja otsustasid staabi hävitada. Nad pu-
rasid metsa ümber ja staabi muldonne miinipildujate
tulistades hakkasid rõngast kokku tõmbama. Lõpp na-
olevat käes. Isegi mõned ohvitserid kaotasid pea. Kui
brigaadi komissar organiseeris vaenlasele otsustava
vastulöögi. Nii sõdurid kui ka ohvitserid, kõik asusid
varakult valmistatud kaevikutesse ringkaitsele. Tulistati
kõigist relvadest, mis iganes staabis leidusid. Ja samal
ajal kutsuti raadio teel välja tankid. «Peaasi on raadi-
ja organiseeritus,» oli Tšibissovi tookord rääkinud, «ke-
muu tuleb iseenesest.» Praegu oli ta samuti igast kül-
jest sisse piiratud. See pole eriti hirmus, rääkis ta
endale, kuid see on äärmiselt solvav. Kui ajakiri tell-
jate kätte jõuab, ja see sünnib mõne päeva pärast, sa-
vad tehases kõik teada, missugune lurjus nende direktor
on. Need, kes teda rohkem tunnevad, ei usu seda, kuid
leidub küllalt neidki, kes ajakirjaartiklit vääranud
tõendina võtavad. Jõhkardist ülemuse kuju on liiga
välja maahitud, see avaldab mõju. Loed, loed ja jät-
mõtlemata: miks küll riik niisuguseid juhtivatel kohtadel
hoiab?

Tšibissovil oli palju mõtlemist. Eelkõige tuli selle
artiklis tõde valesst eraldada ja siis juba tegutseda

«anda. Seekord tuli muidugi protesti avaldada ja seda
«... energilisemal viisil. Enam ei tohtinud vaikida.
«... loobitakse solki kaela, sina aga istu ja pühi
«...? Ei, see ei lähe.

«... kutsus õhtul Bussörini külla, see oli juba artiklit
lugenud. Istuti kodus teelaua taga ja mõlgutati mõt-
teid.

«... ispaolu muudab kõik märksa keerukamaks,»

Bussörin. «Neil päevil algab kongress, mis kes-
kemalt nädal aega. Pärast kongressi on inimes-
«... ikka suured patriootlikud ülesanded lahendada.
«... sina hakkad proteste ja õiendusi esitama, Anton
«... Mõtle, kuidas see välja näeb!»

«... ole, sul sülitatakse silmad täis, aga sina tee hea
«... pähe?»

«... mõistsid mind väärsti. Ma ainult konstateerin, et

«... ankorras on väga raske vastulööki anda. Aeg

«... ohv, kas mõistad?»

«... Anton, Anton,» ütles Tšibissovi naine, «kui
«... ma sulle omal ajal rääkisin: ära nõustu direktor-
«... hakkama, jää inseneriks. Uskuge,» pöördus ta
«... mu poole, «kui ta insener ol, siis teda aina ki-
«... temast kirjutati ajalehtedes ja ajakirjades. Mui-
«... dugi teismoodi, mitte nii nagu siin.»

«... oled südameetu,» ütles Tšibissovi. «Mul niigi kee-
«... kõik sees ringi, aga sina veel... Sa ju ise tead,
«... ma direktoriks hakkasin. Tead ju. Miks sa vai-
«... ei, eks räägi Fjodor Fjodorovitšile. Ütle, kuidas ja
«... minu mind pärast sõda välja kutsuti. Noh, ütle. Mind
«... kutsuti Keskkomiteesse... «Siin on teile ülesanne, sel-
«... tmees Tšibissovi.»

«Sina oleksid võinud sealgi ei juurde jääda, aga
«... melle...»

«Noh, siis poleks mul üldse vaja olnud parteisse
«... tulda!» vihastas Tšibissovi.

«On palju parteilasi, kes ülearu ette ei trügi,» ei alis-
«... nud Tšibissovi naine. «Aga elavad ka ja sugugi mitte
«... halvasti. Kuid sina oled juba noorest east riiukukk
«... olnud. Ikka on sul kurat veres istunud...»

«... kurat on õigesti teinud,» puhkes Tšibissovi
«... nerman. «Mina ei oska teisiti, ma pean ette trügima.

Rünnakule läksin ka ikka esimesena. Ja pole viga, tul o elusalt tagasi»

«See on närune filosoofia,» ütles ka Bussõrin «Ikka tasa ja targu; aral koeral terve nahk; enne korjab madal marja maast, kui kõrk tähe taevast; ära mine kustutama, kui oma tuba ei põle; oma särk on ihule kõrgem lähem; ära lenda kõrgemale, kui tiivad kannavad; ja nõnda edasi. Mind on ka vanakuri üle poole sajaku mööda maad ringi kihutanud. Ma pole endale välja teeninud maja ega lehma, isegi kitse mitte. Ja kui oleks võimalik elu uuesti otsast alustada, elaksin selle jaoks maja ja lehmata ära.»

«Teid kuula kui veidrikke,» ütles Tšibissovi naine. «Teil pole vaja ei süüa, juua ega riiet selga, mitte midagi, ja pea kohal võib teil katuse asemel väga hästi paljas taevast olla. Kas pole õige? Aga milleks siis oli revolutsioon, milleks viisaastakuid ehitasime, mille pikki aastaid nii paljustki loobusime? Kas mitte selleks, et jõuda kord heale, kindlustatud ja rahulikule elule?»

«Just, just, just! Ja mis siit järeldub?» ütles Tšibissovi

«Seda, et kui inimene tahab head, kindlustatud elu ja püüab selle poole, ei tohi seda talle süüks panna.»

«Aga kes siis inimest selle eest hukka mõistab, mis kullakallis teinepool? Ega minagi ütle, et mulle meeldib tühja kõhtu kannatada või püksata ringi joosta. Selle patust olen puhas, sa ju tead seda. Kuid rahulikku elu millest sa siin rääkisid, selle saadan ma... vabadust... Ma ei astunud parteisse rahulikku elu otsima. Ma ei süüdistan neid, kellele rahulik elu meeldib. Kui meeldib, las meeldib, ole lahke ja ela rahu, kui suudab. Kuid parteisse, ole hea, ära tiku, ära seõa teisi rahutust tundmast, astu mesinduskolhoosi, näiteks.»

«Noh, kui sulle rahutus meeldib, eks siis tunne rahutust, ja võta aga vastu!» naine osutas avatud ajakirja laual. «Ja ära kurdal!»

Tšibissovi ohkas raskesti, jõi teeklaasi tühjaks ja sila peopesadega, paljast pealage.

«Ma olen kiusu täis, Fjodor Fjodorovitš,» ütles ta tusaselt. «Ja mustad kassid kriibivad südamet.»

Niipea kui Bussõrin lahkus, heitis Tšibissovi

... võimalikult ruttu uinuda. Kuid uni ei tulnud. Ta meenutas kõike, mida oli tehases teinud, hakkas loendama oma teost ja kaalus ning hindas, kas ta oli teisel puhul toiminud bürokraadina või mitte. Ta meenutas küllalt ka bürokratismi. Teinekord oli ta püüdnud mõnest jutulesoovijast kõrvale hoida, mõnigi lubas, et oli jäänud täitmata ja paljudele vist asjata korterid andnud; võib-olla oleks pidanud just neile, kellele ta oli alles orderi andma ja teised ilma jätma. Teda ei meenunud igale poole, ta ei saanud kõigi soove rahuldada. Peaasi, millele ta alati mõtles, mis tal ilalgi meeldis, ei läinud, oli toodang, plaan, et malmi ja terast oleks üha rohkem ja rohkem. Sellest olenes väga palju, et ta ainult riigi tulevik, vaid kommunismi ehitamine kogu maailmas. Ta oli kahe aasta eest lugenud raamatuid, mille autor sarjas tehasedirektorit selle eest, et see terasevalutsehhiid ehitas küll valmis, aga tööliste korterid ei hooldanud, need elasid barakkides; ja jumal teab, kas seda direktorit nuhelda, tuli maru, barakid varustada kokku, direktor saadeti kus kurat ja kõigele lisaks ka naine ta maha, et oh sind niisugust ja naasut!

Kuid tema, Tšibissovi, mõistis seda direktorit väga hästi. Oli ju ometi aeg, kus pidi kogu jõudu pingutama, et terasevalutsehhe ehitama, riigile terast andma, et töölisel mõistsid seda, ja olid kõigele valmis, et terast saaks. Ja nad ei eksinud partei valitud teemaks. Sõda näitas seda. Nüüd võis juba elanute arvusele asuda. Eks valminud nüüd tehaselegi suure hoone. Aga see kirjanik, muide, peaks direktorit seda ta pilkas, mütsi maha võtma; poleks see säävisadusega terasevalutsehhe ehitanud, kes teab, kas kirjanik ise praegu asuks, kas ei lamaks ta august ja toodaks oma ihuga vakku.

Gorbatšov tuli oblasti kunstinäituse avamisele. Oblastikomitee sekretär oleks ka kindlasti tulnud, kuid ta oli juba Moskvasse parteikongressile lennanud.

Eriti kaua seisis Gorbatsšov Dimitri Jeršovi portrees. Ta ütles:

«Tuttav seltsimees,» siis naeratas ja lisas. «Sugulane.»

Ringkäik tehtud, tuli ta uuesti portree juurde ja seistas jälle selle ees.

«Pagan võtkul» ütles ta. «See siin on tõesti mees, kes ehitab kommunismi. Lihtne ja sealjuures erakordne. Erakordne ses mõttes, et selline inimene on mõeldav ainult uue, sotsialistliku korra juures. Ega selle maali autorit juhuslikult siin ole?» küsis ta.

Talle esitleti Vitali Kozakovi.

«Me vist oleme teineteist juba kusagil kohanud?» küsis Gorbatsšov mõttlikult.

«Teatris. Mäletate, näitleja Guljajevi juures lavataga.»

«Mulle teeks rõõmu teiega lähemalt tutvuda, seltsimees Kozakov. Olete loonud sügavalt inimliku ja sügavalt ideelise teose. See on just see, mida meil viimasel ajal eriti palju ei leia. Meil tehakse viimasel ajal ka toretsevaid pildilahmakaid või siis takerdutakse pildikestesse, mille süžeed kõlbaksid hästi jõulupostkaartidele. Aga tõelised suured ideed on paljudelt teie lõuenditelt kadunud, seltsimehed kunstnikud.»

Nende ümber hakkas aegamööda rahvast kogunema näituse avamisele tulnud kunstnikke, kriitikuid ja ajalehemehi. Igaüht huvitas partei linnakomitee sekretäri kuulata, üht ühel, teist teisel põhjusel. Leidus neid, kes mõtlesid: «Nuüd kukub juhtnööre jagama, aga mis ta ise üldse kunstist teab. Kah kriitik! Tegelgu parem töötuse finantseerimisega.»

«Kas siis siin, selles portrees, on teie meelest idee olemas?» küsis üks noor kunstnik.

«Aga muidugi!» vastas Gorbatsšov elavalt. «Ma juba rääkisin sellest ideest. Idee avaldub selles, et siin on tegemist meie, sotsialistliku maa töölisega. Kapitalistide mäsugust pole. Teda on sünnitanud meie kord, revolutsioon. Ta on meie ühiskonna tugi, meie edusammude tagaja ja ühtlasi selle kaitsja, mida Suur Oktoober meile tõi.»

«Siit tuleb välja,» jätkas noor kunstnik küsimuste ees

laotat, «et igas pintsli tõmbes peab tingimata idee peituma? Teie meelest pole selleta kunstiteost olemaski?»

«Kas teie mõtlete teisiti?» tundis Gorbatsšov huvi.

«Mina? Mina mõtlen teisiti. Kunst peab ka hingele meeldima, ja ka puhkuseks midagi, aga mitte ainult kogu aeg sind tagant kihutama ja üles keerama.» Gorbatsšov mõtles veidi:

«Puhke,» ütles ta... «Kas te puhkate, kui loete, ütleme, vahva sõdur Šveijki seiklusi?»

«Muidugi puhkan.»

«Kas selles teoses on idee olemas või ei ole?»

«Idee? Võib-olla küll et... muidugi... Selles peitub terve idee, Austria-Ungari impeeriumi vastu sihtimise idee, rahvataarkuse ja rahvushiku vabanemise idee. Kuid need ei trügi raamatus esile.»

«Ahaa!» ütles Gorbatsšov. «Näete, milles asi seisab, idee on olemas, aga see ei trügi esile. Idee on olemas, kuid me ei saad raamatut lugedes midagi hinge jaoks, me ei saad puhkuseks. Tähendab, idee ei sega ka hingele meeldima pakkumast, vaid segab oskamatus kirjutada nii, et see ei kerkiks lugeja ette palja peletava luukerena. Iga idee...»

«Iga idee,» kostis mitu häält.

«Mäletate kindlasti paljude vana Venemaa kunstiteoseid, mis ei sisalda ühtegi maastikke?» jätkas Gorbatsšov. «Kas neil on ideed või ei ole?»

«Mina, neis on idee olemas!» kostsid hääled.

«Kas minu meelest on neis idee olemas,» kinnitas Gorbatsšov. «Näiteks Moskva ümbruse maastike vaikse ilu, looduse ülistamisega, vene looduse ülistamisega äratav kunstnik meels patriotsismi, isamaa-armastust, armastust suure, vana ja imekauni kodumaa vastu. Oleks võinud ju ka armastage kodumaad! Aga võib ka seda kodumaa armastust näidata, et hakkad teda üleskutsetetagi armastama. Kas see pole idee, pealegi kõrge idee? Vaadake, Gorbatsšov osutas ühele suurele maalile, «siin näidatakse seitsmekorruselise maja enitamist. Kraa-
võtte, tellised, tellingud, tunkedes ja pearätikus neid. Kõrged, kõrgust. Tuul puhub. Kõik on nii, nagu peab olema, päikesepaisteline ja ere. Kas see on teie meelest idee? Ma ei kuule häält. Kuid andestage mulle,

võib-olla viibib autor siinsamas, minu meelest on maad ideetu. Ses mõttes ideetu, et temas puudub üldse ideaal sugune idee. On ainult hea kavatsus, aga mis on peale selle? ... Värviline foto ja muud midagi. Kui ma aga selle valtsija portreed vaatan, siis täidab mind uhkus, et partei, kelle ridadesse ma kuulun, on niisugused inimesed üles kasvatanud, olen uhke ja rõõmus, et elan nende keskel, ja ma olen veendunud, et niisugused inimesed kommunismi üles ehitavad. Ma tahan elada, olla siinsamasugune nagu tema. Kas see siis pole idee?»

Kunstinäitus oli korraldatud nagu ikka Metallurgitehase kultuurimaja spordisaalis, peaaegu otse linna südames. Kuid nii avamispäeval kui ka järgnevatel päevadel käis saalis vähe rahvast, ehkki tänavale ülespandud müütilised kutsusid kodanikke palavalt üles kulasid näitust kella neljast päeval kella kümneni õhtul.

Gulajev ütles Vitalile:

«Pole midagi mõistada. Teie ideetud maalid on rahva ära tüüdanud, Gorbatsšov märkis seda õigesti. Mida te mõtlete? Te mõtlete, et kui toretsevate pühapiltide alligine nägemine on pannud kõiki sülitama, siis lahelt vastupidist vaja, siis tuleb vaataja viia pühapiltide juurest magamistuppa, elu pisiasjadesse, piltpostkaartide juurde. See tähendab, et te joondute oleskleja ja näitaja, aga mitte looja ja ehitaja järgi. Nii nagu meil te ei riski, kallid mees. Me hakkame mastaabis eksima, hakkame vähemust enamuseks pidama ja vähemuse soovetähtsaks rääkima. Hakkame unustama neid, kes Volgas ja Siberis hüdroelektrijaamade kaskaade ehitavad, kes uudismaad üles künnavad, kes süti raiuvad, kes terasid sulatavad, kes kaugel põhjas talvitavad, kes lennukid ja autosid ehitavad, kes maad kannavad ja meile sinu kurke kasvatavad. Nemed vajavad seda, mis jõudu annab, mis ergutab, juhivad ja aitab suuri ning kauneid tegusid teha. Ja nad ei tulegi teie näitusele, Vitjaku. Aga sellest on kahju.»

Nad ei pidanud kaua kurtma. Iga päevaga tuli näitusele järjest rohkem inimesi. Neid tuli metallurgide, laevachituse ja laevaremonditehasest, tuli sadamast. Järjest laiemale levis kuuludus, et näitusel olevat head ja huvitavaid. Kaasaega kujutavad maalid meeldi

il vaatama. Kõneldi ka bluumingu vanemoperaatori Dmitri Jeršovi portreest, eriti pärast seda, kui linna ajakirjast sellest tunnustavalt kirjutas. Portree kas meeldis vaatajale või ei meeldinud, vahepealset suhtumist ei mõeldud. See äratas igaühe tähelepanu. Ühed kirusid maalnikku, teised pidasid teda suurepäraseks andeks. Portree ees vaieldi ja avaldati valjusti oma arvamist. Ühed, kes Dmitrit tundsid, ütlesid, et portree olevat väga sarnane, teised, et mitte eriti, ja kolmandad, et see polegi üldse tema, vaid mingi väljamõeldud isik, ja pealegi ei saavat ka bluumingust aru, kas see on bluuming või midagi muud. Nii et ka bluuming polnud üldse sarnane.

See kõik ulatus Dmitri kõrvu. Ta ilmus näitusele juba enne uste avamist, sest ta ei tahtnud, et inimesed teda näeksid, ja palus direktioonilt erilist kaitset, et teda ei saadaks. Ta käis jämeda lõuendiga ületõmmatuna galeriis, otsis portreed, ja selle leidnud, laulus paigale. Kas ta tõesti oli säärase, kas inimesed nägid teda säärasena nägid? Ta märkas koristajat, kes jälgis, astus portree juurest eemale, käis jälle galeriis vahel ringi, tuli tagasi, peatus uuesti ja vajus mõtlemisele.

«Kas oled sina, pojake, võta või jäta!» Dmitri võpatsid, kui ootamatult ütles ligiastunud koristaja need sõnad. «Täpisealt sina. Niipea kui sisse astusid, tundsin, et kolme portree järgi ära. Aga minust on ka pilt tehtud. Ma näitan.» Ta viis Dmitri saali teise otsa. Seal näidis ta selle vana naise väheldast portreed. «Selle on minu oma kultuurimaja kunstnik teinud. Ütles korra, et see on õige, Jegorovna, pisut aega paigal. Aga tuli välja, et tervelt seitse päeva pinnis! Säh sulle, pisut aega! Säh, usun, maalis veel kauemgi?»

Siis, kunstnik Kozakov polnud Dmitrit üldse pinninud, kuid tuli nii välja, et portree erutas Dmitrit ennastki. Talle tundus, nagu ei vaataks ta iseend, vaid kedagi teist, kes on temast parem, puhtam ja terviklikum. Kuidas küll tahaks just niisugune olla! Aga eideke? ... Mis üldse, oli tõesti sarnane, kõik näis omal kohal olevat, täpiline jakk, pearätik kahe rippuva otsaga lõua all ja kortsudki kõik ilusti üksteise kõrval...

Õhtul ütles koristaja Vitalile:

«Teie oma, kes pildi peal on, käis täna vaatama...»

«Ja mis ta ütles?»

«Midagi ei ütelnud. Ja mis siin ütelda? Küllap vaatatas oma isu ära juba siis, kui teda maalisite.»

Nii ei saanudki Vitali teada, missugust muljet portree oli Dimitrile avaldanud. Hea seegi, et mahavõtmise ja ärakoristamist ei nõudnud. Vitali ütles seda Iskrale.

«Ma otsin ta tehases üles ja küsin. Eks?» ütles Iskra.

«Muidugi. Otsi kindlasti üles.»

Iskra läks üles bluumingule. Kui Dimitri teda nägi, andis ta juhtimise teisele operaatorile üle. Nad väljusid kabiinist kitsale raudplatvormile. Siia lendas ja kukkus jalge ette rauale tagi tuliseid sädemeid.

«Te käisite näitusel?» küsis Iskra. «Näгите oma portreed? Kas meeldis? Ega te pahane ole?»

«Kas see olen siis mina?» vastas Dimitri kõigile ka mustele... «Kas ma tõesti olen siisugune?»

«Just siisugune,» vastas Iskra. «Just. Mulle meeldis portree väga, väga meeldib!»

Mida kõik oleks Dimitri sel hetkel ära andnud, kui oleks kas või oma elu andnud, kui aga neetud arm ka või tunniks ajaks tema näolt oleks kadunud, et Iskra Vassiljevna oleks võinud teda näha siisugusena, nagu ta oli enne täägilööki... Sellest ajast, kui tema suhtes Ljoljaga Stepani tõttu katkesid, kiskus Dimitrit veel enam selle väikese naise, Iskra Vassiljevna poole. Kui haaraks ta kätele ja viiks minema ega laseks enam kunagi maapinnale. Vahel tekkis tal süütunne Ljoljapärast: oli alatu teda üksi jätta, naisel oli raske tema sõbraliku sõnata. Siis töötas ta ennast kokku võtta ja Kalakülla sõita. Kuid millegipärast ei saanud ta kaugele, polnud seniajani veel sinna sõitnud.

«Iskra Vassiljevna!...» Ta võttis jälle naise käe oma karukappade vahele nagu kord merekaldal.

«Ma lähen nüüd,» ütles Iskra ja vabastas oma kätte vaatlikult, ent kindlalt nende kruustangide vahel.

«Ma tulin ju ainult hetkeks. Jätsin ahju valveta, nii läheb räbalasti.» Ta hakkas mööda redelit alla laskuma.

«Nägemiseni!»

Kohtumine Dimitriga muutus talle väga ja väga

hõutukaks ülesandeks. Kui avameelselt rääkida, see ei olnud ainult iseendale, kui keegi, mitte keegi sind ei tule, vähe sellest — kui sealjuures ka sinu silmi ei nähta, siis oleks ta küll tahtnud Dimitriga koos olla, rääkida ja koguni kunugi jalutama minna nagu mõnikord mere äärde. Kuid Iskra mõistis, et see oli mäng tulega, mis võis, kui sellega hooletult ümber käia, kogu oma lõkkele lüüa, ja häda siis, siis põletaks see tuhaks nii tema kooselu Vitaliga kui ka Dimitri ja tema enda. Selle tulega ei tohtinud mängida. Kuid ometi kiskus ta kas või ühe sõrmega seda tuld puudutama, «Aga süvapäeva lõõmas... iga väike pilvevari on nii kosutav ja hea.» Kas tõesti see teda ahvatles? Ei, ei. See oli lihtsalt värsistatud lori albumisse kirjutamiseks. See oli väike vari, vaid hele tuli, just, tulekahju, mida tal Vitaliga polnud kunagi olnud. On's see tõesti mõistmatu tunne? Kas ei ahvatlenud tuli inimest juba vanast ajast, kivi-, koopaajast peale, ja kas ei tardunud ta selle värinas selle ees?

Sel rasketel päevadel solvas Iskrat väga, et Vitali ei olnud vähe tähelepanu pööras. Ta poleks tohtinud tal üksi jätta, ta oleks pidanud tema kõrval olema, temaga teatris ja külas käima ja ise külalisi kutsuma. Oleks pidanud vähemalt märku andma, et ta oma naist ei unustaks peab ja teda armastab. Oleks ta ostnud kas või selle lillekese... Miks sa oled siisugune, Vitali? Ah, oleks kiiremini see uus korter kätte, mida nad koos vaatamas käisid, nad korraldaksid soolaleivapeo, lõbut-

Vitali jaoks aga oli neil päevil kogu maailm ja küllap Iskra varjulatud tema töö edust, edust, mille osalises oli ka näitusel Dimitri Jeršovi portree. Portreest kirjutas mitte ainult linna- vaid ka ühes keskajalehes. Partekongressile pühendatud artiklis mainis tuntud kirjanik Kozakovi nende kunstnike hulgas, kes edukalt nõukogude kunsti peateemade kallal töötavad.

Iskra kinnitas endale, et ta ei tohi Vitali pärast solvuda, sest aruta kuidas tahes, pea seda õiglaseks või mitte, Vitali elus jäi peamiseks ikkagi tema maal, tema loo, tema kunst. Kui poleks Ljusjat, keda ta väga armastas, või kui poleks Iskrat, keda ta ütles samuti

armastavat, kas ta jätaks siis töö pooleli? Ei, ei jäta! Tema maaliks ikka edasi, alati, igasugustes tingimustes, maaliks kuni elaks, kuni käsi suudaks veel pinget hoida. Ei, siin ei tohtinud solvuda... Ja ometi oli kõik väga solvav.

Kõige tipuks laskis elu Iskrale niisuguse ebameeldivuse osaks saada, mida ta kuidagi ei oodanud. Talle antud uues majas korterit. Kõik oli juba otsustatud juba oli order välja kirjutatud, muudkui koli sisse, ja ometi otsustati ümber.

Talle teatati seda töö ajal. Ta viibis kõrgahju juures ääsitöölised päästsid parajasti malmiava lahti, kui auku tiühingu tsehhikomitee nõrkinud esimees ligi astus ja ütles, et ta läheb otsemaid tehasekomiteesse ja tõstab seal kisa. Kuid Iskra ei kuulnud enam neid tema sõnu. Pisarad jooksid tal silmist ning oleks ta kodus olnud, oleks ta pea patja surunud ja kõvasti nutma puhkenud. Ta läks kontrollpunkti, istus seal aparaatide keskele, mis rohelist ja punaste lampide pilkudes kellelegi midagi signaliseerisid, ja pühkis sõrmedega pisarad põskedelt, millest näkku mustad tahmajooned tekkisid. Tuli Platon Tšumajevitš. Tuli tsehhiülem. Kui nad kuulsid, milles nad kadusid nad mõlemad kuhugi kellelegi helistama. Kuid Iskra teadis juba, et kõik oli kadunud, ta ei uskunud enam midagi. Ja kuidas ta oli sellele korterile lootnud, kuidas küll oli lootnud! Ja kõik varises kokku. Kommunistliku muutuse ühe hetkega ning keegi ei vastutanud selle eest, et keegi ei mõelnud sellele, et säärane loores ja halastamatu muudatus põhjustas inimesele valu.

Kodus ei saanud ta Vitalit kätte ja läks teda näituse otsima. Ta ütles mehele, et nad uut korterit ei saa.

«Mis sa räägid?» Iskra nägi Vitali vastusest, et mees polegi nii erutatud. «On alles lurjused!»

Hetke pärast arutles ta juba kellegagi poolvarju all. Iskra astus eemale ja istus väikesele diivanile. Oma asjaliku loomuse tõttu ei saanud ta lõputult kõnet vastada. Tal tekkis juba üks projekt teise järel, kuidas siiski direktiooni oma lubadust täitma sundida. Ta mõtles: kui läheks kõige partei- linnakomitee sekretär Gorbatšovi juurde, ta on sümpaatne ja nähtavasti võimeline tutulelik inimene. Kuid talle meenusid Kapa sõnad, et

head inimesed häbenevad tema isa juurde tulla, ei taha tema koormatud inimest segada: tema juurde trügivad peamiselt need, kel on isiklikult midagi vaja, igasugused isikliku heaolu tagaajajad. Ei, see projekt ei kõlvanud. Siis mõtles ta, et oleks hea direktori kabinetti minna ja talle midagi näkku karjuda. Keegi oli, tõsi oli, juba ammu Iskrale kõnelnud, et mehed naiste kisa ei kartvat, see tegevat neile ainult nalja, tulevat hoopis naise pisaratele ei panevat ka kõige paadunum diktofonist vastu. Kuid tõinata ei sobinud hoopiski. Isegi ilma mitte, kui õnnestuks kahetoalise korteri asemel kolme- või neljatoaline välja nutta, isegi siis oleks see väga sobiväärne tee, see tee polnud tema jaoks.

Iskra otsustas Kapa poole minna. Ta mõistis, et see ei ole just ilus samm — linnakomitee sekretäri tütre koju minna, äkki tütar jutustab isale ja isa annab tehase juhtkonnale pähe. Kuid ta läks siiski Mäekaldale.

Kapa ja Andrei istusid raadio ees ja kuulasid parteikongressi istungi päevikut.

Kongressist haaratuna ei imestanud nad põrmugi, et nad läksid, et nii ootamatu külaline sisse astus. Kapa ütles Iskrale teed: tee olevat küll veidi jahtunud, kuid nad saavad ruttu soojaks teha. Iskra ütles ära. Tal oli tunda, väga häbi, et tuli nende meeldivate noorte inimeste juurde nii inetu eesmärgiga. Tema, kommunist, annaks küll kommunistlikele noortele head eeskujut, kui ta hakkaks korteri üle hädaldama ajal, millal kõigi inimeste lähelpanu oli pööratud sellele, mis Kremlis sünnis.

Ta jätkis ootamatult huvasti, ütles enda ainult meelde minnes hetkeks sooja hüpanud olevat ja lahkus kiiresti. Tänaval ta peaaegu jooksis, püüdis võimalikult kiiresti kesklinna jõuda. Talle tundus, et kui keegi juhiks teda Mäekaldal või teel sinna nägema, taipaks see kohe, miks ta seal käis. Ja ka siis, kui teda ei nähtagi, oli ikkagi halb. Andrei saab homme tsehhis teada, et talle, Iskrale, korterit ei antud ja mõistab, et ta ei loonud juhuslikult mõõda ega astunud sisse end soojendama, vaid tal oli Kapat vaja, Kapa isa eestkostmist... Ja mis siis, mis siis saab!...

Ümber tund aega pärast Iskra lahkumist küsis Kapa meelt:

«Miks ta ometi meil käis?»
 «Ütles, et tuli sooja.»
 «Ei, ta oli väga erutatud. Arvatavasti otsis oma mehe taga. Niisugusel juhul käiakse kõik tuttavad aadressid läbi.»
 «Kust sina seda tead?» puhkes Andrei naerma. «Või arvata, et sul on perekonnaelus rikkalikke kogemusi.»

28.

Oobermeister tuli direktori jutule:
 «Mida see ometi tähendab, Anton Jegorovitš?»
 «Millest sa räägid, Platon Timofejevitš?»
 «Mele melstrilt, insener Kozakovalt, napsati korterina eest ära. Kas läks mõnele ülemusele vaja või?»
 Harilikult oleks Tšibissovi nalja või mõistujutuga vahtunud, Platon Timofejevitš teadis seda hästi. Tema oli direktor, kes väitis: töötama peab rõõmuga, peab püüdma selle poole, et töö pakuks mõnu juba tänapäeval, aga mitte alles täielikus kommunismis.
 Seekord ei tulnud tema suust nalja ega mõistujuttu. Ja ta polnud ka just eriti rahulik.
 «Mida saan mina siin teha? Mida?» Tšibissovi tõusis tugitoolist, astus akna juurde ja avas selle. «Küpselad ära oma kütmisega, saatanad.»
 Jäist välisõhku valgus suitsupilvena kabinetti Platon Timofejevitš imestas, milleks, küll Tšibissovil oli saanud pakast vaja, kabinettis polnud sugugi ülearu soo.
 «Võta arvesse, Anton Jegorovitš,» jätkas ta, «võta arvesse, mina tõstan kaebuse, lähen linnakomiteesse, lähen oblastikomiteesse. Nii kui kongress lõpeb, nii kohe lähen.»
 «Mine!» vastas Tšibissovi. «Mine, kullake. Teed selle heateo.» Ta läks seifi juurde, keeras selle raginaluku lahti, võttis pealtpoolt mingi paberi ja viskas selle Platon Timofejevitši ette lauale: «Eks loe! Loe ja imesta!»
 Platon Timofejevitš pani prillid ette ja asus lugema ministeeriumi käskkirja. Ta luges, et Tšibissovi arvatakse mingisuguste teiste käskkirjade täitmata ja

teer parast vali noomitus. Luges, et oobermeister Jeršov oleks pidanud juba ligi kuu aja eest oma tööasjad kellelegi üle andma ja pensionile minema. Ja veel luges, et insener K. R. Orleantsev oli määratud tehase peainseneri asetäitjaks. Käskkirjas öeldi, et Tšibissovi ei ole eelmise inseneri õigesti kasutanud ega ole andnud talle tema töökogemustele vastavat kohta. Tšibissovi hoiatati, et kui ta nädala jooksul kaadri kasutamises korda majja ei lase ega mõtle muuta oma käitumist ministeeriumi tulevate korralduste ja juhtimise suhtes, siis võetakse tarvitusele edasised abinõud kuni küsimuse ülesandmise seni, kas ta üldse oma kohale kõlbab.

Platon Timofejevitš luges seda kõike ja tundis korteris kehas talle seni võõrast vanadusenõrkust.

«Kellele sa kaebama lähed, ja kelle peale?» küsis Jeršov, kui tema külaline pani paberi käest, võttis prillid eest ja pistis need plöksuvasse plekktoosi.

«Nii et sulg sappa, eks ole?» ütles Platon Timofejevitš ja tema huuled tõmblesid. «Ma ju ehitasin seda teha, Anton Jegorovitš. Miks sa seda neile ei öelnud? Muldas sa said nendega nõustuda?»

Tšibissovi võttis veel mitu paberit seifist välja. Need olid ministeeriumile saadetud vastuväidete ja kategooriliste protestide koopiad. Platon Timofejevitš luges ka need läbi.

«Kes seda kõike korraldab? Kes selle taga selsab?»

Tšibissovi lausutas käsi:

«Võin ainult üht ütelda ja sa ise näed seda dokumentidest — mina see küll ei ole, kallid Platon Timofejevitš, Mina küll mitte. Ja korteri suhtes pole ka minu küll käsi mängus, ütle seda Kozakovale... Selle eest et ta samuti kõrgemalt instantsilt noomituse, suulise noomituse... Pidin andma korteri sellele leidurile, kütletšile. Euroopa ees olevat minu pärast häbi, nii kangeks kriitikalämmatajaks osutusin korraga. Kozakova olevat alles noor ja tema tuba küllaltki hea. Kanab välja. Ega's me viimast maja ehita.»

Tšibissovi rääkis, kuid Platon Timofejevitš ei kuuland. Ta oli uudisest jahmunud, lausa rabatud. Tuli välja, et temaga oli lõpp, oobermeister Jeršov on oma töö teinud, ta tuleb pensionile saata, ei saa ometi usal-

dada praktikutele uut tehnikat, mis nõuab keemia, loomika ja matemaatika tundmist.

Platon Timofejevitsš teadis, et ta ei suuda ennustada kaitsta. Oleks mõne teisega midagi niisugust juhtunud, see oleks tõepoolest linna- või oblastikomiteesse läinud kas või Keskkomiteeni välja. Aga tema polnud veel kordagi elus enda pärast mungumas käinud. Seni polnud veel juhtunud, et ta oleks pidanud sõnadega tõestama, kui kasulik, kui hädavajalik ta tehases on. Ta ei teadnud oodata, talle ei tulnud mõttessegi, et võis kätt jõuda päev, millal korraga teatatakse, et teda ei vajata. Kolmkümmend üheksa aastat vajati, kuuteistkümmend aastast alates. Poolteist aastat enne revolutsiooni pani isa teda Juzi vanasse tehasesse ääsitööle õppima. Mida kõike oli Platon Timofejevitsš sellest ajast peale näinud. Ega tollal olnud nüsugused kõrgahjud. Ega tollal nende juures nõnda tootatud! Kes tahab noor aegadest aimu saada, see lugegu kirjanik Ljaško raamatut «Kõrgahi». Platon Timofejevitsš lehitses vahel seda raamatut, luges mõned leheküljed, meenutas oma noorust. Võta kas või ükskord lihtne asi, valukoda. Tulevad nüüd ekskursandid, sa seletad neile kõik ära ja ütled: siin see valukoda ongi. «Mida siin valatakse?» küsivad ekskursandid. Midagi ei valata, paljas nimm on jäänud. Aga kuidas varem oli? Varem oli nii, et malm voolas ahjust siia, siin valgus mööda kraave laiali ja hangus neis känkudeks. Valukojas oli alati lämmakas. Praegu voolab malm ahjust mööda renne otse malmveokoppadesse ja sõidab mikserisse, martäänahju reservuaari. Tol ajal polnud mingisugust kontrollpunkti polnud aparate ega mehhanisme. Kõik tehti silmaga, kärgi ja käsitsi, isegi malmiava suleti käsitsi...

Ja kas siis ainult kõrgahju juures oli nõukogude võimul Platon Timofejevitsši vaja? Ta polnud veel Platon Timofejevitsš, vaid alles Toška, kui juba võitles nõukogude võimu eest, küll kasakate, sakslaste ja vranglastega, küll mahnolaste ja mingisuguste naisatamatega — Marusja ja Sonkaga. Käis valgepoolakate lahinguid lõõmas. Tema parteiline elu algas ühes eeslinnas komsomolirakükses.

Oli mõndagi läbi elatud ja mõndagi tehtud seal

ajal, kui kogu perekond sõitis siia lagedale merekalade kallale, et metallurgiatehast rajama. Sellest ajast peale oli Platon Timofejevitsš ainult üks kord oma tehasesst lahkuinud — tuhande üheksasaja neljakümne esimesel aastal evakueerus ta koos teiste tööliste ja tehase inventaoriga Uraali.

Siin oli möödunud kaunis elu: siin oli ta abiellunud, oli sigitanud, oobermeistriks saanud ja ordineid võtnud, ning veel paljugi muud teinud ja saanud. Oli olnud kunagi selle üle mõelnud, kuidas tema elu lõpeb. Kui seda temalt oleks küsitud, siis oleks ta vastanud: ühel heal päeval kukun ahju ette maha, tuleb surm, kuulatab toruga südant — rahu õndsas Platon Timofejevitsš Jeršovi põrmule! Nagu meremees ei kujutle oma lõppu voodis, nõnda ei suutnud Platon Timofejevitsš kujutleda kõrgahjust lahkumist isegi surmaeelsel tunnil.

Mõnugused kurjad jõud küll seadsid asja nii, et tema, Toška, tugev, alles täies jõus mees lahutati kõrgahjust ja kukutati, taheti elusalt maha mätta? Jah, ta teadis, et ta ei hakka enda eest võitlema; jah, ta teadis, et jääb seal istub nagu karu koopas; jah, ta teadis, et nad hakkavad teda julmalt vaevama, tapvalt vaevama.

«Millal siis matused tulevad?» küsis ta hädise häälega.

«Missugused matused?» ei taibanud Tšibissoov.

«Noh, millal te mind matma hakkate?»

«Näed ise, nädala jooksul olgu tehtud. Mis siin enam ventlada, Platon Timofejevitsš, raksa korraga ära.» Tšibissoov vaikis mõnda aega, siis lisas: «Võib-olla tuleneb sulle järele. Hakkame mugavalt ära elama, muretseme, sööme, püüame kalu ja müüme neid turul. Paneme põlle maha. Kas sa oskad kaubelda, Timofejevitsš, ah?»

Tšibissoov naljatles, kuid ta nägu oli tõsine, mõistagi ei mõelnud ta kaladest.

Tehase direktor murdis tollesama mõistatuse üle, et kust küll puhus see kuri, kõikehävitav tuul? Tšibissoov teadis, et elus ei sünni midagi põhimõtte järgi: lull tuju. Ainult följetonis kasutatakse vahel seda ilukõnelist väljendust. Kõik sünnib inimtahte, aga mitte plussliku tuju käsul, ja alati ikka kellegi kasuks. Järelikult oli siingi kellegi ebasõbralik tahe mängus ja olid

ristunud huvid, millest Tšibissovi midagi ei teadnud. Ministeerium ise ei hakanud astuma niisuguseid veedraid samme, keegi vajutas sealsetele nuppudele, keegi leidis ministeeriumis vastavad praod, keegi lipsu ministri kabinetti, seadis vastavad paberid vastaval viisil vastavate kaante vahele, kandis vastava asja ette ja kommenteeris vastavalt. Ja minister kirjutas alla — pole ometi Seebaot, et kõike teada, mis hiigelriigi hiljalt metallurgiatehastes sünnib — või siis vähemalt kinnitada ära, allakirjutajaid aga juba leidis.

Selle üle oli Tšibissovi rõõmus, et nii läks, et ta aga dusehoos Platon Timofejevitšile kõik välja pahvatas. Tema poleks muidu kuidagi sõandanud oobermeistri ebaõiglast hoopu anda ja oleks veelgi ministeeriumi käskkirja täitmisega viivitanud. Ja mine tea, mis konkreetlikatsioonid oleksid võinud järgneda. Kuid Jeršov näis ta niikaugele ja kergendas sellega asja. Tšibissovi mõistis väga hästi tema olukorda. Kuid mida veel saab praegu Platon Jeršovi heaks teha? Pakkuda talle mõnda teist tööloku, mõnda väiksemat kohta? See ainult solvaks meest. Mingu parem pensionile. See pole mine häbi, seda kindlustab seadus, konstitutsioon. Tema, Tšibissovi, ei saa siin enam midagi parata. Narr lugu: ministeerium asub tuhat kilomeetrit eemal ja ometi annab korraldusi tehase kaadri kohta. Eks tunne ju tema, Tšibissovi, tehase kaadrit paremini, ta tunneb neid näo järgi, näeb neid igapäevases töös ja elus, teab nende kaadrist, seal, ministeeriumis, tuntakse neid peamiselt ankeedi põhjal ja ometi ollakse kõigi tehase inimeste saatuse lõplikuks otsustajaks. Noh, ütleme, et kogu vastutust tehase elu eest ei saa panna tema, direktori, õlgadele, kelle kõrval, muide, tegutsevad tehases veel partei-, ametiühingu- ja komsomoliorganisatsioon, nii et pole üksi ja tema üle on kontroll; noh, ütleme siiski, et temale üksi ei saa niisugust hiigelkäitist usaldada, sest äkki hoogu ja käänab viltu, inimene jääb inimeseks, siis on ju linnas partei linnakomitee ja oblastis partei oblastikomitee, on veel linnanõukogu ja oblastinõukogu. Seal istuvad, kui mitte just kõik, siis igal juhul valdav enamikus targad, teadlikud ja rahvale ustavad inimesed. Kas siis nemad pole võimelised direktor Tšibissovi tege-

vat kontrollima? Võib-olla kongress lahendab selle pahilise küsimuse. Saadikud tõstavad küsimuse oma kohtade üles. Imelik, et arukas ja asjalik insener Orleantsev seda ei mõista. Tšibissovi oli lugenud tema artiklit «Inseneri märkusi». Ta ei olnud selle järeldusega nõus. Artiklis oli palju tõtt, seal oli häid tähelepanekuid, Orleantsevil oli teravat silma ja rabavaid mõtteid. Kuid järeldused polnud õiged, sugugi mitte. Orleantsevi järgi tuli välja, et tööstuse juhtimise paindlikumaks muutmiseks tuleks ministeeriume veelgi killustada, nende arvu kahe- või kolmekordistada. See muudaks muudugi juhtimise paindlikumaks, senisest vähem kohumakaks, kuid ebaloomulik tsentralisatsioon jääks ikkagi alles, direktor jääks ikka kätest ja jalust seotuks.

Ta astus tugitoolist tõusnud Platon Timofejevitši juurde, embas teda ja nad jäid nõnda mõneks hetkeks elama, sõandamata teineteisele silma vaadata, sest nad tundsid, et nende vahel toimub midagi ebaõiget, et nemad annavad järele sellele, millega kumbki nõus pole, et neil pole jõudu; seepärast oligi neil teineteise ees häbi.

Platon Timofejevitš lahkus ja märkas korraka enda juures seda, mida ta veel kunagi polnud märganud: ta vedas raugalikult jalgu järel, kontsad kaapisid kribinal tehase asfalti. Põlvedes oli valu, selg vajus kühmu.

Tschhis otsis ta Iskra üles ja jutustas talle, kuidas korteriga lood on: see antakse Krutilitšile, sest tema on teadur, elatanud ja näguripäevi näinud mees, Iskra aga alles noor, ja ega tehase viimast maja ehita. Siis mõtles, mõtles ja rääkis ka oma loo ära — teda aetavat pensionile. Ta olevat juba niisuguses eas... kõrgahjumeestel on pensioni-iga madalam kui teiste elukutsete juures. Pole midagi parata, seadus kaitseb vanu.

«Kuid kas te olete siis vana, Platon Timofejevitš?» hümmastus Iskra.

«Vean juba jalgu järel ja põlved nagisevad...» Ta tõmbas jala kõverasse ja ajas jälle sirgu, mingisugust maginat polnud, kuid ta ütles: «Kas kuulete, nagu naga-nest tulistaks.»

Kui Tšibissovi oli Platon Timofejevitši ära saatnud, palus ta Zoja Petrovna Orleantsevi kohale kutsuda.

«Seltsimees Orleantsev,» küsis ta, kui oli tulija! pa- nud tugitooli istuda, «kuidas te sellele vaatate, kui te pakutakse tehase peainseneri asetäitja koht?»

«Kust küll korraga niisugune soov?» tundis Orleantsev huvi ja jäi Tšibissovi väsinud pilgul silmitsema.

«See soov tuleb ministeeriumist, just ministeeriumist, ma ei salga seda, seltsimees Orleantsev.»

«Nähtavasti tuli Nikolai Fjodorovitšile meelde teie lubadus, mis ta mulle siiasõidul andis, et mind muude kogemustele vastavale kohale seatakse.»

«Väga võimalik,» nõustus Tšibissovi.

«Aga muidu kujunes asi siin üsna rumalasti,» jätkas Orleantsev. «Kas mäletate, te tahtsite mind tingimata jaoskonda saata, nagu saadetakse neid, kes on alibi- asja instituudi lõpetanud. Kuid ma ei ole teile pahandust antud, Anton Jegorovitš, ei ole. Ma loodan, et hakkame töötama täielikus üksmeeles. Mina olen inimene, kes skandaale ei armasta...»

«Kuid mina küll,» katkestas Tšibissovi teda. Talle meeldinud liialdatult rahulik, enesekindel ja kogumingi kõrgilt soosiv toon, mida Orleantsev tarvitas, kusjuures ta end mugavalt tugitoolis sirutas ja jalga õõtsutas. «Jah, ma armastan skandaale,» kordas Tšibissovi. «Skandaalid rikuvad rahu, õigemini rahulolu. Aga rahulolu on halvim, mis üheski tegevuses olla võib.»

«Sellega olen nõus,» Orleantsev naeratas. «Olen täiesti päri, et rahulolu on hirmus seisund nii tööstuses kui ka ühiskondlikus elus. Kuid vabandage mind, ma ei saa nõustuda, et selle vastu peaks skandaalidega võitlema.»

«Selle vastu peab võitlema kõigi vahenditega!»

«Aga muide,» jätkas Orleantsev, «seda rahulolu Anton Jegorovitš, on meie tehases üsnagi palju. Asjaajamises, inimestevahelistes suhetes ning ülemuste ja alluvate vahelkordades on, ma ütlesin, liiga palju parrirahalsust.»

«Mida te sellega mõtlete?» muutus Tšibissovi vait- saks.

«Siin valitseb mingi kodune suhtumine, mille taga- jeks on lodevus. Moskvas harrastatakse teist tööstus- karmi, asjalikku ja täpset, Anton Jegorovitš.»

«Just just! Trahh, käsk kätte ja olgu olla! Trahh teine ja kolmas! Täpselt ja operatiivselt.»

«See on asjast teoreetiline ettekujutus, Anton Jegorovitš,» Orleantsev muigas üleolevalt. «See muutuks tühjaks, kui te ministeeriumi töö praktikasse sukelduksite.»

Mind juba pisut kasteti sellesse, suur tänu,» ütles Tšibissovi kuivalt, ja et lõpetada vestlus, mis teda erutas, tõusis ja ulatas käe. «Seni nägemiseni. Võite asuda oma ütle ametikohuste täitmisele. Peainsener on teie suhtes juba teadlik.»

Tšibissovi, kuidas Orleantsev moodsaits, hästi õmmel- datud jalgu aeglaselt teineteise ette tõstis ja halli riide- kott hoides ukse poole astus. Talle ei meeldinud Orleantsevi pikki kitsas selgi. Talle näis, et kui teda alibi- riidada ja uhked riided minema heita, tuleb nende kottide alt välja kitsarinnaline, kõhetu ja viletsate rõu- ga kehv mehike.

Orleantsev avas ukse, viimast korda välgatas tema silma ülikond. Uks sulgus.

Tšibissovi astus kabinetis keskele: siin tõmbas ta oma laumakad püksid külgedelt eemale, nagu teevad vene rahvatantsu esitajad oma seelikuga, ja saputas neid. Orleantsevi pükstega ei andnud neid võrreldagi. Neist ei saanud teha kaks paari sääraseid, nagu Orleantsev kandis. Viimaks ta tundis, et kabinetis on külm, ja sulges akna.

«Skandaale on siiski vaja!» ütles ta endamisi. «Nende- ta saadetakse sind nahka.» Siis asus helistama Büššö- vilt.

Vastuvõturuumi jõudes kummardus Orleantsev Zoja Petrovna kohale:

«Korralda täna väike vastuvõtt, Zojake. Umbes kümme-seitsmele inimesele. Siin on sulle mõned paber- rahad. Miks sa ometi nii kurb oled? Vaata julgemalt elule näkku. Tema kurvameelseid ei armasta.»

Puhus vinge idatuul. Platon Timofejevitši soe korter oli rahvast tulvil. Istuti kušetil, toolidel ja taburet- tidel, mis Ustinovna oma köögist oli toonud. Veel oli ta

hankinud naabrite käest poolepangese teemasina, sest ega's niisugust seltskonda kannuga ära ei jooda. Teemasin sumises laual; selle külgedel peegeldusid näod ja käed, kord pikaks venitatutena, kord lapergustena — kõrvuni välja —, need, kes järjekordselt klaasi tähtsate lähenesid; ühtedel oli murelik nagu ees, teistel vaimustatud, kolmandatel lihtsalt lõbus.

Juba mitmendat päeva kestis tehase tsehhides äärmiselt lõppenud parteikongressi materjalide lugemine ja arutamine. Kuid aeg, mis sellele tsehhides pühendati, ei olnud küllaldane. Inimesed kogunesid mõne poole koju, et seal teelaua taga sõbralikus õhkkonnas vestelda. Platon Timofejevitsi pool olid koos tema korterinaabrid, mitte ainult kõrgahjutöölised, vaid mehed mitmest tehase enamikus tema vanad semud.

«Me läheme, läheme kõvasti edasi,» rääkis martal ahju brigadir Utkin üsna palju loetud ajalehte laudade laotades. «Mulle tuleb vägisi meelde esimese viisaastala esimene aasta. Siis ka pärast kongressi... Mitme kongress see oligi. Kes ütleb?...» ta kõhatas pilkuga. «Pärast seda kongressi läks kõik kõvasti ülesmäge. Ma olin siis alles noor poiss, tugev ja terve...»

«Köhida veel ei lõhkunud?»

«Ega ma vanadusest kõhi, ma köhin suitsust. Me polikliiniku arst ütles mulle: kui sa suitsetamist maha ei jäta, Utkin, siis parem ära minu juurde tulegi, ravennast ise, nagu oskad. Mis naisterahval viga seda ütelda: jäta maha. Aga kat-su sa jättal!»

«Narrus!» sõnas Ustinovna, ainus naissoo esindaja selles rohkearvulises meeste seltskonnas. «Teie, mehed, ajate seda suitsu paljast ulakusest välja, muud midagi paljast kangekaelsusest, kuna kõik teid keelitavad ja nõuud kallis, meheke, ära suitseta. Aga meheke saab selgest keelitamisest aina kangust juurde...»

Utkin kõhatas uuesti ja ütles:

«Eks nõnda ka meie esimene Leva tegi esilisale Aadmale pahandust, kallutas mehe oma jutuga õigelt tolle kõrvale. Millest me siin rääkisime? Me rääkisime asja. Aga mida sina ajad?»

Ustinovna lõi käega: nüüd põikleb kõrvale! Utkin vangufas pead ja jätkas:

«Ma töölasingi tollal betoneerijana, ehitasime Idas tšehhi. Oli üsnagi raskevõitu. Ja toit... sanatooriumi toit... küll polnud. Ja elamine... elasime barakkides.»

«Aga räägin sulle veel paremat,» alustas kušetil istuv Ustinovna. «Ma räägin sulle seda, kuidas me siin esimest korda ehitasime...»

«Et lasta sõnagi rääkida,» sai Utkin pahaseks. «On aga julukas rahvas koost!»

«Aga mis sa siin oma söömisest ja elamisest pajatad... Millal see oli!»

«Aga mis siin põhiülesannetest räägitakse, mis need on?» raputas Utkin ajalehte. «Need on, kuula,» ta hakkas aeglaselt, üksikuid sõnu rõhutades lugema: «Garanteerida rasketööstuse eelistatud arendamise, tehnilise progressi ja töövõime suurendamise, lasta kõigi rahvamajandusharude edasine võimas kasv, saavutada järsk tõus põllumajanduslikus tootmises ning elamisel nõukogude rahva materiaalse heaolu ja kultuurilise arengu märgatav tõus.» Selge? Sinna ma sihingi.

«Oleks ma ka söömist ja elamist meelde tuletasin. Eks loju peaasi see, milleks meie riigis kõike tehakse, et inimesed võiksid hästi, külluses, rõõmsalt ja kultuuriselt elada, et nad sööksid seda, mida süda soovib ja elaksid paremini, kui kodanlased elasid.»

«Ma ostsin kord sügisel turult kala, Fedja,» ütles Ustinovna, «ja see keerati mulle mingisugusest vanast ajakirjast rebitud lehe sisse. Ja sellel oli pilt: Nikolai II istub täies paraadvormis ja tema kõrval on auto. See on auto. Aga kui see keiserlik auto selle kõrvale panna, mis te Darjaga mulle ostsite, ja neid omavahel võrrelda, siis ei kõlba Kolka limusiin kuhugi.»

Koik puhkesid naerma, Utkin ka: tema rohelise «Poheda» meenutamine meelitas meest.

«Kuhu sina oma jutuga sihid?» tundis ta huvi. «Sinu laste taga oleks nagu mingi mõte varjul.»

«Kõige harilikum mõte,» vahtas Ustinovna. «Elame õnnelikult hästi, jumalale tänu, aga sulle on sest ikka vähe. Need ahneks läinud, Fedja.»

«Jäta järele, tädi,» lausus seni vaikinud Platon Timofejev. «Tema teed ei joonud, seisis aga akna ääres ja vahtis läbi jäälillede sädemeiks pihustatud laternatule-»

sid väljas «Fedjal on õigus. Me tõepoolest alustasime elu tühja kõhuga, me tõepoolest elasime barakkide vähe sellest, muldonnides elasime. Oime kõike nämmud oleme püksirihma pingutanud viimse auguni... ja viimase järele viimaseid juurde torganud. Ja milleks? Selleks et... Õigus, õigus, Fedja! Selleks, et tööinimesele oleks kõike suua ja selga panna, et poleks mille puudu, kõike oleks külluses.»

«Nüüd tuli väljal!» Ustinovna lõi koguni käsi kokku. «Mõlemad on minu kallid! Nagu oleksin mina teie peavaenlane, nagu segaksin mina teie plaane. Olete mõlemad parajad, muud midagi!»

«Aga muuseas peab ütleva,» lausus vanamees, kelle õnnestunud esimese kõrgahju ehitamisest jutustades «mis põllumajandusse puutub, siis see tõuseb järsult. Ma sõitsin suvel vennale maale külla. Teine elu, peab ütleva, kui alles veel paari aasta eest oli! Siis põgenesid maalt linna, nüüd aga aetakse end juba tagasi.»

Treial Bašlõkov lükkas tühja tassi kõrvale, tõmbas käega üle vurrude ja astus nüüd ka jutu sekka.

«Te ei lasknud Fjodorit lõpetada, aga tema rääkis õiget asja. Kui tahame veelgi paremini elada, see on meie meist endist, siis peame sõbralikumalt töötama...» Treial lisklass alt ei vea, arvan mä. Ta pole ilal parteid võtnud. Pärast kongressi lähme jõudsalt edasi, me tõsi, see tõsi. Kelle käest ka ei küsi, igaühel on niisugune tahtmine töötada, et...» Ta ei leidnud sobivat sõna. Tegi suitsu.

«Igasugused eksitused seal ja möödalaskmised, need annavad parandada,» ütles Utkin. «Kui me parteiga üheselt olla alla paneme, läheb kõik paika. Mingisugused vead meid ei peata. Niisugust jõudu maailmas ei ole, mis meid peataks.»

«Kui palju neid ongi juba parandatud,» kostis Bašlõkov suitsu pahvides. «Nii põllumajanduses... Ma olen sellest juba rääkinud. Nii ka seaduse valdkonnas. Ja üldiselt. Aga kui pingutame, ei jää neist jälgegi järele. Me hakkas üks meil töö mulle kõrva sisse pasundama. Keda sa siin usud või keda sa ei usu? Ma siis ütlen sulle: usu parteid, siis sa ei eksi. Mis siin asjata läheb tõsta. Oleme raskemate asjadega toime tulnud. Nüüd on

omne puruks. Mis sa hädaldad? Tee rahulikult tööd ja teha plaani.»

Platon Timofejevitš seisis ikka veel akna ääres ja vaatas vürtsu. Süda oli rahutu. Sõbrad, näe, arutavad aruannet, otsuseid ja huvitavaid sõnavõtte. Tema ei teinud plaani, kuidas edasi töötada ja elada. Aga tema on tema, vana kõrgahjumehe Platon Jeršovi plaan. Millega tema aitab parteid suurte ülesannete lahendamisel. Praegu ta käib veel tsehhis, ta pole veel kellelegi oma pensionilesaatmisest teatanud peale Iskra Vasileviči, kellele ka ütles seda esimeses ägedusehoos. Tema tead on ka viimased päevad. Iga hetk ilmub käsk, et ta läheb seltsimehed kõik teada. Tema lahkub, tema jäävad. Kõik asjad õiendatakse tsehhis ilma tema. Tema ta täidetakse plaani, tema ta sulatakse metalli ja tema ta ehitatakse uut elu... Aga tema elu? On see siis lõpule jõudnud või?

Ja viirus mõtetest, nagu oleks müksu saanud. Utkin ütles:

«Aga see puudutab sind, Platon Timofejevitš, täiesti otsustavalt. Kuula, mis aruandes öeldakse? Aruandes öeldakse, ma loen ette: «Hoolimata sellest, et mustmetallurid areneb kiires tempos, on meil veel ikka tunda metalli puudust. See on seletatav rahvamajanduse metallivajaduste kiire tõusuga ja samuti sellega...» Kuula, kuula nüüd! «...ja samuti sellega, et meie metallurgid aeglaselt organiseerivad kõige ökonoomseimate ja rahvamajandusele kõige vajalikumate tootmismetallide ja uute metallimarkide tootmist.»»

Platon Timofejevitš vaikis.

«Ja et hakka nüüd aga uute profiilide ja markide tootmisst organiseerima!» lisas Utkin.

«Keda sa tee juba ilma minuta,» vastas Platon Timofejevitš ja tema hääl värises.

Koik pöördusid tema poole, et mis nalja mees teeb? «Kuidas ilma sinuta?» küsis Utkin.

«Ilma ikka. Mind saadetakse pensionile.»

«Sverk!» hüüatas Ustinovna. «Mis sa sellest ometi vahtsid? Oleksid vähemalt vendadelegi teatanud, nendelt nõu küsinud.»

Akna taga ulus tuul, laternate ümber sädeles hõlmatis.

«Niisugusel ajal!» ütles Bašlōkov nõrdinult. «Kui niisugused asjad on ees! Kuidas siis sinuta saab, Timofejevitš? Ei sinuta saa, jäta kohe järele!»

Platon Timofejevitš istus laua äärde, lükkas tassi teemasina kraani alla, keeras selle lahti — vett ei tulnud, oli kõik ära joodud.

«Teemasina võib uuesti täis valada,» ütles ta nautu- naeratusega. «Teemasina, jah... Aga inimest... kui see on tühjaks keenud? Inimest uuesti täis ei vala.»

TEINE OSA

1.

Kuigi oli märts, ei andnud talv veel järele. Kus päike paigendas, seal räästas tilkusid, varjus aga külmetas. Inimestel aastatel lendasid sel ajal juba haned ja kured üle mere põhja poole, hõbepajudel puhkesid urvad, pesa- taatide juures löid kuldnokad ja varblased eluaseme- otsinguid, stepist kuuldus esimese lõo lõõritust, ja talhooside pargased sõitsid mööda varakevadist otget märtsikuist merd proovipüügile, käivitati kala- pangijaamale remonditud traalerite ja seinerite mootorid.

Ilmastal aga polnud taevas kuulda kurgede kruuk- ja torga hanede hääbitsusi; pargased seisis alles kal- livalgustes; lõhnas tõrva järele, ja kostis vasarate kühmist külmade ilmade tõttu oli remont toppama saanud.

Järselt roheline meri voogas rahutult. Kaks päeva kest- nud torm oli jää lahti lõhkunud ja ära murendanud, osa oli lahutisele merele ajanud, osa aga kaldale loopi- nud. Jääpankade kuhilad tõusid kohati kolmekorruseliste kõrguseni.

Olid as vattkuub, mida kalurid «fulaikaks» kutsusid, ja vattpuksid ja kummisäärrikud, kuhu mitu paari kalajalaratte mahtus, läks Ljolja päikesepaistelistel päevadel jääpankade juurde ja vaatas sealt kauguses olevale merele; tuul vihtus vastu põski, nii et nägu ei karusnahkse voodriga presentkinnastega kinni jäänud.

Ljolja nukrutses. Kõik, mis vähegi rõõmu võis valmis- tada, oli tema elust jäädavalt kadunud. Nii mootor-kala-

päigijaama direktor kui ka parteiorganisatsiooni sekretär ja ka paljud teised olid talle aastaid järgemööda oma abi pakkunud, ükskõik millist ta ainult sooviks; kullal tal minevat raskeks aastate viisi ühiselamus elada, ja lõppude lõpuks võiks talle ju ka omaette toa anda, üks kuulu ta ikkagi vana alalise kaadri hulka. Või et tahab Ljolja kursustele minna? Kui soovi on, võib õppida motoristiks ja isegi traalmeistriks.

Ei, õppima ta ei lähe, õppima minek tähendaks uude inimeste hulka ja uude ümbrusse sattumist, jälle hakatakse sind vahtima, jälle pead sa teistega harjuma ja teistel endaga harjuda laskma. Ja omaette tuba? Milleks seda? Üksi jäädes võid veel pea silmusesse panna. Paljugi mis üksi olles pähe võib tulla. Parem juba ole inimeste hulgas... Ei, abi ta ei vaja. Tähelepanu eest on ta muidugi väga tänulik, kuid aidata ei saa teda veel enam keegi.

Kui Ljolja veel Dimitri pool käis, ei pannud ta aega nagu tähelegi, nii kiiresti lippas see pühapäeva õhtu kui ta Mäekaldalt lahkus, laupäeva õhtuni, millal ta jälle sinna läks. Nüüd aga oleks vähe öelda, et aeg päikamisi ja igavalt venib, ei, ta lihtsalt seisis paigal. Iga see enam ei läinud, polnud ju kusagile minna: ees oodanud enam midagi.

Ljolja oli alati end harjutanud mõttega, et Dimitri abiellub kellegi teisega ja ütleb: jää hüvasti, mu juhtulik ja mittevajalik sõber, ja ära minu peale pahane ole. Ta oli seda ikka oodanud, ning näe, tuligi see kätte ning — just nagu oleks millegi külma ja raskega südame pihta löödud. Ja kust küll see õnnetus tuli, kas tõi selle kaasa kunstnik Kozakovi insenerist naine või Dimitri vend Stepan? Milleks küll oli saatusel tarvis ammune oodanud, läbikannatatud ja üleelatud minevikust Stepani tagasi saata? Ega siis kõik ei pöördu tagasi, on ju palju ka sellist, mis ei kordu. Ja parem oleks võinud temaga tagasi tulemata jääda! Aga mõelda ainult, kui palju armastust oli Ljolja selle inimese jaoks talletanud ja milliste kannatuste läbi ta seda tunnet oli kandnud, kui kohtas Dimitrit... Ja kui hea, et kohtas Dimitrit, kas siis Stepanile teda sellisena veel vaja oli? Ta oli ju kord vaele põiganud ja Ljoljat hirmunult vaadanud nagu

moned tänaval teevad. Taskus ta hoiab küll tema pilti, kuid see on hoopis teine Ljolja ja üldsegi mitte Ljolja, vaid Olja, Oljake Velitškina pilt. Aga teda, Oljake Velitškina, pole ju enam, saksa saapad on ta maha tallanud. Tõule küll kõik ta elus teisiti võiks olla, kui tal oleks laps. Ükskõik, kas tütar või poeg, peaasi laps, laps; laps ole naks tema kui ema muidugi endiselt ilusana. Timulel võtsid temalt kõik, nii mineviku, oleviku kui ka tuleviku. Dimitri ütleb, et saatust on see, millesse sa usud, millesse aga usud, seda ka taotled, mida taotled, seda sa ka saavutad. Ei, Dima, ei ole nii. Saatust ei olene ainult. Saatust on midagi väga hirmsat. Ta on sinu kohal, sinu tumber, kuid mitte sinus eneses, seda mitte!

Mõtteis nägi Ljolja alati majakest Mäekaldal, nägi Dimitrit; sulgenud silmad, tundis ta Dimitri käsi, tema nojust, ega teadnud, mis enesega peale hakata. Ta läks ja oli odas pudeli viina, jõi selle oma toakaaslaste määratla peaaegu tühjaks ja viskus asemel; voodi hõljus tema all nagu pargas, Ljolja ujus lainetel ja talle näis, et ta ujub Dimitri juurde. Kuid ta uinus enne kohalejõudmist. Hommikul läks ta haige peaga jääpankade juurde paise tuule kätte, mis vastu nägu peksis ja vaatas rohelavasse kaugusse...

Ühel laupäeval tuli Ljolja linna ja läks Mäekaldale. Ta leadis, kuidas saab väravat käratult, haaki lõgistanud avada; Ljolja tegi värava-tasa lahti, astus akna tunde ja püüdis läbi tüllkardina sisse vaadata. Majast kostis muusikat, raadio mängis, toas põles ere tuli ning selle valgel tantsisid keset tuba Andrei ja Kapa.

Dimitrit ei olnud näha ega saanudki olla, kuna ta Stepani sõnade järgi oli uuesti vanema venna juurde elama asunud. Kuid võib-olla, ei ole teda praegu ka Platon juures?...

Ljolja läks edasi, otsima maja, kus elas kunstnik Kozakov. Tema teada pidi Kozakov elama Aurulaeva tänavas, kuid millises majas, seda ta ei teadnud. Mingit lükust siin polnud, ja nii sai Ljolja keset tänavat käia. Ta uuris iga maja ja püüdis sisse vaadata teise ja kolmanda korruse akendest — suuremaid maju selles tänavas ei olnud —, lootuses maale näha. Kunstnikul peakski ju kindlasti kõik seinad neid täis olema. Ta ei näinud

aga midagi. Nii jäigi see maja leidmata. Siis läks Ljolja Platon Timofejevitsi juurde. Too oli ise tehases. Ustinovna aga pakkus teed ja seletas talle, et Platon olevat nüüd ilma tööta, pensionil, parteitööd polevat ta tehases veel lõpetanud ja nii istuvatki praegu tsehhis koosolekul. Nad arutavat seal, kuidas parteikongressi otsuseid parandada, mini ellu viia, arutavat seda juba mitmendat korda. Platonil viivat need arutlused alati endast välja, sest arutlustest ja plaanide tegemisest võtab ta küll osa, tööd arutavad teised ilma temata. Kõle tigidaks olevat teda läinud, vanduvat kurja just nagu mõni urjadnik.

Ustinovna jutu peale noogutades püüdis Ljolja teda ringi vaadata, et selgusele jõuda, kas Dimitri elab või mitte. Ustinovna oleks nagu tema mõtteid lugenud. Ta lausus: «Ja näe, mis häda veel on. Dimitri elas, ta meie juures, aga läks jälle tagasi Mäekaldale. Platon oleks ikkagi vennaga koos kergem olnud... Vaata, mis sugune portree Dimitrist tehti.» Ta näitas piltide kollektisioonile riivli kohal, mis ühe värvilise ülesvõtte võeti oli täienenud. See kujutas Dimitrit töö juures. «Sa näol led vist, et siin on teda pildistatud?» ütles Ustinovna. «See on portree pealt tehtud. Portree ise aga on lihtne suur. Seisis näitusel väljas. Rahvast oli ümber kümne murdu.» — «Kas näitus on veel avatud?» küsis Ljolja. «Kes seda teab, mul pole aimugi.» Ljolja vaatles ka fotokoopiat, seisis selle ees, astus siis eemale ja tuli jälle üsna lähedale. Jah, see oli Dimitri, just nussugune nagu tema teda alati on näinud, millisena ta teda armastanud; just sellisena ilmub Dimitri talle unenägudes, kui Ljolja ujub tema poole mööda õõtsuvat, joobnud merd.

Ljolja jättis Ustinovnaga jumalaga, käis siis veel külma linna mööda ringi, sai teada, et kunstinäitus on juba ammu suletud, ja kõndis linna äärde juhustlikult kodu suunas sõitvat autot ootama.

Järgmisel, pünapäeval päeval, istus Ljolja asemele serval ja nõelus oma riideid, kui Dimitri ootamatult tuppä astus. Koos nõela ja kääridega toppis Ljolja kätt, mis tal käes oli, padja alla, tahtis siis tõusta, kuid ei suutnud, jalad ei kannud.

«Tere,» ütles Dimitri kätt pakkudes.

«Tere,» sirutas Ljolja oma käe vastu. «Istu siia, minu kõrvale.»

Dimitri vaatas ringi. Ljolja toakaaslased, kes samuti meelehinnustööga tegelesid, häirisid teda nähtavasti.

«Võib-olla lähme mere äärde. Jalutame pisut.»

Õnneks oli tuul vaibunud, ja isegi sulas veidi, jääd ei ole all virvendasid märjad laigud. Rudiseval liival onnides päris Dimitri, kuidas Ljolja elab, kas ta midagi vajab; ehk tuleks talle raha laenata. Ise oli aga nii ükskõikne, et jäi arusaamatuks, miks ta üldse tuli. Kas haletsusest tema vastu? Noh, ja kui tuligi haletsusest, mis selles siis nii imelikku on? Eks ta olegi Ljoljat alati olnud haletsenud. Haletses varem, ja haletseb nüüdki, mille midagi pole muutunud. Kuid miks see ometi nõnda «elab»? Ljolja peaks teda ühes endale väga tähtsas asjas koolitama. Kui ta juba kord siia sõitis, tuleb seda tingimata teha. Kuid Ljoljal ei jätkunud arupärimiseks julgust.

«Oota, Dim, ma tulen kohe,» ütles ta. «Jaluta siin, ma tulen silmapilk tagasi.» Ljolja jooksis barakkide poole. Kui ta tagasi tuli, tundis Dimitri tema juurest viinalõhna ja nägi, kuidas armid ta näos punetama hakkasid ning terve sõstrasilm sädelema lõi.

«Miks sa nii teed, Ljolja?» küsis ta etteheitvalt.

«Aga, Dima, mis mul siis muud üle on jäänud?» vastas Ljolja. «See ongi kõik, mis mulle veel on jäänud.» Kolimatundest õlgu väristades küsis ta: «Kas sa armastad teda?»

«Keda?» küsis Dimitri seisma jäädes.

«Inseneri. Kunstniku naist.»

Dimitri oli jahmunud. See küsimus kerkis tema ette eemakordselt. Ta polnud seda veel iseendalegi kordagi esitanud.

«Mis?» küsis ta hirmunult. «Keda? Mida sa ometi räägid, Ljolja?»

Ja siinsamas sai talle selgeks, et jah, tõsi, ta armastab teda — inseneri, kunstniku naist, väikest Iskra Vassiljevna.

Dimitri laskis salli kaela ümber vabamaks, et poleks nii ängistav. Segaduses polnud ta suuteline enam ühtki sõna kuuldavale tooma. Ainult see oli veel arusaamatu:

miks tuli ta siis Ljolja juurde, kui talle on tarvis hoopiski Iskra Vassiljevna, miks? «Ljoljakel» oleks ta tahtnud hüüda. «Katsu vähemalt sina mõista, mis minuga saab. Aita, anna nõu, ütle midagi.» Ta oli oma kõige intiimsemad, kõige salajasemad mõtted paljude aastate jooksul ainult Ljoljale usaldanud, ja harjumus tõi ta nüüd jälle tema juurde, et kaevata selle peale, kes teda piinas, keda ta väga vajab, kuid kellele teda nähtavasti üldsegi tarvis polnud.

«Sa vaikid?» ütles Ljolja. «Nüüd võid vastata jätta. Jää hüvasti, Dima, jumalaga!» Ta jooksis põlvitades merekallast minema, jooksis ja aina komistas, aina lüüses külmunud rannaliival jääpankade vahel. Dimitri tõusis talle järele, võttis tal õlgade ümbert kinni ja peatas ta. Ljolja hingeldas raskesti. Nad seisis, teadmata, mida peale hakata.

«Mine koju,» ütles Dimitri. «Sul hakkab külm.»

Ljolja tõmbus kõrvale, suutmata veel hingeldust maha suruda.

«Kui kahju, Ljolja, et sa mu õde pole,» lisas ta.

Langetatud pea ja longuvajunud kätega seisis Ljolja tema ees ega vastanud midagi.

Ljoljal ümbert kinni võttes viis Dimitri ta asula Baraki ukse juures ütles:

«Võib-olla tulen teinekord jälle. Aga kui tahad, tule sina meile. Miks sa üldse meil enam ei käi? Stepan laskis ära ühiselamusse. Ainult noored on jäänud. Kas tule?»

«Tulen,» noogutas Ljolja pead.

Linna poole autosid ei sõitnud ja nii läks Dimitri lumest paljaks sulanud asfaltteed mööda jala linna keskuse kiskus viltu. Ise oled kommunismi ehitaja, aga oma elu üles ehitada ei oska... Silmade ette kerkis Iskra Vassiljevna, ja Dimitri oleks nagu uuesti kuulnud tema sõna pärast partei kongressi tehases toimunud mittingut. Insener Kozakova kõneles tuliselt ja lihtsalt. Teda kuulates tundus, nagu ei kõnelekski tema, vaid Dimitri. Just nii oleks ta öelnud, kui oleks sõna võtnud, ja selliseid sõnu leida suutnud.

Iskra Vassiljevna kõneles kongressil kavandatud kommunismile lükumise programmist, rahva ühtsusest, vist, mida kongressi otsused virgutavad, tahtest töötada

otse töötada, ja sellest, kui rõõmus on su elu, kui sa võlad osa ehitustööst, millest inimesed pärast meid hakkavad laulma laule ja kirjutama poeeme. Talle aplodeeriti knu. Palju kauem kui peainseneri uuele asetäitjale, insener Orleantseville. Ehkki Orleantsevi kõne, kui õiglane olla, oli palju tõsisem ja ta rääkis palju tähtsamatest asjadest kui Iskra Vassiljevna.

Sellest peainseneri asetäitjast oli tehases viimasel ajal kuulatutu. Ta ei andvat juhtkonnale asu, olevat suure hulga mitmesuguseid töötingimusi parandavaid ettepanekuid teinud ja seisvat direktoriga vaenujalal. Need, kes olid ollel on Orleantseviga kokkupuutumist, kiidavad teda: nad tundvat iga küsimust põhjalikult, oskavat kiiresti ja loomulikkusega abistada, ning toetavat omaalgatust. Platon aga muudkui kirub teda. Kirub võib-olla sellepärast, et nii Orleantsevi uuele kohale määramine kui ka tema pensionile minek avaldati ühes ja samas käskkirjas. Platon muide leppis olukorraga ilmaaegu. Kui ta tahab töötada, ei saa keegi teda selles segada. Tuleb enne eest võidelda, mitte aga kodus istuda ja viriseda. Nii kui nad Dimitriga kokku saavad, nii algab neil kohe sõjasõda. Platon karjub: sa oled noor, ela enne minu vanuseks. Dimitri jälle vastu: raskuste ees ei tohi mingisuguses eas norgu jääda. Kord Platon rääkis, et insener Kozakova tahab kirjutada partei linna- ja oblasti-komiteesse, sest ta olevat lihtsalt nõrkinud sellest, mida temaga, Platoniga, tehti.

«Aga sina ise?» küsis Dimitri. «Kas sina oled kirjutanud kuhu vaja? Kas sina protesteerid?» — «Ela minu vanuseks,» halises Platon jälle. «Oled noor, sellepärast ka äge.»

«Iskra Vassiljevna! Iskra Vassiljevna!» kordas Dimitri mõttes, kevadist teed mööda sammudes. Talle meeldis korrata naise nime. Oleks Iskra Vassiljevna sel hetkel tema ees seisnud, mida ta küll Iskra Vassiljevna ees veel oleks suutnud öelda? Oleks vist aina korranud: Iskra Vassiljevna ja Iskra Vassiljevna.

Kaksteist kilomeetrit kahe tunniga maha käidud, jõudis Dimitri linna ja pöördus Aurulaeva tänavale. Oli veel valge, päike püsis alles silmapiiri kohal. Dimitri ei tahtnud, et teda ära tuntaks, ta tõmbas mütsi otsmikule

ja tõstis meremehe-mantli purjeriidest krae üles. See mantlit kandis ta nii talvel, sügisel, kui ka kevadel, ja kui oli külm suvi, siis isegi suvel.

Dimitri möödus tuttavast välisuksest ja tahtis juba põiktänavasse pöörata, kui pörkas siin kokku tema Iskra Vassiljevna. Iskral oli käekõrval laia puna mantli ja kirju mütsiga tüdrukukene. Tütarlaps võis olla umbes kuueaastane, põsed olid tal mantli värvi, eredad ja punnis, silmad aga... Jah, mis siin rääkida, need olid täiesti Iskra Vassiljevna elavad, lõbusad silmad.

«Tere,» ütles Dimitri hämmeldust varjata püüdes. «Kas teie tütar?»

«Jah, jõudis pärale. Ma olen nii rõõmus. Ma nii meelutult igatsesin ta järele. Nüüd panin ta lasteaeda. Tuleb välja, et see polegi nii lihtne asi. Küll on sinna palju soovijaid! Viimasel ajal olevat hirmus palju lapsi sinna dinud. Ka teil peaksid ammugi lapsed olema, Dimitri Timofejevitš. Jumala eest, miks te ometi ei abiellu?»

«Ma kord seletasin,» vastas Dimitri külmalt.

«Ah, see on lihtsalt rumalus. Olete selle ise välja mõelnud. Kui on olemas armastus, siis pole see takistuseks. Te mõtlete, et naistele on kindlasti iludusi vaja, ja naised ei oska inimese hinge näha ega mõista selle midagi. Eksite, Dimitri Timofejevitš, väga eksite. Just meestele on tingimata iludusi vaja. Naistele aga... Need on väga tühised naised, kes armastavad ilu pärast. Need on peaaegu, et mees oleks ilus, aga muidu võib olla lolli kui sokk.»

«Kas teie, Iskra Vassiljevna, võiksite mind armastada ja hakata?» küsis Dimitri ootamatult.

«Aga... Aga mul...» Iskra sattus segadusse. «Näete ju...» Ta pani pruunis soojas kindas käe tütre mütsi, kes tundis tema kõrval igavust. «Ja mul on ju mees Vitali...»

«Ma mõistan.» Dimitri oli järeleandmatu. «See keegi on arusaadav. Aga kui neid poleks? Oletame, et ei ole neid. Kas siis oleksite võinud?»

«Armastus on selline tunne...» Dimitri rünnak peatas Iskra Vassiljevna väga. Ainult naljatusega sellest enamat üle minna ei saanud. Tuli vastata tõsiselt. «Armastus on see, mis ole võimalik ette näha ja tema eest pole ka päästa, kui

ta tuleb. Teie, Dimitri Timofejevitš, väärte armastust, teie suurt armastust. Teid hakatakse armastama. Teid armastatakse väga, ma ju tean. Ljolja...»

«Noh, ongi kõik,» katkestas teda Dimitri, püüdes naerata. «Ülekuulamine on lõppenud. Olete vaba. Kuidas teie nimi on?» kummardus ta tütarlapse kohale.

«Lühendab Ljudmila? Tore, ilus nimi. Kas sa lugeda ka oskad?»

«Lähti tunnen, aga kokku lugeda veel ei oska. Aga mulle see on, onu?» Ta näitas armile. «Oli see valus?»

«Väga valus oli. Kuidas on, kas olen hirmus?»

«Hirmus jah, onu. Just nagu ühes muinasjutus, mida ema mulle luges.»

Iskra punastas.

«Näha!» hüüdis ta tüdrukukest kättpidi tõmmates. «No kuidas sa ometi...»

«Äge õpetage teda valetama,» ütles Dimitri. «Las ta alati tõtt. Noh, soovin teile lõbusat jalutuskäiku!»

«Näha, mis sa ometi tegid!» ütles Iskra peaaegu

«Kui rumal sa küll oled! Ah, kui rumal, mu tütre...»

«Lähme koju, ma ei taha enam jalutada.»

Kui Dimitri majja astus, küsis Kapa:

«How do you do?»

Ta juba teadis, et Dimitri õpib ammust ajast iseseisvalt inglise keelt. Kui Kapa sellest esmakordselt kuulis,

«Kas teate sellist kirjanikku nagu Šolohhov?»

Kuidas siis. Kes teda siis ei tea. — «Aga tema on tuntud uudismaad» olete lugenud? — «Kunagi olen. Aga ammu — enne sõda.» — «Seal ka üks tegelane õpib iseseisvalt inglise keelt. Kas mäletate?» — «Olen mäletanud. Ütlesin ju, et ammu loetud asi. Aga noh, kas tal tuli midagi välja?» — «Vist mitte eriti palju. Tahak-
sin teada, kuidas see teil läheb.»

Kapa palus Dimitrit valjusti lugeda ja naeris väga häälendamist: «Mina vist räägin ka koledasti, aga

Kui Kapa palus Dimitrit valjusti lugeda ja naeris väga häälendamist: «Mina vist räägin ka koledasti, aga

Kuidas käsi käib»

rekord, Dimitri Timofejevitš, on küll teie käes.» Dimitri ei solvunud sugugi, ütles vaid: «Õpetage mind!»

Kapa tegeles temaga mõnikord; Dimitri luges, Kapa aga parandas tema hääldamist. Mõnikord proovisid nad isegi vestelda. Selle «How do you do?» peale vastas Dimitri tavaliselt: «Very well!» Kuid sedapuhku vastas ta vene keeles.

«Paremini ei saagi.»

«Aga meie Andreiga vahetame siin mõtteid ühe teisele, mis meil instituudis juhtus. Me arutasime komsomol koosolekul partei kongressi materjale, ja äkki üks abipilane hakkab rääkima: peamine ei seisvat mingisugustes saavutustes ja plaanides. Peamine seisvat, nagu tal keegi on selgitanud, sotsialismi ehitamisel tehtud viides. Peamine olevat isikukultus, mis kõike aheldas ja meid revolutsiooniliselt teelt kõrvale viis.»

«Aga kas see teie revolutsionäär on sel teel kunagi üldse seisnud,» küsis Dimitri süngelt. «Ja missugune võlg ta siis nägi?»

«Noh põhiliselt rääkis ta sellest, millest oli ka kongressil juttu. Kuid peaaegu kõik tema arvates see, mis revolutsiooniliselt teelt on kõrvale mindud. Enam ei ole eesmärke. Me elavat põhimõtte järgi: üks päev ja keegi jälle surma poole.»

«Ja mis teie siis ütlesite?»

«Me muidugi noomisime teda. Selle eest, et ta nii teepikkuse kui ka väljamõeldise ühte patta ajab. Aga noomisime vist liiga vähe. Noomijad ise ajasid ka mõne asja segamini.»

Dimitri jõi teed, mis Kapa talle klaasi oli valanud.

«Te rääkige sellest oma isale,» ütles ta. «See on väga tähtis. Kui selliseid rohkem leidub, kes hakkavad ka juma, et asi ei seisa saavutustes ja plaanides, vaid viides, kes kinnitavad, et me revolutsiooniliselt teelt kõrvale oleme läinud, siis võivad nad inimestel pead seadmini ajada. Ei me siis enam tööd tee, ahhetame ainult ja ohhetame. Kui teie talle seda ei ütle, läheneb ühele ise.»

«Ja olekski parem, kui läheksite teie, Dimitri Timofe-

¹ Väga hästi.

jevitš, Mina olen ikkagi tema tütar, teie aga esindate töölisklassi. Isa kuulab ennem ikka teid.»

«Ja läheksingi. Aga kuidas sa lähed? Need on ju teie ühised asjad. See tunduks keelepeksuna. Isa pole kuulnud, räägib ainult võoraste sõnade järgi. Oleks see meie tehases juhtunud... Aga tehases niisugust asja juhtuda ei saa, meil on kindlameelsed inimesed, mitte abangused nagu...»

«Lahate öelda: mitte niisugused nagu intelligents?»

«Midagi selles vaimus.»

«Marillasi on mitmesuguseid,» ütles Kapa. «Kõigi kohta ei saa nii öelda.»

«Ma ei ütlegi kõigi, vaid mõne üksiku kohta. Üldiselt muutetakse kongressi otsuseid õigesti ja tuntakse nende ühe rõõmu. Aga just mõned... Nii et minge ikka isa juurde, minge kohe kindlasti.»

2.

Krutilitš viis uude korterisse Orleantsev. Orleantsev ütles, et nüüd nad olevat peaaegu naabrid, sest anti ju temalegi sellesse majja elamispind, — jää huvasti, võõrademaja. Asjalikult ja norivalt vaatas Orleantsev üle oma uued toad, köögi, vannitoa, vaatas seinakappidesse; las tuhja paberrossikarbi prügitorusse, et kontrollida he tootamist.

«Talvepalee see nüüd küll pole ega ka vendade Morozovite suviõa Moskva lähedal Vostriakovis Rožanka jõe kaldal, kuid elada võib.»

«Mis ma siin küll üksi peale hakkan?» — päris nõutu Krutilitš Orleantsevi kannul tammudes. «Mul pole mööblit, millega seda tühjust siin kuidagimoodi täita.»

«See mööbel, mis ma seal, teie pool kongis nägin, tuleb kõik minema visata. See on ju koide nahas.»

«See polegi üldse minu mööbel. See on pererahva oma. Mulle kuulub ainult kast.»

«Seda parem. Muretsete uue. Täiesti uue. Te isegi ei kujutle, mida tähendab uus, alles varske puu järele lõhutatud mööbel, mida pole veel keegi kasutanud ja mis kuulub ainult teile, teile, teile. Aga mida ette võtta? Tuleb

abielluda, kodu soetada. Muidu kaote ka uues korter
jälle tolmu, ämblikuvõrkade ja muu prahi alla ära»

«Teil on muidagi hea arutada abielluge, muretse-
uus mööbel,» ütles Krutilitš. «Selleks on raha tarvis.
Aga kust seda võtta? Minu ettepanekut ju muudkui
marineeritakse edasi.»

«Teate mis, Krutilitš,» ütles Orleantsev tühjalt koma-
sevaid tube mööda kõndides, «te ärge selle ettepaneku-
nii väga peale käige. Kui avameelselt kõnelda, siis peab
see nüüd enam mingi ettepanek, vaid tühine norimine.»

«Kuid teie ise ju!...» nõudis Krutilitš. «Teie ise
toetasite seda.»

«Olete aga naljatlik!» naeris Orleantsev. «Ega ma
nii võrd teie ettepanekut toetanud, kui võrd teid, teie
ennast. Ja tegin seda põnimõtteliselt, sest toetasin teid
kui leidurit, kui inimest, kes otsib, kes võitleb bürokra-
tismi ja konservatismi vastu. Tõsi küll, mulle paistis
ka ettepanek vääriskähelepanu. Näüd aga, kus ma kõn-
lābi olen mõelnud ja dokumendid läbi vaadanud, näen,
et tehases praegu rakendatav remondi organiseerimine
ei ole tsentraliseeritud remondist sugugi halvem. Võib
ju olla, et selles näi mõnigi asi lõpuni välja töötamata
on, kuid küll jõutakse sedagi. Peaasi, et sellesse su-
usutakse. Usk aga on väga tähtis tegur.»

Krutilitš ägestus, jooksis mööda tuba ja karjus, et
kõik ülemused olevat ühesugused, et ka Orleantsev, n-
pea kui aga ülemuseks sai, olevat kohe juba pehkinud.
Orleantsev kuulas kõik ülesoleva muigega ära ja küsis
siis:

«Kas olete oma traagilise monoloogi lõpetanud?
Lubage ka mulle sõna. Võite uskuda või mitte, kui-
mina olen teie tõeline sõber. Ja ainult sellepärast, et olen
teie sõber, soovitan ma teile: öelge sellest kinnisid-
lahti. Mis aga rahasse ja muudesse materiaalsesse
hüvedesse puutub, siis selle üle tuleb mõelda. Hakkam-
õige koos mõtlemas. Direktorilt on korraldus leida teie
selline koht, kus te viisakalt palka saades võiksite talle
segamatult ainult oma leiutistele ja parandusettepan-
kutele mõelda. Kas see rahuldab teid? Te asjatult mo-
tate. Näiteks vabanes mina koht peatehniloogi os. ka-
nas... Palju te teenikumis saate?»

«Tõnu seal poole kohaga.»

«No näele nüüd! Hakkate peaaegu neli korda rohkem
... Siis on veel koht leiutus- ja ratsionaliseerimis-

... Seal saate umbes samasugust palka või koguni
... rohkem.»

«... juba see!» ütles Krutilitš kiiruga. «Kabinet ja
... on mulle südamelähedasemad.»

... Võtame siis kõne alla kabineti. Ainult usku-
... Krutilitš. Te võitlete õigesti nende vastu, kes

... kuid ärge vaenlaste hulka ka oma sõpru
... See pole peremehelik. Nüüd aga mööbli asjas...

... pinda sondeerida ja on võimalik, et majan-
... organiseerivad selle teile järelnaksuga.»

... astus Orleantsevi juurde, haaras tema käe
... seda tugevasti:

«... teie väga, väga tänulik! Te teete minu heaks
... väga palju.» Pisut kõheldes lisas ta: «Kuid minu

... suhtes pole teil siiski õigus, ei ole õigus. Kas
... ka teie, sellise silmaringi ja haridusega inimene,

... käsitoõndushiku remondi organiseeri-
... poolt? Kuidagi ei tahaks uskuda.»

Orleantsevi nõuande järgi pühitses Krutilitš kahe
... pärast soola-leiva pidu. Järelnaksu peale mööb-
... ei õnnestunud, majandusmehed ütlesid ära.

... Orleantsev saavutas seda, et Krutilitšile anti vas-
... abistamise kassast suur laen. Nii sugust laenu

... veel kellelegi antud, kuid Orleantsev veenis
... töötajaid, et ka juhtum ise olevat era-
... raha vajavat ebaõiglaselt kõrvale jäetud leiu-

... ja mida kõike veel, tema vastu tulevat täie-
... olla; selles nõukogude korra jõud seisvatki,

... ei olnud meil reeglite ja korralduste suhtes
... ja, et nõukogude võimule on kõige kallim just

... Raakiski augu pähe, Krutilitš sai laenu.
... palus Zoja Petrovnat naidata oma head

... ja aidata Krutilitšile hankida korralik, kuid
... kallid mööbel. Kogu pühapäevase päeva sõitis Zoja

Petrovna mööda kauplusi ringi. Midagi vähegi sobivat
... leidnud: mis oli odav, see oli ka halb, mis oli hea,

... ostmiseks ei püüanud laenust. Ta asus kuulutuste
... otsima. Need oli mitu, igaüks erinevas linna-

osas. Kuulutuste järgi nad Krutilitšiga mööbli ostsid. Keegi pidi järsku ära sõitma ja müüs kiiruga maha omaapid, laudad ja toolid palju odavamal hinnaga, kui nad need ise oli muretsenud. Mööbel polnud küll uus, kuid ka mitte vana. Orleantsevile ost meeldis ja ta kiitis Zoja Petrovnat: «Tubli, Zojake! Hästi tehtud. Minu postpreemia.» See ülesanne oli olnud Zoja Petrovnale andmiselt ebameeldiv. Krutilitš talle ei meeldinud, ei veel pärast seda, kui Guljajev oli arvanud Krutilitši kergele lisaks veel täitanud olevat. Kuid Orleantsevile saanud ta enam milleski ära öelda. Orleantsev andis käsu ja tema täitis. Tõsi küll, Orleantsevi käsud olid alati antud sõbraliku palve vormis, millega kaasas veel käesuudlus, kuid käskudeks jäid nad ikkagi.

Soolaleivalised olid kutsutud Orleantsevi nõuande järgi.

«Kas teil sõpru on?» küsis Orleantsev Krutilitšilt.

«Mis sõpru mul saab olla!» vastas Krutilitš kibedusega. «Olen kogu elu aeg olnud tagakiusatud inimene. Niisugustest hoidutakse eemale. Kellega aga sõbrustatakse? Eks ikka nendega, kes elus edasi jõuavad.»

«Järelikult tuleb elus alati edasi jõuda, Krutilitš, ütles Orleantsev. «Noh, kui teil sõpru pole, on kõik palju lihtsam. Vaadake, milles on asi. Külalisi on kaheksa: seitse sõbrad ja vajalikud inimesed. Tihtipeale ei ole neid kokku viia. Sõpradest külalistele võib teinekord mõistmatuks jääda, miks te vajalikke inimesi olete kutsunud, nad võivad seda pahaks panna, võivad teid meenutada, et olete nende vajalike inimeste kohta kunagi ja kusagil endale mitte just eriti viisakaid väljendusi lubanud, nad võivad skandaali teha. Aga kui siis vajalike inimesteta on võimalik elada, Krutilitš? See, muide, ongi kõige suurem viga teie elus. Te olete üksik. Aga üks mees pole lahinguväljal veel sõjamees. Saja sõbra asemel olgu sul sada vajalikku inimest, kes sa oled võitmatu. Nii et ei maksa oma sõpru ja endale vajalikke inimesi ühe laua taha sobitama hakata, parem on neid eri aegadel kutsuda. Ma ütlen veel kord, sõbrad on ohtlik rahvas, nad on suutelised sind ka kõige vajalikumate inimestega tülli ajama. Teil, tähendab, on olukord lihtsam.»

Nad koostasid nimekirja. Selles oli mitu inseneri Orleantsevi austajate hulgas, oli insener Vorobeinovi, oli ka näitejuht Tomašuk. Krutilitš soovitas:

«Võib-olla kutsuda ka kunstnik Kozakov? Räägitakse, et tal olevat sümpaatne naine.»

«Kozakov?» Orleantsev kissitas mõtlikult ühte silma. «Pole tarvis. Korter, mis te saite, oli ju neile, Kozakovidele, määratud. Aga kui Tomašuki kaudu õnnestuks leida kunstiline juht siia tassida, see poleks kaugelgi palju mõte. See on tähtis tegelane. Ta sõitis pealinnast alla kliima pärast, tal on mingi keeruline töö. Muidu te teda siin juba ei näeks. Kas teate ka, kelle õpilane ta on? ... Jajah, ta õppis suuruste juures! Teie autoriteet sõltub suuresti sellest, kes on teie tuttavad. Nimetate ühe säärase nime ja teisse hakatakse kohe teisiti suhtuma. Kui naiivne te küll olete, kallid Krutilitš. Lihtsalt laps! Ja veel on midagi, mis teil tuleb ära korraldada. Kõrvõrd te nüüd olete leiutuskabineti juhataja asetäitja ja hakkate saama viisakat palka, võiksite ka teenija peale kulutada, paarist sajalisest kuus ei tohiks küll lahja olla.»

«Paarist sajalisest! Teame neid paari sajalist. Ja pane ta veel riidesse ja toida ka. Paremini juba abiellud!» erutas Krutilitš. «Hakkab teine siin veel päevad ja ööd läbi tollerdama. Olen harjunud, et mind ei segata.»

«Võite ka passija võtta. Moskvast, seal küll on teenijaid ja raskusi. See elukutse hakkab ju välja surema. On üks hääbuvaf elukutset — kuningad ja majateenijad. Kuid siin võib siiski veel leida. Te mõelge selle üle.»

Koik, keda Krutilitš kutsus, tulid. Paljud neist poleks vahet tulnudki, kui neid ainult Krutilitš oleks kutsunud. Kuid ka Orleantsev oli siin palju ära teinud. Tomašuki abiga õnnestus tal koguni see, et kunstiline juht ise soovitses Krutilitši korterit austada. Puudus ainult Zoja Petrovna. Ta oli palunud Orleantsevit, et see liiga peale ei käiks: ta ei tahtvat end tehase inseneridele näidata. Orleantsev siis nõustuski sellega.

Oli päris lõbus. Ühe inseneri naine laulis naabriteil hangitud kitarri saatel. Saatis Tomašuk. Tema jutustas ka anekdoote. Kunstiline juht meenutas kahekümneendad aastaid. Tema arvates oli see teatri õitse-aeg.

Kahetseti, et polnud klaverit või pianiino, halvenes juhuks kas grammofooni, sest taheti tantsida.

Laua kattis ja laua juures teenis Orleantsevi kutsutud kelner. Tema sealviibimine nagu ängistas kõiki ja veel kord meenutas Orleantsev Krutilitšile, kelle ta kutsus:

«Naete nüüd isegi, mu kallis, kui vajalik on meie perenaine. Kui tahate avamerele purjetada, peavad te oma maja uksed lahti seisma. Hea perenaisele aga neid luba ei hoia. Ega siin ole Moskva, kus on «Aragva» oma kabinetidega. Kodus, kodus tuleb kõike organiseerida. Inimesi tuleb ühendada laua tagal! Lauas istudes ei kõik lahkemad, vastutulelikumad, sõbralikumad.»

Joodi tublisti; Orleantsev saatis kelneri veel viina järele, milleks tal tuli oma pintsaku taskust viimase sajalisel lagedale tuua. Läks käiku kahekümneenda kongressi otsuste vastukajana hiljuti ajalehes ilmunud artikli honorar.

Lauas oli palju kähra, kõik karjusid, nõudsid sõbra Krutilitši eduks ja terviseks oli juba küllalt klaase toetatud, nüüd joodi Tomašuki, Orleantsevi ja kunstilise juhi terviseks. Uniseks jäänud kunstiline juht rääkis:

«Täna, sõbrad! Täna, mu kallid! Tegite vanamehele au, pidasite mind meeles!»

Teda tükiti suudlema, ta suudles vastu ja liigutuspeet rad veeresid tal silmist.

Üks insener tegi ettepaneku tõsta klaasid partei kongressi otsuste eduka täitmise nimel.

«Need on suurepärased otsused, nad tiivustavad inimesi, avavad uued perspektiivid ja relvastavad meid teoreetiliselt.»

Teda toetati.

Siis võttis sõna Vorobeinõi:

«Mina pole kunagi kultust pooldanud. Ma vaikin hambad ristis, kui teda ülistati. Nüüd aga tunnen moraalsel rahuldust sellest, et ma ei eksinud.»

«Mina seda küll öelda ei või,» vastas talle Tomašuk. «Mina olin nende hulgas, kes ülistasid. Ja mida ma võin olekski võinud teha? Eks sa katsunud ainult midagi vastu öelda... Hahaa! Ja pealegi ei teadnud ma midagi.»

«Me ju nägime meie maa edusamme, nägime, kuidas ta kasvab ja tugevneb. Me nägime suuri töid. Võtsime osa neist töödest, võtsime osa sõjast, millega maeti maha saksa fašism!» rääkis tuliselt üks insener. «Ja see oli meile peamine. Mina vastu rääkida ei proovinud. Ma ei teinud seda sellepärast, et mu mõte polnud vastu. Mul on ebameeldiv insener Vorobeinõilt kuulda, et tema kunke nägi, kõike teadis ja ometi vaikis.»

«Seltsimehed, seltsimehed!» ütles Orleantsev tõustes. «Me ei ole ju koosolekul, oleme kitsas sõprade ringis. Lööm ettepaneku juua sõpruse auks. Sõpruse auks, seltsimehed!»

Tema ettepanek ei leidnud toetust, sest alustatud mõttevahetus erutas kõiki.

«Hüüdega «Kodumaa eest! Stalini eest!» läksin ma muinakule,» jätkas insener üha enam ägestades. «Jah, muinakule. Kuulide ja miinide rahe alla. Läksin, püssi kandes, tankide ja haubitsate vastu. Staliniaga ma tuttav ei olnud, polnud ma talle ei veli ega vader. Tema isikus nägin ma parteid, meie Keskkomiteed ja rahvast. Just seda kõike nägin ma temas, mitte aga lihtsalt tema isikust. Hüüdsin küll: «Stalini eest!», aga kelle eest ma võitlesin? Võitlesin ju partei, kommunismi ja rahva eest... Ja teie ärge püüdkegi sellistele, nagu mina, varju heita. Sellest ei tule midagi välja, Vorobeinõil!»

Orleantsev tagus noaga nii kõvasti karahvini pihta, et see purunes, viin valgus lauale, jooksis põrandale maha; see peatas vaidlejad viivuks. Orleantsev kasutas seda hetke.

«Kulla sõbrad,» hakkas ta rääkima. «Ega siis äge ole, jagelemise ja solvavate sõnadega tõsiseid küsimusi saa lahendada. Ma palun teid äge toon ja teravad väljendid jätta. Uskuge, et see, mille üle te praegu vaidlete, saab suurte kõneluste teemaks. On ilmne, et dokumendide tagajärgede likvideerimine kujuneb peamiseks, millega parteil lähema kümne aasta, võib-olla veel pikemagi aja jooksul tuleb tegelda. See kajastub ju kogu meie riigi elus. Pole ainult vaja kiirustada ega rutakaid otsuseid teha. Need asjale kasuks ei tule, vaid muudavad selle veelgi keerukamaks. Pole ju kahtlust, et me kõik oleme mõttekaaslased, et meie hulgas pole

selliseid, kes põhimõtteliselt vastupidiselt mõtleks. Kuigi me ühes või teises küsimuses kõrvale kaldume, sammume me siiski ühe, üldise eesmärgi poole. Paha pokaalid tõsta!»

«Jah, paljuskki tuleb muudatusi teha,» lausus Tomašuk, kui oli joodud. «Nii poliitilises, majanduslikus kui ka meie kunstielus. Kunst tuleb ühe isiku kohustustest ülistamise ahelatest vabastada.»

«Kahekümnendad aastad...» ütles kunstiline juht. «Jah, meil tuleb paljuskki nende aastate juurde tag minna. Siis oli hoogu ja lendu. Kunstil, tõelisel kunstil pole jalgu. Tal on tiivad. See, mis maad mööda kõnnib, pole kunst. Kunst lendab meist, patustest, kõrgen. Tiivuline, tiivuline on ta, mu kallid. Ja tema tiibu ei tohi kärpida, nagu seda tehakse luikedega, keda tiikide peetakse. Kunst ei tohi olla taltsutatud nagu minna kodulind.»

«Tõeline kunst on suuteline ka silmi välja nokkima,» ütles Tomašuk.

«Kellel, teie arvates?» küsis ikka seesama äge ja vaidlev insener.

«Aga vaat, kellel,» segas end äkki vestlusse ka peremees Krutilitš. «Bürokratismil, tšinovniklusel, haraslikkusel, kõigel, mis meie kaela peal istub.»

«Olete resoluutne seltsimees. Päris võitleja,» ütles insener tõustes. «Hakkan vist minema. On juba hulk kell on kahe peal. Homme aga on vaja tood teha. Konstantin Romanovitš ütleb küll, et peamine ülesanne kümne aasta peale ette on isikukultuse tagajärgede likvideerimine, aga terast tuleb ikka ka sulatada. Te arvates pole see võib-olla praegu küll peamine, vaid nõnda-öelda teisejärguline ülesanne, aga teha seda siiski tuleb, Konstantin Romanovitš, jah tuleb.»

«Kallis inimene,» astus Orleantsev kelmikalt muia tema juurde. «Olete teie aga leppimatu. Suurepärase inimene olete.» Ta surus kahe käega inseneri kätt. Insener oli üks neist, kellega ta sügisel väljasõidul oli kannud, kes Orleantsevi asjatundlikkusest oli alati vaimustatud olnud.

Hakati laiali minema. Kunstiline juht ajas esika pikka aega oma rasket kasukat selga ja seadis pa-

suutepohjaga piibrinahast mütsi, mis meenutas mingit ammu- või kirikueset. Ta ajas ühtsoodu Krutilitši mine segamini, kutsudes teda küll Kuriliniks, küll Krutitšuks, tänas teda ja kutsus teatrisse.

Lulge aga otse minu juurde, otse minu juurde, lugu- elud seltsimees, minu looži. Kes meist ei austaks meie mõistusega Newtoneid? Teid armastatakse, sõber muulil, armastatakse.»

Kui kõik olid lahkunud, ja majja jäid vaid peremees, Orleantsev ja kelner, kes hakkas lauda kraamima, viis Orleantsev Krutilitši teise tuppa, mis oli kabinet ja üht- lalt magamistuba, pani ukse kinni ja istus diivanile.

«Olen kuradima väsinud,» ütles ta jalga üle teise

«Kõik läksid tülli,» pomises Krutilitš masendatult.

Mis te nüüd! Tülli ei läinud keegi. Kõneldi lihtsalt sellest, mis südamel. On ju see möödunu igaüht kui- dagi riivanud.»

«Kas see teid ka riivas?» küsis Krutilitš.

«Inda kohta ma seda ei ütleks,» vastas Orleantsev pärast hetkelist mõtlemist. «Olen alati hästi elanud. Mul pole keegi seganud. Mind on alati hinnatud. Kuni teie lehaseni.»

«Teid hinnatakse ka siin.»

«Nüüd küll jah. Aga mis oli mõni kuu tagasi?»

«Milleks vana asja meelde tuletada? Nüüd aga, Konstantin Rõmanovitš, lähete te ülesmäge, aia üles- mäge. Saate peainseneriks, saate direktoriks. Ja sealt muudkui ülespoole, ikka ülespoole.»

Naeratus pundunud, viinast punetavas näos, kiigutas Orleantsev jalga.

«Halb on see sõdur, Krutilitš, kes...»

«Jaa muidugi, muidugi, — kes marssalikeppi oma rullis ei kannu. Mul pole seda tunnet kunagi olnud. Mitte selles mõttes, et ma poleks marssalikepist ilalgi unistanud. Aga kui mõtledki vahel, et noh nüüd hakkab juba minema, saab ometi elu joonde, kui trahh, jälle on mul lõpp peal.»

«Olge siis teistest targem, laske see trahh teiste kaela langeda, mitte enda kaela. Nüüd on asjad nii, et kõik mis segab ja pidurdab — maha!»

«Ja siis?»

«Tulevad uued inimesed.»

«Kust need uued teil ikka tulevad? Tulevad sama n

gused.»

«Aga meie teiega näiteks, kas meie oleme siis sama sugused? Teie, Krutilitš, olete lootusetu pessimist. Nende asemele tuleme ju meie, kas mõistate, meie ise.»

Lõpuks lahkus ka Orleantsev, Nõudekory käes, a minekule kelnergi. Krutilitš avas õhuaknad, et suuta välja lasta. Siis võttis saapad jalast ja vahetas need toatuhvlite vastu, tegi läbi tubade, köögi ja koridori läbi tiiru, jõudis söögituppa tagasi, ringutas siin käsi kergele sirutades. Läks siis jälle kabinetti-magamistuppa. Siin seisis tema vana, must plekiga ülelöödud kast. Ta riivas seda vilttuuhvlis jalaga. Orleantsev on küll suinud kuid ka tema on inimene, mitte jumal. Krutilitši kasti on juba mõned tõendid Orleantsevi maiste omaduste kohta. Jah, vanasse kasti on mõndagi uut tekkinud sellest ajast, kui Orleantsev Krutilitši süngest urgast esma kordselt külastas ja teda oma õiguste eest võitlema kutsus. Siis oli tema, Krutilitš, muidugi armetu, kõigist hüljatud ja diskrimineeritud inimene. Orleantsevil tekkis temast arvatavasti täiesti ebaõige kujutus, kui nõrga ja viletsast ja tühisest inimesest. Kuid see pole tõsi. Orleantsev eksis siin. Tasuks meenutada jutustust vist Jack Londoni oma — ühest poksiijast, kes kaotas oma viimase, otsustava matši ja lahkus ringist. Ta oli näljane ja unistas lihatükist. Oleks tal see olnud, kui oleks teisiti kujunenud. Kui tähtis on saada see tükk õigel ajal. Noh, hästi, Orleantsev tuli talle õigel ajal appi. Et Krutilitš selle vajaliku lihatüki sai, selle eest tuleb muidugi Orleantsevit tänada. Kuid kallist seltsimees Orleantsev, see, et teie hakkasite tõusma, pole kaugeltki ainult teile vajalike inimeste teene ministeeriumis. Vajalikud inimesed said vajalikke kirju. Keda meenutas Krutilitš heasoovlikult, kui ta Tšibissoville igasugustele teistele bürokraatidele purustavaid lööke jagas? Teid, seltsimees Orleantsev, teid, Konstantin Romanovitš. Asjatult kirjutate kogu oma edu ainult iseenda kontosse. Kuid jumal temaga, selle Orleantsevi viga, jumal temaga, olgu ta õnnelik. Kui tema termin

looptul kasutada, on ta igal juhul vajalik inimene. Tuleb teda lähedal hoida. Ta annab alati õiget nõu. Isegi petenaise küsimuses... Ah, Sonja, Sonja! Küllap sa veel kahetsed ja hakkad küüsi närima, et oma sõbra raskele tunnil nii kergemeelselt maha jätsid. Kui õige uuesti abistada? Aga siis võib juhtuda, et seod oma elu jälle olevusega, kes uuel raskel momendil — ja kes selle eest on garanteeritud! — sind ebatavalise kergusega maha jatab? Ei, tänan väga. Kui just soetada endale tolle vooraslemaja ettekandja taoline sümpaatne koduabiline, seda muidugi võiks. See on arukas, asjalik nõuanne. Kuid katsu seda ellu viia! Kuidas tegelikult asja juurde asuda? Kuulutus välja panna? Aga kui hakkavad käima igasugused lõustad. Satud veel mõne vargaga kokku, vaata et teeb su paljaks. Või tülinorijaga, kes sind siis ühest kohtust teise tassib.

Krutilitš läks esikusse seinapeegli ette, lülitas valguse sisse ja vaatas peeglis. Sinna tekkis inimese kujutis, kel oli seljas mitte eriti uus, kuid hästi pressitud ülikond ja puhas särk; lips oli Orleantsevi kingitud. Ta ütles selle Pariisist toonud olevat. Jah, pahemale poole on lõepoolest mingi välismaine kaubamärk ömmeldud. Nagu on väsinud, kuid suursugune; Krutilitš raseerib end juba teist nädalat iga päev ja on selle vaevalise protseduuriga juba harjumagi hakanud. Niipea kui ta homme mehe esimese palga saab, ostab ta kohe kaabu.

Ta ajas rinnä ette ja seisis kaua peegli ees...

Orleantsev, kelle tuba asus sama maja neljandal korral, ainult teisest trepist üles minna, lamas sel ajal voodis ja sirvis materjale, mis peainsener talle hommikul seisukoha võtmiseks oli andnud. See oli insener Kozakova suur kolmekümneleheküljeline ettekanne. Orleantsev asus kirjapandut lugema hajameelselt, ilma igasuguse huvita. Ta nägi enda ees mitte niivõrd kõrg-ahjutsehi ega ka kirjutust, kuivõrd selle autorit, ta vaaltes ning hindas mõttes seda naist igast küljest. Üldiselt siiski huvitav eksemplar, otsustas ta lõpuks ja hakkas tähelepanelikumalt lugema.

Kirjutus osutus arukaks, ettepanekud olid tähtsad. Kui kõik see ellu viia ja Kozakova esitatud abinõusid

kompleksselt kasutada, võib kõrgahjutsehh kaheksa kuni kümme protsenti metalli rohkem anda. Aga kaheksa või kümme protsenti tähendab kokkuvõttes tuhandeid tonne aastas. Tubli, Kozakova, tubli! Orleantsev hakkas kalkulatsioone ja arvestusi läbi vaatama. Jah, hea mõte, jajah!

Heitnud siis käed üle pea, vaatas ta kaua lae alla pimedasse nurka. Ta pea töötas energiliselt. Kozakova ettekandes oli ka hulk naiivsusi, paljugi oli siin fornu leeritud nii kohmakalt või esitatud sedavõrd konarlikult, et nõudis muidugi vilunumat ja osavamat kätt. Orleantsevil oli juba selge, mida ja kuidas tuleks see ümber teha, et ettekanne ükskõik keda veenaks. Ta lootas kohe tõusta ja tööle asuda, kuid heitnud pilgu lae alla, kustutas kiiresti tule ja tõmbas teki õlgadele. Toas oli jahe, sest kütmisega ikka veel midagi logiseb, ikka ja jälle läks seal midagi rikki. «Homme hakkame peale, hommel» lausus ta ja et kiiremini uinuda, hakkas aeglaselt lugema: «Üks, kaks kolm...»

3.

Kuni kohtumiseni Andreiga meeldis Kapale ärutleda armastuse üle, mis tema kujutluses oli midagi nii ebaarvestamatult ja äärmiselt idealiseeritud, et see kokkupuutumine elu proosaga pidi kohe närbuma. Teda tollal kuulata võis mõelda, et selleks tundeks peavad inimesed eemalduma kõigest, mis neid iga päev ümbritseb, ja et nad mingil lembetunnil saavad endale mingid erilised tiiv. ja hõljuvad siis kõrgel maa kohal. Seepärast arvustas Kapal nii teravalt abielu, mis pidi olema armastuse lõppakordiks, armastuse surmatunniks, ja arvas, et seda tuleb kõigiti edasi lükata, kui just pole võimalik üldse ära hoida.

«Ma ei mõistnud sellest siis mitte kui midagi,» rääkis ta nüüd oma sõbrataridele. «See, mis meie ja poegade vahel oli, kõik need flörtimised, kirjakesed, kohtusaatmised ja armukadedusstseenid selle pärast, et peoõhtul ei istunud tema, vaid kellegi teise kõrval, ja vaadanud teda, vaid teist, see kõik on hoopis midagi muud.»

... kui ta juba kolm kuud Andreiga abielus oli, hakkas Kapa mõistma, mis see maine — aga armastus — õieti on, alles nüüd valdas teda tõeliselt. Mõnikord öeldakse kellegi kohta, et ta on teise järel nagu vari. Ja nüüd oli tema, uhke ja tervisev Kapa, kel kõige kohta oma arvamine leidis, valus sõna otseses mõttes varjuna oma Andrei järel kolinna. Ta jätaks kas või instituudi sinnapaika ja läheks lühikesse, kõrgahjutsehhi ja istuks seal eemal, et vaadata Andreid, ning seda, kuidas ta töötab.

Kodus Kapa nii tegigi. Kui Andrei hakkas kõrgahjutsehhi päevikut täitma, seadis ta end Andrei vastu istuma, pani küünarnukid lauale, surus lõua peopesadesse, ning muudkui vaatas ja vaatas oma meest. Jajah, see oli ju tema, tema mees. Andrei sattus selle pilgu all peatselt segadusse. «Kapakene,» rääkis ta, «kui sa mind siin vaadata, siis mina ka... vaatan küll raamatusse, aga midagi ei näe.» — «Minuga küll nii ei ole, ei.» Kapa vaatas iga joonekest Andrei näos, ta nägi, kuidas ta mõtlesse vajudes laupa kortsutas, kuidas tema pikad tolarlapseripsmed liikusid, kuidas pehmed juuksed aeglaselt laubale libisesid. Kui juuksed olid just näole laipunud, ei pidanud Kapa enam vastu, ja sõrmi neist läbi libistades, lükkas ta nad tagasi. Andrei naeratas, suudles Kapa kätt, surus oma põse ta peopessa ja sosistas: «Kapake, armas. Kuidas sa küll niisugune oled!»

Kunagi varem oli Anna Nikolajevna Kapat harjutanud, et ta olevat liiga kaalutlev, külm, ja Kapa ei mäletanud enam mis kõike veel. Kapa aga on osutunud usinagi järelemõtlematuks, kergemeelseks ja tuulepäiseks — kui ema teda nüüd näeks. Andrei on temast palju kaalutlevam. Kui poleks Andreid, läheks neil vist lihtsalt. Tema, ainult tema panebki Kapa raamatute taha istuma, tema ja üksnes tema sunnib Kapat igal hommikul instituuti minema. «Ei taha,» haliseb Kapa ja tõmbab end teki all kerra, «ma ei taha sinna üldse minna minna. Olen tüdinud.» Andrei tõstab ta siiski üles. Tõsiselt ja mossis istub Kapa asemel. «Noh pane mind siin riidesse ka.» Andrei joodab teda teega, annab talle portfelli kätte ja saadab ta majast välja. Korda kümme tuleb Kapa veel tagasi: «Unustasin sind suudelda», «ei

suudelnud nii nagu peab», «sa vastasid mulle halvasti»...

Nii on see siis, kui Andrei käib õhtuses või õhtuvahetuses. Kui Andrei hommikuses vahetuses töötab ja lahkub kodust enne Kapat, on asi halvem. Siis tuleb endal tõusta, majas on Andreita külm, tühi ja igav. Kapa istub, joob teed, paneb Andrei pildi lauale suhkrutoosi najale seisma ja ajab sellega juttu. Mõnikord küsib ta endalt: «Võib-olla on see rumal? Võib-olla olen ma segaseks läinud?» Mõtleb siis veidi ja vastab ise: «Ja kui olengi, mis sellest — parem juba olla niivõrd rumal, kui teisiti tark.»

Vahel tuleb Kapa tõusta ühel ajal Dimitri Timofejevitšiga — see oleneb samuti vahetusajast. Too on sümpaatne ja sõnaaher, aga Kapa teab, et tegelikult on ta heasüdamlik, kuigi püüab seda varjata. Kui neil ühel ajal tõusta tuleb, on Kapa juba õhtul rahutu, hommikul aga tõuseb enne valget, valmistab hommikueine, kõnnib toa ja kätatult. Millegipärast lööb ta Dimitri Timofejevitš ees ujedaks. See pole hirm, ei ole. Kapa pole elus kedagi ega midagi kartnud. Kümneaastaselt läks ta öösel surnuaiast läbi ja mitte mingi kihlveo pärast tüdrukute või poistega, vaid lihtsalt enese jaoks. Meenub ta mitme kilomeetri kaugusele. Ta... Mis on üldse hirmust rääkida! Ei, see pole hirm ega argus. Pigem on see austus, suur austus. Dimitri Timofejevitš on kõik kuidagi ebatavaline, nii tema elutugu kui ka see, kuidas ta töötab, sellest rääkis isagi: üleliidulise kutsealalises võistluses saavutas ta valtsijate hulgas teise koha. Ja milline portree temast sai! Tõesti, suurepärane portree! Kunstnik Kozakovil vedas, et ta Dimitri Timofejevitšiga kohtus. Ja siis veel see Ljolja ja nende suhted... Kapa oli väga kaaju, et see kõik nii kujuneb, et Dimitri Timofejevitš Ljoljast lahku läks...

Laud hommikueineks kaetud, ei istu Kapa enne sööma, kui Dimitri Timofejevitš teda kutsub: «Mis te ootate, Kapitolina?... Üksi ma sööma ei hakka. Sit down, please¹.» — «Thank you².» ütleb Kapa ja istub

¹ Palun istuge!

² Täna ei teid!

lauda poole nagu Andreigagi.³ Dimitri sööb, ja püüab öelda veel mõned ingliskeelsed laused. Kapale on üllatuseks, kui kiiresti talle sõnad ja reeglid meelde jäävad. Dimitri Timofejevitš on üldse väga andekas. Hiljuti viis ta tehases läbi valtsijate üleliidulise kooli, kuhu sõitsid kokku suurte valtsimisagregaatide operaatorid. Kool kestis kaks nädalat, seal vahetati kogemusi ja sõideti teistesse tehastesse. Dimitri ise ei osalenud selles midagi, kuid Kapa leidis tuba koristades koopia ministri käskkirjast, kus minister Dimitri Timofejevitšile eeskujuliku töö eest tänu avaldas. Ja kui Dimitri Timofejevitš veel luges! Ta luges palju rohkem kui tema, Kapa, instituudi neljanda kursuse üliõpilane. Oleks keegi näinud, missuguseid raamatuid ta tehase- ja linnaraamatukogust koju toob. Viimasel ajal on Dimitri Timofejevitš hakanud lugema Shakespeari. Tal on neid kuus köidet koju toodud, mida ta siis üksteise järel loeb.

Kapat ja Andreid ei seganud Dimitri Timofejevitš sügugi. Oskas alati õigel ajal lahkuda ja neid üksi jätta. Ta oli üldse tähelepanelik ja delikaatne. «Kui poleks midagi,» ütles Kapa Andreile, «armuksin ma Dimitri Timofejevitšisse. Ah sa ei usu? Noh, ausõnal!»

Kui Andrei oli suurepärane mees, nii rahulik ja headusandlik. Ka temast räägiti vaid head. Tõsi küll, öeldi ka seda, et tõeliseks kõrgahjumeheks olevat ta veel noor; ainult nüüdsel ajal võivat juhtuda, et sellised poissakesed hakkavad kõrgahjusid juhtima, varem allusid kõrgahjud ainult elutarkadele vanameestele. Kuid pole midagi, küll jõuab aeg ja ka Andrei saab elutargaks. Kapa naeris, kujutledes Andreid hallide vurrudega taanduma. See oli ju veel nii kaugel, et näis, nagu ei saabuks see aeg iialgi. Veel palju-palju aastaid on nad Andreiga noored, aina noored.

Pikaleveninud talv hakkas lõpuks kevadele alla andma. Mäekaldal oli lihtsalt võimatu läbi pääseda. Ojakesed, vähe sellest et ojakesed, terved jõed sööstsid pikl tänavat kohisedes ja vahutades järsakust alla, nii et vesi neis kohtades põlvini ulatus. Peatänavatele püüti pääseda vööraste õuede ja aedade kaudu, roniti üle tornide ja läbi tarade, peeti võitlust ketikoerte ja nende

peremeestega. Andrei muretses Kapale kummisäärilist Kapale naeris, neid kandvat ainult äärelinna piimamehed. «Pole midagi,» ütles Andrei. «Lähed nendega, kui kuivale jõuad, seal paned kingad jalga.» — «Ja säärikud riputan siis kepiga õlale?» Naersid küll, aga kanti neid tuli, sest säärikuteta oli võimatu läbi saada. Kord tuli Kapa nendes vanemate juurde. «Kas isa on kodu?» küsis ta emalt. «Tahan ennast talle näidata.» Oma poriste kummikutega astus ta isa kabinetis varbale. «Näed nüüd, isake, kuidas te meie, lihtsate tööinimeste eest hoolitsete. Selliseid tänavaid aga nagu Mäekalal on linnas kui mitte sadu, siis vähemalt mitukümmend!» — «Oled sa mul aga naljatilk, on ju kevad, ja kevad on alati porine.» — «Ka kevadel ei tohi porine olla, ja kevadel peab kõik olema ilus, väga ilus. On ju kevad!»

Kui Kapa oma jutuajamisest isaga Andreile rääkis, ei kiitnud Andrei seda sugugi heaks: «Miks sa nii tohik Kapake? Ivan Jakovlevitsil on ju praegu muret rohkem kui kunagi varem. No meeldib sulle aga inimesi näha ja rääkida.» — «Ahaa!» ütles Kapa. «Juba tulevadki kriitilised märkused. Minu ideaalses olemuses hakkavad aeg-ajalt mööda puudused ilmnema. Nii-nii, nendest pisiasjadest see just algabki.» — «Mis asi see algab?» — «Normaalne perekonnaelu. Edaspidi võib juhtuda hullematki. Ja kui me käed puusas teineteise peale karjuma hakkame, on see veelgi parem, — kui sa mind juukseidpidi mööda pörandat hakkad vedama, siis võib juba öelda: mis te neist ikka tahate? Nad on ju mees ja naine.» Kapa süles Andreid, surus end tema vastu. Ja tal oli nii hea nagu kellelgi teisel muidugi üldse olla ei saagi.

Vabadel tundidel tiris Kapa Andrei aeda lund külvama, et see kiiremini sulaks. Kui lumi oli sulanud, pandi Andrei kirsside alla lauda ja pinke tegema. Iga päev vaatles Kapa pungakesi puudel: kas ikka lähemal varsti lahti. Kord pühapäeva hommikul, kui Kapa oli tõusnud enne Andreid, jooksis ta suure kisaga majast välja. «Andrei, tõuse, tõuse kohel! Kas tead, mis on juhtunud? Oi, mis on juhtunud!» Andrei hüppas pooleldi riidevõrki. Kapa järel aeda. Kirssidel helendasid asja puhkevalged õiekesed. «Andrei, see on ju meie esimene kevad! Kas sa kuuled, Andrei? Kõige esimene.» Ja nad sügusid

ad. Vaimisa Mokeitš vaatas neid üle tara ja tuletas oma noorust meelde. Tema noorus oli aga nii kaugeks jäänud, et meenus vaid ähmaselt. Aga et tema ajal nii elada suudeldud, seda ta küll ei mäletanud. «Inimesed olid siis nagu kainemad,» mõtles ta kaugeid aegu meenutades.

Kapa ei jõudnud kuidagi suvevaheaega ära oodata. Volab ju Andrei siis puhkuse ja, mu jumaluke küll, neil loomulgi pole vaja kusagile minna, pole vaja ainsakski tunniks, ainsakski hetkeks teineteisest lahkuda, nad võivad kogu aeg olla kahekesi koos, ainult kahekesi!

Kapa ja Andrei käisid kinos iga uut filmi vaatamas; see siis hea või halb film — nad ikkagi läksid ja istusid seal siis käsikäes. Mis ekraanil ka iganes juhtus, Kapa ei saanud hetkekski unustada, et tema kõrval istub ju Andrei, Andrijušake, tema mees. Tema oma mees! Nad käisid ka teatris. Viimane kord vaatasid seal noore dramaturgi Aleksahhini näidendit «Hüljatu».

«Häbi, häbi, lausa häbi!» rääkis Kapa koduteel. «Seal ju kõik purunes, palju aastaid läks elust mõttetult kaduma, see naine ju nii väga armastas oma meest ja andis talle kõik, mis tal anda oli, mees aga läks ära, läks teise, noorukese juurde, autor aga julgeb meile veel öelda: «Oh, sellest pole midagi, et meest ei ole, selle eest on jalle kollektiiv ja hea eriala. Kõik on ju hästi.» Midagi pole siin hästi! Kõik on halvasti. Ja tulekski näidata, et halb, kui kurb, kui raske see kõik on. Siis oleks see olge, eks ju? Dramaturg vist kujutleb, et kui meil pole inimese ekspluateerimist inimese poolt, kui võim kuulub rahvale, kui kõik materiaalsed hüved on rahva teenistuses, siis on sellega ka tunded, isiklik õnn ja õnnetus kindlaks määratud ning lahendatud. Ja polegi enam küsimust, kas mees jätab naise või naine mehe maha, kas keegi kellessegi armub või keegi kelleski pettub — need kõik on vaid tühised pisiasjad, peamine aga on see, et pole enam inimese ekspluateerimist inimese poolt. Ja mis siis sellest, et pole. See on ju väga hea, et pole. Ma olen väga uhke, et elan just niisugusel maal nagu meie oma, aga see mulle küll ei meeldi, kui selles küsimuses villu lüüakse ja vassitakse. Mis sina sellest arvad?»

Nende peade kohal säras maikuu tähistaevas, täna-

vaid läbisid soojad tuuleilid, eemalt kostis lõõtsade mängu, veelgi kaugemal haukusid koerad. Juba kõndisid nad oma äärelinna tänavatel.

«Meil on siin nagu maal, eks ju?» ütles Kapa. «Ja on isegi hea: oled linnas ja samal ajal ka maal.»

Kui nad aiaväravast sisse astusid, tegi Kapa ettepaneku:

«Istume õige veidi siin pingil. Nii ilus õhtu on.»

Nad istusid ja sülelesid Andrei pintsaku varjus. Istusid üsna vaikselt ja mõtisklesid.

«Kas sa tead, mis ma mõtlen?» küsis Kapa. «Ma mõtlen ikka veel sellele näidendile. Kas sa mõistad, meil aetakse kaks asja segamini ja sellest tihti vale noot tekibki. Kuula mind nüüd tähelepanelikult. Inimühiskond on ju eksisteerinud palju tuhandeid aastaid, kõik need aastatuhanded on see ühiskond baseerunud inimese ekspluateerimisel inimese poolt. Üks inimene vedas, teine sõitis. Revolutsioon tegi sellele korrale lõpu peale. Ja esmakordselt ajaloos töötab nüüd inimene iseenele. See on aga määratu suur, otse grandioosne saavutus. Mul lihtsalt ei jätku sõnu. See just ongi revolutsioon. Sellega on lahendatud kõige tähtsam — tootmissuhete küsimus. Vead ise, vead mõnikord suurte raskustega, aga vead märke. Kuid ise ka sõidad. Saad minust aru, ega ma segaselt ei räägi?»

«Saan küll aru. Seda me õppisime juba koolis.»

«Ära naera. Edasi on juba raskem mõista, sest mul endal on peas täielik tohuvabohu. Vaata, mis on edasi. Edasi tahan ma seda öelda, et inimsool on kaks igapäevast ja põhilist probleemi. Esimeseks on tootmissuhted, teiseks aga — perekondlikud vahekorrad. Need on, muidugi, omavahel seotud. Kapitalistlikus ühiskonnas on abielu tihtipeale äritehing, omal ajal oli see dünastia küsimus ja nõnda edasi. Meil on inimene vaba ja ka tema tootmised on vabad. Kuid kas sellest siis järeldub, et kui tootmissuhted põhjalikult muutusid, ja pole enam inimese ekspluateerimist inimese poolt, siis kõik ka oma isiklikus elus tingimata õnnelikuks saavad? Kujutlen, Andrejuša, et mind enam pole, kas siis kõrgahjutsõnne kollektiiv asendab sulle mind?»

«Kuidas, sind enam pole?»

«Ma toon lihtsalt näite. Mina muidugi-jään, jään ikka ja alati. Olen seda ainult näiteks. Minule ei asendaks sind küll keegi — ei kollektiiv ega haiged, keda ma loomagi ravima hakkan. Kui sina mind maha jätaksid, otustan ma ööd ja päevad, ja mitte mingisugusesse elu- ja tööolukorrasse näidendisse ei saaks mind panna. Näidendisse ei sobiks ma just sellepärast, et oleksin elutruu laugelane. Aga see, keda me täna nägime, oli võlts. Nii et kollektiiv õnne probleem ei ole meil veel lahendatud. Keegi ju veel ei tea, mida tuleks teha, kui sind armastada ei laheta või enam ei armastata. Selle probleemi lahendavad tuleviku inimesed, need, kellel enam nii ägedalt pole tarvis leiva ja olemasolu eest võidelda. Meil aga nii raamatutes, näidendites kui ka kinos rüütelakse sellega ette ja nii ei tulegi midagi head välja. Olen sind vist oma jutuga ära tüüdanud, eks?»

Andrei vaikis veidi, siis ütles:

«Kõik on muidugi arusaadav. Ainult, et nii mõndagi on juba ära tehtud.»

«Noh, ja mida siis on tehtud, mida?»

«On olemas lastesõimed, lasteaiad, lastekodud. Ja enamdel, kui nad üksi jäävad, on seetõttu ikkagi kergem. Ja on seal muudki.»

«Just nimelt veel muudki, Andrejuša. Kuid see kõik, millest sina räägid, puudutab ainult selle küsimuse materiaalsel, ainelisel külge. Ma ju alles seletasin sulle, et materiaalse külje lahendamise määras kindlaks ja võltis kätte revolutsioon. Kõigi nende sõimede, lastesõimade ja rahaliste toetuste tõttu on emal muidugi kergem lapsi kasvatada. Kuid kas see kõik asendab kaotatud armastust, asendab armastatud inimest, kui too ära lapse juurde läheb? Imelik küll, Andrei, et sa seda nii võid arutada!»

«Sul, Kapa, on paljuskki õigus,» ütles Andrei pärast aruteluvenenud mõtlemist. «Kuid mitte kõiges. Kui sinuga arvestada, siis tuleks vist sellega leppida, et me siin ikka midagi muuta ei saa, et see on ju tuleviku küsimus, meil aga tuleb käed rüppe lasta ja oodata. Kui inimesed alati nii oleksid mõelnud, siis poleks ka revolutsiooni olnud ja ka tootmissuhted oleksid jäänud meil lahendamata. Kas pole õigus?»

«Mis jutt see on! Marx ja Lenin ju avastasid ülkonna arengu seaduspärasused, töötasid välja revolutsiooni teooria ja praktika. Kõik oli järele kaalutud, läbimõeldud, olid selged programmid.»

«Sa räägid Marxist ja Leninist... Ka enne neid olid inimesi, kes mõtlesid inimkonna saatuse üle. Muidugi mitte nii teaduslikult, mitte nii selgelt ja täpselt. Sa algas sotsialistidest-utopistidest... Sa ju õppisid neid koolis?»

«Aga kuidas siis? Thomas More, Campanella, Saint-Simon...»

«Tähendab, nemad mõtlesid samuti tulevikust, püüdisid seda kuidagi ette kujutada. Kas sa mõtled, et need fantaasia Marxile ja Leninile ära ei kulunud? Ütle, kas või selleks, et seda ümber lükata? Kas need fantaasiad ei pannud inimesi järele mõtlema, ei tõuganud neid osa võtma mõtisklustest inimkonna tuleviku kohta? Ja ka nüüd, kui niisuguseid näidendeid kirjutatakse, püütakse ju samuti lahendada tuleviku probleemi, kuidas kujuneb seal isikliku õnne küsimus?»

«Aga miks nad seda siis tänapäevana lasevad paista? Kirjutaksidki siis: näe, fantaseerime, püüame kuidagiviisi lahendada.»

«Kapake, palun ära ainult pahanda, aga mina siin küll eriti nõus pole. Näidendi kohta pole midagi öeld, see on tõesti halb, selles on sul õigus. Aga et kirjanikud niisuguste küsimuste üle üldse mõtlevad, seda teevad nad õigesti.»

«Need on siis nii-öelda kivid tuleviku hoone jaoks, muigas Kapa. «Et küllap kuluvad kellelegi ära, kas või?»

«Ütleme, et nii.»

«Ei lähe neid kellelegi vaja. Nii autoril, teatril kui ka publikul, kes saalis nuuksuvad, on lihtsalt halb maitse.»

«Et nad nuuksuvad, see juba tõendabki, et need küsimuste üle tuleks mõelda, et need erutavad inimesi, inimesed aga tahavad, et neile näidatakse mitmesuguseid eluliste vastuolude võimalikku lahendusleid. Jah, nad tahavad, väga tahavad.»

«Ja las tahavad.» Kapa mossitäs, tehes liigutuse, ja tahaks Andreist eemalduda. Kuid surus end talle veidi

lähemale, kui mõtles sellele, et temal, Kapa, ei ole ju niisuguseid vastuolusid elus, tal on, Andrei, on oma oma. Ja ta hakkas tasa naerma.

«Mis sul nüüd on?» küsis Andrei. «Mille üle sa naerad?»

«Ah, niisama.»

Kapa tõesti ei teadnud, mille üle ta sel hilisel kevad-õhtul naeris. Tal oli nii hea elada, hinges oli millegi eelneva parema eelaimus ja süda otse tardus õnnest.

Järsaku taga stepis kriiskas mingi lind. Kapa linnatäheksena ei teadnud, mis lind see on. Pimeduses sumisesid ta ümber lehestikus põrnikad. Kõik lõhnas... kui haruldaselt kõik ümberringi lõhnas! Kõigis aedades õitses midagi, kõigis aedades olid peenrad kaevatud. Lil- lade, mulla, tärkava rohu ja arvatavasti öö enda lõh- nad segunesid ja ühtusid võrratuks kevadarõõmiks. Ka varem oli olnud kevadeid, ja veel tervelt kakskümmend kevadet, kuid Kapa ei mäletanud, et need oleksid niiviisi lõhnanud nagu tänavune. Kapa ei olnud need kevaded millegipärast üldsegi meeles. Nad ei erinenud ju millegi poolest üksteisest. Saabudes töid nad eksameid kaasa, kui nad möödusid, jäid ka eksamid selja taha. Nii nad unustasidki ühte: ikka kevad ja eksamid, eksamid ja kevad. Ka nüüd on varsti eksamid. Kuid kas siis see kevad on eksamite kevad? Ei ole, see kevad on hoopis teistsugune, see on ju Andrei, Andrijuša kevad...

«Andrijuška,» ütles Kapa, «kas tõesti võiksid ka sina minuga kunagi nii teha?... Kui ma pole enam eriti noor, kui ma hakkas juba vähehaaval halliks minema, kas sina saaksid siis tulla ja pahvatada: «Anna andeks, Kapake, ma pole oma tunnete peremees, olen elanud minuga õnnelikkude elu, kuid näed, tuli uus armastus, ja kes võib armastust, seda püha tunnet, hukka mõista.» Ja lähedki ära. Ah? Kas sa tõesti võiksid seda teha? Ütle kohel Mina küll siis enam edasi ei elaks, ega läheks kollektiivi juurde, mina üjuksin merele ja upuk- sin seal. Ära vaiki! Ütle aga kohe kõik välja!»

Andrei haaras tal ümbert kinni, tõstis ta oma põlve- dele, hakkas teda suudlema, ega lasknud tal enam kõnelda. Äkitselt Kapa lõtvus, ta käte haare Andrei kaela ümber andis järele.

«Tasem,» ütles ta mingil imelikul häälel. «Taseme ära nii tee. Lähme parem tuppa. On juba külm.»

Dimitri ei maganud veel, kuid ta oli juba teed joonud õhtust söönud ja kuuma teekannu käterätikuga kuum katnud. Kapa läks magamistuppa. Andrei istus laua ääres ja küsis:

«Noh, mis teil seal valtsimistsehhis ka uuemat on?»

«Tont seda teab, Andrjuška,» vastas Dimitri. «Ei ole enam milleski aru. Kongress võttis vastu niisuguse plaani, niisugused otsused, et muudkui aga anna toot pihta. Kuid leidub niisugust elementi, kes ajab suu välja, mis talle iganes pähe tuleb.»

«Meil, kõrgahju juures küll säärast elementi pole. Meie muudkui teeme tööd.»

«Teie juurde see element ei tule. Tal hakkab seal palav. Meie juures on jahedam. Täna üks... Ise veel meistriabi, peaks iseseisev inimene olema, hakka jooksva poliitika ringi töö ajal koledat kära tegema, kirjutas karjuma: «Miks me ajakirja artiklit «Koksimisel ja tööstil» läbi ei aruta? Seal on puhast tõtt kirjutatud Direktor Tšibissovi paneb meie elu nahka, maskeerib end demokraadiks, ise aga on bürokraat, on aeg nimeid juhtkonnast välja vahetada.» Aga Tšibissovi oleval nagu Platon räägib — ta on temaga rohkem kokku puutunud —, hea inimene. Minul isiklikult on temaga vaid kokkupuutumist olnud. Kuid ikka tuleb juurde, ajab juttu. Ja mis see direktor siis tsehhis veel peaks tegema? Ma võtsin siis ka sõna ja ütlesin, et kuule onu, ära ilmaasjata kisa tõsta. Mõtlen parem üheskoos järele, kuidas tööd tsehhis parandada saaks. Ja kust sulle kelle niisugune idee on pähe karanud, muudkui vahetada ja vahetada. Miks teda siis vahetada, kas tehas töötab halvasti või? «Näe, siin on ju kirjutatud!» ja kus kus ajakirjaga minu nina all venkima. Võtsin ajakirja tal käest, õhuaken oli lahti, ring oli koos punanurga ja viskasin selle aknast välja. Noh, siis läks ta hoopis marru. «Ah viskasid välja, noh hea küll, see oli ainult paber, mis sa välja viskasid. Tõde aga juba välja ei viska!» Ja kõike ka kokku kirjutatakse, inimesed aga loevad ja loevad ja näed, mis järeldusi veel teevad. Mõned aga kuulavad, suu ammuli ja mõtlevad, pole

midagi, normaalne vestlus, igaüks saab oma mõtte avaldada südame pealt välja öelda. Ei armasta ma neid kiskorisid, Andrjuška. Töö pärast nad südant ei võluta, küll aga selle pärast, kuidas osavamalt midagi lahendada ja sellega silma paista. Parempaist silma loob, see on kõigile näha, siin ei ole sul end kuhugi peita.»

Andrei ütles:

«Onu Platon paistis töös silma. Missugune töömees ta on? Oli, kas pole tõsi? Aga näe mis temaga tehti? Ta just seesama sinu Tšibissovi...»

«Platon juba seletas mulle,» vastas Dimitri. «Tšibissovi pole siin milleski süüdi. Tšibissovi näitas talle kõik paberid ette. Platoni pärast sai ta koguni noomituse: miks ta juba varem käsku ei täitnud. Näed nüüd. Aga Platon ise talitab valesti. Solvus ja istub nüüd kodus nagu koer kuudis vihma ajal. Ta ei olevat kunagi enese eest võidelnud, ikka ainult teiste eest, ja ei oskavatki seda teha. Mis siis temaga õieti juhtus? Ma mõtlen, et kunagil on valesti otsustatud, nagu peaks sellistel kohtudel kindlasti inseneridiplomiga inimene olema. Sellele instruktsiooni nad tõidki ettekäändena lagedale. Aga ajata. Küllap viimaks ise ka taipavad.»

Dimitri läks oma poolele. Andrei istus laua ääres ja mõtiskledes saia.

«Andrei.» Kapa tegi magamistoa ukse lahti. «Kuhu sa onneti jääd?»

Kapa häälel oli hoopis ebatavaline, nagu kuidagi pingeline. «Võib-olla sai ta külma,» mõtles Andrei. «Ilma. Ajata istusime nii kaua pingil.»

Kui Andrei magamistuppa tuli, sulges Kapa hoolikalt ukse, surus end tema vastu, ei vaadanud talle aga silma.

«Tule, Andrei, kas sa rõõmustad või hakkad riiduma?»

«Oleneb sellest, milles asi seisab.» Ta hakkas aimama. «Sina?»... ütles ta, tundes, kuidas ta süda kiiremini lööma hakkas.

«Jah,» ütles Kapa. «Jah, Andrei... Kallis. Me saame la. Ta on meil, juba olemas.»

Kapa tundis pööritust; ta oli kahvatu, hirmunud ja onnelik.

Labidas läks kergesti kevadisse kobedasse mulda vajutasid korraks jalaga ja juba tungiski labida raudleht varreni mulda, surusid kätega labida varrele ja eemalduski mätas, tõsta ja poöra vaid ümber; on maa aga ümber pööratud ja labidalt maha paisatud, murene see iseenesest väikesteks tukikesteks.

Platon Timofejevitš töötas ühtlaselt, kiirustamata, kuid ka peaaegu puhkamata: ta oli puhkuse unustanud. Masinlikult kaevates mõtles ta hoopis millestki muust mitte aiamaast, kartulitest ja tomatitest, mida Ustnovna siia kavatses istutada, ei ka kurkidest ja porganditest ega kapsastest ja peetidest, mida siin, linna väljas, merepoolse kallakuga stepiküngastel Metallurgiatehase tööliste ja teenistujatele eraldatud kollektiivse aiamaa Jeršovidele kuuluval maatükil igal aastal oli kasvatatud. See oli koht, kust võis näha kogu meikaldal laiuvat linna ja tehaseid, mille hulgast Metallurgiatehas oma suitsukupliga eriti esile kerkis; ja samas sadama ja tehaste taga, sirendas pimestavalt meri, millel sillerdas päikese kuldne sädelus. Sinna vaatamiseks pidid silmi käega varjama, ja ka siis ei saanud kaua vaadata.

Kuid Platon Timofejevitš sinna ei vaadanudki, ei vaadanud ka enese ümber, sihtis ainult oma jalgade ette maha. Hakkad siin veel ringi vahtima, siis ainult vihatad ennast. Kelle seltskonda küll tema, terve, tugev mees oli sattunud! Vasakpoolsel maatükil, kus sead allalastud «Messerschmidti» duralumiiniumpleki tükkidest ehitatud putka — ühel plekitükil võis veel praegu näha musta-kollast risti näha —, sel maatükil kohmitseb lühivana ätt Sidorin, kes kaks-kolm aastat pärast sõda vabrikus tehases valvurina töötas. Sellest ajast peale ta enam ei tööta, istub kodus ja nokitseb aiamaal. Pani sinna kolm mesipuud üles ja sai möödunud aastal igalt tarult neid puuda mett. Äti maatüki taga oli Isamaasõja invaliidide endise martaanahjutöölise krunt. Ainult üks, vasak pool oli talle jäänud, aga labidaga kaevamise oli ta sellest ära õppinud. Töö käis kae ja rinna abil ja ka jalg anta vahvasti kaasa. Paremal kasvasid juurvilju kaks eba-

lho tehasejuhatuse inseneri ema ja ämm; vanaeided elasid rahus, mõlemad olid paksud, nii et kui kõrvuti istusid, meenutasid kahte Cowperi aparaati; nad töid loolulagavara kaasa kohe kahesangalise korvi täie ja päev labi muudkui aga võtsid kehakinnitust. Kuhu sa päeval ka ei vaadanud — igal maatükil olid kas mõni vanaime, invaliid, vanaeit või veel eelkooliealised lapsed. Ja nende hulgas ka tema, Platon Timofejevitš Jeršov. Olas hõbilugu. Aga mida siis teha? Kas minna tehasesse tolknema? Talle anti tähtajata läbipääsuluba, nii et minna ta võiks. Aga kui läheks, kas tal sellest siis kergem oleks? Oled seal ainult teistele tülik ees ja ka me ei saa sealt targemat midagi, ärritad end ainult.

Kergemaks läks alles õhtul, kui töö tsehhis lõppes ja otamaa kruntidele tulid nende pärisperemehed. Siis võis istuda, arutada ja uudiseid vahetada. Päeval aga... Päeval oli parem kodus olla. Esimesed päevad pärast sõda, kui ta pidulikult, kõnedega ja presiidiumis istumiseega pensionile saadeti, püsiski ta kodus ja nukrutses. Siis läks tehasesse. Tuli tsehhi, luusis ühe ahju juurest teise juurde, rääkis ääsitöölisest; meistrid — oma vennapoeg, insener Kozakova ja ka teised — ei vaadanud talle otsagi, kõigil oli ebamugav. Ta jättis siis tehases käimise järele. Hakkas raamatuid lugema. Neid oli kogunenud palju raamaturiiulile, kummutile ja nõõriga seinulele kinnitatud riiulikestele. Kirjandust oli hakanud neil koguma juba vanem poeg Volodja. Kuid sõda neelas nii raamatud, mis ta kogus, kui ka Volodja enda. Need praegused siin oli muretsenud keskmine poeg Boriss, noorem poeg Sanka ja tütar Ljuba, kes Leningradis muusikakoolis õppis.

Platon ohkas, teda häiris, et neid raamatuid oli nii palju, tema aga on neid lugenud nii vähe ja nähtavasti ei jõuagi kõiki ilalgi ära lugeda. Otsis siis riiulilt välja ühe, milles jutustati terase sulatamise konverteri loojaja Bessemeri elust, ja hakkas seda lugema. Selle inimese elu polnud kerge, kuid kirjutatud oli temast ka nii raskepäraselt, niivõrd igavalt, et jõuad lehekülje, teise, kolmanda ära lugeda, ja juba vaevab sind niisugune uni, et kisub kohe vägisi diivanile või voodisse.

Ta püüdis mitu korda lastega juttu teha. Aga mis

juttu saab nendega ajada. Need on ju kogu aeg kibedat ja ametis, muudkui kiirustavad ja kiirustavad. Boriss lõpetab sel aastal, kas juulis või augustis, tehnikumi, Sanka aga tööstuskooli. Neil algab oma iseseisev elu. Sanka poega oli raskevõitu kasvatada. Kasvas ta ju ilma emata. Oli teine alles aastane, kui ema suri ja Sanka Platoni hoolde jättis. Polnud kerge poissi üles kasvatada, nad ei elanud ju kodus, vaid võõrais paigus, evakuaatsioonis, Uraalis...

Platon Timofejevitsš kaevab maad, kobestab peenraid ja mõtles kogu oma elu üle järele. Kas siis tema elu tõesti siin peenarde vahel niiviisi lõpebki? Dimitri küll riidleb, et mine ja võitle enda eest, tõesta, et sul on õigus kaitse oma õigust tööle, nad ju peavad sulle koha tagama. Jakov jälle räägib teist juttu, tema lähel meeleldi, rõõmuga pensionile, teda olevat surmani arutüüdanud töö, kus ta ei saavat teha seda, mida tahab ja vajalikuks peab. Kuid Platon Timofejevitsš pole nõus ühe ega teisega. Käia enda pärast mangumas, seda sõbraskasjadega tegelgu mõni teine. Ja ka pensionil istuda pole mingit rõõmu. Tema teeb teisiti. Praegu, õppeaasta lõpul, võib-olla pole õige aeg, aga sügise poole, enne uue õppeaasta algust, läheb ta kas tehnikumi, tööstuskooli või koguni tehase juures asuvasse õhtuinsituuti ja pakub seal oma teeneid. Ta võib õpetada üliõpilastele kõrgahjutööd, viia läbi praktilisi tunde, ja võib ka loomanguid pidada. Kas ta siis päris pururumal on või? Mitmesugustel kursustel on tal tulnud nii professoreid kui ka dotsente kuulata... Võib olla, et selliseid sõnu ta küll alguses pole, praktilist materjali see-eest on aga palju, et kas või anna osa ära.

Seda ta teebki, aga mitte nii, nagu Dimitri õigeks peab.

Sugulased andsid veel sellistki nõu: mine linnakomiteesse, Gorbatšovi juurde, on ta ju nüüd oma inimene, las pöörutab tehasele ja Tšibissoville peale. Kuid seda võisid soovitada sugulased, kes ei kuulunud Jeršovi põhitõugu, — väimehed ja õemehe, kes polnud vana Jeršovi, Timofei Ignatjevitsši koohi läbi teinud. Neil pole töömehe aust õiget arusaamist. Niipea kui tulla võetakse, saad, roni kohe musteldama. Oleks ikka tore küll!

Platon Timofejevitsš surus labida mulda ja sirut

olgu. Ta oli aasta jooksul — möödunud suvest saadik — töövõimusest võõrdunud; see andis ka ristluudes tunda. Ta oli olgadel ja seljal märg, nagu oleks seda äsja pestud. Ta võttis sargi seljast ja riputas labida ristluudele. Platon hellitas meeldivalt õlgu, rinda ja käsi. Platon laks ja istus pingile, mis oli tehtud kahest maasse kaevatud pakust ja nende peale asetatud lauast, ning pööras suitsu ette. Ümberringi haljendas kõik. Nõlvaku allamul, seal, kus lookles igerik ojake, mis ammu kuivamuldest jõe ääres jäänud, haljendasid hõbepajud. Hõbepajude all puhkas kahe-, aga võib-olla ka kolme-ajapealine kitsekari. Rändrahnul seisis valvurina vana mees, ise üleni must, ainult habe valge. Karjused — vana mees ja kaks poissi — magasid hõbepajude varjus. Platon Timofejevitsšile meenus kulunud nurkadega kalingurkides piibel, millele keset kaant oli trükitud rist. Aastat kolikümme tagasi lehitses seda pühapäeviti ta vana raamat. Selles raamatus oli just niisugune pilt: piibellike puude all kitsed ja pikkade keppidega piibellikud karjused.

Timofejevitsš kuulis ta hinda ja pöördus ümber. Tema mees astus teise ahju ääsitööline. Platon vaatas kella, mis näitas viis. Vahetus oli ammu lõppenud, nüüd hakkavad töölised labidate ja rehadega siia jõudma, läheb tõhusamaks.

«Anna õige suitsu, Timofejevitsš. Olen oma tubakakraami koju unustanud. Ei taha tagasi minna.»

Platon ulatas ääsitöölisele taskus muljuda saanud suitsupaki.

«No on aga lugu, Timofejevitsš,» hakkas too rääkima, kui oli mahvi suitsu tõmmanud. «Kas sa tead ka, kes eile minu koha peale pandi? Sa kohe ei usugi. Hakkad sülitama.»

«Nonoh, ära venita, lao aga välja!»

«Insener Vorobeinõi, Boriss Kalistratovitš.»

«Vorobeinõi?» Platon Timofejevitsš tõusis pingilt. «Aa puhu.»

«Tahad, ma suudlen risti? Ainult mul pole risti, Timofejevitsš. Käskkiri tehti ju teatavaks. Nagu kord ja kohus. kõik muidugi manavad, kõik ju teavad, kes see Vorobeinõi on, sulatas Hermann Göringile malmi. Poisid läk-

sid tsehiütlema juurde lõpparvet küsima, see aga la-
marru: võtke siis, kallid sõbrad, minu avaldus ka vastu
mina panen ka siit silmapilk ajama. Tuli parteiulemuse
ja hakkas igapidi rääkima ja selgitama: et asi on ikka
nii- ja naamooc. Et seltsimees Vorobeinõil on muidugi
oma eksimused ja plekikesed ja nõnda edasi, kuid ta
on vilunud insener, teadlik spetsialist, töötas tsehi
juba enne sõda. Rahvas aga istus, vahtis pörandale ep-
tõstnud silmigi: et mis sa meile sest ikka jutustad,
see sinu suur spetsialist tuleks peadpidi malmivahet-
pista, aga mitte meile ülemuseks seada. See on nii, kui
asja südamega võtta. Mõistuse järgi aga ... Noh, Timo-
feitš, kas sina vaidleksid mõistuse järgi vastu? Võtsid
hitlerlased mehel püksitagumikust kinni ja sundi
tööle. Ega ta rauast ole. Sinu venna Stepaniga tchi-
samuti, taoti ta sihverplaat segi ja teenis mees, kas pole
tõsi?»

«Noh, omi ta ei tulistanud.» Platon Timofejevitš se-
dis uue suitsu ette.

«Ja ega see Vorobeinõigi omi tulistanud. Üldiselt
võttes ei saanud Hitler meie ahjudest mingit kasu.»

«Aga seda juba mitte Vorobeinõi süü läbi. Need olid
teised, kes ahju kasutuks muutsid.»

«Kas tema või mitte tema, seda on nüüd raske selget-
teha: palju aega on mööda lainud. Tuleb leppida, Timo-
feitš. Tema juhtimisel hakkame nüüd töötama.»

Platon Timofejevitš muljus suitsupaki kokku, mida ta
käte vahel oli veeretanud, ja virutas vastu maad; hää-
ras siis oma niiske särki ja hakkas seda selga ajama.
Särk oli veel nii märg, et krudises selgatõmbamisel
Platon tõstis murult pintsaku ja lankus aiamaalt.

Aäsitooline korjas kokkukägaradatud suitsupaki üle-
silus selle noolikalt sirgeks, võtus muljutud katkised
paberossid sealt laskhaaval välja, seadis pingile ritta ja
hakkas neid parkama, rebides selleks suitsu suulistest
õhukesi ribasid ja nistatades neid suljega.

Platon Timofejevitš aga taks läbi piibelliku küt-
karja ja sammus peagi äärelinna tänavail. Jõudnud
bussipeatusse, hüppas ta ärasoivale bussile peale. Kuhu-
kumne minuti pärast oli ta juba linnakomitee sekretäri
vastuvõturuumis.

«Kandke ette,» ütles ta sekretärile Siimakesele, «et
tuli Jeršov, Platon Timofejevitš.»

Gorbatšov tuli vastuvõturuumi, surus Platon Timofe-
jevitši kätt, kutsus ta kabinetti, ütles end rõõmustavat
tõda nühes, pani ta tugitooli istuma ja hoolimata sildist,
et ta ei suitsetata, võttis lauasahklis paberossikarbi,
pakkus Platon Timofejevitšile ja tegi ka ise suitsu.
Teda, miks Platon Timofejevitš tema jutule tuli, ta ei
küsinud. Platon Timofejevitš alustas ise:

«Ludast ma vaikin. Et minu elu ära rikuti, olgu ...»

«Kuidas rikuti? Ma kuulsin, et teid on pensionile las-
tud. Mis selles siis halba on? Inimesel, kes teatud vanu-
septuri on ületanud, ongi meil ette nähtud puhata.»

«Ah, Ivan Jakovlevitš,» katkestas teda Platon Timo-
fejevitš. «Mind ei lastud, vaid löödi minema. Võeti natist
kinni ja löödi välja. Siin on ikkagi suur vahel!»

«Terve koosolek peeti maha, kõik oli hästi pidulik, ma
veel lehest lugesin: «Tööveteran saadetakse pensio-
nile ...»

«Veteran! Kas mul on siis veterani iga? See on vaid
formaalselt nii. Kui aga minu jõudu arvesse võtta? ...
Vanta mulle otsa, noh, kas ma näen pensionäri moodi
välja? Olen terve ja tahan tööd teha. Miks mind minema
loodi? Kahjurluseks nimetatakse seda.»

«No mis sa nüüd, Platon Timofejevitš, mis sa ometi
selliseid sõnu loobid. See, tead, on juba liig.»

«Aga igasuguseid lurjuseid tsehi panna, see ei ole
liig?» Platon Timofejevitš tuhnis taskutes, suitsukarpi
polnud, küünitaskus siis üle laua Gorbatšovi karbi poole,
ajus ümber vasknõu pliatsõega ja võttis paberossi.

«Missuguseid lurjuseid?» küsis Gorbatšov.

«Eks ikka niisuguseid, kes fašiste teenisid. Insener
Vorobeinõi.»

«Kuhu ja mis koha peale ta siis pandi?»

«Minu asemele oobermeistriks. Aga talle on see üks-
koik, kas teenida fašiste või nõukogude võimu.»

«Ilmaaegu, Platon Timofejevitš, ilmaaegu ütled nii,»
püüdis Gorbatšov teda rahustada. «Muidugi pole see
leie Vorobeinõi mingi isamaalik kanglane. Kuid ta on
spetsialist. Ta võttis siin juba kõrgahjude ehitamisest
osa, tema töid on trükitis ilmunud.»

«Sinu arvates on siis kõik õigesti — Jeršovile võnn kuklasse, Vorobeinõi aga pühakute nurka ikooni alla ja muudkui kummarda teda, et oh sa meie isake, võta va du meie patuste sügav lugupidamine, kas nii või?»

«Milleks kogu see tseremoonia? Las sulatab malmi ja kõik.»

«Kui aga töölised ta peadpidi malmivalusse topivad mis siis saab?»

«Jäta nüüd, jäta! Sa soolad üle, Platon Timofejevitš. Need, kulla mees, on emotsioonid, emotsioonid. Võib olla tuleks sulle tööd leida, kui sa kodus ei taha istuda. Ma saan sinust aru, mina ka ei suudaks koduperena ametis olla. Kuidas siis jääb, kas otsime sulle tööd? Midagi kergemat, mis eaga rohkem sobib?»

«Töö ma valin endale ise. Selle pärast ärge ennast tülitage,» vastas Platon Timofejevitš kuivalt, ja võttis veel ühe paberossi. «Vaata ette, Ivan Jakovlevitš, kui te kõik mind tigidaks ajate, sõidan ma veel Keskkomiteesse.»

«Tead, Platon Timofejevitš,» ütles Gorbatsšov rahulikult. «Mind ähvardatakse sellega alatas: mis ma tulama siin istuvat ja aina vassivat, nad sõitvat Keskkomiteesse, ja siis mulle alles tehtavat. Aga miks te, kallid seltsimehed, mõtlete, et mina tingimata kõike moonulan ja väänan, kõike inimeste kahjuks ja nende tahtmise vastu teen? Ma olen ju samasugune inimene, samasugune kommunist nagu sinagi, ja minu süda valutab sellesama pärast, mille pärast sinugi oma. Aga kui mina ka lähen Keskkomiteesse ja ütlen, et näete, kommunist Jeršov ei käitu õigesti? Mis siis saab?»

«Kuidas ma siis õigesti ei käitu?»

«Sa ju loobid sõnu, kallid Platon Timofejevitš. Kuidagi nagu liiga kergelt lennutad neid üle huulte. Kaebajad. Lurjus. Lähen tigidaks. Kaeban...»

«Kaeban — seda pole ma öelnud. Mina pole kaebaja, seltsimees Gorbatsšov.» Platon Timofejevitš tõusis, ajas enda sirgu, tema turske rind kerkis. «Mina olen tööline inimene. Mul pole vaja kellegi peale kaevata. Kaebajad igasugused alamad. Mina pole alam. Mina kutsun kolleegid, mina kutsun kogu rahvaga, seda ma teen. Kas sa neid käsi oled näinud?» Platon pani lauale oma mõlemad suured käed, peopesad üles

ole. Pihkudes olid rakud, vanad armid ja põletusjäljed. Käed olid nurgelised, mitte keegi ei suudaks neid kunagi enam puhtaks pesta, nõgi oli igaveseks sinna «sõõbinud» nagu tätoveering. «Mina ise, ise... Võin korgahju ava lahti lüüa, furme vahetada ja ka ahju muuta, kui tarvis. Olgu seal siis või tuhat kraadi. Aga muud mine ja vaata Vorobeinõi müüdavaid käsi. Nägemine, Ivan Jakovlevitš. Ei jõudnud me sinuga kokku leppete.»

«Sa ära ägestu, oota'nd.»

Kuid Platon Timofejevitš juba läks ja kordas: «Olgu pealegi, jäägu teiseks korraaks.»

Kui ta laanud oli, kutsus Gorbatsšov tööstusosakonna juhataja ja ütles talle, et Metallurgiatehasest tulevad kaks korda, nagu poleks seal kaadri paigutamiseks kõik

«Ongus, Ivan Jakovlevitš, ei ole jah. Ka mina ütlen sedasama,» hakkas osakonnajuhataja rääkima. «Ministeeriumist antakse üks käskkiri teise järel. Tšibissovi ütles, et mine või tehases minema. Kas ta teiega pole sellest kõnelnud? Tšibissovi arvab, et sellise omavoli vastu tuleks otsustavalt võidelda. Veel arvab ta, et on keegi, kes tehases vett sogab, ja keda ministeeriumis loetatakse.»

«Võlke see asi käsile, palun. Uurige olukord põhjalikult läbi. Miks siis oobermeister Jeršov niisuguse kiiruga pensionile saadeti, kust see Vorobeinõi kagedale ajus? Võlke ühendus parteikomiteega, tundke huvi selle vastu, mida kõrgahjutsehi töölised mõtlevad. Ministeerium ministeeriumiks, aga ega siis meiegi ainult sündmuste registreerijad ole.»

Platon Timofejevitš läks hirmsas raevus tehasesse, saabus otse valtsimistsehi, Dimitri agregaad juurde; nad väljusid tsehist ja hakkasid jalutama maa-alal, kuhu vanarauda koguti. Rauamurd oli roostetanud ja plats kõrget umbrohtu täis kasvanud; müllused rohukõrred ulatusid vanarauahunnikutest välja nagu kõva hari, nende vahel tõrkas noor rohelus. Platon Timofejevitš jutustas üksikasjaliselt oma kõnelusest Gorbatsšoviga.

«Oh kui heasüdamlikud nad on!» Arm Dimitri näol tombles. «Kuid sellest nad aru ei saa, et täna tehti

oobermeister Jeršov peeneks, homme hakatakse Jeršovi jahvatama, poliitringi töö ajal meil üks juba komleski selles vaimus, ulehomme aga jõutakse selle vendriku Gorbatšovi endani. Peab võitlema, Platon. Ma ütlesin ju sulle kohe, et võitle Sina aga kukitasid nad, märg kana.»

«Kas minna õige oblastikomiteesse?»

«Mine. Enne aga tee häält tehase komitees. Ahvardsid Keskkomiteesse sõita — sõida, kui siin midagi vale ei tule. Seda ütlesid sa õigesti, et meie pole pealekaabjad. Meie ei kaeba ega palu, vaid nõuame.»

«Hüva. Mine nüüd tööle. Ma lügan veel ajusid.»

Kodus tundis Platon suitsunälga, paberosse aga polnud. Ta otsustas koputada naabri, näitleja Guljajevi uksele.

Guljajev seisis keset tuba, käsi püsti ja pidas kõnet.

«Väga rõõmustav,» ütles ta kätt alla lastes, kui Platon Timofejevits tema masinliku «jah» peale uksest sisestas. «Väga rõõmustav. Saage tuttavaks. See on minu kirjanik, seltsimees Aleksahhin. Ta kirjutab näidendeid.»

Platon Timofejevits andis laua tagant tõusnud noomehele kätt.

«Võtke istet,» ütles Guljajev, Platon Timofejevitsile tooli ulatades.

Platon Timofejevits istus.

«Tulin ainult hetkeks, suitsu otsima.»

«Palun,» ulatas Aleksahhin portsigari. «Võtke minult Aleksander Lvovitš ei suitseta.»

«Loeme näidendit, naete, kallid seltsimees Jeršov,» alustas tuba mööda kõndides Guljajev. «Mul oli motiveeritud tenasest töölist, spetsialiste ja neile näidend ette lugeda. Ka teid pidasin silmas. Ja kuna te juba kord tulite, võib-olla kuulate ära, millest me siin raagime. See näidend puudutab teid, Platon Timofejevits. Seal on nii teie, kui ka teiste kõrghjuutöölise jutustusi, seltsimees Aleksahhini mõttemõlgutusi. Ja üht-teist ka minu poolt. Kuidas arvate, seltsimees Aleksahhin, kas loeme paar stseeni seltsimees Jeršovile ette? Võtke arvesse, et ta on teie peategelase poeg.»

«Ah niimoodi!» Aleksahhin tõusis uuesti laua tagant. «Ka teist on siin juttu!» Ta puudutas käega lauale pa-

itud lehti. «See on suurepärane, et te meile sisse tulite. Meie töötame Aleksander Lvovitšiga kollektiivis, loeme üht-teist ümber, viimistleme ja täpsustame. Kas teil on aega kuulata?»

«Laskke lulla,» ütles Platon Timofejevits toolil mugavalt poosi võttes. Erilist huvi ta näidendi vastu ei tundnud. Polnud ka vastavat meeleolu. Kuid järsult keelduda ja ära minna ka nagu ei sobinud, polnud viisakas, teised ikkagi kunsti-inimesed ja see ju nende loominguks laboratoorium...

Lugema hakkas Guljajev. Ta ei lugenud, vaid mängis näidendi ette. Luges noore osa — ilmus Platon Timofejevitsi silme ette noorena, loeb vana eest, ja näiski vanana. Ka naist, töölist ja inseneri suutis ta kujutada. Kogu näidend jutustas Okunevide perekonna elust, minuga tehastest, mis asus ei tea kus, Platon Timofejevitsi silme ette kerkis aga oma tehas ja tema enda, Jeršovide perekond. Niivõrd palju oli siin sarnast ja kõike oli koputatud just nii, nagu oli ja on tegelikkuses... Pabeross kustus, ta unustas selle sõrmede vahele. Aina kuulas ja kuulas vana Okunevi lugu ja ei pannud tähelegi, kuidas see juhtus, et vana Okunev muutus talle kadunud Timofei Ignatjevitsiks, lihaseks isaks. Vankumatult ja uhkelt seisis isa hitlerlike timukate löökide all:

«Tulistage, te, homsed laibad!»

Nende sõnade juures tundis Platon Timofejevits pisaraid silmis, siis järsku nagu toibus, köhatas ja pani paberossi uuesti põlema.

Guljajev luges kaks tundi, keegi ei märganud, kuidas aeg lendas, kuidas akende taga pimenes, kuidas süttisid müüdis helesinised tähed. Nii paljugi üle jõudis Platon Timofejevits selle kahe tunni jooksul järele mõelda.

«Aitäh teile, seltsimees kirjanik,» ütles ta Aleksahhinile pead noogutades, kui lugemine oli lõppenud.

«Mis kirjanik ma olen? Mis, te nüüd, seltsimees Jeršov!» Aleksahhin kohmetus. «Olen niisama algaja alles. Teile, tähendab, meeldib?»

«Ainult ühte tahaks öelda.» Platon Timofejevits ei vastanud Aleksahhinile. «Teil on seal üks nõrk koht, mingi ebaselgus. Pole aru saada, kes taastab kõrghjuutöölise hitlerlaste jaoks, kes vanade töömeeste peale keelt

kannab ja nii edasi. See kõik on teil udune, lihtsalt ga tapo, ja asi tahe.»

«Kas teate, mis,» ütles Aleksahhin, kui oli Platon Timofejevitši jutu ära kuulanud, «teil on täiesti õige. Ma käisin tehases, vestlesin seal mõnede töolistega, ku seltsimees Bussörin, linna ajalehe toimetaja, jutust mulle üht-teist. Aleksander Lvovitš samuti... Kuulasin neid kõiki ja tundsin ise samuti: on nõrk koht ja ju seal, kus telegi seda näete. Dramatism aga kahaneb selle tõttu.»

«Dramatism dramatismiks,» katkestas teda Platon Timofejevitš kannatamatult. «Peaasi, et oleks tõde. Kas te siis Vorobeinõist pole juhtunud midagi kuulma?»

«Räägiti küll, et olevat üks selline sakslasi teeninud kuid mina ei tundnud tema vastu huvi.»

«Asjata ei tundnud. Vorobeinõi oligi too, kes kõig ahjud taastas. Ja küllap tema oligi, mu süda kohe tundneb seda, kes meie kalli isa reetis. Keegi teine polek vanamehe kavalast manöövrist aru saanud, mitte keegi teine poleks ka kaebama läinud. Seda võis teha vaid see kes ennast koos kopsude-maksadega vaenlasele oli maha müünud. Müüd end ühes asjas, küll siis lähed odava hinnaga ka teises. Niisugust tegelast tulekski kujutada. Muidu jääb lugu segaseks.»

«Teate, Aleksander Lvovitš, selle üle tasuks mõelda,» ütles Aleksahhin. «Ma ju rääkisin teile, kas mäletate? Rääkisin, et tegevuse käigus peab tingimata esinema mingisugune tüüp, kes hitlerlasi teenib. Teie aga ütlesite et see pole nii tähtis, andku ma teile aga vanamees, peategelane...»

«Noh, mu kallis, saa ometi aru, mulle on tõesti ainult vanameest tarvis.» Guljajev hakkas naerma. «Ei hakka ma ju kõiki mängima. Mina hoolitsen enese eest, oma osa eest. Näidend tervikuna on aga sinu mure. Mis ja kuidas seal teha, seda vaata juba ise. Sina oled peamees, pead ise teadma.»

5.

1935. aasta juures oli just nõupidamine lõppenud. Istuti tooni kuus ja arutati malmi ja terase väljalaske suu-
randamise võimalusi, kusjuures tootmisvõimsused pidid
«maka» jääma. Tsehhide ülemad nimetasid palju mitme-
tüüpi abinõusid, mis võimaldaksid tehasel metalli
väljalaset vähemalt kümne-kaheteistkümne protsendi
suurendada. Tonnides tegi see välja üsnagi
olukordust äratava koguse.

Nõupidamisel räägiti palju sellest, kui rõõmustav oli
kolmekümnenda kongressi otsustest lugeda sõnu raske-
tootluse kohta, selle kohta, et rasketööstus oli ja jääb
meie maa tööstusliku arengu põhialuseks, tema majan-
dusliku ja sõjalise võimsuse põhialuseks. Aga muidu
neli aastat paar enne kongressi igasuguseid jutte, nagu
oleks juba saabunud aeg, millal kergetööstust, tarbe-
kaupade tootmist võib tootmisvahendite tootmisele eelis-
tada. Isegi trükkis ilmus selles vaimus artikleid. Mingi-
sugused inimesed ajasid rahval pea segamini, esitasid
oma koduseid arutlusi teoreetiliste avastustena, partei
politikana. «Aga mina pidin juba pea norgu laskma,»
rääkis peametallurg. «Mõtlesin, et langen mängust
välja, muutun dogmaatikuks. Mina küll ei olnud nõus
juttudega tarbevahendite eelistootmisest: nii paneksime
võimalikult palju nahka ja siis pandaks ka meie endile käpp peale.
Mõtlesin muidugi ka seda, et vahest ei saa ma igast
asjast aru. Et võib-olla on skleroosi tõttu ajudesse palju
kogu kogunenud ja pean painduvamatele mõistustele
vabaks legema. Aga ei tuleb välja, et kõlban
...»

Ilusti esines nõupidamisel Orleantsev. Ta oli kõrg-
ajutisehhi töö parandamiseks terve programmi välja
töötanud. Tšibissovi kuulas teda ja mõtles: «Kes teab,
mis inimene ta küll peaks olema. On kuidagi nagu eba-
meeldiv, kuid ometi arukas töötaja.» Talle meenus, et
talvel oli insener Kozakova koos Platon Timofejevitšiga
tema juures käinud. Neil olid olnud asjalikud ettepane-
kud, väga asjalikud. Neid ettepanekuid arutati koos pea-
inseneriga ja anti siis korraldus koostada plaan nende
ellurakendamiseks. Kui aga nüüd Kozakova ettepane-

kuid, kuigi suurte kogemustega Jeršov oli neid täiendanud, võrrelda sellega, mida Orleantsev soovitas, siis on eelised Orleantsevi poolel. Ta on üldistanud ja ühendanud ulatuslikuks programmiks kõik selle parima, mis viimastel aastatel kõrgahjude töös nii kodu- kui ka välismaal on avastatud.

Uus tsehi oobermeister insener Vorobeinõi, kes Platon Timofejevitsi asemele määrati, toetas palavalt Orleantsevit ja arendas edasi mõningaid kohti tema programmis, mis polevat kaugeltki piir, kõrgahjutselid peituvat veel teisigi võimalusi. Tõsi, praegu olevat lootsehis käest ära lastud, palju olevat hooletusse jäetud palju lihtsalt kokku traageldatud. Kuid kõik see andvat parandada, ja seda tehaksegi.

Tubli, Orleantsev, tubli, kuid Tšibissovi ütles siiski: «Ärge ainult oma plaani juurde seisma jääge. Las kõrgahjutöölised ise võtavad võimalikult rohkem selle arulusest osa. Teate, kui taibukas on tööliklass! Tööhõlpsad teevad mõnikord niisuguse ettepaneku, et akadeemikud ei tuleks selle peale. Ja insener Kozakovat hoidke endal läheduses. Ma kuulsin teilt siin paljugi sellist, mille kohta tema on samuti ettepaneku teinud. Ta on hea, algatusvõimeline töötaja. Nii et palun töötada temaga kontaktis. Ärge noortele liiga tehke.» «Aga loomulikult,» vastas Orleantsev mõistva muigega. «Nende töödes on tema just peamisi organiseerijaid. Nagu mulle teada, mõtleb Boriss Kalistratovitš niisamuti.» «Muidugi,» kiitis Vorobeinõi järele. «Andekas naine. Me toetame teda.»

Kabineti aknad olid pärani lahti ja tubakasuits hoova-pärast nõupidamist kiiresti ruumist välja, ja selle asemel tungis sisse omaseks saanud tuttavat harjunud hapukat lõhna kõrg- ja martäänahjudest. Mis seal rääkida: see polnud sugugi kasulik, vaid kahjulik hoopis, mürgitas ta ju organismi ja tegi muudki halba, kuid Tšibissovi siiski meeldis see lõhn. Tulles tagasi kusa-gil Kislovodskis või Musta mere ääres veedetud punku-sest, kus ta kuu aja jooksul oli jõadnud värske magi-võ mereõnaga harjuda, hingas ta - paistku see pealegi mõnele imelikuna ja ebatoenäolisena - suure rahuldus-tundega metallurgiatööstuse ohku. Lõhnas väävlil jargi

rahundab ta oli kodus. Oma tuttavatele, kes polnud metallurgid, rääkis ta: «Te imestate? Ei usu? Aga miks ei kahtle, et vanasarvikule põrgu väävlilõhn meeldib. Ah, vanasarvikule on see kodune miljö! Ja ka Tšibissovi on see keskkond kodune.»

Tšibissovi kõndis mööda kabinetti; jalad ei tahtnud minna, olid ära surnud, meenus arst, kes oli soovitanud kahe kolmetunnist laua taga tootamist asemel kergele võimlemisele pühendada. Hommikul meesestmõistetav, aga ka tööpäeva kestel on vaja mõnda füüsilist tegevust anda, et veri lõbusamalt voolaks. Tšibissovi kükitas mõned korrad ja sirutas käsi. Mõeldes, mis siin veel võimlemisest kõnelda, õpiks mõnda õiget ajal lõunal käima. Vaatas kella: neli. Lühikesa tundi oli ta soömata. Aga ta oli ju endale otsustanud iga päev kell kolm lõunastada. Täpselt kell kolm.

Tšibissovi kutsus kellale ja kutsus Zoja Petrovna. «Utleks, kui lähaksin ja sööksin lõunat?» ütles ta Zoja Petrovnale. «Ega teil midagi selle vastu ole?» Ta Zoja Petrovnale näkku ja ütles siis juba loopis toosisel toonil: «No kuulge, te ei meeldi mulle põrgu lõhnale olete lausa süngeks muutunud, Zoja. Utleksin teile, et morniks. Kas teil on mingisuguseid pahandusi? Mõnikord te ikka jutustasite mulle oma asjadest. Nüüd aga ei räägi sõna. Mis teiega ometi on, kas läksite Orleantsevi mehele yõi?»

«Kas teile seda ütles?» pahvalas Zoja Petrovna. «Mullest raagivad paljud. Kuid ma ei mõista, miks on Zoja nii väga punastada. Mis on selles siis halba, kui teile mehele? Vastupidi, on ju hea, kui leidsite oma mehe. Aga kas ta läks siis esimesest naisest lahku? Tal oli Moskvas...»

«Li lea,» vastas Zoja Petrovna, vaevaliselt sõnu välja üteldes. «Mitte midagi ma ei tea. Ka mehele pole ma kunagi meeldinud, Anton Jegorovitš. Ega kavatsegi minna. Ärge tege minult selle kohta midagi, ei maksa, Anton Jegorovitš, ma palun.»

Zoja Petrovna vahtis maha ja närts huuli. Ta sõrmed olid sidinud mingit paberilehte kahe, nelja-, siis kaheksa- ja lõpuks kümneleheksa leht kokku ja rebisid selle peenteks tükkideks. Tši-

bissov vaatatas tema tegevust nõutult pealt. Ta ei saanud millestki aru. Räägiti ikka, Zoja Petrovna olevat meheks läinud, nad käivat igal pool ja alati koos ja ta olevat õnnelik, et tal niisugune mees on. Aga seda õnne pole näha, ja nagu selgub, ta ei olegi mehel. Mida see siis tähendab? Tuleb välja, et moskvalane hullutab teda sama. Häbematus.

Häbematus häbematuseks, aga kuidas võib siin korraline inimene end asjasse segada, kui keegi pole sinu abi palunud? Kui aga ei paluta, kui ei taheta, et kui taks, siis, tähendab, on parem, kui sa üldse oma nina sinna ei topi. Mis siis ikka, õigustatud soov.

«Jajah...» ütles ta. «Olen usalduse kaotanud, nagu öeldakse. Nu et lähen lõunale»

«Anton Jegorovitš!» pahvatas Zoja Petrovna napp ärgates. «Vaadake...» näitas ta peeneks rebitud paberitükke. «Siin oli teile sedel. Vastuvõturuumis istub naine Kozakova. Tema kirjutaski teile, tahtis et te teda vastu võtaksite. Tal olevat tähtis küsimus. Mida talles vastata?»

Tšibissoov heitis pilgu kellale: pool viis, kõht koriseb. Ta ohkas:

«No mis siis ikka. Las tuleb.»

Iskra tuli sisse ja hakkas vabandama. Ta kissitas too liigutavalt silmi — teise juuresolekul ei tahtnud ta mingi hinna eest prille kanda, isegi Vitali võis tal prille ees näha vaid juhuslikult, ootamatult tulles, — ning oli nii siiralt kohmetunud, et nälgane ja väsinud Tšibissoov tahes-tahmata naeratas.

«Istuge, palun istuge, seltsimees Kozakova. Nagu ma mäletan, on teil mingi harukordne nimi?»

«Iskra.»

«Iskra?»

«Vassiljevna.»

«Millega ma siis võin teile kasulik olla, Iskra Vassiljevna?»

«Näete, Anton Jegorovitš, ma vist leidsin.» Ta avas oma kättasku ja võttis sealt paberid välja. «Kas ma võin teile öelda, et pöörasite meie tsehi inseneride poole paigutuse järele mõelda, kas ei saaks midagi teha vagunkaalu kaitseks aglomeraadi kuumuse eest.»

«Tuleb.»

«Saaksite veel, et tegite leiutaja Krutilitšile selle üle järele mõelda. Krutilitš tuli ja vaadake. See oli ammu. Ja võib olla ta midagi tegigi, mis on see küll teadmata. Aga ma teen koos teie masinistidega, teate, millise ettepaneku?»

«Nahh, naerda? Mind kas või kōditage praegu, ikka on hukumatuks nagu need kivist meesfiguurid...»

«Lühemini? Niiugused jõulised mehemürakad. Palun öelda, kuidas, kaldusin kõrvale.»

«Või ettepanek on seada vagunkaalu kabiinis täpsemalt, muuta kogu kabiin...»

«Milleks?»

«Elektrikumuluskapiks. Niiuguseks, teate, nagu on lihtne, piimapoodides ja vorstiosakondades. Ja see on suureks. Seal võib reguleerida kuumust temperatuuril.»

«Kui palju?» Tšibissoov hakkas naerma. «See on ju lihtne lahendus, Iskra Vassiljevna! Kõige lihtsam ja kõige geniaalsem. Tegite Krutilitšile häbi. Olen väga õnnelik. Tuleb ta siia kutsuda ja teda häbistada.»

«Milleks?» lõi Iskra käega. «Pole tarvis! Võib-olla ei ole meie plaanidest midagi välja.»

«Tuleb suurepäraselt! Anname kohe konstruktoritele elektrikutele ülesande kätte. Las mõtlevad, kuidas see paigutada ja sisse seada. Jätke oma märkused kirjutada. Homme tulen koos spetsialistidega tsehi. Võiks teha täna, kuid täna on lugu nii, et veel veidi, ja ma olen nälga. Teate, hommikust saadik... Ega teil seal pole midagi pole mõnda võileiba? Maitsvat koolilapse võileiba? Soe, pehme koorikuga sai vorstiga. Ei ole? Ei ole. Need pole muidugi minu koolivõileivad, mida ma olen võtnud, vaid mu laste omad. Kui mina õppisin, siis ei oleid võileibu polnud. Oli leib, must leib. Ja külm koorik kartul ning sool. Uhesõnaga, väga hea, et tulite. Teie asja paneme käima. Aitäh. Nägemiseni, nägemiseni. Kui väike käeke teil on! Kas tõesti võib üks kasi nii väike olla?»

«Need, Anton Jegorovitš, pole enam käekesed. Need

on käpad. Vaadake, siin on rakud. Ja veel mustad käpad, neid enam puhtaks ei pese.»

«Aga kas te pimsskiviga olete proovinud?»

«Proovisin. Ei võta.»

«Või nii,» ütles Tšibissovi, Iskra ukse juures käpadades. «Täna arutasime kõrgahjutsehhi uuendamise plaani. Põhiliselt on need teie ja Jeršovi ettepanekud.»

«Anton Jegorovitš!» Iskra tõstis pilgu ja vaatas talu rangelt otsa. «Ainult sellepärast, et te täna väsinud olete, ei öelnud ma teile kõike, mida juba ammu oleks öelda tahtnud. Ma oleksin tulnud selles küsimuses spetsiaalselt. See, mida te Platon Timofejevitsiga tegite, pole olnud õige. Mõelge, mis tahate, aga mina kirjutasin sellest partei linnakomiteele.»

«Linnakomitee ei saa siin midagi teha. See on ministeeriumi asi, Iskra Vassiljevna.»

«Siis kirjutan Keskkomiteesse. Lasksite ära selle väljapaistva spetsialisti.»

«Kas siis Vorobeinõi on halb?»

«Platon Timofejevitsi ei asenda keegi. Platon Timofejevits tunneb ahju nagu iseennast. Ta on temaga süva sõber. Vorobeinõile aga on ahi siiski vaid «tete»»

Pärast Iskra lahkumist ütles Tšibissovi jõud hoopides. Ta laskus tugitooli. Zoja Petrovnale aga ütles:

«Mis nüüd enam lõunale minna. Varsti on kell kuu. Jõuan koju juba õhtusöögiks. Lõuna arvel hoidsin tantsukokku.»

«Nõnda saate veel rikkaks,» vastas Zoja Petrovna. «Kui palju korda see juba nii on olnud.»

«Minge koju,» ütles Tšibissovi mutsi pahe pannes.

«Tellisin kaugekõne. Ei saa minna.»

Tšibissovi ära saatnud, istus Zoja Petrovna oma sekretärilaua taha ja jäi mõttesse. Juba tuleb ka Anton Jegorovitšile valetada. Mingit kaugekõnet pole ta tellinud. Praegu lihtsalt tuleb Krutilits ja hakkab masu tõeksima. Orleantsev tõi ta mõne päeva eest siia ja ütles, et ta pidavat mingisugusele leutsele seletuskirja koostama ja selle jaoks dokumentatsiooni ette valmistama. Zoja abistagu teda. Zoja Petrovna tegi ettepaneku, et kõik masinal ümber kirjutada. Krutilits aga ütles, et ümber kirjutada polegi vaja, tal polevat veel midagi

ilmsi, ta tegevat seda trükkides. Nii olevat parem mõtted paberile panna. Nüüd toksibki teine pärast

Jegorovitši lahkumist sinu peaaegu iga päev nagu rünnak, ühe sõrmega. Raliskab tohutul hulgal kopeerimist. Ja tema pärast peab sinu istuma, ei saa ju oma majapidamist võõra inimese hoolde jätta.

Konstantin Romanovitš, Konstantin Romanovitš! Kui palju uusi muresid on teie tehasesse ilmumisega Zoja Petrovnale juurde tulnud! Kui palju ebameeldivusi ja et mingit rõõmu. Midagi peaks tegema, midagi tuleks ette võtta. Igavesti see nii kesta ei või. Kelleks ta, Zoja Petrovna, on muutunud? Mida ta endast kujutab? Temale vaadatakse juba villu. Isegi sõbratarid, kes alguses kõik naaks kiitsid, nad ju mõtlesid, et ta Orleantsevi abistab, kehitavad nüüd vaid õlgu: «Imelik küll, kas siis selline olukord sind tõesti rahuldab? Pole sa naine ega juht.» See kõik, et pole naine ega mõrslane, polekski oluline, kui oleks tundeid, kui oleks armastus. Kuid midagi armastusega sarnanevat ei ole. Orleantseville on teda lihtsalt vaja. Zoja Petrovna jookseb tema eest, lahendab igasuguseid organisatsioonilisi küsimusi. Orleantsev on aga talle ammu juba vastlik, tahaks temata üldse elada, tahaks end tema eest ära peita.

Tema on korrast ära. Zoja Petrovna ei jõua enam midagi teha. Ta ei tegele tütrekesega, ei näegi teda õieti, ja ta ei tegele ei tee ta midagi. Sellest peale, kui Orleantsev tõi talle anli; käib too harva nende juures kodus, päris kodus, nii ei ole vähemalt tarvis ema ja tütart kogu aeg ühesse või sugulaste juurde saata. Kuid selle eest peab Zoja Petrovna Orleantsevi juures käima. See aga on nii ebameeldiv, nii häbistav. Majas elavad vaid tehase inimesed, tuleb keegi trepist vastu, sina teda ei tunne, kuid ta tõenäoliselt tunneb, teab, et oled direktori sekretär, ja vaatab taha, et kelle juurde see direktori sekretär tulnud kiirustab. Direktori sekretär aga tööpoolest kiirustab. Ta peab ju pärast veel koju jõudma ja tahab, et see väga kiirelt ei sünniks. Mitugi korda ei lastud tal ära minna, et tema juurde. Kui palju ohkeid ja etteheitvaid pilke Zoja Petrovnal teisel päeval kodus vastu võtta. Ema tõi ühtki sõna ei ütelnud, kuid ka ohkeist oli küllalt. «Vaeseke,» ütles ema talle kord. «Raske on sinu elu,

tütreste. Lähleksid õige mehele. Sergei Petrovitš ei veel loodab. Oma printsi, nagu näha, ei jõua sa oodata.»

Sergei Petrovitš oli mõne aasta eest leseks jäänud insener, kes juba ammu tegi abielu-ettepaneku ja kinnitas, et kahetseda Zoja Petrovna ei tuleks. Ei, armastada ta mehele minna ei taha. Noorena ajas üks laeva kapten tal pea segi, Zoja läks talle; too oli alati merel koju tuli harva, mõne aasta pärast kadus aga hoopis jättes talle tütre. Kadus nagu vits vette. Zoja Petrovna ei hakanud kirjutama igasugustesse laevandusühisustesse ja ministeeriumidesse. Piinlik oli. Ta kustutas sel inimese oma elust ja ainult imestas, mis küll oli sündinud teda abielluma. Haihtus see kapten ta mälust, isegi ta nägu ei suutnud enam meenutada. Pärast teda ootata ja ootas armastust, kuid mis talle nüüd lõpuks kalla tuli? ...

Kell oli juba seitse. Krutitš miskipärast ei ilmunud. Näe, kuidas temasse suhtutakse; ei üks ega teine võtnud vaevaks talle isegi teatada. Zoja Petrovna hakkas kahju endast, üksikust, nõrgast ja rumalast naisest, tunde huuli värisemas, võttis ja jõi karahvinist vett. Vee klaasi valamisel tilises karahvini kael nõrgalt vastu klaasi serva. Vesi ei rahustanud. Silmist hakkas iseenesest pisaraid veerema. Ta kuivatas neid kaua taskurätikuga, vaatas aknast tehase õuele, kus kord kihutasid veoautod, kord roomas väike vedur, mis tõukas valamuuga platvorme või malmiveokoppasid. Ta pani puudut ninale, lukustas laua jaapid. Koju läks aeglaselt kõndides, pea valutades, ei olnud tahtmist bussis rappuda.

«Zoja Petrovna,» öeldi talle ühel tänavanurgal. «Tervist! Kas jalutate? Suurepärane õhtu. Mina olen täna teatrilt vaba. Seal etendub mingi jõledus, millel keeldusin osa võtmast. Ja nii siis jalutangi.»

Zoja Petrovna erutus. Tema ees seisis naeratav Guljajev, kaabu käes. Ta kohtas Guljajevit juba kolmasaast või neljandat korda, kuid iga kord erutus. Ütled talle midagi sobimatut või tal hakkab sinuga igav ja ta peab sind siis rumalaks. Aga kui püüad targem olla, muutud tingimata rumalaks. Senistel kohtumistel pole küll tõesti veel juhtunud, et Guljajev oleks Zoja Pet-

rovna kellekskonnas nii käitunud, nagu oleks ta teisest mehest jallast kui Zoja; ta on alati lihtne, on alati võrdne. Kuid jumal teab, võib-olla on see vaid mäng, võib-olla võib ta ainult sellist nägu ja mängib võrdsust.

«Kuhu te kavatsete minna?» küsis Guljajev, nähes Zoja Petrovna nõutult naeratamas.

«Niisama... Lähem töölt koju.»

«Hiljavõitu lähete. Teie ülemused on küll ekspluateerijad.»

«Ei, ma ise jäin kauemaks. Ülemused lubasid juba mulle koju minna. Isese jäin.»

«Kui lubate, tulen teiega kaasa.»

«Palun, palun.» Zoja Petrovna punastas. Nad astusid kõrvu. Zoja heitis pilke kõrvale, et kas vaadatakse neid või mitte. Ta teadis, et vaadatakse. Guljajevit tunti linna hästi.

«Miks te selles näidendis mängimast keeldusite?» küsis Zoja Petrovna.

«Sellepärast, et see näidend on vilets ja labane, väikekodanlaste jaoks kirjutatud. Ja pealegi võlts. Kuid oodake, kuni uus näidend valmis saab. Ja missuguse osa mul seal saan!...» Ta hakkas jutustama vanast Okune-

laanud keset kõnniteed seisma, hoidis ta Zoja Petrovna sametpaelast, mis sellel kaela ümber oli, ja rääkis apedalt küll ühest, küll teisest stseenist. «See tuleb oleks kuu! On aga karakter! Terviklik ja õilis.»

Aleksander Lvovitš! küsis Zoja Petrovna momenti mölles. «Aga räägitakse, et päris tervenisti häid inimesi ei ole, ei esinegi.»

Kes teile seda räägib, Zoja Petrovna? Kes?»

«Jaa... mitmedki... paljud.»

«Arge uskuge, Zoja Petrovna, ärge uskuge! Nii räägivad ainult need, kes ise on halvad, kellel on tingimata tarvis oma puudusi õigustada. Nad leiavad õigustuse selles, nagu oleksime kõik halvad, nagu oleks see igaveselt nii seatud, inimene jäävat inimeseks. Ärge uskuge! Olen kaua elanud ja palju suurepäraseid inimesi näinud. Igaüks näeb omamoodi. Üks näeb kõiges vaid halba, teine ainult head. Üldiselt pole see ega teine vaatekoht õige, kui aga siiski nende vahel valida, valiksin ma teise. Kõiges head näha on siiski tunduvalt parem, kui näha

vaid halba. Kuid veelgi parem on osata näha nii hea kui ka halba mõlemat. Selliseid silmi pole aga igal inimesel. Nägemisest üksi, Zoja Petrovna, on vähe. Tuleb veel osata head halvast eraldada ja mitte lasta halvast hea varju jätta. Eriti kunstis. Kunst nõuab rohkem kui muu oskust eraldada olulist ebaolulisest. Noh, kujutage ette... Näide iseenesest on küll jämedavõitu, paljude vabandust. Noh, kujutage ette kuulsat akadeemilist haruldase hingega inimest, teaduse uhkust, kel on alati viisiks uuristada nina. Jajah, Zoja Petrovna, ma tundin sellist korüfeed. Istus teine nõupidamistel, igasuguste presiidiumides, ja muudkui tegeles selle ebameeldiva asjaga. Ja kas meie telega oleme kohustatud seda suu pärast inimest laval kujutades säilitama tema karakteris nii-öelda individuaalset joont, mis? Kas oleme kohustatud? Noh?»

«Ei tea, Aleksander Lvovitš. Olen ju lihtne teatri küllastaja, ma ei ole sellele isegi mõelnud.»

«Ei, ei ole kohustatud! Seda joont võib ju nii naturalistlikult ja nii vastikult kasutada, nii pealetükkivalt edasi anda, et suurepärane inimene vaatajale vastiku muutub. Teatriküllastaja sülitab tema teenetele teaduse alal ja tema osavõtlikule hingele ning näeb vaid üht sõõrmesse torgatud näppu. Palun vabandust. Oh, Zoja Petrovna, on häid ja suurepäraseid inimesi. Neil võib väikseid puudusi olla, mina heidan need kõrvale, ma tahan neid näha. Ja keegi ei saa mind sundida teid talitama. Ega ma teid ära pole tüüdanud?»

«Mis te, mis te nüüd!»

«Jah, räägitakse. Selles on teil õigus,» jätkas Guljev. «Räägitakse, et ideaalset kangelast pole olemas. See on kahjulik, et ta pimestab ja uimastab. Aga ma arvan, et kui teda tõesti poleks, oleks kunst kohustatud ta välja mõtlema. Ideaalideta ei saa elada. Kunst pole fotograafia, ta suudab kõike, ja ta on kohustatud looma ideaalse kangelase. Kui mulle nääd räägitakse, et ideaalset kangelast ei ole olemas, siis kuulen ma neid sõnade taga midagi muud. Ma kuulen seda: kolmeaastaselt üheksa aastat olele rahva kasvatamisega tegelev inimene aga on jäänud selliseks, nagu oli, inimene, kes pole teinud seltsimehed bolševikud, midagi suutnud saavutada»

«Näete, mis ma kuulen. Järelikult, kus on siis nende teemate algallikas? Seal, merede taga!» Ta viipas käega edasi suunas. «Aga mõned meie tarkpead kordavad võõrald sõnu. Ei, kindlasti peab olema selline kangelane, kes oleks inimestele ideaaliks, kelle sarnased nad tahaksid olla, keda tahaksid jäljendada. Peab olema. Seda enam, et selliseid kangelasi on meie hulgas tuhandeid ja miljoneid. Tuleb vaid osata neid näha. Välja maailma polegi tarvis. Võtke kas või ennast, Zoja Petrovna... Kas teie näiteks olete hea?»

«Ei tea, Aleksander Lvovitš. Mina vist küll eriti hea ei ole.»

«Kui te juba nii räägite, siis tähendab, te päris halb pole. No oletame, et teil on mingisugused puudused, mõned patukesed. Kas siis nendes seisab asi? Te peate alati tervet perekonda, käitute elumere lainetes mehiselt. Vabandage, et ma nii räägin. Eks ole tõsi?»

«Ei tea.»

Mida siis... kui näiteks teid näidendis kujutada, mida siis näitleja peaks mängima, kas neid patukesti või teie mehisust, teie vastupidavust?»

«No mis te nüüd, milleks mind kujutada! Olen ju nii tavoline inimene. Mida minus ka on?»

«Ah, et mis teis on? Olete inimene. Näete, mis teis on. Teie vist on teie maja? Kunagi pimedas olen seda näinud. Võib-olla ma eksin praegu?»

Jah, see oli Zoja Petrovna maja. Miks ta küll pidi seda olema! Kuidagi ei oleks tahtnud jutuajamist katkestada, et oleks tahtnud Guljajevist lahkuda. See, mida tema rääkis, ei sarnanenud põrmugi sellega, mida Orleantsev alati kõneles. See, mida Guljajev rääkis, oli Zoja Petrovnale omasem. Orleantsevi sõnadest tundsid kibedust, kaotasid elurõõmu, kaotasid usu endasse. Orleantsevi sõnade järgi oled sa tühine, paheline olevus.

Ta oleks meelsasti kutsunud Aleksander Lvovitši enda poole, oleks pakkunud talle teed, istunud mugavalt verandal. Kuid äkki on Orleantsev seal ees, äkki ootab seal tema sedel — torma, jookse kusagile. Millal küll mõeti lõpetada see needus, millal? Ja pealegi keel kohe ei paindu sellist inimest niisama lihtsalt enda poole kutsuma.

«Niisiis, olen teile tänulik koos veedetud minutitest,» ütles Guljajev kaabut kergitades. «Kui esietend tuleb, palun külastada.»

«Kindlasti, tingimata!» hüüdis Zoja Petrovna ja hakkas välistrepi astmeid mööda üles astuma

6.

Jakov Timofejevitš sõitis Moskvasse. Kaks päeva tagasi oli teatris suur skandaal. Kõik olid omavahel tülli läinud, tekkis kaks leeri; teatri elu, mis enne sedapoliinud kuigi normaalne, jooksis lõplikult ummikusse.

Sel päeval loeti Aleksahhini uut näidendit. Guljajev keelitusel tutvustas näidendit autor ise. Aleksahhin luges viletsalt, kuid sellest hoolimata jättis näidend enamikule kuulajaist sügava mulje. Kuulati huviga ja kui noor näitlejatar, kes elatanud naistelt nende infarktiga mehi üle löövaid kangelannasid mängis, aeg-ajalt demonstratiivselt turtsatas, siis kutsuti teda korrale ja öeldi, et temale pole kuulamine kohustuslik, sest et selles näidendis pole temal midagi teha, ja et ta võib ära einelda minna. Korralekutsumine aga ei aidanud, vaikust ikka ei saadud. Näitlejanna, keda peeti teatris vaid seetõttu et ta Tomašuki naine oli, sosistas piinlikkust tundmata kõigile kõrva, et peasissekäigu juures müüakse kaudekastilt värsket kurke, jooksket, muidu jääte hiljaks. Tomašuk aga käis kogu aeg edasi-tagasi ja muutis sellega olukorda veelgi pinevamaks. Näitlejad heideti temale pilke ja närveerisid. Kunstiline juht kuulas ühe vaatuse ja väljus siis samuti. Tagasi tuli ta ainult lõpuks, kui näitlejad Aleksahhinile juha aplodeerisid.

Esimesena võttis sõna Guljajev. Ta avaldas vaimustust oma arvamus: selle näidendi lavastamine tegevuse alguse uuele etapile teatri elus, aitavat teatril tõusta ja andvat talle nagu värsket verd juurde.

«Lõpuks ometi võime kas või osaliseltki tasuda oma võlga teatrikülastajate, tööinimestest teatrikülastajate ees. Oleme neile näidanud igasugust absurdsust, mis on väga kaugel sellest elust, mida nad ise elavad. Sellest aga saab nüüd lavastus mis rahva tõelist elu kajastab

Ma teised näitlejad võtsid sõna selle poolt, et näidend oleks vastu võtta ja sellega viivitamatult tööle asuda. Oli palju ka neid, kes vaikisid. Nende nägusid ja kõrvalpooritatud pilkusi vaadates vangutas Guljajev nukralt pead. Tema ju teadis, miks nad vaikivad. Nad oleksid annuli meeleldi kaasa mänginud näidendis, kus midagi mängida on, kuid nad olid kuulnud, et Tomašuk on Aleksahhini uue näidendi vastu, ja oma arvamuse avaldamiseks pidasid nad paremaks sobivamat aega oodata.

Kuid näidendil oli ka ilmseid vastaseid. Need karjutasid, et Aleksahhini näidendis pole midagi uut, et kõik need vene vanamehed-põrandaalused on teatrikülastaja ümberlõngastanud, et aitab küll juba gestapo metsikutest ja ideelistest monoloogidest vintpüssi toru ees, aitab oma malmist ja terasest, — eks ole ju kunst, tänu jumale, viimastel aastatel ometi rasketööstusest lahutatud.

Tomašuk arvustas ja naeruvääristas üht stseeni teisele.

«Näidend on skemaatiline,» ütles ta lõpuks, «on nõrgavõttu. Ma ei räägi ideelisest kavatsusest... Asjatult võtsid siin mõned nii kategooriliselt sõna ideeliste puutuste kohta. Ilmaaegu, seltsimehed. Tööstusteema jääb elama. Muidugi mitte mõne sulami näol, vaid tegelikes proportsioonides, kuid jääb. Seltsimees Aleksahhin näidend pole antud juhul lihtsalt õnnestunud. Tema talendile on omane teine laad, — intümne, poolloomide ja nüansside laad. See materjal aga, mida me tema kuulsime, vajab suure meistri sulge, laiahaardelist, tugevat ja vilunud sulge.»

Jakov Timofejevitš ei kannatanud Tomašuki loba ja kaotanud tavalise tasakaalu, esines ägedalt ning karmult.

«Mina olen teatri direktor ja ma hakkan selle näidendi võitlema!» alustas ta. «Aleksander Lvovitšil on õigus. Selle näidendiga me paneme seisma meie teatri elukodanlikuks muutumise masendava protsessi ja poordume tagasi revolutsioonilise ideelisuse positsioonidele, mille poolest me varem alati nii tugevad olime.»

Tomašuk katkestas teda ja teravmeelitses; Tomašuki pooldajad naersid valjusti iga torke puhul.

Jakov Timofejevitš ei tundnud oma kollektiivi a...
mis pagan küll mõnele sisse on läinud ja mis okas...
ometi torgib?

«Meil on ka teine näidend,» hakkas kunstiline p...
käsi kokku pannes ja pöidlaid keerutades kõnelema.
«Palju aktuaalsem. Meile andis selle lahkesti üks tuntud
autor. Süžee on järgmine. Inimene oli ebaõiglaselt süü...
mõistetud, oli mõneks ajaks elust eemaldatud. Ta läb...
tagasi. Naine oli muidugi ammu teisele mehele läinud.
Sõbrad... kes surnud, kes niisama kadunud, kes temale...
eemale tõmbunud. Autor seirab selle inimese elu pärast
ta tagasitulekut, rasket ja komplitseeritud, elu, kus tal...
kaasinimeste umbasaldusest jagu saada.»

«Eluline ja terav situatsioon,» ütles Tomašuk vahe...
«Metallurgiatehases võite sellist olukorda tegelikult...
näha. Seal on üks Vorobeinõi-nimeline insener...»

«Õigus, situatsioon on eluline ja terav,» ütles Gulja...
jev. «Ja see on tõepoolest tragöödia, kui keegi süü...
kannatab. Ainult et Boriss Kalistratovitš Vorobein...
nimeline insener küll ei sobi sellesse situatsiooni. Ant...
juhul peaks see teema võlts ja melodramaatiline tolge...
damine!»

«Vorobeinõi-nimeline insener teenis usinalt sakslas...
lisa Jakov Timofejevitš.

«Seda tuleb tõestada!» hüüdis Tomašuk.

«See tõestati kohtus. Kohus oli avalik. Tunustajate...
olid töölised. Nad mäletavad kõike.»

«Sõbrad,» hakkas kunstiline juht uuesti peale. «Pare...
keskenduda. Meie lavastame selle näidendi kui näidendi...
laulu, kui näidendi-pocemi. Orkestri paigutame kõrgel...
poodiumile ja seal hakkavad siis pasunad hüädma.

«Just just inglid pasunatega! Korraldate niisama...
viimsepäeva kohtu!» ütles Guljajev. «Ainult kelle üle...
kohut mõistate?»

«Meie kangelane,» jätkas kunstiline juht, just nagu...
poleks ta Guljajevit kuulnudki, «lahkub viimase re...
giga. «Elu ja igavese õigluse poole! Helge tulevik...
poole!» Me enitame talie pente douce – tal...
mis laia spiraalina tõuseb direktori looži juurde...
kangelane läheb seda mööda üles kõrgusse, kõrgusse.

«Tõstame ta nii õelda taevasse,» ütles Guljajev.

Arvame pühakute kirja. Tuleks ainult mõelda, kuidas...
...lema pea ümber ka ehtsa pühadusepaiste.»

«Labasus,» ütles kunstiline juht välise rahuga, kuid...
...habeme piirdest läbis ta nagu närviline tõmblus...
...kallis Aleksander Lvovitš, te hakkate ilutunnet ja uue...
...tunnet kaotama, muutute tavaliseks rutini ohvriks.
...peaksite oma tulevikule mõtlema.»

«Mm aga vihjed!» karjus üks vana näitlejanna. «Et...
...ole lihted vastumeelsed ja koordineerimatud – otsige...
...adale teine koht. Võib-olla saadate veel siidist nõõri...
...»

...idun istus vapustatult ja hirmunult. Ta ei haka...
...lesteeni lõppu ara ootama, võttis oma käsikirja...
...us tasakesi näitlejate selja tagant; keegi teda ei...
...tud, keegi teda ei saatnud, keegi ei vaadanud talle...
...k. Isegi Guljajev oli ta unustanud, nagu oli ta...
...tatud ja tujust ära.

...msel päeval tuli Jakov Timofejevitš linnakomi...
...d, kuid mitte enam propagandasekretäri, vaid Gor...
...juurde. Gorbatošov istus kahvatuna, lillakas pais...
...ilmade all, ja katsus oma pulssi.

«Pagan teda teab,» ütles ta murelikul häälel. «Kaks...
...da loob, siis jätab vahele, veel kaks looki ja jälle...
...võib. Mis sul oli, Jakov Timofejevitš?»

«Tulin niisama,» vastas Jakov Timofejevitš. «Olin siin...
...sakonnas. Ja astusingi sisse Niisama vaatama.
...tundub, tervis on paha, Ivan Jakovlevitš? Ravida,
...on vaja. Tuleks kuurorti sõita.»

«Mis sin veel kuurordist rääkida? Ega praegu ol...
...ha aeg. Näed küll, mis moli maailmas kaimas on...
...oagiline vaenlane ründab meid, poefab end isiku...
...e aegsete vigade kriitikale ligi ja juba hakkab...
...ulalt kuni alla – maha tegema.» Gorbatošov hak...
...kas jälle pulssi lugema. «Näed nüüd, korraks lõi ja jälle...
...võitib.»

Gorbatošov nägi väga halb välja Jakov Timofejevitš. I...
...t mast kahju, ja nii ta ei hakanudki teatris valitse...
...raskest olukorrast jutustama. Ta otsustas sõita...
...vasse, minna kultuuriministeeriumi, käia läbi oma...
...avad, võib olla palub ka Keskkomitees end jatule...
...Ta ei saanud elada selgusetu, ta ei võinud lubada,

et teater laguneks või et pealepressija Tomašuk tervenisti ja täielikult enda kätte naarak.

Saabunud Moskvasse, seadis ta end sisse «Grand Hotellis», päikesepoolsete akendega numbritoas 101 juuni ja valitses pöörane kuumus. Võõrastemajas oleks palavusest võinud otse lämbuda, kuid Jakov Timofejevitsšil ei jätkunud seal viibimiseks aegagi. Ta käis mõne ametiasutusi ja tuttavaid. Asutustes räägiti talle: «Ära sa, Jeršov, positsiooni käest ära anna. Pea vastu Anna end k.sakõride järgi sea» Kuid seda, et positsiooni tona käest anda, teadis Jakov Timofejevitsš isegi. Seda ta teadis. Kui aga jutt läks kunstilisele juhile ja Tomašukile, kuulis ta jälle: «Paindlikumalt, kallid seltsimehed, paindlikumalt tuleb talitada» Ühe keskajalehe kaastöötajana, tuttav mees, kellega ta koos kord nooruses Donbasis trotskistide vastu oli võidelnud, ütles talle: «Jakov Timofejevitsš, saa aru, et aeg on raske. Nii mõnigi mees keskkonnas, pean silmas käputäit haritlasi, ei pidanud rahvusvahelise reaktsiooni rünnakutele vastu, hakkasid nagu öeldaakse, pinda alt kaotama, perutama. Selle pole midagi, see läheb mööda, sellega tuleme toime. Kuid et sinu eest mõni teine sellega tegelema hakkab, seda ära oota. Võitle ise. Anna otsustav vastulöökk, nagu see kommunistile konane on. Sul on oma rindelõik, hoidu seda, ja ära ainult hoia ega asi kaitsele, vaid ka ründu. Tomašukke ära karda. Peale kõri ja häbematus pole neil midagi ninge taga. Oigus on meie poolel. Läheb mõni kuu mööda ja neist keerutajaist ei jää midagi järele. Ronivad uuesti prakku, kust nad nüüd on välja roninud. Ainult siis on meil teada, et selles praos istub ülivastik putukas.» — «No kuule,» ütles Jakov Timofejevitsš. «Aga mulle raägivad kõik: ole paindlikum, paindlikum ole.» — «Mida nad siis veel võiksid sulle öelda? Võta nui ja mööda vasakult paremale ja paremalt vasakule? Kas nii või? Ja kes need lõpuks on, kes sulle seda raägivad — kantseleirotid. Nad ise kratsivad kukalt, kuidas olla ja mida teha? Ühed neist on võitluse jaoks vananenud: tõuka näpuga ja kukub ümber. Teised on noored, pole ideelistes lahingutes karastatud. Lemme nad küll loevad, aga kuidas loetut ellu rakendada, seda nad eriti ei taipa, kas pole tõsi? Ega igaüks taha hak

koost ronnida. Mõni jälle mõtleb, et kas ei saaks elada nii, et poleks vaja ei neid ega teisi riivata. Sellisel juhul võib paljutähendavalt vaikida, ei jaa'd ega ei'd ütelda. Mõeldud laste mängu, kus emand saatis tualettilaua, selle kahtlilis oli sada rubla, selle eest võis kõike osta, ainult jaa'd ega ei'd ei tohtinud öelda, jaa'd ei võinud osta... Ühesõnaga, et peale ära paota suudki.»

See vana sõber, kellega nad ühtemoodi mõtlesid ja ühtemoodi olukorda hindasid, oli talle suureks toeks. Ta ütles isegi niipalju, et Jakov Timofejevitsš võttis jutule poolt Keskkomitee ühe osakonna juhataja. Jutuajamine tund oli avameelne, otsekohene ja sõbralik. Jah, ei tohi öelda, jah, ei tohi olla hädavares ning taganeda, ei tunda vastulöökk, tuleb olla bolševik, imelik, et tema, Jakov Timofejevitsš, selles kahtleb.

Ta on kahelnud üldsegi. Kuid peale sisemise veendumuse, peale veendumuse oma õigsuses on ju igas asjas vastavat taktikat vaja, taktikas ei tohi samuti kahelda, muidu asud küll asja kallale, aga ebaõige taktika tõttu rikud kõik ära. Jakov Timofejevitsš sõitis Moskvasse just selle taktika, aga mitte veendumuste pärast. Veendumused on tal juba esimestest revolutsioonist alates, kodusõjaajast, komsomoligaast peale olnud ja ta pole neid kunagi muutnud, ta on neile alati usaldanud. Ja veendumused pole teda ka kordagi petanud.

Moskvas viibides ta nägi, et ka seal on oma tomašukid. Ta nägi seal juttu teatri direktoriga, kes hakkas ringreidima. Direktor kurtis: «Veame igasugust vana rompsu. Aga uue peale ära kohe mõtlegi. Meie kunstitegelaste jutt on uppunud detektivismi. Kaks näidendit olid murvadega, üks peaaegu väglistamisega... Elame just nagu Broadwayl.»

Kord, kui Jakov Timofejevitsš toimetuses oma vana sõbra kabinetis istus, tulid sinna mõned kirjanikud. Sõber tutvustas neile Jakov Timofejevitsši ja jutustas, milliste raskustega tal nii oma teatris kui ka mitme sugustes Moskva asutustes oli tulnud kokku pörgata. Jakov Timofejevitsš lisas tema jutule veel näidendite loo. «Kulla sõber!» ütles üks kirjanikest. «Ega siis see ole

joud, mis kätseb, vaid see, keda kara ei kohuta. Mõned vaadake, kasutavad olukorda, kätsevad ja larmavad. Need on need, muide, kes pole ka kunagi varem ette kindlusega silma paistnud... Teised aga, kes kogu on tööd teinud, töötavad edasi ja kirjutavad rahva elust ja partei tööst, ning jäävad sealjuures iseenele kui ka leninismile truuks. Nii et ärge me heitke, küll saate ka näidendeid ja veel häid näidendeid Andke ainult aega.» Teine kirjanik lisas, et ärge Jakob Timofejevits selles kahelgu, et tomašukkide aktiivsus on täiesti ajutine nähtus. Las läheb mõni kuu mööda ja nad jäävad rahva ette kogu oma katmatuses, alastiiolekus.

Kirjanikud olid südid, lõbusad ja kindlad oma õpetuses; nad olid veendunud selles, et mingid kisakõrid partei joont juba ilalgi ei kõiguta. Nende südidus näitas ka Jakob Timofejevitsi. «Tähendab on minulgi mingi õgune karastus olemas,» mõtles ta. «Partei on mind õpetanud olukorda mõistma.» Ta kiirustas asjaajamistepäevalinnas ja sõitis siis koju kindla kavatsusega muuta otsustavalt kogu teatri tööd.

«Imelik,» mõtles Jakob Timofejevits tagasiteel rongis: «Mõned inimesed nagu meelega ei taha elu näha. Nad viiseb vaid silmad lahti teha ja sa näed, et umber on pole ju asi sugugi nii, nagu meie seda lavale kujutame. Vagunis sõitsid temaga koos Kubaani suure teravilja sovhoosi peaagronoom, maarajooni komitee sekretär Ukrainast ja ohvitser Musta mere äärest; Donbassi tõi tagasi kaevur, kes oli käinud turistina Tšehhoslovakkias, eideke sõitis Krasnoyodskisse, kus tal töötab poegadele sündis poiss, kolmas juba, kutsutigi nüüd koolilapselast vaatama. Oli palju mitmesugust rahvast. Vagun teldi viljasaagist, igasugustest elujuhtumustest, sellest kuidas elu paremaks muutub, sõetoodangust meil ja tšehhidel. Need olid lihtsad, lõbusad ja elurõõmsad inimesed, neile meeldis see maa, kus nad elavad, meeldis oma rahvas. Jakob Timofejevits mõlgutas mõtteid: «Nüüd, hoidku küll jumal selle eest, juhtuks midagi erilist, et... Hõikaks vaid kõrre: «Relvade juurde, sõbrad, näete, seal kästides on püssid!» Ja nad haaraksid relvad ja läheksid pikemalt mõtlemata lahingusse. Isegi eide läheks kaasa: noh, et kui kellelgi on vaja haava siduda»

Ainult tomašukid hakkaksid urisema: ahaa, saadavad nad palamatuid surma! Ahaa! Andetult juhite! Ahaa...

Teie elujuhtumiks leiavad tomašukid sobiva «ahaa».

Jakov Timofejevits teadis, mida ta teeb, kui koju saab Aleksahhini uue näidendi küsimuse tõstab ta teatri parteibürool üles. Aga võib-olla oleks mõtet seda ka partei koosolekul arutada. Las kommunistid otsustavad, kas näidend on hea või halb. Teatrit ei saa ometi tomašuki ja kunstilise juhi pärusmõisaks muuta. On olemas üldsus, on töötav rahvas ja on parteiorganisatsioon.

Jakov Timofejevits ei teadnud vaid üht — et ka Tomašuk ei tukkunud. Kunstilise juhi poolt allakirjutatud loomundeerimistunnistusega astus Tomašuk samal päeval Moskvast rongist välja. Ka temal oli Moskvast palju tuttavaid ja sõpru, olid mingid sõbramehed ka ministrite kabinettide instantsides. Ja peale selle varustas Orleantsevi teda kirjadega oma sõpradele. Tomašukki tassiti hõireid mööda, joodeti konjakiga, kiideti selle eest, et ta oma joont ajab ega alisiu rauast ja betoonist vorbitud direktorile ja teistele temataolistele, kes püüavad kunsti kasutada. Lubasid veel, kus vaja, peale pressida, kus tarvis nupule vajutada — ja küllap see direktor, Jerkov, viiakse kiiresti üle kusagile metsavarumistööle või mõnd artelli, näiteks «Drell-saagi», juhtima.

Tomašuk viidi ka ühe naiskunstniku majja. See oli tussuse välimusega naine, kes kogu õhtu jooksis kordagi ei naeratanud. Kas tõsiselt või nalja pärast, aga teda rüületas kui mingit selgeltnägijat. Ta rääkis käuksuval häälel, just nagu oleks puitükki puu vastu hõõrutud, nagu oli tal kuidagi kõver ja selle tõttu oli nähtavasti ka ennustaja isiklik elu viltu läinud; kuri oli ennustaja oma puise hääle ja hobuse füsionoomiaga, mis oli nii kollane, nagu tungiksid tal sapitilgad nahapooridest välja.

Tomašukile meenus, et ta oli selle kunstniku nime kunagi kuulnud, tema töid aga polnud ta ilalgi näinud. See muidugi ei seganud tal ennustaja lõuendeid kiitmast, mis olevat avanud ta silmad maalikunsti tõelise olemuse nägemiseks. Tomašuk ütles, et need pakkuvad ta lungele palju rohkem kui pintslikäsitöölise, selliste

kannuseid teenivate lakeerijate ruuthektaritesse ulatav maitsetu toodang. Kunstniku majas räägiti ainult tema temast endast või üksteisest. Sellest, mis eksisteeris väljaspool selle maja seinu, meenutati vaid kaugesse minevikku või välismaale kuuluvat. Kui räägiti maalikunstist, nimetati vaid impressioniste ja sürrealiste, meenutati kirjandust, nimetati Zinaida Hippist, Marit Tsvetajevat, Arkadi Avertšenkot... Loeti nende luuletusi või meenutati nende novellide sisu. Selles seltskonnas oli tunda mingit ärevat tuulekest võimalike ümberkorraldustest, millal näiteks parteiorganisatsioonid ei hakka enam kunsti ja kirjanduse küsimuste vahele segama. Sellest rääkides naiskunstnik vahtis tema ise on endale nii parteiorganisatsioon kui rahva südametunnistus. «Julge eit,» mõtles tema Tomašuk. «Pole midagi öelda!»

Jutus tuli ette, et Tomašuk meenutas kunstnik Kozakovi nime, kes oli Moskvast perifeeriasse sõinud. Ta ütles, et Kozakov näib talle sümpaatsena. Jajah, vastas Tomašukile, oli sümpaatne, kuid ei pidanud vastu veeres lakeerijate perre. On kuuldusi, et on hakatud bluumingut lõuendile panema ja seda peaaegu loomulikus suuruses. Tomašuk ütles, et mitte bluumingu, vaid töölisklassi esindaja olevat Kozakov tõesti oma tööde põhiteemaks valinud, ta maalivat portreesid. Jajah, ütles keegi, tema olevat näinud fotokoopiat Kozakovi ühe septsusest, mis kujutas inimmürakat masinate loomulikus juures see inimmürakas oli veel defektidega armilise näoga. Kozakov on hakanud kavaldama, näpust vanas mõistujutus. Kuulake, kes pole kuulnud: elas kord idamaine valitseja, kelle vasak silm vaatas kõõrdi ja parem jalg oli vasakust lühem, järelikult ta ka loukas. Valitseja kutsus enda juurde kolm oma riigi silmapaistvat maalikunstnikku ja ütles: «Maalige minust portree. Kuid vaadake ette, et te mul ei ilusta, kõik olgu täpselt tõetruu! — On portree tõetruu, saate autasu, kui ta seda pole, ärge siis hädaldage, teid ootab surmanuhtlus.» Kunstnikud asusid tööle. Üks mõtles: «No kuidas sa sellist hirmutistõõpärast maalid? Küllap rääkis sellest tõest niisama koketeerimiseks. Igaühele on juba meeldiv end ilustatuna näha.» Ja maaliski iluduse

muutunud silmad õigel kohal ja mõlemad jalad normaalselt. Valitseja vaatas portreed ja oligi kunstnikul otsus talle napp maha lakeerijast lurjusel, kes tõde ei rääkinud. Teine võttis kolleegi kurbi kogemusi arvesse ja ütles: «Kõik nii, nagu oli. Valitseja vaatas tehtud töö üle, näitas kulmu ja järgnes jälle nupu mahavõtmine, kusjuures põhjust sõnadega ei seletatudki. Saagu ise aru. Aga kolmas, kes oli taibukam, toimis järgmiselt: ta kujutas valitsejat jahil: selle parem jalg toetub kivile, ja ta ei näegi, kas üks jalg on teisest lühem või pikem; valitseja kätte andis ta püssi, valitseja hoiab püssi, nõjab küünarnukiga põlvele ja sihhib lõvile lõugade vahele — vasak silm on loomulikult kassis ja järelikult pole näha, et see kõõrdi vaatab. Kõik oli tõetruu ja libe, selle sellile tasuti heldesti.»

Tomašukile muinasjutt meeldis ja ta märkis selle oma telefonide ja aadresside ploki üles. Kollasenäolise muusiklaja seltskonna kitsas ringis tundis ta end suurepärast, kuid niipea, kui ta väljus sellest korterist Moskva tänavaile ja sattus teistsugusesse ümbrusse, ta meeleolu langes. Inimesed töötasid, inimesed sõitsid ümbrusmaale, inimesed tõusid õhku mingites imepärastes uutes reaktiivlennukites — kõigil olid käed hoolt ja askeldamist täis, ja see hool ja askeldamine oli hoopis teist laadi kui ennustaja ja selle seltskonna oma. Vastuolulistest arutlustest ja arvamustest hakkasid Tomašukil kuumad ja külmad hood üle käima. Võõrastemajas ei saanud ta öösiti kaua und, ärevus hinges oli liiga suur.

Tema ärevus suurenes veelgi, kui ta nägi, kuidas muusiklaja ringis Kunstnike Liidu juhatuse soovitatavat muusikirja koostati; Kunstnike Liidu kongress pidi eelduste kohaselt toimuma lähemas tulevikus, vist talvel.

Mida Tomašuk oma elus taotles? Ta tahtis olla teatris alati esimene, mitte aga teine ega kolmas, mitte tavane inimene. Ta tahtis silma paista, tahtis, et temast räägitaks, tahtis saada suuri materiaalseid hüvesid. Ja kui ta mõningate teatri dogmaatikutega, kelleks ta pidas ka Guljajevit, võitlusse astus, siis tegi ta seda sellepärast, et need teda segasid, tal elada ei lasknud, teda oma sirgjoonelisuse, primitiivsuse ja järeleandmatusega ärritasid. Neile üldsegi ei meeldi näidendid, mida tema,

Kõrgahjude põhja ja šahti voodrile pööratakse äärmiselt vähe tähelepanu ning kontrollijate määratust hoolimata jääb ladumise ja montaaži kvaliteet ikkagi halvaks. Peale selle, seltsimehed, ei saa ka öelda et meie, eksploatatsioonitöötajad, oma tööd just laitmatult teeksime, ei, seltsimehed, kaugelki mitte laitmatult. Et kolmanda ahju furm välja paiskus, ja et aasta tagasi esimese ahju juures malmiava piirkonnas ääsiurse oleks, mida see kõik näitab? Eks ikka halba hoolitsust malmiava ja ääsi jahutussüsteemi eest, nõrka järelvalvet ja lonakust.»

«Erikomisjonid tegid ju kindlaks, et nende avariide põhjus oli mujal,» ütles Andrei, kes ka õppustest ootavalt võttis. «Need tulenesid just sellest, millest teiegi varem rääkisite, — «Kõrgahjumontaaži» halvast tööst.»

«Mu noor sõber,» vastas Vorobeinõi naeratades. «Igaüks teks ma sooviksin, et mind ei katkestataks. Võite pöörduda sõna võtta ja rääkida, mis teile meeldib. Teiseks aga arva ma, et te antud juhul eriti objektiivne olete. Nende avariide asjaosaline pole siiski mitte keegi muu kui teie lihane onu.»

«Kas teil häbi pole!» hüüdis Iskra püsti tõustes. «See viisil oponeerida ei ole aus! Teil pole ei vormiliselt ega sisuliselt õigus.»

Punanurka kogunenud hakkasid nende repliikide juures sumisema.

«Rahustuge, seltsimehed!» kõrgendas Vorobeinõi häält. «Kõik, kes tahavad oma arvamust avaldada, saavad sõna. Nüüd aga lubage mul jätkata. On väga kahetsusväärne, et meie tsooni metallurgiatehastes, sealhulgas ka meil, valmistatakse jahutusarmatuur omal jõul ja omade konstruktsioonide järgi. Mida tuleks teha? On vaja tarvis kusagil organiseerida tsehh, mis valmistab armatuuri mehhaniseeritult, kvaliteetselt ning kindla määratud, kontrollitud ja proovitud standardite järgi. Edasi — elektrikahurid. Meil näiteks pole nende voolavus rahuldav. See aga toob kaasa kõrgahjude malmiavade seisukorra halvenemise, ahjualuse lõkendamine, kõrganju avauste furmide sulgumise, õhkjahutuse puudumise, madaldumise malmi väljalaskmisel ja ahjude seadistamiskuid. Meie elektrikahurid tuleb rekonstrueerida, tuleb

ne surve kolbides kahesaja tuhande tonnini, eeskujuks võtta Magnitogorski metallurgiakombinaadi kõrgahjutsehhi seitsmenda ja kaheksanda ahju elektrifitseerimist.»

Vorobeinõi rääkis vältimatust vajadusest uus avasegu kasutusele võtta, rääkis selle koostisest, malmi- ja šlakimasside uuest voodrimassist, ning kuulveskitest, mis malmiava ja voodri koostismaterjalid võimalikult peeneks jahvatavad.

Iskra kuulas ja imestas — sellest kõigest olid nad talle Timofejevitsiga oma ettekandes juba üksikasjaliselt kirjutanud. Neil võib-olla ainult ei tulnud see nii talle meelde välja nagu Vorobeinõil. Miks küll Vorobeinõi sellest ei kõnele, miks ta ei ütle, et tema poolt esitatud ettepanekutele on tsehhis juba enne teda mõeldud, et elektrikahurite ümberseadmist varsti alustataksegi, mootorid selleks on juba olemas.

«Üheks kõige raskemaks, töökulu nõudvamaks ja pakilisemaks tööks on tsentraalrenni ettevalmistamine,» ütles Vorobeinõi. «Kõik tööd rennil tehakse käsitsi. Peaks olema masin, mis rennilt vana massi, šlaki ja malmi eemaldaks ning uue massi sisse viiks. Ja edasi, seltsimehed! Praegu ehitatavate ahjude kõrge tootlikkuse, malmi ööpäevase väljalaske suurenemine, vajaliku mehhaniseerimise puudumine ja malmiava eest hoolitsemise keerukamaks muutumine on viinud selleni, et tootlikumused ääsi juures on muutunud väga komplikseks. Selle tõttu on meil ääsitöölise suur voolavus. Protsente ma esitama ei hakka, mitte nendes pole asi. Asi seisab selles, et tuleb tõsta ääsitöölise töötasu. Esimesel ääsitöölisel peaks olema...»

«Kaheteistkümmes järkl!» hüüdis Iskra. «Teisel — kaheteistkümmes, kolmandal üheksas ja ülejäänul kaheksas. Seda vist tahtsite öelda, seltsimees oobermeister?»

«Jah, seda, seltsimees meister. Ja seda, et õppusel tuleks kas või minimaalsemalgi määral distsipliinist kinni pidada.»

«Aga mina arvan, et ka objektiivsusest tuleks kas või minimaalsemalgi määral kinni pidada!» hüüdis Iskra ja tundis, kuidas ta erutusest üleni väriseb. «Oleks tulnud

ikkagi öelda, et Platon Timofejevitš Jeršov on kõige sellr
pärast, juba ammu muret tundnud!»

«Ja ka insener Kozakoval» hüüdis keegi ääsitöölisest

«Eelkõige just insener Kozakova,» ütles Andrei.

«No nii see asi nüüd küll ei lähel» hüüti uuesti isel-
jate hulgast.

«Seltsimehed, milleks see anarhia, pole mõtet närve-
rida!» hakkas Vorobeinõi hääle uuesti peale pressima.
«Keegi pole kellegi loorbereid ära võtta tahtnud. On ju
alati nii olnud, et keegi alustab, teine aga jätkab ja
arendab tema algatust edasi. See on igasuguse progres-
siivse tegevuse normaalne tee. Asi ei seisaks selles, et kindlaks määrata
kes esimesena «e» ütles. Kas siis asi on prioriteedi-
tegevus? Prioriteedi tagaajamine näitab upsakust. Meil vaid-
atakse tihti selle üle, kes leiutas radio, — kas venelane
Popov või itaallane Marconi.»

«Meil selle üle ei vaielda,» ütles Andrei. «Meil te-
vad kõik, isegi koolilapsed, et raadio teatas Popov. Ma-
coni aga käis tema jälgedes»

«Mujal maailmas aga vaieldakse,» kordas Vorobein kindalt. «Kuid mis mõte sel vaidlusel on? Kas pole tähtsam see, et raadio üldse olemas on? Ja et meie raadio teeneid kasutame...»

«Nii on viimaks seegi ükskõik, kui Repin ja Surikov
õeldakse Monako vürstiriigi kunstnikud olevat, seltsi
mees Vorobeinõi?» hüüdis Iskra «Pole vist samuti
mõtet kiinitada, et nad venelased on? Tähtsad on ju
ainult nende maalid? Eks?»

«Ja ka see pole tähtis, kes, Hitlerile purustava löögi andis?» hüüdis teise ahju ääres, tööline «Kas meie või inglased koos ameeriklastega?»

«See lõök anti ühiselt, nii meie, inglaste kui ka ameeriklaste poolt»

«Eriti veel sinu poolt!»

See vahelühike lühe noortööliste suust tuli ootamatult Vorobeinõi vaiks, kohmetus hetkeks, võttis prillid eest ja hakkas neid seemisnaha tükiga hõõruda.

«Millele me siis näüd peatuma jääme?» küsis ta lõpuks saabunud vaikuses.

«Settele, et tuleb vahcaeg teha.» ütles keegi.

«Palun palun,» noistus Vorobeynön

Pärast vaheaega tuli Vorobeinõi kuulajaist mitte üle ühe murka tagasi. Ülejäänud läksid laiali. Andrei ja Iskra hakkasid koos oma ahju juurde minema. Poolte tunni pärast pidi Iskra vahetuse Andreile ülevõtma. Viimane oli just selleks varem tulnud, et Vorobeinõit kuulata.

«Ja on alles lugu,» ütles Andrei Iskra kõrval kõndides.

• Jaah, Andrei Ignatjevitsš, lihtsalt õudne! Ja niisuguse inimese vastu vahelati Platon Timofejevitsš! Kui ta elab? Olen ikka kavatsenud teda vaatama minna, aga igavene rassimine ei anna mahti. Tütar saab juba ja muret tuli juurde. Oleks meil rohkem kui üks tütar, aga pealegi on niigi kitsas, oleks ema meile jääma, ikkagi suur abi, kuid kus ta sin sots elab? Ja sõi teki ära.»

1 te, Iskra Vassiljevna, ka teate, kellele teie kor

...tutlav, Utleb, et on üks skisofreenik.»

«... see tähendab, Iskra Vassiljevna?»

«...tahendab, et pole päris normaalne, on veidi eegane.»

« Ei, Iskra Vassiljevna. Minu onud arvavad teisiti. Ütlevad, et ta on normaalsem kui vaja. Nemad ütlevad, et ta on lihtsalt kaval ja lurjus »

«... utleb nuidugi Dimitri Timofejevitš?» ütles
 111 «... aeratades

1. a, tema jah.» vastas Andrei. «Onu Plafon» aga

b. Mis leidur see ka on „Avanturist!»»

«...olla, et polegi avantürist, aga mida ta leuta
...seda ei tea küll keegi. Direktor palus teda
...nukaalu jahutamise üle mõelda, kuid ta pole midagi
...mõelnud. Mere ise mõttesime välja. Kõik, mis ta
...mõelnud, on lihtsalt mõttetuseks osutunud»

11. Iskra Vassiljevna, kõik ei osulunud mõttetuseks, ta loobuks igatahes mitte. Oma teostamatute projektide all haaras ta teie eest korteri ära, pääses tehnika osakonda ja olevat ka väga suure laenu saanud. Selle tõttu läbi ta üldse tõusiski Tema pärast tehti ka Tšibis-
... kõva peapesu»

Iskra oli voolikust tuleva sooja veega käed puh-

taks pesnud ja tööülikonna suvekostüümi vastu vahelnud, ütles Andrei:

«Kapa küsib alati teie järele. Tuleksite õige millal meile, koos tütrega. Meil on väike aed, me istuta sinna lilli. Seal on ilus olla. Mitte nii nagu talvel. Ma mäletate, te olite ju meil?»

«Küll me tuleme. Aitäh. Kindlasti tuleme. Tervitame Kapakest.»

Raudtrepist alla tsehhi õue minnes kohtas Orleantsevit ja Vorobeinõid. Orleantsev peatas teda. Vorobeinõi läks edasi. Ta oli tigeda näoga, nähtavasti polnud õppus pärast vaheaega läinud just nii, nagu ta oleks tahtnud.

«Kallis,» ütles Orleantsev naeratades, «no mik küll selline tulipala olete?»

«Vabandage, Konstantin Romanovitš,» vastas ta rangelt ja kuivalt, «ma ei taha, et te mind «kadunud» nimetate. Selliste sahete puhul, nagu meil teiega, väljendatakse selle «kalliga» ainult lugupidamatu kaasvestleja vastu ja püütakse rõhutada oma üleolekut tema suhtes.»

«Aga mis suhted meil siis on, seltsimees Kozàkov?»

«Just nimelt, ei mingisuguseid. Järelikult on ka «kallis» kohatu.»

«Hästi. Olgem siis ametlikud, ma austan naiste hääsid. Asi pole selles; asi on selles, et te ilmaaegu punn kisa tõsta, ilmaaegu püüate luua muljet, nagu tahate keegi teie ja endise oobermeistri Jeršovi teeneid arvele kirjutada. Esiteks, pole ju mingeid erilisi teeneid olnud ega ole nii temal kui teil. Teie olete nendeks al liiga noor, tema liiga vana. Aga koos, ühisel jõul, olete oma tsehhi küll kaunistanud käest ära lasknud teha.»

«Tõestage seda!»

«Hästi, ma püüan seda teha. Kuid võib-olla lähemal kas üles või alla. Siin lõotsub kõvasti.» Nad läksid üldispetšeri ruumi kõrval asuvasse tühja tuppa. Orleantsev istus laua taha. Iskra keeldus istumast ja jäi akna juurde, mille taga kraanad maagilaadimiskambrist punast maaki tõstsid.

«Siin on teile tõestused,» ja Orleantsev hakkas lo

ma aljade juures kõiki neid puuduši, millest Iskra kunagi Platon Timofejevitšiga oli kõnelnud.

«Kandage,» ütles Iskra Orleantsevit katkestades. «Kas te ei tea pole? Te ju töötasite ministeeriumis, te ju teate väga hästi, et need puudused on üldised ja mitte ainult meie tsehhi omased. Need puudused esinevad väga paljudes tehastes. Ja sõltuvad rohkem ministeeriumist kui tehaste töölistest. Kas te siis seal ministeeriumis ei töötanud, et kõrgahjude elektrikahurid on nõrgad, et nende puhastamine ja täitmine pole mehhaniseeritud, et mahutiava puhastamiseks pole häid puurimismasi

«Kas te siis ei teadnud midagi ääsitöölise voolu sellest, et tasuga, mis nad selle raske töö eest saavad, tuleks midagi ette võtta? Te istusite just sellisel kohal, kuhu tehaste direktorid kõigest kirjutavad. Miks siis Vorobeinõi ja nüüd ka teie kõik Platon Timofejevitši kaela ajate? See pole aus.»

«Pole mõtet nii erutada,» Orleantsevi näolt ei kadunud aegruus ja see ajas Iskra tighedaks, tal oli tahtmine Orleantseville midagi õige häbematut öelda. Kuid nagu ta ei tulnud midagi sobivat meelde.

«Peab olema aus,» kordas ta kangekaelselt. «Ei tohi ainult enesele mõelda. Teised teie ümber on ka inimesed.»

«Te otsustate minu üle nii,» ütles Orleantsev, «nagu me me yamad tuttavad. Aga me oleme kohtunud Moekvas vaid korda kümme vilksamisi trepil ja ka siin me teineteist vaid korda kümme vilksamisi näinud. Ei tohi, seltsimees Iskra, nii suuri sõnu teha ja karjuda: me, ebalaus. Ei tohi. Arvestage, et ka kõige leebemad inimesed võivad solvuda. Ärge kuritarvitage seda, et olete naine ja et selle asjaolu tõttu teile palju andesta-

«Ärge andestage, palun. Teil ei maksa end selle, nagu te ütlete, asjaoluga aheldada. Tegutsege. Andke pihta. Kas nüüd on meil kõik räägitud?»

«Me ju alles alustasime juttu.»

Mul on aeg koju minna. Minu vahetus on ammu lõppenud. Pean lasteaeda tütre järele minema. Palun vabandust.» Ja Iskra läks, jättes Orleantsevi laua taha istuma.

Kesklinna sõitis ta autobussiga, oma Aurul tänavat mööda aga peaaegu jooksis. Alles päris na-
ees aeglustas käiku. Kuhu ta siis nii väga kiiru-
Kas kõigist tänastest solvangutest Vitalile jutustada.
Et kuulda tema hajameelset: «Ah, nurjatud,» nu-
peale ta jälle mingite oma asjadega tegelema ha-
kab.

Iskra peatus. Talle tulid koguni pisarad silma leada-
-est, et on täiesti võimatu Vitalit oma raske, rahu-
tööga kaasa elama panna, teadmisesest, et Vitali on sell-
töö vastu täiesti ükskõikne. Tahtmatult astus ta vana
aluse varju — tänava lõpus tuli nähtavale Vitali, kes Ljus-
jakest lasteaiast koju tõi. Iskra kuivas kuresti pisar-
silmist ja kuulatas naerulsu tütre kõlavat juutu, so-
dest polnud võimalik aru saada, oli kuulda vaid rää-
sat, heledat häälekõla. Oli tahtmine neile headele, ka-
lilele omastele vastu rutata, kuid miski, mingi jõud lo-
dis teda tagasi, sundis ära ootama, kuni nad uk-
sisse läksid, ja kandis teda siis tagasi, kesklinna kaudu
Mäekaldale.

«Iskra Vassiljevna!» hüüdis Kapa rõõmsalt. «Kui l-
et te tulite. Kas teile on Andreid tarvis?»

«Ei, Kapake, tulin teie juurde, Andrei Ignatjevitsi mo-
täna juba nägin, andsin talle vahetuse üle, Tulin te-
vaatama.»

«Kas ta juba rääkis teile sellest?»

«Millest, Kapake? Ma ei mõista.»

«Noh, sellest...» Kapa sosistas kohmetult Isk-
midagi kõrva.

«Mis te nüüd, Kapake, kas siis mehed seda kellele-
räägivad! Nad ju häbenevad seda. Õnnitlen te-
Kapake, te rõõmustate mind. Lapsed on suur rõõm.
Juhtub, et vahel on väga raske ja paha olla, aga te-
koju, näed Ljusjakest, ja kohe on hinges nagu helgus.
Kogu raskus nagu hajuks, kaoks, eemalduks sinust nagu
poleks seda olnudki — on vaid tema, Ljusjake j-
ise.»

Nad istusid aeda kirsipuude alla ümmarguse, l-
äärde pingile. Kapa tahtis, et Iskra talle emadesse mu-
tuvaid intiimsusi seletaks.

«Kas mõistate,» õigustas ta end, «õpikute järgi te-
-

on bolke. Olen veel igasuguseid raamatuid kokku ost-
nud, kuid on siis raamatutes kõike ette nähtud?»

Iskra hakkas meeleldi jutustama oma Ljusjakesest,
-dest, kuidas ta teda kasvatab. Kuid Kapa, kes medit-
-siooniga juba kodunenud oli, esitas selliseid küsimusi,
-de Iskra segadusse ajasid.

«Ei tea,» vastas ta imestunult. «Ei mäleta. Ei märga-
-nud l-»

Nad istusid kuni hämarduma hakkas. Iskra meelest
-tas juba jahedaks. Kapa tegi ettepaneku majja
-minna. Majas polnud kedagi, ainult vana seinakell tik-
-is. Kui remonti tehti, oli Kapa selle endisele kohale
-tud. Tema arvates pidi vana pendli tiksumine And-
-le meeldima, oli ta ju arvatavasti selle kellaga har-
-unud ja selle väljaviskamine võis teda kurvastada.
-ndel oli vastanud, et visaku Kapa pealegi kell ära,
-ma ku vastama ei hakka. Kuid Kapa oli siiski kella
-lle jätnud.

«Aeg lendab,» ütles Iskra, kui Kapa oli tule põlema
-unud, «Kui kiiresti ta küll lendab. Kell on juba
-kohksa peal. Päev ongi läbi. Päevad lendavad üksteise
-mel, nii et ei jõua neid lugedagi. Ja nii, Kapake, möö-
-lub lennul ka elu. Leidsin endal juba ühe halli juukse
-ja tombasin välja.»

«Imelikud mõtted on teil, Iskra Vassiljevna,» ütles
Kapa valvsalt. «Teil on vist ebameeldivusi. Kas töö-
-midagi juhtus?»

«Ahh, Kapake, just töö!» Iskra hakkas jutustama kogu
-eda segast lugu, mis algas Platon Timofejevitsi vallan-
-mise ja insener Vorobeinõi tsehhi ilmumisega; ta
-lustas sellest, kuidas nad Platon Timofejevitsiga
-sehhi töö parandamise plaani olid välja töötanud ja kui-
-das Vorobeinõi korruga sellest kui isiklikust plaanist
-rakima hakkas; ta kõneles jutuaamisest Orleantseviga
-ja sellest, kui imelikult viimane tema suhtes käitub, just
-nagu tahaks teda sihilikult solvata.

Kapa oli nõrkinud ja kinnitas, et nii seda asja jätta
-et lohtivat, neile häbematuile tulevat nende õige koht
-kätte näidata.

Iskra nägi, et talle siin täiel määral kaasa tunti, teda
-imelikult mõisteti, ja tal hakkas nagu kergem. Kuid

mitte kauaks. Kuidas ta ka püüdis ennast petta, tead ta ometi, et Andrei naine polnud see, kelle juurde ta tulnud kaastunnet ja mõistmist otsima.

Alles lahkumisel, Kapaga värava juures hüvasti tundes, ta küsis:

«Ah jaal... Kas Dimitri Timofejevitši polegi kodu?»

«Ta on täna õhtuses vahetuses.»

«Ah nii! Noh jääme siis veel kord nägema. Kapake, nägemiseni! Soovin teile kõike head.» Ta suudles ja suudles Kapat.

Kui Iskra koju jõudis, siis Ljusjake sirni taga jalg magas. Selle sirni, Ljusja voodi, tema nukkude ja muu guasjade tõttu polnud toas enam ruumi ümbergi pöörata, ei saanud kõndidagi, tuli igasuguste virna hõlmasjade vahelt läbi pugeda.

Vitali ütles raatulolematult.

«Kus sa, Iskrake, täna küll hulkusid. Ma helis juba tseanigi. Sealt öeldi, sa olevat ammuilma ära tulnud.»

«Mind peeti parteikomitees kinni,» valetas Iskra. «Ega teadnud isegi, mispärast; ta ehmus ise sellest ja tundis, kuidas ta punastab, otse katastroofiliselt punastab.»

Vitali aga ei märganud seda.

«Pole midagi hullemat, kui et su naine on ühiskondlik tegelane,» raakis ta torisevalt. «Minust on sulle midagi teada saanud, kallid Iskra. Lõunat keetku mina, noor pesku mina, tuba koristagu mina, Ljusjakest viigu laadale ja toogu tagasi jällegi mina.»

«Kuid saa aru, Vitali... Sa ju tead, et ma rõõmuga...»

«Ega ma ju ei ütlegi midagi. Ma ei tee sulle etteheiteid, vaid konstateerin fakti. Niisiis, Iskrake, olgu sulle hilja, aga sa siiski tulid ja luba mul nüüd lahkuda. Alexander Lvovitš ka! Mul järel ja ootab nuad mind lühikese napargis. Tema ja üks noor dramaturg tahavad nüüd uut näidendit ette lugeda ja näidendit kujundada. See on nou pidada. On ju huvitav proovida näidendit kummaliselt. Guljajevi sõnade järgi olevat näidendit teinud. Mul peaks see vist välja tulema. Guljajevi arvates peaksid meid näid näid hästi töölisklassi teemat tundma. Noh, ole

meid heida magama. Ära mind oota, heida kindlasti minna. Nende ootamistega sa ainult kurnad ennast.»

«Kuid miks sa neid meile ei kutsunud? Miks ei oleks meil meil lugeda? Ka mina oleksin hea meelega kuulnud.»

«Sa saad ju isegi aru.» Vitali laiutas käsi ja näitas. «Sa saad ju isegi aru.» Ta riivas huultega Iskra. «Sa saad ju isegi aru.»

«Sa saad ju isegi aru.» Vitali laiutas käsi ja näitas. «Sa saad ju isegi aru.» Ta riivas huultega Iskra. «Sa saad ju isegi aru.»

«Sa saad ju isegi aru.» Vitali laiutas käsi ja näitas. «Sa saad ju isegi aru.» Ta riivas huultega Iskra. «Sa saad ju isegi aru.»

«Sa saad ju isegi aru.» Vitali laiutas käsi ja näitas. «Sa saad ju isegi aru.» Ta riivas huultega Iskra. «Sa saad ju isegi aru.»

«Sa saad ju isegi aru.» Vitali laiutas käsi ja näitas. «Sa saad ju isegi aru.» Ta riivas huultega Iskra. «Sa saad ju isegi aru.»

«Sa saad ju isegi aru.» Vitali laiutas käsi ja näitas. «Sa saad ju isegi aru.» Ta riivas huultega Iskra. «Sa saad ju isegi aru.»

«Sa saad ju isegi aru.» Vitali laiutas käsi ja näitas. «Sa saad ju isegi aru.» Ta riivas huultega Iskra. «Sa saad ju isegi aru.»

«Sa saad ju isegi aru.» Vitali laiutas käsi ja näitas. «Sa saad ju isegi aru.» Ta riivas huultega Iskra. «Sa saad ju isegi aru.»

8.

«Sa saad ju isegi aru.» Vitali laiutas käsi ja näitas. «Sa saad ju isegi aru.» Ta riivas huultega Iskra. «Sa saad ju isegi aru.»

ees ja isanime oieti ei teadnudki, nu sus tellitug, «sm. Krutilitš»

Krutilitši laud oli täis kaustu ja pabereid, neid seal suurtes virnades. Siia lauale kogunesid töölised insener-tehniliste töötajate ratsionaliseerimisettepanekud, mis saabusid tsehhidest. Mõnedel paberitel olid juba juhataja resolutsioonid, need tuli konsulteerimiseks edasi anda. Enamikul polnud mingeid resolutsioone nende saatuse üle tuli otsustada Krutilitšil. Ta roomatas, kui nägi, et ettepaneku mõte oli kas väär, tehnikalt kirjaoskamatu, või liivõrd tühine, et ei väärinud arutamist. Niisugustele ettepanekutele kirjutas ta mõnede asjaliku kokkuvõtte, kandis selle juhatajale ette, teinud neist kui anekdootidest kabineti töötajatele või suhtes Orleansevi juurde, et ka temale mõnitaval jultustades niisuguseid vaimusurusi, niisuguseid vaimuhüppeid ometi leiab! Asjalikud, põhjalikud ja väärtuslikud ettepanekud aga ärritasid teda, tegid ta tigenaks. Need pidi ta kõrvale: «Pole midagi, kullakesed,» mõtles ta, «kõrge aadressil, «küll jõuate aru oodata.» Ta meenutas neid vintsutusi, mida tal endal oli tulnud üle elada, ta oli valmis tegema kõike selleks, et ka teised neid karmide vintsutusi tunda saaksid. Ta vihkas õnnesööd, neid, kellel elus vedas, pidades nendeks kõiki, kes laisalt töötasid ja oma töö eest head tasu said, ta vihkas kõiki, kes saavutasid seda, mida nad olid kavatsenud, kodukel õnnestus midagi rohkem teha, kui seda just ammu koha järgi nõuti.

Uhel sombusel jaulipäeval istus Krutilitši juures vaimsimistsehi noor soojendustööline või keevitaja, nagu seda eriala millegipärast tsehhis nimelati. Kevvitaja rääkis, et ta olevat tulnud mõttele muuta tooriku soojendamise viisi soojenduskaevudes. Ta soovitas teha nii, et toorik jääks otsekui elektripooli sudamikuks ja laseb hõõguma kõrgsagedusvoolu abil. Krutilitš ei tundnud elektrotehnikat ja ettepanek oleks tulnud saata spetsialistidele konsulteerimiseks. Füüsikast üht-teist meenutades võis ta selle ettepaneku üle ainult üldjoontes otsustada. Teoreetiliselt oli see tema arvates teostatav. Polnud küll teada, kuidas seda praktiliselt rakendada, ja kas see ka vajalikku majanduslikku efekti annab, aga

Krutilitšit ärritas juba see, et ettepanek polnud koostatud kirjaoskamalt.

«Kas te niisugused teadmised omandanud olete?» küsis ta, ise läntsakile juhataja asetäitja poolpehmesse istudes. «Ma räägin teadmistest, mis andsid teile võimaluse teoretiseerimiseks.»

«Ooh, seltsimees Krutilitš. Lõpetasin moõdunud keskkooli.»

«Lõpetasite keskkooli? Ja ei läinud edasi õppima? On ju väga imek, noormees.»

«Ma ei pääsenud instituuti sisse. Kaks palli jäi alla.»

«Haa, laisklesite järelkult. Olete harjunud kergele, olete harjunud sellega, et meie, teie isad, teie eestlased küsivad ületame, et «noortel tee on lahti igal alal». Seltsimees, nii see asi ei lähe! Ajalt omaenda tööga võib enesele tulevikku käte võidelda. Nii

«Ma ei kahetsegi, et instituuti ei pääsenud,» vastas Krutilitš, «aga ega saanud aru, miks talle sellist noomitus-õpetust peetakse. «Mulle töö meeldib. Soojendan Jeršovi Dimtri Tamošejevitšile toorikuid. Tuleb aga käte alla, et temaga sammu pidada.»

«Tule aga siis käte alla, noormees. Teie ettepanekut aga me veel uurime, mõtleme läbi ja otsustame.»

«Kas see arutamine kaua kestab?» küsis Krutilitš. «Ma on tõsine. Seda hobuse seljas ei otsusta. Võib-olla laheb kuu, kaks, kolm... kurnustada pole teil ju kuskile, terve elu on teil alles ees.»

«Kah mul ei ole!» ütles Krutilitš mõttes, kui noor ettepanek oli lahkunud. «Sina siin mõtle ja murra pead, saugisugunegi idee sünniks ja kuju võtaks, tema aga ei ole vaid õpikuid ja ongi jälle uus Edisson valmis. On kullake, küüruta aga, küüruta selga, ela kuadis, mulgi, las veel jookseb naine su juurest ära, siis alles lämba, siis tule oma ettepanekutega.»

Keskpäeval helistas Krutilitšile Vorobeinõi:

«Krutilitš? Tervist, mu kallist! Võib-olla suvatseksite meie juurde kõrgahjutsehi tulla?»

«Mis teil seal siis lahti on?»

«Tahaksin teiega nõu pidada, oleks vaja üks asi lahutada»

«Kui on vaja,» vastas Krutilitš võrdlemisi tähtsakoos
«siis palun minu juurde. Mul on liiga palju tööd, et
mööda tsehhe ringi jalutada.»

Telefonis vaikiti. Viimaks Vorobeinõi siiski nõustus
«Hästi, ma tulen.»

«Tule, tule,» mõtles Krutilitš kahjuröömsalt. Vorobeinõisse suhtus ta vaenulikult sellest õhtust alates, kui nad Zoja Petrovna pool koos olid ja Orleantsev selli inseneri terviseks klaasi tõstis ning teda kui suurt kannatanud märtrit ülistas. Krutilitši arvates upi seda Vorobeinõid teenimatult.

Kui Vorobeinõi tuli, võttis Krutilitš suurte rükkidega ülesannetega koormatud inimese poosi. Ta püüdis silmadel väärtust ja tarka ilmet anda.

«Istuge,» ütles Krutilitš «Ma kuulan teid.»

Enne kui istuda, käis Vorobeinõi väikeste kiirete sammudega Krutilitši kambrist mööda ringi, ja kui lõpuks istet võttis, siis ütles:

«Teil ei tule mind kuulata, seltsimees Krutilitš, vaid meie üheskoos peame viivitamatult midagi tõhusat ette võtma. Kas te mäletate, et Tšibissovi andis teile vagunikaalu kohta ülesande?»

«Oli küll niisugune segane ülesanne, kui seda üldi ülesandeks võib nimetada.»

«Pole seal midagi segast,» ütles Vorobeinõi. «Elu on selle ette dikteerinud. Seal valitseb tõesti väljakannatamatut kuumust.»

«Noh ja mis siis? Ääsi juures on kuumus veelgi suurem, aga ka seal pole võimalik midagi ära teha.»

«Kuid vagunkaaluga võib üht-teist siiski ette võtta. Ja mis peaasi, ongi juba võetud. Ja kas teate, kes seda tegi? Kolmanda ahju meister Kozakova.»

«Oleks huvitav teada, mis ta siis ära tegi?» Krutilitši pilk muutus veelgi roidunumaks, veelgi targemaks ja tähtsamaks.

Vorobeinõi jutustas Iskra ettepanekust monteeritud vagunkaalu kabini elektrikülmutusseadeldis.

«Kas te, Krutilitš, ka mõistate, mis sellest valitakse? Tuleb nii välja, et elukutseline leidur ei tuleb

meiega toime, aga plikake, kes kõigahju tootmist ei ole veel vaevalt nuusutanud, lahendab selle edukalt. See on lahendamise, see on väga tõsine löök!»

«Millele?»

«Millele, vaid kellele. Ja eelkõige teile, Krutilitš.»

«Mis teie minu eest nii väga hoolitsete? Ärge minust liiga muretsege. Saan ise kuidagi hakkama.»

«Te demonstreerite asjata oma ülearust kõrkust. Mida ei peaks mitte tülitsema, vaid töötama koos,»

«Kas ka õelge, seltsimees Vorobeinõi.» Krutilitš naeratas, mis sarnanes Orleantsevi mõistlikule ja veidi iroonilisele naeratusega. «Õelge välja, et te vajate kontakti, see tähendab, lühidalt öeldes minu abi.»

Vorobeinõi muutus valysaks. Talle näis, et Krutilitš, kuigi kõneluse selles suunas, ahvatleb teda minna välja, et Krutilitš on kavalam kui näib ning kui üheses temast mõtleb ja räägib.

«Milleks sinu abi,» ütles Vorobeinõi. «Ma lihtsalt ei soovi mitte külmutuskappe ei tuleks meil üles seada, vaid niisuguse ventilaatorite süsteemi. Võiksite õige sellega tegeleda hakata.»

«Nukauaks, kui meie ventilaatoritega tegeleme,» ütles Krutilitš, «jääb külmutuskapi-ettepanek seisma, kas nii või?»

«Noh, seda ma juba ei tea... Teie peaksite seda paremini teadma, seltsimees Krutilitš. Nähtavasti jah. Võib-olla töötada ka paralleelselt.»

«Kuid parem, kui ta seisaks?» Krutilitš ei saanud kaheldagi varjata. Ta lausa naeris. «Kuhu te, Vorobeinõi, mõeldate? Võib-olla mõtleksite selle üle järele,»

«Kogude insener? See on ju räpane alatus, eks ju? Teie andis teile õiguse mõelda, et ma koos teiega nii- või nahest asjast osa võtan? Ei, lugupeetud Vorobeinõi,»

«Olen küll parteitu, kuid tean, et sellele konale pani partei. Just nii, partei! Olen olnud ja seisan ka ühes nõukogude ratsionaliseerijate ja leiutajate meeskonnas.»

«Te eest valvel. See on minu püha kohus ja ma tänuks teile.»

«Te olete ebanormaalne,» ütles Vorobeinõi. «Oli imestusväärse osavusega meie jutuajamise pea pealt pööranud. Asja nii pöörata on aga provokatsioon.»

«Ärge tühjade sõnadega hirmutage, ärge hirmutage kulla mees. Just teie tõukasite mind provokatsioonile. Ainuke, mida ma võin teha, on see, et ma ei hakka teie jutuajamist suure kella külge panema ega teata kuu gile, kuidas te seda nõndanimetatud kontakti minu ette kujutasite. Ärge erutage, ma pole reetur.» Vana teie sõnadele andis Krutilitš erilise rohu, vaadates seda juures Vorobeinõile läbitungivalt otse näkku.

«Tenke, kuidas paremaks peate,» ütles Vorobeinõi. «Kui aga asi läheb nii kaugemale, et seda kusagil arutatakse, siis pidage meeles, ma tarvitan teie kolm korda veel kord sama sõna: provokaator, jahan, just provokaator. Olen teid rängalt eksinud. Ma pidasin teid teie suguseks inimeseks.» Ta tõusis ja valjus.

Krutilitš hüppas toolilt üles ja hakkas oma kambri mööda edasi-tagasi käima. Ta oli sellest, mis Vorobeinõi rääkis, hirmsasti ärritatud. Kui Kozakova ettepanek ellu viiakse, tuleb sellest tõesti väga suur skandaal. Küllap leidub paljusidki, kes tahavad teda, Krutilitši häbistada, kes ütlevad, et näe, ise muidu kiidetud teadur, aga tühist asjagi ei suutnud ära lahendada. Kuid, kurat võtku, ta ju püüdis seda lahendada. Mingisuguse ventilaatorne süsteem seal ei aita, sest tekib tuul, millest võib vaid kulmetuda, kuumus aga jääb endiselt. Kuidas talle küll see elektrijahutus pähe ei tulnud? See pole ju midagi muud kui tehniline ükskordüks Vorobeinõil on muidugi õigus, kõigepealt kannatab selle teooria just Krutilitši prestiiž. Kuid Vorobeinõit ise on ka kühm küll. Et organiseerime aga Kozakovaga võitlemiseks bandiitliku jõugu. Aga kui pärast midagi juhtub, reageerib ta sind kõige lankema naoga. Ei, parem juba end oma sugustega mitte siduda. Orleantsev väidab küll, et teie Krutilitši suurim viga seisvat just üksilduses, selles, et ta olevat erak ja töötavat üksinda omaette. Mida ühikuga, võib ju olla, võib ju tõesti olla. Kuid parem pole niisugune viga, kui et teha see viga — uhineda Vorobeinõile taoliste tüüpidega.

Krutilitš hakkas mõtlema, mida Kozakova ettepanek

teoreetiliselt tähendab. Ei suutnud aga midagi välja mõelda. Ta tuju langes alla nulli.

Tõul tuli tema juurde koju Orleantsev.

«Tulge, Krutilitš,» ütles Orleantsev Krutilitši korterisse vaadates. «Minu nõuannet te pole kuulda võtnud, te olete sellest hoolinud, ja mis see siis nüüd on?»

«Tulede, oli raske öhk, kõik kohad olid rämpsus täis tolmu, kõõgis seisid mustad noud ära kuivanud karvade kapsaga, ase diivanil oli üles tegemata, akna-ala mööbel tolmu täis. Krutilitš saabaste kummikud olid parkettpõranda musti jooni täis vedanud, ja see oli ära kriimustatud ja reostatud.»

«Te olete siin sealaut, Krutilitš. Palun vabandage minu kohesust. Te ei tohi niiviisi elada, olete ju insener. Insener. Emb kumb, te kas abiellute või ei? Endale inimese, kes teil siin korra majja lööks. Teie endat teed ei ole, muidu viib niisugune elu teid üldse laangusele. Mina teid rohkem enam aidata ei saa.»

Krutilitš vaikis süngelt. Talle Orleantsevi manitsused olid juba tuttavad. Ta nägi ju ise, et elas uues korteris pärast kolme aastat inimese moodi olemist jällegi vanaviisi. Naise hääle ei muutunud ta elus midagi. Aga kust võtta selles elus raskust, keda sa võiksid usaldada, kes ei petaks, ei petaks sind ega nuhiks su järele?

«Insenerahvata ei saa majapidamises kuidagi läbi,» ütles Orleantsev.

«Aga kust ma ta võtan?» vastas Krutilitš.

«Tule, sõbrake, oleks tulnud öeldagi! Juba varem oleks võinud seda ütleva.» Orleantsev hakkas naerma. «Ma olen selle mure enda peale. Aga nüüd veel üks asi. Teie ei istuksime?» Orleantsev laskus tugitooli ja hakkas harjumusepärast jalga kiigutama. «Miks te ometi ei linsakas olete! Ja mis skandaali te selle Vorobeinõiga tegite?»

Tema vist mõtleb, et kui ta ise on lurjus, siis on kõik teie ka lurjused,» hakkas Krutilitš kiiruga rääkima. «Ta eksib. Ei sattunud endasuguse peale.»

«Te ei mõistnud Vorobeinõid nii, nagu vaja. Ma just ütlesin rääkisin temaga. Ta tuli teie juurde, et teid või-

malike ebameeldivuste eest hoiatada. Direktor ei
ikkagi teile ülesandeks leida moodus temperatuuri alu-
damiseks vagunkaalus. Ma nägin isegi vastavat dok-
menti»

«Missugust dokumenti?» muutus Krutilitš valvsaks

«Direktori kirja peainsenerile, milles ta palus jaa-
gida, kuidas te selle ülesande täidate. Järelikult te
sellest ülesandest ka peainsener. Muidugi teab ko-
kõrgahjutsehh, et te hakkasite selle asjaga tegema
et teil sellest midagi välja ei tulnud. Nii on lugu, kui
mees. Vorobeinovi soovis teile ju head.»

«See tähendab, et mul oleks tulnud temaga k-
kokku läua ja siis üheskoos Kozakova ettepanek ma-
hatta?»

«Mis te nüüd räägite, Krutilitš! On teil aga sõnad
olete naljahammus, nagu ma näen. Kuidas siis
väärtuslikku ettepanekut maha matta?»

«Kuid seda ta just tahtis. Ta soovitas ju mulle vent-
laatorite peale mõelda, Kozakova ettepanek aga ka-
alla pista...»

«See tuleb sellest, et teie närvisüsteem on häiritud
Krutilitš. Te peaksite puhkama, peaksite kuurorti soita
kusagile Sotši. Kas te olete Sotšis käinud? Ei? Aga
tuleks minna. Seal lähete plaazile... Millised me-
vad olevused seal Sotši plaazil pleegivad! Võiks mu-
dugi ka Sunnumi minna. Kas te Suhhumis olete
nud?»

«Mitte kusagil pole ma käinud, üheski kuurordis pole
ma olnud, kas kuulete!» pahvatas Krutilitš õelalt. «No
saguste pärimistega te ärvitate minu üle. Olen ainult
korra kolm konalikes puhkekodudes olnud, iga korra
kaksteist päeva. Ja see on kõik, kõik! Ma pole kunagi
ka pehmes vagunis sõitnud. Rahvusvanelisest muidugi
rääkimata. Ma... An, ei taha sellest rääkidagi!»

«Miks siis mitte rääkida? See kõik on ju kättesaadav
Tuleb ainult targemini käituda. Ei tohi ainult husta
kasse langeda ja sõpru endast eemale tõrjuda. Rõu-
Kakstratovitš selgitas mulle, et ta tahtis teile loo-
midagi muud soovitada. Ta tahtis teha teile ettepanek
Kozakovaga koos Vagunkaalu jahutamise kallal
tada.»

«Kuidas see võimalik on? Kozakova ju ei

«Kuidas teiega oleks? Ma küsin, kas teie olete

«Mis siis sellest... Mis nüüd mina? Ega see
minust...»

«Tegemini, palun.»

«Ma ju ütlen küllaltki selgesti, et see ei olene minust.»

«Nõustuda või mitte nõustuda? Aga kes siis seda

«Teie asemel tegema, Krutilitš?»

«Ei stantini Romanovitš, ma ei saa teist üldse enam

«Kui Kozakova tegi ettepaneku, siis on tema ettepa-

«Autor ja viib selle ka lõpule. Milleks siis mind siia

«...»

«Aga selleks, et Kozakova on vilumatu. Selleks, et

«... professionaalse lenutaja mõistus ja kogemused.

«... et Kozakovale on abi tarvis. Näete nüüd, mil-

«... teid vaja on. Aga peamine, Krutilitš...» Orleant-

«... toosis tugitoolist ja vaatas Krutilitšile ulalt alla,

«... is tavalise naeratuseta, näol range ilme, mis ei

«... onulnud mõtetki, et temale võidaks vastu rääkida.

«... omme, Krutilitš, seisab selles, et paberite hulgast,

«... mu patroon mulle analüüsimiseks andis, ma leid-

«... masinakirjas koopia teie ettekandest direktori

«... nimele. Sest teie ju tegite samuti, ja varem kui Koz-

«... kova, ettepaneku elektrijahutuse kohta. Kas olete selle

«... unustanud või?»

«Krutilitš jahmatas. Isegi suu vajus tal lahti. Jahmu-

«... mull vaatas ta alt üles suurele, kõikvõimsale Orleant-

«... ville.

«Näete nüüd,» ütles Orleantsev ja tõmbas pintsaku-

«... taskust neljaks kokkumurtud paberi välja. «Lugege ja

«... tulelase meelde.»

«Krutilitš haaras paberi ja tegi selle lahti. Ta käed

«... varisesid. See oli ettekande koopia, kus keegi teatas

«... tehase direktorile, et vagunkaalu temperatuuri alanda-

«... mise rasket ülesannet on võimalik lahendada. See keegi,

«... nagu tõendas masinakirjas allkiri, oli tema, Krutilitš.

«Dokument oli dateeritud kahekümne kuuendal jaanua-

«... ril, vasakpoolses servas oli kaks ümmargust augukest

«... kirkõitjasse panekuks; sealt nähtavasti oligi Orleant-

sev ta välja võtnud. Oli näha kellegi tindine kritseldus
ärakiri õige.

«Näete nüüd, kulla sõber» ütles Orleantsev ja võttis
paber. Krutilitši käest. «Mälu on teil lühikesevõitu. Me
te vaikite? On see teie dokument või mitte? Kas ta on
leiutise eest tuleb arvestada teile või mõnele teisele?
Võib olla loovutame tõepoolest mõnikümmend tuhat
rubla noorele sampaatsele daamile — seltsimees Koz
kovale?»

«Kuidas mõnikümmend tuhat?» küsis Krutilitš
sosinal.

«Aga mis teie siis mõtlete? Tuleb ju patent. Leida
läheb ka teistesse tehastesse... Jah, suured rahad on
tulemas.»

Krutilitš haaras pea käte vahele. Orleantsev oli ta
sisse piiranud, ümber sõrme mässinud, tal kõrist klõps
haaranud. Ega Orleantsev ole Vorobeinõi taoline tüüp.
Orleantsev on tõeline saatan. Krutilitš muidugi mõistis ka
kust niisugune dokument võis pärit olla, ta mõistis ka
et Orleantsev teeb homme selle kõigile teatavaks, tõsta
kära, kuulutab, et keegi on jälle nagu varemgi Kruti
litši ettepaneku surnuks vaikinud. Võimalik, et sel kor
ral kuulutatakse otseseks süüdlaseks ja lüümatajak
Tšibissovi, keda Orleantsev vihkab, seda pole just raske
aimata; kõik eelised on ja petetud Krutilitši poolel, sel
les pole mingit kahtlust. Kozakovat hakatakse aga haled
sema, et vaeseskesel, näe, ei vedanud, leiutas selle, mis
oli juba leiutatud. Prioriteet jääb muidugi temale, Kruti
litšile. Aga võib ju ka olla, et Vorobeinõi, kes Kozako
vaga läbi ei saa, hakkab teda veel süüdistama plagia
dis, selles, et ta Krutilitši idee üle võttis. Sus hakatakse
ettekande originaali otsima. Ja ei leita. Tšibissovi saab
dokumendi kaotamise eest muidagi pähe.

Krutilitš kartis Orleantsevi pilku tõsta. Ta oli selle
inimese võimuses. Tal ei olnud jõudu silmanähtava
edust ja käegakatsutavast rahast ära öelda. Lõpuks
lõpuks saab temast ometi tõeline leiutaja, tõeline leiutaja.
Ta ei jää enam viletsaks maniakiks, kes oma elu ja
jooksul palju aastaid kestnud õnneotsingutel on tuhanda
deid akse lävesid kulutanud.

«Tõsi küll, olin selle hoopis unustanud,» ütles Krutilitš

häälel kuuldavalt. «Jah, hoopis unustanud. Ah, mu
Tuleks tõesti end ravid, jajah...»

«Näete nüüd, kulla mees, ma olen väga rõõmus
teie selginemise üle,» ohkas Orleantsev ker

«Teil on nüüd kolm ülesannet täita. Esiteks
te seda enam unustada. Teiseks peate homseks
ettekande mustandid leidma. Need on teil kindlasti
kirjalised mustandid ja igasugused märkmed.
Kas leiate isegi eskiise. Kas teil on eskiise?»

«Küll, et on,» inises Krutilitš ikka veel pead
maha.

«Aga hea. Ja lõpuks veel kolmas, samuti täiesti
oluline ülesanne — te peate Vorobeinõi ees vaban
dama teid solvasite teda asjata, täiesti asjata, Krutilitš.»

Krutilitš oli võidetud ja võitja Orleantsev võis talle
milleidki tingimusi dikteerida, võis, kuidas aga
tema üle irvitada. Orleantsev aga seda ei teinud.

«Teie tingimused olid asjalikud ja mitte sugugi
halvad, välja arvatud Vorobeinõi ees vabandamine.

«Ma ei saanud parata, see tuleb ära kannatada, see on ju
teie küsimus, võib ju kord end selle vastiku isiku
vabandada, selle eest ootab aga ees nii palju võima

«Ma ei saanud parata, see tuleb ära kannatada, see on ju
teie küsimus, võib ju kord end selle vastiku isiku
vabandada, selle eest ootab aga ees nii palju võima

«Ma ei saanud parata, see tuleb ära kannatada, see on ju
teie küsimus, võib ju kord end selle vastiku isiku
vabandada, selle eest ootab aga ees nii palju võima

«Ma ei saanud parata, see tuleb ära kannatada, see on ju
teie küsimus, võib ju kord end selle vastiku isiku
vabandada, selle eest ootab aga ees nii palju võima

«Ma ei saanud parata, see tuleb ära kannatada, see on ju
teie küsimus, võib ju kord end selle vastiku isiku
vabandada, selle eest ootab aga ees nii palju võima

«Ma ei saanud parata, see tuleb ära kannatada, see on ju
teie küsimus, võib ju kord end selle vastiku isiku
vabandada, selle eest ootab aga ees nii palju võima

«Ma ei saanud parata, see tuleb ära kannatada, see on ju
teie küsimus, võib ju kord end selle vastiku isiku
vabandada, selle eest ootab aga ees nii palju võima

«Ma ei saanud parata, see tuleb ära kannatada, see on ju
teie küsimus, võib ju kord end selle vastiku isiku
vabandada, selle eest ootab aga ees nii palju võima

«Ma ei saanud parata, see tuleb ära kannatada, see on ju
teie küsimus, võib ju kord end selle vastiku isiku
vabandada, selle eest ootab aga ees nii palju võima

«Ma ei saanud parata, see tuleb ära kannatada, see on ju
teie küsimus, võib ju kord end selle vastiku isiku
vabandada, selle eest ootab aga ees nii palju võima

«Ma ei saanud parata, see tuleb ära kannatada, see on ju
teie küsimus, võib ju kord end selle vastiku isiku
vabandada, selle eest ootab aga ees nii palju võima

mis oli juba leiutatud, kordas teda, Krutilitšit, ja see, siis visalt oma prioriteedi eest, mida kindlasti tunnustavad igasugused instantsid, ettekande koopia on ju olemas, hommikuks saavad valmis ka mustandid, joonid ja eskiisid; Krutilitšil leidub kasti selleks pleekinud jutuspaberit, ja ka tinti saab nii lahustada, et selle kirjutatut võib kas või möödunud aastaseks pidada. See kõik võib teha ja seda ta teebki. Ja sel viisil saab Krutilitš kova kannatada juba kogu saja protsendi ulatuses. Kuid on võimalik veel kolmas lahendus: süüdistada Krutilitšit plagiaadis, selles, et ta omandas võõra ettepaneku. Siin daamike kannataks mitte enam saja ega isegi kolme saja, vaid juba terve tuhande protsendi ulatuses.

Milline lahendus siis valida? Sellest sõltub ju kogu edasine taktika. Mõttes nägi Krutilitš enda ees Orleantsevit, ta vaatas talle näkku ja püüdis tema silmist kätte keele küsimusele vastust leida. Niisuguseid silmi pole ta arvatavasti keegi sellel inimesel näinud, ainult Krutilitš nägi neid, ainult Krutilitš teadis, et insener Orleantsevi iga kord just ei naeratagi, ei pea just alati lauakõne sõpruse auks. Tal oli võimatu sellest inimesest midagi vaimustuda. Oo, kui see inimene elaks kusägil vana maailma, kapitalistide juures, oleks ta suur boss, ta võiks suuri tegusid teha, miljonitega opereerida, tema võiks väriseksid nii presidendid kui ka gangsterid. Ka kõige suuremad suurused oleksid tema käpa all.

Ja selleski on Orleantsevil õigus, et tõesti ei tohiks elada sellises lohakuses ja mustuses, mis koguneb ettevõtte kaudu. Krutilitš läks kööki, et luud võtta ja põrand puhtaks pühkida, kuid sorgoluud oli oma aja ära elanud ja lagunes tal käes roogudeks.

Krutilitš tegi kasti lahti ja võttis välja, mis ta varem istus siis laua taha, laotas paberid laiali ja hakkas tööle. Ja jälle nägi ta enda ees Orleantsevit. Ta vahtus temast ja ühtlasi vihkas teda. Vihkas teravalt, pööraselt ja leppimatult.

Stepan elas tehase ühiselamus. Seal oli vallalisel inimesel väga mugav olla. Voodipesu pärast polnud vaja otsustada, kui tarvis oli, siis ka vahetati. Tuba pühiti ja traamiti, põrand pesti puhtaks. Kui oli vaja vara hommikul äratati üles. See, et nad neljakesi ühes toas elavad, Stepani ei seganud. Vastupidi, nii oli ainult lõbusam, ta oli harjunud hulgakesi koos elama. Tõsi küll, teinekord kuuled une pealt koridoris kära, müra, sõnastamist: keegi jõudis pummeldamiselt koju. Siis ärkavad neljakesi kõik ja pärast ei saa kuidagi magama jääda: arutlustega juhtunu üle segatakse üksteist. Kuid ega seda siis igal ööl juhtu...

Stepan teenis hästi. Ta pani end korralikult riidesse: ostis endale tumesinise villase valmisülkonna, musta laia mantli, mustad saapad ja kirju kootud salli. Ta ei mõelnud kaua otsusele, mis teha peakattega: kas osta kaabu, soni või sirmiga müts? Kunagi ta armastas anda mereväe vormimütsi. Kuid noorusaastad olid möödunud ja sellist mütsi ta, asja ees teist taga, enam ei pannud. Ja see ei sobiks ka tema laia mantliga. Ta soovis poes kaabut pähe, kuid peeglisse vaadates tundis ta piinlikkust, võttis kaabu kiiresti peast ja ulatas müüjale tagasi. Too aga seisis nagu puujumal; oleks ometi midagi soovitanud, kas või lihtsalt suugi lahti lasknud ja sõnagi poetanud. Võetakse ka selliseid kauplusesse tööle... Matusebüroos oleks niisuguste koht, seal tõesti pole enam kellegagi millestki kõnelda.

Ta ostis lõpuks vana soni asemele uue ja käis endiselt sellega. «Uus soni teeb teid nooremaks, Stepan Timofeevitš,» ütles talle edvistav koristaja ühiselamus. «Nagu selle pähe panite, nii võib teilt kohe kümme aastat maha võtta.»

Kui Stepan laskis endal juukseid lõigata ja istus, laela ümber suur valge räät, nagu neid lasteaias põr-porjatele söögiajaks ette seotakse, et nad end pudruga ei määriks, tulid talle koristaja sõnad meelde ja ta vaatas kaua oma nägu. Ei, kui isegi kümme aastat maha võtta, ikka ei saaks teda, Stepani, tema välimuse juures kolmekümnekaheksa aastaseks pidada, ikka tuleks

talle oma nelikümmend viis, võib-olla koguni poolsada anda. Ta on Platonile peaaegu järele jõudnud — on ta ju kortsus ja peast hall, tumedaid juukseid võib ükshaaval ära lugeda...

Stepan hakkas oma edaspidise elu üle järele mõtlema. Ta töötab hästi, isegi väga hästi; teda kiidetakse, ta nime võib pidevalt eesrindlaste tahvilt lugeda; kuid palka, ei kiidusõnu, ega oma nime autahvilil klaasi nägemise rõõmu pole tal kellegagi jagada. Ljolja tema elust jäädavalt kadunud. Kui ta tunnekski Ljolja vastu veel midagi, siis kohtuda ta temaga enam ei saaks. Nad olid rasketel aegadel erinevalt käitunud. Tema, tugev, noor ja terve mees, oli osutunud Ljolja nõrgemaks, palju nõrgemaks; ja kui teised ongi ta andestanud, ise ta seda endale andeks anda ei saa. Kuid tal ei ole ka mingeid tundeid Ljolja vastu jäänud; mitte sellist Ljoljat ei kandnud ta paljud aastad oma südames; uus Ljolja oli talle tundmatu ja võõras, see kuulus Dimitrile. Asjatult lõpetas Dimitri oma suhted Ljoljaga. Millega tema, Stepan, neid küll segas, tõepoolest? Kui ta siis andis mõista, et tal on mingisugused õigused Ljoljale? Või vaatas vennale viltu? Ei olnud ju midagi niisugust. Nad oleksid võinud elada, nagu elasid varasemal.

Stepan ei kiitnud Dimitri käitumist heaks. Ta lubas enesele, et läheb ja räägib temaga, hurjutab teda. Kuid ta ei kiirustanud selle rääkimisega. Dimitriga paljaseletada ei saa; pole ju teada, mis talle pähe võib tulla, annab sulle veel nii nina pihta, et sa elustki enam rõõmu ei tunne. «Oh Oljake, Oljake!...» ohkas Stepan mõnikord, kuid need ohked ei kuulunud enam sugugi reaalselt olemasolevale Ljoljale.

Kunagi, seal kaugel, olid ta mõtted tulevikust kuulnud Olja Velitškinaga seotud olnud. Nüüd aga polnud need seotud ei temaga, ega üldse kellegagi. Ja selle pärast tundis Stepan nagu rasket külma kivi oma põues.

Garaažis töötasid õlitajatena naised. Kohmakais kuulusid tunkedes, näod õlist kriimud, näisid nad kõik tööandajatenäol, ühesugustena ja üht ebamäära iga olevat nende nimesid ei peetud kohustuslikuks meele pöördada, kõiki hüüti «piigadeks»: «Hei, piiga! Tule siia!», Pagarid

tõrjusid sellega, ei solvunud ja tegid oma õlitajatööd raskelt.

Ühel pühapäevase päeval läks Stepan tehase kultuurimajja. Ta luges müürilehtedelt, et tuleb kontsert, muusikud saabuval kusagilt kaugelt, vist Kiievist või Leningradist. Stepan ostis einelauas pudeli sidrunijooki ja kaks võileiba, istus laua taha ja hakkas raadiokella oodates sööma.

«Tere, Stepan Timofejevitsš!»

Stepan tõstis silmad. Tema ees seisis umbes kolme-kuuendaastane korraliku soenguga naine sinises villases kleidis, must läikiv käekott käes. Nägu tundus tuttavana, aga kuidagi ei tulnud meelde, kes ta võiks olla.

«Tere,» vastas Stepan. Ta tõusis toolilt ja vaatas naist nõutult.

«Kas ei tunne ära,» naeris naine. «Minä olen ju Raja, õlitaja.»

«Kas te sidrunijooki tahate?» pakkus Stepan. «Palume kohe veel tuua.»

«Pole vaja, ei taha. Tulin siia niisama. Sõbranna kadus ära.»

Kell helises.

«Peab saali minema,» ütles õlitaja.

«Milleks kiirustada, helistatakse veel.»

Kell kella järgi jõudis Stepan korda kümme öelda: «Naie, missugune lugu! Tähendab, teie olete Raja. Seda ma vaatasin, et nägu on tuttav, aga mitte ei tulnud meelde...» — «Selles pole midagi imestada,» kordas Raja vastuseks. «Missugused me seal garaažis oleme?... Just nagu korstnapühkijad.»

Kohad olid neil saali erinevates nurkades ja sel õhtul nad enam ei kohtunud. Kuid Stepan mõtles kogu aeg õhtaja Rajale, vaatas ringi ja otsis teda tooliridadest, aga ei leidnud.

Järgmisel päeval olid nad tööl eri vahetustes, ülejärgneval päeval samuti ja nii kohtusid nad alles kolme päeva pärast. Kuid selle eest kohtusid juba nagu vanad tuttavad, rääkisid kontserdist, et kas meeldis või ei meeldinud.

Järgmisel pühapäeval läks Raja kultuurimajja mitte enam sõbratariga, vaid Stepaniga; Stepan kutsus teda.

Nad kohtusid nüüd sageli. Stepan sai teada Raja eluloo. Naine oli olnud abielus, mees aga osutunud tal halvaks ja ta läinud mehe juurest ära; nüüd elavat ta kaks vanema õega, kes oli mehe sõjas kaotanud. Stepan leidis huvi, mida õieti tähendab «halb mees». Raja vastas: «Lihtsalt halb ja kõik. Jõhker näiteks, mõtleb ainult enesele.» Rohkem Stepan ei pärinud.

Raja oli rahulik, arukas ja võis arvata, et ka hea poeg naine. Rääkida oli temaga kerge. Raja meeldis Stepanile. Ta mõtles Rajale, ja vähe sellest, et mõtles, ta hakkas viimasel ajal kõiki tulevikumõtteid Raja nimega siduma.

Neil päevil erutas kogu garaaži ebameeldiv sündmus. Selgus kuidagi, et üks dispetšer ja mõned autojuhid olid juba aastat paar teinud tehase masinatega «mööda» — olid vedanud suvilatesse ja sealt tagasi kodu kraami, alamaadelt kartuleid ja juurvilja, telliseid ja palke individuaalelamute ehitamiseks, olid vormistanud seda võltsitud töökäskudega, saadud raha aga jaganud omavahel.

Garaažis toimus väga äge koosolek. Suutmata end tagasi hoida ja alistudes äldisele meeleolule, võttis see esmakordselt sõna ka Stepan. Ta häbistas sulisid, kes sel ajal, kui teised uut elu ehitavad, tegelevad ainult sellega, et pettusega oma taskud raha täis ajada.

«Ei võinud arvatagi, et te nii suurepärane kõnemees olete!» ütles talle Raja.

Koosolekult lahkusid nad kops. Stepan oli erutatud ja ikka veel oma esinemise mõju all. Ouel peatas neid autojuhte, kellest äsja koosolekul oli juttu olnud.

«Kuule, Jeršov,» ütles ta teed tõkestades. «Kes sa oled? Aga lobised uue elu ehitamisest. Tore ehitada küll! Kas sina ka tead,» pöördus ta Raja poole, «et meid sobrake on vlassovlane? Et ta hitlerlastega...»

Stepan sööstis autojuhi juurde ja haaras tal rinnast kinni. Riie rebenes ja nõõbid lendasid... Seltsimehe haarasid Stepanil kätest ja hakkasid teda rahustama. «Stjopa, Stjopa, oled sa ogaraks läinud, et hakkad natsuguse rämpsu, pärast oma nime rikkuma!» — «Mis tal enam rikkuda on?» kärjus autojuht, keda teisele poole tiriti. «Kuhu tal enam langeda on! Meie oleme lihtsalt

et oleme lihtsad. Aga kes tema on?» Neid sõnu Stepan enam ei kuulnud, tal läks kõik silmade ees mustaks. Veri pekkis meelekohtades nii, et seda oli kogu kehas tunda. Ta ei saanud hingatagi — miski ängistas rinda.

Laabus ühiselamu poole, tundes end rüvetatuna. Nagu ommull tõusis kõik vana ja hirmus, mis hakkas juba ommu ununema, jälle uuesti üles ja lõhkes, levitades kogu oma vastikut lehka. Tal ei tulnud isegi Raja meelde.

Kuid, nagu selgus, oli vaikseloormuline õlitaja kogu õg tema kannul käinud.

«On see siis tõsi, Stepan Timofejevitš?» küsis ta vaevalt kuuldavalt, kui Stepan teda lõpuks märkas.

«Tõsi,» vastas Stepan. «Tõsi! Ja mis siis sellest?»

«Ja mis siis sellest?» küsis ta jälle.

«Polnud teist ilus, Stepan Timofejevitš,» ütles ta ja pöördus selja taga. «Te ei hoiatanudki... Asjata vaid ommale lootusi.»

«Mulle pöördus löödult. Avas suu, aga sõnu ei leidnud. Jäi kauaks vaatama, kuidas Raja rutates, peaaegu paistes temast eemaldus.»

Stepan hulkus tehase ümber ja mööda linna, kuni jõudis ise ta hilja õhtul Platoni maja juurde kandsid.

Platon Timofejevitš kuulas Stepani vaikides, ise oma taskust kõrbenud vurre näppides.

«Luleb Dimitriga nõu pidada,» ütles ta pärast mõtlemist. «Nii seda asja jätta ei saa. Muidu harjuvad sulle minevikku ette heitma ja lähebki lahti... Siis jääb mul üks tee — silmusesse. Lähme Dimitri juurde.»

«Mulle noori mitte häirida, läksid nad aja kaudu Dimitri kätte alla. Aken oli lahti ja Platon Timofejevitš hüüdis Dimitrit. Too aga vist nägi juba kolmandat und — kell oli üks öösel — ega ärganud. Platon Timofejevitš küünitas temani oksaga. Dimitri ei saanud algul aru, mis temast tahetakse, siis aga viskas pintsaku õlgadele ja tuli aeda. Istusid seal pimedas ümber laua.»

«Noh, ja mis sina siis tahad?» ütles Dimitri, kui oli Stepani jutu ära kuulanud. «Mis siin siis imelikku on?»

«Ma ei tahagi midagi,» vastas Stepan ükskõikselt. «Platon ütleb, et mul on jäänud üle vaid üks tee — sil-

musesse. Mina aga mõtlen, et kas ma ei peaks siit k...
gile ära sõitma... Et oleks silma alt ära.»

«Kusagile sa ei sõida, kui sulle töölise au ka midagi
loeb,» hakkas rääkima Dimitri. «Saad endast võit-
teed tööd, nagu varemgi tegid. See, mis juhtus, on
ikka sulle veel tasu selle eest, et sa hetkeks araks lo...

«Jäta juba, Dimitri,» ütles Platon Timofejevitš. «M...
oli, see oli...»

«Kas teie mõlemad siis tõesti mõtlete,» hääletas
kuulda, et Dimitri üha ägenes, «et selline asi mõ...
jälgi jätmata? Nii et, kannata nüüd ja tassi oma...
mat. Mida keegi sinust mõtleb, seda ta sulle ka ütleb.
Suud kinni panna ei saa kellelgi.»

Istuti sõna lausumata. Öövaikuses oli üle linn...
gesti kuulda, kuidas kuum õhk aeg-ajalt kõrgalt...
suudmeist vilistades välja paiskus. See oli väga l...
mulik heli, mis meenutas kahurimürsu vingumist...
mahalangemist ja lõhkemist.

Stepanile meenus kogu pikk tee, mis teda siia õis...
veel kadunud isa istutatud aeda oli toonud. Dimitri...
mõtles, et mida küll isa oleks selle Stepani loo p...
teinud.

«Tead mis, Stjopa,» ütles ta siis, «sa mine õlge m...
asemele ja maga. Meie Platoniga aga istume veel...
on temaga üks asi ajada.»

Stepan muidugi taipas, et teda minema saadetak...
kuigi ta ei mõelnudki magamisele, tegi siiski nii, n...
Dimitri ütles: läks majja ja heitis venna asemele...
peale pikali.

«Meil tuleb see lurjus üles otsida, Platon,» üt...
Dimitri, kui maja üks Stepani järel kinni oli lange...
«Ma pean talle niisuguse loengu, et ta enam suudab...
paola.»

«Ei tea kas on mõtet vahele segada, Dima?» Pl...
Timofejevitš püüdis rääkida lepitaval toonil. «Sa ju...
sid seda õigesti: mees tasub oma pattude eest.»

«Meie ise nuhtleme teda selle eest. Säärased...
ärgu oma nina siia toppigu. Kuidas sa ometi...
saa?» Dimitri läks veelgi ägedamaks. «Lähme ja...
selle autojuhi üles. Kui sina ei tule, lähen üks...
Platon Timofejevitš jõudis suuri vaevu Dimitri...

...leha, et seda kõiku öösel küll ei maksaks ette
...parem nad lähevad homme koos. Ta lootis, kuigi
...eriti, et Dimitri öö jooksul võib-olla veidi jahtub.
...kõik kokku kõik, mis majas põrandale magamisaseme
...võiks vähegi sobivat leidus, ja saadeti nii öö kui-
...aada, hommikul aga mindi koos tehasesse.

«Pean vastu, ja anna tööle pihta,» soovitas Dimitri
...pääsu-ukse juures Stepanile. «Ainult nii võid mine-
...nõe endalt maha pesta. Kas said aru? Öhtul aga
...meile. Ära ela muti moodi oma urus.»

Platon Timofejevitš juba mõtles, et sellega ongi kõik
...loppenud. Kuid ta eksis. Pärast tööd vedas Dimitri teda
...autojuhi otsima, ta oli kusagilt selle ees-, isa- ja pere-
...nime ning aadressi teada saanud.

...nad läksidki. Platon Timofejevitš aga mõtles kogu
...ee, et mis nüüd küll saab. Dimitri võib ja niisuguse
...hakkama saada, et pärast keegi seda suppi ei
...Kuid Platon läks siiski kaasa ja oli kõigeiks valmis.
...ar, et lõppude lõpuks on see vajalik, töölise au
...ndis seda.

Kuid tema õnneks oli miilits autojuhi juba hommikul
...otseerinud, sel olnud peale mustade otste veel mingi-
...ugused patud hingel. Platon rõõmustas, kuid varjas
...rõõmu Dimitri eest ja ütles kulmu kortsutades:
...al päästis parasiidi. Kuid pole midagi, ega ta elu-
...jaks sinna jää. Küllap me veel õiendame temaga oma
...«Tead,» «Siis on juba hilja,» ütles Dimitri ja sõlitas
...gedalt.

Stepan kuulas Dimitrit vaid pooleldi. Vastu ta pidas
...ja tööd tegi mehe moodi. Kuid öhtul vendade juurde ei
...lunud, kannatas üksi. Õlitaja hoidis end tema eest kõr-
...vale. Ja Stepan ei otsinudki teda taga. Nüüd alles sai
...tõel määrat aru, millist valu ta oli Ljoljale teinud
...öhtul, kui ta temast eemale tõmbus, kui süda talle
...olnud, kes ta ees seisis....

Kaks päeva arutasid teatri parteibüroo ja parteiaktiliv Aleksahhini näidendit Okunevidest. Peaaegu kõik rääkisid selle poolt, et näidend tuleb vastu võtta ja oktoobri pühadeks lavale tuua. Jakov Timofejevitš saavutas oma eesmärgi. Tomašukil ja kunstilisel juhil ei jäänud muud üle, kui sellega leppida, et teatri kollektiivis leidus nii tugevam jõud.

Tomašuk ütles: «Lavastage, aga mina teiega selles asjas küll kaasa ei löö. Näidend kukub kindlasti laval ja te hakkate seda tühjale saalile näitama.»

Kunstiline juht kuulutas enda haigeks ja päeva kinnipidamist polnud temast kippu ega köppu kuulda. Nendel päevadel oli tal külas sissesõitnud dramaturg, seesama, kelle kunstiline juht omal ajal rääkis, et too lahkesti meenolevat teatrile oma näidendit andma, mis suurt meenototavat.

See dramaturg polnud küll niivõrd andekas, kui vana kogemustega näidenditekirjutaja. Tal polnud oma teemasid ega ideesid, mille eest ta nende näidenditega võidelnud. Teemasid ei otsinud ta elust. Ta luusis mõne kõige erinevamate ringkondades, hoides kõrvaldab ja püüdes ära arvata, milline on ühiskondlik situatsioon ja mis nimelt selles situatsioonis antud momendil võiks edu tuua. Ta võis kõike, sest polnud midagi, mis oleks olnud talle kallid, mis oleks olnud talle südamele lähedane ja omane; talle oli kõik võõras ja kõrvaline. Ta teenis vaheldumisi nii üht kui ka teist, ja valik — mis talle teha — sõltus sellest, mis talle antud momendil kasulik oli.

Dramaturg tundis, nagu ta ise ütles, «Moskva salidusi», tegi kergekäeliselt meie maa ühiskondliku olukorras suhtes prognoose ja omavahel, nelja silma all rääkis neist sosinal kunstilisele juhile, ise iga kord hoiatades: «See on muidugi rangelt omavaheline jutt. Saate te arvata, et see on ainult teile määratud.» Tal olid mõned suguste kunstilisele juhile tundmatute välismaa kunstnike artiklite tõlked, kus laimati ägedalt nõukogude kirjandust, nõukogude kunsti, sotsialistliku realismi meetodit ja lõpuks ka sotsialismi ennast. Kunstiline juht, kelle

lõpetus koos, keerutas põidlaid ja vangutas pead küll üksteisele, küll ühelt küljelt teisele, nende žestide järgi et oleks küll võimalik aru saada, kuidas ta dramaturgi juttudesse suhtus. Ja kui ta midagi kuuldavale tõigile, siis oli see enamasti midagi taolist nagu: «Ohool!», «Nonohl!», «Mina nad juba midagi...»

Teatris käis samal ajal töö Aleksahhini näidendiga Okunevidest. Tomašukki paluma ei hakatud, lavastama hakkas noor näitejuht, kes soovis, et ka Guljajev režissöörilööst osa võtaks. Aleksahhin, kes pärast näidendi esimest õnnetat lugemist oli pea kaotanud, oli nüüd juba julgust kogunud ja hakkas jälle teatris liikuma.

Töö oli juba täies hoos, kui kunstiline juht korraga otsekoosse proovile ilmus. Kõik olid üllatatud. Kunstiline juht istus proovisaali nurka, vaatas, kuulas ja tegi mõne märkuse. Hiljem Jakov Timofejevitšil kaabinetti astudes ütles: «Teie, teate, ärge... ärge suvatsege proove saladuses pidada. Ma pole veel pensionile läinud.» See öeldud, läks ta näost punaseks ja hakkas koledasti kiruma.

Jakov Timofejevitš aga vastas rahulikult, ta olevat väga rõõmus kunstilise juhi soovi üle uue näidendiga teha. See ootamatu meelemuutus rõõmustas teda tõepoolest. Ta ainult ei suutnud aru saada, millega seda muutust seletada. Või sa teise hinge näed!

Kui Jakov Timofejevitšil olekski õnnestunud kunstilise juhi hinge pilku heita, poleks ta seal kaugeltki kõike näinud, sest tolle hing oli talle eneselegi suletud. Tark, aval ja juba aastates andekas näitleja ja näitejuht, kellel suur elu seljataga, taipas, mis selle kräbeda draamaturgi juttude taga peitub. Ta nägi enese ees osavat käsitsöölist, ideetut inimest, õnnekütti, hagijat, kellele hingimata sogast vett tarvis oli. «Eks sa näe,» mõtles kunstiline juht temast ja temasugustest vastikustundega. «Keerutate küll, aga märki ei taba.» Tal oli väga hea meel, kui dramaturg minema sõitis ja see sõnadega ühine väga ohtliku mülka serval ükskord ometi. Iseeneselegi ei andnud ta neist tumedaist keerisest midagi aru. Nii enesele kui ka Jakov Timofejevitšile ütles ta põiklevalt: «Tema näidendist on parem loobuda. See ei tule ikka niisuguse etendusega toime, meil on ju ainult väike perifeeriateater.»

Tomašuk ei saanud millestki aru, ta ei osanud kulla taibata, kust küll see tuul puhus, mis kunstilisele juht nii imelikku mõju oli avaldanud. Ta ütles kunstilisele juhile, et ei kiida tema osavõttu Aleksahhini näide lavastamisest heaks, et see töö olevat perspektiivita ja läbikukkumisele määratud ning kuulsust kunstilisele juhile küll ei too. «Võimalik küll, väga võimalik,» vastas kunstiline juht. «Kuid ma siiski proovin, ma siiski proovin. Ja ma palun teid väga, Juri Fjodorovitš, et te mind ei segaks... ja üldse, ärge kraaksuge mu kallal.» — «Te solvate mind,» ütles Tomašuk, kes pole veel harjunud, et kunstiline juht temaga sellisel toonil räägib. «Ma ei ole seda millegagi ära teeninud...» — «Väga võimalik, ka see on võimalik, kuid ikkagi ei maksa kraaksuda.»

Tomašuk läks lõplikult tujust ära. Ta vajab toetust, talle oli arukat ja sõbralikku nõuannet vaja. Tomášuk mõtles Orleantsevile, kelle pool ta oli viimast korda käinud Moskvast tulles, sealt toodud tervitusi üle andmas. Orleantsev seisab muidugi kunstist kaugel, ta on insener ja metallurg, kuid tal on esiteks laialdased sõbramed kunstimaailmas, milles Tomašuk veendus tema koostöö jakestega Moskva kortereid mööda käies, teiseks on ta alati hästi informeeritud sellest, mis kõrgemates sfäärides sünnib, ja kolmandaks on ta üldse tark inimene, kes palju teab ja oskab.

Nagu alati, võttis Orleantsev Tomašuki sõbralikult vastu, võttis tal õlgade ümber kinni, pani ta pehme tugitooli istuma, kostitas konjaki ja sidruniga ning hakkas jutustama Tomašukki, miks ta olevat tema, Orleantsevi, loomulikuks ära unustanud.

«Kogu aeg aina ebameeldivused ja ebameeldivused, Konstantin Romanovitš.»

«Palun ärge pahandage, Juri Fjodorovitš, kuid see on fakt,» ütles Orleantsev, «olen juba tähele pannud, et provintsi-inimesed osutavad ebameeldivustele rohkem tähelepanu kui meeldivatele asjadele. Kellega sin ka räägiks, tingimata tuleb ebameeldivustest juttu. Te ei oska mõnusalet elada, see on teie peamine puudus. Võite mõelda, et inimesed provintsis ainult selleks sünnibki, et ebameeldivusi taluda.»

Aga mis siis teha, Konstantin Romanovitš, kui ebameeldivused tõesti võimust võtavad?» Tomašuk hakkas mõtustama, mis teatris sünnib.

«Kas teile, Juri Fjodorovitš, ei torka silma,» küsis Orleantsev, kui oli Tomašuki tähelepanelikult ära kuulanud, «et nad lähevad igal pool kuidagi nagu liiga kiireks... kuidas nende nimi nüüd oligi?... Jeršovid? Vaadake: ka teil on ebameeldivusi Jeršovi pärast. Jakov Timofejevitšiks vist nimetasite teda?»

«Jah, Jakov Timofejevitšiks. Kuid ega siis tema üksi, Konstantin Romanovitš! Guljajevit pean ma palju ohtlikumaks.»

«Oletame, et ongi nii. Kuid ma räägin sellest, mis teile torkab. Teil, tähendab, on üks Jeršov. Meie ühese kõrgahjutsehhis laostas töö teine Jeršov, keegi Platon Timofejevitš. Sinna jäi veel üks, üsna noor Jeršov, vahetusmeister. Valtsimisosakonnas, bluumingul, töötab neljas. Aga vähe sellest, nende Jeršovide tekitatud laine levib kontsentriliste ringidena ja ulatub piiridesse, mida nad eelduste kohaselt ei peaks üldse puuduma. Mis näiteks tekitas kõmu kunstinautilusel? Üks Iozakovi portreemaal. Miks siis? Aga sellepärast, et seal on kujutatud Jeršovi, just seda neljandat, valtsimis- tehnikust. Milline näidend sai teie teel komistuskiviks? Aleksahhini näidend. Kes on selle näidendi tegelased? Okunevid, see on Jeršovide pseudonüüm. Kes on selle näidendi peategelane? Okunev-Jeršov, selle Jeršovide perekonna pea.»

Mis siis sellest, Konstantin Romanovitš?»

«Ei midagi. Konstateerin lihtsalt fakti. Ühe sõnaga, teate, mis. Mina pole teie teatriasjanduses just suur asjatundja, ja kui te tahate minult abi saada, siis võin teid abistada ainult ühes asjas... Eelkõige aga olgu ilugimuseks, et te hakkate leppimatult oma õiguse eest võitlema.»

«Muidugi hakkan, ma olen aktiivne inimene. Ärge mõelge, et olen pea kaotanud. Tahtsin lihtsalt nõu pidada...»

«Noh, õige, olgu nii. Nii siis tuleb tegutseda. Minu näbi avaldub selles, et teie juurde tuleb üks väga armas- tusväärne noor seltsimees — oblastiajalehe korrespon-

dent. Tark ja arusaadav inimene. Mul on temaga korralduslikult paremad suhted. Muuseas, mu kallis, meil paljudki arvavad, et hindavad ajakirjanduse tähtsust. Nii meie, inimeste kui ka teie, kunstitegelaste seas leidub veidi neid, kes ajakirjandusele ja ajakirjanikele ülalt alla vaatavad. Tuleb näiteks mõne onu juurde korrespondent, onuga aga kukub seletama, tal olevat tegemist, ei saavat praegu, tulgu teie kord, ja nii edasi. Onuke võib selle muidugi väga palju kaotada. Kui minul näiteks on teie juures ajakirjanikuga, panen ma igasuguse, ka kõige taltsama töö kõrvale. Olgu see töö siis missugune tahes. Aga kui tööd edasi lükata ei saa, määrän ma täpse aja, ja võtan siis seltsimehe vastu nagu kord ja kohus. Mul pole veel kunagi olnud tüli ajakirjandusega. Võtate pidi, ajakirjandus alati toetab mind. See noormees, kellest ma teile räägin, kirjutas ju suurepärase artikli ka mäletate? Seal oli juttu Krutilitši vintsutustest, sellest kuidas tehases leiutajat pigistati, ja Tšibissovist.»

«Kuidas siis, muidugi mäletan! See oli targalt ja teie poolt kirjutatud.»

«Aga seal oleks võinud ka midagi muud kirjutatud olla. Kui mina poleks seda seltsimeest kohanud, oleks ta võinud mõne salakaebaja kätte sattuda, ja too oleks tal siis ei tea mida kõik kokku rääkinud. Aga mis kõrvale sisse läheb, ega see enam nii kiiresti sealt välja tule, jääb ajju toppama. Ja nüüd ongi: kui mõni onuke korrespondendi endast eemale peletab, mis ta siis sellega teeb? Ta tõukab korrespondendi kätesse, võib ka mitteobjektiivsetesse, panatahtlikesse kätesse, ja see tulemusena võib ise ajaleheveergadel vastu kaela saada. Ajakirjanikke eriti aga noori ja vilumatuid tuleb ilmselt iseenesl informeerida, Juri Fjodorovitš. Alles siis võib veendunud olla, et ajaleht saab objektiivse materjali objektiivselt kirjutada. Nii ma lubangi teile homme hommikule tuleb teie juurde see suurepärase noor seltsimees. Raäkige siis temaga olukorra üle teatris... Ma näen, et te ei aimagi, milline jõud on ajakirjandusel, aga elate maailmas juba ku' kaua?»

«Pool sajandit, Konstantin Romanovitš,» vastas Tomašuk ohates. «Viiskümmend kaks aastat. Olen vana hakanud, pole enam seda tuld, mis kunagi oli.»

Nad istusid veel kaua tugitoolides, saates koos mööda minust õhtut.

Nii siis, oodake,» ütles Orleantsev hüvastijätul. «Ja teie olge lühinägelik onuke, kes ajakirjandusega sõpruses elada ei oska. Kes ajalehetöötaja suhtes kõrgust otsustab, annab tunnistust oma rumalusest, sellest, et ta pole muud kui kalkun, ja saab lõpuks pika nina.»

Kuue päeva pärast tuli oblastilehe korrespondent teatrisse. Kaua ja põhjalikult jutustas Tomašuk talle teatrist, sellest, et teatris pole veel isikukultuse rasketest tagajärgedest üle saadud, et siin tuntakse veel poolelõpetu lakeeritud, konfliktitutele näidenditele, teravalt poliitilised ja aktuaalsed näidendid aga jäetakse kõrvale, mille tulemusena ei täideta oma kohust rahva ja partei ees. Olemäära suure võimu olevat teatris enda kätte hakanud direktor, kelle ülesandeks on majandus ja finantssid, mitte aga repertuaaripoliitika. Mida ta võibki mõista kunstist, kui ta alles mõned aastad tagasi veel tehase orkestris pasunat puhus?

Korrespondent kuulas ja tegi bloknooti märkmeid.

«Tjah,» ütles ta aeg ajalt. «Umber samuti iseloomus, mulle teie olukorda ka Konstantin Romanovitš. Kas tunnete teda hästi?»

«Me oleme sõbrad,» vastas Tomašuk. «See, et tema on mu onk, ja mina teatritöötaja, meid ei lahuta. Inimene ei tohi sulguda vaid oma eriala raamidesse. Muidu võid elamatult kängu jääda. Kas pole tõsi?»

«Aga muidugi. See on väga õige, mis te räägite. Ja teie, mis mõte mul siit tärkas? Mitte mina ei peaks teid kirjutama, vaid teie, Juri Fjodorovitš. Just teie. Me avaldame praegu artiklite seeriat, kõige erinevamate valadega inimeste artikleid — mõttemõlgutusi. Mõtteid sobripühade eel.»

«Ah mis te nüüd! Mina ei oska ju kirjutada,» hüüatas Tomašuk. «Kroonuliku ettekande võite minult saada, aga mitte mõttevahetust.»

«Arge laske end sellest häirida. Kui tahate, võtan ma teie taskuse enda peale. Ma kirjutasin ju kõik teie mõtted oles ja van need nüüd ainult otsakuti kokku. Nõnda võid ühendan ja viimistlen. Teie aga vaatate pärast üle. Parandate oma soovi kohaselt...»

«Ei tea...» Tomašuk kõhkles.

Kuid ajakirjanik oli väga visa. Lõpuks ta lahkus, kolme päeva pärast Tomašuki artikli projektiga tagasi tulla.

Kuna aga kolme päeva pärast oli pühapäev, Tomašuk, pidades meeles Orleantsevi nõuandeid, kutsus ajakirjaniku enda juurde koju.

«Tulge nii kella kahe paiku, kõigepealt töötame veidi siis-aga saab vahest ka lõuna valmis.»

Rahuldustundega asjalikku ja täpset Orleantsevi meenutades läks Tomašuk vaatama, kuidas Aleksander näidendi proov läheb. «Oodake aga oodake,» mõttes ta «küll te veel saate pühadekingi. Siis ei hakka te tõenäoliselt enam nii kergesti inimesi eemale peletama» ta kunstilise juhi kohta mõlgutas ta juba halbu mõtteid. «Tuleks ka too artiklisse torgata kui inimene, kes ei oska võtta kindlat seisukohta, kes on valmis kogu aja kahe tooli vahel istuma, kaldumata siia või sinna. Ootage aga selgroota olevus. Amööb.»

Tomašukki proovisaalis nähes katkestas Guljajev sõnapealt mingi monoloogi ja ütles:

«Ma ootan, kuni seltsimees Tomašuk lahku. Ta on nähtavasti ära eksinud.»

«Jätke oma teravused, Aleksander Lvovitš,» vastas Tomašuk toolil istet võttes.

«Mis teravused need on! Te ise ju deklareerisite, et te selle näidendi lavastamise suhtes pole meiega ühel meelel. Olid need teie sõnad või mitte?»

«Oid, kuid sellel pole tähtsust. Ma ei tulnud ju siia midagi lavastama. Teatri näitejuhina on mul aga õigust tutvuda iga oma seltsimehe tööga.»

Näitlejad kogunesid Guljajevi ümber, sosistasid talle midagi, too aga lõi käega. Ja proov jätkus. Tomašuk tigestus. Ta kuulas tabavaid, heas keeles kirjutatud teatrilikke ja nägi, millise innuga näitlejad töötasid. Ta mõistis väga hästi, et näidendist saab asja ja et sellest tuleb hea lavastus. Mida selgemini ta seda mõistis, seda vaikumaks muutus talle ka Guljajev, ja direktor, ja kunstiline jutt, see lupard, kes ei suutnud õigetele positsioonidele püsima jääda, talle muutusid vastikuks kõik näitlejad.

Olid, kes nii kergelt temale, Tomašukile, selja olid pööranud.

Proovisaalist lahkudes sattus ta ühes koridoris vastamisi Kozakoviga. Mitu korda oli teda kunstnikuga tutvustatud. Kuid iga kord unustas kunstnik oma uue tutvustuse. Isegi see, et nad kord Orleantsevi korraldatud ühtlasi ühe laua taga olid istunud, ei aidanud.

«Seltsimees Kozakov,» ütles Tomašuk. «Kas siis nii võlts? Meid tutvustatakse, aga teie ei taha tutvust tunda?»

«Vabandage mind, kui see tõesti nii on,» vastas Kozakov hajameelselt. «Teate ju, kogu aeg aina mõtled millegi. Aeg on ju meil niisugune keeruline, et pea on kogu aeg koormatud...»

«Arvatavasti ebameeldivused, eks?»

«On ka ebameeldivusi.»

«Hahaa, olge lahke!» hakkas Tomašuk naerma. «Aga meie ühine tuttav Konstantin Romanovitš väidab ebameeldivused provintslaste pärisosa olevat. Ega siis teie, seltsimees kunstnik, ometi provintslaseks hakka muutuma? Noh, see on nali, ainult nali, ärge pahandage. Olge parem, mis teid meie juurde teatrisse tõi ja millega me võime teile kasulikud olla?»

«Mind kutsuti siia lavastust kujundama. Vaatan nüüd näidendit. Näidend meeldib mulle, väga hea näidend. Selles on tugevaid kohti. Ja ta kindlasti erutab publikut.»

«Vabandage, mis näidend see siis on?» Tomašuk tundis, et kaotab nüüd kohe enesevalitsemise, pöörab sellele idioodile Kozakovile rusikaga näkku, ning läheb ja hakkab tindipottide ja kuivatuspressidega loopima direktorit ja kunstilist juhti, kes teda üldsegi enam ei arvesta ega temaga nõu ei pea. Tuleb välja, et kunstnikki on juba kutsutud ja kõik käib neil täie hooga.

«Okunevidest. Selle on kirjutanud üks noor dramaturg,» vastas Vitali Tomašuki seisundit märkamata.

«Teie olete nüüd tähendab nii öelda spetsialist tootmisteemade alal?» naeris Tomašuk jälle.

«Kuidas tootmisteemade alal?» Vitalile tuli Tomašuki väljendus ootamatult.

«Noh, aga terasesulataja portree, kaluri portree...

Kõmu tekitanud valtsija ja bluuming... Nüüd jällegi Kuivõrd mina näidendit tean, on siin vaja kõrgahjustatud täitematerjali ja nõnda edasi. Väga kaasakiskuv!

Tomašuk jättis segadusse viidud Kozakovi koridori ja läks direktori kabinetti Jakov Timofejevitši juurde.

«Võib olla on mul aeg avaldus sisse anda?» küsis ta istudes.

«Missugune avaldus ja mille kohta?» Jakov Timofejevitš tõusis püsti.

«Harilik avaldus. Võib olla teater mu teeneid enam vaja?»

«Teate mis, Juri Fjodorovitš.» Jakov Timofejevitš taotas, milles asi seisab. «Teate mis,» kordas ta, «see on nii, kuidas te ise heaks arvate. Kui teie vaated parteiorganisatsiooni ja kogu kollektiivi vaadetest niivõrd lahkuminevad on, siis on teiega asi küll halb. Kuid võtke arvesse, et mina pole teile avaldusest midagi teinud ega ka keegi teine. Seda ütlesite teie ise. Te nähtavasti tahate, et teid palutaks, anutaks: olge lahke, Juri Fjodorovitš, alandage end meiega koos tootama. Aga mina teid paluma ei hakka. Mina pole parteiühuse pärihärja ja teie pole tööri. Partei ees oleme me võitluses. Ja melodramaatilisi stseene palun mitte korraldada. Kui te töötada ei taha, pole tarvis. Tuleme teieta toime.»

Tomašuk oli jahmunud nii Jakov Timofejevitši sõnadest kui ka sellest, millise pöörde kogu asi võttis. Ta ei teadnud, et Jakov Timofejevitš oli ise ka oma jutust jahmunud. Oli ju Jakov Timofejevitšile kõikjal kinnitatud, et olge oma kaadriga paindlikum, paindlikum ja ettevaatlikum, nad on ju nii peenetundelised, nad solvuvad kergesti, võivad muutuda üksikõikseks, enesesse tõmbuda ja muutuda kinniseks. Tema oli lubanud: hea küll, hea küll, ta püüab olla paindlikum ning ettevaatlikum, - ja nüüd ei pidanud vastu, pahvatas kõik välja. Nüüd Tomašuk muidugi tõuseb ja lööb ukse paukudes kinni. Viieteistkümmne minuti pärast aga ilmub Jakov Timofejevitš lauale tema avaldus. Ja siis läheb lahti... Küllap ta hakkab igal pool pasundama, et teda sunniti avalduse esitama, et direktor ise karjus: «Andke aga avaldus, kui te töötada ei taha, pole tarvis, paluma me teid ei hakka, tuleme teietagi toime.»

Tomašuk tõusis tõepoolest ja läks sõna lausumata koju. Kuid tagasi ei tulnud ta tunni ega kahe pärast. Tema hiljut avaldust Jakov Timofejevitši lauale ei ilmunud.

Tal õhtul konsulteeris Tomašuk uuesti Orleantseviga.

«Legile sellega kõige jämedama vea,» noomis teda Orleantsev. «Milleks ometi niisugune hüsteerika: «Lähem tulema! Esitan avalduse!» Sellele Jeršovile seda just vaja ongi. Teie nõnda-öelda raporti nurgale kirjutatakse viivitamatult: «Nõus. Teha lõpparve. Jeršov.» Te kergendate sellega tema ülesannet, panete alandlikult oma oma vaenlase lõugade vahele. Ega meie klassikud asja-kohtu intelligentsi kidurust pilganud. Nõrgad, nõrgad on teie närvid, Juri Fjodorovitš.»

«Mis siis nüüd teha?»

«Nüüd tuleb teha niisugune nägu, nagu poleks seda jutustamist olnudki ja alustada võitlust. Kõis ajakirjanik peaks?»

«Käis küll.»

«Väga hea. Mitte meie ei pea oma kohti maha jätma, vaid nemad, just nemad, need raudbetoonist tüübid. Nende aeg on läbi, nad elavad praegu oma lõpupäevi ja surevad siis välja. Kõik need, kellega meil tuleb kokku puutuda, on ju kooljad. Kuid nagu öeldakse ju: vähe on sellest, et neid tappa, neid tuleb ka maha matta. Nii et tegutsege siis ja lööge nad maha. Siin, teate, ei saa enam millestki hoolida. Võitjate üle ju kohut ei mõisteta. On see arusaadav?»

«Näib küll, et on.»

«Direktoril peab kõrist kinni haarama. Tuleb kommunistidele jutustada, kuidas ta teilt nõudis, et annaksite avalduse töölt lahkumiseks omal soovil. Tuleb näidata kogu seda variserlikku kuissidetagust, mille abil nad, need jeršovid, endile mittemeelepärase kaadriga, teisitimõtlejatega arveid õiendavad. Ei tohi vaikida, ei tohi midagi andestada, ega lohutada ennast kõnekäänuga «koerad hauguvad, aga karavan läheb edasi». Ei, Juri Fjodorovitš, ka haukuda ei tohi lasta. Aga muidu vaatavad, et sa vaikid, ja mõtlevad, et kardad neid. Ja võtavad ja hammustavadki.»

Orleantsev läks Tomašukki saatma. Nad kõndisid mööda tänavaid, peakohal must madal taevast. Mere

poolt tõusid kohevad rõsked pilved, kust hooti pisetas vastikut peent vihma, nagu seda mere ääres ikka esineb. Ka tänaval püüdis Orleantsev kogu aeg Tomašovi sisendada, et ei tõi vaikida, et peab võitlema. Tomašov ütles, et võidelda olevat raske, toetajaid leidnud vähe. Kuidas ta küll oli kunstilisele juhile lootnud, et seegi löi kõikumata, mitte ei saa enam aru, mida ta tahab. Jah, muidugi, nõustus Orleantsev, õigust polevat kehtestada, alguses tahavad vähesed sulle toeliseks saamiseks olla. Aga meelt heita ei tohi. Sest kui sa saavutad edu, kui sa suudad ebaõnnestumiste perioodi üle elada, hakkavad ka mõttekaaslaste read kasvama. Siis on hea meenutada, kuidas sa üksi võideldes suutsid siiski vastu pidada ja võitsid. On ju suurepärane tunne näha oma võitu ja sellest võidust teadlik olla.

11.

Ovražnaja ei olnud Ljolja käinud enam ammugi, sest lest piinlikult raskest talveõhtust saadik, kui Stepan teda ära ei tundnud, kui Ljolja nägi ta silmades kas hirmu vastikustunnet või haletsust, aga võib olla ka kõike seda koos. Nii soe ja hubane oli alati olnud selles linnaäärses majahülis ja Ljolja süda kiskus nii väga sinna Dimitri juurde. Stepani sinnatulek võttis Ljoljalt Dimitri aru. Ljolja teadis, et majakeses elab õnnelik ja võõra õnnetuse suhtes pime noorpaar, ja ta ei kahelnud, ta oli selles otse veendunud, et Dimitri südame on hõivanud kunstnik Kozakovi väike nõbininaline naine, kelle nimi on Iskra. Ljolja muidugi mõistis, et Dimitri tookord kevadel, kui nad baraki juures hüvasti jätsid, oli teda ainult viisakusest, aga võib-olla ka lihtsalt masinlikult külla kutsunud, et miks ta küll enam Mäekaldal ei käi, tulgu ikkal Ljoljal aga seisis see kutse ikka meeles, tal meeldis nii väga seda meenutada. See oli viimase viiletsaks niidiks, mis teda veel Dimitriga sidus. Kord augustis, kui laupäevane tööpäev oli lõppenud ja Ljolja karedaks muutunud käte vahelt olid viimased meetrid hiljutises tormis katkirebitud võrgulina läbi jäänud, pesi Ljolja end ühise pesunõu kohal veniva, vaikse

meeltega sarnaneva rohelise seebiga pühaks, pani see- poolt nagu endistelgi aegadel selga oma pika pühapäeva- riietuse ja kirju pluusi, mille Dimitri talle kaks aastat tagasi oli kinkinud, jalga aga rohelised kingad, mis ammu olid Dimitri kingitud, ning hakkas sadama poole

käimastamata käis Ljolja õhtuhämaruses linna tänavad mööda, vaatles kaupluste vaateaknaid, luges kino- ja muusikuluulusi, vaatas ülesvõtteid fotoateljeede akendel. Need ülesvõtted tegid alati ta südamele valu: neil oli nähtud see, mis Ljolja elust mööda oli läinud, see, mida temal kunagi ei olnud ega saanudki tulla. Mõned paaristest — peiut ja mõrsjat, aga võib ju ka olla, mõni mees ja naist — võis Ljolja õige pikka aega vaadata. Istuvad teised seal kohmetult õnnelikeks, noormeest uues vastpressitud ülikonnas, neiu valges ja muidugi ka alles äsja nöelasilmast tulnud pidulikus kleidis, mõned on häbelikud, naljakad ja vaatavad otse objekti, kuigi fotograaf palus neid pöörata pilk vasakule, et näestõstetud sõrmele. Siis nad tõusevad ja pinevusega veidi higistena lähevad koju... Koju... Ljolja topeldes endale nende kodu, nende tuba, ta püüdis nii palju kui ta teise elukutset ära arvata. Teistel fotodel olid need, nii kleidikestes kui ka hoopis alasti, kolmandatel uhked tütarlapsed, kellel on päevikutes puha kolmed, nügudel selle eest aga idamaise printsessi ilme. Ka Ljolja oli kunagi unistanud, et teda niimoodi pildistatakse, kuid millegipärast ei olnud sellest midagi välja tulnud, teda pildistasid ikka ainult tuttavad poisikesed, nad pildistasid halvasti, ja temast printsessi teha ei saanud.

Majakese juurde Mäekaldal jõudis Ljolja videvikus. Aias kirsside vahel põles ümmarguse maasse kaevatud laua kohal ere lamp, mille ümber tiirles pilvena liblikaid ja sääski, nende lendlevad varjud ristlesid maas, maja seinad ja puude tüvedel. Ljolja kutsus Kapat, kes laua juures askeldas. Kapa tuli värava juurde ja hüüatas:

«Ah see olete teie! Tulge aga ruttu sisse. Ma olen nii rõõmus, et te tulite!» Kapa haaras Ljolja käest kinni ja tiris ta laua juurde. «Hakkame kohe teed jooma. Ka Andrei tuleb varsti. Istuge, palun, istuge!»

Sellisest vastuvõtust erutatud Ljolja ei märganud kohe Kapa rasedust. Seda märgates aga jäi ta mõtlema kui kiiresti ometi möödub aeg. Selles majas oli juba elu tekkinud. Võib olla, et see igerik majake veel aastat maa peal seisab. Siia tulevad üha uued ja uued inimesed, vahetuseks vanadele. Ja uutele vahest ei tulla meeldegi neid, vanu, kes kunagi selles majas elasid, nende rõõmu ega muret, nende rahunemist, unistusi ja hädasid. Uutel on need kõik omast käest.

«Millest te mõtlete?» küsis Kapa. «Miks te nii na-tesse jäite?»

Ljolja ainult naeratas ja kehtas õlgu.

«Ma mõistan,» lausus Kapa ja küsis siis: «Ma kohe tea, kuidas teid kõnetada. Mul ei kõlba ometi teid Ljoljaks kutsuda, te olete ju minust vanem.»

«Kutsuge mind siis Velitškinaks, nii nagu Kalakut seda tehakse. Kõik ütlevad mulle nii, isegi lapsed.»

«Velitškina?» kordas Kapa endamisi. «Ei, nii ma ka ei saa. Teil on ju isanimi? Olga?...»

«Ah ei, jätke nüüd, pole vajal!» protesteeris Ljolja.

«See on nii harjumatu ja võõras. Ma ei taha seda.»

«Te panete mind väga raskesse olukorda,» oli Kapa.

«Pole midagi, see läheb mööda. Küll harjute.» Vestluse suunda muutes ütles Ljolja hoopis teisel toonil: «Tahadab, te saate varsti emaks? Peagi on siin jälle laste hääli kuulda.»

«Jah, nii see on, ka Dimitri Timofejevitš räägib sed. hääli. Kapa. «Ta ütleb, et sellel majal algab teine elu senine ongi juba lõppenud. Ta räägib, et nad oleksid peaaegu selle majakese maha jätanud.»

«Aga kus Dimitri Timofejevitš praegu on?» küsis Ljolja ja tundis, kuidas ta süda ärevalt põksuma hakkas.

«Ta läks Platon Timofejevitši juurde.»

«Te vabandage mind, Kapake...» Ljolja tõusis ja tahtis öelda, et ta peab minema, et oli ainult hetkeks mööda minnes sisse astunud, kuid värava juurest kohe vanamene kõha, kulva maad mööda lohisesid vildid, t. h. vanaaht Mokeitš.

«Miks siis sind nii kaua näha pole olnud?» ütles Ljoljale pingil istet võttes. «Noh istu aga istu, ajame

te küll jõuad veel pageda. Kõiki töid nagunii enne ei tee. Mina, nae, rabelesin ja rabelesin, mõtlesin, et ega nad ilma minu läbi saa. Aga kui nad kätte ja jatsin kõik maha... näe, tulevad minu kätte. Ja kuidas veel. Paremini kui minu ajal! Lõpeta kõige peale ja võta end kokku. Aga muudu, muuda sugune nägu sul ees on? Nagu tahaksid praegu ja end rongi alla visata.»

«Miks te nüüd, vanaisa!» ütles Kapa. «Mida te kõike mõtle. Mis juttu te ometi ajate...»

«Jutt ikka jutt,» punnis Mokeitš kangekaelselt vastu.

«Räägin, et ta näeb hullusti välja. Mul on elu seljataga,

«Küllap ma taipan teie asjadest kah midagi. Sina aga

«Noh, istu, ma ju räägin, et küll jõuad sinnagi, kuhu sul

«Vaga on.» Mokeitš võttis Ljoljal käest kinni ja sundis ta

«Te kõrvale istuma. «Ma õige jutustan, teile ühe loo.

«Jutust see ühes Juzi tehases, kus me Timofei Ignatje-

«Võtsin, selle majahuti kadunud peremehena, koos kõrg-

«Mina siin juures töötasin. Seisame kord temaga reani

«Nüüd mööda malm jookseb, suitsetame ja vaa-

«Noh, kuidas malm keeb ja mulksub ning keeriseid üles

«Akki kopsti ilmub ei tea kust meie ette tütarlaps.

«Tema kenakene ja nääpsukene, nagu jumala linnu-

««Ignatjitš!» müksan ma sõbrale vastu külge. «Ega

«Nüüd siia trehvama lennanud?» — «Küllap ta tuli

«Noh, juurde?» ütleb tema «Võib-olla oled salajased

«Noh, suhted loonud?» Noh, nii et seisame ja loobiseme

«Tütarlaps aga heidab oma musta jakikese seljast, haa

«Noh, raskust peast, ja ei jõudnud me Ignatjitšiga veel

«Nüüd tema poole teha, kui juba hüppaski üle raud-

«Noh, kasipuude, sõh sulle!, sinna, sulami koppa, malmi-

«Noh, teerisse, põrgusse. Edasi ma enam midagi ei näinud,

«Noh, ja katsin silmad käisega. Aga Ignatjitš jutustas

«Noh, et kopas mulksatanud korra, kerget auru tõus-

«Noh, nud üles ja olnudki kõik!»

Mokeitš tuhnis taskutes, leidis katkise paberossi, silus

«Noh, lippis ta ära. Kunagi ta sellega õiendas, vaikisid Ljolja

«Noh, Kapa vapustatuna tema jutustusest. Suitsu tõmmates

Mokeitš jätkas:

«Noh, si söök ega jook läinud meile sel päeval sisse. Ja

«Noh, pärast piinlesime kaua aega. Piinlesime selle-

pärast, et me nagu kord ja kohus talle otsagi ei vaadnud, hambad ajasime küll irvi, aga tema hinge ei mõeldud, ei takistanud teda ega hoidnud õnnelust ära. A oleksime ju võinud, muidugi oleksime võinud, pigem sed, koke oleksime võinud teha. Pärast tuleta meelde, missugune kurbus ta silmist vaatas: ei ta tulnud meiega kohtuma, vaid otse jumala endaga, et vastil muutunud elu üle kaevata...»

«Aga mis tal siis juhtus, vanaisa? Millest tal kõik vastikuks läks?» küsis Kapa.

«Millest siis tütarlastel elutähtsus tuleb? Eks ikka ühest ja samast asjast. Ikka mõne poisiloigami pärast.»

«Noh, ja siis,» küsis Ljolja erutusest tardunud hääle vaevu liigutades, «kas teda enam päästa ei saanud?»

«Räägin ju sulle, et ainult natuke auru jäi last järele. Mida seal enam päästa oli. Ei teadnud, mida matmata Sina aga räägid veel päästmisest! Valasime malmi vee midesse ja matsime kolm tuhat kuussada puuda mela hauda, hauale panime risti, ja tema nimekese koos perikonnanimega kirjutasime sinna peale. Räägitakse, et seisab see ristike tänase päevani tehase õuel.»

«Ma hakkan minema,» ütles Ljolja uuesti tõustes.

«Istu.»

«Ei, ei, ma siiski lähen.»

«Kas ajasin sulle hirmu nahka? Noh, las ma julustada, siis midagi lõbusamat. Üks vanaäht võttis meil kord naise. Mõttles, et kosib mõne vanaeide, nii omaaia. Aga see oli hoopis noor tüdruk. Ainult oli teine, võrd kael, kaval, pani, kas näed, ennast vanainimese moodi riietesse. Ja sellest siis see algaski...»

«Pole mõtet, ei maksa, vanaisa!» ütles Ljolja, sumi vaikus Kapa kätt ja läks kiiresti varava poole.

Jälle kõndis ta läbi õhtuse linna. Ainult nüüd ta enamat ei vaadanud kaupluste vitriine ega fotoateljeede aknaid. Tema silmade ees seisis pildina see hirmus vanatütu jutustatud lugu. Kõigis üksikasjades, otsekui elavalt nägi ta noort töölistudrukut, keda elu oli solvanud, mis solvanud, et ta enam edasi elada ei suutnud. Ljolja nägi tema musta värvi kulunud jakikest, tema päikesest plekinud pearätti, tema silmi, kus polnud midagi muud

peale ahastuse. Ta süttis juba õhus, enne koppa sattumist. Kestis see vaid ühe silmapilgu. Ja veel ühe silmapilgu kestel hõljus kopa kohal valge suitsuvine. Aga mõttlesid inimesed, mida teha malmiga. Seal sees oli ju inimese elu, seal oli metall sula, otse unistustega, lootustega, lootuste luhtumisega, tegelemurega. Niisugusest salamist ei tohtinud loopida ega toopingi alust, masinaid ega aparate. Seal oli metall, oli ta ühtlasi ka inimene...

Ja helistamise peale avas ukse L. Sinovna, kutsus periaakis, ta istuvat üksipäini kodus ja olevat kula- lise üle väga rõõmus.

«Kas Dimitri Timofejevits pole teil käinud?» küsis Ljolja. «Mulle öeldi, et ta tuli Platon Timofejevitsi

kohta olla, et läkski otseteed aiamaale,» vastas Usti- na. «On ju laupäevane päev ja mehed on laupäeviti maale.»

Ljolja suundus linnast välja. Tööliste nõlvadel vilkusid pimeduses lõkketuled. Ljolja lendasid vastu laulud, kitarr- ja mandoliini- helid. Ta käis ühe lõkke juurest teise juurde ja päris kütjate krundi järele. Talle seletati ja näidati näpuga, kuhu Ljolja läks edasi, ise aina vääratades ja otsustades tundmatul teel.

Platon Timofejevits kükitas lõkke ääres ja võttis küp- datud kartuleid tulest välja. Umberringi olid inimest kummed, mitte vähem. Kes seisis, kes istus pin- nalt, mõnel kastil, kes aga lesis laialilaotatud heintel. Ljolja jättis.

Ta edusse seisma jäänud Ljolja otsis selle rahva hul- gas Dimitrit, kuid ei leidnud teda. Ta sai endast võtu- tus lähemale. Kõik olid nii kõnelusega ametis, et ei pööratud tähelepanu.

Ma ju tean teda, tean. Kui niisugust ninamärakat ei leidna, siis jääb see kohe eluajaks meelde,» rääkis Ljolja vanaäht. «Ma olin siis ladude juures valvuriks. See auto, niisuguse pika ja musta, jätsid poisid just la- husest. Näed, et, tähendab, kui sakslased tule hakkavad, siis, killud seda ei puutuks. Just nii, nagu ma räägin, see asi ka oli.»

«Aga kus ja millal sa teda siis nüüd nägid?» küsis Platon Timofejevitš, lastes vitsarao otsa torgatud katkulil jahtuda.

«Eks täna, linnas, posti peal. Käisin seal pensionil mas. Näen, seisab teine ühe luugi juures... Vaatan tuttav nägu. Nina järgi tuligi meelde. Ma siis mõtlesin, et kuidas sedasi, lurjas on kõiksugu tegusid korda saanud, aga käib ringi nagu poleks midagi olnudki. «Vabandage,» ütlesin talle, «aga's te, kodanik, Metallurgiatehasest ole?» «Jah, olen küll Metallurgiatehasest.» «Vabandage,» küsisin jälle, «kas te neljakümne esimese sügisel, kui sakslased linna tulid, kah Metallurgiatehases töötasite?» — «Jah, töötasin küll.» — «Aga kas te pärisin edasi, ühte niisugust juhtumit ka mäletate?» — «Ma räägin, aga ise värisen ja miski nõõrib mul kuulda.» «Oli niisugune lugu... Kes see oli, kes sõiduautot meid torist küünlad välja keeras, et see sakslastele jääks ja meie poisid ära sõita ei saaks?» Tema vastus: «Jah, papake, olete vanadusest ogaraks läinud.» Platon mulle õlale ja laks. Aga tema nagu ma ju mäletan. Ja kuidas veel! Tal on ju nina nagu pörakas poole peal!»

«Stepanile tuleks sellest jutustada,» ütles Platon Timofejevitš. «Küünalde lugu Stepan küll mäletab, aga seda ta ise ei näinud, kas oli see Vorobeinõi või keegi teine, kes nad välja keeras. Ta ainult aimab. Aga vanataat, oled elav tunnistaja.»

«Kui selle Vorobeinõi üle sakslaste teenimise rääkinut mõisteti — selle eest, et ta kõrgahjusid taastanud muud säärast tegi, siis ta, madu, küünaldest vastu ütles keegi pimedusest.»

«Aga mis sa siis tahad, et ta ise oleks enda peale löök bama hakanud, et vaadake, ma tegin veel seda ja seda ka veel?» vastati talle. «Mida siis kurjategija poole teha? Eks ikka võimalikult vähem rääkida ja võimalikult rohkem varjata.»

«Mis need teie küünlad ikka ära ei ole!» ütles kolmas hääl. «Kas need Vorobeinõi tegudele palju juurde annavad? Peamine on ju see, et ta sakslast vabatahtlikult teenima läks, vabatahtlikult ahjusid taastas ja vabatahtlikult Punaarmee vastu metalli sulatas.»

Noh, selle eest ta juba sai. Poleks, amnestiat olnud, oleks ta veel praegugi istunud.»

Vaadake milleks need küünlad tähtsad on,» ütles Platon Timofejevitš. «Muidugi mitte selleks, et tema üle meelt kohut mõista, vaid, et rahvas kõrgahjutsehhis oleks teaks, milline tegelane nende ülemus on.»

«A teame me niigi, Timofeitš. Viska parem üks silma. Äitab juba sellest Vorobeinõist. Ei tasu ometi vast päeva tema pärast ära rikkuda.»

Platon Timofejevitš tõusis lõkke juurest üles ja märkas Ljoljat.

«Kas sina siia said?» imestas ta. «Ja kus sa nii kaua olnud oled? Tule proovi kupset kartulit, värsket kartulit.»

«Kupset ju ei küpsetata,» ütles Ljolja. «See on keegi teine parem.»

«Kõrgus kull, ja veel hapukoorega,» toetas teda keegi. «Ja tilliga.»

Pole midagi, käib ka küpsetatult,» vaidles Platon Timofejevitš Ljoljale kartulit ulatades. «Sa istu. Näe, see on pantsaku peale. Ja räägi siis, mis sul oli?»

«Ma otsin Dimitrit taga. Mulle öeldi, ta olevat tulnud juurde. Juba ammugi.»

«Vab-olla, et ta ootab mind kodus?»

«Ma olen kodus, seal teda pole.»

«Kas ma küll ei tea, kus ta võiks olla. Pole teda juba kolm nädal näinud. Näed siis, kuidas lihased yennad kokku! — kogu nädala jooksul ei saa kokku!»

Platon Timofejevitš naljatas, aga Ljolja süda tardus. «Kas ta siis ometi on, kus see Dimitri küll võiks olla?»

«Võga oleks tahtnud teda näha, tema häält kuulda, teda silmi vaadata, hetkegi ta lähedal viibida. Rieagu võitusegu, ärgu Ljolja peale vaadake, ikkagi pole Ljoljal kogu maailmas temast lähedasemat inimest. Ljolja ei saa ju tema juurest igaveseks ära minna. Lõpu ta peaks minema, kuhu kadama?... Kui just...»

«Kas nüüd sellest, et lõkkesse visatud haod sel hetkel kergema lõid ja tulesädemeid vastu mustendavat taevast paiskus, või millestki muust, kuid uuesti tõusis Ljolja silmade ette Mokeitši jutustatud pilt nagu tule Ljolja. Ta koguni kattis näo käisega kinni.»

«Mis on, kas kõrvetab?» küsis vana Sidorin «Nahk, end veidi kaugemale. Muidu, vaata, et läheb veel soe põlema. Ja millega sa siis käima hakkad. Ega sul riidevara ka vist niipalju ole kui keisrinna Maria Fedorovnal, Aleksander Kolmanda abikaasal. Sattu kord enne sõda nende korterisse, nende paleesse Gattinas, Leningradi all. Viisteist tubat kleiti. Tahad, ütle, tanad, usu niisama. Uksnes kappe nende kleitide oli tervenisti kaheksa tuba täis, kleidid ise seistsid kappides ikka rida rea kõrval...»

«Aga mida seal, vanataat, veel näha oli?» nudi himulises üks noor hääl pimedusest.

«Ah et mida veel? Selsamasel tsaaril endal oli seal üks niisugune keerdtrepp, mida mööda sai ühelt korralt teisele minna. Ja kui sa siis seda keerdu pidi lähed üles või alla, on kõik seinad ümberringi seesugused mamsleid täis kleebitud, et vaata ette, kas astud selle astme peale, kuhu vaja, või astud mööda ja kukud kolinal maha ning lööd pea lõhki.»

«Oi, näüd sa küll luiskad, Sidorin! Et tsaaril midagi oleksid olnud — seda tsaarinna poleks ju lubanud. Küllap seal olid igasugused troonid, riigiõun ja valitsuskepp...»

«Kui sa ei tea, siis ära räägil!» läks Sidorin tigidaks. «Riigiõun, valitsuskepp!... Need olid varakambris lubataga. Aga tsaaril olid toas veel alasi, kruustanglid ja igasugused tööriistad. Parandas teine võlmeid, tegi viltgumihkleid... Ja puhus pasunat.»

Käis vaidlas, naerdi, vanamehele hüüti vahele, tehti üle heidet, nalja. Ljolja ei kuulnud peaaegu midagi. Ta hammustas masinlikult kuuma kartulit ja ta hingel lasus selline nukrus, et oleks lahlnud roomata kusa, keisrinna, pimedasse kastesse rohtu, et uinuda ja unustada kunagi enam ärgata.

«Ma nüüd lähen,» ütles ta Platon Timofejevile tõustes.

«Kuhu sa siis lähed? Istu, lähme pärast koos, tulla meile. Jääd ööseks meile.» Platon Timofejevilt läks seda niisuguse tooniga, nagu oleks ta Ljolja ees millegi süüdi.

«Ei, ma lähen ikka ära,» kordas Ljolja seelikut puh

lappides, korraldas rāti all juuksed, ütles kõigile «Hei!» ja läks teerada mööda linna.

«See oli?» küsiti Platon Timofejevilt, kui Ljolja enam kuulda polnud. «Kas mõni sugulane?»

«Ei,» vastas see. «Sugulane jah.»

Ljolja aga aina astus edasi, kõndis nii linna mööda buksiooni, kuni viimasedki tuled akendes kustusid, ja mere kaldale supelrannale ja istus seal pingile, et vaadata hommikut ja esimest laeva. Ühetasaselt lokkivad lained paadisildade juures ja jooksid sahisedes vastu kaldaäärseid rannakive. Tuul oli värske ja ühtlasi oli soe. Veelahina saatel ja öötuule hellitusel jäi Ljolja tukkuma.

Etalle pahvatas ta ees silmipimestav tulikuum, kõrge tuleleek, jälle kerkis esile õudne pilt, nii et Ljolja ei saanud pusti. Merel aga popsutas valvelaator, ereda prožektori-käega kallast kobades.

12.

Andrei ja Kapa ootasid külalisi. See oli Kapa idee korraldada noorteõhtu. Kapa rääkis, et varsti algab õppeaasta, siis on tüdrukutel ja poistel aega vähe, peab oleks nad külla kutsuda nüüd, kus nad kõik veel vabad on. Andrei küll küsis, kas Kapa sellises olukorras võtaks õhtu hoolele ja muredele ka vastu peab. Kapa vastas vastu, tema seisukord polevat praegu veel sugugi lahkaratav ja sellises seisukorras üldse ei tohtivatki midagi korraldada, hellitamisest tulevat kasu asemel ainult kahju.

Olustati, et see väike piduõhtu tuleb õige lihtne, tõeline üliõpilasoõhtu, käiku lähevad need nõud, mis neil olemas on, vanematelt Kapa neid laenama ei lähe, ja et mingisuguste delikatessidega ei tasu oma pead vaevama hakata.

Peale Kapa kursusekaaslaste kutsuti ka mõned Andrei sõbramehed lehasest. «Lihtsalt auvitav, mis sellest välja tuleb,» ütles Kapa.

Enne teisi tuli väikest kasvu, tugev ja alati naerata martäantsehi brigadir.

«Saa tuttavaks, Kapake,» ütles Andrei «See on Kolja Puzorjov. Me istusime temaga esimesest kuni selle menda klassini ühes pingis. Varem kutsusime me teda lihtsalt põngerjaks¹ ja eesrindlane, nagu praegu, ta ei olnud veel e. olnud. Mäletad ju, ma näitasin kord sulle tema pilti ajalehes? Tema on kõige noorem linnanoormes saadik.»

«Ammendav karakteristika,» lausus Puzorjov naeruga. «Isegi usaldusmees valimistel ei teinud mind tähtsaks, kuigi ka tema ei olnud ilusate sõnadega küsinud. Istusin valijate ees ja oleksin tahtnud maa alla vajuda.»

Kolja saadeti läbi plangu Mokeitši juurde, et ta seal pingi tooks.

Kolja järel ilmusid kaks Kapa sõbratari. Nende perekonnanimed Andreile meelde ei jäänud, meenus ainult, et suurte välkuvate silmadega brünetti kutsuti Maruse jaoks, kõnnakest šatääni aga, kes kogu aeg uudistavalt majas ringi vahtis, Siinaks.

Pärast seda külalisi muudkui tuli juurde, kokku mitu kahekümne inimese ümber. Nad sagisid aias kirsipuu all ja käratsesid. Andrei seltsimehed, neid oli kolm, hoidsid end ühõpilaste eest kõrvale ega teadnud hasti, kuidas sin just käituda. Nad suitsetasid vahetpidamata. Kapa ruttas külalisi lauda paluma, sest lauas edeneb ju tutvumine paremini. Tal oli juba varem sedelikestele märkitud, kuhu kellelgi istuda tuleb. Sattus nii, et Kolja Puzorjov pidi istuma teraste silmadega Maruse kõrval, tehnik Mahhotkin pandi uudistava Siina naabruk. Andrei kolmandale seltsimehele, gaasitöölisele Serjoginile anti lauakaaslaseks paks Allake, kellest Kapa sõnade järgi pidi kirurg saama, sest tal olevat vapruse tugevad käed. Kapa ja Andrei ei tahtnud sugugi, et keegi end purju jooks. Juba varakult päris Kapa Andreilt järele, kes tema seltsimeestest juua armastab. Andrei ütles, et mõningat ohtu kajutab endast selles mõttes, et ainult Serjogin, teised noormehed talle muret ei tee, need on karsked. «Meie omade hulgast,» ütles Kapa, «tuleb vaadata Beloborodko ja Poppovi järele. Ma panen

¹ Пузырь — mull; kõnekeeles: põngerjas.

meie kõrvale tõsisemad tütarlapsed. Ja mingit viina ei ole üldse olgu, joomme ainult viinamarjaveini.»

Kui oli laua taha istutud, vein klaasidesse valatud ja kõik kõik väga vaikseks jäi, ütles paks Allake:

«Konet on tarvis. Tuleb ju terviseks juua. Kes oskab?»

«Osata pole siin midagi,» vastas sagrine ja kahvatu mees Beloborodko. «Selles majas on ju teada, kelle terviseks tuleb juua.» Ta tõusis ja tõstis klaasi: «Uue elu terviseks, mis kõige lähemal ajal selle katuse alla tuleb.»

«Tõus!»

Tubli, Saša!»

Liinöödulised napsiklaasid kõlisesid.

«Uue inimese terviseks!»

«Tema ema terviseks!»

Moni aeg tegelesid kõik oma lauanaabritega, pakkusid üksteisele suupisteid, küsisid, kuidas kellelgi nimi meelde tulla, ühustamise saginas ei olnud ju naised ega perekonnanimed meelde jäänud. Siis tegi Beloborodko ettepaneku tõsta uuesti klaasi, sedapuhku Andrei terviseks, olevat ju Andreigi selles osaline, et siia majja uus elu tuleb: kuidas ka ei oleks, ta on ikkagi tulevane papa. Andrei kohmetas ja punastas; klaasi tõstes tal käsi värises.

«Seepäe öeldi, et nüüd olevat selgesti näha, kes on noorekirnu kallal käinud.»

Kolmanda klaasi ootel valas Allakese lauanaaber Põõline Serjogin endale veini mitte napsi-, vaid teevõõli. Resoluutne Allake kattis klaasi oma pehme käega mull ja ütles:

«Siin on vähemalt viis veiniklaasit. Seega jätkub teile viieks korraks juua. Kas on selge?»

«Selge,» vastas Serjogin. «Ise te alles õpite, aga kolmandate juba nagu doktor.» Allake meeldis Serjoginile. Neu võimsast kogust hoovas soojust, ja kuigi toas oli selletagi palav, püüdis Serjogin tähelepandamatult Allakesele lähemale nihkuda. «Kõik, mis te ette kirjutate, saab tehtud, ma olen distsiplineeritud inimene.»

«Kes teid siis nii ära distsiplineerinud on? Kas naine või?»

«Ametiühing. Naist mul pole.»

«Miks siis ei ole? Oleks juba aeg.»

«Pole elamispinda. Elan ühiselamu koikul.»

«Te abielluge, siis saate ka elamispinna kiiremini kätte. Selles asjas on abieluinimesed alati eelistatav olukorras.»

«Kõikumehele ei taha ju keegi tulla. Kardavad, et jääb eelistus tulemata.»

Laua teises otsas ajas vallatu Marusja Kolja Pušoviga hoopis teist juttu:

«Sellest viinamarjaveinist jääb ainult hapu maitse suhu ja muud ei midagi. Kas teile ei tundu nii?»

«Aga millist veinist siis teie eelistate?» tundis Kolja huvi.

«Minu isa — ta langes rindel — kinnitas, et kõige parem jook olevat valge viin. Olen temaga ühel meel. Mina eelistan ka ainult valget viina.»

«Mis sa, Marusja, räägid rumalusi? Sa pole vist veel geit viina veel kunagi suhu saanud,» sosistas üks sobiv tar talle kõrva.

«Ära sega,» vastas Marusja pahaselt ja Kolja poole pöördudes jätkas ta: «Mees peab ikka mees olema, et ole tõsi?»

«Tõsi,» vastas Kolja lõbusalt. «Kuid see ei tähenda sugugi seda, et ta oma mehelikkuse astet peaks just joodud viina hulgaga tõestama.»

«Või nõnda!... Teie olete siis tööline?» küsis Marusja.

«Tööline jah.»

«Ja mida te tehases teete?»

«Valan terast. Olen terasesulataja.»

«Aa!... Noh, andke siis andeks, et ma teile igasuguseid rumalusi rääkisin. Kas teate, ma pole niisuguste tööliste töölistega veel kunagi kokku puutunud. Olen näinud ikka niisuguseid, teate, kes käivad lukku parandamas või tube tapeetimas. Need on enamasti kühirsad joodukud ja sulid.»

«Need pole ju tööised,» ütles Kolja. «Need on kühirsad abetu linnakodaniku ekspluateerijad. Ja lukku parandavad nad halvasti.»

«Õigust!» hüüdis Marusja. «Juba järgmisel päeval võivad need uuesti parandada.»

«Tuba aga tapeedivad nad kaua.»

«Kah tõsi! Alguses võtavad nad kohe avanssi ja on nad aega kadunud. Näete, nende järgi, andke andeks, ma vist otsustasingi tööliste üle. Aga niisugused nagu teie, terasesulatajad ja igasugused sepad, need, ma mõtlesin, on kusagil kaugel, ainult raamatutes. Nad teavad kunagi revolutsiooni, viisid ellu viisaastatult müüd aga on kõik riiklikud asjad inseneridele ja tehnikutele üle andnud.»

«Kuhu nad siis ise jäid?»

«Teie üle pole ma mõelnud. Ärge, palun, minu peale andeks saage.»

Mulle näib, Marusja, et sa juba liiga palju vahandad,» kogu aeg vaikinud Popov üle laua. «Ära lasku kaaluda tööliste idealiseerimisse. Tänapäeva tööline pole hoopiski see, kes revolutsiooni tegi.»

«Jah, see ta küll enam ei ole,» ütles Kolja. «Tänapäevane tööline on haritud, tal on kas seitsme- või kümne klassi haridus.»

«Ja peale hariduse polegi neil muud midagi. Aga kuhu on jäänud revolutsioonilisus, millega tööliklass alati silma on paistnud?»

«Mida see peaks tähendama — kuhu on jäänud revolutsioonilisus?» küsis imestunult tehnik Mahhotkin.

«Aga üleplaanine toodang, normide ületamine?... Kui need kõrgahju töötavad nii, nagu oleks neid viis? Kas need pole revolutsioonilisus? Meie tehases on tööised jooksul mitu tuhat ratsionaliseerimisettepanekut teinud, ja need on andnud kaheksa miljonit kokkuhoidu. Kas see pole tööliklassi revolutsioonilisus?»

«Ma ei räägi sellest... Aga kus on rahvahulka ühine üritused?»

«Ahah, hakkab taipama. Teie tahaksite vist streike teha? Aga kelle vastu need peaksid olema suuna- and?»

«Kelle vastu?» hüüdis Popov. «Kui palju esineb bürokraatismi ja igasugust korralagedust! On siginenud isandaid.»

«Kuulge, kodanik,» ütles Kolja end valitsedes. «Kas te neid isandaid ja büokraate ise ka olete näinud või nendega kokku puutunud? Või olete neist ainult ajakirjast «Novõi Mir» lugenud?»

«Ärgem püüdkem, seltsimehed, sellest saladust teha, ütles üks üliõpilane, «seltsimees Popov kuulab «Ameerika Häält» ja igasuguseid «Vaba Euroopa» hääli. Ma juba räägiti, et tal on ajud nõrgad, ei pane rämp ul vastu.»

«Rämpsu hulgas leidub ka lõeteri,» nähvas Popov vastu.

«Mis terad need ka on?»

«Poisid, poisid! Palun teid, jätke järele!» hüüdis Allake tõustes. «Lõpetage ometi need rumalad jutud.»

«See pole rumal jutt!» hüüdis Popov. «Sellest ei tohi vaikida. Meie aga vaikime, kardame kõike ja häbeneme kõike. Haigus aga süveneb.»

«Missugune haigus?»

«Aga vaat milline: kui me isikukultuse tagajärjel tahame välja juurida, miks meil siis vana aparaati laua ei lööda?»

«Missugast aparaati?» küsis Kapa.

«Igasugust. Kogu bürokraatlikku aparaati.»

«Minu isa on ka see — aparaat!» ütles Kapa ühise erutusega. «Oma teadliku elu algusest peale on ta meie kogude võimu, partei ja rahva eest võidelnud. Ta pole tunda saanud, mis on puhkus. Mitte kunagi! Seda on ta süüa täiesti haige. Ta on end tervenisti inimestele ja kodumaale pühendanud...»

Kapal hakkas silmanärv tõmbema. Kolja Puzov sööstis veekaasiga tema juurde.

«Mis te näüd, mis te näüd!» rahustas ta. «Ärge eemal tuge nii, te ei tohi seda. Popov on lollpea ja muud midagi.»

«Ei, ta pole lollpea!» Kapa jõi väikese lonksu. «Iga tal see esimest korda ole. Me andsime talle andeks. Ta juba kord varem rääkis, me olevat revolutsioonilise teelt kõrvale kaldunud. Me asjata andestasime talle. Ta on ju rotskunud, pehkinud!»

«Kapa, sin sa pakud üle,» ütles Siina. «Ei tohi me valimatult sõnu loopida. Zorja on kahekümne kahe aastane Millal ja kas ta siis juba pehkida jõudis?»

«Võidakse ka juure peal pehkida,» ütles Andrei.

«Halva ilmaga,» toetas teda üks üliõpilane. «Lõu ja vihmaga,»

«Seltsimees Popov,» alustas Andrei. «Me kohtume teiega esmakordselt, me teineteist ei tunne ja te võib-ole pole kohustatud kuulama, mis ma teile räägin ja mida teie ja minu seltsimehed juba rääkisid. Kuid ma olen teile avameelselt, et teie sõnad töölisklassi kohta tunduvad väga solvasid. Mina näiteks olen tööline. Ka minu isa ja vanaisa olid töölised, ja ka vanaisa isa oli töö-»

«Kas see on loeng?» küsis Popov mõnevõrra jultunult, end toolil läätsakile lastes.

«Jah,» vastas Andrei rahulikult. «See on tuntud lugu, nii kui ütled kellelegi tõtt näkku, siis karjutakse kohe: «Loeng! Otserünnak! Oldtuntud tõdel!» ÜRO-s näiteks nimelatakse iga tõe «bolševistlikuks propagandaks»,»

«...» ütles pealegi loeng. Minu vanavanaisa, vanaisa isa, rahjuplahvatusel ära. Kui töölised teda matsid, kutsuti kasakad välja. Need peksid vanaisa seltsimehi nuud ja tagusid mõõkadega. Et enam iialgi midagi ei saaks sündida, tegi minu vanaisa kaasa revolutsiooni. Et anda rahvale võimalus ise riiki juhtida, ehitasid minu vanaisa ja isa üles Nõukogude riigi. Minu vanaisa ei lasknud kasakastel meie tehases kõrgahjust malmi saada ja suri kangelasena oma töö- ja võitluspostil. Minu isa võitles tunde ja andis seal meie eest oma elu. Ja seda kõike tehti selleks, et minevik enam iialgi tagasi ei pöörduks. Minu iialgi poleks tarvis tunda kasakate nuude ega mõõka. Ja selle eest olen ka mina iga minut oma väikese elu andma. Kelle vastu me peaksime korraldama neid «rahvahulkade üritusi», nagu te neid nimetate? Kas iseendi vastu? Meie vanavanaisade, vanaisade ja isade elutöö vastu? Omaenda tegude vastu?»

«Iliga palju vanavanaisasid ja vanaisasid!» ütles Popov muiates. «Kuidas seal nendega oli, seda me ei tea. Aga meie elu jääb teie kirjelduse järgi küllaltki ebamääraseks.»

«Popov!» hüüdis Allake tigidalt. «Tema vanaisad,» ütles ta Andreile, «elasid külmas ja närudes. Aga sina? Vaata, missugune ülikond sul on, kui toredast riidest. Kas oled selle «Ameerika Häälelt» saanud või?»

Oled sa kas või ühegi päeva kuus söömata olnud? Sa oled riides, oled soonud, sulle on eluase antud, sulle makstakse stipendiumi, sind õpetatakse. Kuidas sulle ei ole? Noh, pole loba ajada! Eks sa sõida, lolipea, ara kapitalistide juurde...»

«Palun mitte häbematusi rääkida!» ütles Popov

«Ei, just räägin. Jajah, sa oled just lolipea, oled teline tola! Oled sellest kõigest midagi välismaa raadiosaadetest kuulnud ja oled rumalaid raamatuid lugenud. Ja nüüd muudkui ajad loba kokku. Ma ütlen sulle veel kord: eks sa sõida kapitalistide juurde ja proovi seal stipendiumi, kõrgemat haridust ja pärast veel arstlikult ka saada, küll me kuuleme, mis sõnu sa siis räägid»

Kolja Puzorjov otsustas selle kõneluse lõpetada.

«Kuulge, seltsimened!» ütles ta. «Meie seda maa tänna niikuinii ümber ei kasvata. Noh, käigu ta kuradi Võb-olla lõpetame tervisejoomise ja tantsime ka veel keese. Andrei rääkis mulle, et siin majas pidi häid gramofoniplaate olema.»

«Oigus!» hüüdis Allake. «Teie, Kolja, olete geennud»

«Ta on ju linnanõukogu saadik!»

«Ja ka brigadir! Ta oskab juhtida!»

«Noh, ega's me siin terast vala!»

«Ja väga kahju. Ma teeksin siiski ettepaneku juunennende terviseks, kes terast valavad.»

«Ja nende terviseks, kes malmi keedavad.»

«Malmi ei keedeta, vaid sulatatakse.»

«See pole tähtis. Teie terviseks, Andrei ja Kolja, teie terviseks, seltsimehed Mahhotkin ja Serjogin!»

«Popov muidugi teie terviseks kokku lööma ei hakkaks, ütles Beloborodko, «seetõttu olen mina sunnitud kollektorkordse normi võtma.»

«Noh, seda juba ei ole» Ja Allake oli ka siin valmis

«Ei mingeid kahekordseid norme. Siin on kõik valmis sed.»

Tantsiti aias kirsside all, kontsadega suvist kuumust kuivanud maad krõpides. Radiola pandi akna alla ja muusika kõlas üle kogu Mäekalda, arvatavasti koguni jarsaku tana, kaugele steppigi. Allake tantsis ainult Kolja Puzorjoviga. Nad kõnelesid lakkamatult millestki.

«Kolja, nii pole ilus,» ütles talle parajat silmapilku üles Serjogin. «See pole seltsimehelik!»

«Ei osutanud tema etteheidetele tähelepanu. Serjogin otses, tusatses ja läks siis tähelepandamatult mööda. Lahkus ka kõigist unustatud Popov.

Kolja oli küllalt juba tantsitud, vajusid kõik aeda mooda laiali, ja kuigi see oli tibatilluke, oskas igaüks endale üksildase nurgakese leida. Igalt poolt kõneldes, vaieldes ja isegi... Kapa võis vanduda... ta ütles:

«Andrei, suudeldakse.»

«Noh, ja mis siis?» vastas Andrei. «On sul kahju»

«Oleks lihtsalt huvitav teada, kes.»

Pärast joodi veel teed, lauldi mitte eriti harmoonilise lauluga mõned laulud ja mindi siis laiali. Viimastena, pärast kõiki teisi, lahkusid Kolja Puzorjov ja Allake. Allake oli nimelt oma salli kusagile aeda jätnud ja otsis seda kaua aega, Kolja aga oli aidanud tal otsida.

«Allake on kaval,» ütles Kapa, «kui nemadki lõpuks läinud. «Ma ju näen, et talle hakkas sinu Kolja meeldima. Noh, siis seadiski nii, et see teda koju saadaks»

«Andasi juba antakse aadress... mingi telefoninumber, nagu kaks kakskümmend, kaks nulli.»

«Just, just. Pärast aga kutsu paadiga sõitma,» hääles Kapa sellest kinni «Põletab enda martäänahju juurde»

«Ja Allake hakkab teda ravima»

«Nad siielesid värava juures. Kostis Mokeitši haäl:

«Kas sa tust küll peaksid pigistama nagu karu kohe? Kui seisukorra juures see ju ei kõlba. Raskejalgsed tuleb hoida, va juhmakas»

«Nad põgenesid naerdes majja.»

Küll on ikka naljakas,» ütles Kapa. «Eit! Kui mu mehed kuuleksid, kelle nad on üles kasvatanud»

«O kamata laual valitsevas tohuvabohus midagi ette võtta, jatsid nad koristamise homseks ning asusid vaikima ja üksmeelselt koos teed jooma.»

«Olen siiski väsinud,» ütles Kapa.

«See teie Popov on molkus,» lausus Andrei.

«Te kõik vastasite talle toredasti. Mul oli nii hea meel. Vanest oli see kõiguni hea, et ta enda välja ütles. Kõigil leidis kohe ka mõtteid, sõnu ja tõestusi, et vastu panna.»

«Tõeliselt oli siiski üsna ebameeldiv,» ütles Andrei. «Tähendab, meie hulgas elab veel niusuguseid inimesi, kel on saarased mõtted. Aga mina juba mõtlesin, et need on kõik minevikku jäänud. Sina teed aga oma töö kõrval on sul ees, tehasepoisid ümberringi, ja nad ei kadki mõtlema, et elu sellest ainult koosnebki. Aga mis sin veel pesitseb, nagu valja tuleb.»

Nad istusid laua taga teineteise vastas, vaatasid teineteisele hoolitseva, niureliku pilguga. Nead ei kahelnud selles, mida teha, kui kodumaad nädaoht ähvardas. Nead armastasid Pavel Kortšagini, nead armastasid noorkaardiväelasi, Zojat, Kajakat ja Matroskine. Selle eest, et nad raskel ajal tegid just seda, mida olid teinud nende asemel ka Andrei ja Kapa Jeršovid.

13.

Orleantsev tuli parteikomiteesse.

«Kunagi, nagu ma mäletan,» ütles ta tugitooli istudes ja jalga kligutades, «arutati siin kabinetis seda, kuidas meie direktor Tšibissovi insener Krutilitši ratsionaalse ettepanekusse oli suhtunud. Siis õigustas seltsimees Tšibissovi oma käitumist ettepaneku alahindamisega, mis vääriti mõistmisega, suure koormatusega, rahmeldamisega ja nõnda edasi. Kahjuks aga tõestavad faktid, et see polnud nii. Näete, palun, tutvuge dokumentidega. Orleantsev võttis portfelli välja paki pabereid ja luges need parteikomitee sekretäri ette lauale.»

Juba ammugi oleks ta võinud parteikomiteesse tulla juba ammugi oleks ta võinud kõik need paberid teatavaks teha. Kuid Orleantsev taotles, et seda teeks Krutilitš ise, et just tema, see kibestunud inimene, hõõrta laimu ja võltsitud dokumentidega instantse meele kätka. Kuid Orleantsev ei arvestanud ühte asja.

¹ Liisa Tšaikina hüüdnimi

teadnud, et Krutilitš, kel oli nüüd korter, Krutilitš sai nüüd korralikku palka. Krutilitš, kellele võim tehase leiutajate üle, et see Krutilitš oli ilustuhina juba kaotanud Kozakova kohta, kellele Orleantsevi arvates tuli vaadata kui plagieerijale, ütles: «Avameelselt tunnistades, mina küll ei läinud sin talle selle väkese eksimuse, Konstantin Romanovitš. Võib ju olla, et me töötasime temaga paralleelselt. Võib-olla ta polegi plagieerija. Võib ju olla, et ta pole tuli nii mulle kui ka temale samaaegselt. Nii võib ju juhtuda. Ajalugu tunneb selliseid näiteid.» — Ah, Krutilitš, Krutilitš, kui imelik inimene te küll olete,» ütles Orleantsev, püüdes kõnelda rahulikult. «Mitte haleda mu mõni teine,» vastas Krutilitš. «Ei, mitte haleda Konstantin Romanovitš.»

Võimalik, et leidmata Krutilitšilt otsest toetust, Orleantsev julgenud oma pabereid käiku anda, et sellesse poleks jälle ilmunud artiklil «Koksimiil ja Kostil» autor. Kolm päeva veetsid nad koos. Külaline ei pahane, et tema artiklist polnud järeldusi tehtud, ta ei lüüdnud linnakomitees Gorbatšovi juures ja ajalehe toimetuses. Ainult Tšibissovist hoidus eemale, temaga ta millegi pärast ei tahtnud kohtuda. Ta rääkis Orleantsevile: «Ma ei taha olla mingit kahtlust — kõik, mis on vana, kõik, mis on tardunud ja dogmaatiline, pühitakse teelt. Kas see ei ole siis tunda värsket tuult?» Ta lubas uue, teravama ja kategoorilisema artikli avaldada.

Anda tundmatule, järeleproovimata pinnale, ei vastanud küll sugugi Orleantsevi elu põhimõtetele, kuid ta ei oleks öelnud kirjaniche kõnelused tegid talle selgeks, et vaja aktiivselt tegutseda. Muidu magad õige aja jooksul ära, aga saa olla esimeste hulgas.

«Nad need dokumendid siis on,» kordas ta pabereid parteikomitee sekretäri ette laotades. «Nendest järeldub, et seltsimees Tšibissovi saab leiduritega tehtava töö tulemustest üldse väga imelikult aru. Siin on direktori peainsenerile, milles ta palub peainseneri jälgida, kuidas seltsimees Krutilitš vagunkaalu kabini jahutus- ja soojus ülesannet täidab. Tähelepanu, niisugune ülesanne oli antud, direktor oli sellest tööst huvitatud, ja sellesse töösse rakendati leidur Krutilitš. Aga mis siis

edasi sai? Edasi on siin Krutilitši ettekanne selle kohta, et töö on tehtud. Siin on selle töö kohta seletuskiri. Siin näete vagunkaalu elektrijahutusskeemi. Siin aga on arvutused, eskiisid. Vaadake näüd kuupäeva, millal kõik sündis. Juba ammu aega tagasi, jaanuaris. Mispärast siis keegi ei teadnud, et Krutilitš direktori ülesande täitis, ja täitis hiilgavalt? Miks see siis kahtluse vahele õmmeldi ja sinna seisma jäeti? Kas mitte sel pärast, seltsimees sekretär, et Tšibissovi oma ebaõigete suhtumist Krutilitšisse sõnades küll tunnistas, kuid tegelikult kannab endiselt tema vastu viha? Võib ju ka olla, et ta andis ülesande leidurile lootuses, et see teda ei täida, lootuses leidurit diskrediteerida? Kui aga ülesanne tänu Krutilitši andekusele ja talendile siiski lahutati, varjas direktor seda fakti tehase üldsuse eest? Mis edasi sai? Edasi... Edasi oli asi nii, et kuna kõrge temperatuur vagunkaalus tuli ikkagi likvideerida, otsustati Krutilitši ettepanekut kasutada. Kuid teha seda tehti nagu poleks autoriks Krutilitš, vaid igati väljapaistva insener Kozakova. Kuidas seda tehti, on raske öelda. Kas pisteti need materjalid Kozakovale otse pihku või juhiti ta osavate vihjetega lahenduse juurde? Siin aga juba täpsuse eest ei vastuta, ütlen vaid seda, mida eeldan. Te vabandage mind, see on ainult minu oletus.»

Parteikomitee sekretär oli erutatud. Ühelt poolt oli siin Orleantsevi toodud paberid, teiselt poolt aga oli vaja matu uskuda, et Tšibissovi oleks niisugusteks mahinatsioonideks suuteline.

«Või nii...» ütles sekretär valvsalt. «Mis siis ütleb seltsimees Orleantsev, jätke paberid siia, asume ja selgitama.»

Parteikomiteesse kutsutud Tšibissovi jäi neid paberid nähes päris tummaks.

«Aga mis mul siin rääkida on?» ütles ta. «See on tõesti minu kiri peainsenerile. Ka see on õige, et anda Krutilitšile ülesande. Koik ülejäänud aga... Isemeelne korra näen neid dokumente.»

«Aga kas teil Kozakovaga on jutuajamist olnud?»

«On küll. Ta rääkis mulle oma ettepanekust. Ettepanek oli huvitav. Ma kutsin selle heaks, peainsener ka»

«...mull heaks. Andsime siis konstruktoritele ja elektrikutele selle kätte. Praegu nad juba monteerivad.»

«Kas te siis Kozakova ettepaneku heaks kiitsite, Kru... täpselt samasuguse ja varem läbitöötatud ettepaneku aga surnuks vaikisite?»

«Ei, Jumala eest, ei tea.» Tšibissovi pingutas mälus, et meelde tuleta kõiki kohtumisi ja jutuajamisi. «Aga, tõmbas ühe suitsu teise järel ja tal oli äärmiselt süüdlaslik ilme.

«Aga segane lugu.» Parteikomitee sekretär hõõrus oma nähatükikesega kaua vaikides oma prille.

«Kutsuti välja peainsener, kutsuti välja Orleantsev ja teie osakondade insenerid, kutsuti välja kõrgahju»

«... ja oobermeister Vorobeinõi. Nad koguti korraga parteikomiteesse. Vorobeinõi rääkis, et ta tulevaldel nagu oleks Krutilitši ettepanekust midagi kuulda, kas oli siis Krutilitš selle ettepaneku juba teinud alles kavatses teha. Kuid milleski selletaolisest otsusest üldse olnud, see olevat kindel. Ja seda, et Kru...»

«... juba aasta tagasi oli laadimiskaevisesse laskunud, seda võivad tõendada ka töölisel. Peainsener ütles, ta nägi direktori kirja hästi, kuid peab end süüdi tundma, et ta oma ülesannet ei täitnud, ei vestelnud»

«... otsusega õigel ajal ega kontrollinud töö käiku. Peainsener küsis Orleantsevit, kust see Krutilitši dokument välja oltis. Orleantsev vastas, ta leidnud need sealt,»

«... direktori kirigi, ühest ja samast arhiivikaustast. «Kas te ei kundas nad sinna sattusid?» küsis Tšibissovi. «Kelle käest?» — «Nähtavasti teie käest, seltsimees Tšibissovi,»

«... Orleantsev. «Selles kaustas on ainult need materjalid, mis direktorilt peainsenerile tulevad.» — «Minu kaustas ei ole niisuguseid materjale olnud!» hüüdis Tšibissovi.

«Pole olnud! Sun on mingi nõidus mängus!»

Lõpuks lepiti kokku, et selle segase asja uurimiseks loodi komisjon. Kuid kuuldused selle loo kohta jõudsid komisjonist ette. Juba samal päeval, pärast nelja»

«... all toimunud lühikest keskustelu Orleantsevi ja Vorobeinõi tsehhis meistritele ja tööliste rääkimiseks»

«... «Loomulikult ei saa koiges ainuüksi Kozakovat määrata. Kozakova on muidugi süüdi, mis tosi, see»

«... ta ei suutnud kiusatusele vastu panna. Kuid direktor»

sioon poleks ka tohtinud teda võõra ettepaneku piisk
pistmisega kiusatusse ajada.» «Aga mis direktorile
sellest kasu oli?» küsiti Vorobeinõilt. «Kas direktorile
nii pole ükskõik, kelle ettepanek see on, kas Krutilitš
või Kozakova oma? Tähtis on see, et töö on tehtud.»
«Vahe, seltsimened, on olemas, ja mitte väike. Töö
on direktoril juba ammu Krutilitšiga halb läbisaamine
ta sai vist omal ajal Krutilitši pärast pähegi. Aga ta
seks, oleme me ju kõik ainult inimesed, inimesed ka
oma nõrkustega... Insener Kozakova on naine, see
mees Tšibissovi aga mees... Ma ei taha küll midagi
väita, see on ainult minu fantaasia, kuid ma mõtlen
pärast aluseta see vist ei ole.»

Nii kasvas kuulduste ja laimu laviin ja langes maha
alla veeredes Iskrale kaela.

«Mis pagan küll teid Krutilitšilt maha kirjutanud
ajast!» ütles talle tsenniülem oma jamedavõitu maas
ris. «Oleks veel mõnelt teiselt, aga sellelt täielikult pe
nopaadilt.»

«Kuid see pole ju tõsi,» vastas Iskra ägedalt. «See on
vale, hirmus vale. Kas te tõesti usute seda?»

«Ma muidugi olen valmis teid uskuma, Iskra Vassil
jevna. Kuid ka dokumente ei saa uskumata jätta. Dokumentid
aga... käisin ja lugesin need parteikomitee
on väga veenvad.»

«Noh, olgu, olgu pealegi Krutilitš... Olgu peale
see tema ettepanek, võtku ta kõik endale, kuuluga k
talle. Kuid mina pole temalt midagi maha kirjutanud
Mina tegin ise, ise...»

«See kõik võib ju nii olla, Iskra Vassiljevna, kui
komis on selle selgeks teeb.»

«Vitali, Vitali, Vitali,» hüüdis Iskra koju jook
«Minuga on kohutav, õudne õnnetus juhtunud!»

Vitalit ei olnud kodus. Laual oli, nagu alati, sead
sirni taga magas Ljusjake. Sedelis oli öeldud, et Ljus
kesele on süüa antud. Ka Iskra jaoks on toit valmis
tekiga kinni kaetud — ning kuna Vitali sellega oma
majateenija-ülesanded on täitnud, läheb ta välja
Iskra ärgu teda oodaku.

Iskra jooksis tuba mööda edasi-tagasi, sööma
hakanud, ta ei võinud sellele mõeldagi. Ta jooksis

oh, tal oli vaja kedagi leida, kellele oleks võinud kõik
mõnelt ära rääkida.

Iskra ei osanud enesele seletada, kuidas talle see
tuli, kuid ta jooksis tehase uude majja ja tahtis
tunda mitte kedagi muud kui Orleantsevit. Tõstis
selle dokumentide asja ules ja viis need partei
Peainsener ütles selle kohta: «Orleantsev
võinud parteikomiteesse formamisega vähem ki
ta. Oleks alguses kas või mullegi või direktorile
» Iskra tundis Orleantsevi suhtes ammugi vas
tust, juba sellest kokkupõrkest saadik tsehhis, kui
Orleantsev puudis sundimatult üleoleval toonil temaga
Kuid praegu see ei tähendanud midagi, vastu
vastumeelsuseks, ikkagi pidi ta kõik asjaolud
elgitama.

Iskra uksele oli kirjutatud, et Orleantsevit tuleb
tulla kolm korda. Iskra andis kella. Orleantsev oli
tuba avas ukse ja seisis Iskra ees soojas pehmes
narmas, käes oli tal pikk piip, sellest tõusis meeldi
võl aromaatselt suitsu.

«Te olete teie?» imestas Orleantsev. «Palun.» Ta viis
oma tuppä. Kirjutuslaual oli avatud blokk ja sel
lehel sulega täitesulepea. Orleantsev oli nähtavasti
mõnendil, kui Iskra helistas, midagi kirjutanud.
Muud laual ei olnud, see seisis puhas ja tühi — ei ühtki
paberit ega phiatsit.

«Võite istet!» osutas Orleantsev tugitoolile.
Iskra istus ja alles siis tundis, kui rumalasti ta oli
olnud, et ta selle inimese juurde oli tulnud. Milleks ta
nii na tuli. Orleantsev on ju kühm ja isekas inimene.
Ta ainult naerab Iskra üle ja muud midagi. Iskra
ilaskäiku kirjeldab ta oma sõpradele kui naljakat
mekdooti. Iskra vaikis. Orleantsev puhastas piibu ja
talle selle uuesti heleda kullakarva tubakaga. Akki
Iskral iseenesest palgeid mööda pisarad vee
ma.

«Noh, milleks siis see?» lausus Orleantsev. «Te olete
nii vapper ja iseseisev naine...»

Iskra kuivas kiiresti silmad ja ütles:

«Andke andeks, ma tülitän teid muidugi asjata. Kuid
ma lihtsalt tahaksin nii väga teada, miks te võisite

mõelda, nagu oleksin mina midagi Krutilitšilt üle võtnud. Kas siis nendes paberites, mis te parteikomitee viisite, oli ka minust juttu? Või te arvate seda lihtsalt niisama?»

Tikku tikku järel põlema kraapides sai Orleantsev peale põlema.

«Mulle on see ju väga tähtis,» jätkas Iskra. «Kui on midagi, mis niisugust omastamist kinnitab, tähendab see seda, et need dokumendid on võltsitud, mina pole kelleltki midagi üle võtnud. Ma tean seda teada...»

Orleantsev vaatas pikalt ja uurivalt talle otse näkku.

«Ei,» ütles ta, «kirjalikku tõestust selle kohta, mis küsite, nendes paberites ei ole. Ja parteikomitees on ma seda ka ei väitnud.»

«Aga te ju ütlesite seda. Kas ütlesite?»

«Üksnes eeldavas, oletavas laadis. Kui see nii pole, lükake ümber. Tunnistan meeleldi oma viga.»

«Lükake ümber! Ei, enne peate teie seda tõestama. Teie lasksite laimu lahti, teie ka tõestage...» Iskral tekkis niisugune tunne, et ta on valmis üles hüppama ja hakkama irooniliselt naeratavat, üleolevalt jalga kiigutavat inimest lööma.

«Ainult naine võib lubada endale lõbu karistamata häbematusi öelda,» ütles Orleantsev ja kummardas, lantselt. «Meestele jaab üle neid nurinata vastu võtta.»

«Asjalult veiderdate.»

Orleantsev kummardas uuesti, kuid seekord juba karistamata.

Orleantsevi hinges toimus vastuoluline protsess. Iskral ukse taga nähes oli ta tundnud ebamugavust, vastumeelne vaadata silma inimesele, kelle vastu ta pehmelt öeldes, oli tõstnud valesüüdistuse. Hetke peale olid need sisemised etteheited ja ebamugavustunne hajunud ja kui Iskra oli tugitooli istunud ja veel paarid kuivatama hakanud, naeratas Orleantsev jälle talle vastu tegevast iroonilisest naeratusest. Hetkeks tekkis tal koguni kiisatus naisel kätest kinni haarata ja teda süüelda, nii et sel ununeksid kõik nende nääklused riiud. Ja kui tõsiselt võtta, milleks talle seda kõike? Ta veel puudus, et ta peab võitlema ja tülitsema naise

ga, kes, nagu lähemal vaatlusel selgub, on pealegi kellelki veetlev. Kui aga Iskra oli rääkima hakanud ja meenukile asunud, muutus Orleantsev valvsaks. Iskra hakkas selle kohta, et ta veiderdab, ajas Orleantsevi loomult ligedaks. Veetlev naine kaotas oma veetluse.

«Oa teil veel midagi öelda?» küsis Orleantsev kuisalt.

«Paljast kõike seda pean ütlema,» vastas Iskra meeleheitliku kindlusega, «et te olete ebaaus ja halb inimene, mille nõukogude inimene.»

«Ja veel midagi?»

«Ja ka seda, et kui järgida teie üllast eeskuju, peaksid te leheses levitama koiki kuuldusi ja laimujutte, teie kohta ministeeriumis ringi liikusid: teie seiklused, skandaalidest, mis teie naine korraldas peaaegu igile noortele naisteenistujatele, kuulsast Gazunovast.»

«Vaan, et aitab juba,» ütles Orleantsev tõustes. «Olen teile väga tänulik selle meeldiva mälestusteõhtu eest.»

«Palun,» vastas Iskra samuti tõustes. Ta lõdises oma tulesest, oma võimelusest seda inimest rööpast välja viia.

Kui ta Orleantseville enam midagi ei öelnudki ja lahkus, Mees saatis teda trepini. Kui Iskra juba korruse alla allpool oli, hüüdis Orleantsev talle järele:

«Astuge sagedamini sisse. Rõõmustaksin väga. Ega's te ei saav saju nii meeldiva vestluskaaslasega kokku.»

Iskra ukse kinni.

Iskra tuli koju tagasi. Homme on tarvis vara tõusta, ta on tulnud voodisse heita, uinuda ja end välja korada. Kuid sellest ei tulnud midagi välja. Veel ei saagi oma elus polnud Iskral nii suurt õnnetust juhtunud nagu see, mis neil päevil tema kaela oli langenud. Kui Iskra oli raamatutest lugenud, kuidas ausat ja head inimest laimati, oli ta ikka öelnud: «Niisugust asja ei võt olla, kes siis laimajaid usub, kes neil lubab laimata.» Paljutki halba, mis elus ette tuleb, Iskra ei uskunud; talle näis, et peaaegu kõik, mis on halb, on juba välja surunud, minevikku jäänud. Ja nüüd äkki... Mis see siis nüüd on? Kas siis see kõik oli ikka tõesti temaga juhtunud? Aga võib-olla ta ärkab ja sellest kõigest pole enam

jälgegi jäänud. Võib-olla on see ainult kole, õudne nagu neid vahel lapsepõlves nähakse?

Iskra meenutas oma lapsepõlve, kadunud isa, kuidas ta isaga metsas ja jõe ääres oli käinud, kuid isa teda õlgadel või nagu nende pool oli kombeks olekul kukil oli kandnud. Nii nea oli end isa sooja selja vastu suruda. Isa kallid selg... kui paljude hädade puhul väike Iskra sealt varju leidnud. Iskra mäletab, kuid lapsed olid üht napakat mehikest puulõhkuja-Kohi narrinud ja kuidas see kepiga vehkides oli millegipärast just teda, arsti kaheksa-aastast tütart, taga ajanud. Hirmsa kisaga oli Iskra komistades ja kukkudes küla tänavat mööda koju tormanud. Kuid kaugel pole ta õudselts suure ja rauaga üleloõdnud malaka eest saanud põgeneda, kui isa poleks äkki talle appi tulnud...

Tuli vaid isa selja taha põgeneda, kui juba kõik lapsed hajusid, kõik mured möödusid, kõik õnnetused kadusid nagu isceendast.

Kuidas talle küll praegu niisugust kaitset vaja oleks? Kuidas ta küll tahaks kellegi kaitsta, sooja selja taha pügeda. Aga Vitali? ... Ah, Vitali... End sellelt on tabades hakkas Iskra mõtlema, miks ta ohkab, kui peab siis ennast õnnetuks? «Need on rumalad mõtted, ütles ta enesele. «Ma olen ju õnnelik. Väga õnnelik. Mul on Ljusjake, mul on armastav ja armastatud, hea aneakas mees, ja mul on niusugune eriala, millist ei ole teistel naistel, väga, väga huvitav eriala.»

Iskra kordas enesele, et ta on õnnelik, nii õnnelik, et ta silmad läksid pisaratest märjaks. Miks küll Vitali kodus pole, miks teda siis kunagi pole, kui Iskra on rasked ja mõrud hetked on? Vitali töötab teatris, kuidas seal uut lavastust. Ta on sellest tööst nii kaasa võtnud, ja see on muidugi arusaadav. Kuid miks ta ei tule päeval, miks peab seda kindlasti tegema õhtuti, ja veel nii hilja?

Iskra kustutas laetule ja jättis põlema ainult õel, mis kapikesel diivani kõrval, mis talle ja Vitalile voodi aseendas. Iskra aga ei heitnud diivanile, vaid läks sinna taha ja seadis end sinna Ljusjakese kõrvale kägema. Ljusjake võttis ühes ärkamata tal kaela ümber kinni ja end kõvasti ema vastu surudes nohises talle ühtlasi

nagu kuumalt otse kõrva. Kartes ennast liigutada, lamas seal niivisi tunni, aga võib-olla ka kaks või kolm. Kui Vitali lõpuks tuli. Ta tuli koos Guljajeviga purujoobnud, Guljajev aga oli täiesti kaine ja pani Vitali kušetile magama.

«Tulegi ta jõi, Iskra Vassiljevna, seda ma ei tea,» ütles Guljajev Iskra süngel küsivale pilgule «Mina ei ole pole asjaosaline, pole süüdi ei tema ega ka teie. Juba kaks kuud ei võta ma tükki suhu. Mind ei huvita see vana Okunevi osa haaranud. Labase purunemiseni ei saa ma sellelt kõrguselt laskuda, osa ei lüüa»

«Kas te ta leidsite?» küsis Iskra murelikul häälel.

«Kas koju või?»

«H, Vitali.»

«Kõik on kadunud! Kõik on läbi!» pomises Vitali ühel väherdes.

«Teda ta puhus mulle kogu tee kõrva,» ütles Guljajev. «Kõik on kadunud! Kõik on läbi!» pomises Vitali ühel väherdes.

«Teda ta puhus mulle kogu tee kõrva,» ütles Guljajev. «Kõik on kadunud! Kõik on läbi!» pomises Vitali ühel väherdes.

«Teda ta puhus mulle kogu tee kõrva,» ütles Guljajev. «Kõik on kadunud! Kõik on läbi!» pomises Vitali ühel väherdes.

«Teda ta puhus mulle kogu tee kõrva,» ütles Guljajev. «Kõik on kadunud! Kõik on läbi!» pomises Vitali ühel väherdes.

«Mis sul viga on?» küsis Vitali vaarudes. «Mik ometi siisugune välja näed?»

«Vitali,» ütles Iskra kušetile istudes. «Kallis Vitali, minuga on juhtunud suur, väga suur õnnetus.»

Vitali ei küsinud, mis õnnetus see oli. Ta tuikus Iskra ees, läks siis ukse juurde, kus tema vihmamööbi pidi rippuma, tuhnis seal midagi pimedas, ei leidnud aga ja kirus endamisi. Käis siis mööda tuba, pöördus vastu tooli, mille seljatoele Iskra tema pintsaku oli toetanud, tuuseldas taskutes ja tõmbas sealt välja kaks kagardatud ajalehte.

«Sina mõtled alati ainult iseendale,» ütles Vitali talle. «Kas kuulete, temal juhtus õnnetus! Aga mis õnnetus sul ka juhtuda võib? Malm kees üle, eks ole. Aga on täielik katastroof. Kõik on luhta läinud! Vota tunne mõnuli!» Ta viskas lehe Iskra põlvedele.

Et lugeda, mis selles kortsunud ajalehes seisis, ta otsida prillid, aga kus need olid? Ja ka aega ei olnud selleks enam. Tehase vile puhus juba täiel häälel. Ta seletas neljakümne minuti pärast tuli vahetus üle võtta. Aga kuidas pärast eelset veel üldse tehasesse minna? Kuidas inimestele silma vaadata?

14.

Iskrale vahetust üle andes Andrei ütles:

«Iskra Vassiljevna, ärge muretsege. Tõde niikui sa võidab.»

«Aga kas te seda tõtt ka teate, Andrei?»

«Midagi erilist ma ju ei tea. Kuid kes siis meil koostab seda loba usub, mis teie kohta liigub?»

«Aitäh.»

Päeval leidis Iskra veidi aega, et heita pilk ajalehele, mille ta hommikul jakitaškusse oli pistnud. Ta leidis kontrollpunkti ja harutas seal Vitali poolt kokkuvõetud leneküljed lahti. Tä silmas kohe Kozakovi artiklit. See oli poolteise joonealuse pikkune artikkel, millele oli alla kirjutanud rezissöör Tomašuk. Artikli pealkirjakirjeldus pandud: «Tiivuti dogmatism kunstis».

Iskra oli nii palju aega Vitaliga abielus olnud ja ta

tema sõprade ja tuttavatega, kunstnike ja näitlejate koos viibinud, et ta muidugi tundis nende loomingu vaidluste olemust, ning teadis, et nende hulgas lubkarvamusi sotsialistliku realismi defineerimisel ja tõlgendamisel. Iskra oli ise ka neist vaidlustest osalenud. Ükskord, see oli veel Moskvast, väitis keegi, et kunst impressionismi kaitseks, et seda kunstivoolu ei tohiks asjata, sotsialistlik kunst peaks selle hoopis ümberkaelse alla võtma ja oma, sotsialistliku impressiooni looma; kuulnud pealt kogu seda juttu, ütles Iskra: «Kas on võimalik luua sotsialistlik impressionism, miks ei võiks eksisteerida ka sotsialistlik sürrealism, sotsialistlik abstraksionism ja üldse — sotsialistlik formalism?» Tema otsene ja selge arvamus võttis relvad «sotsialistliku impressionismi» kaitsjailt; pärast seda ei osanud enam midagi mõistlikku vastu öelda, tõstsid ainult häält, et nü primitiivselt ikka ei tohtivat parallele tõmmata.

Tomašuki artiklit lugedes taipas Iskra väga hästi, kellele ja kelle vastu autor oma kriitika oli suunanud. Tema Vitali, kuidas ta küll ei mõistnud, et ta oli sattunud siia artiklisse negatiivse näitena hoopiski mitte seetõttu, et tema tööd halvad oleksid, vaid sellepärast, et Tomašuk on suure elutõe ja suurte, kaunite ideede vastu kunstis. Muidugi oli alatus kirjutada nii, nagu Tomašuk kirjutas: «Kellele küll on tarvis sellist tõe moonutamist, nagu kunstnik Kozakov seda on teinud? Võtnud endale modeliks Metallurgiatehase töölise, püüdis ta mitte märgata, et sõda tema modelli näo oli ära moonutanud (aga mida siin siis häbeneda, need on ju üllad armid!), et hüiglasuurte valtsimismasinade foonil ei paista tööline kuigi võimsana, vaid ütlegem otse välja, ta lihtsalt kaob masinate vahele ära (ja selles pole ju midagi ime-likku, masinad on tõepoolest määratu suured, seda tähelepanuväärivam on aga selle inimese töö, kes neid juhtib). Kozakov ütleb jämedalt tõest lahti. Ta maalib üldse risti vastu mingisuguse mõtleja palge, mingi mehaanilise figuuri, kes allutab endale kogu mehhanismide maailma. Mille poolest siis kunstnik Kozakov sotsialistlik realism erineb nendest tõe reprodutseerimise meetodidest, mida kunagi taotles keegi idamaine valitseja?»

Lugeja andestagu mulle, kuid ma olen sunnitud jätta tema talle seda õpetlikku lugu: Valitseja vasak silm ei tahtnud kõõrdi ja parem jalg oli tal vasakust jalgast lühem...»

Iskra luges pikka ümberjutustust anekdoodist, millele Tomašuk Moskva «kunstidüüva» salongis oli kuulnud. «On Vitali ka imelik, et ta sellepärast nii endist vastu läheb,» mõtles Iskra. «Kui juba anekdoodid suutavad teha sinu vastu appi võetakse, siis tuleb välja, et vastasel ei ole mingit muud argumenti, et vastane on meelekindluse kaotanud, et sina, just sina, oled võidnud ja sinul, just sinul, on õigus.»

Lugenud läbi kõik selle, mis Vitali töösse puutunud, teema aadressil tehtud õelad pilked, alustas Iskra artikli lugemist otsast peale. Peamiseks ründeobjektiks polnud selles hoopiski mitte Vitali, vaid see osa teatri kollektivist, kes tegeles näidendi lavastamisega Okutevde. Seal juba Tomašuk värvidega ei koonerdanud. Ta näis välja noore dramaturgi, kes, tema sõnade järgi, peaaegu algul töötada sügavalt inimlike teemade kallal ja aga jõudnud arusaamisele, et see tee on raske ja kallis, seadav ainult tõelistele kunstnikele, asus teisele, teatrilikkuse lakeerimise teele, seda muidugi sotsialistliku realismi loosungi varjus. Tomašuk hüüdis: «Tasub mõelda selle üle, miks just need kaitsevad muinud meetodit kõige tulisemalt, kõige ägedamalt, kes koostavad salasoppe, paiseid ja vastuolusid kardavad paljastada»

Aleksahhini järel võeti artiklis käsile Guljajev «näitleja, kes varem olevat olnud andekas, kuid kes meil mesugustest igapäevase elu inimväärsetest normidest kõrvalekaldumiste tõttu oma ande ära kulutanud ja kaotanud võime mängida mitmekülgsed, värvikad karaktereid. Nüüd aga otsib ta loomulikult plakatlikke, skemaatilisi, ärakulunud kujusid, kelle juures pole eriti palju vaeva näha!» Mitu korda meenutati artiklis teatri direktorit Jeršovi, «endist puhkpilliorkestri parunimeest, kes nüüd kunstinimestele oma tahet dikteerib». Isegi kunstilisele juhile polnud halastatud. Diktoorkaatselt, kuid siiski täiesti kindlalt kirjutas Tomašuk, et see kuulsate teatrimeistrite väljapaistev õpilane ja ja-

ne olevat ebaprintsiipiaalsetel kaalutlustel järele andnud lakeerijate survele, kes end sotsialistliku realismi tüüpiga varjavad. Kokkuvõttes vilksatas veel kord Vitali ette, sedapuhku juba seoses sellega, et seda lavastust polevat sugugi juhuslikult kutsutud kujundama just kunstnik Kozakov, kes sellega muidugi ka nõustus. «Ekslike vaadete ja ekslike meetodite ühtsus kunstis» «ühitumisel viiski nad kõik siin kokku!» kirjutas Tomašuk. Ja lõpetas siis üleskutsega mitte teha sotsialistliku realismi meetodist imeravimit kõigi pahede vastu, vaid luua ühisel jõul sotsialistliku epohhi kunst, mis koonduks endasse kõik meetodid, kõik voolud ja kõik suunad. «Me muudkui murrame meetodi pärast piike ja tõelist kunsti nii ei saavutagi. Kas poleks parem, kui meil oleksid suurepäraseid teoseid, selle aga, milliste meetoditega need loodud on, jätaksime oma järeltulijatele uurida?»

Iskra oleks tahtnud kohe koju Vitali juurde joosta, et talle kõik ära öelda, mis tema, Iskra, sellest artiklist, tallest Tomašukist ja ka Vitali enda tahtejõuetust kahtlusest arvab. Tal ununes ajuti isegi omaenda õnnetus.

Õnnetus aga ei unustanud teda, õnnetus käis endist viisi tema ümber ringi. Vahetuse lõpul tulid tsehhi parteikomitee liige, üks seltsimees ametiühingu organisatsioonist ja insener tehase juhatusest; nad ütlesid, et tulid komisjoni ülesandel, ja küsitlesid Iskrat kaua aega, kuidas tal vagunkaalu kabiini elektrikülmetusseadeldise loomise idee tärkas. Iskrale oli väga solvav, et nad teda vanapealt uskuda ei tahtnud, vaid aina pärisid ja tema arvates täiesti liigseid lisaküsimusi esitasid. Iskra isegi ei pidanud vastu ja ütles: «Te räägite minuga just nagu nulliltsas.» Insener tehase juhatusest heitis pilgu tema väsinud näole ja lausus: «Seltsimees Kozakova, mis te teinud ometi räägite? Meie küsitleme teid nii üksikasjalikult ja piinliku täpsusega just sellepärast, et see asi meid endid ka väga erutab. Me ju tahame sellesse lõplikku selgust tuua, nii et siin midagi segaseks ei jääks.»

«Ja siiski jääb siin palju, isegi väga palju selgusetuks,» ütles seltsimees ametiühingu komiteest. «Mis asi tuleb siin selgusetuks jääb, millest te siis aru ei saa?» hüüdis Iskra. «Noh, kujutlege ise,» alustas insener,

«kujutlege, et me kõike, mida teie praegu rääkisite, lihtsalt usume. Aga kuidas siis suhtuda nendesse dokumentidesse, mis parteikomitee käsutuses on?» — «Kui siis nendes dokumentides on mingit vihjet selle kohta, et insener Kozakova kasutas leidur Krutilitši materjale, et ta teadis nende materjalide olemasolu, et ta neid talle näitas või neist talle rääkis?» Iskra erutub ja et ta käed hakkasid värisema. «Ei, midagi niisugust küll ei ole,» vastas talle parteikomitee liige. «Noh, näe siis, noh, näete siis!...» Iskra surus oma käed rinnasse. «Noh, näete siis!» kordas ta järjest.

Kõik neli istusid, pead norus, kõik neli tundsid end halvasti, kõik neli otsisid väljapääsu sellest neetud ummikust, kuhu neid olid ajanud paberid, mis pealinna neri asetäitja seltsimees Orleantsev omapoolsete kommentaaridega parteikomiteesse oli toonud.

Iskra vahetus oli juba lõppenud, aga uurijad ei loobunud ikka veel tsehhist. Nad laskusid laadimiskoridorsisse, käisid tsehhiülevaatusjuures, rääkisid tööliskomitee liikmetega. Iskra ei jäänud nende lahkumist ära ootama, ta rüüts ümber ja läks koju. Autobussipeatuses seistes kahtles ta esmakordselt, et Dimitri Jeršov teda seal ei oodanud ega hüüdnud. Tema juba oleks Iskrale midagi kindla sõnalist öelnud, oleks teda toetanud ja rahustanud. Iskra koguni kujutles, kuidas Dimitri oleks tema käed oma lahkumise redade, kriimuliste, soojade kämmalde vahele võtnud.

Iskra imestuseks oli Vitali kodu. Vitali õpetas teda jakest kuubikutest sõnu: «ema» ja «isa» kokku seadma. Pea oli tal käterätikuga kinni seotud.

«Küll aga valutab kohutavalt,» ütles Vitali. «Mul on vist vererõhk tõusnud.»

«Kuid sa ju alati väidad, et viin just veresooni laadib,» vastas Iskra.

«Mitte viin, vaid konjak.»

«Noh, aga mida sa siis eile jõid, kas konjaki või viina?»

«Ei mäleta.»

Iskra tegi, nagu oleks tal laua juures askeldamist, ja käis niisama toas ringi.

«Vitali,» ütles ta siis. «Kuidas sul küll häbi ei ole! Ma lugesein artikli läbi. Miks sa küll sellele nii reageerid?»

Miks sa karjud: kõik on kadunud, kõik on kadunud? Kuidas sa ometi võid...»

Aga sellepärast,» pahvatas Vitali, «sellepärast, et mu pea segi aeti, et mind sinna sohu kisti, nüüd aga puhsevad kõik laiali ja jätavad mind üksi. Nüüd olen ma lakeerijal kultusesteeneril, ülistajal viirukisuitsetajal, teanli mind enam nimetama ei hakatagi. Isegi suuri maalikunstnikke materdatakse praegu selle eest. Aga mõisugused nagu mina muljutakse puruks nagu kärbsed.»

Ja kas sellel Tomašukil on siis sinu arvates õigus?»

Aga mida sa siin oskad mõeldal... Võib ju olla, et mulgi õigus! Kust mina seda tean!»

«Kuid sa oled ju alati rääkinud, et sotsialistlik realism...»

«Sugugi mitte alati. Noh, ja kui rääkisingi, paljugi,» raagitakse. Jäta juba järele. Sotsialistlik realism! Kuid sa kuulnud, mis sellega välismaal tehakse!»

«Mis sellega seal välismaal siis tehakse?» küsis Iskra. «Ma väikest kcha sirgu ajades ja iga sõna rõhutades.»

«Seal räägitakse, et selle meetodi järgi olevat ainult «papist maju» tehtud, mitte aga kunstiteoseid loodud.»

«Ja sina oled sellega nõus?»

«Mis mina siin loen? Seda räägivad nemad. Ungaris olevat sama lugu. Seal toimuvat mingisugused demonstratsioonid... Üliõpilased... Kirjanikud...»

«Kellega sa eile koos istusid?» küsis Iskra.

«Ei kellegagi, üksi olin. Otsin päeval ajalehte... ja... üksipäini...»

«Aga täna?»

«Ah täna...? Üks sissesõitnud kirjanik on praegu siin... Ta tuli, eilne leht kaasas, mulle ütlema, et ma olevat valel teel.»

«Kas tema rääkiski sulle Ungarist? Ja kust siis tema koike seda teab?»

«Meie sinuga teadsime Moskvas samuti palju rohkem kui siin teame. Mäletad isegi, kuidas see kõik oli. Ma ju rääkisin sulle, et me asjata siia sõidame, rääkisin julgestume siin nagu soos ja jääme elust mana.»

«Vitali, Vitali,» ütles Iskra pead vangutades. «Kuidas sa, kallike, küll rabeled ja ühest äärmusest teise viskud.»

See pole ju tõsi, et sind sohu on viidud ja üksi jätetud. Mina ei tea, mis seal Ungaris toimub, aga meie meie nõukogude inimestele meeldivad nõukogude kunstnike maalid ja nõukogude kirjanike raamatud, samuti ka sinu tööd. Pole need mingid papist majad, millel küll neid jõledusi, neid õelaid ja võõraid jõledusi veel kordad. Milline edu Dimitri Jeršovi portreel ometi! See oli ju tõeline menu. Ta ju valetab, see sinu Tomašuk, kui ta ütleb, et Jeršov on maalitud idamaise valitseja meetodi järgi. See on just tõeline kunst, see kunst. Sa ei teinud temast koopiat, vaid sa mõeldsid inimese hinge. Ah, kui rumal, kui rumal sa küll oled!»

Sel hetkel tuli Guljajev.

«Noh, kuidas siis on,» ütles ta, «kas lähme?»

«Kuhu?» küsis Vitali süngelt. «Kas teatrisse või?»

«Aga muidugi.»

«Ei, ei lähe. Sinna ma küll enam ei lähe. Ma olen lepingu puruks ja ka töö jätan sinnapaika. Ekslike valitsete ja ekslike meetodite ühtsus kunstisse suhtumisel viiski nad kõik siin kokku.»

«Nii et tsiteerid Tomašukki? See on rumalus, Vitja. Ära pööra sellele tähelepanu. Sina lõpetad dekoratsioonide meie lõpetame proovid, ühekomme on ju peaproov ja seitsmendal novembril esietendus»

«Aga Tomašuk? Aga artikkel?»

«Mis meil artiklist ja Tomašukist, kui etendus õnnestub? Aga etendus tuleb kindlasti suurepärase. Mis aga artiklisse puutub, siis on see rumal, kanjulik, õel ja pealegi veel kirjaoskamatu. Tomašuk uhkeldab selles eruditsiooniga, ise aga... Ise ei tea sedagi, et anekdoot idamaise valitsejast ja kolmest maalikunstnikust polegi anekdoot, vaid kaheksateistkümnenda sajandi suuregruusia kirjaniku Sulhan-Sabba Orbeliani novell. Ja üldse ei tohi paralleele tõmmates sajanditega žonglerida. Ühesõnaga on tarvis tööd teha, Vitja, tööd teha, aga mitte viriseda»

«Seda räägin minagi,» ütles Iskra õhinal «Tema ap- on-täiesti apaatseks muutunud.»

«Õpi oma toredalt sõbratarilt,» ütles Guljajev kades Vitali õlale pannes. «Leidus haid inimesi, kes muh-

lala tabanud õnnetusest teatasid. Tõepoolest, Iskra Vassiljevna,» ta pöördus Iskra poole ja võttis tema kätte, «kuivõrd alatut rahvast meie hulgas veel leidub. Aga mis, selle pealinna lövi vastu ei ole ma kunagi poolehoidu tundnud.»

«Millest te räägite, missugusest õnnetusest?» katkestas hämmeldunud Vitali Guljajevit.

«Sellest...» alustas Iskra ja erutus, «sellest, et mind muudistati varguses, plagiaadis, just nagu oleksin ma mees Krutitišši idee ära näpanud. Mäletad, Vitali, ma ei läikisin sulle elektrijahutusest?...»

«Ja selles siis ongi kogu see häda ja õnnetus?» Vitali mulgas. «Jah, öeldakse ju, mis nüüd sinu mured minu mured kõrval.»

«Häbene ometi, Vitali,» ütles Guljajev nähes, kuidas Iskra erutusest kahvatub ega leia sõnu, millega Vitalile vastata. «Häbene, kulla mees. Süüdistus on tõsine, lahendus suur. Ja on palju jõudu vaja, et oma õigust saada.»

«Võib ju olla,» kehtitas Vitali õlgu.

«Jah,» ruttas Guljajev Iskrat jutuga lohutama, «jah, ja ma pean küll ütleva, et selle Orleantsevi vastu pole ma kunagi poolehoidu tundnud. Alguses tiirles ta minu ümber, milleks, seda ma muidugi ei tea. Kord kaks oleme seltskonnas kohtunud. Siis aga algas pahnemine. Tal on ju riikad sees, nagu mängiks kogu aeg mõnda osa. Minu näitlejasilm juba näeb teda läbi, uskuge mind, armas Iskra Vassiljevna. Mina aga mõtlen, et küll teie tehase rahvas leiab siin õige lahenduse. Või seda lugu nii südamesse võtke. Muidu võib veel juhtuda, et teie silmad pisaratest ära pleegivad, põsed erutusest kahvatuvad ja ninake, teie nii sümpaatne ninakinake, pikaks venib.»

Nende sõnade peale ei saanud Iskra muidugi tõsiseks. Ta ütles, et eilsest päevast saadik olevat ta nutma järele jätnud ja nüüd muutuvat tema karakteridseks.

Vitjale Guljajevi naljad mõju ei avaldanud.

Ninake ninakeseks... aga ometi...» ütles ta ebanormaalset ja ei tea, kelle poole pöördudes.

Iskra oleks väga teada tahtnud, mida niisugune väl-

jendus tähendas, kuid Guljajevi siin viibimine teda. Guljajev ütles:

«Noh, kullake, ei tohi intelligentlikule paanikale vanduda. Pane vihmamantel selga, võta müts ja läki nüüd. Lõpetad töö ära, siis võid näidata oma olematust ja olla vihane, kellega soovid, mulle aga homseks dekoratsioonid, seal on ju ainult pisiasjad, mida teha jäänud»

Vitali püüles igati vastu, küll puges välja mantli mille Guljajev talle õlgadele pani, küll ütles endal olevat väsitavat; Guljajev aga ei jätnud järele ja viis ta lõpuks stiski minema.

Kui nad läinud olid, ütles Ljusjake, kes kogu pöörandal oma kuubikutega vaikselt oli mänginud:

«Emake! See on ju vale, et sa ühe onu elektrikutustuskapi ära näppasid?»

«Noh muidugi vale!» huüdis Iskra ägedalt, kui ta ütles, kes on tema jutukaaslane, puhkes naerma ja tõi Ljusjakese kätele.

Ljusjake aga jätkas oma eluvaatluste esitamist:

«Meil, memmeke, on millegipärast kõik vastupidine teistel. Teistel ärrituvad, karjuvad ja närveerivad emad ja isad rahustavad neid. Meil aga ärritub, karjab ja närveerib isa ja sina rahustad teda, kuigi oled ema, mitte isa. Ja nii tuleb välja, et sina oled meie isa, aga on meie ema. Ainult kui sina oled ema, on see paari kui see, et isa on ema. Kas sa saad minust aru?»

«Oh ja! Muidugi saan.»

Ljusjake lobises veel midagi, kuid Iskrale tõrkus uuesti südamesse Vitali sõnad: «Ninake ninakesek, aga ometi...» Mis «aga ometi»? Mis ta sellega ütles? tahtis? Kunagi ta tõepoolest armastas seda ninakese õigasuguse «aga ometi'ta». «Aga ometi...» See midagi nagu «kuid». Aga seda «kuid» võib mõista nii, et ah, jätke mind oma ninaga rahule.

See mõte tegi Iskrale haiget. Sellega kaasnes väike teinegi solvang — miks küll Vitali nii ükskõikselt ootus süüdistusse, mille Orleantsev Iskra vastu oli pannud.

Iskra oli väga solvunud, kuid mõelnud veidi, ta järeltulele, et üldiselt võttes polnud ta Vitalilt midagi

teinud oodatagi. Iskra ju tundis teda, tundis teda ja teadis hästi ka seda, et kõik, mis Iskraga teha-
tub, huvitab Vitalit väga vähe, et Vitali sellele tähtsust ei omista. Ka Iskrale endale ei omista ta tähtsust. See kõik oli ju Iskrale teada, ja ta ei kustunud ta südames kunagi lootusesäde: aga aga äkki... Äkki läheb Vitali tehasesse, läheb partilomileesse või Orleantsevi juurde, pööratab seal rusi-
tuale ning ütleb mehe kombel otsustavalt ja kindlalt: «Kes teil lubas minu naist solvata? Ma teile näitan!»

Iskra taga pandi raadio mängima. Naiskoor laulis kuidas pardid ja kaks hane kuhugi lendavad, kuidas ised õhkisid ja ohkisid seejuures. Veelinnud lendamatult kaua, vastavalt palju oli ka ohkeid ja Iskra oli narviline, ta oleks tahtnud minna ja tahtis välja lülitada, ta tahtis vaikust. Kuid tuli välja Iskra mõttes iseeneses, et siis tuleb just ometi väga palju ebameeldivat kannatada, et inimesed oma naudingute ja oma tujude eest hoolitsevad, nad elavad sageli elus sisse asju, mille üle nad ei mõtle, kuidas see teistele mõjub. Muidugi, moni teine inimene poleks seda muusikat välja kannatanud, ta võib-olla laanud ja juhtmed läbi lõiganud, korgid ja kecranud, mingi summutaja välja mõelnud, oleks ta isegi naabri raadio ära rikkuda. Kuid Iskra ei saanud seda hakata. Võiks küll, aga ei maksa seda teha. «Ja väga halb,» ütles ta iseendale, «väga halb,» ja seda ei suuda. Just seetõttu, et ühed lüüa palju taluvad ja tagaplaanile hoiduvad, muutuvad teised aga jultunumaks ja hakkavad teisi veelgi vähem arvestama»

Aga mis oleks, kui sellele muusikale siiski lõpp peale

Iskra köhkles ja mõtles veel kaua selle üle. Lõpuks ta otsustas läks ja helistas naabri ukse taga.

«Vabandage,» ütles ta, ise oma häbematuses kohkudes. «Palun vabandage, kuid teie raadio teeb niisugust larmu, et mu tüdrukuke ei saa magama jääda.»

«Palun,» ütles mingi traksides, raseerimata näoga kodanik. «Meil seda niikuinii keegi ei kuula. Me üldse

kipume unustama, et ta mängib. Teie ärge häbenege tulge alati ja õelge»

Kui Iskra oma tuppa tagasi jõudis, valitses juba taga vaikus, polnud enam parte ega hanesid. Tuli et kõik oli väga lintne. Tuli välja, et ei maksa käed rüpes ja mõelda, et midagi on võimatu, peab liigutama, tegutsema, ja võimatu muutub võimalikuks.

Esikus helistati, Iskra läks avama. Ukse taga seisis poisike, kes ulatas talle kirja.

«Paluti edasi anda,» ütles too, ja kirja Iskra andnud, jooksis trepist alla.

Iskra keerutas kirja käes; tuli tagasi tuppa, pani pöördid ette, tegi lambiku lahti ja võttis sealt välja paberilehe; käekiri oli võõras. Ta luges: «Laimu teie keegi ei usu. Kõik ju teavad, et see on vale. Ärge laske seda südamesse ja ärge laske tujul langeda. D. J.»

Alles sel hetkel Iskra mõistis, et ta oli kogu elu Dimitrit mingit teadet, mingit elumärki oodanud. Ta võinud ju Dimitri jääda üksikseks selle suhtes, tema, Iskraga, oli juhtunud! Ja Iskra ei eksinud, D. J. andis endast elumärki.

Iskra laskus kušetile, hoidis kirja käte vahel ja süües näo selle vastu.

15.

«Mis te ulute? Mis te ometi ulute, Zoja Petrovna ütles Tšibissovi raevunult. «Mida ma teilt ka ei küsi, kohe hakkate uluma. Ei saa ju niiviisi! See pole mu mingi töötegemine.»

«Eks vallandage mind siis, vallandage!» hüüdis Zoja Petrovna nagu mingis ahastuses. «Siis on juba kõigel korrada lõpp peal.»

«Millel on lõpp peal, millel kõigel see lõpp siis on?» tundis huvi Tšibissovi. «Miks te nii imelikult räägite?»

Zoja Petrovna aga ei vastanud. Tšibissovi vaikis mõne hetke ja ütles siis:

«Täname, te ei taha rääkida, noh, tehke, kuid soovite, aga ärge siis vähemalt uluge. Asume juurde! Ma küsin: kas te nendest dokumentidest, mis

Orleantsevi välja on koukinud, midagi teate? Kas te teate neid kunagi näinud?»

«Mida võis Zoja Petrovna pärast möödunud ööd öelda veel vastata?»

Tule õhtul oli Orleantsev teda enda poole viinud, oli juba olnud, veennud — seda ta ju oskab! — Zoja Petrovna mitu klaasi konjakit ära jooma; oli siis raadio muusika pannud ja sattunud välismaisele saatejaamale, kust tuli head muusikat. Nad tantsisid. Zoja Petrovna juba mõtles iseendas, et võib-olla on ta põhjusega Orleantsevi vastu kalgiks muutunud, võib-olla ta ei mõista kõike ja tujutseb asjatult ning võib-olla muutub ajapikku kõik veel heaks.

Umbes kesköö paiku muutus Orleantsev hajameelseks meheks. Kui Zoja küsis, milles asi seisab, pani Orleantsev ta diivanile istuma, surus oma näo ta põlvede vahel, hakkas nutma. Elmunud Zoja püüdis tema pead üles tõsta, ütles ta laupa, silmi; Zoja huuled olid Orleantsevi pisaratest märjad, pisarad, suured ja rasked pisarad langesid ta kleidile. Zoja lihtsalt ei teadnud, mida ta soostas mingeid segaseid sõnu, et Orleantsevit rahustada. Too aga rääkis: «Zojake, ma olen kadunud, kadunud, mu kallid. Kadunud» Zoja püüdis teda pärida, Orleantsev kas vaikis või kordas: «Ei, kõik on läbi, kõigel on lõpp. Arvatavasti on see meie mehe öö.»

Zoja hakkas õudne tema seisukorrast, tema sõnadest sellest teadmatusest. Zoja Petrovna tekkisid meele külmavärinad, ka tema hakkas nutma. Kuid Orleantsev ei rahustanud teda. Ta ütles: «Olen sunnitud selle lõpu peale tegema, ma ei suuda seda häbi teha.» «Missugust häbi, Kostja? Ütle, missugust häbi?» Zoja Petrovna oli sel hetkel valmis kõike tema teha, et aidata Orleantsevit päästa. «Kuule siis,» ütles Orleantsev käega silmi varjates «Tšibissovi alustas minu vastu rünnakut. Ta väidab, et paberid, mis ma partei teosesse andsin, on võltsitud... Nad on muidugi ehted, kuid Zojake! See on ju Krutilitši käekiri, need on tema märkused, tema mustandid ja eskisid... Tšibissovi varjab aga oma. Karjääri pärast on ta valmis ükskõik

«keda pulbriks tegema.» — «See ei või olla, Kostja! pole hoopiski niisugune, ta on südamluk inimene...»
 «Mis südant tal ka on! Niikaua on tal südant, kui ted ennast ei riivata. Aga sellega riivatakse, sest kõig ju süüdi tema. Ta püüab nüüd iga hinna eest rabelda ja hakkab enda päästmiseks kõiki lämmatama uputama. Olukorda lahendada, tode jalule seada ja päästa void ainult sina, üksnes sina.» — «Aga kui sul õigus on, miks sa siis raagid mungisugusest päästest? Kui sul õigus on, millest sind siis päästa, Kostja?»
 — «Kuidas sa küll ometi ei mõista, et need on mees suutelised kõigeks, nad ühinevad, asuvad iksteisele taha, ja sellest müürist juba läbi ei murra. Kas sina seda ei talpa?» — «Aga niisugused inimesed, Kostja?»
 Tasased muusikahelid väljalalitamata raadiost said sel hetkel ja sametine rõõmus bariton ütles vene keeles ülemäära püüdlukult ja täpselt sõnu hääldades: «Tähelepanu, tähelepanu! Raagib raadiojaam «Võõr-Euroopa». Irakorraalne teadaanne. Kommunistid režiimi poolt piinatud ungari rahvas tõusis üles ja lõpetas endalt türannia ikke. Kogu maal käivad vabastuslähedused...»

Diktoori hääli jätkas rõõmajoovastuses oma jutuga. Petrovna aga jäi vaikseks, tõmbus käärasse ja kaotas näo käega. «Kullake,» ütles Orleantsev, vabatahtlikult Zoja käed ja saadeldes ta silmi. «Kullake, ma näen sind. Kui kaaju, et mina pole seal. Oleksin peaaegu barrikaadidel koos nendega, kes Budapestis partei loomakommande kaitsevad, kes mehiselt seisavad määratlo hoogu saatanu kontrrevolutsiooniliste joukude vastu. See on muudugi kontrrevolutsioon!»

Zoja Petrovna oli õudsest õost rusutud, murtud ja piinatud. Hommiku eel kirjutas ta alla Orleantsevi diktatoritua tõendile. Seal oli margitud, et tein, Zoja Petrovna, Metallurgiatehase direktori sekretar, vastu direktori jaoks insener Krutilitšilt vastu nii mitme lühikõljelise ettekande ja selle juurde kuuluvad materjalid. Kuupäev pandi vana: jaanuar. Orleantsev ütles: «Alustan nii võib tõestada Krutilitši paberite ehtsust ja autoriõigust ratsionaliseerimisetõepanekule, ainult see saab äusat inimest kaitsta. Aitäh sulle, sa ole...

...d lored. Heida teki alla ja maga. Ma istun su kõrval ja olen su und. Oled mul ju päris ära väsinud.»

Õjal õnnestus magada ainult tund aega. Orleantsevi tõelise tõepoolest kogu selle tunni Zoja lähedal ja hoidis teda kätt; läbi une tundis Zoja tema hellitust ja ta oleks võinud olla väga õnnelik, nii õnnelik, nagu ei eales tema raskes elus, kui poleks olnud seda rõõmsat loall välismaa saatejaamast, kui poleks olnud tunnet, et sel õol midagi väga halba korda saatnud, kui poleks olnud seda allkirja.

Is küll oleks pidanud Zoja Petrovna vastama Orleantsevi küsimusele, et kas ta neist Orleantsevi poolt esitatud dokumentidest midagi teab. Ei ei olnud ta neid kunagi näinud ega neist midagi kuulnud. Kuid tina õõsel oli ta ju allkirja andnud, et ta mine kuud tagasi oli need insener Krutilitšilt direktorile üleandmiseks vastu võtnud. Kas seda tuleb mõista nagu poleks ta neid direktorile õigeaegselt üle andnud. Jah, muidugi, just nii.

Andestage, Anton Jegorovitš,» ütles Zoja Petrovna kaudses. «Kuid need paberid olid tõepoolest siin meie puures. Ma mäletan seda. Insener Krutilitš tõi need minu juurde. Mina võtsin talt need vastu. See oli juba ammu, juba tema aga, teate ju, niisugune ta on, nõudis talt isegi allkirja. Ja ma andsin talle allkirja.»

Tšibissovi laskus häälestunult ja nõutult toolile.

Andsite allkirja. Tahendab, ta siis ikkagi tõi. Aga «Aga kuhu te nad siis panite?» karjus ta. «Kui need paberid teie käes olidki, siis minu käes pole need ometi olnud. Mis te mulle siin ka kokku ei räägiks, mina pole neid näinud!»

«Jah, teie, Anton Jegorovitš, polegi neid näinud. Kõik olen süüdi mina. Ma ei andnud neid kohe teile üle and vedeleid minu laua sahtlis. Pärast aga viisin ma need sinna, peainseneri osakonda ja ütlesin, et need on vanad paberid. Noh, seal nad vist siis pandigi kausta.»

«Ma vallandan teid, käige kus kurat!» karjus Tšibissovi. «Te pole kellegi töötaja. Te olete bürokraat ja vusite. Teile ei loe teise inimese töö mitte kui midagi, te olete selle lauasahklisse toppida ja ise rahumeel kohtu otsusel jõlkuda ning ööde kaupa kodust ära olla. Ma ei

taha enam midagi kuulda! ... Kutsuge kohe kaadri-
konna juhataja minu juurde.»

Kaadriosakonna juhatajale, kelle Zoja Petrovna
semata välja kutsus, Tšibissovi ütles, et tuleb otsuko-
vormistada käskkiri ja Zoja Petrovnale lõpparve
tema asemele aga aegaviitmata teine töötaja võtta.

Tunni aja pärast Zoja Petrovnat Tšibissovi vastuvõtu-
ruumis enam polnud, tema asemel istus seal teine na-
naine, kes toodi sinna üle peamehaaniku osakonda.
Uus sekretär naeratas vastutulelikult, kuid Tšibis-
o tahtnud tema peale vaadatagi.

Zoja Petrovna aga läks jalgsi koju. Ainult vaevu-
gutas ta oma tinaraskeid jalgu. Peas oli tunne, et
oleks see klaasikilde täis tuubitud, seda ei saanud
ratagi, nagu pöörad, nii hakkavad klaasikillud liika-
ja paljudes kohtades oma teravikega ajju tungima.

Zoja Petrovna jõudis hädavaevalt puistikuni, et
külma pingile, sirutas oma pakitsevad jalad ja
surades seejuures kontsad liiva sisse, ja toppis k-
tavad käed mantli kaistesse; pea langes iseenesest
nale. Zoja ei mõelnud millelegi, kõik tundus tüh-
Viirastus homme päev — tume ja lootusetu. Noh, mis
ikka, tulgu, mis tuleb. Helgeid päevi pole tal olnud.
Mingisugused inimesed tulid tema ellu, end
midagi kaasa toomata ja läksid siis jälle midagi a-
mata, nagu paists, kuid elu muutus millegipär-
järjest tühjemaks; tähendab, nad siiski röövivad midagi
ära.

Kunagi, enne neid röövimisi, oli ta olnud hoopis te-
sugune ...

Talle meenus Vova, kellega ta koos koolis käis. Vova
oli esimene ja tõenäoliselt ka viimane, keda ta te-
oli armastanud. Kui algas sõda, läks Vova ja palus
rindele saata. Teda aga ei saadetud rindele, vaid le-
kooli. Zoja läks temale sinna järele ja hakkas selle k-
sööklas ettekandjana tööle. Pärast kooli lõpetamist
nati Vova hävitusslennukite väeossa. Zoja läks temal-
nol samasse väeossa ja töötas seal algul ettekandja-
siis viidi ta aga kantseleisse üle; Zoja hakkas seal me-
nal tippima. Nad kohtusid vargsi Vova nii lühike-
vabadel tundidel, rääkisid paljustki, küll mõnemat

1.1, tuttavatest poistest ja tüdrukutest ning tule-
sus otsustasid nad abielluda, teha oma suhted
teatavaks ja mitte midagi enam varjata. Kuid
ei jõudnudki seda teha, Vova hukkus. Ta tulistati
alla ohulähingus väliaerodroomi lähedal. Zoja läks lähe-
kasvavatesse põõsastesse, lamas terve päev seal
pohlavarsi täis kasvanud mätaste vahel ja mõt-
et sureb südamevalust. Veel ühe päeva veetis ta
kalmul savise künka kõrval, kuhu oli pandud
mune sammas, mille ülaosas asetsesid viisnurk ja
naopilt, mis oli lõigatud puusse. Oli võimatu
et tema, lõbus, ilus, tark ja hea Vova lamab
selle punaka mulla all, et ta mitte iialgi enam ei naerata,
ja Zoja oma poisikeselike hallide silmadega otsa-
tudle teda iial enam ...

Zoja tuli meelde möödunud õudne öö ja kohutav,
Orleantsev. Tema hellused ei suutnud Zoja kauaks
Orleantsevi juurest lahkudes nägi Zoja ainult
inimese julmust, tema kõike enese limber lammuta-
pareleandmatust. «Vovake, kallid, kui suur puudus
sinust, kuidas mulle sind vaja on. Peale sinu
kedagi, kes minu eest seisaks, keegi peale sinu ei
tollele inimesele, et ta ära läheks ja mind rahule
...»

Tal tungis pikkamööda ja visalt mantli alla. Zoja
Petrovnal hakkas vilu. Ta tõusis pingilt; kangestunud
alad liikusid vaevaliselt. Oli nii imelik tunne, et polnud
pingile tõtata. Isegi puhkusenädalatel polnud ta sellist
muret. Isegi sanatooriumis tuli kogu aeg kiirustada küll
munkusöögile, protseduuridele, suprema ja kinno.
nd pole vaja enam kella vaadatagi. On täiesti üks-
v, mullal ja kuhu sa lähed, kõik on ükskõik, keegi
le tõttu ei kannata, miski selle tõttu ei muutu.

Koju jõudes ei saanud Zoja kuidagi sooja; ta muudkui
lametas ja lõdises, heitis siis voodisse ja palus endale
sooja koti anda. Peagi tuli Orleantsev, istus Zoja aseme-
juurde ja suudles tema käsi. Zoja aga ei tahtnud teda
kuulda ega näha, ta ei avanud silmigi, meenutas ja nägi
amult Vovat. Vova oli kusagil kauges minevikus, pärast
teda polnud enam midagi, ei midagi, polnud seda Orle-
antsevit ega kogu seda lugu dokumentide ja allkirja-

dega, polnud üldse mitte kui midagi. Huvasti juba lubas Orleantsev homme uuesti sisse astuda.

Ohtul koputati kõvasti uksele ja tuppa tuli, a käes, naabrinaine, tüse vanem naisterahvas, rindelt genud töölise lesk, kelle mees oli töötanud Metallhoi tehases.

«Vabanda, Zoja Petrovna, kullake, ma näen kui oled haige, kuid asi on tõsine, vabanda, sa oled parteilane, seleta ära, mis on ometi juhtunud.» Ta võttis käes ajalehte. «Mingisugune reaktsioon, rahutused, damised. Ja minu poeg teenib seal tankiväes, Sura, ju tead teda. Rahuaeg, ja vaata, mis äkki juhtub! V mehest, vaata et pojaga ka äkki... Zoja Petrovna! Kudas siis nii? Seal ju rahvademokraatia ja rahvavõim! Kes seda mässu siis sepiitseb? Missugune reaktsioon! Kes need ometi on?»

«See on kontrrevolutsioon, Pavla Fjodorovna! Missuguseid vandenõusid oli ju meil ka pärast seitsmeteistkümnendat aastat. Kõik olid seal valgekaartlased, ead, anarhistid, välismaa luured...» Zoja Petrovna raske rääkida, ainult vaevu liigutas ta huuli; silmades tahtnud avaneda, tuli vaeva näha, et laugusid kinni pida.

«Kuid ega's siis nüüd mõni seitsmeteistkümnenda ole!» jätkas tankisti ema Pavla Fjodorovna järjest rohkem erutudes. «Kui kaua nad juba rahvavõimu ajal elavad! Kuhu siis nende võim vaatas? Kuidas nad meil sel kontral signineda ja veel pead tõsta lasksid? Kuhu küll kõlbab! Kuidas ometi rahvas seda sündida la. Juhtuks meil praegu midagi, kas meie siis, käed risti istuksime! Ja olgugi meie sinuga ainult naised, ikk läheksime ja kas või nendesamade paljaste kätega kaitaksime neid lurjuseid. Kuidas sina arvad?»

«Non, kull rahvas saab seal ka kontrrevolutsiooni jagu, Pavla Fjodorovna.»

«Annaks jumal, annaks jumal,» ütles naabrinaine.

«Aga minu Sura, mis sa arvad, mis temast saab?»

«Mis te nüüd, Pavla Fjodorovna!» Zoja Petrovna mõistis, missugust vastust see erutatud naine teda ootas. «Temaga ei juhtu midagi. Ega's siis see ole! Ainult üksikud kokkupõrked, rahutused.»

See naga luges jälle valjusti teadaannet Budapestist, mis talle veel midagi ridade vahelt välja lugeda. Teadaanne oli liiga napolisõnaline, liiga lühike ema jaoks, kelle poeg oli seal Ungaris sõduriks. Ta oleks tahtnud lugeda midagi niisugust, et kogu Budapest oleks silmaga näha, oleksid näha nii need, kes rahvavõimu, sotsialismi müürina kaitsevad, kui ka need, kes selle võimu vastu on, ja et oleks selge, kes neid selleks annas, kes neile relvi andis, ja peaaegu, et oleks näha, et selgesti näha, kus seal on tema Sura, mida ta teeb temaga on.

Uhtul, raadiosaated ära kuulatud, tuli naabrinaine uuesti.

«Lahingud muudkui käivad. Välismaalt tungib meile, sugune kontra sisse. Metsikused, tapetakse kommuniste. Mis sees siis ometi on, Zoja Petrovna? Sina oled parteilane, sina pead teadma.»

Zoja Petrovna ei teadnud, mida vastata. Kust küll tema, haige, murtud ja rusutud inimene, pidi teadma, mis seal Ungaris sünnib? Zoja mõistis, et seal toimub midagi väga halba ja rasket, aga see oli ka kõik. Olgugi ta parteilane, ei teadnud ta sellest midagi rohkem kui naabrinaine. «Parteilane,» muigas Zoja enese üle. Parteilane, kes annab valeallkirju. «Mis parteilane ma olen, mis ainult üks õnnetu, vilets ja kõnevõimetu olend, kellele pole pööratud jalaga, keda kõditati kõrva tagant, ja kes ei saanud orjalikult võõrast talut taitma.»

Teise polikliniku arst, kes järgmisel päeval kutsuti, ütles Zoja Petrovna seisukorra väga halva olevat, tema ravivõimused olevat äärmiselt kurnatud, ja kui ei võetud tarvitusele kõige radikaalsemaid abinõusid, võivat nad katastroofiliselt lõppeda. «Aga milliseid abinõusid, doktor, milliseid abinõusid?» küsis ema, puudes kõnelda, et Zoja Petrovna ei kuuleks. Kuid Zoja Petrovna kuulis kõik. «On vaja väga põhjalikku puhkust,» vastas arst. «Kõige parem oleks muidugi sanatoorne ravi. Praegu, novembris, pole veel hilja, võiks minna kusagile Itaalia, Gargasse või Sotši. Supelda võib-olla ei saa, kuid pake, ohk, loodus ja tavalisest ümbrusest väljapääsimine... Teie tütar on direktori sekretär. Kui šefi hoold kannab, võib erakordse juhtumi tõttu väga kiiresti tuu-

siku saada» «Jajah, ma lähen Anton Jegorovile juurde»

«Emake,» ütles Zoja Petrovna kinnisilmi, kui ar-
lainud. «Võid minemata jätta. Mind vallandati
sest.»

«Mu jumal küll! Kuidas siis nii, Zojake? Sind ju
kiideti, premeeriti...»

«Just nii, ema, lasti lahti. Ja asja pärast. Ma
suur süüdlane. Sinult aga palun ainult ühte. Mida
kotis raha, sain lõpparve. Katsu sellega võimalikult
kauem läbi ajada, püüa elada hästi kokkuhoidlikult,
ise ja anna lapsele, mulle pole midagi vaja. See on
meie raha. Kust seda edaspidi võtta, seda ma ei tea.»

16.

«Praegu on büroo istung, seltsimees.» Gorbatšovi
retär Siimake püüdis rääkida võimalikult veenvalt
võib kesta mitte vähem kui kaks, aga võib-olla kolm
kolm tundi.»

«Pole midagi, ma ootan,» vastas Dimitri linnakont-
sekretäri vastuvõturuumis istet võttes.

«Pärast seda peab Ivan Jakovlevitš lõunale minema.
Ta on ju ka inimene, kas pole tõsi?»

«Ma jään ootama, ma ootan,» kordas Dimitri.

«Ja üldse on parem tulla Ivan Jakovlevitši juurde
vastuvõetupäevadel. Homme näiteks on vastuvõetupäev.
Või siis reedel. Võib ju yarakult ilma kiirustamata
närveerimata end sisse kirjutada.»

Dimitri avas kaasatoodud raamatu ja ütles

«Temal on reedel vastuvõetupäev, minul aga töö-
Graafikud ei lange kokku» Ja hakkas lugema

Siimake jäi vaht ja hakkas oma paberitega tegema.
Kõige tööaasta jooksul oli ta selles toas igasuguseid
külastajaid näinud. Alguses kartis ta väga käre-
kes rusikaga vastu lauda tagasi, rahvast hoidumise-
barokratismist kargasid nifig nii teda kui ka Ivan Jak-
levitši solvasid. Naisugused näisid Siimakesele hirmu-
äratavate tõe ja õiguse eest võitlejatena. Kui nad kutsu-
sid midagi revolutsioonist ja vennaskalmudest

endale vastu rinda, hakkasid Siimakesel põlved
värsema. Kuid aeg läks edasi ja Siimake sai juba ammu
käratsevad õigusejüngrid olid tavaliselt tühised
lapsed ning suured argpüksid; tasub ainult võtta
nitoru ja öelda, et «kui te tembutamist järele ei
tule, siis kutsun miilitsa,» kui nad juba kiiresti
süd. Kui aga miilitsaga ähvardamine ei mõjunud,
Siimake nad lõppude lõpuks ise uksest välja
Siimake oli õppinud mõistma nii nende iseloomusid kui
nende asjaõidusi.

Ilulemad, palju hirmsamad olid vaiksloomulised,
kes kõige peale vastasid: «Pole midagi, ma ootan,» ja
alusid nagu kivistunult tundide kaupa vastuvõturuumis
nug ikkagi oma tahtmise läbi viisid. Ivan Jakovlevitš
võttis nad vastu. Mõned neist tulid samuti mitte eriti
lihtsate asjade pärast, juhtus ka, et lihtsalt tühja-
lähja pärast. Noh, kuidas sa lähed ja küsid, kas ta tuli
tühja-lähja pärast või mitte. Sageli tuli ju ka selli-
süd, kes tõstsid üles väga tõsiseid küsimusi, niisugu-
süd, mida Ivan Jakovlevitš hiljem büroole arutamiseks

«Võib-olla astute einelauast läbi, seltsimees?» ütles
Siimake veidi aja pärast. «Joote seal teed. Einelaud on
mull all, kui trepist alla lähete, siis vasakut kätt.»

«Altäh,» vastas Dimitri silmi raamatult tõstmata.
«Ma kodus jõin.»

«See vist oli küll juba hommikul?»

«Jah, lõuna ajal.»

Selleks ajaks, kui inimesed Gorbatšovi kabinetist
välja hakkasid tulema, oli Dimitri juba palju lehekülgi
läbi lugenud. Väljunud vestlesid veel mõni minut oma-
vahel, olid vastuvõturuumi ukse juures kobaras koos,
kõnitsid midagi Siimakeselt, nõudsid temalt midagi, läk-
sid veel kabinetti tagasi ja tulid sealt uuesti välja.
Dimitri luges edasi, ühe silmaga aga jälgis seda sagi-
nat, et Gorbatšovi mitte käest lasta.

Lõpuks tuli ka Gorbatšov kabinetist välja. Dimitri
tõusis ja astus tema juurde:

Tervist, Ivan Jakovlevitš.»

«Tervist, Dimitri Timofejevitš. Tervist, kullake. Kas
minu juurde või?»

Gorbatšovi silmades oli niisugune ilme, et teda mustaks kull vaga, kui selguks, et Dimitri ei luba tema, vaid kellegi teise juurde. Silmad olid tal vahe ja auku vajunud. Kuid Dimitri ei saanud oma juhtumist enam ühtki päeva edasi lükata.

«Täiesti õige,» ütles ta. «Just teie juurde»

«Noh, mis siis ikka... Silmake,» pöördus Gorbatšov oma sekretäri poole, püüdes ise lõbusat nägu teha, toovad meile teed ja mõned võileivad. Astuge Dimitri Timofejevitš»

Nad võtsid pika nõupidamiselaia taga teineteise vastu. Pead kätte toetades vaatas Gorbatšov vanade Dimitri otsa, kuid arvatavasti ta ei näinudki tema. Võib olla alles nüüd praegu tulid talle peale veelgi ootamatud lahedused kui need, mis bürool vastu oli võtnud Dimitri vaikis samuti. End siia tulema seades, teie ja veel vastuvõturuumis oodates oli tal olnud hulga tüliseid, kaalukaid ja veenvaid näiteid ning tõestusi, mis otse kippusid keelele. Aga kuhu nad nüüd kõik jäävad?

«Kas näete nüüd,» ütles Dimitri, kui oli endast vaadatud. «Ma küll ei tea, mis teie arvate, Ivan Jakovlevitš, kuid minul lausa kõrvetab rinnus sellest pudrumisest, mis meil seal kokku keedetakse.»

«Missugusest pudrust?» küsis Gorbatšov.

«Eks ikka sellest, kuidas ausaid inimesi teotatakse. Minu vend Platon aeti tehases minema. Insener Kozakova elu on ära mürgitatud. Tema on noor, armuline, oma tööd, on aus... Ja milles teda korruga süüdistatakse? — süüdistatakse varguses, selles, et ta võltsitud olevat omaks tunnistanud»

«Mis sa nüüd küll raagid, Dimitri Timofejevitš?» Gorbatšov võttis portsigarist paberossi. «Oled siin juba äge!... Lao faktid ette!»

«Ah faktid?... Aga miks siis minu vend Platon... hist minema aeti? Kas mitte sellepärast, et võtta... see nárukacl Vorobeinõi, kes võib teenida keda ta... kas või meie vaenlast? Ära faktide ees silmi kummita, Ivan Jakovlevitš! Insener Kozakova on puht hingega inimene, aga mis temaga tehakse? Nad on tema ümber säärast udu kokku keerutanud, et vaata

ne, ajavad teise veel silmusesse. Ja Tšibissovi... pole... mulle ei veli ega vader, ta on direktor, on ülemus. Kuid seda asja väikekodanlase vaatevinklist arutada, siis... akad... meie huvid erinevad olema. Aga nad ei ole erinevad, nad langevad ühte, oleme ju temaga töökaaslast. Ta on tõeline inimene...»

«Võib-olla teha minu ees puhtaks pesta,» ütles Gorbatšov. «Vahetage. Tšibissovil tuleb kergemeelsuse eest... kaitsetajatesse ja leiutistesse ebaõige ja mitteparteilistumise eest vastust anda. Ma tean seda lugu. Minu ka ise süüdi. Oleks tulnud teda õigel ajal... da, see oleks teda distsiplineerinud ja järele mõt... p...»

«Mis nüüd tahetakse teha? Teda tahetakse ju koha... minema lüüa. Asi iseenesest on tühine. Aga kas... tead, Ivan Jakovlevitš, kui suureks need tüübid... puluvad? Just nagu pilvelõhkujat ennaksid. Teha... nandkui levitatakse kuuldusi, üks ikka teisest vas... Ja mis teatris on!... Kutsuksid õige minu venna... ot välja ja küsiks, mis seal toimub. Kas... lugesid, neil päevil ilmus näitejuht Tomašuki artik... keda ta oma kirjatükis siis mustab? Kas sa mõtled,... lovit? Või näitleja Guljajevitš? Või kunstnik Kozak... Ei, ta mustab parteid, kes niisugused inimesed on... les kasvatatud ja kes neid toetab, näed siis, keda... Tomašuk tõrvab! Teevad ise näo, nagu arutaksid nad... sialistliku realismi probleeme, tegelikult aga... Ei, Ivan Jakovlevitš, seda ei tohi kauemini kannatada, ei... enam vaikida. Aga muldu võib veel ei tea mis juh... ni. Kusi oma tütrelt, kuidas neil seal mõnede üli... listega lood on. Noortel on pead segi aetud. Seal lok... üks igavene surimuri.»

Kuule, Dimitri Timofejevitš,» ütles Gorbatšov. «Võib... mündugi olla, et mõningad elemendid sellest, millest... jutustad, meie elus ka esinevad. Kuid üldiselt oled... suur meister koike hialdama»

Parem ohuga hialdada, kui seda vähendada ja ala... minnata. Ühest põlevast tikust võivad linnadki hävida.»

Ka hialdada ei tohi. See võib ainult paanikat teki... tada.»

«Kui jälle vähendada, tekib muretus ja enesega rahul...

olu. Kergeusklikke aga püütakse paljaste kätega, kas seda ka tead?»

«Jah, tean küll. Aga üks paanikategija võib ka diviisi laostada»

«Non, see davis ei kõlba siis küll kuhugi kui ta ühele paanikategijale alistub. Üldiselt võttes, Ivan Jakovlevitš, tuln ma sina juurde kui reakommunisti, tei juhtiva töötaja juurde, et otsekohele ja ametlikult teatada: seltsimees parteiline juht, tee olukord korda. Kui me lastena oma asjad laiali loopisime, nii et peameid enam kuidagi leida ei saanud, ütles meie isa: «Mis meil kaes on, seda ei oska me hinnata, kaet aga nüü ame taga» Kergeusklikkuse ja enesega rahul tõttu võime nii palju kaotada, mida pärast pisarate virmise ja küünite närimisegagi tasa ei tee. Nii on loo Ivan Jakovlevitš!»

«Oled sina aga põikpea, ah, missugune põikpea!» Gorbatšov vangutas lahvalt pead. «Oled veel noor. Sa tead, mis meie oleme läbi teinud. Aga meie oleme tulest kui ka veest läbi käinud ja igasugused katsused tule e.anud. Meil on monoliitne, partei ümber koondunud rahvaste pere. Ja millised toredad inimesed on meil kasvanud. Noh, mõni küll vassib vahel poliitikas, juhtub, et mõni ei saa vanel igast asjast aru, aga ega kõik saa ühtemoodi teadlikud olla, kõik oleneb ju sellest kui kaugele keegi on arenenud. Kuid tervikuna, kui võttes on nad head nõukogude inimesed. Muidagi võivad ju olla mõned üksikud, kes mõistmatusest või selle tõttu et nad välismaisele propagandale ei oska vastu seista, püüavad meid tagasi kiskuda. Kuid see on ainult sissehammustus ja muud ei midagi»

«Heade inimeste suhtes räägite te, Ivan Jakovlevitš, õigesti, kuid ka sääski ei tohi alahinnata. Sääske lihtsalt mustusest tekib malaaria, mis võib hiljem mitmekordseks võtta lõdisevama panna»

Dimitri lahkus rahulolematuna ja süngena. Valjus ta ütles:

«Kuulge, ma kirjutan kõigest sellest Keskkomitee...»

«See on teie teha.»

Saatnud Dimitri trepini, kavatses Gorbatšov koju minna. Kuid Siimake ütles:

«Ivan Jakovlevitš, insener Krutilitš helistas ja palus, et saandaksite talle mingi kirjaliku ettekande tagasi, ta ei saanud originaali teile jätnud.»

«Oli siin küll üks niisugune asi, oli küll. Ainult, et see ei ole juba ammu. Kas teie kappides seda ei ole?»

«Ei ole, Ivan Jakovlevitš. Tuhnisin ja puistasin, siis ei tulnud meelde: te võtsite selle ju koju kaasa. Te ei tahtnud end tookord hästi ja ütlesite, et lähete lamate...»

Kodus tuhniiti kõik laualaekad ja kõik raamatukappide ümber läbi. Seda neetud kausta ei olnud aga kusagil.

«Võib-olla on see ära põletatud?» ütles Anna Nikola-

Suvel, enne puhkust, sa sorteerisid mütevajalike paberid välja... Võib-olla pistsid ka selle sinna...

«Kulka? Olen sulle alati rääkinud: ära tassi paberid koju, hoiad need enda juures linnakomitees.»

«Oled sina aga tore, neid tuleb ju ka lugeda, aga mitte ainult hoida. Aga jõuab siis kõike seal ära lugeda?»

«Tead, missugune see linnakomitee elu on.»

«Ohtul tuli vanemate juurde Kapa, et kokku leppida, üheskoos oktoobripühi vastu võtta. Teada saada, mis vanematele niisugust luska teeb, ta ütles:

«On, paha lugu, isa, et sa need paberid ära kaotasid. Ma tunne seda Krutilitšit. Tema pärast on teases nii palju pahandusi. Seal on samuti mingisugused paberid...»

«Ma ei leia, nüüd on kõigil närvid pingul.»

«Küll aga töid võrdluse, kullake!» Gorbatšov koguni ütles. «Seal tegi Tšibissovi oma näotud tempe...»

Dimitri Timofejevitsš aga raagib, et...»

«Teie sinu Dimitri Timofejevitsš käis juba täna minu juures, juba käis,» ütles Gorbatšov vahele. «Te võiksite vaadega teda ometi kasvatada»

«Milles siis asi on?»

«Läh, näed siis, milles...» Gorbatšov tahtis öelda, et...»

«Dimitri Jeršov on poikpea, et ta on inimene, kes vaatab...»

«Lõplikule näitustele lugä kitsalt. Kuid jättis ütlema ja jäi mõttesse.»

Kuigi Gorbatšov Dimitri Jeršoviga täna vaidles, sai...»

«Valjuures väga hästi aru, et tolle sõnades oli palju...»

«Kahekümnendast kongressist möödunud kümne auku jooksul oli parteiorganisatsioonidest tulnud kordavalt...»

konjakit. Kuid ei, sellest vahendist ta loobus. Just... võibki peituda võimaliku läbikukkumise eokene, ütle enesele, just sellest võibki tekkida vana Okunevi täitmisel vale tonaalsus, mis avaldub olgu siis sõnateatrilavadel traditsioonilise rahvapärase vanade kujutamises liigselt kemplevana, või siis ülespuhutud melodramaatilisus. Ei, kõik pidi olema tööpärase, pidi olema suur, ilus ja õilis töö.

Niipea, kui Guljajev lavale astus, kadusid kahtlused, erutus ja kõhkused iseenesest. Ta peaaegu ei näinud saali, ainult mõistus märkis ära, et saal oli rahvaalvil, istuti isegi lisatoolidel. Siis saal nagu haigus ja metallurgide, Okunevide perekonna tööliselu. Ta lahendati nõukogude rahva sõjaeelse elu suuri plaane, tehti plaane, unistati kommunistlikust tulevast, mis näis olevat juba nii lähedal. Ühed kavatsesid elluda, teised pensionile minna, kolmandad aga alustasid. Puhkes sõda... Pulmad, pensionid, unistused ja plaanid paisati tagaplaanile. Kuid perekonna elu jäanud seisma, nagu kogu maa elugi. Elu muutus tihkumaks ja pingeliseks; inimestel lekkisid teised plaanid, teised unistused — vaenlane iga hanna eest puruks loetud tungida ta südameni, — ja las siis see, kes verd ja pisaraid põhjustas, saab aru ning tunneb ka iseennast nahal vere ja pisarate hinda. Metallitöölised Okunevid olid nüüd enamikus sõdurid, kes kindlasti saabuva võitluses nimel said üle igasugustest raskustest ja kõigest loomulikkusest. Need, kes polnud sõdurid, sulatasid ümber tankide ja kahurite jaoks terast. Kõige vanemad ja nooremad aga jäid saatuse tahtel kodustele tuhaasentele, vaenlase poolt vallutatud maale.

Vaheaegadel süges Guljajev end garderoobi. Ta peeti end sõprade ja tuttavate eest: ta ei tahtnud, et need sõnade ja arvamuste tõttu hajuks pinge, mis tal lasi juba esimeste sammude juures oli tekkinud. Ta tundis, kuidas see pinge pildist pilti kasvas, kuidas see ta tihkumalt valutas. Eelviimast pilti, kus vana Okunevi tunde hoopide all nakkub, kuid nakkub nii, et vaalaja timukate endi peatset paratamatut lõppu näeb, mõis Guljajev vapustava jõuga. Kui valgus lavale kustu, pöördlava viimaseks pildiks kolinal lükuma hää...

... et e mürises aplausidest ja heakskiiduhüüdeist. Ja näidend lõppes, puhkes ovatsioon. Metallurgid, metallitöölised, meremehed ja laevaehitajad karjusid «võõ», nõudsid lavale näitejuhti ja autorit, ikka ja otsustati välja Guljajevit. Aleksahhin oli nii ärev, et komistas eesriidesse ja pidi peaaegu orkestriruumi kukkuma. Guljajev oli üleni pisarais, ta polnud enam ammu niisugust rõõmu ja niisugust vaimustust tundnud.

... et kutsuti ka kunstiline juht lavale. Tollel oli näidatud ilme. Ta käis laval kobaras koos seisvate metallitööliste, mõnel surus kait, mõnda süleles venelast, Guljajevit aga suudles kolm korda vana vene mehe kohaselt; seejärel tänas kõiki käsi rinnale surudes. Talle aplodeeriti nii, nagu oleks just tema selles näidendis andlane, et teater niisuguse erutava päidendi lavale...

... et kunstnik Kozakov, lavakujunduse autor, tiriti... Sealt puudus veel ainult teatri direktor — Jakov Timofejevits Jeršov. Liigutatud sellest, et publik eten... vaimustusega vastu võttis, ruttas Jakov Timofejev oma kabinetit, avas mõned šampanjapudelid ning andis korralduse, et näitlejad ja sõbrad kohe tema juurde saadetakse. Varsti kogunes ruumikas kabinet rannast täis. Süleldi, õnnitleti vastamisi, käituti nii, nagu oleks juba üsna tublisti joodud. Teatril oli püha, suur, toeline ja rõõmuküllane pidupäev. Võib ju olla, et dramaturgiliselt oli see Aleksahhini näidend kogemustega... linnud käega dramaturgide näidenditest halvem, võib ju olla, et selles oli mõndagi liigset, kuid publik ei tundnud pisiasjadest, sest ta nägi laval iseennast, oma tundeid, oma mõtteid, unistusi ja seda, mis teda innustas. Ning ta oli teatrile selle eest tänulik.

Alles pikkamööda hakkas Guljajev direktori kabinetit kogunenud inimeste nägusid eraldama. Sel päeval oli... et laiali saatnud rohkem kui kümme korda oma rana eest... etud piletit. Suurem osa kutsutuist olid kõrgahjutöö... et, kellega Guljajev oli sõbraks saanud oma osa ka... et ootades, ja kes teda abistasid hea nõuga, ütlesid... etgitava sonakese selle kohta, mida tema ega Aleksahhin ei teadnud. Mõned neist uutest tutvavatest olid nüüd

sin, direktori kabinetis «Väga tubli, Aleksander Lvovitš!» ütlesid nad talle. «Lihtsalt suurepäranek! Sellelega meile kohe nagu puhadekingid!» Paljud aga tavasti olid häbenenud või siis ei teadnudki süüdistada. Nii oli näntavasti talitanud ka Zoja Petrovna, kes Guljajev lubaduse kohaselt oli esietendusele kaks piletti saatnud. Aga võib olla polnudki teda teatris, võib ka et see pealinna keigar ei tahtnud provintsi dramaatiliselt provintslikkude lavastust provintsi teatris näha ega talinud ka Zoja Petrovna tulla...

Iskra Kozakova tegi Guljajevile märkuse, et too vastavat kogu aeg niiviisi ringi, nagu oleks tal ka kaduma läinud.

«Te olete väga tähelepanelik, Iskra Vassiljevna,» vastas Guljajev. «Ta pole just kaduma läinud, aga me ei tea teda. Palusin ühe kena daami tänasele etendusele. Võib olla te tunnete teda: see on teie tehase direktori sekretär Zoja Petrovna.»

«Zoja Petrovna pole,» vastas Iskra. «Direktor võtab lund ta toorelt ja häbematu, lihtsalt ajas ta meile just nagu mõni vana korra aegne peremees. Kõik selle üle pahased.»

Guljajev läks tujust ära:

«Iskra Vassiljevna, mis te ometi räägite! Mille pärast siis?»

«Eks ikka sellesama pärast, mis pärast mindki teie suguseid komisjone mooda tassitakse. Krutid, Orleantsev... Mingisugused paberid, allkirjad ja need kõik võtaks!... Ei tahaks kohe niisugusel päeval neid meeldegi tuletada.»

Guljajev oleks tahtnud Iskra Vassiljevna talle Zoja Petrovna kohta veel täpsemalt järele pärida, teda pani lugu väga imestama, kuid tuli Gorbatšov, surus teda kätt ja ütles:

«Õnnitlen, seltsimees Guljajev. Olen ise endine tööline ja võin sellele, kuidas teie töölist kujutate, kõige kõrgema hinnangu anda. Te teete seda suure taktitundega, sügava armastuse ja austusega. Suur tänu, veel kord suur tänu.»

«Ja suur tänu ka teile heade sõnade eest,» kummitas Guljajev.

...de ümber hakkas rahvast tunglema. Jakov Timofejev ütles:

«Kui see lavastus teatril kerge olnud, Ivan Jakovlevile ümber käis äge võitlus Aleksander Lvovitšiga selle lavastuse üks peamine, täpsemalt öeldes, kõige suurem entusiast.»

«Võib öeldes on ta näidendi autorist tunduvalt olulisem,» ütles kohmetunud Aleksahhin. «Kui poleks olnud Aleksander Lvovitšit, ei oleks ka seda näidendit olnud. Ma ei pane mind seda kirjutama ja tublisti poole sellest, mis ta ise.»

«Aitab, kullake, aitab, sa liialdad!» peatas Aleksahhin Guljajev. «Nii tagasihoidlik ei tohi ikka olla, see ületab tuba igasugused piirid.»

«Ideed, ideed, ideed on need, mis kunstis võidavad,» ütles kunstiline juht kõhu kohal pöidlaid keerutades. «Kuid mõned näiteks vaidavad, et peamine kunstis ei ole meisterlikkus, vorm,» ei suutnud Guljajev kunstilise juhtide hiljutisi kõnelusi meelde tuletamata jätta. «Meisterlikkuse all aga mõeldakse sealjuures oskust elavat üllatada, hämmastada ja rabada.»

Ilma meisterlikkuseta ka ei saa, ei saa, ei saa. Seda ütlen minagi, mitte ainult mõned.»

Selle vastu keegi ei vaidlegi,» jätkas Guljajev. «Kuid meisterlikkuse juures peab ka idee olema, ei tohi ainult meisterlikkust eelistada.»

«See, kullake, on samuti õige, väga õige.»

Kunstilist juhti oli raske tasakaalust välja viia, ta oli vana, tark ja vilunud.

Guljajev ütles Gorbatšovile, et ka kunstnik on head teinud, dekoratsioonid on ilmekad ja originaalsed. Istus Kozakovi lähemale.

«Täiesti õige,» nõustus Gorbatšov. «Teie, seltsimees Kozakov, tunnete hästi tööteemat. Mäletan väga hästi teie valtsija portreed, sulen silmad, ja ta kerkib selgesti muu ette. See on tõuline asi.»

Aga kas te lugesite, seltsimees Gorbatšov, kuidas kunstilise juht Tomašuk selle teie arvates jõulise asja maani mahi legi?» kuis Vitali.

«Lugesin. Aga mille üle siln siis solvuda?» vastas Gorbatšov lepitavalt. «Need on loomingulised vaidlused.»

Teil, kunstiala töötajatel, kaib see ju alati nii. Vahel
tes sünnib tõde.»

«Tõde? ...» vangutas Vitali pead. «Teie ju väidate
valtsija portree on jõuline asi, kas on nii?»

«Jah, minu arvates küll.»

«Tema aga väidab, et see on võlts, et see on lake-
mine ja pugemine. Aga kus on siis tõde? Kes ta
õigust mõistab? Kumma väide on õigem?»

«Arvan, et minu oma, sest see on ju ka enamiku
tuseküllastajate arvamus. On ju olemas näituse kül-
lastajate arvamuste raamat. Selle artikli pärast aga on
kurvastuge. Tehke tööd ja tõestage oma õigsust
teostega. Uut pole kunagi kerge ellu juurutada. Te
kuulsite, mis seltsimehed sellest lavastusest rääkisid.
Selle pärast tuli ju suur sõda maha pidada. Kas
nii?»

«Oli küll,» kinnitas Jakov Timofejevits. «Ja kes meiega
seda sõda pidas? Eks ikka see eelmainitud seltsimees
Tomašuk, meie näitejuht, kes muide ei tulnud ka
sele etendusele. Teate, mis ta ütles? Ta ütles: me nä-
vat seda tühjale saalile.»

«Noh, kas näete nüüd?» ütles Gorbatsšov Vitalile. «
tema ennustus ei läinud täide. Nii et pole ta just suu-
mat asja kunstihindaja. Seltsimees toimetaja,» pöördus
Gorbatsšov Bussörini poole. «Ma tahtsin muuseumis
et teatrit oleks vaja toetada ja etenduse kohta ar-
tand.»

«Me ju kavatsemegi seda teha, Ivan Jakovlevits. Ma
ise kirjutan arvustuse.»

Aeti veel juttu, söödi rohelisi mandariine ja
laiali.

Guljajev sammus üksinda mööda tänavat. Kabi-
Langes harva lameraaltsakaid. Hinges oli pidulik tun-
nagu ikka inimesel, kes on teinud teistele inime-
midagi head, tähtsat ja vajalikku. Ainult kusagil
kaugel, sügaval alateadvuses, andis endast elumaa-
tibatillake arusaamatu rahutuseterake. Guljajev ei
mõttes uuesti läbi kogu etenduse käigu, kordas en-
ette üksikuid replike, kontrollis veel ja veel kord, kas
ta neid ikka õigesti oli esile toonud; kuulis aplause, too-
dis näol suudlus; tundis ka tugevaid ja rõõmsaid koo-

ppelusi; kõik oli ju suurepärane, kuid rahutus aina kas-
liigutas end temas, jah, rahutus kasvas ja andis
tunda.

«Mida see küll peaks tähendama? Milles siis asi sei-
Guljajev peatus ja puudutas käega laupa. Kas ta
miski kaotanud, midagi unustanud või on seal veel
muud? Ja äkki ta mõistis. Asi on Zoja Petrov-
Jah, just Zoja Petrovna. Mis rumal lugu see
küll juhtus? Ja on see Tšibissovi ka isekas! Gul-
jajev meenus, kuidas ta Zoja Petrovna oli koju saat-
et ja kuidas see temalt oli küsinud, kas maailmas on
inimesi. Juba ainuüksi see küsimus ütles midagi
tõendab, inimesel pole just kerge maailmas elada, kui
talle üle mõtlema hakkab, kas häid inimesi üldse ole-
ongi. Tähendab, seda inimest on palju petetud, ta
on inimeste läbi palju kannatanud!

Guljajev tahtis juba koduteelt kõrvale pöörata ja seda
tänavat mööda edasi minna, mis Zoja Petrovna maja
poole viib. Teda poleks peatanud see, et kell oli juba
peetugu kolm öösel. Selle üle, kes tuleb sõbrana, kes
tuleb sura kaastundega, on ebaõiglaselt solvatud in-
imesed alati rõõmus, ükskõik mis kellaajal see ööpäeva
põksul iganes ka tuleks. Kuid Guljajevit hoidis tagasi
Orleantseville, kes, nagu talle näis, etendas Zoja
Petrovna elus väga tähtsat osa. Kuidas seda seltsimeest
loll kõrkjale jätkub. Ja siingi on ta juba kohal mis
Platon Timofejevitsi, suurepärase inimese, sõi ta
lahest välja ja Vitali naisele jõudis mingi seatemba
mängida...

Ja Guljajev ei põigunud oma koduteelt kõrvale.
Aegamööda astudes ja varsket oõhku hingates jõudis
ta koju ja tegi oma võtmega ukse lahti; majas valitses
rõõmus, naabrid vist juba magasid rahulikult, kuigi
Guljajev teadis, et nad, nii Platon Timofejevits kui ka
Petrovna, mõlemad teatris olid, ta isegi nägi, kuidas
nad seal keskendatult ja pidulikult istusid. Pehmed toa-
tolid jalga pannud, hakkas Guljajev tuba mööda kõn-
dama. Magada ta ei saanud, selleks oli ta liiga ärev ja
mõeldud. Palju aastaid oli ta unistanud naisugusest
naisest, nagu ta täna mängis. See annab nüüd ta edaspäi
elule elule aastateks kindla suuna. Nüüd tunneb ta end

jälle reaalselt kahe jalaga maa peal seismas. Ta ütles suurepärast seda kirjanikku, kellega ta kunagi ühe kuu kuurordis koos veetnud. Kirjanik raaskis teda panevad imestama need sulevennad, kes kirjutasid valmis ühe raamatu ja võivad siis sellega kuni või kakskümme aastat veeteerida. «Ma ei räägi ainelisest küljest,» selgitas ta, «räägin teisest, nõiusest küljest. Mina näiteks, kui mul juba kolm-neli raamat pole uut raamatut ilmunud, tunnen ennast haigena, ma ei tunne enesel õigust olevat lugejate ja oma kolleegide ees esineda, ei tunne enesel õigust olevat kirjandusele kirjanike liidu juhtivatesse organitesse valitud ühesõnaga, tunnen end alaväärtuslikuna. Kuid on ju olemas ka teisugusel kirjanikke, kes raamatuid ei kirjuta, ei hoolimata juuivad, õpetavad ja mungisuguse kunstilisest vilumusest targutavad.» Guljajev tundis nüüd kirjanikuna, kes uue raamatu on kirjutanud ja sellega kindlustanud oma kohta kunstimaailmas, on õigust sellele kohale.

Guljajevi uksele koputati tasa. Ta avas. Koridoris seisis Ustinovna.

«Millal te, Aleksander Lvovitš, ometi tulite?» küsis ta. «Meie aga muudkui ootame!... Vaata, et oleks meil jäänud ootama. Kuid, tänu taevale, nägin ometi ühest alt valgust paistmas. Tulge aga, tulge meile. Platon on juba teie terviseks klaasigi tõstnud.»

Selgus, et Jeršovid hoopiski ei maganud. Ja need kolm laud kaetud.

«Noh, kallid sõbrad,» ütles Platon Timofejevitš tõu te ta astus Guljajevile vastu ja suleles teda. «Istu, pühitse sinu tanast võitu. Tädi nuttis täna oma südame kergeks ja minagi pühkisin silmi. Sügavasti, kohe laua põhjani panid meid kaasa elama.»

Hiljem, kui nad kõik kolmekesi olid laua juures istunud, ütles Platon Timofejevitš:

«Kas sa ka tead, mis sa minuga tegid? Sa andsid mulle kogu mu jõu tagasi. Ma sain aru, et mul polnud õigust taganeda ja tsenhist lahkuda. Läksin, näed, lapsukesi õpetama, leidsin oma saatusele nii-öelda kehvaprase lahenduse. Minu konus on aga malmi sulatada ja just malmi sulatada! Olen terve ja tugev mees, ma hoi-

alutuda ma oskan. Niipea, kui pühad mööda saavad, astun selle küsimuse täie teravusega üles — minu koht on siin ja ei kusagil mujal. Ja kõik tänu sinule. Sina, Platon, andsid mulle niisugust eeskujut, mida sõnadega ei oskagi ära seletada.»

Guljajev ajasid kaua juttu teatrist, kunstist, malmist, kõrg- ja madalast ja elu kavalatest keerdkäikudest; kui hakati rääkima viltulöömistest, mis on viimasel aastal tenases leitud, meenutas Guljajev ka Zoja Petrovnat.

Tõde,» noustus Platon Timofejevitš, «jällegi aeti inimese elu ummikusse. Lamab teine haigena maas, rank ja kallis. Ega Tšibissovil endalgi enam hea meel ole, et ta tema lahti laskis.»

Tšibissovi on kalk inimene.»

«Ta pole kalk. Tal on pea segamini aetud.»

Aga kuidas siis nii võib, et võtab muudkui kätte ja viskab inimese minema?»

«Jah, Lvovitš, juhtub mõndagi. Jah, elu on juba kord muutunud segane asi, Lvovitš! Ega's elu üle saa nii lihtsalt ja põmm otsustada. Igaüks meist võib pagan teab millega hakkama saada. Kas siis teadmatusest või ütle- matusel harvid üles, ja lähedki endast välja. Põhjust võib olla palju. Aga peamine on ikkagi see, kuidas sa sellest käitunud. Oletame, sa oled millegagi hakkama saanud ja alles pärast taipad oma eksimust. Üks näiteks, võtame kui aru saab, et on vea teinud, puüab kohe seda parandada, ta ei häbene teinud viga tunnistada ja selles asi on nii, seltsimehed, et olen tõesti vassinud, aga ma püüan seda kõike heaks teha ja aidake mind, te saate. Teine aga ei tunnista oma viga mingi hinna eest, on ka niisuguseid inimesi meie hulgas. Kas võib mõelda maast, aga tema jääb ikka oma juurde. Näeb küll ette, et inetud teod kasvavad tal üle pea, ei midagi, teeb neid muudkui juurde, et aga mitte oma süüd tunnista- lada. On teine nagu vistrik siledal nahal.»

Kas Tšibissovi kuulub esimeste või teiste hulka?»

«Teda on segadusse aetud, Lvovitš, lihtsalt segadusse aetud. Võib olla, et ta isegi ei jää tehasesse pidama. Seal käib niisugune möll, et vaata, et tedagi koos juur- tega välja ei kista, olgugi ta tugev mees ja mitte mõni aipüks.»

Järgmisel päeval tõusis Guljajev hilja. Ja jälle tuli suti teda Jeršovide juurde, sedapuhku teed jooma. Ustinovna küpsetatud pirukaid. Guljajev tundis Jeršovide juures hästi, võiks koguni öelda, nagu kui tal oleks kunagi kodu olnud ja ta mäletaks, mis see kodu endast kujutab.

Siis otsustas ta välja minna. Ilm oli ju ilus, päike paisteline ja tuuletu. Guljajev jalutas tänavaid mööda, vaatas, kuidas rahvas lõbutseb, mõtles siis esimesse sattuvasse kinno sisse astuda — seal etendus mingi tundmatu film, kuid kassas ei olnud enam pileteid. Siis ta alles taipas, et teda oli välja meelitanud see mitte päikesepaistelise ja tuuletu ilma nautimine, vaid soov Zoja Petrovnat vaatama minna, just selleks oli ta välja tulnud.

Kui ta oli selle enesele välja öelnud, tundis ta kergendust ja hakkas otseteed minema tänava suunas, kuhu Zoja Petrovna elas.

Zoja Petrovna lamas voodis. Tema tütar, Nina, nagu teretamisel selgus, luges akna all toolil raami. Zoja Petrovna ema istus laua taga ja kudus rõhkeid lõngast midagi. Zoja Petrovna nagu oli peaaegu valmis värvi, kui see lõngki.

«Andke andeks,» ütles ta, «palun andke andeks, et ma eile ei tulnud.» Üles tõusmata kobas ta käega aseme ääres öökapikele ja leidis sealt ämbriku. «Kahju, et piletid läksid niisama kaduma. Suur tänu teile nendest. Taatsin küll tõusta, kuid ei suutnud. Pea valutab hirmsasti, otse piinavalt.»

«Palun, ärge pingutage end rääkimisega,» ütles Guljajev, «teile on see raske.»

«Ei, ma just tahan rääkida. Olen juba väga kaua vaikunud, olen vaikimisest tudinud.»

«Kas teid siis vaatamas ei käida?»

«Käiakse, käiakse küll. On käinud sõbrannad ja teie kaaslased tehase. Alles eilegi tulid pärast demonstratsiooni siit labi.» Ta nimetas mingisuguseid Guljajevile tundmatuid nimesid. Orleantsevi nime nende hulgas polnud. Guljajev tahtis nii väga tema kohta küsida, aga ei sõandanud.

«Minust juba aitab, see pole huvitav,» ütles Zoja Petrovna. «Jutustage parem, kuidas esietendus läks.»

Guljajev jutustas üksikasjalikult etendusest, sellest, kuidas nad ajadest, oma erutustest ja elamustest.

«Kas see teid ei väsita?» küsis ta aeg-ajalt. «Kas ma teie ema juluga pole ära tüüdanud?»

«Ei, hoopiski mitte, mis te nüüd!»

Guljajev oli tulnud siia kavatsusega küsida Zoja Petrovna, miks Tšibissovi tema vallandas, ta tahtis vallandamise põhjust ja Zoja Petrovna süüd teada saada. Guljajevil oli raske kujutleda, et Zoja Petrovna oleks võinud suuteline midagi niisugust korda saatma, mille eest tuleks töölt vallandada. Kuid ta nägi, et seda kõike pole praegu kohane küsida. Guljajev istus kaua ja rääkis lõugasugusest tühjast-tähjast; ta isegi ei märganud, kuidas aeg lendas ja akende taga hakkas hämarduma.

Zoja Petrovna ema palus teda laua juurde teed jooma.

«Annu! Vabandage meid,» ütles ta. «Pole ju midagi muu juurde pakkuda.»

«Annu!...» hüüdis talle Zoja Petrovna erutatult.

«Mis sa siin ikka ematadi! Aleksander Lvoviitš saab aru, et ega me kapitalistid ole. Ja kuna sa ei tööta, pole meil ka millestki elada.»

«Annu!...» hüüdis Zoja Petrovna veelgi suurema erutuse ja ärevusega. «Ma tõusen kohe üles. Kas kuuled!»

«Annu! Jäi vaib. Guljajevil hakkas sellest stseenist ebamugav. Ka tema vaikus. Ta jäi laua ääres teed koos Zoja Petrovna tütreaga. Zoja Petrovnale andis ema teed voodisse. Guljajev andis endamisi emale õiguse: perekonnas pole praegu, kui tema toit, ta on töötaja ja tema, kaugeltki kerge. Ega's Zoja Petrovnale vist haiguselehegi järgi maksta. Kes siis talle maksma hakkab, kui ta on vallandatud?»

Guljajev lahkus ja mõtles selle üle, kuidas Zoja Petrovnat abistada. Võiks näiteks osta ja tuua toiduaineid. Kuid arvatavasti ei oska ta osta just seda, mida pere naisele vaja läheb. Kõige parem oleks anda raha. Ta pole muidugi rikas, perifeeriateatri näitleja palk on ju lühike; ta pole miljonär, ei, seda ta küll ei ole, kuid mõned sajaliselised on ta sellele perekonnale siiski valmis ära andma. Kas nad ainult vastu võtavad? Eideke on

selles mõttes, nagu näib, vist üsna leplik. Aga kui Petrovna teada saab, tuleb nirmus skandaal.

Gul'aiev mõtles jälle Orleantseville. Talle oli juba niisugune mulje, et hallipäine lövi seda maja nähtavasti enam ei külasta.

18.

«On see lurius end nüüd ometi sisse mässinud ja aga sisse mässinud!» mõtles Krutilitš kahjurõõmuga Orleantseville. «Muudkui aga jagas kõigile õpetusi, et tas teisi elama, ja kui elegantselt ta veel jalga külm ja rahasi loopis. Nüüd oled, kuulake, vaikseks ja Oota, küllap jääd veelgi vaiksemaks...»

Krutilitš'i rõõmustas kõik, mis tenases toimus, nii et oobermeister Jeršovi enam kõrgahjutses, et oober ja see, et Zoja Petrovna vanandati, ja see, et Tšibitš ahvardas partei linis vali noomitus, aga võib-olla veel rängem karistus, ja see, et insener Kozakovat viidi otse nii, et ta olevat koguni oma menega tülili läinud, ja et kõik see, et komisjonid käivad ringi, sorivad arhiivide peavad istungeid, teevad kokkuvõtteid, koostavad ja panevad järeldusi kirja. Nüüd aga on too suur Orleantsev ise ohus. Keegi oli ütelnud, et Krutilitš dokumentide lugu olevat segane, et kas need paberid tekkinud peainseneri kausta tagantjärele pandud või päevaga, pärast seda, kui peainseneri asetäitjaks on toosama seltsimees Orleantsev. Ning kui nüüd hakatakse seda nagu kord ja kohus uurima, a kutsutakse appi kohtuekspertis kaasaegsete keemiliste ja röntgeni skoopiliste vahenditega, siis Orleantsevi võltsingid on dugi tõestatakse. «Nurjatu karjast niisugune!» mõtles temast Krutilitš. «Kui osavalt ta endale küünarnukke teed teeb. Trügi ministriks! Ei rohkem ega vähem, ja ministriks tanab ta saada.»

Enda pärast Krutilitš just criti ei muretsenud. Talle ei äärmiseks juhuks juba hea plaan välja töötatud. Talle polnud keegi nende paberitega, ettekannete ja teaduste seletustega kusagil näinud, tema polnud nende kusagil käinud. Nendega jooksis ringi Orleantsev, teda

olulil, muidugi küsitleti, et kelle paberid need on. Orleantsev vastas jah, need on tema paberid, ja muud ei. Otsustaval momendil ta ütles, et Orleantsev ei ole paberid tema kodust võtnud ja Tšibissovi vastu, Orleantsevit kunagi solvanud, alatu sõja pida. Krutilitš märkil parteikomiteesse viinud. Tema, Krutilitš, ei eita, et need paberid on suure töö tulemus; temale kui tõsisele insenerile, kes ei armasta töö tulekalt ja pealiskaudselt, tundus see töö alles alles ebataiuslik olevat ja ta pani selle ajutiselt oma ettepanekuga ei ole ta kunagi kellegi poole panna ega olekski seda enne teinud, kui töö oleks lõpetatud, ja sellest ei oleks varem kuulnudki, et oleks olnud seda Orleantsevit oma intrigitseva karjerismiga. Tema enese positsioon kujuneb üsna ilusaks, eriti veel kui öelda, et Kozakova ettepanek on tema, Krutilitši omast vahest täiuslikumgi ja tema, Krutilitš, loovutab prioriteedi loorberipärja seltsimehele Kozakovale. Kõik lõpeb muidugi sellega, et neid, Kozakovat ja Krutilitšit, pannakse seda paberiparga omavahel jagama. Noh, mis siis ikka, ega polegi nii paha, kui arvestada, et Orleantsev, see Orleantsev paljastatakse seejuures pisiintriganth. Jah, just nii, kõik on otse suurepärane: Kozakova on vagunkaalu kabuni elektrikulmatusskeemi idee omale oma teed mõõda, selleks ajaks aga oli temal, Krutilitšil, juba oma skeem välja töötatud, kuid keegi ei teadnud sellest midagi, sest tema, Krutilitš, ei pida oma tööde veel täiuslikuks. Nii peaks see kõik minema. Krutilitš'i terav salaviha Orleantsevi vastu, selle elus juba jõuda oskava, enesekindla ja õnneliku Orleantsevi vastu oli juba ammu tagajärjetult väljapaasu otsustanud. See, mida nii kaua oli endas hoitud ja peidetud, oli nüüd lõpuks jõudnud oma aja ära oodata. Küll see kompleksi ükskord veel vingerdab, küll ta veel kõnuli oma roomab. Krutilitš hõõrus käsi. Talle meeldis, et ta võiduse vaimuhüglase oli kavalusega üle trumpanud. Talle meeldis, et kõik sekeldused tehases käsis tegelikult tema, Krutilitši pärast, ja ometi oli kõigi tähelepanu pööratud Orleantseville ja mitte temale. «Ära kunagi trügi esile,» moraliseeris ta iseendaga. «Mis on

sus tähtsam, kas see, et sa midagi korda saadad, see, et kõik tingimata teaksid, et just sina seda teinud saatsid? Ara ole auahne. Kui meeldib on teada, et sa oled riivavate ja puudutavate sündmuste varjatu seetõttu eriti võimsaks vedruks oled sina, ainult sa ei keegi muu.»

Niisugustel mõtisklushetkedel meeldis Krutilt ennast peeglis vaadelda. Ta läks peegli juurde ja vaadles sellelt tolmu määrdunud musta sokiga, mis polnud alusel vedeles. Naisekätt polnud tema majapidamises veel ilmunud, kuigi Orleantsev oli lubanud sellel teemal kes asjas aidata. Tosi küll, käisid siin mõned tema sõbrataimed. Uhe kohta oli Orleantsev veel kirjakeses maininud, too olevat eeskujulik keetja. Kuid naine oli hõõrterava ninaga, niisuguse eest hoida, et ta sulle sellega pähe ei koksa, ja sealjuures veel kõõrdsilmne. Ta ei talle otsa ja tuleb endalgi tahtmine silmad nina juurde kokku ajada. Oudne lihtsalt. Krutilt ütles ta ära. Õige mul asi — keetja! Ega ta ometi mõtle, et bankette korraldama hakata! Teine jälle kukkus ta pajatama, kuidas ta Moskvast kindralite ja marsalide juures oli elanud, ta tundis neid kõiki nime ja isama järgi; Krutilt kuulis temalt kindralite elust mõningaid üksikasju, et mõtles: «Jah, sina, memmeke, peid mitte majateenija, vaid ehtne kolonel Lawrence oled kus.» Ta ütles ära ka sellele. Kolmas käis korteri labi küsis seejärel salapäraselt muiates, et missugune teil siis temale jääb? Krutilt vastas, et mitte mingisugust ja nad jätsid hüvasti. Neljandat ei lasknud Krutilt sissegi. Kui ta oli ukse avanud ja teada saanud, et asjus tuldi, ütles kone: «Pole vaja, pole vaja, ega ma ei ka siidkasi ole,» ja keeras ukse lukku.

Ja sellepärast on muidugi ka tolmu palju.

Kuidagimoodi puhtaks nihitud peeglis nägi ta oma nägu. See oli ju väga tore nägu. Silmades polnud endiselt palavikulist läiget, ka näomuskliid polnud enam nälgul. Silmade ilme oli rõõulik. See inimene seal pole nii pururumal! Keegi veel õpib teda tundma, keegi veel kahetseb, et ei osanud teda õigel ajal läbi näha, ja nüüd tuleb temasse soosiva üleolekuga, aga mitte nii tugevalt võrdne võrdsesse! Andestada ei tohi kellelegi midagi.

...mist mõistetakse valesti, arvatakse veel, et sa ei oska. Kui sa aga ei andesta, tüntakse kohe sinu sõnu ja sind hakatakse austama, või kui mitte austama, siis vähemalt juhuks kartma. Ja see on võib-olla veel paremgi, kui Gorbatsšovile otsustas Krutilt mitte andestada, kuidas ta sai, et too tema selgitavate märkmetega kaustades üles leida. Krutilt kirjutas sellest partei sekretöörkomiteesse. Las kutsuvad ta välja ja kõnelevad tema linnaga peremehega, las ta tunneb omal nahal, et see maitseb, kui sind ennast läbi võetakse. Muidu elab nagu linnukene oksal, pole tal vist muret.

...oli Gorbatsšov Krutilt endi juurde kutsunud ja ütles, et palub ennast vabandada, sest kaust olevat kadunud ja ta ei suutvat seda leida; ta olevat lookord otsustanud ja polevat olnud küllalt tähelepanelik. Uhe-...ga, et vabandage, seltsimees Krutilt, oleme ju teadnud, et teie olete ainult inimesed ja nõnda edasi.

...h, me oleme tööpoolest kõik inimesed. Kuid sina, ...mees, ütlesid: «vabandage», ja sinu jaoks on see ...juhtum sellega lõppenud. Aga kui mina oleksin ...sinu viletsa paberikese ära kaotanud, mis siis ...muga oleks juhtunud? Vähemalt noomituse oleksin ...nud. Tõenäolisemalt aga oleks lõpparve hammaste ...de torgatud ja oleks ka töölt minema kihutatud. ...h, miviisi see käib, just nõnda. Krutilt elus on seda ...dugi korda ette tulnud. Säh sulle siis ...me kõik ...inimesed!

Nõnda üht mõtet teise järel heietades küttis Krutilt ...Gorbatsšov vastu nii üles, et ta käsi nagu iseenesest ...mistas paberi ja sulle järele. Sulg krigises, paberile ...mistas taht tähe ja rida rea järele. Linnakomitee sekre- ...Gorbatsšov ei osanud uneski aimata, millist hoop- ...võimistas talle see nigel ja räpane inimene, kelle kes ta ...oli vabandanud.

...kuuldes uksekella helisemas, peitis Krutilt oma ...mussunnituse laualaekasse ja läks avama. Tuli Orleantsev.

«Nu et elate ikka endiselt oma sealaudas?» küsis too ...töötooli istudes. «Teie juurest minnes tuleb ukse- ...me puhastusse anda.»

Krutilitš ei vastanud, võttis Orleantsevi vastas ja vaatas talle tahtmatult tigidalt otsa. Too ka ei naeratanud nii nagu varemalt.

«Noh, kuidas siis on?» küsis Orleantsev lõpuks.

«Mis, kuidas on?» vastas Krutilitš iseteadlikult.

«Ma küsin, kuidas elu läheb.»

«Väikest viisi, Konstantin Romanovitš, tasapisi.»

«Kas olete ka oma eluga rahul?»

«Täiesti, Konstantin Romanovitš, täiesti kohe.»

«Aga kas te seda ka teate, et teie heale elule te varsti lõpp?»

«Mispärast siis, Konstantin Romanovitš?»

«Aga sellepärast, et teie paberid tahetakse võtta tunnistada, näete siis, mispärast. Mina teie asemel suguses olukorras just eriti ei rõõmustaks.»

«Imelik küll, Konstantin Romanovitš, mina oma riide pärast ei muretse, küll aga muretsete teie. Mina on saatuse pärast muret ei tanne, noolitsele selle eest, millegipärast teie. Millest küll peaks olema tingitud sugune navi ja misugune õrnus!»

Orleantsev silmitses tähelepanelikult Krutilitši nägu tema käsi ning jalgu alles paljuti ostetud, kuid juba valusõtkutud mustades lakk-kantidega seemisnahast riidedes. Tema mõtted polnud eriti lõbusad. Ta kahel et oli end selle tüübiga sidunud, kes nende tüüpide algul oli nii naletsusväärne ja õnnelik olnud, aja jooksul aga üha habematumaks muutunud. Miks ta küll nii käitub, kas ta teab midagi misugust, mida teie Orleantsev, ei tea? Mis relv tal võiks varuks olla, mis pärast ta küll muigab ja mispärast võimalikud palatused teda ei nirmata? Misugustelt inimestelt võib loota, nad võivad oma lihase ema ja isagi maha muremis siin siis veel... Orleantsev oleks peaagu enesest öelnud: mis siin siis veel seltsimehest rääkida, kui mõte sattuda seltsimeheks misugusele nõdrakesele, misugusele närusele angetüle nääklemishimulisele kadedale, igavesele vegeteerimisele määratud inimesele tundus talle lausa õndsena. Kuidas ta küll võiks sisse kukkuda, kuidas ta ometi ei tundnud vastikust misugust inimest oma käsilaseks valides? Kas siis misugust

misugust viletsate ja näruste olevuste kaasabil võib midagi saavutada?

«Kuulge, Krutilitš,» ütles Orleantsev. «Võib-olla olete arvanud, millistes tingimustes algas teie õitsengupele teie nõndanimetatud prosperity... Mina mäletan seda väga hästi.»

«Ka mina mäletan, mäletan väga hästi, Konstantin Romanovitš. Ärge mõelge, et ma olen midagi unustanud. Kõik algas ju sellest, et teie osutasite mulle suunamisel abi, otsisite mind mu viletsast urust üles ja toitsite sealt jumala valguse kätte. Teie võitlesite minu direktiooniga, teie organiseerisite minust ja muu artikleid ajalehtedesse ja ajakirjadesse, teie kindlustasite mulle heapalgalise töökoha tehases, teie sokuksite mulle selle korteri, teie...»

«Küllaltki täpne loetelu,» katkestas teda Orleantsev. «Aga mis te mõtlete, milleks, millistel kaalutlustel, mis eesmärgi ja arvestusega ma seda tein?»

«Seda ma küll ei tea, Konstantin Romanovitš. Mida te ei tea, seda ma ei tea. Ma võin seda ainult oletada. Vahel, et tegite seda oma nõnda-öelda kaasasündinud ohtusest. Võib olla oli see tingitud teie natuuri ohtusest avarusest.»

Orleantsev jälgis Krutilitši silmi ja tema huuli ega tahtnud taibata, kas too rääkis seda kõike tõsiselt või mõis kõige jultunumalt ja häbenematult tema üle. Ta ei julenud lihtsalt vilets elukas, leheläi, närü, aga näe võtab veel sfinksi poosi.

«See, mida te räägite, on ainult ilusate sõnade tegevus,» lausis Orleantsev üsna ebakindlalt. «Milleks te rääkisite ja kõik need teised ilusad sõnad? Olen lihtsalt meie tehnika, meie tööstuse arengust huvitatud. Ma olen teie andekat inimest, andekat inseneri, ja minu teie kommunisti kohus sundis mind teid abistama. Muud ei midagi. Ja ma pean ka edaspidi oma kohuseks teid oma võimaluse piires abistada.»

Tanan, kallid Konstantin Romanovitš, suur tänu teile.»

Ja minu tänane külastäik sünnib samal pinnal. Võib öelda, et teie, ma küll ei tea, millistel põhjustel, ei mõista teie ohtunud olukorra kogu ohtlikkust, kuid julgen teile

kinnitada, et olukord on tõesti ebameeldiv. Teie kui h
duri reputatsioon on ohus.»

«Mikspärast, oleks huvitav teada?» Krutilitš
muutus murelikuks. «Ma hästi ei taipa.»

«Ma ütlesin ju, et teie paberid võidakse, kui
tahetakse, võltsituiks tunnistada.»

«Kuid nad pole ju võltsitud, Konstantin Romanov
hüüdis Krutilitš. «Te ise teate seda väga hästi. N
ju minu käega kirjutatud, seda võib iga eks
tunnistada.»

«Kuid nad ilmusid lagedale pärast seda, kui ko
kova oli oma ettepaneku juba teinud.»

«Ja, seda küll. Aga mispärast? Ainult sellepär
nad seisid siin minu kastis. Ma ei pidanud loo
lõpetatuks ega toonud neid avalikkuse ette. Tähe
me jõudsimel Kozakovaga paralleelselt ühe ja
lahenduse juurde. Tema tegi oma ettepaneku varem
lavaks. Noh, ja mis siis sellest?»

«Mitte tema ei teatanud varem, vaid teie, sellis
Krutilitš, just teie Teie paberid ei seisnud kastis, v
peainseneri kaustas. Selle aasta jaanuarist alates
das nad teie kastist küll sinna sattusid?»

«Mida ma ei tea, seda ma ei tea, Konstantin R
novitš. Võin ükskõik kelle ees vanduda: mitte ei te

Krutilitš langetas tagasihoidlikult silmad ja v
rõõmutses. Ta oli Orleantsevi vastu seinast
Tõepoolest, ega siis tema polnud oma dokumente
inseneri kausta toppinud.

«Võib-olla rüüpane veidi kohvi?» tegi Krutilitš
paneku, olles ise valmis rõõmu pärast naerma p
tama. «Mul on konservkohvi. Teen kohe keeva vett...
Vastust ootamata keeras ta laualaeka võtit, pistis
taskusse ja ruttas kööki. Moõdamõinnes heitis ta p
peeglisse, nägi seal rõõmust säravat nägu ja lonk
sedamaid pea õlgade vahele, nagu oodates, et ke
võib kohe talle selle osava, väga osava ja kavala ka
eest vastu kukalt anda. «Tubli,» ütles ta gaasip
põlema süüdates endamisi.

Selle kümne minuti kestel, mil Krutilitš saamatult
kiirustades askeldas nõude, tasside ja taldrikutega, m
lele ta muljutud pakkidest küpsisejäänuseid ja k

kuul raputas, valitses korteris vaikus. Orleantsev ei
andnud endast elumärki. Krutilitš muutus isegi rahu
tuke: ega's too viimaks tema lauda tahti muugi. Ta hei
tu nagu mööda minnes pilgu tuppa. Kuid Orleantsev
muukinud midagi, istus ikka endist viisi, endises poo
lugitoolis ja kiigutas jalga.

Krutilitš palus ta lauda ja kui Orleantsev oli ümber
tõunud, küsis temalt:

«Võib-olla soovite konjakit?»

«Kas soolaleivapeost saadik ikka veel hoiate?»

Mispärast soolaleivapeost saadik! Ma võtan seda
tulekord profülaktika mõttes sügisese rõskuse vastu.»

«Kas aitab?»

«Suurepäraselt.»

«Noh, mis siis ikka, andke. Ainult, et teil pole vist
midagi suupisteks peale võtta?»

«Ounu on.»

Lauale tekkis poolik konjakipudel, mis oli millegi
töödeldud küllaltki kaugel külluslikest viinamar
norgudest — Donbassis Artjomovski linna veinitehase
eldrites.

«See pole küll nüüd armeenia oma,» ütles Orleant
sev konjakit rüübates, «ka mitte aserbaidžaaani ega
gruusia, isegi mitte moldaavia päritoluga...»

«See on puhtal kujul metallurgia- ja mäetöölise kon
jak,» tähendas Krutilitš vahele.

Krutilitš oli valmis naljatama ja ülemeeletsema, ta
meesetunne oli niisugune, nagu on arvatavasti kassil,
kes on lõpuks kinni püüdnud tolle hiire, kes teda palja
paevi oli oma praost põrandaliistu alt narritanud. Hiir
on püütud, küüned vahele muserdatud ja nüüd keset tuba
seisnud. Las kujutleb enesele, et ta on vaba. Ta võib isegi
ta, kuid ainult teatud purini, üks samm kaugel
le - ja valvsad tähelepanelikud küüned on jälle
tõhul. Krutilitš hakkas isegi moistujuttu puhuma.

Uhte idamaa kuningrõngu tuli viinapõletaja, ni-õelda
amene vunaajaja selles riigis. Valitseja sai sellest
aja. See on kõlvatus, arvas ta, sel tüübil tuleks pea
aia raiuda, et ta ei saaks kõlvatust levitada ja ini
laostada. Viinapõletaja kutsuti muudugi valitseja
te ja tehti talle teatavaks, et asi on nii ja naa, et näe,

mis sinuga nüüd tehakse. Viinapõletaja hakkas kord paluma: siin polevat midagi kõlvatut ja laostavat, olevat suurepärase mõjuga jook. Sellega võivat püü nädalaks teha, kätetule käed tagasi anda ja kerjusest sõjaväerajoonäriks muuta. «Kui asi nii on,» ütles tsaar, «siis võtame sellest, et ma sulle andestan, mu heldus ulatub veel kaugemale — sa saad minu õukonna viinapõletaja. Aga teie, Konstantin Romanovitš, jooge, jooge omale!»

«Võtame siis juba koos. Miks mina ükski peale ei jooksa.»

«Noh, olgu. Teie terviseks! ... Niisiis tehti katse. Tõesti, pimedasse akendeta saali pandi istuma teelt kinnimõeldud pime, kätetu ja kerjus. Igapähe ette pandi kruus viina. Joovad vaesed hinged ja kiidavad valitseja. See neid niiviisi kostitab. Valitseja aga istub ees, ta taga ning kuulab ja jälgib sealt kõike. Kui mehed end täis kaaninud, hakkas pime rääkima: «Kui valge siin on läinud! Ja kui toredad aknad siin on!» kätt aga karjus ägedalt: «Kuradile kõik aknad! Tõusen kolm võtan tooli ja taon kõik teie aknad sisse!» Kerjus oli laua all siruli, suutis veel pomiseda: «Tao, ära jaha! Ma maksan kõik kinni.»»

Orleantsev muigas.

«Eks ole naljakas?» küsis rahulolev Krutilitš.

«Mitte niivõrd naljakas kui kurb,» vastas Orleantsev. «Paljudki meie hulgast käituvad nii, nagu üks või teine nendest kolmest vandersellist, kuid ise nad seda end ei märka ja mõtlevad, et see ainult nende ligimeeste kohta käib. Kuidas teie arvate, Krutilitš? Kas teie pole kunagi selle pimedada, kätetu või puruvaese hulga sandi seisukorras olnud?»

Krutilitš kehtas õlgu. Toon, mida Orleantsev taevast sandist rääkides, ei meeldinud talle. Orleantsev kõneles liiga paljutähendaval toonil.

«Kuidas siis on, kas pöördume meie vestluse juurde tagasi,» alustas Orleantsev Krutilitšilt vastust saamata. «Teie versioon sellest, et paberid seisid kastis, pole õige. Nad olid ömmeldud peainseneri kausta.»

«Ainult sel juhul nad võivadki võltsitud olla!» hüüdis Krutilitš. «Iga ekspertis tõestab, et nad on sinna loetlegi poolt palju hiljem topitud, kui näitab nende kausta

poolt. Minu paberid aga on ehtsad, nad seisid kastis juba, kuni teie nad võtsite ja kes teab kuhu toimetasite. Mina pole pabereid kusagile tassinud ega tea sellest üldse midagi.»

«Kuid teie ettekandel, mille autorlust te komisjoni poolt ise tunnistasite, seisab ju daatumina jaanuar. Just samal ajal on paberid ka kausta ömmeldud.»

«Jaanuar jaanuariks, ja kuigi ma selle jaanuari sinna peale kirjutasin, siis dokumendid panin ma ikkagi kasti, aga ei viinud neid direktorile. Ma tundsin, et töö on lõpetamata, aga poolfabrikaatidega, Konstantin Romanovitš, nagu öeldakse, me ei kauple. Ei, seda mitte.»

«Kas siis teie arvates käisin mina nende paberitega otse, kas mina andsin nad direktorile, kas mina ömmeldsin nad kusagile kausta?»

«Ei tea, Konstantin Romanovitš, palun mind vabandada, aga sellest ei tea ma mitte midagi.»

Orleantsevi rahutust elust pundunud, tursunud näole ei sobinud murelik ja hämmeldunud ilme. Niisuguse näoga oli ta Krutilitši juurde tulnud. Nüüd mängles sel näol jälle harjumuslik naeratus, võib-olla küll mitte niisugundimatu kui tavaliselt, võib-olla oli siin pingutatust tunda, kuid siiski oli see talle omane tavaline enesekindlalt üleolev naeratus.

«Kuidas te küll võite niisugune unustaja olla, mu külalane?» ütles Orleantsev. «Iga kord tuleb teie mälu ergutada ja tööle sundida. Ega teil viimaks skleroos ole, Krutilitš? Nagu varavõitu. Kuigi niisugune «korratu» elu... Ühesõnaga, Krutilitš, käesoleva aasta jaanuari sel ja sel kuupäeval te andsite isiklikult oma paberid direktori sekretäri kätte ja saite temalt selle kohta allkirja. Palun vaadake ja imetlege.»

Orleantsev võttis pintsakutaskust paberilehe, millelt jahmunud Krutilitš luges: «Mina, Z. P. Ušakova, Metallurgiatehase direktori sekretär, sain k. a. 26. jaanuaril insener Krutilitšilt ettekande ja selle juurde kuuluva lisa 17 (seitsmeteistkümmel) leheküljel vagunkaalu elektrijahutuse tehnilise seadistamise kohta direktor sm. Tšibrikovile viivitamatuks üleandmiseks. Z. Ušakova.»

Krutilitš ei suutnud veel toibudagi, kui paber juba Orleantsevi taskusse tagasi libises.

«Mu kallis, juba tõendi stiil ise reedab teid täiel määral. Kes peale teie võiks veel sellist bürokraatlikku soperdist välja mõelda!»

«Kuid see on ju pettus!» ütles Krutilitš.

«Allkiri ise on aga ehtne. Ja see, kes teie käest järeld reid vastu võttes alla kirjutas, kinnitab ükskõik kohal, et dokumendid tõite talle teie. Teie, teie, just isiklikult, et tema võttis need vastu just teilt, jah, teie aga ei kelleltki teistest.»

Krutilitš valas klaasi täis. Jõi selle põhjani. Uuesti täis. Jõi uuesti tühjaks. Neetud Orleantsev oli jälle mingisugusesse lõksu püüdnud.

«Mida te siis tahate?» küsis ta õelalt.

«Noh, see on juba normaalne jutt,» ütles Orleantsev.

«See pole enam poisikese, vaid mehe jutt, nagu oeldakse. Tahan, et te ei ootaks niikaua, kuni teid kõigi kopse maksadega nahka on pandud, vaid et te enese eest võitleksite, võitleksite oma õiguse eest. Te peate minema kogu sellele lobale dokumentide voltsimisest lõpu tegema.» Orleantsev võttis tõendi jälle taskust välja ja viskas selle Krutilitši ette lauale. «Kui kastis tulnudele oma ettepaneku konta veel materjale. Ja lõpuks on teile see allkiri. Kui see,» Orleantsev osutas sorme paberile, «millegipärast kaduma läheb, siis tasuks te muuseas arvestada, et tõendi andja elab ja võib selle dokumendi igal ajal uuendada. Te mõistate mind? Nii, mu kallis, tegutsege, tegutsege. Te olete ju vana vilunud võitleja, mul pole vaja teid õpetada,» lõpetas Orleantsev tõustes.

Ja jälle lahkus ta — kui mitmendat korda juba võitjana. Ei, Krutilitš ei suutnud, ei, ta ei suutnud Orleantsevi tasemele tõusta, rääkimata sellest, et tema üle kasvada. Ta oli tõepoolest täna käitunud purjus kujukusena, kes ennast rikkana kujutles.

Zoja Petrovna mammake erilise peenetundlikkuse all just ei kannatanud. Seda eeldades Guljajev polnud olnud. Need mõned sajalised, mis Guljajev oma eelarve

al välja pigistada ja mis ta mammakese kätte andis, andega: «Kui asjaolud paranevad, annate tagasi,» ütles too vastu nagu endastmõistetavalt. «Oleks parem, kui Zoja Petrovna sellest teada ei saaks,» lisas Guljajev, algides, kui vilkalt eideke raha põlle alla vana kalevist ajeldi taskusse peitis. «Aga kuidas siis, kuidas siis!» vastas too. «Muidugi jääb see ainult meie vahele.»

Guljajev käis sageli Zoja Petrovna juures, ta külastas teda päeval ja vahel ka hommikutundidel. Hiljem ta ju tulla ei saanud, siis kutsus teda teater. Etendus Okunevite perekonnast läks suure eduga ja Guljajev oli sellega pea iga päev seotud.

Zoja Petrovnale tegi meelehärmi, et ta ikka veel ei saanud tõusta ja minna vaatama etendust, millest linnaas nii palju juttu oli. «Kuid mul on juba parem, palju parem,» kinnitas ta. «Varsti lähen välja ja siis tulen ka teatrisse.» Seda ta aga ainult rääkis, tema seisukord oli endiselt halb, ta ei tundnud endas tõusmiseks vähematki jõudu. Mis toidusse puutus, siis ta lihtsalt sundis end vägisi sööma, mis ema talle oli valmistanud. Zoja Petrovna imestas, et ema seda raha, mis ta tehasest vallandamise puhul oli saanud, nii osavalt ja kokkuhoidlikult oskas kulutada. Aeg läks, aga ema muudkui rahustas: «Ära muretse, ära muretse, lama aga, kuukalheks veel täiesti jätkub, mida suhu pista. On kohe niiha, et sa perenaine pole, et oled kodusest elust eemale jäänud, sa ei tea sedagi, kui odavaks toiduained turul on läinud. Nüüd, kullake, saab selle kahäkümne rublaga, mis varem päeva peale ära kulus, kaks või isegi kolm päeva välja venitada.»

Guljajevi külaskäigud rõõmustasid Zoja Petrovnat. Tema seltsis oli hea, huvitav ning ühtlasi kerge ja lihtne olla. Guljajev elas suurt elu ning võis väsimatult jutustada inimestest kümneid ja sadu lugusid; ühed neist olid naljakad, teised traagilised, kuid kõik nad olid väga erutavad. Vana näitleja tundis suurepäraselt inimese hinge, võõras hing polnud talle tundmatu pimedus, ta oskas sellest aru saada.

Ka Orleantsev käis Zoja Petrovnat mitu korda külastamas. Temaga Zoja Petrovna ei tahtnud rääkida, vaid lamas vaikides, nagu seina poole pööratud. Orleantsev

tõi talle mandariine, šokolaadi, kord tõi pudeli port. Zoja Petrovna ütles pärast tema lahkumist: «Palun viska see kõik minema.» Ema nõustus: «Muidugi, muidugi, Zojake.» Kuid Zoja Petrovna teadis eideke ei viska midagi ära, vaid hakkab neid manitsa ja Niinakesele andma. Kuid vaielda ja peale ta ka ei suutnud.

Nüüd Zoja Petrovna mõistis, et kogu see traagöö, kui Orleantsev oli ulunud ja enesetapmisest taanud, oli olnud paljas näitlemine, paljas komöödia, milles tema, Zoja Petrovna, narriks tehti. Kuidas ta võis seda tõena võtta, millise pimedusega ta küll löödud! «Kui rumalad oleme meie, õnnest ilmajad naised, kui kergesti me usume ka kõige rohmakaima ja kõige võltsimaid tundeavaldusi. Me ei usu neid mitte seepärast, et need meid milleski veenaksid, meile midagi tõestaksid, meid tõepoolest uskuma paneksid, vaid pärast, et me ise tahame neisse uskuda, palavalt, kirevalt ja pimedalt tahame neisse uskuda»

Viimasel korral Orleantsev ütles, et ta olevat tulnud hüvasti jätma, — ta võtnud puhkuse ja sõitvat muusik Moskvasse. «Tuleb end tuulutada,» ütles ta. «Ola, on siin umbseks muutunud. Ungari sündmused on inimestele kuidagi mõju avaldanud. Inimesed on umbusklikumaks muutunud. Nendega on nüüd raskem asju ajada. Zoja Petrovna pööras näo seina poole ja vaikis. «Mida saas,» jätkas Orleantsev, «sinuga võidakse siin sellest kirja pärast norima hakata, et kuidas see kõik ikka on. Ma nii väga palun sind...»

Zoja Petrovna ei pidanud vastu ja hakkas esmakordselt pärast toda ööd Orleantsevigä rääkima: «Et ma teid välja ei annaks, jah? Kas seda palute?» Ta pöördus Orleantsevi poole, tõusis asemel peaaegu istukile, oli ise erutatud, kahvatu ja värisev. «Kas nii, on mul oke, kas jah? Kas seda palute?» Ta peaaegu karjus. Orleantsev püüdis teda rahustada, tahtis ta pead padjale panna. Zoja Petrovna aga tõmbus kõrvale. «Kas teil last pole!» jätkas ta. «Kellega te siis aasta oma elust olete koos veetnud? Kas inimesega, kes teie arvates on suguteline igaks alatuseks? Miks te siis ei vaevunud sellest inimest tähelepanelikult silmitsema?» Zoja Petrovna lau

vasinult ja hingeldades padjale. «Ärge kartke,» ütles ta pärast lühikest vaikimist. «Ma oleksin võinud, teie väljendute, teid juba varem välja anda.» Orleantsev haaras Zoja Petrovna käe ja suudles seda. Zoja ei suutnud tõrkuda. «Kuidas ma küll ei osanud teile, tõepoolest, kuidas ma küll ei osanud seda näha?» vastas Orleantsev. «Kuid mitte mina ei tõuka sind minnale, see oled sina, kes...» — «Ah, jätke järele,» ütles Zoja Petrovna. «Ma olen väga väsinud.» — «Anna andeks, andesta. Andesta, palun.»

Orleantsev jättis hüvasti ja lahkus. Zoja Petrovna mõtles ikka veel sellele, kuidas Orleantsevil küll oli olnud niisuguste palvetega tema poole pöörduda. Zoja Petrovna ei suudaks nii madalale langeda, et ta ei saaks minna ja öelda, et inimene, kellel ta lastis ennast sülelda ja keda tema ise ka süles, et too inimene, näete, on nii- ja naasugune, et too inimene sundis teda tegema midagi niisugust, mida tema ise ei tahtnud. Kui alatu ja väikekodanlikult nārune see oleks! Mis tähendab — sundis? Mis tähendab — pressis välja? Võib-olla väänas ta tema käsi või ajas talle nõelu otsa alla? Võib-olla ähvardas teda nuudi või püstoliga? Ei, midagi niisugust ju ei olnud, tema ise võttis me pihku ja kirjutas mehe dikteerimise järgi kõik valmis. Ta oleks võinud ka kirjutamata jätta, keegi poleks ta sundida teda seda vastutahtmist tegema.

Zoja Petrovna meenutas Orleantsevi sõnu selle kohta, et oleksid inimesed pärast Ungari sündmusi umbusklikumaks muutunud. Tahes-tahtmata muutud umbusklikuks. Hiljuti saabus naabrinaise poeg Sura, ta oli kergesti haavata saanud ja kaheks nädalaks koju puhkusele lastud. Sura jutustas, et olukord Budapestis oli olnud raske, kontrrevolutsioon oli määratsenud kõikjal. See oli tulnud Läänest, kus mässuplaane kaua ja põhjalikult oli ette valmistatud. Kuid ka Ungaris endas leiati kaasaaitajaid. Sura jutustas kontrrevolutsionääride otsustest, sellest, kuidas nad olid ära kasutanud inimeste igandlike meeleolusid, nende mure, kes olid kohustatud olema valvsad, ja nende segaduse sattumist, kes pidid ilmutama organiseeritust ja meelekindlust.

Pärast Orleantsevi lahkumist mõtles Zoja Petrovna kõigest sellest veel kaja, kuni juba võrdlemisi lahkututunnil, vastupidi oma tavale, tuli teda küsida Guljajev.

«Täna etendust pole, teatril on puhkepäev, me otsustasingi teid külastada. Ega te ei pahanda?»

«Noh, mis te ometi räägite! Istuge, palun.»

Nad rääkisid ilmast ja viimastest ajaleheuudetest. Siis Zoja Petrovna küsis:

«Aleksander Lvovitš! Räägitakse, et inimesed ei taha pärast Ungari sündmusi umbusklikumaks muutuda. Kas see teie arvates on tõsi?»

Guljajev vaikis ja vaatas aeg-ajalt Zoja Petrovna otsa. Ta mõtles, et see pole esimene kord, kui Zoja Petrovna esitab küsimusi, vihjates sellele, et kusagil on midagi «räägitud». Tal meenus: samuti «räägiti» kunagi sellest, et taieasti häid inimesi polevat maailmas olemaski, kõigil olevat oma ussiaugud.

«Kas teate, Zoja Petrovna, kui te ütleksite, keegi räägib, oleks mul kergem vastata. Noh, kui te jätate ütles, võtan endale julguse ise oletada, kellelt need jutud pärinevad. Teie aga on mul palve kinnitada, et mul õigus on, ja lükake ümber, kui ma eksin. Kuid ärge ainult vaikimisega kõrvale põigelge. Kas olete nõus?»

«Olen nõus.»

«Seda kõike räägib Orleantsev.»

Zoja Petrovna silmad läksid üllatusest pärani.

«Miks te nii mõllete, Aleksander Lvovitš? Jah, see tõepoolest tema, teil on õigus.»

«Aa, ei miks ma nii mõtlen? Eks ikka sellepärast, et see inimene mõistab ja tõlgendab paljutki meie elust teisiti kui mina ja teie. Mina näiteks ütlen, et inimene on muutunud valvsamaks, et nad on hakanud näha väikeste ja tühiste eri laadi faktide vahel ühtset nägemist. Tema aga nimetab seda umbusklikkuseks. Vastavalt sellele, kuidas näeme ja tunneme, valime sõnad. Mul pole õigust end teie ellu segada, kallis Zoja Petrovna, ja ma ei tea, millist osa selles etendab Orleantsev, aga kui suuremate kogemustega inimestes on elus palju rohkem kõike tunda saanud kui teie

teie teile öelda... Andestage, palun, kuid ma ütlen teile. See inimene näitleb, ta valetab ja teeskleb. Aga teie... Teie olete avameelne, aus, hea ja helge hingega inimene. Teie sõbraks peaks olema samasugune avameelne inimene ja helge inimene.»

«Vovake,» mõtles Zoja Petrovna. «Ainult tema üksik inimene avameelne, aus ja hea. Vovake...»

Ta ei vaieldud Guljajevile vastu. Alles veidi aja pärast ütles:

«Teda pole enam.»

«Vabandage, keda ei ole?»

Zoja Petrovna vaatas sirmi suunas, mille taga lauataubhi valgusel ema heegeldas, tema heegeldavate käte vahel vilksasid sirmi kirjul riidel, seal õppis ka Nii-take, kelle kahupea vari oli liikumatult laua kohal lumimargil. Zoja Petrovna tasapidas häälel:

«Orleantsevit pole enam, ta ei etenda enam mingit etendust. Näete, kui avameelne ma teiega olen. Ma isegi ei tea, miks see nii on, Aleksander Lvovitš.»

«Eks ikka sellepärast, et ma olen vana, ja ka veel sellepärast, et olen preester. Muusade preester,» vastas Guljajev naljatades «Te näete minus piinust.»

«Aa, see pole nii, ärge naljatage. Teie vanuse üle pole te murelnud. Ma lihtsalt mullegipärast usun teisse nii nagu te. Nähtavasti sellepärast, et ma vaatan paljudele inimestele sama pilguga kui teiegi. Ja see, mis te selle kohta ütlesite... Temal ja minul olid pooleaegselt suhtes mitte ainult erinevad, vaid koguni olse vastupidised vaated. Aga teiega on nii, et muldest te ka ei erine, ma olen kõigega nõus. Kõigega...»

Zoja Petrovna, ütles Guljajev samuti sirmile vaadates ja häält sunnitud «Kui ma teie kas või mõniulgalgi määral usaldust äratari, siis olge minuga avameelne, võtke mu hingelt raske koorem, mis mind juba mõnda aega rõhub. Rääkige mulle tõtt teie vallandamise kohta. Ma ei usu, et te võisite olla ükskõikne keelegi saamise suhtes, et te pidasite kinni tähtsaid pabereid, mis olid selle inimese suure uurimistöö viljaks. Ma ei usu seda. Teie pole niisugune, te ei võinud nii teha. Minule kui inimestetundjale on see mõistatuseks ja see painab mind. Kas te kuulete mind?»

Zoja Petrovna vaikis.

«Tähendab, te ei taha öelda.» Guljajev ohkas. «Kahju, väga kahju.»

«Ma ei või.»

«Miks siis?»

«See ei puutu ainuüksi minusse.»

«Tähendab, siia on segatud ka tema, Orleantsev. Järelikult on mul õigus — see kõik pole nii, nagu näib, vaid võiks arvata. Teie kannatasite selle inimese pärast ju nii, Zoja Petrovna?»

Zoja Petrovna vaikis.

«Siis öelge vanemalt ühte,» käis Guljajev peale. «Selles loos on kõik aus või on seal ka midagi ebaausa?»

Zoja Petrovna ei vastanud nüüdki.

Guljajev liigutas end toolil. Ta tahtis tõusta. Zoja Petrovna naarias tal käest ning hoidis teda tagasi.

«Ärge minge. Palun, ärge minge.»

«Kuid teie pole minuga avameelne, ja mul on raske...»

«Teinekord, siis ütlen teile kõik, ainult mitte teile. Ärge käige peale, mul on nii raske. Kui see ainuüksi minusse puutuks, ma ütleksin kõik, kõik, mis te soovite. Kuid ma ju räägin, et see ei puutu ainult minusse.»

«Noh, hea küll, hea küll, pole vaja. Rohkem ma mitte ei enam ei päri. Te olete niigi väsinud, lamage vaikseks. Ma parem jutustan teile midagi. Kas tahate?»

Guljajev nägi, kuidas Zoja Petrovna langetatud peaga vahelt aksteise järel suured harvad pisarad voolavad veeresid.

Tuhandeid kordi oli ta sellest naisest, tema elust, solvangutest mõelnud. Guljajev oli tugev inimene, nagu igaüks, kel on palju jõudu, oli ta kogu oma elu pühendunud hoolitseda nende eest, kes on temast nõrgemad, kuid kunagi polnud tal sellest midagi head tulnud. Vitali Kozakovi isaga olid nad koos kodu läbi teinud. Nad ei sõdinud ainuüksi täägi ja graatidiga, vaid ka endasepitsetud võitlusnäidenditega teatri lavadel. Koos nad demobiliseerusid, koos asusid teatrisse ning Guljajevi suureks õnnetuseks armu- koos ühesse ja samasse neiusse. Neiu aga vastas Vitali

lühivase isa tunnetele ja nad abiellusid. Guljajev jäi selle lähedusse. Selle naise jaoks oli ta valmis kõigeks, ta oli iga hetk valmis oma elu tema eest andma, kui seda oleks küsitud, kui seda oleks nõutud. Kuid tema ei nõudnud Guljajevilt midagi, ka Guljajevi elu ta ei nõudnud. Ja siis ta suri.

Suure Isamaasõja rindeteedelt korjas armee kunstilise sõdur Guljajev ules kümneaastase surmasuus, tondrukukese, kelle ta päästis ja terveks ravis; ta jõudis ta temaga harjuda, kui... aeg lendas, ja mehele sai kaheksateistkümneaastaseks, läks mehele sõjalis ära Kesk-Aasiasse ning Guljajevi hoolitsust ei tahtnud enam vaja; isegi Guljajevi kirju ei näinud ta vajavat, sest vastab neile harva.

Guljajevi süda on aga endiselt tunnetest tulvil, oleks ta kellele neid tundeid jagada. Guljajev oli valmis öö ja ööd Zoja Petrovna, selle haige ja õnnetu eest hoolitsema. Aga kuidas sa võid teada, kas ta sinu hoolitsust vaja ongi?

Ta lahkus Zoja Petrovna juurest väga nukrana. Koju jõudnud, koputas ta hilisele ajale vaatamata Platon Timofejevitši uksele.

Platon Timofejevitš istus laua ääres ja keelots hambaid vahel, vedas sulge mööda paberit.

Kirjutati oblastikomiteesse kategoorilist avaldust, et ta prille eest võttes. «Las mõtlevad järele, kas see on õige tegu, kui vana vilunud kaader laiali tuuseldada?»

«Kas võitlete tsehhi tagasiminekust eest?»

«Ja ma lähen ka tagasi! Meil on ju nõukogude võim, Aleksander Lvovitš! Muidugi võib mõnel nurjatul ka selle võimu juures edu olla. Kuid kogu vahe seisab selles, et tema edu on ajutine, ainult ajutine! See püsib ainult petmise alusel. Pettuse positsioon ei ole aga püsiv ja kauakestev. Kodanik Vorobeinõil tuleb lennata kiirelt, millele tal, kui diplom välja arvata, pole mingit tõenäosust.»

«Kuna me juba neist teie tehase asjadest oleme rääkinud, hakanud, Platon Timofejevitš,» Guljajev võttis laua ääres toolil istet, «siis pean teie joonistatud pilti täiendama veel ühe joonekesega, nagu seda on direktori

sekretäri vallandamine, millest me kord juba rääkisime...»

«Kas Zoja Petrovna või?» haaras Platon Timofejevitš sõnast «See lugu sinu ei kuulu, sin on kõik juba ta kaotas paberid ära, ja see on suur süü, kui on nurjatu mehike, temast ei taha kohe rääkida, kuid õigus peab olema, Aleksander Lvovitš, kui tööga oleks nii ümber käidud, mis juttu sa siis ütlesid?»

«Aga kas teie, Platon Timofejevitš, olete veendunud, et see lugu nende paberitega oli just nii, nagu tenases raagtakse?»

«Zoja Petrovna ise ju ütles seda direktorile, ja see keegi teine. Teda ju keegi ei sundnud rääkima.»

«Aga kas te olete veendunud, et teda ei sunnitud?»

Platon Timofejevitš lausutas ainult käsi.

«Sealt algab juba tihnik. Sealt edasi ühiskondlike organisatsioonid enam ei uuri. See kuulub, nagu öeldakse, kriminaaljälituse kompetentsi.»

«Võib olla on teil õigus,» lausus Guljajev mõttes «kuid palun teid, kuulake mind tähelepanelikult. Ma olen praegu selle haige ja väga õnnetu naise juures, kes lesin teda selles asjas, kuna see lugu mulle rääkis Anna ja mind piinab. Ma ei saa uskuda, et ta on...»

«Kuid ta ju ise tunnistas üles, Lvovitš!»

«Aga kas te, Platon Timofejevitš, ka teate, mis on teadus niisuguste isiklike ülestunnistuste kohta? Utleb seda, et nendesse ülestunnistustesse tuleb kirjutada eriti ettevaatlikult, sest need võivad mingi väärtuse ja meile tundmatu jõu poolt ette dikteeritud olla. Meie jaoks võib-olla pressitakse kusagilt peale, meie ajame seda. Kas mul on õigus?»

«Kes siis temale võiks peale pressida. Ajad vist...»
«Sama hirmu- ja õudusejuttu. Ta on ju iseseisev riiklik rahvas, mitte mõni plikakene — tal endal juba loomus. Pealegi on ta partei liikmekandidaat.»

«See pole kaugeltki kõik, Platon Timofejevitš. On peadusid, mida meie veel täiel määral hinnatagi ei ole. Kui te mulle sõna annate, et te neid mõtteid, mis on teie teiega jagan, väga ettevaatlikult ja tähtsuga ka...»

«...siis ma jutustan teile mõnedest oma tähelepaneku-dest ja arvamustest.»

«Kas ma mõni harakas olen, et kohe kädistama hakkab?»

«Kuid, muide, neile arvamustele tuleks ikkagi käik anda. Näete, kui keeruline see kõik on. Asi seisab selles, et vaesele Zoja Petrovnale oli suur mõju kellelgi, selle suhtes te, nagu olen kuulnud, mitte just eriti heas arvamises ei ole. See keegi on Orleantsev.»

Platon Timofejevitš kulmud tõmbusid ninajuurele. «Ta oli käed laual vahelili pannud ja kuulas tähelepanelikult.»

«Kas ei võinud see Orleantsev,» jätkas Guljajev, «selles huvitatud olla, et Zoja Petrovna just nii käituks? Linn ei tunne neid tehaseasjade peensusi, aga kuidas te arvate?»

«Jah, kuidas nüüd öelda,» ei osanud tugevasti kohmetunud Platon Timofejevitš kohe vastata. «Niisugust asja mulle ei taipa. Üleüldse on see Orleantsev üks keeruline tüüp. Ma mõtlen, et paljudelgi meie tehase inimestel on temaga suuri arveid õrendada. Ta on seal ülal ja jänni jaanud ja püüab nüüd meie päid mööda minna üles joosta. Sellest me oleme juba aru saanud. Aga sellest Krutitš'i dokumentide loost ma küll midagi ei taipa. Siin oleks pidanud Krutitš ise kombineerima Orleantsevil poleks nagu sellega asja. Ei tea, mitte ei tea... Sest just vastupidi, Orleantsev otsis need paberid üles ja esitas parteikomiteesse. Ei, mitte millestki ei tea ma siin aru, mitte midagi ma ei taipa,» arutas Platon Timofejevitš kuuldavalt. «Tuleks õige meie Dimitrile öelda. Kas tahad, lähme tema, noh, Dimitri juurde?»
«Ju tunned teda? Mäletan, et olime Mäekaldal koos.»
«Olime küll. Ma olen ka tema portreed näinud, nüüd meastiku juures kodus kui ka näitusel. Üldiselt tunnen teda. Ainult millal sinna siis minna?»

«Lähme juba hommepäev. Kas oled nõus?»

«Muidugi olen nõus. Kuid ma siiski mõtlen, et poleks halb ka direktoriga nõu pidada. Oleks väga hea, kui teie teeksite, Platon Timofejevitš, kui teie talle nii nästi ettevaatlikult minu arvamused esitaksite.»

Seda võib, võib küll. Ja ma ütlen talle seda ka, et ta kuulub nagu mõni vana korra aegne peremees: ajas in-

mese minema ja unustas ta täiesti. Aga inimene kolme aasta temaga kulg külje kõrval töötanud ja palju kõike tema heaks teinud. Sekretäriamet teada! Isegi direktori ja tema naise vahelisi kohtu tuli temal, Zoja Petrovna, siluda. Ja ole lahke, juhatus niisugune lugu.»

«Seda enam. Direktor peaks ikkagi tema eest hoolitsema, Zoja Petrovna ise ei saa ju asemeltki loobuda. Kuid teda on vaja rävada, tal oleks tarvis puhkekohta minna. Aga ta on praegu niisuguses olukorras, et pole enam midagi süüagi.»

Sel ööl oli Guljajevil raske magama jääda, ikka jälle mõtles ta kogu oma jutuaajamise Zoja Petrovna otsast lõpuni läbi. Ja ikka uuesti ja uuesti tuli ta mõtte juurde, et kogu Zoja Petrovna kasimuses olea mingisugust ja mitte väikest osa Orleantsev.

Orleantsev aga magas sel ajal kiirrongi pehmes vagnis, mis teda Moskvasse viis. Provintslaste tühjaskeldused jäid selja taha, selle jaama semafori taga Moskva mastaapide kõrval ei lugenud nad mitte midagi. Aeg möödub, ta tuleb tagasi, tehases on selle ajaks kõik juba joonde aetud, lahendatud ja unustatud. Moskvast on palju vajalikke inimesi, kes selleks ka aitavad. Saja sõbra asemel olgu sul sada vajalikku meest! See on töepoolsest tore elureegel. See pole Orleantsevit veel kunagi alt vedanud.

20.

Päevad läksid selgust toomata. Keegi ei osanud midagi segast lugu lahendada. Partei- ja ametiühinguorganisooni ning tehase direktsiooni poolt moodustatud komisjon muutis mitu korda oma järeldusi. Kord juba tõestas, et kui Krutilitš töötaski välja vagunkaalu elektrilise tusskeemi, siis tehases polnud seda igal juhul keegi teinud. Järelikult on ka Iskra Kozakova oma iseseisvate teed läinud ja plagiaadist ning omastamisest ei mingit juttugi olla.

Hiljem aga tunnistas direktori sekretär üles, et Krutilitš oli ikkagi paberid tehase juhatusele esitanud,

need käiku ei läinud, siis pole see Krutilitš, vaid Iskra, kes kõiges süüdi on. Jälle hakati selgitama, kas Zoja Petrovna selles üksi süüdi, ja kui see tõesti nii on, siis milliseid kanaleid mööda võisid teated Krutilitši idee kohta Kozakovani jõuda.

Isegi inseneridest avaldas arvamust, kas Orleantsev ole kogu selles loos nagu ülemäära aktiivne? Miks ta sellel nii huvitatud on? Orleantsev ütles selle peale, et tema peseb oma käed puhtaks ja enam selle asjaga tegelemist ei tee, lokaku tehases pealegi direktori omavoli, ja nagu diletandid pealegi andekate leidurite tehnilisi ideid ja levigu siin edasi sotsialistlikule ühiskonnale kasu ei too.

Kõik tõi tõi töepoolsest kõigest neist sekeldustest Iskra ja hakkas koos oobermeister Vorobeinõiga korraldama kõrgahjutsehhi tööd selle plaani järgi, mille Iskra ja Platon Timofejevõtš olid kunagi välja töötanud. Krutilitši paberite lugu oli selleks ajaks juba täiesti unustatud.

Orleantsev aga tuli parteikomiteesse Krutilitš ise ja teatas, et Zoja Petrovna allkirjaga tõendit käes liputades, et teda ei ole kogu see lugu ära tüüdanud, tema ei olevat seda mõnustanti alustanud, tema olevat tagasihoidlik inimene, kes kui see jant on juba kord alguse saanud ja kuna ta ei ole pool tema ausa nime kallal noritavat, siis ta nõuab, et tehnikult välja selgitataks, kes on selles süüdi, et Iskra ettepanekut Metallurgiatchases järjekordselt marimeistri, ja kes siis lõpuks on selle ettepaneku autor — Iskra või Kozakova. Seda ta nõudvat tõesti, see olea minimum, mis olgu viivitamatult tehtud.

Mis siin siis selge ei ole ja mille üle te siin veel mõtle? Iskra pahandas ta «Möödunud sügisel tegi tehase direktor mulle ülesandeks töötada välja vagunkaalu kabiini tussussüsteem. Kahekümne kuuendal jaanuaril andsin Iskra näete, sun on allkiri! — direktorile ettekande selle ettepaneku täitmise kohta, ja lisasin sinna juurde vajalikud skeemid. See pole tähtis, kas minu töö vedelema on või ei, teaduses tehase juhatuse laualaekasse on süüdi direktor, sekretär või direktor ise, kes on varemgi häid ettepanekuid marineerinud, see pole tõesti tähtis. Tähtis on see, et Iskra muu; ja nimelt see, et tehases minu nime väana-

mine ära lõpetataks ja vagunkaalu jahutussende
monteerimine ükskord lõpule viidaks. Meie, ulem
näakleme siin omavahel, töölistes aga kannatavat
tõttu.»

Krutilitš nõi nõi absoluutselt õigustatud ol
Komisjoni koosseisu täiendati uute inimestega ja al
uus, veelgi tugevam uurimiste ja juurdluste laine t
kes oli juba jõudnud tehast ja tehase inimesi armu
hakata, kes alles hiljuti oli nii meeleldi astunud
suutsusesse, palavasse, hapulõhnalise õhuga t
mõtles nüüd peaaegu hirmuvärviga sellele, et si
uus päev, jõuab kätte uue vahetuse aeg, ja tal t
minna tehasesse ning kohtuda seal jälle inimestega
teda ei usu, kes teda kahtlustavad, kes iga tema
juures pilke vahetavad ja õlgu kehitavad.

Ta oli mitu korda Dimitri Jeršoviga kohtunud. Dim
lohutas teda, ütles kõik joonde minevat, olgu siis va
või hiljem, ükskord tehtavat ikkagi kindlaks, kellel
õigus ja kes on süüdi. Dimitri rääkis sellest kõige t
veenvalt ja rahulikult, et ka Iskra rahunes. Dimit
ütles, et kogu selle loo puhul pole midagi vaja me
tada: käib ju võitlus kahe maailma vahel, uue ja v
vahel. Tema, Iskra, olevat sattunud võitluse kesk
ja vana maailm koondavat nüüd oma tuld tema po
Dimitri vend Platon ei olevat sellele risttulele
pidanud ja nii ta langenudki esimeste ohvrite hulka
Iskra Vassiljevna peaks järgmine ohver olema, k
sega ei juhtu, seda ei lasja sündida. Ta mõtleval a
et teda ei usuta, et inimesed tema sõnades kahel
pilke vahetavad ja õlgu kehitavad. Kui inimesed nait
poleks tema ja Tš.bissovi poolt, oleks see asi juba am
nii lahendatud, nagu Orleantsev ja Krutilitš seda n
soovivad. Tähendab, kaheldakse mitte tema, Iskra V
s.ljevna väidetes, vaid just vastaspoole omades. Kas
tema ise seda ei taipavat?

Dimitri Jeršovi nõnda kõnelemas kuulates, ja üld
temaga koos olles, ha, usid Iskral kõik kahtlused. M
dugi oli Dimitril õigus, muidugi läheb kõik ni, n
tema rääkis, imelik, et ta üldse veel milleski kahtl
Dimitri Timofejevitsšiga koos olles tundis Iskra em
samuti, nagu kunagi isa sooja ja laia selja taga. Ja no

kui jälle mõni uus keeruline küsimus üles kerkis,
ta kohe Dimitri Timofejevitsši juurde. Peale tema
Iskral kedagi, kellega oma mõtteid ja kahtlusi
ola ning avameelne olla. Vitali oli ainult iseenese ja
isiklike asjadega ametis. Oma meeleoludes tõusis ta
taevani, siis tuli jälle suure kolinaga alla maa
tagasi. Praegu oli tal järjekordselt misugune
ood, kus ta pilvedel hõljus. Okunevide näidendi esi
tudusel oli publik teda kui lavakujunduse autorit
ale välja kutsunud, et talle kiitust avaldada. Ta oli
poolt teinud misugused dekoratsioonid, mis andsid
lehasemiljöö poeesiat, mereäärse linna omapärast
töölisperekonna elu lihtsust ja suurust. Lavakujun
est kiideti teda väga, temast kirjutati ajalehtedes,
egi teatrilane ajakiri, kus alati noriti ja viriseti
kallal, mis tõeliselt rahvalik, tõeliselt parteiline ja
tipärane oli, ka see oli sunnitud, olgu küll läbi
maste, Vitali töö kohta kiitvalt sõna võtma. Vitali
kis rõõmsalt ajakirja numbriga. «Vitali, Vitali,» ütles
le Guljajev «Ära lase ennast nii kaasa kiskuda. Või
d veelgi löögid tulla ja missugused veel! Sinu portreed
ka alguses kiideti, aga siis kargas Tomašuk välja ja
outas sellele malakaga» — «Ega siis nüüd enam need
id ole. Praegu on tomašukid vaikseks jäänud.» —
Aa ennast sellega lohuta. Meie eluajaks neid toma
olke veel jätkub, meie sinuga neid kõiki üle ei ela. Sinu
telgi tuleb veel nendega võidelda, ja võibolla laste
telgi.» Vitali ei kuulnud kedagi. Ta oli ülevas meele
as. Ta alustas nutut uut maali korraga. «Mind aitas
vaga palju partei,» rääkis ta Iskrale «Näiteks Gorbati
... Kuidas ta mind rasketel hetkedel toetas! Ta on
vaga huvitav inimene, kas pole tõsi? Vana bolševik.
kannab oma õlgadel linna murede ränka koormat.
Peaks õige teda maailma, mis sina arvad?» — «Eks sa
proovi, aga ta on ju alati kinni, Vitali. Sul läheb ras
eks.» — «Mis see tähendab — läheb raskeks! Jeršov
ja üldse keeldus poseerimast.»

Iskral oli Vitali üle väga hea meel. Juba ammu, palju
aastaid ei lahutanud ta Vitali huviseid enda omadest.
tema edusamme pidas ta ka oma edusammudeks. Kuid
Iskral enesel polnud ilalgi nii suuri ebameeldivusi

olnud. Need polnudki enam ebameeldivused, vaid lihtsalt õnnetused. Kas see pole siis õnnetus, mis juhtub tehases toimub? Ja Vitali oleks siiski pidanud aru saama ja temale kas või üsna veidigi rohkem panu pöörama, kui ta seda tavaliselt tegi.

Selle üle nukrutsedes, et Vitali tema hingelist seost ei mõista ei taha, läks Iskra Dimitri Jeršovi juurde. Nad jalutasid tünjades aedades, käisid viimasesel sajast puhastamata lumiseid teid mööda, külmetasid ega märganudki seda. Nad istusid jaamahoone pingil tühjate kuvate vanakeste kõrval. Kord käisid isegi kinni võttis Dimitri tema kääre oma kätte ja Iskra ei tõmbunud seda ära. Nii ta hoidiski Iskra sõrmi seansi lõpuni peos. Iskra olukord oli üsna kummaline. Tundus, et ta oleks mingi vool teda kandnud, aga kuhu see teda viis, seda Iskra õieti ei taibanud, õigemini, ta nii ees ei mõelnudki selle üle. Võib olla, et Vitali oleks sunnitud seda peatada. Too aga ei mõelnudki seda teha.

Edasi läks juba halvemini. Guljajevil oli õigust. Vitali rõõm oli olnud liiga varajane. Teatriajakirja andis rubriliigis «Loominguline tribüün» väikese, kuid vabalt öelda ja mürgise artikli Aleksahhini näidendi lavastuse kohta. Artikli autor vaidles tollega, kes eelmises numbris kirja numbris lavastuse kohta hea hinnangu oli andnud, ning tegi pihuks ja põrmuks nii lavastuse kui ka lavastuse kujunduse.

«Mina ei suuda enam,» ütles Vitali. «Nüüd on liiga. Ega ma pronksist või diabaasist ole, olen ainult inimene. Ja mu närvivarudel on siiski teatud piirid. Me ei saa enam kauemaks siia provintsi istuma jääda. Nad teevad seal provintslastega, mis neile aga pähe tuleb, oma pealinna inimestest kirjutavad nad aga alati delikaatselt. Ja see on ka arusaadav: katsu sa pealinlase kohta lühidalt pidamatult kirjutada! Tuleb teine kohe toimetusse, võtab toimetaja vastas istet ja hakkab su hinge sööma. Aga mis meie siin teha võime? Meil tuleb kõik alla peela. Jah, me peame Moskvasse tagasi minema, kas kuuled?»

«Tähendab, sõidame minema ja näitame kõigile, et lõime araks,» vastas Iskra. «Siis saab kõigile selge, et ma olen plagieerija ja varas.»

«Jälle mõtled sa ainult endale! Noh, ja mis siis on

... las mõtlevad, mis tahavad. Jäta see rumal metallist kuskil seda ja teist. Nad saavad ka ilma sinuta läbi. Noh, lahkumise tõttu Nõukogude Liidu malmisulatamise kohta veel ohtu ei satu.»

«Mis ma siis sinu arvates peaksin tegema hakkama?»

«Muidugi ikka välja mõtleme. Kas see siis nii tähtis

Muidugi on. Ega ma ometi kodus tikkimisraami taga hukka istuma.»

«Teised millegipärast istuvad.»

«Noh, ja las istuvad, Vitali. Mina neid hukka ei mõista. Kuid mina nende kombel istuda ei taha. Ma ju armastan oma eriala, saa ometi aru!»

«Kuid see eriala sind küll millegipärast eriti ei austa.»

«Noh, Vitali, me ei tohi ära sõita. Siin hakatakse veel teid kõrgahju chitama.»

«Ahah, tähendab, minu jaoks valmistatakse uusi tükikesid.»

«Võid naerda, kui tahad, aga sa näerad iseenda üle. Kõik, mis sa maali alal tähelepanuväärset ja head oled teinud, on seotud selle tehasega. Küll sa aja jooksul selles veel veendud...»

«Aja jooksul... Üle kahe tuhande aasta tagasi raius marmoriist välja naise kujud, see seisab praegu Louvre'is ja tema kunstiline väärtus ajast ei sõltu. Aga kui tehased automatiseeritakse ja inimese töö võtab ainult selle aja jooksul, millest sina räägid — hoopis teise ilme, siis kaotavad kõik need minu terasvalajad, sepad ja valtsijad igasuguse väärtuse.»

«Ma ei saa sinust aru. Need muutuvad siis ju veelgi väärtuslikumaks, kui nad praegu on, sest nad on ju meie põlvkonnale osaks saanud imetlusväärsete päevade tunnistajad.»

«Noh, mu kallid! See on juba põhittund. Näe, mida see tähendab, kui sul naine on parteilane. Kuid selles osas on mind Kunstnike Liidus juba küll ja küll valgustatud.»

«Sinu järgi otsustades on teil see valgustamine küll halvasti korraldatud.»

«Jätame, Iskra, selle vaidluse. Mõtleme parem järele, kuidas seda ärasõiduajaks korraldada. Me peame oma kohvrid kokku panema ja siit võimalikult kiiresti jalga

laskma. Me võime alles siis vabalt hingata, kui me juba liikuma hakkab. Kuidas küll sina sellest aru saad»

«Sul on desertööri psühholoogia.»

«Kallis naisuke, see, mis sa nüüd ütlesid, on liig. Niisuguseid sõnakõlkse pole küll vaja.»

Vitali oli ärevil ja üleskrüvitud, ning tundus, et ta ei saanud ärasõidust ja Moskvasse tagasiminekuks kiskus teda enam kaasa.

«Kas tead, mis,» ütles ta. «Mina sõidan napo minema. Oletame, et sina jääd siia. Kuid sa veel kaalud seda. Oota aga oota, küll pärast kõiki neid kõhklusi jone tulevad sinu läbivõtmiseks veel igasugused pidamised. Pane tähele, see lžheb veel kohtumisi ja sinu üle peetakse kohut, sind mõistetakse süüdi ja teid mõistatakse plagieerijaks. Vaata, et satud veel ajalehtedele. Ilmub seal följeton mõne sedasorti lõbusa pealkirjaga nagu: «Ära ehi ennast võõraste sulgedega» või «Künnab, seitse helbivad». Krutilitšist kirjutatakse teid töökangelasest, aga sind ja sinu Tšibissovi ja igasuguseid teisi tegelasi esitletakse ahnitsejatena, sulidena ja nõnda edasi. Vaga meeldivad perspektiivid!»

Iskra elas mitu päeva selle kõneluse mõju all. Kõnelus temas protesteeris tehasesst lahkumise, tsehhi maha minemise ja Moskvasse tagasisõidu mõtte vastu. Ja samal ajal näris mingi kahtluseussike ta hinge. Sest Vitali sõnades oli ka terake tõtt. Ei ole ju tõepoolest teada, millega see plagiaadilugu veel lõppeda võib. Dimitri küll kinnitab, et see lõpeb tema, Iskra, täieliku võiduga. Kuid selle võidu äraootamiseni võid endal silmad peita, nutta, uinud enne päeva saabumist, nagu öeldakse. Aga see, et Vitali niisugune mees, kes võtab tõepoolest kätte ja sõidab üksi minema. Kuidas siis elada? Mille nimel nende perekond siis laguneb, mille nimel peab Ljusjake kannatama? Hea küll, jätame Ljusja kõrvale sellest välja. Kas on neil vajadust oma perekonda puutuda ja lahku minna? ... See oli mõru, väga mõru, ja miselt mõru mõte. Kui palju aega on koos elatud, kui palju koos kannatatud, igasuguseid ebameeldivusi on elatud, ja kui palju ühiseid rõõmuhetki tuntud. Nad on teineteisega harjunud, saanud teineteistele lähedastel

väga-väga lähedasteks, nii omasteks, et kedagi lähedastemat enam polnudki, sest ema ei saanud ju arvesse võtta, see oli hoopis midagi muud. Ja äkki lendab kõik — lühhi ja põmm — vastu taevast. Ja seda ainult selle pärast, et Vitali sõidab kangekaelsusest ära Moskvasse, ema aga jääb kangekaelsusest siia.

Iskra ei osanud kuidagi seda küsimust lahendada. Ka Dimitriga ei saanud ta nõu pidada, seda küsimust ei olnud ju sobiv temaga arutada.

Viimasel kohtumisel Dimitri ütles:

«Asi on just nii nagu ma mõtlesin, Iskra Vassiljevna. See Krutilitši lugu pole puhas. Ei ole see asi ka lihtsalt argane, seda on meelega vassitud. Inimesed käisid direktori endise sekretäri Zoja Ušakova juures. Ehkki ta otsestelt midagi ei öelnud, said nad tema jutust niipalju aru, et ta on lihtsalt ise süü enda peale võtnud. Meie mõtleme, et ta ka allkirja Krutilitšile tagantjärele lisas.»

«Kes nii mõtleb?»

«Noh, mina näiteks, minu vend Platon ja näitleja Guljajev.»

«Guljajev? Kuidas siis tema sellesse loosse sattus?»

«Iga aus inimene saab ju niisuguse asja üle pahaseks. Kas teie siis mõtlete, et me laseme teid ära süüa? Ei, Iskra Vassiljevna, ega me siis selleks maa peal ela, et nurjatusi näha ja neile mitte lõppu peale teha. Meie poolt on veel Tšibissovi,» jätkas ta loetelu, «samuti peaminister ning paljud parteikomiteest, tehase ametiühingu komiteest ja mujalt...»

Tšibissovi kutsus Iskra välja.

«Palun, ärge ainult minu küsimustest solvuge,» kõneldas ta. «Ma usun teid, kuid ümberringi käib viimasel ajal niisugune jama, et ei saa enam iseennastki uskuda. Oma kreläri... pidasin ma kõige õiglasemaks inimeseks, keegi... Uhesõnaga, ärge solvuge, kui ma teilt midagi küsin. Krutilitši pabereid pole te muidugi silmagagi näinud, see on fakt. Kuid võib-olla on Krutilitš oma loost sõnakese poetanud teile või kellelegi teisele, kes seda teile edasi võis rääkida? Tuleb ju ette ja kui tihti veel, et idee lendab välja, jääb õhku rippuma ja keegi teine sellest eneselegi märkamatuks nagu enda omast

kinni haarab... Noh, nonoh, seltsimees insoni, ainult nutke!»

«Ma ei mõtlegi nutta. See on mulle lihtsalt... Teie ju peaksite mäletama, et ma teie juures käisin sellest jahutamisviisist kõnelesin.»

«Tõsi, tõsi, ma ei kahtlegi selles. Tegin teiega ainult enesekontrolliks. Teie, naised, olete ju nii kindlased olevusest...»

«Milleks siin naised,» katkestas Iskra teravalt, «kogu selle intriigi on mehed kokku keerutanud ja käituvad sealjuures eitedest hullemini. Palun mind siin vabandada.»

Tšibissovi surus Iskra kätt ja teda ukseni saates poos veel ja veel kord mitte pahaseks saada.

Iskra nägi, et Dmitri Jeršovil oli õigus: ükskõik ta tehases ka kohtas, igaüks püüdis teda toetada, ta oli valmis töö eest võitlema. Kuidas võis ta nüüd teha sinnapaika jätta ja ära Moskvasse sõita? See oli rumal, pentsik ja seletamatu. Oleks naljakas, kui läheks igale poole kuulutama: vaadake, minu mees otsustas asja nii. Ei, ei, ei, Vitalit tuleb veenda, tuleb selgeks teha, et ära sõita ei tohi.

«Vitali,» ütles Iskra õhtul, «ma olen kõik järele mõelnud. Me ei tohi ära sõita. Sa pead oma hetkelisest nõrkusest üle saama...»

«Tore hetkeine nõrkus küll! Kas sa ka tead, mis aga ma juba selle peale mõtlen? Juba sellest päevast alates kui ma rongi istusin, et sinuga siia sõita. Sõitsin ajutiseks. Aga kas sina sõitsid siis kogu eluks võrd?»

Vitali hakkas märatsema ja rüütlema, ning Iskral tundus, et ta olevat halb perenaine, nende kodu aga olevat nagu sealaut, kuhu ühtki inimest ei julgevat tuua; Iskral olevat teda petnud, lubanud korteri, aga kus see korter nüüd on; tema, Vitali olevat Iskrale koduperenaise asemel, tal polevat tööle aega mõeldagi, sellesse süvenemise asemel rääkimata; see polevat elamine, vaid päevast päeva virlemine. Selles koiges, millest ta rääkis, oli teadav määrat ka tõtt, kuid samal ajal oli see kõik täiesti kontune ja äärmiselt solvav. Vitali tahtis, et tema naine oleks samasugune kui paljude tema seltsimeeste naised, et Iskra tegeleks ainult temaga, kindlustaks talle kodu

ja mugavused, nii et temal poleks muud muret, kui elada ainult oma loomungule. Mis siis ikka, võib-olla on tal õigus. Võib olla, et see peabki nii olema. Siis, tahendab, on ta naise valikuga eksinud, siis pole neil teepoolt mõtet koos elada, siis peavad nad tõesti lahku minema.

Sellest kõigest rääkis Iskra Vitalile. Ta kõneles vaikusega, ta hääli värises ja huuled kiskusid viltu. Tal oli isemadest väga, väga kahju. Kui halvasti küll kõik oli läinud: nii Vitali kui ka tema enda elu oli rikunud.

Vitali erutus samuti. Ta hakkas Iskrat sülelema, tema ta suudlema, ütles isemenda kohta, et ta on tolvane, edjas, lurgus, kui ta Iskrale selliselt haiget teeb, ütles, et ta Iskrat väga armastab ja püüab teda mitte iialgi maha maha solvata. Kuid ka Iskra peaks omalt poolt mõistma, et temagi ei närveeri lihtsalt niisama, vaid nähtavasti sellepärast, et siinsed teemad on juba ammendatud. Tuleb sõita Moskvasse, eks seal mis edasi saab, võib olla pööratame sealt jälle kuhugi perifeeriasse.

«Loov inimene peab kogu aeg liikuma, Iskrame, kas sa mõistad? Ta peab nägema, palju nägema. Ainult see, mis on palju näinud, võib ka paljust jutustada. Kas pole mul õigus?»

Jah, tal näis õigus olevat, kuid see loov inimene, kes pidi palju nägema, et tal oleks inimestele paljust jutustada, oli ju Vitali. Aga miks siis tema, Iskra, pidi ühest kohast teise sinna-tänna lendlema?

Nad istusid diivanil, hoidsid teineteise ümbert kinni ning olid mõlemad nukrad ja kurvad. Siis asus Vitali ülesti ja veelgi suurema hooaga Iskrat ärasõiduks keelitlema.

«Meie sinuga pole elu nagu kord ja kohus veel näinudki. Sa pole kordagi välismaal käinud, üheski võõras riigis. Siit ei pääse me iial kuhugi. Aga Moskvas... Ma tahan sulle, et hangin komanderingu ja viin sind, kui tahad, Itaaliasse, kui tahad, Kreekasse. Noh, kuhu sa tahad? Vaikid, rumaluke. Sa tahad ainult malmi sulatada ja muud ei midagi.»

Ta eemaldus Iskrist, läks kapi juurde, avas ühe ukse teise järele.

«Otsin viina,» ütles ta. «Sina kuhugi pidi jäänud muutun alkohoolikuks, süngeks joomariks, juhm... Kas ma siis Moskvast olin nüsugune? Kas sa mind tihti purjus nägid? Ma nakatun sellest provokatsioonikretinismist, mille kõige iseloomustavamateks tunnusmerkideks on klaas viina ja kann õlut juba vara hommikul. Ja selle peale sakusmendiks «ooruke leiba»

«Hästi,» ütles Iskra pilku kellale heites. «Me saame ära. Kuid ma palun sind väga, Vitali, ära kiirusta. Me ei kohe praegu, ootame veidi. Ma ei saa ju hädaohu hetkel jooksu panna, ma kaotaksin nii lugupidamise vastu, Vitali, see aga oleks hirmus. Las enne tõestata et minu peale valetati, et mul on õigus.»

«Kui kaua tuleks seda siis oodata?»

«Ma ei tea. Võib-olla kuu, võib-olla ka rohkem. Me ei me pea siis nüüd kohe, selsamal hetkel ära sõitma. Ootame veidi hiljem, kuid me sõidame, võid rahulikult Vitali. Aga pea meeles, sa otsustasid valesti ja elu on sulle seda veel tunda.»

«Noh, pole midagi, pole midagi, küll me eluga kuidagi hakkama saame. Peaasi oli sinuga kokkuleppele jõuda. Olen väga rõõmus. Sa oled tubli, ma siiski ei eksinud sinus. Sa oled tore naine, sa oled lihtsalt suurepärane. Kui poleks seda sinu koksi ja igasuguseid kõrgaluseid värke, oleksid sa otse hindamatu, mu Iskrame.»

21

Nad istusid vastamisi laua taga ja vaatasid vaenulikult teineteisele otsa.

«Tšibissovi,» lausus Gorbatsšov, «ma olen sind sadu korda hoiatanud, et töö leidurite ja ratsionaliseerijate töö on tehnilise progressi kanalitest kõige tähtsam. See on sugavalt parteiline asi. Sina nähtavasti minu häid sõnu ei mõistnud. Sa kaebasid, et sul on närvid pingul. Aga tead, selles siis süüdi on? Sina ise oled süüdi, just ise. Mina ei me sulle andeks anda ei kavatse. Sinusugune kommunist tuleb büroole kutsuda ning temaga nagu kord ja kord rääkida. Sa ilmud neljapäeval büroole ja näidate pead end noomituse vastu ette valmistama.»

Mille eest siis?»

Küll siis näed, mille eest... kõige eest.»

«See pole kellegi formuleering: kõige eest. Ütle, mille eest? Formuleeri täpselt. Tehases on aasta jooksul tohandeid ettepanekuid tootmisse juurutatud, miljoneid ettepanekuid on kokku hoitud. Tule ja vaata — igas tsehhis ettepanekud on võimalike ettepanekute näidisteemad, iga töölaine teab, milliste kitsaskohtade üle tuleks mõelda tootmisloos organiseerimisel ja tehnika kasutamisel, ühtede või teiste konstruktsioonide puhul. Meil on leidurite ja ratsionaliseerijate jaoks ruumid, kabinetid, neile antakse konsultatsioone, preemiad makstakse välja õigeaegselt, igasuguse venitamisetähta aja. Ja kui seda kõike poleks olnud, et oleks me suutnud selliselt plaani ületada. Sa ju tead, et meie tehas annab aastas rohkem metalli, kui andis enne revolutsiooni kogu Lõuna-Venemaa metallurgia kokku. Mille eest sa siis kavatsed mulle noomitust kaela määrida? See lugu, mille Orleantsev ja Krutitš on suuteks pühunud, on võlts lugu. See oleks paras miilitsa kriminaaljälituse osakonnale arutada anda. Küll meie parteikomitee kannab sulle sellest ette. Seal on uurimistöö juba lõppemas.»

«Noh, näed nüüd,» ütles Gorbatsšov rangelt, «nende patt osutub õigeks, kes ütlevad, et mõned meie juhtivad inimesed ei kannatavat pisimatki kriitikat.»

«Oh, sind küll, Ivan Jakovlevitš! Need, kellele sa viitad, räägivad meist veel muudki. Aga kas sina oled siis nendega nõus? Nad ju räägivad sedagi, et meie oleme nüsugused raudbetoonist tüübid, kes partei kahekümne aasta kongressi otsuste vastu tõrguvad. Ja kongressi otsuseid tõlgendavad nad nii, nagu tuleks meil revolutsiooniuritusel taganeda ja kodanlik-demokraatlikku korda tasapisi sisse seadma hakata. Kui nad juba kommunismi ehitamise võitlusprogrammi püüavad pea peale pöörata, siis mind patust, Anton Tšibissovi, partei nigel aastast tuhat üheksasada kakskümmend kaheksa, võivad nad Benckendorffiks endaks tembeldada.»

«Kas sa ka tead, Anton Jegorovitš, et nüüd on sinusuguseid juba üsna palju tekkinud?»

«Mis mõttes minusuguseid?» küsis Tšibissovi «Oleks huvitav teada.»

«Eks niisuguseid, kes paanikasse satuvad, korra teravust puuavad lüaldada.»

«Ja sina töotad neile kõigile noomituse anda? Aga on ju kõige ustavam parteikaader, kes tunneb ja nõuab ideelistes positsioonides absoluutset seltsust. Nõuab seda, et võetaks tarvitusele abinõud aktiivsete võitlejate-kommunistide laimamise vastu.»

«Ma ju ei vaidlegi vastu. Me võtamegi abinõud tarvitusele. Oleme seda alati teinud, oleme alati võidelnud. Ainult, et kõike seda tuleb teha rahulikult.»

«Ivan Jakovlevitš, elu ise näitab, kummal meil on. Ma saan aru sinu mõttekäigust, sellest, kuidas kaalutled. Sa mõtled nii: reaktsioon, oportunism ja sionism mõllavad meie piiride taga. Meie aga kuuleme endast kaljut, monoliiti. Olen selles sinuga täiesti nõul, et meie partei ja meie rahvas on tõepoolest kaalutled monoliit. Seda, mida meil on tulnud taluda, ei ole üle elada, tuleb tõepoolest ainult imestada. Aga kui mees, ega siis kõik ole veel valmis proletariaadi diktatuuri võimsa käe haaret rõõmuga tunnistama, leidub neidki, kes vabade kasakatena tahaksid elada. Oled sellega nõus või ei? Kas leidub selliseid?»

«Aga kuidas siis?» nõustus Gorbatsšov. «Muidugi leidub. Neile räägitakse, et tuleb teenida rahvast, töölisi ja talupoegade üritust. Nemad aga mõtlevad, et meil ei ole ma siis oma isiklikke huve teenima hakkan, rahva, tööliste ja talupoegade huve olen ma juba küllalt teinud. Näe, siin ütleb üks «mõttehiiglane». . .» Gorbatsšov võttis riivulilt paksu raamatu, mis lõhnas värsket trükivärvet järele. Ta avas raamatu ja lehitses seda. «Kuula, mis «mõttehiiglane» oma artiklis kirjutab: «Rahvast ei tule fetišeerida ja tema ees liiga palju kummardada, peab vaja ei isikukultust ega ka rahvakultust.» Vaata kuhu sihib, juba ärgitab rahva kallale.»

«Nii siis leppisimegi kokku!» hüüatas Tšibissovi. «Kuigi neid, kellel halb lõhn jaures on, pole palju, ei tohi end suski sellega lohutada, et hais pole väge. Me oleme selle poolt, et meie ühiskondlikus atmosfääris hakkab hästi lõhnaks. Ja seda, Ivan Jakovlevitš, tuleb otse välja öelda, meie positsioonidest tuleb täiel häälel kõnelda. Arst, solvu, aga sinul siin linnakomitees mõned vaikivad

olles. Teatri direktor Jakov Tímofejevõtš Jeršov kõneles mulle seda juba suvel. Ta rääkis, et oli tulnud siia nõu pidama, kuidas olla ja mida teha, instruktor aga muudkui soovitanud: ikka ettevaatlikumalt, kergemalt ja rahuldlikumalt. Tema aga olevat end juba nii ära painutanud, et sarnanevat otse punnivinnaga. Nüüd ainult pudelite lahti tegemiseks veel kõlbavatki.»

Punnivinn, punnivinn!» katkestas teda Gorbatsšov. Aga niisuguse suurepärase näidendi ta lavale tõi! Muudkui kaebas selle Tomašuki peale, aga Tomašuk ei arvanud ju teda.»

«Aga kui seda Tomašukki poleks olnud, oleks Jeršov võib olla mitte ühe, vaid kolm niisugust suurepärast näidandit lavale toonud. Ja igasugust rämpsu ta juba lavale poleks lasknud, eks ole tosi? Asi ei seisa selles, et tomašukid suudaksid meid tagasi pöörata. Seda ei suuda keegi, niisugust jõudu pole maailmas olemas. Aga asi on selles, et me nende tõttu aeglasemalt edasi liigume. Tuleb ju kodaratest kõikaid välja tirida, mis tomašukid sinna loobivad. Ja selle üle me siin aru peamegi. Tõdesõnaga, nägemiseni neljapäeval! Hüva, Ivan Jakovlevitš, ilmun siis partei linnakomitee büroo ette. Kuid võta arvesse, et ma hakkan ennast kaitsma. Ja kui sa juba oled mulle noomituse valmis mõelnud, siis tea, et see noomituse on ebaõiglane, mina seda omaks võtta ei taha. Protesteerin kas või Keskkomiteeni välja, pea seda meeles.»

Tšibissovi lahkus. Kõnelus oli Gorbatsšovi erutanud. Ta istus seifi juurde, valas mõne tilga vahdooli suhkrutükile, võttis laua taha ja tundes suus piparmundikülma, jäi mõttesse. Ta mõlles sellele, et nii Tšibissovil, Dimitri Jeršovil, selle vennal Platonil, kes oli juba varem tema jures käinud, Jeršovide perekonna kolmandal vennal — teatri direktoril, parteitul näitlejal Guljajevil, kellega Gorbatsšov oli pärast esietendust vestelnud, kui ka tema enda tütre Kapitolinal ja selle mehel Andreil ning paljadel linnakomitee ja ettevõtete ning asutuste partei komiteede töötajail, kõigil neil on sisuliselt õigus olla hõreil ja mures. Käratsev kritikaanlus on ju tõepoolest maad võtnud, kritikaanlus pole aga kriitika, kritikaanlus tekitab nihilistlikku vaimu, õõnestab austust kõige selle

vastu, mida partei ja rahvas on nõukogude võimude kümne üheksa aasta jooksul saavutanud. Kriitika segab ausate inimeste tööd. Tuleb, tuleb tingimata vastuabinõud tarvitusele võtta. Neid on muidugi juba niigi rakendatud: poliitringid töötavad, peetakse koosolekuid ja korraldatakse koosolekuid, kus propageerime meie maa saavutusi ja edusamme. Kuid nähtavasti on veel midagi juurde mõelda, midagi, mis on uus, seepäi paindlikum ja mõjuvam. Aga mida?

Gorbatšov istus longus päi, süda vaevas; aeg sähvatas seal otse elektrilöögina terav valuhoop, kätte üle kandus.

Telefoniaparaadil, mis linnakomiteed otseliinis oblastikomiteega ühendas, süttis lambike. Rääkis oblasti komitee sekretär:

«Gorbatšov? Kas sul aega on? Sõida siis siia. On üks dokumendike... Tule viska sellele silm peale».

Gorbatšov riietus ja läks oblastikomiteesse, mis asus linna teises otsas, vanas kõledas majas. Mereäärsele hoonele gendikul ehitati juba kolmandat aastat uut hoonet, ja see kord valmis saab, kolib sinna mitte ainult oblastikomitee, vaid ka linnakomitee, üksteisele lähemal ja mugavam töötada.

Oblastikomitee sekretär kuis Gorbatšovi terve järele, ja jutustas siis üksikasjaliselt Keskkomitee desembripleenumist, millest ta osa oli võtnud ja mille otsustest ta poolteist kuud tagasi oblasti parteiaktiividele oli ettekande teinud. Räägiti huvitavatest abinõudest, mida Keskkomitee oli soovitanud rahvamajanduse, ehituse ja tööstuse ja ehitustöö juhtimise parandamiseks võtta.

«See kõik on alles algus,» rõhutas oblastikomitee sekretär. «Keskkomitees töötatakse välja konkreetsemaid ettepanekud kõige selle elluviimiseks».

Vesteldi kaua. Gorbatšov tantsis mitu korda kõnelt viimase aja ärevatele sündmustele ning Tšibissovi ja Dimitri Jeršovi ja iseenda kahtlustele vna. Kuid iga kord hoidis ta ise ennast tagasi, ta ei tahtnud, et ka teda oleks paanikatekitajaks peetud. «Kas me siis tõesti oma asjadest jagu ei saa?» mõtles ta endamisi. «Kas on siis tõesti vaja ka oblastikomiteed häirida?» Ja kuigi

ta nii kõhkles, võttis oblastikomitee sekretär laualaekast rahelise kausta, ulatas selle temale ja ütles:

«Loe läbi, et teaksid asjaga kursis olla. Istu tolle laua taha, seal on mugavam ja loe. Püüa olla kannatlik, lugu on pikk.»

Gorbatšov hakkas lugema. Iga leheküljega ägenes valu südames, see tagus üha tugevamini ja ärevamalt. Põsed, kõrvid ja kael löid lausa õhetama.

See oli kaebus tema peale. Kirjutajaks oli Krutilitš, kes alustas sellest, et Gorbatšov olevat tema väga tähtsa tehnilise dokumendi ära kaotanud. Tõsi küll, linnakomitee sekretär olevat sellepärast tema, Krutilitši ees vabandanud, ja tema, Krutilitš, oleks mõnel muul ajal oma kergeusklikkusest võib olla leppinudki sellise lihtsa lahendusviisiga, mille abil nüüd tüütavaks muutunud leidureist lahti saadakse. Kuid faktid tõendavad, et see dokumendi kaotamine on üks lüli parteivastase tegevuse ahelas, mis linnas aset on leidnud. Saagu oblastikomitee kõigepealt teada, et Gorbatšov on ebaprintsiipselt päästnud noomitusest nii tehase direktori Tšibissovi kui ka linna ajalehe toimetaja Bussörini, need kaks omavahel tihedalt seotud joodikut, ulajat ja kriitika-ahmutajat, kes ühise rindena leiutajate vastu tegutsesid. Gorbatšov päästis nad sellepärast, et ta ise ka süütu pole, ja leidurite töösse samuti hoolimatult suhtub. Ka Gorbatšovi moraalne pale jätvat soovida. Kas oblastikomitee on teada, et üks Gorbatšovi sugulasi, tema lihtase tutre mehe onu, reetur Vlassovi vägedes hüljerlasi teenis, järelikult oli reetur, mille eest nõukogude kohus teda omal ajal ka süüdi mõistis? Kas see kristallpuhas bolševik Gorbatšov on sellest oblastikomiteele teatanud? Kas oblastikomitee teab, et Gorbatšovi teine sugulane on süüdi avaris, mis mõõdunud aastal Metallurgia-tehase kolmanda kõrgahju juures toimus? Kas oblastikomitee teab, et Gorbatšov oma tüdart mehele pannes korraldas suurejoonelise pulmapeo, kus tramburai kestis hommikuni, ja et linna lumepuhastajad seda tänavat, kus pulmapidu peeti, Gorbatšovi erikorraalduel terve päev rookisid? Kas oblastikomitee teab, et Gorbatšov igati reklaamis oma kolmanda sugulase lakeeritud ja pomposset portreed, mille on maalinud pugeja-

lik kunstnik Kozakov? Kas oblastikomitee teab, et veel üks Gorbatsšovi sugulane juhib linna draamateatrit, ta mürgitab seal kõige andekamate loovate jõudude. Et too direktor endareklaami huvides tõi lavale kurnokk Aleksahhini tühise näidendi, kus häbi tundma ülistatakse perekonda, kellega Gorbatsšov on sugulussidemetes? Kas partei oblastikomitee teab...

«Nurjatul!» hüüdis Gorbatsšov kausta eemale panema. Ja kohe tundis ta, nagu haaraks tulikuum raudne käsi ta südant ja muljuks seda; Gorbatsšovile näis, nagu oleks südames midagi purunenud; väljakannatamatu valu teravalt abaluu alla, kandus öla kaudu küünarnukist veri tungis pähe, kõrvades hakkas kohisema ja ta pea aegu kaotas nägemise. «Anna andeks, ma heidan pikka ütlis ta ja läks vaarudes diivani juurde.

Oblastikomitee sekretär tormas Gorbatsšovi juurde toetas teda, aitas tal pikali heita ning andis korralduse arsti kutsumiseks.

Tunni aja pärast lamas Gorbatsšov juba haigla ühes palatis. Just äsja lahkusid tema juurest Anna Nikolajevna ja Kapa, kes olid temaga koos haiglasse sõitnud. Gorbatsšovi nägu oli veel märg nende pisaratest. Mõni kardis infarkt. Nii et ka temani oli hiilinud see hirmu haigus, mis halastamatult tungib inimeste kallale, ta nagu temagi palju töötavad, nalvasti puhkavad ja valmagavad.

Ta tahtis end küljele pöörata

«Ei tohi,» kostis hääl. «Ei tohi, Ivan Jakovlevitš!

Tema juures istus õde, kes jätkas:

«Palun katsuge välja kannatada. Teil tuleb kannatada. Muidu te, Ivan Jakovlevitš, terveks ei saate. Infarkt on niisugune haigus, mille ravimise efekti ei sõltu niivõrd arstidest, kuivõrd haigest enesest. Reeglina tuleb väga rangelt kinni pidada, Ivan Jakovlevitš!»

Gorbatsšov ei öelnud selle peale midagi ja sulges silmad. Teda vallutas tusk. Südames enam valusid ei olnud. Talle oli tehtud valuvaigistavaid ja veresooni laiendavaid süste. Nüüd püsis valu teadvuses. Ta polnud enam keegi, ta on mingi asi, mis on sealjuures veel läbi kasutu. Tal tuleb siin kaks või kolm kuud nagu luuvorstil liikumatult lamada, et unustab kõndimise, jala

lihased atrofeeruvad, ta muutub kapriisiseks, teda häirib haigla miljö, ja kogu aeg, kuni ta pole selle kõigega veel harjunud, valdab teda hirm: üksainus ettevaatamatu liigutus — ja ongi lõpp, surm.

«Ärge te tööst mötelge,» jätkas õde oma juttu. «Ärge muueerige, ega töö seisma jää, küllap ta läheb teietagi loole. Püüdke üldse vähem mõelda või kui ikkagi mõelda, siis millestki meeldivast.»

Millest meeldivast peaks ta mõtlema? Ta tegi proovi. Aga sellest ei tulnud midagi välja. Ei tulnud lihtsalt midagi meeldivat pähe. Millegi meeldiva asemel kerkis silmade ette ikka see rohelises köites ilge kaust. Kapa ei rääkis, et Krutilitsit tuleb karta, et ilmaaegu sa, isa, alahindad teda... Kui rängalt solvas kogu see sopp, unda too lurjus kausta kaante vahele oli kogunud.

Meenus Tšibissovi, tuli meelde Dimitri Jeršov, kõik need, kes olid käinud linnakomitees ja avaldanud pahameelt selle üle, et ausaid inimesi laimatakse, linnakomitee aga ei sega end vahele. Kuidas küll otsekohene ning väimeelne Dimitri Jeršov oli võidelnud Tšibissovi, inimeste Kozakova ja oma venna Platoni cest... Kas peaks looduma niisugust Dimitri Jeršovi, kes läheb võitlema tema, partei linnakomitee sekretäri Gorbatsšovi eest? Võib olla et tema, Gorbatsšov, toimis tõepoolest ebaõiglaselt, kui ta püüdis inimesi rahustada ja neile tõestada, et nad liialdavad? Võib olla oleks tulnud iga pehkinud, halverve meeoleolu ilmutamise puhul sellest kõnelda kõigile kuuldavalt, otseselt ja resoluutselt, oleks tulnud nende teadete varal kommunistide õpetada, neis parteilist valvsust ja parteilist printsipiaalsust kasvatada? Las inimesed pigem erutuvad, kui et nad ülemäära rahulikud on. Tuli arst, tõi kirja ja üfles:

«Me küll ei tahtnud vastu võtta. Aga see on oblastikomitee sekretärilt. Kas loete?»

«Andke siia,» palus Gorbatsšov.

«Palun ärge rabelge ega käsi liigutage. Ma ise panen teile prillid ette... noh, nii... ja hoian neid lehekülgi teie ees. Näete kuidas. Teie aga lugege. Kui on tarvis lehekülge pöörata, siis öelge, ma pööran.»

Oblastikomitee sekretär kirjutas: «Kallis Ivan Jakovlevitš! Mina olen kõiges süüdi. Mul poleks tarvitsenud

«Seda lolli laimu Sinu kätte anda. Ma koon ei leia...
asu. Noomin iseennast, et kuidas mina, täiskasvanu-
elukogenenud inimene võisin ometi käituda nagu kooli-
poiss! Mida ma siis sellega tahtsin saavutada? Ma taht-
sin ju, et Sa uue laimu puhul oleksid olnud ette-
tatud. Mille poolest siis laimaja hirmus on? Just...
poolest, et kui ta kord end külge kleebib, siis temast
jalt lahti ei saa. Ta on just nagu koeranael. Mina
mõtlesin, et elu on sind küllalt karastanud, et Sa ei
tele soperdistele enam tähelepanu ei pööra.» Ta val-
das veel mitu korda, soovis peatset paranemist ja la-
pühapäeval tingimata vaatama tulla.

«Mina aga mõtlesin, et elu on Sind karastanud.» G-
batšov koguni muigas, kui ta neid sõnu veel kord
luges.

«Doktor, öelge kas saab olla karastust alatusel vastu-
Kas niisugune karastus on üldse võimalik?»

Arst kehtitas õlgu.

«Kas teate, Ivan Jakovlevitš,» ütles arst «Mina...
les on niisugune karastus siiski võimalik, kuid kahe...
õelda vastandlikus variandis. Esimese variandi puhul
tuleb ise lurjuseks muutuda. Teise variandi puhul
vaja selgesti mõista, et alatus on üks vaenlase rek-
vaenlasega kohtudes ei ole mitte midagi imestada, kui
selle oma relva kasutusele võtab. Aga üldiselt pa-
teid lamada ja mitte erutada»

Ja jälle Gorbatsšov lamas ning püüdis end mitte...
rida lasta. Ta mõtles oma perekonnale, mõtles sellel
kuidas Anna Nikolajevna ja Kapa praegu kodus naer-
sevad. Nii väga oleks tahtnud koju, nende juurde, ha-
junud ümbrusse. Ta oli tõepoolest vähe, liiga vähe on
lähedastega koos saanud olla. Alati tuli tal nende ju-
rest kusagile tõtata, kusagile joosta, tuli arvestada, et
töö ei oota, nemad aga võivad oodata. Seda aega, mil ta
nad ükskord koos saaksid olla, oli ta ikka edasi, min-
teise korra peale lükanud. Nii olid ta pojad suureks ka-
vanud, saamata nagu kord ja kohus isaga koos olla, ja
alustanud iseseisvat elu isa elust suurt teadmata. Vanem
poeg on tal Uraalis insener, noorem Põhjas laevakap-
teni abi. Ka Kapa kasvas suureks, jõudmata ära oodata,
milla isa temaga parki või mereranda jalutama lähe-

... aastaid on elanud tema kõrval Anna Nikolajevna,
muudkui ootas mingisugust paremat ja rahulikumat
... ikka lootis selle saabumisele ja oodates vananeski,
... et ise ei märganudki, kuidas see juhtus.

Gorbatsšov oli märkamatuult magama jäänud. Unes
... ta päikesepaistelist sügispäeva. Ta sõitis paadiga.
Teiste samasuguste paatide saginas, mis olid kubinal
... mustas purjeriidest mantlis ja sirmita mütsis mad-
nuseid, liikus ka tema paat aeglaselt kalda poole. Taga-
... suites korstnana kahuripaad. Kaldalt, äkilistest
pörsakutest, täristasid neile vastu valgekaartilaste kuuli-
pildujad, vesi kees ja vahutas kuulisajust. Kahuripaad
vastas lajavate suurtükipaukudega, millest kaldajär-
... akud õhku kerkisid ja siis kokku varisesid.

Liivane kaldaäär oli juba käega katsuda. Kohendanud
... kuulipilduja linte, haaras Gorbatsšov tihedalt
kokkutõmmatud vöö vahelt nagaani ja hüppas vette. Ja
kui jalgade all juba kuivad rannakivikesed krigisesid,
tundis ta rinnas lööki ning karjatas valu pärast. «Pihta
pöörutasid lurjused,» mõtles ta kukkudes.

Silmi avades nägi ta enda kohal haigla palati lage,
valges riides öde seisis tema kõrval. «Nii et pöörutasidki
pihta,» mõtles ta silmi uuesti sulgedes. «Kus siis mehed
peaksid olema? Kuna ma haiglas laman, tähendab see
... seda, et linn sai ära võetud. Nii et kõik on korras. Järe-
likult tungime peale.» Ja rahunenult jäi ta uuesti
magama.

22.

Neljapäeval, nagu tavaliselt ikka, toimus linnakomi-
tee büroo järjekordne istung, mida juhatas teine sekre-
tar. Tema teatas büroo liikmetele ka Gorbatsšovi haigu-
sest, kuid peaaegu kõik juba teadsid sellest ja olid juh-
tunust väga nõrduinud.

«Ma ei tea, mida me peaksime tegema,» ütles teine
sekretär. «Päevakorras on meil üks küsimus, mis on
... tõstetud Ivan Jakovlevitši palvel. Kas me hakkame
seda tema äraolekul arutama?»

«Mis küsimus see siis on?» tundis huvi sadamaülem,

tugev ja tervisest õhkuv hallipäine mees kuldsete pool-
tega meremehe vormikuuks.

«Eks see, mis puudutab Metallurgiatehase direktori
seletsimees Tšibissovi ja seda, kuidas ta ratsionaliseerijate
ja ning leiutajate kaadriga töötab.»

«Aga kas Tšibissovi on välja kutsutud?» küsis bo-
liige, ajalehetoimetaja Bussörin.

«On kutsutud, kella neljaks.»

«Kas küsimus on ette valmistatud?»

«Jah, on küll ette valmistatud. Sellega tegeles tööstus-
osakond. Osakonna juhataja käes on kogu materjal, mis
vaatasin selle juba läbi.»

«Mis siis ikka, eks arutame selle siis läbi,» pani
sadamaülem. «Edasilükkamiseks pole ju põhjust. Ma
lootan, et Ivan Jakovlevitš usaldab selle asja arutamist
meile. Siis kui arstid juba lubavad, jutustame kõige
sellest ka temale.»

Temaga nõustused ka teised.

Kella neljaks ilmus büroole Tšibissovi ning temaga
koos ka tehase parteikomitee sekretär ja peainsener, kes
olid samuti välja kutsutud.

Tšibissovi tegi üksikasjaliku ettekande leiutajate
tehtavast tööst tehases, sellest majanduslikust efekti-
mida see töö tootmises annab; ta rääkis ka tulevaste
plaanidest. Tšibissovi sõnavõttu täiendas mõningate
huvitavate näidetega peainsener.

Pärast seda esitasid oma materjalid instruktorid, kes
olid tutvunud olukorraga tehase juhatuses ja tehnikas.
Nende järeldused võttis kokku tööstusosakonna juhataja.
Ta ütles:

«Nagu me näeme, on Anton Jegorovitš meile tegelik-
likust olukorrast õige pildi andnud. Töös leiutajate ja
ratsionaliseerijatega puudusi muidugi esineb. Kuid me
ei saa kuidagi varjutada kogu seda määratu suurt po-
tiivset tööd, mis tehases ära on tehtud. Kui Ivan Jakov-
levitš meile selle küsimuse lahendada andis, osutas ta
Anton Jegorovitši hingel lasuvale suurele patule ühe
leiutaja — seltsimees Krutilitši vastu. Avameelselt öel-
des, meie seda pattu küll ei avastanud. Isegi vastupidiselt
leidur Krutilitš ei väärigi kõiki neid hüvesid, mille po-
tenas teda on üle kulvanud. Selle leiduri ümber on tek-

kinud väga segane atmosfäär. Ta on seal kõik pea peale
pööranud. Ja selles abistab teda aktiivselt peainseneri
kolleegid seltsimees Orleantsev.»

«Aga miks siis parteikomitee vaikib?» küsis üks
bürooliige.

Parteikomitee sekretär vastas talle:

«Meil on loodud autoriteetne komisjon ja see töötab
praegu. Kuid asi on tõepoolest väga segane. Meie juba
ei lase end eksiteele viia ei Krutilitši ega ka Orleantsevi
poolt.»

«Seltsimehed,» ütles erutudes Bussörin. «Lubage
mulle ka sõna. Mina olen võib-olla rohkem kui keegi
teine selle looga kursis. Sellest on väga kahju, et Ivan
Jakovlevitš siin ei ole. Nüüd tuleb nii välja, nagu ajakir-
janime seda juttu tema selja taga. Kuid stenogramm on
juba olemas ja ta võib seda kõike lugeda, kui ta paraneb.
Aga peale selle olen ma seda kõike talle ka näkku öel-
nud. Asi seisab selles, et koos seltsimees Tšibissovigaga
lubas Ivan Jakovlevitš ka mind bürool läbi võtta. Asi on
selles, et mina olen samuti sellesse Krutilitši ja Orleant-
sevi loosse segatud. See asi on üldse ulatuslikum
küsimus, mis puutub mitte ainult Krutilitšisse, minusse, Orleant-
sevisse ja Anton Jegorovitšisse. Siia on segatud ka
Vorobeinõi, kes praegu kõrgahjutsehhis oobermeistrina
töötab, teatri näitejuht Tomašuk, ja veel nii üks kui ka
teine, keda me võib-olla üldse ei teagi. Te ju mäletate,
et oblastis ajalehes oli artikkel selle kohta, kuidas tehases
Krutilitšit lüüa hakatakse. Mind väga huvitas, kuidas see
juhtus, et nõukogulikkude parteilisesse ajakirjandusse
sattus niivõrd võlts ja niivõrd tendentslik kirjutus. Ma
sain kokku selle kirjutise autoriga, kes on üsna süm-
paatne noormees... Ma kutsusin ta enda juurde toime-
tusse vestlema. Selgub, et ta on lõpetanud ülikoolis aja-
kirjanduse fakulteedi ja on valmis töö eest võitlema ning
kõike halba välja juurima. Kuid ta on veel väga vilu-
matu ja roheline. Ja mis te õige mõtletel! Mõned seltsi-
mehed tehases hoidusid temast eemale. Seltsimees Orleant-
sev aga võttis ta enda hoole alla, oli tema vastu
taliepilepanelik, ei säästinud aega, et temaga vestelda,
näitas talle igasuguseid dokumente, viis teda Krutilitši
juurde koju... Too aga elas siis ju õudses ubrikus.

Uhesõnaga, Orleantsev avaldas noormehele tur-
mõju. Toimetuses aga ei kontrollitud seda materjali
just eriti hoolikalt. Helistati tehasesse ja küsiti, kas
on seal keegi Krutilitš? Vastati, et on küll. Kas ta
väärtusliku ratsionaliseerimisetepaneku? Midagi
tegi jah. Kas selle läbi vaatamine on pikale veninud?
Praegugi veel käib vaidlus selle üle. Noh, sellega
kõik valmis, kõik korras ja materjal kontrollitud.

«Aga kas teie toimetuses ei juhtu vahel sedasama
küsis sadamaülem.

«Võimalik küll, et juhtub ka meilgi,» vastas Bussorin.
«Toimetuses koosneb ju elavatest inimestest. Aga nime
on mitmesuguseid. Üks töötab kohusetundlikumalt kui
teine. Kuid ma kordan, et asi ei seisa üksnes Krutilitšis
ja Orleantsevis, asi on hoopis ulatuslikum. Kui ma
lele noorele ülikooli lõpumärgiga seltsimehele sadama
tunnistuse pihta koputasin ja talle selgeks tegin, kuidas
teda oli petetud, jutustas ta mulle veel mõndagi
jutustas, kuidas nägi maailmavalgust näitejuht Tomašuk
šuki artikkel, milles kõrgete materiate arutluse silmas
laimati parteile ustavaid kunstiala töötajaid — d
turg Aleksahhinit, kunstnik Kozakovi, näitleja Guljevovi
ja teisi meie teatri näitlejaid. Selgus, et noormehele
uuesti kutsunud enda juurde Orleantsev kes jällegi le
kallal suurt eeltööd tegi, teda ülistas ja soovitas tal
võtta ühendus kaasaja andekamaist andekaima näite
juhi seltsimees Tomašukiga...»

«Aga kuulge,» ütles linnakomitee teine sekretär, «kui
siis see Orleantsev, keda siin kogu aeg meenutatakse
ise on? Miks teda tänaseks pole siia kutsutud?»

«Ta sõitis Moskvasse, punkusele,» vastas Tšibissovi.

«Kahju küll, väga kahju,» ütles sadamaülem. «Mulle
tundub, et tänase istungiga me ainult alustame selle
asja arutamist ja et meil tuleb selle juurde veel mitu
korda tagasi tulla. Siin on midagi, mis üsna halvasti
lõhnab. Minu arvates pole Tšibissovi siin milleski suuri
ja kui ongi, siis ainult selles mõttes, et ta oma tehase
on liiga kaua seda korralagedust välja kannatanud. Ja
ka tehase parteikomitee on süüdi samas asjas: te vene
tate liialt kaua, seltsimehed, jah venitate. Teil puudub
otsustavus. Ka teatri küsimus tuleb välja selgitada.

ideoloogiline vaenlane otsib pragu, kuhu süütenööbi
lappida, meie aga ei anna talle vajalikku vastulööki.»

«Teatris, muuseas, anti talle küll väga tugev vastu-
lööki,» ütles linnakomitee sekretär. «Seal võitis täielikult
terve, parteiline jõud.»

«Ja seda tervet, parteilist jõudu tulebki abistada, roh-
kem abistada, kui me seda praegu teeme. Partei, linna-
komitee suudavad siin palju, väga palju ära teha.»

Peaaegu kõik büroo liikmed võtsid sõna. Jagati
sadamaülemale seisukohta selles küsimuses, et linnakomi-
tee peab parteiorganisatsioone rohkem abistama võitlu-
ses igasuguste võõraste mõjude vastu, peab operatiiv-
semalt reageerima kohtadelt tulnud signaalidele. Keegi
küll ei võtnud suhu Gorbatšovi nime, kuid igaüks mõt-
les endamisi — seda võis sõnavõttudest mõista —, et
Ivan Jakovlevitš oleks pidanud selle keerulise ja tõsise
küsimuse juba palju varem büroole tooma.

Otsusesse märgiti, et partei linnakomitee büroo
üldse ei kahtle Tšibissovi aususes, kuid tehases olevat
liiga kaua venitatud selle asja uurimisega, millesse on
segatud Krutilitš, Orleantsev ja Vorobeinõi, seda uuri-
mistööd tuleks kiirendada ning tulemus tööliste ja
inseperidele arutamiseks anda. Peale selle otsustati
kokku kutsuda linna parteiaktiiv ja seal üles tõsta ideo-
loogia küsimused, küsimused aktiivse võitluse organi-
seerimisest kodanlike mõjude vastu.

«Ivan Jakovlevitš on siin veidi liberaalitsenud,» ütles
sadamaülem, kui tehti vaheaeg ja mindi koridori suitse-
lama. «Ta on heasüdamlik ja väga aus inimene, aga
selle jättis ta kahe silma vahele.»

«Ja ise ta ka selle tõtu kannatas,» sõnas selle peale
Bussorin. «Tema suhtus neisse krutilitšitesse inimlikult,
aga nüüd on näha, millise «inimlikkusega» nood talle
vastasid.»

23.

Orleantsev jäi Moskvasse kauemaks kui kuuks ajaks.
«Vajalikud inimesed» ministriumist ütlesid talle sala-
duse katte all, et on oodata Keskkomitee tähtsat pleenu-
mit, seepärast olevat mõtet paar nädalat ärasõiduga

viivitada. Nad organiseerisid talle väljakutse Moskva ettekäändel, et talle antakse seal instruksioone hapniku lootsa juurutamiseks martäänahjude töös. Orleantsevi tuttavad ja sõbrad olid ärevil, nad uskusid kuulda neid aga liikus ringi igasuguseid. Ja ka arvamus nende kohta olid erinevad.

Ühed ohkisid, et asi olevat halb, olevat valminud objekt ministeeriumide likvideerimiseks, rahvamajanduse juhtimine muutuvat detsentraliseerituks, vabariikide oblastites loodavat mingisugused koordineerivad majandusorganid. Tähendab paljudel, kes juba ammu on end Moskvast sisse seadnud, oma kabinetidega kindla eluviisiga harjunud, tuleb Moskva maha jätta ja kolida kes teab kuhu, kusagile, kus võib-olla soojemad laidki pole. «Seda kiiremini nad siis sinna tekivad,» ütlesid optimistid. «Ise ehitate.»

Teised jälle väitsid, et oodatav ümberkorraldus suurepärane asi, et praegu võib ainult üldjoontes kujutada, milliseid ennekuulmatuid tulemusi see annab. Detsentraliseerimine laseb inimestel veelgi ulatuslikumalt oma loovat initsiatiivi arendada.

Oli ka neid, kes igal võimalikul juhul vihjasid juhtivatele ringkondadele lähedal seisvat ja olevat hääle informeeritud. Need rääkisid paajatähendavalt ja täpselt: «Ärge erutuge, mitte midagi ei juntu. Seal nad osutasid sõrmega ülespoole, «pole selles küsimuses üksmeelt, mõnedel on seal eriarvamus. Kõik jääb vana moodi.»

Kaks Orleantseville kõige lähedasemat «vajalikku inimest» rääkisid just nii — teineteisele risti vastu. Üks ütles: «Kostja, ära hellita lootusi. Sul tuleb veel kogu tehases kükitada. Mingeid muudatusi ei tule. Vanad luba seda. See on ju konservatiivne rahvas. Nii et: jätke aga vastu!» Teine jälle kinnitas: «Kostja, usu mind, ma ju tead, kellega mul sidemed on: ümberkorraldus tuleb. Ja veel väga ulatuslik. Kohtadel luuakse koordineerivad organid. Oota, küllap peame mees ja viime sind ühe mõne hea koha peale näiteks Leningradi, Kiievi või Harkovisse. Aga sealt pole tagasitee Moskvassegi enam kauge.»

Orleantsev küsis Moskvat mööda ringi ja püüdis no

kuuldustes orienteeruda. Orienteerumine oli aga väga vajalik. Põllul, nagu öeldakse, toidab üks kevadine päev kogu aastat, niivõrd tähtis on seal see, et külviks sobivat päeva maha ei magataks. Ühiskondlikus elus oli asi Orleantsevi kindla veendumuse järgi palju teravam. Seal võis tema arvates üks õigesti kasutatud moment inimese karjääri kauaks ajaks ette kindlaks määrata — kui õigesti taipad, oled paugu pealt tehtud mees, kui aga eksid, lendad allamäge.

Võib muidugi valida ka niisuguse tee: ausalt töötada, ainult oma tööga tegelda, ja mis siis ka ei juhtuks, kust ka tuuled ei puhuks, sina oled sellest sõltumatu ja jääd oma kohale edasi. Orleantseville aga see tee ei kõlvanud. Nõndanimetatud oma kohaga on rahul ainult lootusetult keskpärased inimesed. Ja kui üldse puhtalt välja öelda, siis kes seda õieti teab, kus ja missugune see tema, Orleantsevi oma koht on?

Kus siis tõde õieti on, milline kuuldus on kõige õigem? Ka Orleantseville «vajalikud inimesed» kirjanduse ja kunsti ringkondadest ei osanud talle selles küsimuses midagi öelda. Naiskunstnik-ettekuulutaja viibis täieliku šoki seisundis. Ühel ägedal koosolekul oli keegi teda nimetanud tavaliseks hüsteeriliseks ja vulgaarseks kiskõriks ja nüüd ta ulus ööd kui päevad, ning nõudis õiglust ja kaastunnet. Teised, kes olid möödunud suvel palju kära tekitanud, käisid nüüd loomingulisi organisatsioonide mööda ringi ja nõudsid oma kõnede stenogramme, et seal, nagu nad ise väitsid, «mõningaid formuleeringuid täpsustada». Ühe terava kriitika osaliseks saanud paskvilli taolise jutustuse (Orleantsev ei mäletanud selle pealkirja) autor arvas heaks käituda nagu lühemajalik kurjategija ja kordas kõikjal: «Jumala eest, ma tõesti ei teadnud, et see asi nii läheb. Ma tahtsin ju teha kõige paremini, tahtsin parteid abistada. Mõtlesin, et mind selle eest kiidetakse, ühesõnaga, et kuidas sa palja konksuga ikka kala püüad?» Artikli «Koksimiil ja tööstus» autor, sünge mees, kes omal ajal oli samuti kõmu ja kära tekitanud, sõitis ära kaugesse metsakolkasse, temast polnud enam kippu ega kõppu kuulda. Kirjanikud valmistasid oma juhatuse pleenumiks, kus neil, nagu nad ütlesid, tuli tõsiselt välja selgitada need

põhjused, mis tekitasid hallitumist ja pehkmist meil küll suures, kuid selle-eest väga kätkestav kirjanikus rühmituses, kes varem end hoolikalt kriitika eest kõrvale hoidnud.

Üks Orleantsevi tuttav sulamees, kes oli sõja ajal olnud väeosas, kus Orleantsev teenis, ja temast, Orleantsevist olukirjeldusi kirjutanud, tunnistas üles: «Ma tegin teile kõigest otseselt ja avameelselt, Konstantin Romanovitš. Ma tegin ainult niisuguse näo, nagu olin selle rühmituse poolt. Miks ma seda tegin? Põhjus on väga lihtne. Ma pole ju suur kirjamees, saan seltsimeestest ka aru. Mind on kerge maha tallata. Selles rühmituses aga on just nagu kiuste niisugune rahvas koos, kes pole küll kuigi andekas, otse välja öeldes üsna karmid, kuid nad on ülespuhutud reputatsiooniga ja nad on mõju meie kirjastajatele. Ma loodan, te saate mõista, aru? Ja kui siis mõni niisugune sõnakese poetab, ongi minu raamatukesel lõpp peal.»

Orleantseville meenus, milline see inimene oli olnud sõja ajal, kui vapralt ta eeslinil oli käinud, millise võitmisolekuga ta oli läinud ikka sellisesse rindelõuku, ta oli olnud kõige ohtlikum, ja ütles siis: «Ükskõik keegi, aga teist ma poleks küll oodanud, et te oma seltsimeestest muvitsi eemale tõmbute.» Too aga tigestus: «Aga mis te minust siis tahate, kas seda, et ma nende paadimiseks dzoti laskeava oma kehaga kinni kataksin? Ma tule mõttessegi! Nema ei liigutaks minu heaks midagi.»

Lõpuks Orleantsev mõistis, et neil üksikuil hoogu saanud, tunnil, kes oma ühiskondlikku tähtsust olid üle hinnanud ja möödunud aastal liialt kõra teinud, ei jäänud nüüd muud üle, kui oma seltsimeeste ees halada ja kahetseda, et nad olid olnud poliitiliselt pimedad, enamgi veel — lihtsalt ebaküpsed inimesed. Orleantsevi tegi järelduse, et parem on nendega mitte suhted pidada, nende avantüüridesse mitte ronida, vaid elu lähemal seista.

Kõik läbi kaalutud, jõudis ta järeldusele, et tööstuse juhtimises muutused kindlasti tulevad, ja otsustas avaldada ulatusliku ja tähelepanu äratava artikli, et selle sündmusi ennetada ning partei ja valitsuse otsustega

ühlaegu välja astuda. Ta leppis kokku vastava eriala ajalehega, kus selliseid küsimusi valgustati, ja asus artiklit kirjutama. Tõsi küll, ta kahtles, kas mitte meenulada, et poolteist aastat tagasi oli ta avalikkuse ette tulnud hoopis teistsuguse artikliga, nende «Inseneri märkmetega», milles ta väitis, et juhtimise tsentralisatsioonile tuleb igati kindlustada ja täiustada, et tuleb veelgi suurema spetsialiseerimise teed mööda minna. Ühelt poolt näis see positsioon kena olevat: tunnistada oma viga ja öelda, et elu on sind õpetanud. See oleks olnud ja efektnegi. Kuid samal ajal oleks see ikkagi mõnel määral patukahetsus. Aga et patukahetsus kedagi kõrgemale tõstaks, seda juhtub harva. Patukahetsus jääb patukahetsuseks. See on ainult lüürika, emotsioon ja asjale see kasuks ei tule. Nii ta otsustaski teha näo, nagu poleks mingeid «Inseneri märkmeid» olnudki. Kes neid mäletab! Kes neid vanadest ajakirjadest üles tuhmima hakkab.

Ta kirjutas tuliselt ja innukalt, materdas neid, kes kõigest vanast kinni hoidsid, igasuguseid rutiiniharrastajaid ning poliitiliselt pimedaid, tõestas detsentraliseerimise elulist paratamatust ning ametkondlike barjääride likvideerimise vajalikkust. Kohalike koordineerimisorganite kohta kirjutas ta kõlavalt: «Võib-olla kujunevad need endiste rahvamajandusnõukogude taoliseks, mis loodi juba suure Lenini ajal, see võib olla tagasi-pöördumine vanade, läbiproovitud vormide juurde, mis aga nüüd on saanud uue, palju täiuslikuma sisu.»

Artikkel avaldati veel enne tema Moskvast lahkumist. Mõne päeva pärast toimus pleenum. Selle otsused kinnitasid, et ta oli teinud õigesti. Artikkel äratas tähelepanu ja Orleantsevit õnniletati sel puhul.

Oigesse roopasse saatumise rõõmu mürgitas ainult teadmine, et ta oli tehases saanud hakkama väga suure rumalusega, kui oli sidunud end Krutilitši ja kogu selle vagunkaalu elektrijahutusse puutuva looga. Milleks, noh milleks talle seda vaja oli olnud? See kõik oli ju nii väiklane, tühine ja provintslilik. Võitlus kellegi Tšibissoviga... Kes on siis see Tšibissov temaga, Orleantseviga, võrreldes? Ei oleks tohtinud nende kõigidega ühele tasemele laskuda. Nagunii oleks tal tulnud neist

lahkuda ja mõnda suurde rahvamajandusnõukokku minna, kus alles oleks saanud oma võimeid ja iseme täies ulatuses näidata. Niikuinii oleks ta alati ja sugustes tingimustes neist kõrgemal seisnud. Naud võib kogu see asi veel keeruliseks minna, kui nad seda lugu juba lõpetanud, ning sellest laimujuttude nääkluste arutamisest loobunud. Et see idioot Kru ometi kärvaks! Iseendale õnnetuseks oli ta selle õela ilge vaimu võlupudelid valla päästnud.

Tehasesse tagasi jõudes Orleantsev veendus, et Kru tilitis oli elu ja tervise juures ega kavatsenudki kärvalt. Ka «kiusu ja laimu» arutamisest polnud keegi loobunud, oodati just teda, et asja lõpule viia. Isegi praeguse linnakomitee oli selle asjaga tegelema hakanud. Kuid ta veendus järjekordselt ka selles, et ta oli talitanud tihedalt ja ettenägelikult, avaldades artikli ümberkorraldustest tööstuse juhtimises. Insenerid tulid tema juures pärima ühteist Keskkomitee pleenumi kohta, eeldades, et kui Orleantsev juba niisuguse artikli kirjutas, siis ta pleenumi tööst väga hästi informeeritud. Orleantsev vastas põiklevalt ja salapäraselt, andes mõista, et nad nad saavad varsti veel palju uut ja huvitavat teada. Ta käitus enesekindlalt, patsutas inseneridele, et Orleantsevini kandus kuulds, et isegi oblastikomitee sekretär olevat tema artikli heaks kiitnud.

Orleantsev palus, et oblastikomitee sekretär teda vastu võtaks. Kokkasaamise aega läkati mitu korda edasi. Lõpuks see siiski toimus. Orleantsev tuli oblastikomiteesse, kaasas kümmekeond nõõriga kokkuseotud raamatut. Need oli ta enne tulekut spetsiaalselt linnaraamatukogust välja valinud. Selles puntras olid loomade islami ajaloo alalt, raamat tärki keele süntaksist, olid kirjeldused Sanhaara kõrbe potentsiaalsetest voolustest, Bismarcki saksakeelne elulugu, vanaaegne raamat raua tootmisest Peetri-eelsel Venemaal, Berang luuletused... Orleantsev asetas raamatud enda kõrval toolile.

Ka riidetunud oli Orleantsev vastavalt — tihtisalt tagasihoidlikult; pintsaku asemel pani ta selga pestud ja triigitud sinise tööpluusi, mille külge kinnitas ordenid, ja neid oli päris palju.

Nagu Orleantsev oli arvestanud, pööras oblastikomitee sekretär kohe tähelepanu raamatutele, palus paki lahti siduda ja hakkas siis teoseid sirvima. Ta tundis nende vastu huvi.

«Meie ei õppinud dialektikat Hegeli järgi,» ütles Orleantsev malbalt, «vaid lahingute käras.»

«Jah, ma näen, näen küll, et olete lahingutes olnud.» Oblastikomitee sekretär tõstis pilgu tema ordenilintidele.

Nagu näete, tuleb teadmisi täiendada,» jätkas Orleantsev. «Inimkond on neid niipalju kogunud, et ahastus tuleb peale mõeldes, et isegi linnulennult on võimatu kõigi nende rikkustega tutvuda.»

«Seda küll, ka mina olen vahel sellest mõelnud,» haas oblastikomitee sekretär ohinal teemast kinni. «Veel sada aastat tagasi tuli keskmiselt haritud inimene illega toime, et jõudis regulaarselt jälgida nii ilukirjandust kui ka kirjandust, mis ühiskondliku mõtte ja teaduse saavutusi peegeldas. Aga nüüd? Nüüd olgu ta nii tark kui tahes, ikkagi ei suuda kõike haarata. Tänapäeval loob inimkond aastast miljoneid raamatuid. Miljoneid! Nagu statistika näitab, on ühel inimesel eluaja jooksul võimalik läbi lugeda keskmiselt ainult kahe suhunde kõite ümber. Tõsi küll, mõned loevad tunduvalt rohkem, kuid ikkagi pole see midagi nende miljonitega võrreldes, mis igal aastal ilmuvad.»

«Kahekümnepäevase ööpäeva magada, see on inimese kohta luga palju,» ütles Orleantsev heatahtliku muigega. «Asjata kaotame aega. Kui arstiteadus ja bioloogia koos katsuksid õige magamisaega nelja või kolme tunni peale lühendada. Kui palju aega vabaneks enesetäiendamiseks ja enesetäiendamiseks.»

Uhelt teemalt teisele hüppates näitas Orleantsev oma suurt eruditsiooni, ja kui ta veel sellest rääkis, et oblastis oleks vaja luua oma majanduspiirkond, kõitis ta oblastikomitee sekretäri lõplikult. Sekretär helistas hiljem Tšibissoville: «Kas te süski Orleantsevi arvel ei liialda? Sõjamehena oli ta vapper ja ka insenerina on tal initsiatiivi. Sa võiksid temaga õige sõbralikult rääkida. Ta on ikkagi väga haritud inimene ja on kõike seda iseenda visa töö ja püsivusega saavutanud. Sa

võiksid huvi tunda selle vastu, milliseid raamatuid loeb. Kaaluge veel kord kõik läbi, enne kui hakkate organisatsioonilisi järeldusi tegema.» — «Seda otsustab rahvas,» vastas Tšibissovi. «Minul temaga ei liikke arveid õiendada pole, ta ise tahab siin õiendada. Mis nüüd mina! Las juba rahvas otsustab.»

Orleantsev rahunes vähehaaval ja hakkas juba teinud list enesekindlat hoiakut võtma. Ta isegi ütles peamistele nerile, et direktsioon on sellega vist vea teinud, kui Vorobeinõi oobermeistriks määras. Insener Vorobeinõi ei kõlbavat sellele kohale eelkõige just selle tõttu, et tsehi kollektiiv teda tema tõenäoliselt mitte eriti pühast mineviku pärast ei armastavat. «Mina aga pidasin teda teie soosikuks,» ütles peainsener. «Mõtlesin, et just ta teda hindate.» — «See patt tõesti lasub minu hingel,» lasub küll. Kuid ma eksisin. Hindasin tema mineviku kogemusi üle. Püüad ju alati teha nii, kuidas peaks oleks.»

Orleantsev hakkas tarvitusele võtma mõningaid abinõusid ka selleks, et Krutilitšit tehasesest eemaldada. Ta kogus töölistelt palju kirjalikke kaebusi; töölisel nimega Krutilitši bürokratismi, tema südametuse ja kõrgkõne üle. Orleantsev andis kaebused üle Tšibissovile. Tšibissovi pistis karjuma: «Mis te neist mulle näitate? Nagu oleksin mina selle Leonardo da Vinci niisugusele kohale upitanud! Teie ta meile kaela sokutasite, eks siis ka tegelge temaga. Te segate ainult minu tööd. Mul on vaja terast, terast anda, aga ma ei saa muud teha, kui laimujuttudega tegelda. Mina pole islami ajalugu õppinud ja türki keele süntaksist ei tea ma samuti midagi. Kuid ma tunnen Nõukogude Liidu viieaasta plaani ja meie tehase plaani, tean, et sellest terasest, mida me välja laseme, sõltub nii meie kui ka teiste sotsialistlike riikide tulevik, ja ma toodan seda terast isegi siis, kui teie, seltsimees Orleantsev koos oma Krutilitšiga teiste mõtleksitel» — «Ilmaaegu tõstate häält, seltsimees Tšibissovi,» vastas Orleantsev rahulikult. «Praegu pole ka kivid ülemused just eriti au sees. Mõtelge selle üle, et teid hukutab teie tiivutu praktilisus, marksistlik-leninlik teooria alahindamine ja nõndanimetatud kitsas praktiline tegutsemine, seltsimees Tšibissovi.» Tšibissovi

ei ainult käega, ta ei tahtnud enam Orleantseviga rääkida.

Orleantsev lahkus tema juurest võitja naeratusega. Ta mõtles sellele, et Krutilitš tuleb niikuinii ära koristada, kas siis just direktori kaasabil või ilma selleta, aga koristada ta tingimata tuleb. See tühine inimene, kellele Orleantsev oli püüdnud omal ajal toetuda, oli talle nüüd ainult tülinaks jalgu jäänud. Sellest koormast tuli iga hinna eest vabaneda. Aga kuidas seda teha? Kuidas seda iseenda poolt sassi aetud lõngakera nüüd lahti harutada?

Orleantsev läks ka Zoja Petrovna juurde, et küsida, kuidas temaga lood on, ja teada saada, kas teda selle kurikaulsa allkirja pärast on ka kimbutatud. Kuid Zoja Petrovna mammake, keda oli vastavalt instrueeritud, ütles talle, et Zojakese juurde ei pääsevat, et Zojake olevat ikka veel väga haige ja arstid ei lubavat tema juurde kedagi. Pealegi magavat ta momendil ja üldse... kui oled juba nii hullusti pankrotis, härrake, siis mine aga parem minema. «Kahju,» ütles Orleantsev esikus seisest. «Mina veel tõin talle Moskvast kingituse, uut sorti lõhnaõli.» — «Lõhnaõli jäta siia, selle ma annan talle üle. Aga sisse tulla ei tohi, ei tohi, härrake.»

Hiljem sai Orleantsev teada, et Zoja Petrovna juures käib Guljajev, ja muigas: sellepärast siis ei võetagi mind vastu! Tähendab, põhjus peitub hoopis selles, aga mitte haiguses. Kaua siis ikka haige ollakse? On ju möödunud juba poolteist kuud. Ta lõi käega: jumal temaga, ongi parem; on ta ju muutunud liiga nutuseks ja Orleantsevile on ta juba ammugi ainult koormaks.

Isegi Iskra Kozakovaga püüdis Orleantsev oma vahekorda siluda. Orleantsev arvas, et oleks väga hea temaga üheskoos mõnda tööd alustada, nii hajuksid kõik endised arusaamatused iseenesest. Ta tuli Iskra juurde jutuga, see olevat ilmaaegu Vorobeinõiga uute töömeetodite juurutamise tsehis katkestanud, neil olevat ju terve uute meetodite kompleks välja töötatud ja Iskra ise olevat ju üks autoreid, ei tohtivat ikka nii kergelt raskuste ees taganeda.

Nagu alati otsustavate kõneluste puhul, ajas Iskra end sirgu, talle tundus, nagu muutuks ta sellest pike-

maks, mõjuvamaks ja ähvardavamaks, ta kissitas tig-
dalt oma hoopiski mitte tigeidaid silmi ja ütles kulva-
«Täna olen üks autoritest, homme aga juba plagieerijast,
kas nii või? Ei, jätke, jätke, jätke mind rahule!» ja
vehkis tõrjuvalt oma väikese käega.

Nii tuli välja, et temal, Orleantsevil polnud enam
leegi toetuda. Vajalikud inimesed olid mittevajalikud
muutunud, on ju vajalike inimestega üldse nii, et nad
jäävad selleks ainult seni, kuni sina ise neile vajalik
oled, kuni sul endal jõudu on. Teisiti on lugu sepa-
dega. Orleantsevil sõpru ei olnud, ta oli need ise oma
vajalike inimestega endast alati eemale peletanud.
Oleks võinud muidugi jälle kähku tugeva kamba kotta
klopsida, ja keda aga vaja, enda poolehoidjaks me-
tada, selleks aga oli tingimata vaja raha, raha, pal-
rana, et maksta konjaki, tuurakala marja, kara-moo-
šašlõki cest, mille alla oleks hea klaasi tõsta ja hunda
«Sõpruse terviseks.» Kuid misugust raha polnud enam.
Orleantsev oli oma kapitalid ära pillanud, ta ei olnud
enam ammu midagi ulatuslikku trükkis avaldanud ega
ka preemiaid saanud.

Kodus istus ta üksildasena tugitoolis, kingutas jalga
ja kiskus piipu. Või lamas diivanil ja vahtis lakka.
Vahel ei pidanud ta vastu ja astus sisse mõnda viit-
sasse restorani või lihtsalt õllebaari. Flirtis seal ette-
kandjatega, teeseldes «noormeest rahva hulgast»; kuni
las, mida kõrvallaudades räägiti ning kadestas sõbra-
likke ja lõbusaid seltskondi. Ootas siis, kuni see asutus
suleti, saatis väsinud ettekandja koju, jutustades tolle-
tee peal mõnda liigutavat lookest, nagu oleks
tema endaga juhtunud; ettekandja haletses teda: «Jumal
hoidku, on aga lugul No mõtle ometi!»

Kord koltas ta tänaval linna ajalehe toimetajat Bu-
ssörini. Orleantsev võttis oma tavalise enesekiind-
hoidaku, surus Bussörini kätt ja küsis, kas toimetaja on
tema keskajalenes ilmunud artiklit ka lugenud. Bussö-
rin vastas, et muidugi luges, ja neil toimetuses olevat
koguni tekkinud mõte see ara trükkida. Kuid seltsim-
hed olid ajakirjast Orleantsevi «Märkmed» üles otsinud
nende järgi valitseb seisukohtades printsiipaalne lahku-
minek, mis pole millegagi seletatav.

Bussörin rääkis asjalikul, koguni ükskõiksel toonil,
Orleantseville aga tundus, et toimetaja teda pilkab. Esi-
ne mõte, mis kohtumisel tekkis — pakkuda tometu-
monel sobival teemal artiklit, langes nüüd ära.
Orleantsev jättis Bussöriniga hüvasti. Ta astus edasi ja
tollas, et toimetaja vaenuliku hoiaku üle ei ole midagi
mõtada, on ju Bussörin Tšibissovi südamesõber. Ja
kadestas, et näe, mõnel mehel on ka sõpru! Ja nad
avad nagu müür üksteise eest. Mitte nii, nagu see
oline muudav jouk, kes tema, Orleantsevi, ümber tiir-
b, kui tal raha taskus kõliseb.

Üksildus andis end igal sammul tunda. Orleantsev
ütles juba, et Moskvast ärasõitmine ja tundmatusse
provintskolkasse asumine oli vist kõige suurem viga
oma elus. Ta kartis siis parteipiletit kaotada ja päästis
end sellega ka naise agressiivsete sammude eest. Aga
mida ta võitis? Parteipilet on tal küll alles hoidud, aga
mullise hinnaga, milise hinnaga! Ta oli lootnud, et
kui saab talle trampliiniks tema uuel hüppel edurede-
lit mööda. Aga mis nüüd välja tuleb? ... «Noh, pole
viga, pole midagi, ei maksa viriseda,» püüdis ta end
lohotada. «Küll kõik läheb joonde ja laheneb.» Kes nii
ütles? See oli vist kuningas Saalomoni, kel oli sõrmus,
millele peremees käskis graveerida: «Kõik see läheb
mööda,» ja kui siis talle mõni järjekordne õnnetus
kaela langes, keerutas ta sõrmust, luges tarku sõnu ja
leidis neist lohutust.

Tõepoolest, kõik läheb ju mööda. Isegi kõige ebameel-
divamad pahandused ei kesta igavesti. Kuid koos nen-
dega möödub kahjuks ka elu. Ja möödub tagasipöördu-
matult.

24.

Tšibissovil just selleks otstarbeks saadud «pick-upil»
sõitis Bussörin lumiseid legendikke mööda merest saja
vnekümne kilomeetri kaugusel asuvasse vanasse stepi-
linnakesse. Ta oli eelmisel päeval raadiost kuulnud, et
sinna olevat pedagoogilise instituudi üliõpilaste kutsel
Moskvast lennukil sõitnud tuntud nõukogude kirjanik,

paljude rahva elu kujutavate teoste autor. Bussõrin tahtis nüüd iga hinna eest selle kirjanikuga kohtuda, temaga vesteldes saada vastuseid mõnedele viimase ajal üleskerkinud rasketele küsimustele.

Bussõrin mõistis juba neil päevil enne uut aastat, et ilmub tema artikkel, milles ta analüüsis ja hindas elust töölisperekond Okunevidest, et ta oli astunud üsnagi raskele teele. Esiteks sai ta kohe pärast artikli ilmumist kümme anonüümset sõimukirja, mille autorid nimetasid teda küll dogmaatikuks, kullakuks, ja pühendasid talle mõnitavaid värsse. Tuli ka saaraseid sõimukirju, millel olid allkirjad ja ümbrikud hoolikalt maalitud saatja aadressid. Kui aga Bussõrin püüdis nende kirjade kirjutajatega ühendust saada, selgus iga kord, et «antud aadressil niisugust inimest ei ela». Teiseks aga kargas tema artikli kallale üks keskajakiri, milles markuse all «Väinased uudised» naerdi välja nii Aleksahhini näidend, selle lavastus, Bussõrini artikkel, kui ka Bussõrin ise.

Kuid elutarka ajakirjanikku, kes oma sulega oli aidanud ehitada Magnitkat ja Kuznetskit, kes toimetuse pooleleisetonnisel oli läbi sõitnud maa Stalingradist Varšavini ja Prahani, oli raske tema kindlatelt parteilistest positsioonidelt kõikumale lüüa. Oma ajalehes oli ta hakanud ägedalt võitlema kunsti eest, mis end aktiivselt elassegaks ja inimestel elada ja töötada aitaks, kirjanduse eest, mis kasvataks õilsaid tundeid ja kutsuks revolutsiooniliste ideaalide eest võitlema. Varem oli linna ajaleht tegelnud peamiselt linnas asuvate tööstusettevõttega, sadamaga ning elanikkonda teenindavate kommunaal- ja eluolustikuliste asutustega; kirjanduse ja kunstiküsimusi oli ajalehes valgustatud väga kasinalt ja harva, nii-öelda juhuslikult. Bussõrin mõistis, et see oli tema enda viga ja palus partei linnakomitee bürool kuulata ära tema ettekanne, milles ta kritiseeris iseennas. Ühtlasi tegi ta ka ettepaneku, et büroo teeks otsuse tugevdada ja kindlustada toimetuse kunsti- ja kirjanduse osakonda.

Just samal ajal kohtus Bussõrin ka oblastikomitee noore kirjasaatjaga, kes oli Krutilitsi kaitseks artikli kirjutanud ja ka Tomašukki tema kirjutuse septsenimisel

abistanud. Vestlus Bussõriniga erutas noort kirjameest väga. «Ülikoolis õpetati meile ju küll kõike, kõike,» rääkis ta ägedalt, «ainult mitte seda, et elus võib kohata veel väga kavalaid ja väga osavalt maskeeritud karjeste. Ja öelge, seltsimees Bussõrin, kuidas ometi saaks teid ausatest inimestest eraldada?» — «Kulla sõber,» algatas talle Bussõrin. «Meie ajal, nü aastat kakskümme tagasi, oli olukord palju lihtsam. Siis oli klassismasse jagunemine ühiskonnas palju selgem ja täpsem. Me teadsime siis, et oli veel bandiite-kulakuid, kahjureid ja ennast veel mõnda aega varjavaid valgekaartlikke ahvitseri. Te ju mäletate Polovtsevi Solohhovi «Üleslõutud uudismaast»? Aga praegu pole ei kulakut-banditi, ega ka valgekaartlast, kes oma kuulipilduja ja granaadikasti kusagile rehetare taha maasse kaevaks... Rahvas on need kõik meie maalt minema puhkinud. Aga ühest on minevikust ka alles jäänud, nagu karjerist ja ahvitseja, kelle tegutsemisvahendid ja meetodid pole aga nii selgesti piiritletavad. Nendega on palju raskem, nad on ju õppinud nüüd niisuguseid revolutsioonilisi koneseid pidama, et lase aga olla. Nii et, kulla sõber, ega ma teid just nii väga ei sündistagi. Te sattusite lihtsalt nende kavalpeade võrku. Olgu see teile nüüd õpetuseks! Eks ju? Just oma isiklike kogemuste näol te õpitegi inimesi tundma. Aasta paari pärast ei saa teid enam keegi alt vedada.»

Bussõrin pühendas nüüd rohkem tahelepanu ka kirjandusringile, mis tema ajalene juures tegutses. Kirjandusringi kuulusid oma ealt, võimetelt ja ellusüntumisel väga erinevad inimesed. Nende hulgas oli ka küllaltki suuri vassijaid. Kahte või kolme neist veetles mingi neodekadents, nad ahvisid läänkirjandust järele ning septsesid saaraseid taigutavaid värsse, milles polnud enam mingisugust sisu. Korki neid oli aga vaja õigele teele juhtida. Bussõrin ei saanud siin ainult oma joule lootma jääda. Ta pidas küll nendega vestlusi, kuid nägi ära, et tema sõnad neile just eriti palju ei lugenud; neile võis autoriteediks olla ainult mõni nimekas kirjanik. Aga kuidas sa jälle niisugust väikese perifeeria ajalehe kirjandusringi juurde esinema meelitad?

Ja siis tuligi see eilne raadioteade Bussõrini ku-

rustas autojuhti, ta kartis, et nad jouavad parale
hilja ja kirjanik on juba ära lennanud.

Kuid kirjanik polnud veel kusagile lennanud, ta
tuli ainult veelgi kaugemale järele minna. Pärast ühe
laste klubis veedetud öhtut oli ta kohe vara hommikul
läänud steppi, kolhoosidesse Bussõrin jõudis talle ühe
kord õhtuvidevikus järele. Ja nü tuligi neil sisseseadmis-
jaoks ettenähtud kolhoositares võorastemajas
ööbida. Seal oli suur, puhas ja soe nelja raudvõõ-
tuba. Kui selle külavõorastemaja perenaine teada sai
kes öömajalised olid, laskis ta kaks voodit kohe tal-
le ära viia. Kolmele tonutule vägipuule, mis olid suured
nagu mõned ahvileivapuud, tõi perenaine lisaks
janda veelgi suurema. Peale selle tõi ta puuri lorka
kuldnokaga, et las aga kallid külalised, kui neil
hakkab, lobisevad linnuga, kes olevat väga tark ja jutu-
kas.

Kirjanik kostitas Bussõrinit rohelise hiina teega, mille
ta valmistas keeva veega oma termosist, ja paritas
siis ühte-teist toimetuse töö kohta.

«Minu huvi nende küsimuste vastu pole sugugi juhu-
lik,» lisas ta, «algas ju minu kirjanduslik tegevus umbes
samasuguses väikeses toimetuses nagu teiegi oma, arva-
tavasti veelgi väiksemas. See oli tänande üheksasajal
kaheksateistkümnenda. aastal, ühes kõrvalises linnaki-
ses. Ajalohte andsime me siis välja iga päev ise paberil.
Vahel, teate, tuli seda trükkida isegi sinisele suhkru-
pakkimise paberile, või ka tapeedile. Too aga läks nüüd
väga nästi, me töötasime suure innuga.»

Kirjanik polnud just pikka kasvu ega ka noor, kuid
tugev. Ta halud vurrad olid lühikeseks lõigatud. Silma-
vaade oli tal läbitungiv ja uuriv. Need silmad meenuta-
sid Bussõrinile Platon Timofejevilt Jeršovi silmi. Bus-
sõrin oleks tahtnud kirjanikuga muudkui rääkida ja
rääkida, sest too mõistis teda kõiges.

«Ma sõidan teie juurde päris kindlasti kohe,» vastas
kirjanik Bussõrini palve peale. «Ma väga armastan kohi-
tuda noorte algajatega. Nendega on tore vaielda
nad on ju jonnakad, nad ei vaata, mine nendega mõni
kord veel jälle. Aga lõpuks jääb ikka nii mõnigi seeme

vallele pinnale peatuma ja siis ei ole kogu see jutt asjatu
olnud.»

Bussõrin jutustas kirjanikule ka olukorrast teatris ja
kellest, kuidas ta oma artikli pärast anonüümsete kirjade
linnakurahe alla oli sattunud.

«Seda raevukamaks te lähete,» ütles kirjanik naljata-
des. «Muidu ju oligi teil niisugune tava, et kirjutasite
ainult igasugustest protsentidest, plaani täitmisest ja
muletamisest, nii-öelda inimese igapäevastest kõhnumure-
dest. Tema hinge aga olite te hoopis unarusse jättnud,
selles aga oht end alati varjabki. Hinge puudutavaid
küsimusi ei tohi kunagi unarusse jätta. Neid tuleb kogu
aeg virgutada. Nende küsimuste peamiseks katsekiviks
on kunst ja kirjandus. Inimese hingele ei pääse millegi
muuga nii lähedale kui just raamatu, etenduse ja maali-
lõuendi kaudu. Nende võimsate hoobadega saab inimese
hinge pöörata nii hea kui ka halva poole. Nii meie kui
ka teie ülesanne selles just seisabki, et pöörata inimese
hinge hea poole ja takistada teda halva poole pöördu-
mast. Järelikult on nüüd siis selge, missugused need
hoovad peaksid olema.»

Bussõrin teadis, et need kirjaniku sõnad ei ole ainult
paljad sõnad. See kirjanik oli juba nõukogude võimu
esimestest päevadest alates, ka oma kõige esimeste,
veel mitte eriti meisterlike jutustuste ja novellidega
võidelnud inimese uue hinge eest, niisuguse hinge
eest, mis on vaba kapitalismi mustadest ja õelatest
pahedest.

«Õelge, kas te tõesti sõitsite siia ainult sellepärast,
et üliõpilased teid kutsusid?» oli Bussõrin huvitatud.

«Avameelselt öeldes, mitte ainult sellepärast. Mind
kutsuvad ju kümned linnad ja sajad kohad, küll asutu-
sed, instituudid, raamatukogud, tehased ja kolhoosid.
Ja kui nüüd ainult ühele kümnendikulegi kõigist neist
kutsetest vastu tulla, tuleks kirjutamine täiesti maha
jätta ja muudkui ringi sõita. Antud juhul otsustasin ma
kaks asja lahendada: käin ära üliõpilaste ja ühtlasi ka
kolhoosnikute juures. Kui mul on loomingulises töös
mingisugune takistus, kui tekivad raskused, kantlused
ja selgusetus, pean ma minema ja sõitma inimeste
juurde, kelle keskel minu kangelased elavad. Inimes-

tega, rahvaga suhtlemine on mulle minu loomingule töös otse elukäsimuseks. Kas te mõistate mind?»

Bussõrin päris kirjanikult üht teist kõmu tekitanud kogumike kohta, milles mõned kirjanikud olid avaldanud halvahõngulisi teoseid. Ta tundis ka huvi mõnest novellide ja jutustuste vastu.

«Ah, ega siis need kirjandusse püsima jää,» ütles kirjanik. «Need on ju alaväärtuslikud asjad. Kirjanik kunstnikku veab alt idee, siis on täiesti reeglipärane, et teda veavad alt ka kunstilised vahendid. Arge muretseda, küll me selle asja juba joonde ajame. Kas varem või hiljem, aga ajame. Kirjanikel kes neid jutustusi ja novelle kirjutasid, hakkab nende pärast kunagi kindlasti häbi, väga häbi! Ja millepärast siis? Eks ikka sellepärast, et samal ajal, kui rahvas oma pingutusi kaheksa distades ja kolmekordistades kommunistlikku ühiskonda ehitab ja hoogsalt edasi läheb, seisavad nemad kõrg sellest kõrval ja mitte ainult et kõrval — see oleks alla pool häda —, nad on meil isegi jalus, nad segavad meid edasiminekut. Ütle teile ausalt, nende osa on vägevilets. On vist hirmus mõelda, et rahvas sind kunagi ei tunnusta. Aga kes sind peaks siis tunnustama, kui sa appi ei lähe, vaid ainult segad?»

Kaks päeva sõitis Bussõrin koos kirjanikuga mööda stepi ringi, kolmandal päeval aga tõi ta tema linna ja viis toimetusse, oma ringiliikmete juurde, kus põhjalik ja südamluk vestlus aset leidis. Kirjanik lükkas kergesti ümber noorte neodekadentide teoreetilised tugisambad ja analüüsis põhjalikult neid segaseid tulemusi, mille neile teoreetilistele tugisammastele loetamine oli praktilises andnud. Ta klitis veel ühe noore arsti jutustust ja vastas paljudele küsimustele. Parast seda vestlust oli kõigil kuidagi kergem olla, nii paljagi sai selgeks, mis enne segane oli olnud. Ringi liikmed tänasid Bussõrini selle kontumise organiseerimise eest.

Kirjanik jäi veel mitmeks päevaks linna. Ta vaatas näidendid Okunevidest. Näidend meeldis talle, kuigi ta tegi selle aadressil ka oige mitu tõsist kriitilist märkust. Siis tahtis ta veel kohtuda kellegagi Jeršovidega, sest Guljajev oli talle seletanud, et Okunevid on Jeršovide pseudonüümiks. Kirjanik viidi tehasesse ning tsehhis

desse, kus ta sai rääkida Dimitri ja Andreiga, ta käis ka Platon Timofejevilt juures kodus. Kirjanikku üllatas väga Dimitri kodune raamatukogu. Kaua sirvis ta seal raamatuid. «Kas te tõesti olete ka seda lugenud?» küsis kirjanik, lehitsedes paksu köidet vene kunsti ajaloo kohta.

«Lugesin,» vastas Dimitri ühesõnaliselt. «Ja tõepoolest lugesite ka seda?» küsis ta Beranger' laule käes hoides. «Lugesin,» vastas jälle Dimitri. «Ja neid ka?» küsis kirjanik mahukaid «Vene bõliinasid» käe peal kaaludes. «Jah, lugesin ka neid,» oli Dimitri vastus.

Kui nad hiljem teelauas istusid, ütles kirjanik:

«Küll on kahju, et meie praegust töölist ei näe need, kes tööliklassi isevalitsuse vastu rünnakule viisid. Kui kahju, et iljits meie päevadeni ei elanud! Kuidas küll kõik on muutunud, kuidas inimesed ometi on kasvanud! ... Aga teie, mu sõbrad, pole enam lihtsalt töölised, vaid töölised-haritlased!»

Dimitri mõte läks nende sõnade juures Ljoljale. Ka Ljolja oli talle rääkinud. «Kui seda tüüdi nii arutada, siis kuulud ju sina, Dima, ka intelligentsi hulka.» Dimitri südant valdas nukuks: kirjanik rääkis küll veel ühest ja teisest, kuid Dimitri tema sõnu enam ei kuulnud.

25.

«Ma ei hakka seda proovimagi ja palun, ärge mulle üldse näidakegi,» keeldus Gorbatšov kategooriliselt. «Ei, ei, ega ma ei hakka.»

Õde keelitas teda kanvaal väljaõmblemist proovima. Ta tõi Gorbatšovile tikkimisraami, niidid ja mustrialbumi. Töö olevat väga huvitav ja mis peamine — kiskuvat täiesti mõtetest eemale, rahustavat hästi närve.

«Moskvas üks minister, nagu haigeks jäi, nii kohe nõudis tikkimisraami.»

«Noh, kui ma ministriks saan, eks siis vaatame,» naljatas Gorbatšov vastu.

Mingisugused linnakomitee tööküsimused Gorbatšovini haiglas ei jõudnud. Ka külastajad ei rääkinud talle midagi tõsist, see oli ju keelatud. Kuid ta luges väga

palju ja kuidas ka ei püütud, ikkagi ei suudetud seda keelata. Ta luges raamatu raamatu järel, ja veerus iga päevaga üha enam, et töös, lakkamatus töös oli ta liiga ühekülgsest oma teadmisi täiendanud, liiga paljude huvitavate raamatuid oli kahe silma vahele jäänud. Ta oli tellinud endale kõik ettetellitavad väljaanded kogutud teosed, küll kolme, küll kaheköitelised. Lühikomitee juures asuva raamatukioskist müüja oli varustanud talle kõik uudisteosed; nii oli kuhjunud koju sadu raamatuid; järjekordset uut raamatut saades oli Gorbatsšov seda lehitsenud, vaadanud sisukorda, arvanud, et see on väga huvitava olevat ja otsustanud kindlasti lugeda. Siis aga oli raamat riiulile rannanud. Nii oli tekkinud aastatega selline lugemisvõlg, mida oli võimatu tähta teha.

Liikumatu haiglavoodis lamades püüdis Gorbatsšov seda võlga kustutada. Anna Nikolajevnal ja Kapal olid lubatud käia ja talle ette lugemas, et ta oma silmi liialt üle ei pingutaks.

Gorbatsšov süvenes Lenini teostesse. Ta mitte ainult luges, vaid ka mõtles läbi iga rea, iga sõna. Kui ta Lenini kirglikke järeldusi kaasaja elu faktidega võrreldas, mõistis ta paljutki uut moodi. Ta mõistis, et revisionism, millest tänapäeval räägitakse, ei ole midagi muud kui Lenini poolt juba ammu paljastatud oportunism. Revolutsioonilise liikumisele on oportunism alati kahjulik ja ohtlik. Oportunism teenib kodanlust, sest revolutsioonilist fraseoloogiat säilitades ja selle varju püüdes katsub ta marksismi revolutsioonilist olemust välja tuua muuta, püüdes teha nii, et ranvad, töötavad klassid, eelkõige aga töölisklass kaotaksid usu sotsialismi revolutsioonilise võitluse suurtesse eesmärkidesse, ning et nad üldse ütleksid lahti revolutsiooniüritustest ja võitlusest sotsialismi eest.

Viimaste kuude jooksul enne haigestumist oli Gorbatsšov lugenud palju valtsmaiste revisionistide kirjutisi selle kohta, nagu poleks Oktoobrirevolutsioon, olnud ajalooline paratamatus, vaid vägivalda akt ajaloo üles selle kohta, nagu ei oleks kommunistlikud parteid suutelised eriti just kirjandust ja kunsti juhtima, et kirjandust ja kunsti ei saavat üldse juhtida, need kujutavat

endast loomingulisi puhanguid, mis nõudvat kunstnikule absoluutset vabadust ja muud sellesarnast. Isegi proletariaadi diktatuur pandi niisugustes kirjutustes kahtluse alla.

Seda oli võigas lugeda, sest nõukogude võim eksisteeris juba kolmkümmend üheksa aastat ja sotsialismimaa suured edusammud olid ise kommunistliku partei juhtimise õigsuse tunnistajateks. Gorbatsšov sai nüüd selgesti aru, et oli teinud vea, kui ta polnud küllalt tähelepanelikult läbi näinud kodanlikku mõju, mis väga erisugusel viisil meile raja tagant sisse tikkus ja siin mõnede intelligentsi hulka kuuluvate inimeste hulgas endale pinda leidis: need inimesed muudkui korrutasid rajataguseid kirjutusi.

Saaks ainult kiiremini tõusta, saaks ainult jalgadele, ta kutsuks kohe linna parteiaktiivi kokku ja teeks veel midagi, nagu oli nooruses teinud. Kunagi ta esines tuliste ja sütitavate kõnedega Punaarmee väeosades ja tehaste miitingutel... Revolutsioon ju kestab. Tuleb olla revolutsionäär, tuleb tegutseda revolutsiooniliselt, see tähendab äärmiselt printsiipiaalselt, iga oma sammu peab mõõtma selle järgi, kui kasulik ja vajalik see on tööliste ja talupoegade üritusele. Gorbatsšov luges päevi enda terveks saamiseni. Neid oli veel väga, väga palju.

Anna Nikolajevna ja Kapa, kes käisid argipäevadel talle raamatuid ette lugemas, ei laskunud temaga mingisugustesse jutuajamistesse, vihjates arstide keelule. Gorbatsšov heitis nende üle nalja ja tundis huvi, millest nad küll äkki nii distsiplineerituks on muutunud. Omakorda aga ei vastanud tema naljadele. Jutuajamisteks oli määratud pühapäeval üks tund — kella yliest kuueni õhtul. Gorbatsšov päris siis, kuidas kodus lood on, ta tahtis väga koju ning tundis huvi, kuidas Kapa ja Andreil läheb. Ta küsis Kapalt: «Kas on juba varsti loota?» Kapa sai aru, mille kohta see küsimus käis. «Varsti, isake. Nüüd juba varsti.» — «Kas sa kardad ka?» — «Näib, et ei karda.» Gorbatsšov ootas seda järeltulijat kannatamatult. Ta soovis nii väga, et see oleks poiss, tingimata poiss — tütrepoeg. Kunagi läheb Gorbatsšov erru, pensionile, ja siis hakkavad nad kahekesi selle põnniga aedades jalutama — üks vana, teine pisike,

vanaisa ja tütrepojake. Kuid arvatavasti on vanaajaks, kui vanaisa ükskord erru läheb, tütrepojal ja oma lapsed. On ju kõik need Gorbatšovi parteikad, kes ikka nii kalla välja vedanud, kuni on ükskord pealt maha kukkunud.

Teda käisid haiglas külastamas peaaegu kõik Jevgeni ja Dimitri. Dimitriga oli Gorbatšovil huvitav jutuaajamine, kuidas, et ka Dimitri loeb hoolega Leninit.

«Asi seisab selles, Ivan Jakovlevitš, et mõned on hakanud Iljitšit viltu ja valesti tõlgendama. Isegi ajakirjandus ja ajalehtedes on ilmunud sedalaadi kirjutusi, millest võib teha järelduse, nagu oleks Lenin olnud niivõrd heatahtlik inimene, et ei teinud kärbselegi liiga, muregune kurjale mittevastupanija ja anarhiale järele andnud, et lase aga olla. Aga Iljitš oli ju raudne inimene, kelle asi revolutsioonisse puutus. On ju tõsi?»

«Tõsi, Dimitri Timofejevitš, täiesti õige.»

«Temaga juba niisugustes asjades naljatada ega tuleb, butada ei saanud. Ta surus su nii vastu seinale, et sa ei osanud enam «aah» ega «beed» öelda. Ja teisiti ei saagi. Mis sihukesega ikka mängida, kellest teada on, et ta sinu vastu nuga ihub. Vaenlasega mängides võid võita oma sõbradki eksitusse viia. Kõik peab olema selge, täpne ja kindel.»

«Õigus,» nõustus Gorbatšov. «Kuid ka looga painutamist peab oskama, nagu ütles meie suur valmimiseist Ivan Andrejevitš Krõlov.»

«Tean küll, juba koolis õppisime,» vastas Dimitri ja luges valmi peaaegu eksimata ette.

«On teil aga suurepärane mälu, Dimitri Timofejevitš!»

«Ei saa kurta, kõik mis vaja, seisab ikka meele.»

Talv oli halb, külma peaaegu polnudki, merelt vaju järjest udu annale, igal pool aina pladises ja tilkus, inimesed aga põdesid grippi, olid nohus ja köhisid ning ootasid kannatamatult kevadet. Ohel sombusel veebruaripühapäeval ei tahtnud Gorbatšov Anna Nikolajevnat ja Kapat kuidagi lasta ära minna. Ta tundis lukmetes torkeid ning südames pisteid, teda valdas nukrus, ja tal olid külmavärinad.

«Istuge veel,» keelitas ta. «Ütleme minuga kumme-»

noh kas või viiski. Küll jõuate koju ka.» Ta jutustas neile oma lapsepõlvest, sellest, kuidas ta oli üle aja omutte järele roninud, aia peremeele aga oli ta kinni puudnud ja teda nõgestega nahutanud. «Sellest ajast saadik seisab mul ikka meele, et võõraid õunu ei tohi puutuda. Terve moraali kasvatamisel on nõges väga hea vahend.»

Nii Anna Nikolajevna kui ka Kapa, kes neid isa lapsepõlveseiklusi muidugi esimest korda ei kuulnud, naersid meelsasti ja siiralt selle nõgesteloo üle, ja kuidas ka Gorbatšov neid ei palunud jääda, läksid siiski minema.

Ei, mõtles ta, see haige-olemine on ikka kõige hullem asi. Saaks ainult jalgadele, küllap ta siis juba korraldaks oma elu hoopis teisiti. Ta hakkaks siis oma tervist ja südant karastama, et temaga enam kunagi midagi niisugust ei korduks. Ta hakkaks hommikuti võimlema, hakkaks päeva jooksul tingimata kas või viis-kuus kilomeetrit jala, supleks, läheks kalale ja jahile. Elus on ju nii palju huvitavat; seda tuleb aga kasutada, ei tohi kõike ikka edaspidiseks jätta, sest võib ju juhtuda, et see edaspidine ilal ei saabugi. Saaks ta ainult tõusta, ta muudaks siis kogu oma elu teiseks.

Tema palati ukse avas naaber ja küsis: «Ega te ei maga, Ivan Jakovlevitš? Kas teie juurde võib tulla?» Naaber oli teadusliku uurimise instituudi direktor, teaduste doktor, tüse lõbus inimene, kellel hiljuti oli teistkordne infarkt olnud. Alles mõni päev tagasi lubati tal hakata kõndima ja nüüd ta muudkui aga kõndis ühtesoodu.

«Jalgadest hakkab juba asja saama,» ütles ta, «valu on vähemaks jäänud. Aga varem, kas usute või ei, lõi kas just nagu noaga kohe, ei saanud peale astudagi. Lihaste atrofeerumine. Need polnudki enam lihased, vaid nahakotid. Gorki ütles: inimene — see kõlab uhkelt. Mina aga lisaksin: terve inimene — see kõlab uhkelt. Haige aga!...» Ta lõi käega ja võttis Gorbatšovi voodi juures toolil istet. «Haige inimene on kahestusväärne olevus. Eriti veel siis, kui ta on meie moodi — infarktihaige. Me ju sõltume põetajatest nagu rinnalapsed. Ja teate, Ivan Jakovlevitš, kui ma veel esimese infarktiga lamasin, andsin endale kõige hirmsamaid töotusi, et kui

ainult veel tõuseksin, siis korraldaksin kogu oma ümber. Et hakkan end karastama, hakkan võimlema, jala käima, lähen kalale ja jahile... Mul olid napoleonlikud kavatsused. Aga nagu tööle tagasi läin nii algas jälle see argipäevaelu-askelduste tuuliku lemine. Ma ei tea, kas me oleme õige ebanormaalselt taaname kõik tööd maailmas ise ära teha? Ja et me keegi ei aja ega piitsuta sind tagant, ise haarad lihtsast kinni ja nii ei peagi vastu.»

Gorbatšov imestas, kui võrd täpselt kõik see, mida naaber rääkis, langes kokku sellega, millest tema alles mõni minut tagasi oli mõelnud. Naaber aina jutustas, ning läks siis jälle edasi, ta ei püsinud kuidagi peal, ruttas oma lihaseid treenima.

Akende taga pimeduses ulus tuul, täristas aknataid ja käis kolistades katuseidpidi; katustelt lendas järelikult purikaid klirinal kõnniteele. Meri kohises. Gorbatšov kujutles, mis seal pimeduses praegu sündis. Rannad, mis juba oli puranenud ja murenenud ning jäised vood purustavad seda kaalulivale.

«Baromeeter hüppab,» ütles öde, kes lõi ööseks raskemaid. «Niisuguse ilmaga on hüpertoonikutel rasked Jooge rohi ära, Ivan Jakovlevitš, ja sellega on teie tained protseduurid lõppenud. Magage rahulikult, võib olla paistab homme päike, siis on jälle nagu lõbusam. Pärast tormi paistab ikka päike. Head ööd.»

Sel raskel tormisel ööl ei tulnud Gorbatšovile tulla. Talle meenus ikka jälle ainult kõik see, mis tema elu oli ebameeldivat olnud. Meenus ka Krutilitši öel ja vaitlik kaebus. Gorbatšov ei olnud jõudnudki seda lõpuks lugeda. Lagemata jäi vist veel viis või kuus lehekülge. Oli raske ette kujutada, mida see hirmus inimene veel võis sinna kokku kirjutada. Niisugustele on suurem roõmuks teistele tuska teha. Ja mis sa nendega ikka ära teed?

Gorbatšov analüüsis mälus kõike seda, mida ta Krutilitši kirjast oli lugenud, ja tundis äkki südames sama sugust külma pigistust, nagu tolgi korral; järelikult tulvas pahe, kõrvades hakkas kohisev. Ta sirutas juba kätt, et kellanupule vajutada ja öde või arsti kutsuda, kuid hoidis end tagasi: võib-olla polegi midagi, võib olla on

see ainult lihtne erutus. Siis vilksas äkki mõte, et nii võib mõnel sellisel öötunnil ka surm tulla ja ta ei näegi enam kunagi oma ustavat, kõike temaga koos kannatavast sõpra Annakest, ei Kapitolinat, ei poegi, ega üldse mitte kui kedagi, mitte kedagi... Nad tulevad hommikul siia, aga teda polegi enam.

See mõte oli talumatu. Ei, ta peab, peab kohe omakehtsusi nägema, ja kuigi see pole reeglite järgi õige, ta ei hooli sellest, ta tahab neid näha, tahab, et nad oleksid tema juures, tahab nende käsi hoida, tahab nende soojust tunda.

Gorbatšov vajutas kellanupule.

Tuli põetaja, tema järel jooksis kohale öde, siis ilmus ka arst. Katsuti pulssi ja kuulati südant. Peeti nõu, kas teha süsti. Otsustati kohe süstida.

«Kutsuge mu omaksed siia!» käis Gorbatšov erutatult peale. «Mulle on vaja neid, aga mitte teie süste.»

«Ärge erutage, Ivan Jakovlevitš, ärge erutage,» keelitas arst. «Võib-olla pole tarvis rutata? Praegu on öö, see erutab neid. Mõtleme veel, kaalume kõik läbi. Hommik pole enam kaugel. Kuidas te arvate, Ivan Jakovlevitš? ...»

Ajju tungis kuum udu, mis kattis kõik silmade ees — nii inimesed kui ka toa seinad; ainult elektrilamp vaatas laest oma helevalge tulise silmaga talle otse südamesse.

«Kustutage tuli!» ütles Gorbatšov hingeldades; ta tundis, et see tuline valge nõel talle otse südamesse tungib. «Annakene, Kapitolina, mu pojakesed! ... Pojakesed! ...»

Linnatänavatel ulus tuul, merel aga müristas rasketest kahuritest torm. Ivan Gorbatšov, bolševike partei liige aastast tuhat üheksasada kaheksateist, ei kuulnud enam midagi.

Maailm jäi sel ööl ühe inimese võrra vaesemaks.

Selle öudse öö lõpul aga sündis maailma uus inimene. Onnetus tegi oma töö. Kapa sünnitas kaks nädalat enne õiget aega. Ja sünnitas pois, tütrepoja, nagu Gorbatšov nii väga oli tahtnud.

Ametlikult nimetati seda tehase ametitühingu kogu ja aktiivi laiendatud nõupidamiseks, kuid klubi kogunes mitusada töölisi, inseneri ja teenistujat, mis sellest kujunes võimas tehase üldkoosolek.

Koosolekut avades ütles tehasekomitee esimees, päevakord ei olevat päris tavainne arutamisele tulvat misugune segane konflikt, missugust tema mõtuse järgi tehases pole varem arutatud. «Seda asja võt kahest küljest vaadata. Seda võib kujutleda nii, mis tahaks keegi sääsest olevanti teha, ja siis oleks parim kogu see lagu summutada ja asi korras, sest mis selle siis välja tuleb, kui igasuguseid tühiseid pistasju, mis meeste vahel võib ette tulla, suureks puhuda. Aga võib printsiipiaalsele, bolševistlikule seiskukohale asuda ja näha selles kodanliku moraali vastikut avaldust, kodanlike tavasid, mis on meile võõrad, mis meid segavad, mida on vaja halastamatult välja juurida. See juhtumuseas, mis öelda sissejuhatus, ettekandeks annime sõna autoriteetsele komisjonile, kes selle uurimisega tegeles.»

Komisjoni esimees oli vana martäantsehi tootmis-kelel oleks juba ammu olnud aeg pensionile minna, kuid aga sellest kategooriliselt keeldus, kodusõjast oli ta võtnud osa budjonnõilasena ning selle mälestusena oli ta säilitanud kohevad valged vurrud. Ta läks poleeritud puust tribüünile, kõhis hääle puhtaks, valas karahvini vett klaasi ja lõi sealt lonksukese. Ta kõneles vaikse ühtlaselt, erapooletu kohtuniku häälega. Ta rääkis sellest, et komisjon oli töötanud kaua, võib-olla luga kaua, kuid tema arvab, et kui tõsisel asjas rutata, võib kõik ära rikkuda. Ja ega olnudki vaja rutata, sest uurimise käigus selgusid vahetuaval üha uued ja uued detailid.

Ta andis üksikasjaliku seletuse asja sisu ja kõigi seletarenguetappide kohta.

«Kui seda kõike nüüd üldistada, siis mida me lõppuks näeme?» rääkis ta. «Me näeme, et sin on tegemist peainseneri asetäitja seltsimees Orleantsevi tehnikakabineti juhataja seltsimees Krutilitši ja kõrg-

ajutsehi oobermeistri seltsimees Vorobeinõi põhimõtetelageda koostööga...»

«See pole tõsi!» kostis häälsaalist.

Kõik vaatasid sinnapoole, kuid ei saanud aru, kes oli hüüdnud.

Tehasekomitee esimees aga ütles:

«Teile antakse sõna, seltsimees Orleantsev. Küll jõuate kõik ära öelda. Olge kannatlikum!»

«Milleks siis tegelikkust tendentslikult moonutada!» hüüdis Orleantsev uuesti.

Komisjoni esimees andis käega märku, mis pidi tähendama, et argu teda segatagu.

«Milleks küll,» jätkas esimees, «pidi sel kolmikul vaja olema tehase ausaid inimesi laimata, siin küll komisjoni kompetents juba lõpeb, aga fakt, et tegemist oli laimamisega, jääb alles. Krutilitši dokumente pole tehase juhatuses keegi silmaga näinud.»

Komisjoni esimees luges väljavõtteid mitmesugustest dokumentidest, protokollidest, ta mitte niivõrd ei süüdistanud kedagi, kui võrd tõestas insener Kozakova, direktor Tšibissovi, kõrgajutsehi endise oobermeistri Platon Jeršovi, peainseneri ja teiste, kelle peale Orleantsev ja Krutilitš olid varju heitnud, absoluutset ausust.

Kui komisjoni teadaanne oli lõppenud, saabus hetkeiline vaikus. Siis hüüti saalis mitmest kohast:

«Tahame küsimusi esitada!»

«Aga kellele?» küsis tehasekomitee esimees.

«Orleantseville!»

«Ja leidur Krutilitšile!»

«Võib-olla annime siis alguses neile endile sõna?» legi tehasekomitee esimees ettepaneku. Temaga nõustuti. «Seltsimees Orleantsev,» ütles ta siis, «teie hüüdsite enne vahele. Kas tahate nüüd sõna võtta ja seletust anda?»

Orleantsev tõusis, läks tribüünile ja vaatas väsinud pilgul, otseselt kellelgi peatümata, saalis ringi.

«See pole muidugi seletus,» hakkas ta rääkima. «Ega ma kohtus ole ja selgitada pole mul midagi. Ma lükkan pahatahtlike uurijate ipsinuatsiooni kategooriliselt tagasi. Jajah, komisjonis oli pahatahtlikke inimesi. Seal oli ka nende mõju alla sattunud ausaid, kuid liialt kerge-

usklikke seltsimehi. Kõik oli ju hoopis teisiti. Mida sugust põhimõttelagedat koostööd pole olnud. Ilmselt peaks olema nii rääkida. Krutilitš pole mulle ei sugulane ega sõber. Ma kaitsesin teda ainult kui loovat ja oisid leidurit. Tegin seda meie ühiste riiklike huvide nimel. Mis Vorobeinõisse puutub, siis teda ma peaaegu ei teinud negi.»

«Ja et ta Hitlerit teenis, seda sa kah ei tea?» hüüas saalist.

Koosoloku juhataja koputas pliatsiga vastu kätt ja võin. Orleantsev tegi, nagu poleks vahelehuuet kuulnudki, ja jätkas:

«Leides toimunud arhiivikaustast Krutilitši dokumente, mis olid, väga tähtsa tehnilise tähtsuse kohta kaavad dokumendid, tundsin ma loomulikult pahameelt ja konstatatsiooni, et nad ei võinud seda nurjatust meie partei juhtkonnale teatamata jätta. Või ei talitanud ma õigesti? Kas te ei oleksite niisugust karjuvat ülekohtust nähes teisiti teinud? Mina ei tea, kuidas need dokumendid sinu kausta sattusid, see pole minu asi. Minule on tähtis fakt, et nad sinna olid maetud. Ma olen alati võidelnud tehnoloogilise progressi eest, meie partei poliitika eest. Jään kindlaks, et edaspidi sellele truuks. Ja mitte keegi ei saa mind sellelt teelt kõrva e tõugata.»

Ta heitis uhkelt pea kuklasse ja lahkus tribüünilt.

«Seltsimees Krutilitš! Teil on sõna.»

Krutilitš ütles, et tal polevat midagi rääkida. Ta tuli tribüünile, seisis seal ja laiutas käsi.

«Mina olen leidur. Mihu asi on mõelda tehniliste probleemide üle, mitte aga laimujuttudega tegeleda. Mõistke minu üle kohut nagu heaks arvate. Olen alati püüdnud kodumaa heaks töötada, ja püüan seda ka edaspidi.»

«Õelge,» küsis talt üks tehasekomitee liige, «kuidas sattus teie kätte Ušakova allkirj? Kas te ise viisite dokumendid tema kätte või saatsite nad kellegi teise kaudu? Kas te ikka isiklikult nägite, kuidas seda tõendit kirjutati, ja kas see kirjutati tõepoolest jaanuaris, aga mitte hiljem?»

«Miks te nii pärite?» muutus Krutilitš valvsaks, «Võite olla te kahtlustate mind milleski?»

«Ei, ma ei kahtlusta kedagi mitte milleski. Oleks lihtsalt huvitav teada, kas Ušakova andis selle allkirja isiklikult teile või kellelegi teisele?»

Krutilitš ei teadnud, mida vastata, sest tal ei olnud aimu, mida Orleantsev oli selle kohta parteikomitees rääkinud.

«Jah,» ütles ta, kuid see kõlas nii nagu oleks ta öelnud: «Ei.»

«Mis jah? Kas see anti teile või kellelegi teisele?»

«Nüpalju kui mina mäletan, siis — mulle.»

«Aga millal see anti? Kas jaanuaris, nagu on märgitud tõendil, või siiski hiljem?»

«Täpset kuupaeva ma ei või öelda. Ma ju ei teadnud, et minu peale hakatakse tühja juttu ajama. Kõiki kuupaevi ei jõua ju meele pidada.»

«Noh ligikaudugi, umbes. Kas talvel või suvel?»

«Vist talvel.»

Küsimusi oli palju, tribüünile kutsuti küll Orleantsev, küll Krutilitš, siis jälle Vorobeinõi. Võtsid sõna ka tehasekomitee liikmed ja avaldasid oma arvamusi. Kuid asi ei nihkunud paigast. Orleantsev, Krutilitš ja Vorobeinõi aina eitasid kõike ja otsesid tõendeid nende suhtes kindlaks tegemiseks polnud. Kell oli juba üheteistkümnenda peal õhtul, kui tehasekomitee esimees tegi ettepaneku nõupidamine katkestada ja järgmiseks päevaks edasi lükata. Ettepanek võeti vastu.

Kui Tšibissovi teda välisukse juures oodanud autosse oli istunud, ei sõitnud ta koju, vaid Zoja Petrovna juurde. Ta leidis sealt eest Guljajevi. Nad teretasid. Zoja Petrovna oli juba jalul. Arstid olid lubanud tal toas kõndida ja mõnikord isegi tänavale minna, kuid haigus andis end ikka veel tunda: tuli ette kohutavalt peapööritusi ja väljakannatamatuid valuhoogusid kuklas. Nähes Tšibissovi, sattus Zoja Petrovna segadusse. Too aga ütles:

«Vabandage. Mul on vaja teiega väga tõsisel küsimusel rääkida. Te võite minu peale vihane olla, võite minu isegi vihata või põlata, see on teie asi. Kuid on ka midagi kõrgemat kui meievahelised lahkavõtted ja tülid. Kas me võiksime kusagil nelja silma all rääkida?»

Tuli välja, et nelja silma all pole Zoja Petrovna juu-

res kusagil kõnelda. Tõsi küll, Guljajev lubas koju minna, kuid jäid veel ema ja tütar, keda nii hilja ei saanud tänavale ajada.

«Palun pange end soojemalt riidesse,» ütles Tšibisso «ja lähme autosse.»

Nad istusid autos, autojuht aga käis väljas ringi, seadetas ja ootas jutuaajamise lõppu. Tšibissov rääkis:

«Andke mulle ausõna, et te andsite selle allkirja valduslikult, et keegi teid selleks ei sundinud, et keegi teid millegagi ei ähvardanud.»

«Teie olete vist temast vastupidisel arvamusel, Anton Jegerovitš, kui te mõtlete, et ta võib ähvardada. Ma andsin selle allkirja täiesti vabatahtlikult, teisiti ei saanud see ollagi, olid ju paberid mulle üle antud.»

Tšibissov ei kahelnud, et «tema» all mõtles Zoja Petrovna Krutilitšit.

«Siis andke mulle kommunisti ausõna... teie, Zoja Petrovna, olete ju partei liikmekandidaat... andke sõna, et allkiri oli antud just jaanuaris, aga mitte hiljem,» käis Tšibissov peale.

«Anton Jegerovitš! Kas nüüd siis algabki sundumise ja surve. Nii pole ilus.»

«Ah see pole ilus? Aga lurjuseid varjata on ilus? Kas see on teie arvates ilus? Teie arvates on ilus, kui ühest nendest narkotikutest tappis oma laimu kokkukeerutamisega kõige ausama inimese, vana kommunisti Gorbatsšov? Teie arvates on see ilus, kui nad juba mitu kuud nährivad insener Kozakova kallal, et nad panid nahk, oobermeister Jeršovi, et nad ka minust on teinud pagateab kelle? Te ju töötasite minuga koos, teate ja tunnete mind — kas ma siis tõesti olen kaabakas, lurjus või kurjategija?». Tšibissov rääkis peaaegu sosinal, kuid Zoja Petrovnale tundus, et ta väriseb raevust, et tema sisemuses kõik kisendab, et ta närvid on äärmiselt pingul.

«Ärge erutage,» ütles ta. «Noh, mis te nüüd ometi erutate, Anton Jegerovitš!»

«Eks ikka sellepärast, et te tahate olla korralik inimese, kuid ei ole seda hoopiski, kui te saate ükskõiksest pealt vaadata, kuidas lurjused saavad võidu ausate inimeste üle. Ma tean ja olen veendunud, et see lüga all

kirjaga ei ole aus, pole puhas, ja et teie pole selles kindel. Kuid mis teiega ikka teha, te olete ju naine.»

Tšibissov ei saanudki Zoja Petrovnalt midagi teada. Ta soitis maruvihaseks minema. Zoja Petrovna tuli tuppa tagasi, langes asemele ja surus näo patja. Tal oli nii raske, nii talumatult raske, ja ta ei lasknud Guljajevil minna. Ja Guljajev ise ka ei tahtnud teda niisuguses seisukorras üksi jätta. Zoja Petrovna oli ära piinatud ega suutnud enam üksi Orleantsevi poolt tema kaela veeretatud koormat kanda. Ta rääkis Guljajevile, milleks Tšibissov oli tulnud ja hakkas siis kogu seda allkirja lugu jutustama.

«Mis ma küll peaksin tegema, Aleksander Lvovitš, noh, mida? Teie olete hea inimene, ma usaldan teid rohkem kui iseennast, öelge teie, kuidas olla ja mida ette võtta?»

«Zoja Petrovna,» ütles Guljajev, «kui te mind tõepoolest usaldate, siis kuulake mind tähelepanelikult. Et te hoiate saladuses seda, mis juhtus teie ja Orleantsevi vahel, on põhimõtteliselt kindlasti väga üllas. Kuid tegelikkuses muidugi oleks see olnud üllas ainult siis, kui te sel moel poleks tahes-tahtmata sattunud kaasosaliseks musta loosse, mahhinatsioonidesse, mille tõttu head inimesed kannatavad. Te peate, te olete kohustatud oma antud juhul valeks osutunud seisukohast lahti ütlema. Või vastasel juhul... mina, tõsi küll, olen parteitu ja võib olla ei tohi ma selle üle otsustada, kuid mulle näib... et teil tuleks anda avaldus ja parteist lahkuda ja siis juba võite Orleantsevi alatustele kaasa aidata, nii kuidas ise heaks arvate. Kuid kuuluda parteisse ja olla positsioonil, mis oma olemuselt on partei vastu, seda minu arvates küll ei tohi. Ei tohi, Zoja Petrovna!»

Järgmisel päeval, kui tehasekomitee istung uuesti jätkus, oli rahvast saalis veelgi rohkem kui eelmisel päeval. Teiste hulgas oli siin ka Zoja Petrovna koos Guljajeviga. Guljajev tõi ta siia, hoolitses, et ta sai mugava istekoha ja jälgis tema seisundit.

Jällegi algasid küsimused, uuesti puhkesid vaidlused. Orleantsev, Krutilitš ja Vorobeinõi rabelesid igati vastu, zongleerisid revolutsiooniliste fraasidega, tegid suuri sõnu oma armastusest ja ustavusest rahva vastu. Polnud

Hämmeldunult ja jahmunult mõtlesid saalisistuja selle üle, milliseid teid mööda küll niisugune pehklum tülip oli roninud tehase leiutajate ja ratsionaliseerijate juhi töökohale.

Pärast Krutilitšit võttis kohe jälle sõna Orleantsev

«Ma võib-olla oleksin ka edaspidi Krutilitšit kaitsnud ja oma suhtumises temasse ka edasi eksiarvamusele jäänud, kui poleks olnud tema praegust esinemist, mis avas mu silmad selle inimese suhtes. Tema sõnadest õnnestus nõukogudevastast hõngu.»

«Ise olete üks nõukogudevastane tüüp!» hüüdis Krutilitš. «Mida te mulle rääkisite? Te rääkisite mulle...»

«Just teie rääkisite mulle igasuguseid jõledusid!» hüüdis Orleantsev tribüünilt. «Näete nüüd, seltsimehed, missugune on see inimene, keda ma kaitsesin, kelle leiutuse eest ma võitlesin ja sellega endale vaenlase soetasin!»

«Olete mõlemad ühtemoodi head!» hüüti saalist.

«Paras paar!»

Jälle tuli tribüünile Krutilitš.

«Karjerist jääb alati karjeristik!» hüüdis ta. «Ta peab oma koidest puretud lõvinahka, püüab Orleantsevi uputada teisi. Kuulete, minul olevat nõukogudevastase meeleolud! Aga missugused meeleolud teil on, kodanik Orleantsev? Kes te moraalsest seisukohast vaadate, olete? Seltsimehed, mul on mõnesugused dokumendid. Näete, siin on kaks tema naise kirja...» Krutilitš hakkas ümbrikke taskust välja tirima. «Siin on mingi Gazunja kiri, kellel on Orleantsevil laps ja kellele too krossigi kasvatusraha ei maksa. Siin on Zoja Petrovna Ušakova kiri sellele kõlvatule inimesele...»

«Aitab!» hüüdis üks tehasekomitee liikmeist. «Lõpetage!»

Guljajev nägi, kuidas Zoja Petrovna punastas, kuuldes Krutilitši sõnu tema kirja kohta. Jäh, kord oli ta tõesti kirjutanud niisuguse kirja, milles oli palunud Orleantsevit mitte enam tema poole tulla, sest ta ei näe tema tundeid, ilma tunneteta aga polevat mõtet neil koormavaid suhteid jätkata. Kuid ta polnud seda kirja ära saatnud, see oli tema sekretäripaberite hulgas vedelenud.

«Ta varastas! Teate, ta varastas selle,» ütles Zoja Petrovna erutatult Guljajevile. «Ta käis masinal kirjutamas ja kasutas minu tähelepanematust...»

Guljajev tõusis ja läks tribüüni juurde, kus Krutilitš ikka veel seisis hoolimata hüüeterahest: «Aitab!», «Häbi!», «Minema ajada!» Lähenedes ütles Guljajev oma võimsal bassihäälel:

«Andke kohe Zoja Petrovna kiri siia. Aga kiiresti!»

Krutilitš andis ümbriku Guljajevile. Saalis aplodeeriti. Guljajev läks tagasi oma kohale. Zoja Petrovna haaras kirja ja rebis selle pisikesteks tükkideks.

Kõik oli selge. Krutilitšile ega Orleantsevile enam sõna ei antud. Nüüd võtsid sõna töölistes ja insenerid, kes avaldasid oma pahameelt selle üle, et tehases leidsid aset niisugused nurjatused ja et tehase juhtkond seda koike oli sallinud ega olnud õigeaegselt vastuabinõusid tarvitusele võtnud. Räägiti sellest, et ei Krutilitšil ega Orleantsevil tohiks olla kohta juhtivate töötajate hulgas; neil oleks ümberkasvamiseks vaja mõni aasta tööpingi taga seista, aga mitte teisi juhtida.

Ka Dimitri Jeršov, kes varem peaaegu ilalgi koosolekut ei esinenud, võttis sõna:

«Seltsimehed! Me kõik nägime, kuidas need inimesed vingerdasid ja rabelesid, kui neile saba peale astuti. Kah võitlusvennad! Aga niipea, kui nende oma nahka hakati puutama, nii olid kohe valmis teineteist odavalt maha müüma. Krutilitš on muidugi väike vend,» jätkas Dimitri. «Ta on küll kahjulik ja mürgine, kuid siiski väikesekaliibriline, olgugi, et ka niisuguse tühja pärast võivad inimesed hukkuda. Aga too teine, kodanik Orleantsev, on juba suurem ja võimukam. Säherdustele ei meeldi proletariaadi diktatuur, neile muudkui anna tugevate isiksuste diktatuur! Kuulsite ju, mis Krutilitš siin nende omavaheliste juttude kohta välja lobises: nüüd olevat inseneride ja tehnikute ajastul Mitte tööliste ja talupoegade, vaid inseneride ja tehnikute oma, nagu polekski meie insenerid ja tehnikud ise eilsed töölistes ja talupojad. Teie pehkinud teooriatest, kodanik Orleantsev, ei tule midagi välja. Me teeme teid maatasa, ütlen kohe otse välja — teeme maatasa.»

Saal mürises aplausidest.

«Ei ole olnud, ei ole ega tule ka niisugust jõudu, mis suudaks töölisklassi enda jalge alla tallata,» jättis Dimitri. «Meie, toonimesed, seisame tihedalt õlgade kõrval ja kutsume kõiki, kes tahavad meiega ühel meel olla: astuge meie hulka, seiske meiega kõrvuti, meie te ei reeda, ei hülga, ega jäta teid maha. Meie üritus ei ole aus, selle eest on palju verd valatud. Teie aga ainult laadate varju nõukogude haritlaskonnale. Sāherduste ja nāgu teie, otsustavad inimesed mõnikord kogu haritlaskonna üle. Ka mina olen selles patustanud ja ma ei karda seda tunnistada. Nūūd on mulle see asi selge, nūūd ma mõistan, kes kuhu kuulub. Teie pole midagi haritlaskond, vaid midagi niisama... selle haritlaskonna kõrval. Nõukogude haritlaskond on teistsugune. Ja teie ei läne temaga koos, vaid tema vastu. Teie ju tahtsite insener Kozakovat ja ka veel meie direktorit seltsimees Tšibissovi pulbriks tena... valimata selleks vahendeid, nagu öeldakse. Võib olla, et mõnes teise kohas, kus kollektiiv nõrgem, oleksite te sellega ka toime tulnud. Aga kes laseks teil meie juures seda teha?»

Dimitri lahkus tribüünilt kahvatuna ja erutatuna. Enamast korda elus oli ta rahva ees niisuguse pika kõne maha pidanud.

Orleantsev palus sõna õienduseks.

«Seltsimehed,» algas ta. «Siin öeldi palju liigset. Juba mitu kõnelejat on arvanud mind nõukogude vastaste elementide hulka. Vigu, muidugi, mul nähtavasti on. Kuid nii äkki, käigu pealt, ei oska ma neist aru saada. Selleks on tarvis aega. Noh, oletame, et vead on olemas, kuid ei saa ikkagi nii öelda, et ma olen nõukogudevastane tüüp. Selle ma lükkan küll tagasi. Ma olin pioneer, olin kommunistlik noor... Valasin oma verd Isamaasõja rinnetel...»

Siis võttis samuti õienduseks sõna tehase endine valvur, vana pensionär Sidorin.

«Nii nad ju alati virisevad ikka oma lapsepõlvest: oli pioneer ja kommunistlik noor. Meie aga olemegi haleda südamega rahvas ja sulamegi üles, nagu oleksid meie ees arutud, mõistamatud lapsed.»

«Ei sula, taat, ei sula!» hüüti saalist.

Võeti vastu otsus, milles mõisteti hukka Orleantsevi,

Krutilitši ja Vorobeinõi ebaausad teod, paluti administratsiooni mõelda selle üle, kas need inimesed võivad oma juhtivatele kohtadele edasi jääda, pöörduti partei-komitee poole palvega arutada Orleantsevi parteilisuse küsimust, ja samuti pöörata tähelepanu partei liikmekandidaadi Ušakova sügavalt ekslikule käitumisele seoses võltsitud allkirja andmisega.

Mindi laiali. Vorobeinõi juurde astus Stepan Ješov.

«Kas te mind ei tunne?» küsis Stepan. «Kas minu isik teile midagi ei meenuta?»

«Nagu ei meenutaks,» vastas Vorobeinõi talle otsa vaadates.

«Astume õige kusagile sisse,» ütles Stepan. «Mul on teile üks jutt. See jutt ei ole pikk, vaid üsna lühike.»

«Palun.»

Nad astusid ühte tuppa, mis oli klubi inventari täis kuhjatud. Stepan pani ukse kinni.

«Kodanik Vorobeinõi,» ütles ta. «Mina olen see autojuht, kes pidi pärast kõrgahjude õhikulaskmist autot juhima. Kuid teie keerasite künnlad välja ja jäite sakslasi teenima. Aga meie koos kadunud meistri Vassilenkoga läksime minema. Kas nūūd tunnete mind ära?»

Vorobeinõi seisis segaduses, pilgutas silmi ega leidnud sõnu.

«Te vist soovite teada, mis ma teist tahan?» küsis Stepan, aeglaselt tema poole liikudes. «Ma tahan... Te olete väärt ainult...» Stepan üha lähenes Vorobeinõile, endal käed tugevasti taskus. Ta teadis, et nii kui ta need välja võtab, juhtub midagi halba. Ta paneks ühte hoopki kõik: nii kibestuse eluvintsutuste ja muserduste üle, kui ka raevu mehe vastu, kes oli neid põhjustanud. Tema ees ei seisnud vilets, kuid palju häda tekitanud Vorobeinõi. Stepan nägi kedagi hoopis teist, kellele ta pidi tasuma enda eest, Oljakese Velitškina eest, Dimitri eest, isa ja ema eest, Ignati eest, kõige üleelatu eest, selle eest, mille pärast süda valutab...

Vorobeinõi oli tõmmanud pea õlgade vahele ja taganes seni, kuni komistas kontsapidi millegi taha ja lendas tolmustele klubiesemetele selili. Stepan väljus tagasi vaatamata ja tema sõimu kuulmata.

Pärast peaaegu aastast vaheaega astus ooberme Platon Timofejevitš jalle oma kõrgahju tsehhi. Ta a to tugevalt ja kindlalt, põlvedes enam ei ragisenud, hiljast nörkusest polnud jälgegi.

Esimene, keda ta tsehhis kohtas, oli Iskra. See oli rõõmu pärast peaaegu renni kukkunud. Platon Timofejevitš haaras temast kinni. Iskra käis tema järel, kuni ta töölisi tervitas, ahju üle vaatas ja keerulist kõrgahju majapidamist kontrollis.

«Nii et polegi midagi ära tehtud. On aga töölegijad ütles ta. «Aga kui palju meie, Iskra Vassiljevna, teie kõik valmis planeerisime!»

«Kuidas mitte kui midagi! Midagi ikka on tehtud» vastas Iskra. «Kõikide ahjude juurde on uued elektri kahurid pandud. Kontrollpunktis on uued aparaadid. Kuulveskid on kohale toodud...»

«Hüva, nüüd võtame töö käsile nagu kord ja kogu. Viime tsehhi esimeste hulka Nõukogude Liidus. Kui raske on tööta istuda, Iskra Vassiljevna, kas te suudate sellest aru saada! Ma imestan neid, kes on veel terved ja tugevad, aga lähevad vabatahtlikult pensionile. Nii võib endale märkamatuks vanaätiks muutuda.»

Nende juurde tulid töölised, tegid suitsu, jutustasid lugusid pensionäridest ja erusolijatest ega kadestanud sugugi nende elu. Iskra kuulas neid ja ta süda tulvas valusast nukurusest. Inimesed, kel oli nii raske ja keeviline töö, tundsid kaasa neile, kes hommikust õhtuni võisid tegevusega olla või päevade kaupa õnnega jõekaldal istuda, peenraid kaevata, juurvilja või lilli kasvatada, isu täis magada ja nii palju lugeda, kui aga pähe tuleb.

«Kui sa kuus päeva oled siin rahmeldanud, siis seitsmendal on päris mõnus silla juures särjepoegi välja tõmmata. Aga teha seda päev päeva kõrval? See oleks küll troostitu elu!»

Kas tõesti ootab tedagi niisugune troostitu viirelemine, mõtles Iskra kibedusega. Eile alustas Vitali jalle juttu ärasõidust, ta tuletas meelde, et Iskra oli andnud sõna sõita kohe, niipea kui plagtaadis süüdistamise lugu aga lõpeb. Nüüd ei hoiata neid enam miski sin kinni: see lugu

lõppes õnnelikult, pole vaja ootama jääda järgmist, mis võib juba halvemini lõppeda. Tuleb end minekule seada.

Kui rumal, kui absurdne see küll oli! Just nüüd polnud ju enam mingit mõtet ära sõita. Platon Timofejevitš tuli tagasi, Vorobeinõi viiakse üle mingisse teise tsehhi meistriabiks, nüüd võib jalle töötada täie hooga, rõõmsalt ja lõbusalt nagu varem. Nad hakkavad Platon Timofejevitšiga tsehhi rekonstrueerima, kõrgahjude töös on praegu nii palju uut; võib-olla sõidavad nad kusagile, kas Magnitogorskisse või Kuznetskisse kogemusi saama. Kuid neid vastikuid borše, mis Vitali temalt tahab, keedab ta ju halvasti. Ta on halb perenaine ja tema kodusolemisest ei ole mingit kasu. Mida küll teha, mida teha? Kas tõesti tuleb siiski ära sõita? Kas tõesti ei õnnestu Vitalit sellest mõttest loobuma keelitada?

Iskra mõtles Guljajevile. Kas see ei mõjutaks oma kadunud sõbra poega? Kuidas ka ei oleks, aga Aleksander Lvovitšit Vitali arvestab.

Iskra otsustas, et ta sõidab pärast tööd tingimata Guljajevi juurde. Kohe pärast vahetuse üleandmist läkski tema poole koju. Ustinovna avas ukse ja ütles, et Guljajevit pole kodus, juba hommikust saadik ei ole ja pole ka teada, millal ta tuleb. Iskra otsustas hiljem siit veel kord läbi tulla.

Ükskõik, kui palju kordi Iskra olekski sel päeval Guljajevi juures käinud, ikkagi poleks ta teda eest leidnud: Guljajev saatis sel päeval Zoja Petrovnat teele.

Pärast tehasekomitee koosolekut oli Tšibissovi Zoja Petrovna juurde tulnud ja öelnud, et kui Zoja Petrovna tahab, võtab Tšibissovi ta uuesti enda juurde tööle. Tal olevat leplik süda, ja vanast peast olevat ta sentimentaalseks muutunud. Peale selle ei saavat ta koos töötada nende värvitud peletistega, keda kaadriosakond talle iga nädal sekretäriks muretseb.

«Uhe sõnaga, kas olete nõus või mitte,» ütles Tšibissovi, «kuid käskkiri teid tööle tagasi võtta on juba antud. Teen teile valju noomituse ja võtan tööle tagasi.»

«Kuid ma olen ju haige.»

«Me anname teile kuu aega puhkust, ametiühing muretseb tuusiku sanatooriumi.»

Tšibissovi urises ja torises. Tema teeseldud karmuse

taga nägi Zoja Petrovna aga hoopis muud. Ja Zoja Petrovna oli Tšibissovi ees hirmus häbi kõige selle pärast, mis ta temale halba oli teinud.

«Aga teil, Anton Jegorovitš, oli ju õigus,» ütles ta Tšibissoville otsa vaatamata. «See, et te mind vallandate, oli ju õige. Ma sain hakkama vastiku teoga. Ja see ei olnud lihtsalt eksimine, vaid lausa kuritegu.»

«Ma usun, et te selle eest veel partei liinis saate. Te venete, puhkate ja küllap teiega siis veel räägitakse parteikomitees. Mina isiklikult pikendaksin teie kaardid aastaks võrra. Ma millegipärast mõtlen, et mu see lähebki. Ärge siis laske igasugustel seiklejatel endaga mängida.»

Kõik läkski nii, nagu Tšibissovi ütles. Muretseli tuus ja Zoja Petrovna sõitis õhtuse rongiga Sotši. Räägiti, et seal on juba kevad, kõik ümberringi õitseb; küllap lööb ka tema, Zoja Petrovna, seal õitsele.

Juba teist korda kuulis Iskra Ustinovnalt: «Ei, pole olnud, ei ole käinud, ei tea, kus ta võib olla,» just sel hetkel, kui Guljajev lehvitas Zoja Petrovnale; kes ta kuva rongi akna taga kätega millegi kohta märku tahtis anda.

Kui rong pimedusse kadus ja viimase vaguni punased tulukesed enam näha polnud, ütles Guljajev Zoja Petrovna emale:

«Loodan, et ta tuleb tagasi tervena ja rõõmsana Ootame ära.»

Nad kõndisid perroonisillutist mööda väljapääsu poole.

«Aleksander Lvovitš,» päris eideke. «Kuidas teiega siis jääb, kas te abiellute temaga või?»

«Ma ei saa teie küsimusest aru,» imestas Guljajev.

«Ma küsin kas te kavatsete Zojakesega abielluda?»

«Aga miks ma peaksin temaga abielluma? Millistel kaalutlustel, lubage küsida?»

«Ta on nii üksik ja saatys teeb talle liiga. Aga ta on ju veel noor ja ilus, ta hakkab teid armastama.»

«Kas te olete kindel, et ta mulle tuleb?»

«Noh, nii kindel nagu iseendas. Tal pole teie jaoks millestki kahju. Teist lähedasemat pole tal ju kedagi. Aleksander Lvovitš, kui mind ja Niinakest muidugi

mitte arvestada.» Ta osutas tüdrukukesele, kes järjest üle öla pimedusse vaatas, kuhu ema oli kadunud, ja kirju kindaga silmi pühkis.

«Kas teate, kulla mammake,» ütles Guljajev, kui nad olid juba vaksaliesisele väljakule jõudnud, «ärge püüdke oma tütre saatust tema eest otsustada. Minule tulla pole tal mingit mõtet, isegi mitte siis, kui ta ka nõustuks seda tegema. Ta on praegu niisuguses olukorras, et on rõõmus iga hellituse üle, iga toe üle. Aga mis edasi saab? Edasi tuleb elu inimesega, kes on temast täpselt kaks korda vanem. Noh, teiega ma küll abielluksin,» ütles Guljajev naljatades. «Ma mõtlen, te olete paar kolm aastat minust noorem. Kas te tuleksite mulle? Zoja Petrovna aga las jätkab oma õnne otsimist. Ühed saavutavad selle kergesti, teised ei saavuta seda üldse. Kolmandad aga saavad oma õnne kätte raskest võitluses, kuid lõppude lõpuks siiski saavad ja hoiavad teda siis nagu silmatera. Ei tohi ainult lootust kaotada, õnne eest tuleb võidelda, tema peale peab lootma ja teda tuleb elu viimse tunnini oodata. Nii on lugu. Mis aga minusse puutub, siis kõlban ma Zoja Petrovnale isaks, ja olen selles osas rõõmus talle abi osutama, kui ta seda vajab. Ja nüüd lubage mul lahkuda. Astun teie poole vahetevahel sisse, tulen teid ja Niinakest vaatama. Nägemiseni.»

Guljajev läks tänavat mööda ja pomises midagi endale ninna alla. Ise ta kuulatas huviga sõnu, mis kusa-gilt mälusopist esile kerkisid:

«...Vaid mälestus on jäänud armsa hääle kajast, kuid mina hoidun valgusele lähemale seilest ajast. Ei palu keegi mind, ei hüüa... ma siiski harjumusest tule poole püüan!»

«Mis asi see küll peaks olema,» mõtles ta, «kust need sõnad pärit on?» Siis meenus talle, et need olid Iskra värsid. «... Siin käige, laternate all, nii võin teid kaua näha veel...»

Tuleks nende vanade sõprade juurde sisse astuda. Ta on ju nad hoopis ära unustanud. Juba mitu nädalat on tema vaba aeg kõik haige Zoja Petrovna peale kulunud. Isegi teatri elust on ta mõnevõrra eemale jäänud. Jumal

teab, kui kaua aega pole ta enam Aleksahhinitki kohanud. Aga nii väga oleks vaja temaga kokku saada. Ta on tekkinud hea idee uue näidendi jaoks: peaks näitama inimest, kelle pärast head ja ausad inimesed kannatavad. Niisugust inimest, kes spekulereb revolutsioonilise fraasidega, kes pealt näha nagu võtaks osa ühisest tusest, ise aga on läbi ja läbi individualist. Kollektivist pettes oleks ta veel kaua võinud eksisteerida oma teeskleva minaga, kui rahva elus poleks olnud raske päevi ja keerulisi sündmusi, mille olemust individualist ahnitseja ei mõistnud. Jõuaval dust pidas ta nõrkuseks püüdis momenti oma isiklikel eesmärkidel ära kasutada ja eksis rängalt.

Selle teemaga juba saaks Aleksahhinit innustada. Täiuse näidendi jaoks leiduks, neid pole vaja kaugel otsima minna. Üht niisugust hallide juustega keigavat Guljajev teab. Las noormees mõtleb uue näidendi põhjärele. Olukord on muutunud, niisuguseid takistusi, nagu neid oli aasta-poolteist tagasi, noor dramaturg teatris enam ei kohta: kunstiline juht on hoopis teiseks muutunud, Tomašuk on täiesti pankrotistunud ja oma üleann suure mõju teatris kaotanud. Kas kõik jääb nõnda pike maks või lühemaks ajaks, kes seda teab? Kui keeb tavajärje töörohke loov igapäevane elu, on näha ja kuulda ainult neid, kel on käes kirves või kaevurilamp, kes ehitavad ja loovad, kes kõnelevad lavalt teatrikülastajaga suurtest ideedest. Kui aga olukord muutub keerulise maks, kui teele kerkivad takistused, siis ronivad koheselt välja tomašukid, keda seni polnud näha ega kuulda. Ja isegi nende kõned, mida nad tribüünidelt alla pasundavad, on kuidagi turris, kahvatud, nõnda-öelda pühaduspaistega ümbritsetud. Kuid hea on see, et nad ka kiiresti kaovad: hüppab teine välja nagu vedruga kurat kastist ja kaob kohe uuesti kaane alla.

Nõnda mõtiskledes Guljajev ei märganudki, kuidas ta koju oli jõudnud. Ustinovna ütles, et insener Kozakova olevat teda kaks korda otsimas käinud. Guljajev vaatas kella: hilja oli, arvas, et küllap nad juba magavad, Iskra käib ju tööl ja peab vara tõusma, koos tehase villega, teda ei tohi enam tülitada.

Guljajev otsustas homme sinna minna.

Järgmisel päeval leidis ta eest ainult Ljusjakese. Tüdurukuke mängis rahulikult, ja mingisuguste suurte sündmuste järgi polnud majas näha; Guljajev rahunes, kirjutas paberiribale, et oli siin käinud, ja läks teatrisse.

Iskra nägi seda sedelit alles õhtul. Ta viskas paberi minema: Guljajeviga kokkusaamise vajadus oli juba ära langenud. Nad olid Vitaliga tülli läinud. Iskra oli Vitalit palunud ärasõidu aega veel edasi lükata, too aga oli kindla ei juurde jäänud, sõita tulevat viivitamatult, juba homme või ülehommel. Lõpuks Iskra teatas, et ta üldse ei sõida. Vitali aga vastas, see olevat väga hea, siis lõpetavat ometi tema piinad ja ta saavat vabalt hingata.

«Ah nii?» ütles Iskra nagu tardudes. «Sul oleks hea meel minust lahkumise minna?»

«Jah, oleks küll.»

«Korda seda veel kord, korda veel!»

«Kas või sada ja tuhat korda! ... Sa oled mu närvid nahka pannud. Mul pole olnud mingit elu, ja õigust öelda pole mul ka naist olnud. Kas sulle oleks meele järgi, kui mina näiteks lõhnaksin ööd ja päevad petrooleumi, või ütleme toor-nafta järele? Aga kui ma mõnes naftatöötlemise lohases meistrina töötaksin, oleks see just niimoodi. Sina aga lõhnad kooksi järele! ... Sa oleksid pidanud ikkagi sellele mõtlema, sa oled ju naine, naine!»

«Eelkõige olen ma inimesel» hüüdis Iskra. «Kas sul häbi pole! Sa kordad väikekodanlike labasusi. Sa oled endale viletsa ja tuhise väikekodanlase pöörd võtnud!»

«Noh, väga tore. Jää siis ebamaiseks ja üliideeliseks olevuseks. Aga mul on neist pilvedetagustest kõrgustest juba villand.»

Järgmise päeva õhtupoolikul hakkas Vitali oma särke, pesu, raseerimisvahendeid ja kaelasidemeid kohvrissi pakkima. Iskra ei pärinud talt, mida see tähendab.

Kell jõudis üheksa peale ja Iskra sai just Ljusjakese magama, kui Vitali heitis kellale pilgu ning ütles: «Noh, mis siis ikka, jääme nägemiseni. Mina pole selles süüdi, et kõik niimoodi on läinud.» Ta võttis oma kohvri ja astus ukse poole. Lävel ta korra seisatas, võib-olla oodates, et Iskra kas või ühe sõnakesegi poetab. Kuid Iskra ei pööranud pilkugi lauvalt, millel ta triikis Ljusja-

kese veidralt pisikesi riidekesi. Ta tundis kibedust, et nende elu nii lõpeb, et Vitali kõik selle, mis nad aegade jooksul olid ühiselt loonud, nii kergekaeliselt purustat. Tähendab, nende elus polnud talle midagi kallist.

Iskra selja taga klõpsatas üks. Iskra pöördus ümber. Vitalit enam ei olnud. Trikrauda sinnapaika jättes sootistas Iskra riidevarna juurde ja naaras sealt palitu. See ei olnud siis mõnda aega palitut vastu rinda surudes, riputat selle jälle varna tagasi. Mis sellest ikka välja tuleks? Ta jookseks Vitalile tänavale järele, ripuks tema käevangu, püüaks teda koju tagasi tirida, uluks jaamas, Vitali aga on niisugune, et mida rohkem sa teda palud, seda ta karmimaks ta muutub, ja lõpuks tõukaks ta sind eemale ja sõidaks ikkagi minema. Ei, see pole mingi lahendus.

Iskra käis ärritatult toas ringi ja muljus käsi, nii et sõrmed naksusid. Uuesti haaras ta palitu, riietus ja jooksis tänavale. Ta enam ei mõelnudki, kuhu ja milleks ta jookseb, kuid takso peatusse jõudes palus taksojuht end kiiresti jaama sõidutada.

Autojuht kihutas ilmaaegu, rong oli alles nüüdsama mõni minut tagasi välja sõitnud. Tähendab, Vitali oli veel üsna lähedal, kusagil linnaservas. Kui taksoga järgmisesse jaama kihutada, võiks teda veel kätte saada. Kuid milleks, milleks seda teha, kui ta võis nii ära sõita, et teda miski asi ei peatanud? Seda, kes tahab ära minna, ei pea ükski asi kinni, varem või hiljem ta ikkagi läheb.

Iskra istus jälle taksosse. «Kuhu sõita?» küsis autojuht, kui auto juba liikus.

Kuhu? Jah tõepoolest, kuhu ta ruttab? Kas tühjaks jäänud, igavesti tühjaks jäänud tuba vahtima?...

Autojuht ootas, auto vaevalt sõitis.

«Kas te Mäekalda tänavat teate?» küsis Iskra. «Palun sõitke sinna, kõige viimasesse lõppu.»

Võib olla kui tee oleks olnud pikem, oleks Iskra jõudnud ümber mõelda ning palunud autojuhti tagasi pöörduda. Taksojuht sõitis aga mingisuguseid põiktähtsaid pidi ja mõne minuti pärast jäi auto Iskra poolt sõidetud maja ette seisma.

Võib olla, et kui Iskral oleks olnud aega värava taga seisatamiseks, oleks ta järele mõelnud, ega oleks sellest

väravast sisse läinudki. Et aga Dimitri taksoukse klõpsatuse peale välja tuli, ei jäänud Iskrale järelemõtlemise aega ja ta läks väravast sisse.

«Kas on midagi juhtunud?» küsis Dimitri Iskrat laua juurde kutsudes ja talle otsa vaadates.

«Juhtunud? ...» ütles Iskra teda ootamatult vallanud ükskõiksusega. «Jah, on küll juhtunud.» Ta vaatas hajameelselt ringi. «Kas majas on veel kedagi?»

«Ei ole. Kapitolina on ikka veel haiglas. Ta küll juba paraneb. Andrei on tsehhis.»

«Jajah, hommikul tuleb mul temalt vahetus vastu võtta.» Akki kattis Iskra näo kätega. «Dimitri Timofejevitš,» kuulis see, «te ei oska kujutledagi, kui õnnetu ma olen!»

Dimitri eemaldas Iskra käed näo eest ja nägi tema silmades ahastust.

«Mis teil on, Iskra Vassiljevna?» küsis ta hämmastunult. «Rahunege ometi. Noh, jätke ometi.» Ja Dimitri silistas ettevaatlikult tema õlga ja selga.

Iskra kallutas end tema poole:

«Ma ei suuda, Dimitri Timofejevitš, ma ei suuda nii viisi elada. Ma vist suren, mul pole enam jõudu...»

Dimitri ei teadnud, mis teha; ta võttis ettevaatlikult Iskra õlgade ümber kinni ja tõmbas teda vaikselt enda poole. Iskra ei tõuganud teda ära ja Dimitri riivas huultega vaevumärgatavalt tema juukseid, mis lõhnasid nii hästi, sugugi mitte kõrgahju tsehhi järele...

28.

Kui Ljolja oli tuttava värava juurde jõudnud, heitis ta pilgu aknasse ja tõmbus kohe tagasi. Läbi tüllkardina nägi ta selgesti Dimitrit, kes süleles kunstnik Kozakovi naist. Viimane niidike, mis neid, Ljoljat ja Dimitrit, veel kuidagi oli sidunud, katkes lõplikult. Selles pikka aega kestnud tummas võitluses jäi kaotajaks tema, Ljolja. Võitis teine, kes oli terve, ilus ja õnnelik. Milleks küll temale, kellel oli niisugune mees nagu kunstnik Kozakov, veel ka Dimitrit pidi vaja olema? Tal oli ju kõik, mis täielikuks õnneks tarvis, milleks talle siis veel

Dimitrit tarvis on? See oli juba tuju, kapriis, see tuli sellest, et tal oli kõike külluses.

Ljolja ei tahtnud enam näha, mis seal halvasti kaeti. Akna taga toimus ja läks mööda tänavat pikka aega tagasi. Ta meenutas viimast kohtumist Dimitriga. See oli kolm nädalat tagasi. Ljolja tuli siia. «Sa kutsusid mind kunagi, kas mäletad,» ütles ta Dimitrile. «Noh, näe, ma tulingi.» — «Hästi tegid, et tulid,» vastas Dimitri. «Aga miks sa nii tige oled? Võib-olla on parem, kui ma ära lähen?» — «Täna öösel suri Gorbatsšov... Kapa sünnitas enneaegselt, ta on praegu haiglas ja tema sünnikord on raske.»

Ljolja istus Dimitri kõrval ja puudutas tema karmet. Ljolja ütlemise järgi tigeid juukseid, mis kammile ei alistunud, vaid hoidusid ikka nii, nagu neile meeldis. Dimitri ei tõmbunud eemale. Ljolja istus pool tunni ja ütles siis, et läheb ära, tal olevat vaja minna. Ta oleks muidugi tahtnud Dimitri juurde jääda, ja tehes juba äraminekust, oli ta lootnud Dimitrit ütlevat: «Istu, kuhu sa nii hilja ikka lähed.» Dimitri aga ei olnud seda. Ljolja küll püüdis teda õigustada: tal on ju nii palju muresid — nii palju õnnetusi perekonnas ühekorraga.

Värava juures hüvasti jättes Dimitri ütles: «Ljoljake!» Täpselt nii nagu ta teda kunagi varemgi kutsus. «Ljoljake, sa tule ikka. Ära teed meile unusta. Kas kuuled?» — «Kas sulle on seda vaja, Dima?» — «Kui poleks vaja, ega ma siis ei kutsuks.»

Tähendab ta valetas, ei rääkinud tõtt. Talle polnud Ljolja tulekut sugugi vaja. Ta oli ju enesele teise leidnud... See mõte oli talumatu. Ljolja kinnitas enesele, et Dimitri oli see, kes teda eluga sidus. Ta elas ainult sellepärast, et maailmas oli Dimitri. Nüüd Dimitrit enam polnud, ja ka elul ei olnud enam mõtet. Mis on tema elu, kui pole enam mõtteid Dimitrist? Ainult võrgud, mis sõrmi katki rebivad? Magamisase ühiselamus ja viina pude? Kes küll saaks teda sundida seda elu edasi taluma?

Hetkeks kerkis mällu õudne pilt, ja enne, kui ta jõudis taibatagi, mis see oli, pilt juba kadus. Ljolja erutus: mis see ometi oli? Mis küll teda häiris? Mis oli see, mida ta püüdis meelde tuletada? Ja järsku meenus talle kõigis

üksikasjades vana Mokeitši jutustus tütarlastest, kelle silmades Mokeitš polnud suutnud õigeaegselt surma ahastust näha.

Ljolja möödus ühe kaupluse pimedast vitriinist ja püüdis seal oma peegelpilti näha. Ta nägi aga ainult laiali valguvat laiku. «Ka mina kannan endas surmaahastust,» mõtles ta. «Ja kuhu ma sellega küll lähen?...»

Ljolja juba teadis, kuhu ta sellega läheb. Ta läheb sinnasamasse, kuhu läks see tütarlapski, kellest Mokeitš jutustas. «Ainult veidi suitsu ja auru tõusis üles, ning oligi kõik...»

Tehasesse läks ta läbi taraugu. Kõrgahjutsehhi oli ju väga lihtne leida. Selle katuse all mühasid ja lõõmasid niisugused lõkkesed, et kogu tehase territoorium neist eredalt purpurselt muutus. Keegi ei peatanud Ljoljat, keegi ei küsinud, mis ta siit otsis. Oma kulunud koeranahkse kraega jopis sarnanes ta naistöölistelega, keda sel hilisel tunnil tehases veel palju ringi liikus.

Mööda võbisevaid raudtreppe üles minnes Ljolja tundis, kuidas kõrgahjud neis pulbitsevast varjatud jõust värisevad, kuidas kõrgahjude ümbruses kõik ehitused tasa vaevumärgatavalt vibisevad.

Ljolja jõudis valukotta. Siin oli just lõpetatud malmi väljalaskmine, rennid sädelesid veel tuhmilt ja ääritöölised puhastasid neid. Estakaadi all seisvad malmiveo kopad olid täis silmipimestavat metalli. «Tõusis suitsu...» Täheandab, niisugusest kopast see suits siis tõusiski. Ljolja seisis ja vaatas silmi pööramata lõõmavat malmi. Ei, tema küll ei suuda seda teha. Ei, seda küll mitte. «Anna andeks tundmatu, õnnetu tütarlaps, kuid mina küll sinu jälgedes käla ei saa. Võib-olla olid sa veelgi õnnetum kui mina. Millise mööduga oleks siis küll tulnud sinu õnnetust mööda?...»

«Ljolja!» kuulis ta korraga hüüdu. See tuli nii ootamatult, et ta just nüüd oleks peaaegu üle käsipuu sinna silmipimestavasse malmipõrgusse kukkunud. Ta süda tagus nii meeletult, et ta ei tundnud lähenevat Andreid kohe ära. «Ljolja!» kordas too imestunult, «kuidas sa küll siia sattusid?»

«Andrjuša!» sõostis Ljolja Andrei juurde, haaras tema õlgade ümbert kinni ja surus enda ta rinna vastu.

«Armas! Kallis Andrijuša! Mida küll elu inimestega ära ei tee?»

Andrei oli üllatunud ja liigutatud niisugusest kaasa tundmisest tema ja Kapa õnnetusele, mida ta Ljolja sõnades kuulis. Ljolja aga nuttis kibedalt, nagu oleks ta tööpoolest ka ise uskunud, et nutab teiste inimeste, mille aga omaenda hädade pärast.

«Seda ei tee elu,» ütles Andrei, «vaid inimesed.»

«Nad on alatud, alatud!» nuttis Ljolja, kelle silme ette kerkis Iskra Kozakova, kunstniku naine, kelle elu läks nästi, kes oli terve ja õnnelik, ja kes lihtsast tujukusest võttis teistelt ära need raske õnne viimasedki raasukesed.

Kuulstes Kozakovi naine nuttis sel hetkel samuti kibedalt ning surus oma nao hämmeldunud Dimitri rinnast vastu Dimitri hooris seda väikest naist oma sületuses, ta oli seda pikki kuid igalsenud, Dimitri tajus tema soojust, tema käte vahel olid selle naise talle tundmatud käed ja õlad. Miks ta siis veel viivitab, miks siis? Ta oli ju seda hetke nii väga oodanud.

Dimitri aga viivitas ja see hetk möödus.

«Miks te nutate?» küsis ta.

Iskra vaatas talle imestunud pilgul otsa, nagu vaatavad unest ärrganud lapsed, kes on võõras kohas magama jäänud.

«Ah, mu süda on nii rahutu,» ütles ta. «Kardan, kas viimaks pole Ljusjakesega midagi juhtunud. Ta on ju üks kodu.»

Dimitri surus Iskra enda vastu ja vaatas talle silma.

«Ei, ei, ei maksa,» kordas Iskra teda eemale tõugata püüdes.

Dimitri tahtis teda suudelda.

«Ei maksa, ei maksa,» ütles Iskra ja püüdis teda ikka veel eemale suruda. «Dimitri Timofejevitš, küllake, ei maksa. Ma hakkan teid väga, väga armastama. Ainult, praegu ei maksa.»

Seda rääkides mõtles Iskra hoopis muust, Dimitri nägi, kui erutatud, ärevil ja rõhutatud Iskra Vassiljevna oli. Ta taipas, et Iskra mõtteis oli sel momendil ükskõik

mis või kes, ainult mitte tema. Dimitri vabastas ta ja ise oma rahulikkuse üle imestades, ütles muirates:

«Milleks te seda räägite, Iskra Vassiljevna? Te ei hakka mind iialgi armastama.»

Iskra vaikis ja vaatas maha.

«Ma saadan teid,» ütles Dimitri Iskrale palitult ülatades.

«Kas te olete minu peale pahane?» küsis Iskra vaevu kuuldavalt ja ta käed ei tahtnud kuidagi palitu varrukaisse sattuda.

«Mispärast siis, Iskra Vassiljevna? Mingi meeleliigutuse ajal tulite te minu juurde, sest vajasite sõbralikku nõuannet ja toetust, oli ju nii? Siin on mu käsi, võtke ja pidage meeles, et see teeb teie heaks kõik, mis on talle vähegi jõukohane. Aga see, mis te armastusest rääkisite, selles te, kordan veel, eksite. Teie ei saa mind armastada.»

«Mispärast siis ei saa?» küsis Iskra käsi rusikatesse pigistades. «Mispärast siis?»

«Sellepärast, et te armastate oma meest.»

«Mul ei ole meest, ei ole!» hüüdis Iskra. «Ta sõitis ära. Kas te mõistate, võttis kohvri ja sõitis minema. Jooksis alatult ja häbitult minema, põgenes!»

Dimitri ohkas. Selles siis oligi Iskra erutuste ja rahutuste põhjus. Ta mõistis nüüd, et sel õhtul oli suur õnnetus temast mööda läinud. Ta oleks võinud selle armsa väikese naise sõnu uskuda, ja talle igaveseks oma südame anda. Hommikuks aga oleks see tema armastatu end välja nutnud ja rahunenud ning läinud jaama, et oma mehele järele sõita.

Nad sammusid vaikides mööda tänavat. Iskra maja juures seisatasid hetkeks.

«Noh,» ütles Dimitri. «Jäägem siis hüvasti, Iskra Vassiljevna.»

«Ei, ei, ärge öelge hüvasti!» hüüdis ta rutakalt. «Me ju homme näeme, kindlasti näeme. Eks?»

«Hästi,» ütles Dimitri ja muigas jälle nii, nagu muigavad täiskasvanud, kui nad räägivad lapsega, kellest nad kindlalt teavad, et see kavaldab ega räägi tõtt.

Kell oli üks öösel, kui Iskra ettevaatlikult oma võtme ukse lukust lahti keeras ja kikiparvul tuppa astus.

«Vitali!» hüüdis ta võtmeid maha pillates. «Vitali!»

Vitali istus palitus ja mütsis laua taga. Iskrat oodates oli ta nähtavasti pea kätele pannud ja magama jäänud, ta põsel oli suure varrukanööbi nelja augukesega jäljend.

«Iskrake,» ütles ta süüdlaslikult. «Ma ei saa sinu elada, ausõna, ei saa. Ja milleks pidi küll see rumal lahkumineku mõte mulle pähe tulema! Kus sa olid nii kaua? Ma tulin ju kohe tagasi, ei läinud isegi vagnisse.»

Iskra vaatas talle ahastavate silmadega otsa. Vitali ju ei kahtlustagi, ei oskagi kahtlustada teda selles, mis täna oleks võinud juhtuda. Nagu ikka ei märka ega kahtlusta ta midagi.

«Kui hea, et sa tagasi tulid,» ütles Iskra Vitalile lahenedes. «Küll see on hea!»

Vitali süleles teda ja Iskra nagu tardus tema õla najal, ta tundis nii suurt kergendust, nagu oleks ta enne kuulmatult raskest koormast vabanenud; nagu oleks suur õnnetus temast mööda läinud; oli selline tunne nagu kunagi ammu isa kindla selja taga

29.

Akna taga laius kauguses jääne meri. Kapa istus akna juures ja toitis rinnaga pisitillukest olendit, kes siis, kui ta millegipärast vihastas, näost punaseks läks ja olgugi, et tal veel hambaid ei olnud, valusasti hammustas. See väike olend oli tema poeg Vanja. Kapa tahtis, et talle niisugune nimi pandaks. Juba haiglast kirjutas ta Andreile: «Andrjuša, ega sul midagi selle vastu ei ole, kui me talle minu isa nime paneme? Palun sind, Andrjuša, ole nõus, kuigi see nimi võib-olla päris kaasaegne pole.» Kapa oli väga kartnud, et Andrjuša hakkab torisema. Andrei aga ei torisenud üldse. Ta oli ju niisugune võraturu Andrjuša, kelle sarnast teist maailmas kindlasti ei ole.

Pisitilluke olend ei vihastanud ega läinud näost punaseks oma iseloomu riikuse tõttu. Ta oli ju nii nõrk ja närviline, tema ilmaletulek oli olnud raske ja enneaegne.

Tema sündimine ei teinud tol hetkel kellelegi rõõmu, sest tema lähedastel oli siis väga suur mure. Ka edaspidi ei läinud kõik nii nagu vaja. Ta emal oli veel palju päevi väga vähe piima ja seegi ei olnud maitsev. Nii et tahes-tahmata hakkad hammustama! Tõsi küll, tema ema oli tugev ja terve ning aja jooksul asi paranes. Kuid tormisel ja traagilisel ööl sündinud olend võpatas iga krõbina peale ning hakkas tihti põhjusetult nutma.

Kapa armastas teda kogu oma südameverega ja vihas- tas Andrei peale, et too seda raasukest vahetpidamata ei suudelnud. Andrei aga seletas: «Kapake, kas sa ka tead, millal isad oma poegi tõepoolest armastama hakkavad? Siis, kui nad juba oma poisikalduvusi ilmutavad. Selle ajani aga armastavad neid emad rohkem kui isad.» — «Missugune rumal teooria, häbi kohe kuulatagil!» vihas- tas Kapa.

Juba teist nädalat elasid nad uue maja uues korteris. Uksikelamust tuli Anna Nikolajevnal pärast mehe surma välja kolida. Uksindust kartes oli ta Kapalt ja Andreilt küsinud, kas need ei tahaks temaga koos elada. Ka Kapa oleks siis kergem, — oleks, kes last hoiab. Kapa nõustus. Pärast isa surma suhtus ta emasse palju suurema õrnuse ja hellusega. Ja kui raske Kapa ka ei olnud, ta mõistis, et tal on tema armas, kallid ja hea Andrei, aga emal? Emal ei olnud enam kedagi, mitte kui kedagi, — lapsed ja lapselapsed ei asenda talle seda, kellega ta oli üle kolmekümne aasta ühist elu elanud.

Jah, nad elavad nüüd uues kolmetoalises korteris, nagu Kapa oli kunagi unistanud. Nende korter asub kolmandal korrusel, trepil on naabrinaised, kellega võib rääkida ilmast ja kõigest muust ja kellega nad lahkelt tervitusi vahetavad, ning välisukse juures ei seisa enam miilitsameest. Kuid ei ole ka enam seda, kellele tema, Kapa, selle miilitsamehe pärast etteheiteid oli teinud. Isa viidi suurtükilafetil südantlõhestava leinamuusika saatel kalmistule. Kapa kuulis seda muusikat läbi haigla akna.

Alles neil, tema perekonnale nii raskeil päevil Kapa nägi, kui palju sõpru oli olnud ta isal. Kunagi varem ei olnud nad nende majas käinud, neil oli alati väga kiire, nad ei leidnud kunagi vaba aega, et õhtul koos

istuda, puhata, ja neist igavesti lõppematutest töödest veidi eemale tõmbuda. Nad olid vist alati lükanud neid kohtumisi mingile teisele, vabamale ja hilisemale ajale. Ja leidsid selle aja alles siis, kui tuli mööda loojakast teed oma sõbra puusärgi taga kalmistule kõndida ja hiljem Anna Nikolajevna juures istuda.

Andrei jutustas Kapale, talle olevat tehases räägitud, et leidur Krutilitš Gorbatšovi surmast kuulda saades öelnud: «Mida siin siis kahetseda on? Üks bürokraat jälle vähem. Vaevalt leidub kedagi, kes tahaks tema kirstu järel vantsida.» Andrei meenutas seda siis, kui ta Kapale rääkis, kuidas mitu tuhat inimest tema isa viimsele teekonnale saatmas oli käinud, — neid oli tulnud linna kõigist tehastest, sadamast, instituutidest, koolidest ja asutustest.

Uude korterisse kolimisest Anna Nikolajevna osa ei võtnud. Ta jäeti kolimise ajaks Mäekaldale Ustinovna seltsi. Anna Nikolajevna ei suutnud vaadata, kuidas nende vanas kodus mööblit kohalt liigutati ja nihutati, eriti, kui seda tehti Ivan Jakovlevitši kabinetis. Ta ei võinud näha, kuidas toad tühjenesid, kuidas nad kõleda ja laastatud ilme võtsid. Ivan Jakovlevitši kabinetis vedelevate rohkete paberite hulgast leidis Kapa Krutilitši palju kurja teinud seletuskirja. Selle lehekülgedel olid isa käega kirjutatud märkused. Kirja lõpust Kapa luges: «Mõtlen, et seltsimeest maksab toetada. Ta on rahutu inimene. Rahutud inimesed on aga väärtuslikud selle poolest, et nad ka teistele rahu ei anna.»

Andrei lubas Dimitrile selle kaustaga Krutilitši juurde minna ja talle sellega vastu pead anda. «Ega ikka ei anna,» vastas Dimitri. «Kodanik Krutilitš on juba ankru hiivanud ja ära sõitnud, nii nagu ta seda kogu eluaeg on teinud, niipea kui inimesed on aru saanud, mida ta endast kujutab. Ta laskus kusagile uudismaale. Pole teada, kas Kasahstani või Uraali. Mine siis otsi teda sealt! Teenib võib-olla veel ordenigi välja.» — «Teda tuleks kohtu alla anda!» hüüdis Andrei. «Mille eest?» küsis Dimitri. «Mina olen sinuga muidugi nõus, aga paljudest meil laimajaid kohtu alla antakse? Niisuguseid, juhtu meid võib ju esineda, ainult mina neist küll midagi ei tea. Krutilitši läbi hakkub veel nii mitugi inimest, Andr

jušake. Ja nii see jääbki, kuni pole seadusega kinnitatud, et laim on üks vaenlase relvi meie vastu.»

Kapal oli selle nädala jooksul olnud palju elamusi. Neil päevil tuli tal esineda instituudi komsomolikoosolekul. «Seltsimehed!» rääkis ta tuliselt. «Mööduvad veel mõned aastad ja meile langeb suur vastutus — viia lõpule oma isade töö. Isad pärandasid meile suure rikkuse — kättevõidetud sotsialismi. Ja see on saavutatud vähema kui neljakümne aastaga! Järgmise neljakümne aasta, meie aastate jooksul, aga võib-olla varemgi, oleme me kohustatud üles ehitama kommunistliku ühiskonna. Meil pole õigust suhtuda hoolimatult sellesse, mida meie isad ja vanaisad oma verega on kätte võitnud. Ja kõige väiksematki kõrvalekaldumist sellelt teelt ei ole meil õigus andestada mitte kellelegi, isegi mitte oma parimale sõbrale. Ma lugesin ühest ajakirjast, kuidas keegi kriitik pilkab neid, kes lähevad otseteed mööda, aga mitte teeääri ja kraave, pidi. Meie ei tohi minna teeääri mööda isegi sel juhul, kui seal ka pehmem astuda oleks. Meie ei tohi ronida kraavi meelepeade järele. See raskendab ja aeglustab meie edasiliikumist. Poisid ja tüdrukud! See tee on võib-olla küll palju karmim, kui me tahaksime, kuid maailmas käib ju veel võitlus, vähe sellest, et käib, koguni teravneb. Ja kui meie isad võitlesid barrikaadidel, siis pole ka meil veel õigust võitlusvälja maha jätta. Aga kui juba kord on võitlus ja lahing, siis on ka raskused.»

«Kapake, sa oled bolševik!» ütles talle pärast koosolekut paks Allake. «Kas tõesti?» küsis Kapa. «Kas sa mõtled seda tõsiselt? Ma olen väga rõõmus. Minu jaoks on sellel sõnal väga suur väärtus.»

Kapa vaatas aknast välja, söötis väikest Ivan Andrejevitsi ja ta pea oli tulvil mõtteist. Merel sõitis laev. Kuhu ta läheb? Millisele maale? Mida ta oma trümmides veab? Varem, kui nad veel üksikelamus või Mäekaldal elasid, ei näinud ta merd. Siin aga on iga päev aknast näha, kuidas laevad kusagile lähevad ja kusagilt tulevad. Maailma sadamates lehvib laevamastides järjest rohkem punaseid lippe. Kapa kodumaa muutub ikka võimsamaks, tema mõju kogu maailmas kasvab. Millised helged ja rõõmsad päevad lähenevad, kui suurepäraselt

hakkab inimene elama selles maailmas, kus pole enam riigipiire ja piirivalvureid! Võib olla, et ka tema, Kapa, näeb neid päevi, kuid pisitilluke Ivan Andrejevitš näeb neid kohe päris kindlasti. Kui ainult sõdu ei tulek. Varem Kapa just eriti tõsiselt sõjale ei mõelnud, ta oli mõelnud nii, et sõda võib ju tulla ja võib ka mitte tulla. See talle erilist muret ei teinud. Nüüd aga, kus ta Ivan Andrejevitši oma kätel hoidis, mõtles ta võimalikule sõjale ahastusega, ja vihkas neid, kes võiksid sõj valla päästa.

Kingadega klõbistades tuli Anna Nikolajevna, võttis Kapalt poja ja läks seda magama panema. Kapa istus õpikute taha ja pani laualambi põlema — hämarus juba. Varsti tuli Andrei koos kõigi oma onudega. Need polnud uues korteris veel käinud ja tulid nüüd seda vaatama. Peamiselt aga, nagu ütles Platon Timofejevitš, tulid nad vaatama kõrgahjumehe järeleliijat.

«Õeldakse ju: troonipärija. Meil on aga oma järeleliijate jaoks palju tõsisem nimi: tulevane metallurg, tulevane kõrgahjumees. Tahtsime tee pealt šampanjat võtta, kuid lõime kahtlema: äkki saab sellest veel peavalu. Viina vastu aga avaldas protesti meie karsklane Dimitri. Nii me siis tulimegi paljaste kätega.»

«Mulde, ka Dimitri enda terviseks tuleks topsi tõsta,» ütles Jakov Timofejevitš.

«Täiesti õige,» nõustus Platon Timofejevitš. «Ta valiti ju tehase parteikomiteesse. Ütlevad ta sirgjoonelise ja kindla iseloomuga mehe olevat...»

«Ta on juba liiga sirgjooneline,» naeris Jakov Timofejevitš. «Just nagu kirves, ei näe teine vasakule ega paremale.»

Dimitri vaatas temale kaastundliku pilguga otsa.

«Vinta-vänta on ohutum rübelda,» vastas ta.

«Kelle kohta see siis käib?» küsis Jakov Timofejevitš.

«See on öeldud üldiselt, elus nähtud faktide põhjal,» vastas Dimitri.

«Hüva, aitab küll sellest omavahelisest nägelemisest!» ütles Platon Timofejevitš. «Stjopa, sa õige jutustameestele, nad ju ei tea, kuidas sa Vorobeinõiga oma vahekordi klaarisid.»

«Aga mis siin jutustada on? Ma tuletasin talle meelde

mõningaid üksikasju, tema aga võttis kätte ja lendas selili, jalad vastu taevast.»

«Mine nüüd ikka!» oli Jakov Timofejevitš lõbusalt üllatunud. «Tähendab, mees ei püsi just kindlalt jalul.»

Tekkis vaidlus, kas see on õigesti tehtud või mitte, et Tšibissovi Vorobeinõi siiski tehasesse jättis, et ta teda kraedpidi välja ei visanud. Kapa kutsus Dimitri teise tuppa ja küsis temalt tasa:

«Nii et pole teada, kus Ljolia on?»

«Ei ole,» vastas Dimitri pimedasse aknasse vaadates. «Pole teada.» Tema näoilmes ei muutunud midagi, ainult ta silmad pisut ahenesid, nagu tahaks ta akna taga pimedas kauguses näha midagi niisugust, mida teistel pole vaja teada.

Kui külalised olid läinud, küsis Kapa:

«Andrei, kas tõesti on nii, et kui sa sirgjooneline ja kindla iseloomuga oled, siis oled tingimata ka nagu kirves? Mis sina arvad?»

«Minu arvates need, kel ei lähe korda olla sirgjooneline ja kindlameelne, mõtlevad lihtsalt tigidusest nende vastu, kellel see korda läheb, igasuguseid pilkeid välja, nagu näiteks see kirvelugu.»

«Kuid võib-olla on see siiski puudus?»

«Ei tea, Kapake. Vladimir Iljitš Lenin oli näiteks väga sirgjooneline.»

«Kas sa tead, miks ma seda küsin? Küsin sellepärast, et ka mulle öeldakse vahel, ma olevat liiga sirgjooneline. Võib-olla on see halb? Kas sulle ei tundu, et see on minu negatiivne joon? Kas sina ei kannata selle all?»

Andrei naeris ja süleles teda:

«Oled sa mul aga naljatilk! Ei, sinul küll ei ole mingisuguseid negatiivseid jooni ega puudusi...»

«Noh, jäta järele, ma räägin tõsiselt.»

«Ka mina räägin tõsiselt, mu veidrik. Ma ju armastan sind. Miks peaksin siis uurima sinu negatiivseid jooni, ma tahan sinus näha ja näengi ainult head, ning ära sunni mind midagi muud nägema.»

Päev jõudis lõpule ja ka õhtu sai otsa, emamured ja toimetused jäid tagaplaanile. Linnale laskus öö, ja siis, lahtisi silmi pimeduses lamades, elas Kapa uuesti läbi kõik selle, mida ta oli tundnud isa surmaööl. See vist ei

lähel tal ilalgi meelest, ei unune kunagi. Hingepiin oli ühinenud füüsilise valuga. Kapa oli olnud veendunud selles, et ta sureb. Kuid surm ei tundunudki hirmsana, sest isa kaotus varjutas kõik muu. Võimatu oli kujutleda ega saanud nagu uskudagi, et isa enam ilalgi ei vaata oma naervate silmadega talle otsa, ei silita ega sasi tema poisipead. Nad olid siis mõlemad emaga palatisse jooksnud ja isa aseme juurde maha langenud, neid ei saadud sealt kuidagi üles tõsta ega ära viia. Andrei võttis ta kätele, kui ta enam midagi ei näinud ega tundnud, ja andis üle sanitaridele ja õdedele, kes ta kanderaamil otse sünnitusosakonda viisid.

Kapa silme ette kerkis isa kuju. Kapa sosistas midagi nii tasa, et mitte keegi, isegi Andrei ei võinud seda kuulda. Nende sosistatud sõnade mõte seisis selles, et lõpetaks ta ometi kiiremini instituudi, saaks ta juba rutem arstiks, iseseisvaks inimeseks. Küllap siis alles nähakse, kuidas vana kommunisti Gorbatšovi tütar hakkab elama ja töötama! Küllap nad saadavad Andreiga veel palju elus korda ja tõestavad, et bolševikud polnud mitte ainult nende isad, vaid ka nemad ise. Teä seda, isa! Kuid isa oli seda niigi alati teadnud.

30.

Heledalt hõõgudes jooksid valukangid üksteise järel rullteed mööda valtsirullide vahele. Sujuvate liigutustega paiskas Dimitri neid ühelt küljelt teisele, ajas neid valtsirullide vahele ja sealt tagasi; valukangid muutusid järjest pikemaks ja õhemaks, nende helendus aga järjest tuhmimaks; hiljem aga, kui nad olid pikkadeks lattideks veninud, ning enam üldse ei hõõgunud, suunas Dimitri nad teiste presside ja agregaatide alla, kus neist edaspidi juba raudrööpad said.

Dimitri armastas seda tööd määratu suure ja raske valtsimisagregaadi kabiinis. Talle meeldis tajuda oma jõudu metalli ja terase üle. Ta vajutab käepidemele ja valtside vahele surutud valukang litsutakse lainedaks nagu taignatükk rulli all. Siis asetab Dimitri valukangi serviti, ja see venib nüüd teises suunas, läheb pikemaks.

Täpsed liigutused, täpne arvestus ja käegakatsutav tulemus. Ja kui mitusada tonni malmi läheb nii vahetuse jooksul Dimitri käte vahelt läbi, ning kui palju kilomeetreid saab lõpuks sellest metallist rööpaid!

Kui aga harjunud ning vilunud käed töötavad juba automaatselt, jääb töö kõrval aega ka mõtisklusteks.

Dimitri mõtleb uue parteikomitee hiljutisest istungist, kus arutati kommunist Orleantsevi personaalküsimust. Istung oli väga raske ja ebameeldiv. Orleantsev rääkis seal, nii nagu tehasekomitee koosolekulgi, jälle sellest, et ta oli pioneer, kommunistlik noor ja sai Isamaasõja ajal kaks korda haavata. Kui aga asi puutus süü üles-tunnistamisse, siis hoidus ta ikka otsesest vastusest kõrvale. «Kord ma sellest juba rääkisin, ja ma ei kavatsengi endale hakata tuhka pea peale riputama.»

Dimitri vaatas üksisilmi Orleantseville otsa, jälgis iga tema liigutust, iga tema žesti ja kuulas tähelepanelikult iga tema sõna. «Ja see on nüüd kommunist?» mõtles ta. «Mis on temas kommunistlikku, parteilist? Tal on kõik rajatud rangele arvestusele. Ka praegu, partei liikmele nii raskel hetkel, jääb ta ainult praktiliseks ärimehiks. Ta võitleb selle eest, et vältida karistust, ja samal ajal teeb kõik selleks, et oma süüd mitte tunnistada. Ta vaatab kusagile kaugele ette, kus võib vahest juhtuda, et ta jälle pukki saab.»

Parteibüroo liikmed võtsid sõna teravalt ja kategooriliselt — kellelgi polnud kahtlust selles, et Orleantsevi koht pole parteis.

«Inimene, kes ei austa organisatsiooni, kuhu ta kuulub, ja kes ei arvesta sinna kuuluvaid seltsimehi, tuleb organisatsioonist välja heita,» väljendus nagu alati veidi keerukalt insener martäänahju tsehhist. «Tema kohta võib öelda, et ta on parteis ballastiks.»

«Ei, ta pole ballast,» vaidles vastu vana kommunist, vedurijuht. «Ta segab parteid aktiivselt, teeb parteile aktiivselt kahju. Kui tema jaoks teistsugune distsipliin on kirja pandud, siis käigu ta sellega kus tahes.»

Kogu istungi kestel vaikinud ja end tehase parteikomitee alles värske liikmena kohmetult tundnud Dimitri ei kannatanud lõpuks enam välja ja oma seisundit unustades ütles:

«Orleantsevi koht pole parteis. Ta on kaotanud sellele õiguse. Võib-olla tal kunagi oli see õigus, väga võimalik. Nüüd aga on ta selle õiguse kaotanud. Möödunud aasta ei olnud parteile kerge aeg. See polnud kerge kogu maailma kommunistlikule liikumisele. Tuli läbi teha vastupidavuse eksam. Aga kus oli selle eksami ajal seltsimees Orleantsev? Kas ta kaitses partei, tööliklassi ja rahva huve? Tema hoopis tahtis revisionistide poolt sogaseks aetud vees juhtivale kohale trügida. Ka mina olen selle kodaniku parteist väljaheitmise poolt, ja olen valmis siisugust otsust ükskõik kus kaitsma.»

Orleantsevi parteist väljaheitmise otsustati ühel häälel. Alles nüüd kaotas ta vist esmakordselt elus oma raudse poosi. Ta ei suutnud manada näole üleolevalt armulikku naeratust, ei suutnud oma pikka kitsast selga sirgu ajada, ei suutnud oma hallijuukselist suursugust pead uhkelt kuklasse lüüa, ei suutnud enam minna ukseni nii, et kõik pilgud oleksid olnud pööratud temale huvi, kadeduse, vaimustuse ja lugupidamisega. Ta väljus vaikselt, kühmus ja tähelepandamatult, ta nägu oli pikaks veninud ning tavalisest veelgi rohkem pundunud.

Kuidas küll Krutilitš oleks rõõmustanud: suur Orleantsev oli langenud. Krutilitš aga oli kusagil uues kohas, kas mõnes uudismaa sovhoosis või Altai tehases, aga võib ka olla, et mõnes siisuguses kohas, mida ei osata arvatagi, ja toppis seal parajasti omakasti mingisuguseid pabereid, mida tal veel vaja tuleb, mille tõttu keegi veel nutab ja kannatab...

Dimitri vaatles sädemete juga, mis valtside alt tema näo ees asuva paksu klaasi vastu lendas, ja kui tihti oli ta neil päevil selles silmipimestavas sädemetemeres näinud Ljoljat...

Ljolja... Teda ei olnud. Järgmisel päeval pärast seda, kui Andrei oli öelnud, et Ljolja oli millegipärast kõrgahjutsehhis käinud, sõitis Dimitri Kalakülla. Seal öeldi talle, Ljolja polevat veel linnast tagasi tulnud. Dimitri ootas õhtuni, kõndis jäiselt tuulist randa mööda, istus kummulipööratud pargastel, külmetas ja ootas. Ega jõudnudki ära oodata.

Mõne päeva pärast sõitis ta uuesti. Sel korral aga

öeldi, Ljolja olevat käinud ja võtnud lõpparve. Dimitrile soovitati minna kontoris ja sealt küsida, seal arvatavasti teatakse, kuhu Ljolja sõitis. Enne kontoris minekut usutles Dimitri naise, kes Ljoljaga ühes toas olid elanud, kas ehk neile pole teada, miks ja kuhu ta võis sõita. «Kes teda teab,» vastati talle. «Endast ei rääkinud ta ju ilal kellelegi midagi. Ütles ainult: aitab viirelemisest ja ootamisest, elu, milline ta ka ei oleks, läheb edasi ja tahab elamist. Ta ikka ootas ja ootas ega jõudnudki ära oodata, ju vist sai talle selgeks, et polegi midagi tulemas. Ega ta, kullake, viimaks sind oodanud?» Kontoris vastati Dimitrile, et nad võivad ainult umbkaudu öelda, kuhu Ljolja võis sõita. Asi on selles, et talle oli juba mitu korda soovitatud õppima minna. Mootorkalapüügijaama direktor andis talle nõu õppida motoristik, mehaanikuks või tüürimeheks, kelleks aga ise tahab. Teised seltsimehed jälle kiitsid kalakasvataja eriala. Ta oli kõigest keeldunud. Nüüd aga tekkis tal äkki asja eest teist taga tuhin õppima minna. Meie pool kandis praegu neile kursustele vastuvõttu pole. Nii ta siis läks otsima, kus praegu vastuvõtt toimub. Võib-olla sõitis Murmanskisse, Rostovisse või Odessasse... Võis minna ka Leningradi või kusagile Balti riikidesse...

Dimitri elas seda raskelt üle, väga raskelt. Teda valdas siisugune nukrus, millist ta polnud tundnud sellest ajast saadik, kui esmakordselt oli näinud peeglis oma moonutatud, armides nägu. Kodus valitses tühjus: Kapa lamas tollal veel haiglas, Andrei aga, kui ta just tööl ei olnud, istus kas Anna Nikolajevna juures või haigla vastuvõturuumis. Dimitri piinles ja vaevles üksi kodus. Ta mõistis nüüd, et Iskra Vassiljevna, kellest ta oli kunagi mõtisklenud, kes oli talle meeldinud, see kõik oli olnud midagi udu taolist, mis laskub teekäijale, kui too läheb pikka teed üle põldude ja läbi orgude. Udu langeb maha, eksitab teelt, ajab segadusse, siis aga hajub — ja teda polegi enam. Nüüd ta mõistis, et mitte kunstnik Kozakovi naine, toosama Iskra Vassiljevna polnud see, keda ta vajas. Teda veetles Iskra Vassiljevna kõik see, mis Ljoljal puudus, mida tal enam ilalgi olla ei saanudki. Kui ta aga nüüd neid kõrvutas, siis olid Ljoljal kunstnik Kozakovi kenakese ja veetleva

naise ees eelised just oma avara hinge, armastuse ning inimliku soojuse tõttu. Dimitri heaks poleks Ljolja millegi ees peatunud, ta oleks tema heaks ohverdanud kõik isegi oma elu. «Mis meil käes on, seda me ei oska hoida,» meenutas Dimitri eneseirooniaga isa sõnu, mida ta kord Ivan Jakovlevitš Gorbatšovile oli öelnud. Jah, näe, õpetas veel teisi. Aga mis ta ise tegi? Kelle ta omeli kaotas! Kaotas niisuguse truu sõbra ja hea inimese... Ta ei süüdistanud Iskra Kozakovat milleski. Kuid näha ta teda ka ei tahtnud. Dimitri kuulis siis võltsi tooni tema sõnades: «Homseni. Homme tingimata näeme.» Pole ju teada, kuidas selle Iskra Vassiljevna elu veel edaspidi läheb, võib-olla ei suuda ta siiski oma elu kunstnik Kozakoviga igavesti välja kannatada. Dimitri aga teadis, et tema ise oli saanud julma õppetunni, ja et ta enne ei leia rahu, kui leiab Ljolja üles...

Keegi pani talle kae õlale. Dimitri pöördus ümber ja nägi, et see oli Tšibissovi. Koos direktoriga olid valtsimisagregaadi kabiini tulnud veel peainsener, insenerid tehase juhatusest ja tsehhist ning kolm võõrast, kes välimuse järgi olid välismaalased. Kui nad rääkima hakkasid, sai Dimitri aru, et nad on inglased. Võõrad pöördusid tema poole. Dimitri andis agregaadi üle oma abile ja asus tõlgi kaudu vastama küsimustele agregaadi tootlikkusest, valukangide kaalust, enda töötasust ja perekonna koosseisust.

Siis läksid külalised tagasi alla. Koos nendega läks ka Dimitri. Välismaalased rääkisid, et nad on üllatatud nõukogude metallurgia edusammudest. See polnud esimene tehas, mida nad külastasid, ning kõikjal nägid nad eeskujulikke seadmeid, kõrget tootmiskultuuri ja originaalset tehnoloogiat. Tõlk tegi oma tööd püüdlukult. Kuid Dimitril oli hea meel, et tema keele õppimise vaev polnud asjatu: ta sai ka ilma tõlgita paljustki nende jutust aru. Eriti siis, kui rääkis pikk kuivetu vanamees korraliku sirge juustelahuga, mille alt paistis roosavat nahka: too rääkis aeglaselt ja selgesti, iga sõna eraldi hääldades.

«Jah,» ütles vanamees, «saavutusi teil on. Ja need on tõsised saavutused. Teil on lai haare. Edasipüüdmise tahe. Ja kvaliteet... Kuid... Kuid Ühendriikides too-

detakse aastas peaaegu sada miljonit tonni terast. Teil, härrased, aga ainult ligikaudu kuuskümmend.»

«Ka meil jõutakse sajani ja veel üle selle,» ütles Dimitri ingliskeelseid sõnu hoolikalt hääldades. Teda erutas kartus, et äkki teda ei mõisteta, või hakatakse tema üle naerma. Kuid teda mõisteti väga hästi ja kõik kolm inglasi vaatasid temale huviga otsa.

«Jah muidugi,» ütles vanamees naeratades, «ma ei kahtlegi selles. Ainult, kui teil saab sada täis, on neil juba kakssada.»

«Kui meil saab sada täis,» vastas Dimitri, «on neil võib-olla sada kakskümmend. Võib ju olla. Ei tea. Kuigi ma selles kahtlen. Aga siis, kui neil on sada viiskümmend, on meil juba kakssada.»

«Kas te olete tööline?» küsis teine inglase.

«Jah, tööline. Olen selle agregaadi vanemoperaator.»

«Kus te inglise keelt õppisite?»

«Kodus. Kuid ma räägin seda veel väga halvasti.»

«Räägite vägagi hästi. Aga siis, kui te toodate kakssada miljonit tonni malmi, räägite te kindlasti juba täiesti eeskujulikult.»

Dimitri märkas irooniat, millega see oli öeldud.

«Kui meil hakatakse aastas kakssada miljonit tonni terast tootma, siis on väga võimalik, et isegi teie, sõõr, istute veel vene keele õpiku taha,» vastas ta.

Peainsener sikutas teda teistele märkamatuult tööpluusi sabast.

«Aga mis siis, ma räägin ju õigust,» ütles Dimitri.

Inglased naeratasid, surusid ta kätt ja kogu seltskond läks edasi. Dimitri saatis neid tsehhi väravateni. Väljas väravate taga oli selge, päikesepaisteline päev. Päike kuldaski mere pinda; oli soe ja tsehhi seinte ääres tärkas esimene ere rohelus. Talv oma niiskete suladega, lõrtsiga, nohude ja grippidega oli jäänud seljataha, kogu maal astus täie sammuga kevad. Värske ja karge tuulehoog, mis merelt siia kandus, puhus lahti Dimitri tööpluusi hõlmad. Kui palju oli üle elatud, kui palju kogetud ja kui paljustki oli võitu saadud...

Dimitri läks tagasi valtsimisagregaadi kabiini. Valukangid löid valtside all tantsu, sädemed praksusid vastu klaasi...

Ja jälle kerkis tema ette sädemetemerre Ljolja kuhu.
Ei, ta peab tema leidma. Ja leiabki. Leiab tingimata.
Ta võtab puhkuse ja sõidab läbi kõik need linnad —
Murmanski, Odessa, Rostovi ja ka Baltimaad... Ja
leiab Ljolja. Ta ei saa ju ilma temata elada. Ainult koos
temaga peab ta neid suuri teid mööda sammuma, mis
tema ees on lahti. Ja ta ei jää enne rahule, kui leiab
oma Ljolja ja toob ta oma majja Mäekaldale. Toob ta
sinna päriselt ja alatiseks.

1956—1957.

Кочетов, Всеволод Анисимович

БРАТЯ ЕРШОВЫ

На эстонском языке

Оформление Т. Куллеса

Эстонское Государственное Издательство
Таллин, Пярнуское шоссе, 10.

Toimetaja A. Kerge

Kunstiline toimetaja V. Tomassov

Tehniline toimetaja A. Tõnisson

Korrektorid V. Tui ja V. Kuresson

Ladumisele antud 10. VIII 1960. Trükkimisele
antud 28. IX 1960. Paber 54×84, 1/16. Trüki-
poognaid 33,25. Formaadile 60×92 kohaldatud
trükipoognaid 27,27. Arvutuspoognaid 28,88.
Trükiarv 15 000. Tellimise nr. 8917.

Trükikoda „Kommunist“, Tallinn, Pikk tn. 2.

Hind rubl. 10.— (rubl. 1.—)